

महाराष्ट्र कृषिजीवन

सांख्यिकीय दर्शन

१९६१

गो ख ले अ र्थ शा स्त्र सं स्था - पु णे ३.

महाराष्ट्र कृषिजीवन

सांख्यिकीय दर्शन

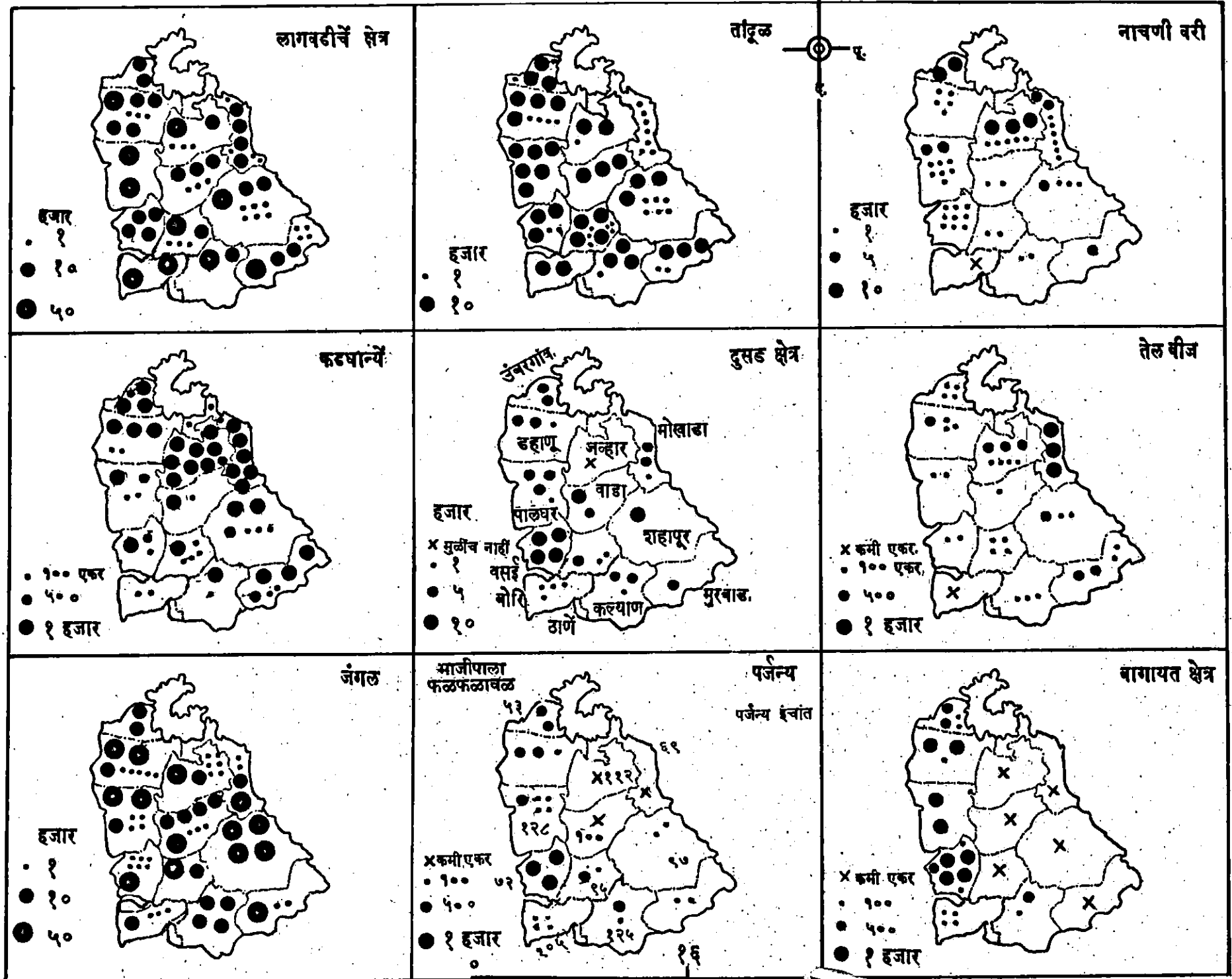
१९६१

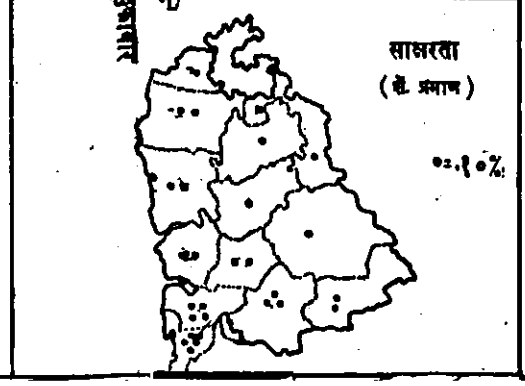
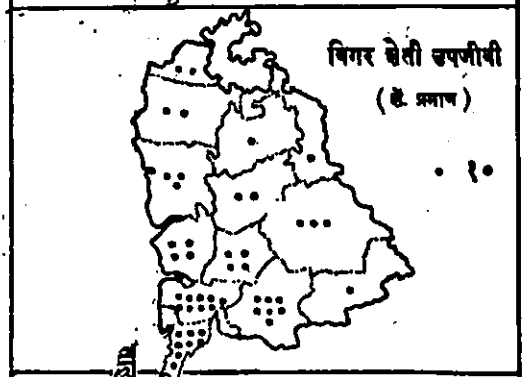
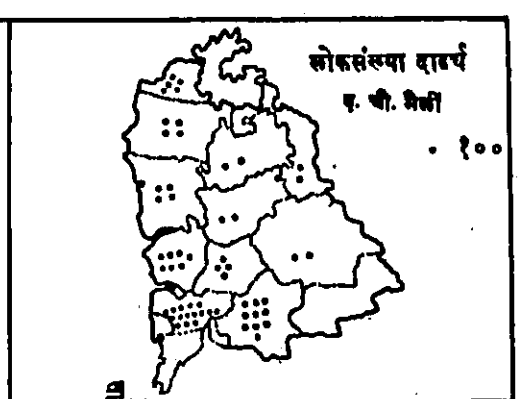
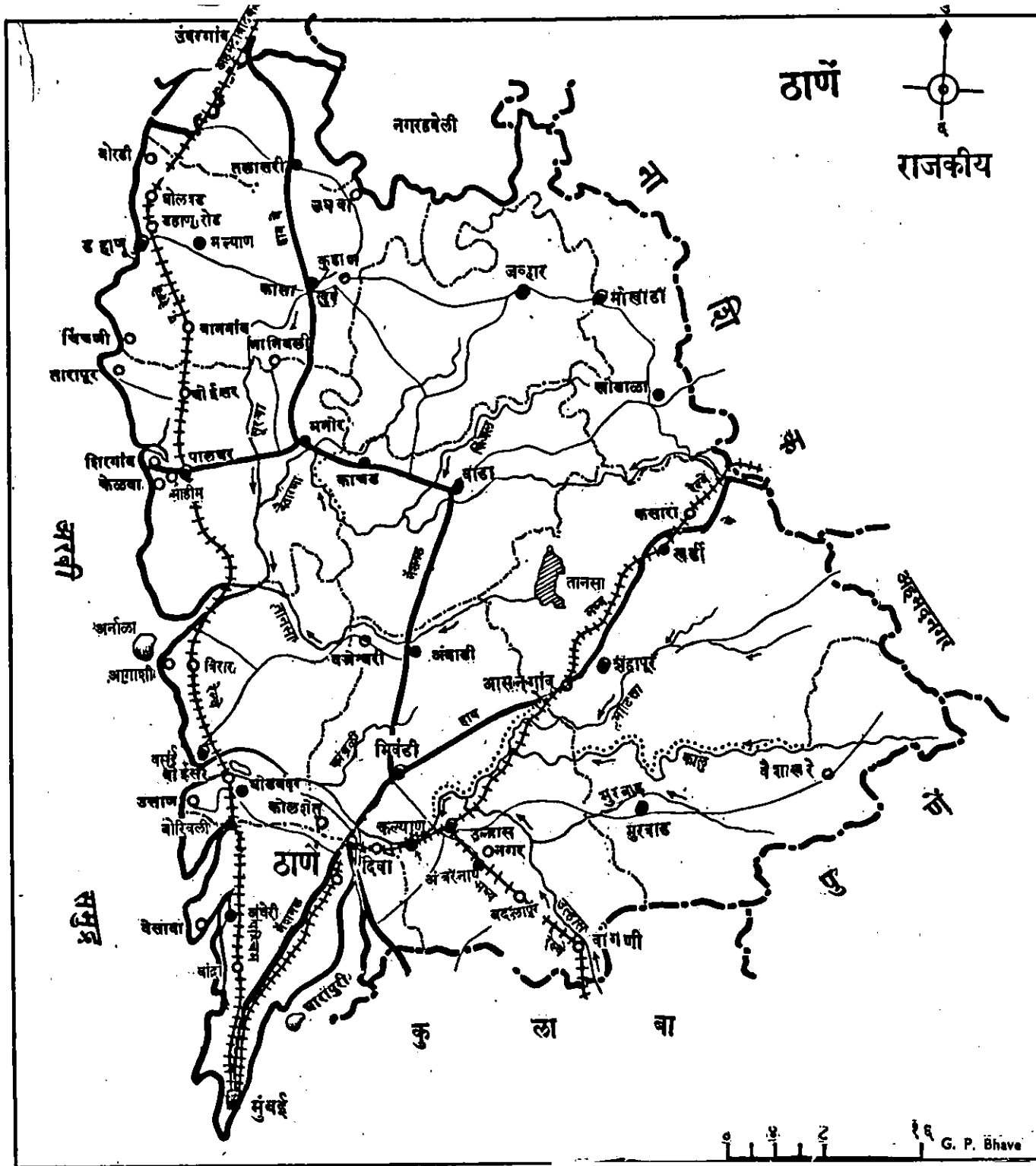
किंमत १५ रुपये

गोखले अर्थशास्त्र संस्था - पुणे ४.

प्रकाशक : प्रा. ध. रा. मादगीळ, गोखले अर्थशास्त्र संस्था, पुणे ४
मुद्रक : केशव गणेश शांतगपाणी, आर्यभूषण मुद्रणालय, ९१५/१ शिवाजीनगर, पुणे ४.

ठाण आयक

अनुक्रमणिका

	पृष्ठे
१ ठाणें जिल्हा ...	१- ८
२ कुलाबा जिल्हा ...	९- १६
३ रत्नागिरी जिल्हा ...	१७- २४
४ पूर्व खानदेश (जळगांव) जिल्हा ...	२५- ३३
५ पश्चिम खानदेश (धुळे) जिल्हा ...	३४- ४२
६ नाशिक जिल्हा ...	४३- ५१
७ अहमदनगर जिल्हा ...	५२- ६०
८ सोलापूर जिल्हा ...	६१- ६९
९ पुणे जिल्हा ...	७०- ७८
१० उत्तर सातारा (सातारा) जिल्हा ...	७९- ८७
११ दक्षिण सातारा (सांगली) जिल्हा ...	८८- ९५
१२ कोल्हापूर जिल्हा ...	९६-१०४
१३ औरंगाबाद जिल्हा ...	१०५-११३
१४ परभणी जिल्हा ...	११४-१२१
१५ नांदेड जिल्हा ...	१२२-१३०
१६ बीड जिल्हा ...	१३१-१३८
१७ उस्मानाबाद जिल्हा ...	१३९-१४७
१८ बुलडाणा जिल्हा ...	१४८-१५२
१९ अकोला जिल्हा ...	१५३-१५७
२० अमरावती जिल्हा ...	१५८-१६३
२१ यवतमाळ जिल्हा ...	१६४-१६८
२२ वर्धा जिल्हा ...	१६९-१७३
२३ नागपूर जिल्हा ...	१७४-१७९
२४ भंडारा जिल्हा ...	१८०-१८४
२५ चांदा जिल्हा ...	१८५-१८९
२६ विदर्भातील पशुधन ...	१९०-१९१
२७ महाराष्ट्र—(विभागवार संकलित आंकडे) ...	१९२-१९५
२८ महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन ...	१९६-२०५
२९ महाराष्ट्रातील शेतमाल विक्रीच्या नियंत्रित बाजारपेठा ...	२०६-२०९
३० महाराष्ट्रातील वाहतुकीचे मार्ग—रस्ते व रेल्वे मार्ग ...	२१०-२१२

महाराष्ट्रातील कृषिजीवनाची ही आंकडेवार माहिती शक्य तेवढ्या प्रमाणांत चित्रित करून प्रत्येक जिल्ह्याचा वेगळा व सर्व महाराष्ट्राचा एक मिळून एकूण २६ नकाशे या पुस्तकांत घातले आहेत. जिल्ह्यांचे नकाशे त्या त्या जिल्ह्याचे मुखवातीस दिले असून महाराष्ट्राचा नकाशा महाराष्ट्रासंबंधीचे विभागवार संकलित आंकडे अखेरीस दिले आहेत त्या ठिकाणी दिलेला आहे. नकाशांचे चित्रण आर्थिक व राजकीय दोन्ही प्रकारे केले असून एका बाजूस राजकीय नकाशा दिला असून दुसऱ्या मागील बाजूस ९ लहान नकाशांत आर्थिक माहिती चित्रित केली आहे. आर्थिक माहितीचे चित्र तालुकावार दिलेले असून त्या त्या तालुक्यांतील महत्त्वाची म्हणून गणली जाणारी अन्नपिके व व्यापारी पिके—तांदूळ, ज्वारी, बाजरी, गहू, वरी, नाचणी, कडधान्ये, ऊस, तंबाखू, गळिताची (तेल बीजे) धान्ये यांचे क्षेत्र, तसेच कांहीं ठिकाणी फळफळावळ व भाजीपाले यांचेहि क्षेत्र, आणि जंगल, दुसड (दुपिकी) व बागायती क्षेत्र यांचे शक्य तेवढे पूर्ण व वास्तविक चित्र नजरेसमोर उभे राहावे यासाठी येथे रेघा, वर्तुळ, विवर्त वर्तुळ अशा स्थूल चित्रणपद्धतीचा अवलंब न करता सहज सुगम अशा विंदुलेखन पद्धतीचा अवलंब करण्यांत आला आहे. अर्थात या प्रकारच्या चित्रणांतहि कांहीं अडचणी आल्या असून त्यांचे दिग्दर्शन त्या त्या ठिकाणी केलेलेच आहे. पर्जन्यमानाचे चित्रण मात्र त्या त्या तालुक्यांतील सरासरी वार्षिक पर्जन्यमानाचे प्रत्यक्ष आंकडे (बहुतेक १९५७ मधील) देऊनच केलेले आहे. जवळचा पूर्णांक घेऊन हे आंकडे दिले आहेत. राजकीय नकाशांमध्ये तालुक्यांच्या सरहद्दी, महत्त्वाच्या नद्या, महत्त्वाचे तलाव, राष्ट्रीय तसेच राज्यसरकारचे कक्षेतील मुख्य पक्के रस्ते, रेल्वे मार्ग, जिल्हा व तालुक्यांची ठिकाणे, शेतमाल विक्रीच्या प्रमुख बाजारपेठांची व इतर महत्त्वाची गावे दिली आहेत. जिल्ह्याच्या चतुःसीमाहि दाखविल्या आहेत. जिल्ह्यांतील लोकजीवनाची सामाजिक व सांस्कृतिक बाजूहि थोडीफार कळून यावी यासाठी लोकसंख्येचे दाढर्भ, साक्षरताप्रमाण, शेती व विंगारशेती उपजीवकांचे प्रमाण या गोष्टी तालुकावार चित्रित केलेल्या आहेत. संपूर्ण महाराष्ट्राच्या नकाशांचे चित्रणहि याच पद्धतीने, राजकीय-आर्थिक दोन्ही प्रकारे केले असून जिल्हा पातळीपर्यंतची माहिती त्यामध्ये चित्रित केली आहे. या नकाशांत जिल्हा-सीमा, शासकीय विभाग, खिंडी व घाट, प्रमुख किल्ले, य.श्रास्थळे, मोठीं घरणे व कालवे या गोष्टीहि दाखविल्या आहेत.

पुणे,
ता. २५-८-६१

अशा प्रकारे महाराष्ट्राच्या सामाजिक व आर्थिक (मुख्यतः कृषि जीवनाचे तालुका व जिल्हा पातळीपर्यंत शक्य तेवढे यथासत्य दर्शन घडविण्याचा येथे प्रयत्न केला आहे. नकाशांत चित्रित केलेली माहिती सुलभतेने कळावी म्हणून नकाशांचे चित्रण दोन रंगांत केलेले आहे.

पुस्तकांतील आंकडेवार माहिती जशी अधिकृत व अद्यतन आहे त्याप्रमाणे तिचे नकाशांतील चित्रीकरणहि शक्य तेवढे अधिकृत व अद्यतन व्हावे यासाठी नकाशे तयार करण्याचे हे क्लिष्ट व दगदगीचे काम मुंबईतील एक प्रसिद्ध भूगोलतज्ज्ञ व नकाशाकार, तसेच स्वस्तिक जिऑप्राफिकल पब्लिशिंग ब्युरोचे संचालक व स्वस्तिक अॅटलासचे संपादक श्री. गो. प्र. भावे यांच्यावर सौंपविण्यांत आले होते. श्री. भावे यांनी हे किचकट व परिश्रमाचे काम आपल्या अनेक सहकाऱ्यांच्या मदतीने उत्तम रीतीने पार पाडले याबद्दल त्यांचे व त्यांच्या सहकाऱ्यांचे अंतःकरणपूर्वक आभार मानणे अवश्य आहे. नकाशांची छपाई सिद्ध लियो वर्क्स, मुंबई यांनी करून दिल्याबद्दल त्यांचेहि आभार मानणे अवश्य आहे.

पुस्तकाची सर्व छपाई १५ ऑक्टोबर १९६० रोजी औरंगाबाद येथे भरलेल्या महाराष्ट्र राज्य शेतकी व ग्रामीण विकास परिषदेच्या वेळीच पूर्ण झाली होती व अग्रिम (Advance) प्रकाशन म्हणून या पुस्तकाच्या कांहीं प्रती परिषदेच्या वेळी लोकांना देण्यांतहि आल्या होत्या. त्या वेळी नकाशे तयार झाले नसल्यामुळे पुस्तकाचे रीतसर प्रकाशन करून; ते प्राहकांस उपलब्ध करून देतां आले नाही. नकाशे तयार होण्यास निरनिराळ्या अडचणींमुळे अत्यंत विलंब झाला व त्यामुळे पुस्तकाचे रीतसर प्रकाशन बरेच लांबणीवर पडले. आतां नकाशासह हे संपूर्ण पुस्तक प्रकाशित होत आहे.

हे पुस्तक तयार करण्याचे काम पूर्णपणे श्री. य. कृ. सोवनी यांजवर सौंपविले होते, ते त्यांनी अत्यंत परिश्रम घेऊन काळजीपूर्वक व तत्परतेने पार पाडले हे नमूद करण्यास आनंद वाटतो.

लहानमोठ्या संख्येची असलेल्या कोष्टके असलेल्या आंकडेवार माहितीच्या पुस्तकांची छपाई जलदीने करणे अत्यंत त्रासाचे व कठीण काम असते तथापि प्रसंगाचे महत्त्व जाणून आर्यभूषण छापखान्याचे व्यवस्थापकांनी, विशेषतः श्री. वि. अ. तथा शासाहेब पटवर्धन व श्री. केशवराव शारंगपाणी यांनी या कार्या जातीने लक्ष घालून छपाईचे सर्व काम परिषदेच्या वेळेपूर्वी तांतडीने करून दिले याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानणे जरूर आहे.

घ. रा. गाडगीळ
संचालक,
गोखले अर्थशास्त्र संस्था

निवेदन

शेतीविषयक नियोजनाचा विचार करतांना तद्विषयक आंकडेवार माहितीची अत्यंत गरज भासते. शेतकी खात्याच्या अग्नर इतर सरकारी अहवालांतून यासंबंधानें जी आंकडेवार माहिती प्रसिद्ध होते ती बहुतेक जिल्हा पातळीपर्यंतची असते. नियोजनाचा ज्या वेळीं खालपासून आपण विचार करूं लागतो त्या वेळीं यापेक्षा खालच्या पातळीची शेतीच्या विविध अंगोपांगांची तपशीलवार व आंकडेवार माहिती जाणून घेणें अवश्य होतें. नियोजनाची ही गरज कांहीं प्रमाणांत पुरी व्हावी या हेतूनें या पुस्तकांत शेतीविषयक व अन्य संबंधित बाबींसंबंधानें तालुका पातळीपर्यंतची आंकडेवार माहिती देण्यांत आली आहे.

क्षेत्रफळ, ग्रामीण-नागर-लोकसंख्या, शेती-क्षिरशेती उपजीविका, साक्षरता वगैरेबाबतचे आंकडे १९५१ च्या शिरगणती अहवालाच्या जिल्हा पुस्तिकां- (District Census Hand-book) मधून घेण्यांत आले आहेत. कांहीं तालुक्यांच्या रचनेत १९५१ नंतर जो बदल झालेला आहे तो अर्थात् येथें लक्षांत घेतलेला नाही. तथापि जिल्हारचनेत झालेला बदल लक्षांत घेऊन त्याप्रमाणें ते ते तालुके नव्या पुनर्रचित जिल्हांत दाखविलेले आहेत. परंतु महाराष्ट्र राज्य बनतांना ठाणें व पश्चिम खानदेश जिल्हांतील जीं गांवां गुजरातेंत समाविष्ट करण्यांत आलीं ते संपूर्ण तालुके नसल्यामुळे तीं वगळून या जिल्हांतील त्या तालुक्यांचे आंकडे देतां आले नाहीत. शेतीच्या क्षेत्राची वर्गवारी, पाणी-पुरवठ्याची साधनें, पिके इत्यादीसंबंधीचे जे तालुकावार आंकडे दिले आहेत त्यांमध्ये १९५७ सालीं जसे तालुके होते तेच गृहित धरलेले आहेत. १९६० च्या राज्यपुनर्रचनेतील बदलाची त्यांत दखल घेतलेली नाही. १९५६ च्या मोठ्या राज्यपुनर्रचनेनंतर जे द्वैभाषिक मुंबई राज्य निर्माण झालें त्यांत जसे जिल्हे व तालुके होते त्याप्रमाणेंच सर्व शेतीविषयक आंकडे देण्यांत आले आहेत. तथापि तालुक्यांचे क्षेत्रफळ, ग्रामे-नगरे, लोकसंख्या वगैरेबाबतचे आंकडे १९५१ सालांतील असल्यामुळे त्यांनंतर तालुक्यांतील गांवांच्या संख्येत जो फरक झाला त्याची दखल तद्विषयक तालुकावार आंकडे देतांना घेण्यांत आलेली नाही. त्यामुळे कांहीं तालुक्यांतील गांवांची आजची संख्या व येथें देण्यांत आलेली संख्या यांमध्ये तफावत असण्याचा संभव आहे.

जिल्हाक्षेत्राचे बाबत सन्देश जनरल ऑफ इंडियाचे आंकडे व जिल्हाधिकार्यांकडून मिळालेले जिल्हाक्षेत्राचे आंकडे यांमध्ये सर्वत्र तफावत असल्याचें १९५१ च्या शिरगणती अहवालांतच नमूद आहे. पण तालुक्यांच्या क्षेत्राचे आंकडे जिल्हाधिकार्यांचे असल्यामुळे तेच येथें देऊन जिल्हाच्या क्षेत्राची एकूण बेरीजहि त्यानुसारच दिली आहे. तथापि महाराष्ट्राचे विभागवार संकलित असे यासंबंधीचे जे आंकडे पुढें देण्यांत आले आहेत त्यामध्ये जिल्हांचे क्षेत्र सन्देश जनरलच्या आंकड्यानुसार धरून, व राज्यपुनर्रचनेचे अद्यावत सर्व बदल लक्षांत घेऊन महाराष्ट्राचे विभागवार आंकडे दिले आहेत. त्याबाबत तेथें विस्तृत टीप दिलीच आहे.

शेतीचें क्षेत्र, पाणीपुरवठ्याची साधनें, बागायत क्षेत्र व पिके व एकंदर सर्व पिके यांचे आंकडे महाराष्ट्र सरकारच्या शेतकी खात्याकडून मिळाले ते दिले आहेत. १९५७-६० या तीन वर्षांतील महाराष्ट्रांतील प्रमुख पिकांच्या क्षेत्राचे व उत्पादनाचे आंकडेहि त्यांच्याकडूनच घेतलेले आहेत. तसेंच १९५७ मधील

पर्जन्याचे व सर्वसाधारणः (नॉर्मल) पर्जन्यमानाचे आंकडेहि शेतकी खात्याकडूनच मिळालेले आहेत.

पशुधन व शेतीच्या अवजारांबाबतचे आंकडे मुंबईराज्य सरकारच्या अर्थ व सांख्यिकीय विभागानें १९५६ सालीं घेतलेल्या खानेसुमारींतील असून ते त्यांचेकडून मिळाले तसे दिले आहेत. विदर्भाचे जिल्हांतील याबाबतचे तालुकावार आंकडे उपलब्ध झाले नाहीत.

शेतीच्या क्षेत्राचे आंकडे तसेंच उत्पादनाचेहि आंकडे शंभरामध्ये दिलेले आहेत. तथापि बागायत क्षेत्राचे आंकडे देतांना—भिजणारें क्षेत्र व पिके याबाबत केवळ पूर्ण आंकडा न देतां जरूर तेथें दशांश अपूर्णाकांत आंकडे दिलेले आहेत. हेतु हा, कीं बागायत क्षेत्र थोडें असल्यामुळे शंभरापेक्षांहि कमी क्षेत्र—१० एकरांपर्यंत कळावें. ५ ते १० एकरांपर्यंतचें क्षेत्र याप्रमाणें एकदशांश स्थानानें व्यक्त केले आहे आणि त्याहिपेक्षां कमी असेल तेथें 'अ.' ह्या अक्षरानें दाखविलें आहे. बागायताचें क्षेत्र सोडून इतरत्र ५० एकरांपेक्षां अधिक क्षेत्र असल्यास शंभराचा एक पूर्ण आंकडा धरलेला आहे. तेथेंहि एकूण क्षेत्र शंभर एकरांहून कमी असल्यास तें दशांश अपूर्णाकांत दिलें आहे. बागायताचे बाबत एक दशांश स्थळापर्यंत गोलंकरण (Rounding) केलेलें आहे. बेरजा देतांनाहि याप्रमाणें गोलंकरण केल्यामुळे बेरजेतील शेवटच्या अंकामध्ये बदल झालेला आढळून येईल. म्हणून उण्या व आढव्या बेरजांमध्ये शेवटच्या अंकांत एकदोनोचो काचित कोठें तफावत आढळून येईल.

प्रत्येक जिल्हाच्या सुरुवातीस त्या जिल्हासंबंधानें थोडी प्राकृतिक व भौगोलिक माहिती दिली आहे. त्या जिल्हांतील निसर्गस्थितीचें, भूरचनेचें, नद्यांच्या प्रवाहांचें, शेतजमिनीच्या स्वरूपाचें, जंगल-खनिज इत्यादि निसर्गसंपत्तीचें सर्वसाधारण चित्र ढोळ्यांपुढें उभें राहवें या दृष्टीनें ती माहिती थोडक्यांत देण्यांत आली आहे. जिल्हांच्या सीमा देऊन अक्षांश-रेखांशाहि दिले आहेत. कांहीं जिल्हांचे अक्षांश-रेखांशाबाबत अधिकृत माहिती अग्नर साधनें उपलब्ध न झाल्यानें ते नकाशावरून अंदाजानें काढून दिले आहेत. देशी संस्थानी प्रदेशांच्या विलीनीकरणांमुळे तसेंच राज्यपुनर्रचनेमुळे ज्या जिल्हांच्या पूर्वीच्या सीमांत बदल झाला तेथें मुख्यतः ही अडचण भासली. तसेंच याबाबत असेंहि आढळून आलें कीं, सरकारी प्रकाशनांत जिल्हांच्या अक्षांश-रेखांशाचे नोंदींत अग्नर आंकड्यांत कांहीं ठिकाणीं फरक आहे. अधिकृत सरकारी नकाशे व सरकारी प्रकाशनें परस्परांशीं ताडून शक्यतोवर अक्षांश-रेखांश देण्याचा प्रयत्न केला आहे. हें देतांना दोनतीन जिल्हांचे बाबत एक चूक राहून गेली आहे व ती उघड लक्षांत येण्यासारखी आहे. अक्षांश-रेखांशाचे अपूर्णाक मिनिटमध्ये (') खण करून दाखवितात व ६० मिनटांचा १ पूर्णाक होतो. पण याबाबत दोनतीन ठिकाणीं दशांश अपूर्णाकांप्रमाणें शंभराचा अंश कल्पून ते आंकडे चुकीनें पडले आहेत.

शेतीमाल-विक्रीच्या नियंत्रित बाजारपेठा व त्यांतील वार्षिक उलाढालीबद्दलची माहिती महाराष्ट्र राज्यसरकारच्या चीफ मार्केटिंग अधिकाऱ्याकडील असून ती 'महाराष्ट्राचें आर्थिक दर्शन-१९६०' या पुस्तिकेंतून घेतली आहे. वाहतुकीचे मार्ग-रेल्वे व रस्त्याबाबतची माहिती महाराष्ट्र सरकारच्या अर्थ व सांख्यिकीय विभागानें प्रसिद्ध केलेल्या 'Basic Statistics of the Maharashtra State-1960' या पुस्तकांतून घेतलेली आहे.

ठाणे जिल्हा

ठाणे जिल्हाचा क्षेत्रविस्तार ३७५६ चौरस मैल असून हे क्षेत्र उत्तर अक्षांश १८°५३' व २०°२२' यांचे दरम्यान आणि पूर्व रेखांश ७२°३९' व ७३°४८' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस पोर्तुगीजांचे ताब्यांतील प्रदेश व सुरत जिल्हा असून पूर्वेस सहाद्रीच्या रांगा व पलीकडे नाशिक व अहमदनगर हे जिल्हे येतात. दक्षिणेस कुलाबा जिल्हा असून पश्चिमेस अरबी समुद्र येतो.

या जिल्हाची पूर्व-पश्चिम लांबी साधारणपणे ६५-६६ मैल असून दक्षिणेस लांबी सुमारे ८० मैल येईल. पूर्व-पश्चिम लांबी उतारेकडे व दक्षिणेकडे कमी होत जाऊन साधारणपणे ४० मैलांपर्यंत ती कमी होते.

या जिल्हाच्या भूप्रदेशाची रचना बोंगरांच्या रांगा व मधून मधून सखल जमिनीचे पट्टे अशा स्वरूपाची असून १०० फुटांपासून २५०० फुटांपर्यंत उंचसखल प्रदेश आहे. पूर्वेचा व ईशान्येचा प्रदेश विशेष उंचीचा व जंगलमय असून त्यांत शेतीलायक त्रय थोडे आहे. समुद्रकिनारपट्टीचा प्रदेश सखल असून त्यांत चांगली शेतजमीन आहे व हा भाग सुपीक असल्यामुळे यांत लोकवस्तीही बरीच आहे. जिल्हाच्या मध्यभागांतून वैतरणा नदी वहाते व तिच्या काठचा प्रदेश सपाट आहे. व्हाणूपासून उत्तरेकडील भूप्रदेशाची रचना साधारणपणे कोंकणापेक्षा थोडी वेगळी असलेली दिसून येते. ईशान्येकडील बोंगराळ जंगलमय प्रदेशांत लोकवस्ती तुरळक असून ती बहुतेक वन्य जमातींची आहे. समुद्रकिनारपट्टी सोडून आंतील भूप्रदेशाची एकंदर रचना बोंगरांच्या लहानमोठ्या रांगा व मधून मधून सखल भातशेतीचा प्रदेश अशी आहे.

ह्या जिल्हातील मुख्य नदी वैतरणा ही नाशिकजवळील त्र्यंबकेश्वराचे बोंगरांतून गोदावरी नदीचे उगमाशेजारीच उगम पावते पण पश्चिमेकडे वहात येऊन आगाशीजवळ अरबी समुद्रास मिळते. दुसरी मोठी नदी म्हणजे उल्हास. ही

बोरघाटांतून उगम पावून वायव्य दिशेने वहात जाऊन वसईच्या खाडीस मिळते. इतर अनेक लहान लहान नद्या जिल्हांत असल्या तरी पावसाळ्याखेरीज त्यांतून फारसे पाणी नसते व उन्हाळ्यांत तर त्या बहुतेक कोरल्याच असतात.

या जिल्हातील शेतजमिनीचे खारी व गोडी असे सर्वसाधारण वर्गीकरण स्थानिक लोक करतात. अर्थात हे वर्गीकरण स्थळसाभिध्यपरत्वे केलेले आहे. गोडी जमीन तांबडी किंवा काळी असते. त्यांपैकी काळ्या जमिनीला शेतजमीन असे म्हणतात. आंतील सपाटीच्या भागांत आढळून येणारी सर्व भातजमीन या प्रकारची आहे. तांबडी अगर माळ जमीन वरकस पिकांची असून ती बोंगरमाथ्यावर व बोंगरांचे उतारावर आढळून येते. समुद्रकिनारपट्टीला गाळाची रेंगाळ जमीन असून ती फळबागांना उपयुक्त असल्यामुळे फळबागशेती या पट्ट्यांत मोठ्या प्रमाणावर होते.

जंगलसंपत्तीचे दृष्टीने हा जिल्हा महत्त्वाचा असून त्याच्या एकूण क्षेत्रापैकी ८८९ हजार एकर म्हणजे सुमारे ३७ टक्के क्षेत्र जंगलाचे आहे. इमारती लाकडाचे मोठे उत्पादन त्यामधून होते. साग, ऐन, खैर, गिरेव व कांही प्रमाणांत बांबू ही वृक्षसंपत्ति प्रामुख्याने या जंगलांतून आढळते. याशिवाय औषधी वनस्पती व इतर अनेक उपयुक्त वृक्षसंपत्तीही आढळते. गवताचे हि बरेच उत्पादन होते.

या जिल्हांत विशेष खनिज संपत्ति नाही. इमारती दगड, कॅटराईटची माती व बॅक्साईटचे साठे कांही ठिकाणी आढळतात. समुद्रकिनार्याला मिठाचे उत्पादन होते. ६०-६५ मेळ लांबीचा समुद्रकिनारा असल्यामुळे मच्छिमारी हा या जिल्हातील एक महत्त्वाचा धंदा आहे.

जिल्हातील उष्णतामानाचे साधारण प्रमाण किमान ५८° व कमाल १०३° व सरासरी उष्णतामान ८३° फॅरेनाईट आहे. पर्जन्यमान दाखवणारा तफा खाली दिला आहे.

पर्जन्य

जिल्हातील पर्जन्यमापक केंद्रे	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर		एकूण वार्षिक पर्जन्य				
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान
१ ठाणे	—	०.३१	नाही	०.८९	७०	९७.५९	८१.३९	१३	६.९५	२७.०५	८३	१०४.५४	९९.६४
२ कल्याण	—	०.३५	०.४६	०.५२	६३	१०३.९०	७८.९२	१६	२०.०७	१५.९१	८०	१२४.४३	९५.७०
३ मुरवाड	—	०.२४	०.४१	०.७४	६३	९२.०१	८०.०८	९	५.८८	२०.११	७३	९८.३०	१०१.१७
४ शहापूर	—	०.३१	०.५९	०.८६	६८	९२.७०	८३.७०	८	२.३२	१७.५५	७८	९५.६१	१०२.४२
५ मोखाडा	—	०.२१	०.७८	०.७०	६३	६२.०८	७८.२९	१४	५.८०	१७.२७	७९	६८.६६	९६.४७
६ शिवडी	—	०.३३	०.२१	०.७४	६८	९१.७६	८४.३९	६	३.२४	१७.५९	७५	९५.२१	१०३.०५
७ वसई	—	०.२७	०.३२	०.६१	६३	६९.६४	६१.९२	७	३.३४	१४.५४	७१	७३.३०	७७.३४
८ वाडे	—	०.२८	०.१७	०.६२	६५	९४.९८	७९.३१	१२	४.११	१४.४०	७८	९९.२६	९४.६१
९ माहीम	—	०.१५	०.७२	०.६१	५३	१२२.९५	५२.०२	५	५.६०	१२.६३	६०	१२९.२७	६५.४१
१० व्हाणू	—	०.२२	०.११	०.४५	५७	६७.८५	५६.४७	९	२.८३	१२.२३	६६	७०.७९	६९.३७
११ उंबरगांव	—	०.२२	०.१८	०.३६	४६	५१.५९	५१.१५	६	१.६६	१०.८३	५३	५३.४३	६२.५६
१२ बोरिवली	—	X	नाही	X	६२	११२.४४	X	१४	५.८४	X	७६	११८.२८	X
१३ जव्हार	—	X	१.१०	X	६६	१०३.७६	X	१३	६.५४	X	८०	१११.४०	X
जिल्हा सरासरी	—	०.२७	०.३६	०.६४	६२	८६.०९	७१.६०	९	५.६२	१५.४७	७२	९२.०७	८७.९८
मुंबई शहर	—	०.३०	१.००	०.७३	५७	६४.५३	५६.७२	११	४.३५	१३.४६	६९	६९.८८	७१.२१

X माहिती उपलब्ध नाही. टीप:—डिसेंबर-फेब्रुवारी व मार्च ते मे या दोन तिमाहीतील पर्जन्य अगदीच थोडा असल्याने त्यांतील पावसाच्या दिवसांचे आंकडे वेगळे दिले नाहीत. ती वाढ वार्षिक पावसाचे दिवसांत आढळून येईल.

जिल्हा : ठाणे व बृहन् मुंबई

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाखवे दर चौ. मैली
१ बसई	३०३-३	८४	३	१,३३,५२३	६९,२५९	६४,२६४	९२८	६५७
२ भिवंडी	३६३-७	१९५	१	१,१३,६३२	५८,८५७	५४,७७५	९३१	४३१
३ बोरिवली	८४-२	३९	९	१,४५,२१३	८३,३७१	६१,८४२	७४२	१७२५
४ बडोदा	३७९-१	१२६	३	१,३१,२८७	६६,९५५	६४,३३२	९६१	३५३
५ बडोदा	३१०-७	१११	१	६७,६००	३४,५०७	३३,८९३	९५३	२१७
६ कल्याण	१७८-९	२२२	४	२,७३,२६१	१,४५,०८३	१,२८,१७८	८८३	९८०
७ मोसाळा	२४२-२	६९	—	३९,१४०	२०,०९२	१९,०४८	९४८	१६२
८ मुरबाड	३४६-९	१६९	—	६९,५६३	३५,५२८	३४,०३५	९५८	२०१
९ पालघर	४३१-९	१८४	४	१,४८,५०४	७६,४०२	७२,१०२	९४४	३५२
१० शाहापूर	६३५-३	१९८	—	९९,०१९	५१,५३८	४७,४८१	९२१	१५६
११ ठाणे	८४-२	४१	५	१,२८,८६२	७०,६७७	५८,१८५	८२३	१५३०
१२ डेवरगाव	२३८-८	७४	३	१,३३,४६२	५५,३१०	५८,१५२	१०५१	४९६
१३ वाठे	२८४-३	१६३	१	५१,१८८	२८,४२८	२६,७५६	९४१	१९४
ठाणे जिल्हा	३७५६-४	१६६५	३४	१५,१८,०५०	७,९६,००७	७,२२,०४३	९०७	४०४
बृहन् मुंबई	९०-८	—	—	२८,३९,२७०	१७,७९,२५९	१०,६०,०११	५९६	३१,२६९

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीवक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शौ. प्रमाण	ग्रामवासी शौ. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शौ. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शौ. प्रमाण	साक्षर पुरुष शौ. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शौ. प्रमाण	एकूण साक्षर शौ. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ बसई	३००८	६९०२	५७०६	४२०४	२८०७	१२०५	२००९	१,३३,५२३
२ भिवंडी	२२०७	७७३	६००८	३९०२	२४०८	७०४	१६०४	१,१३,६३२
३ बोरिवली	७३०६	२६०४	९०७	९०३	४५०८	२७०८	३८०९	१,४५,२१३
४ बडोदा	१७७७	८२०३	७६०४	२३०६	२२०४	११०२	१६०९	१,३१,२८७
५ बडोदा	७०	९३०	९२०३	७७	९०९	३०७	६०९	६७,६००
६ कल्याण	६२०	३८०	२८०६	७१०४	४१०४	२०७	३१०७	२,७३,२६१
७ मोसाळा	—	१०००	९३०३	६७	१३०२	३०२	८०३	३९,१४०
८ मुरबाड	—	१०००	८९०९	१०१	२४०५	४०९	१४०९	६९,५६३
९ पालघर	१९०२	८००८	६८०२	३१०८	२७७	११०८	१९०९	१,४८,५०४
१० शाहापूर	—	१०००	७३०४	२६०६	२२०३	५०२	१४०९	९९,०१९
११ ठाणे	७८०७	२१०३	१६०५	८३०५	४९०७	२८०८	४००३	१,२८,८६२
१२ डेवरगाव	१६०५	८३०५	७५०८	२४०२	२००	७७	१३०७	१,३३,४६२
१३ वाठे	९०३	९०७	८००३	१९०७	२१०५	६०३	१४०९	५१,१८८
ठाणे जिल्हा	३४०६	६५०४	५४०४	४५०६	३५०२	१४०८	२५०५	१५,१८,०५०
बृहन् मुंबई	१०००	—	००५	९९०५	५४०१	३७०१	४७०७	२८,३९,२७०

टीप :— या माहितीचे आकडे १९५१ च्या शिरगती भद्रवालानुसार दिले आहेत.

जिल्हा ठाणे—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(बांधणे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	अंगठ	आंसाळ व नापीक	शेतरी क्षेत्राची उपयोगातील	शेतीयोग्य पट	कराळ रान	वाडे कच्चाड	वाळ पट	रान पट	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	एकूण क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ वसई	१३३३	५६१	७४	२६	६५	४७	—	५३	१०४	४०३	३६	४४०
२ भिवंदी	१६९७	६११	२०४	३	—	—	—	—	२४५	६३४	७	६४१
३ दहाणू	२४१६	११५०	—	१	५५	१७६	—	३	१०२	१२९	११	१३९
४ जव्हार	२११५	६५९	२७८	३	४	६८	१७१	२६५	५	६६३	०.८	६६४
५ कल्याण	१६०७	३९३	२३९	३	३४	९८	—	२८	११८	५९४	११	६०६
६ मुरबाड	२२४२	५७२	१५३	८	१०	४०१	—	—	२६३	७३५	५	७४०
७ मोखाडा	१६८३	६१५	२२४	५	—	—	—	२७१	३१	४३७	११	४४८
८ पालघर	२६०२	११३९	१४६	२	१३२	१३०	२२	२८	२२	९८१	१६	११७
९ शहापूर	३८८६	१९२८	३८५	९	२०	३५	—	—	७५०	७५९	१०	७६९
१० ठाणे	८४७	१२७	१२०	९	९	९	८	१६६	८७	३१२	४	३१६
११ उंबरगांव	१५५३	२०१	८०	१	६	१८५	—	१५	७२	९९३	१०	१००३
१२ वाडे	१९४३	९३३	१७८	४	३०	—	—	४७३	—	३२७	१५	३४१
एकूण	२३९२४	८८८९	२०८१	७१	३६५	११४९	२०१	१४०२	१९९९	७७६७	१३६	७९०४
मुंबई उपनगर												
१ अंधेरी	९०३	२८	२८२	५५	११४	८३	९	७	१११	२१४	१०	२९४
२ बोरीवली												

जिल्हा ठाणे—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	बागाईत विहिरी				एकूण सर्व विहिरी	परगुनी वापराच्या विहिरी	पट विहिरी	तळी		एकूण तळी
	सरकारी		साजगी					१०० एकरा-पेक्षा जास्त क्षेत्र मिळणारी	१०० एकरा-पेक्षा कमी क्षेत्र मिळणारी	
	बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ वसई	—	—	—	४४४७	४४४७	१८१०	१२९	—	—	—
२ भिवंदी	—	—	—	—	—	१०४४	४६	—	—	—
३ दहाणू	—	—	३८	४९३	५३१	१२७३	१२	—	—	—
४ जव्हार	—	—	—	—	—	३९६	३	—	—	—
५ कल्याण	—	—	३१	८	३९	९७२	९	—	३	३
६ मुरबाड	—	—	—	—	—	७६६	२४	—	—	—
७ मोखाडा	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
८ पालघर	—	—	१०४	७९३	८९७	२०४	५९	—	—	—
९ शहापूर	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
१० ठाणे	—	—	—	४०	४०	७४२	—	—	—	—
११ उंबरगांव	—	—	२७७	५०	३२७	१४५५	३२	—	—	—
१२ वाडे	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
एकूण	—	—	४४८	५८३१	६२७९	८६२२	३१४	—	३	३
मुंबई उपनगर										
१ अंधेरी	—	—	२७७	१०९	३८६	२०९४	९०	—	—	—
२ बोरीवली										

टीप :—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी, पाणीपुरवठ्याची साधने, निरनिराळ्या साधनांनी मिळणारे बागायत क्षेत्र, बागायत पिकांचे क्षेत्र, पिकांचे क्षेत्र इ. संकेताची आंकडेवार माहिती महाराष्ट्र राज्यसरकारच्या शेती खात्याकडून मिळवून तळी दिव्य आहे.

जिल्हा ठाणे—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कालन्याखालील		विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शे. प्रमाण	दुसडे बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडीसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शे. प्रमाण
	सरकारी	खाजगी								
१ वसई	—	—	४१	—	—	४१	१००.२	६	४७	१०७
२ भिवंदी	—	—	—	—	०	—	—	—	—	—
३ ढहाणू	—	—	२१	—	—	२१	२.३	—	२१	२.३
४ जव्हार	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
५ कल्याण	—	—	०.३	६	—	६.३	१.१	—	६.३	१.०
६ मुरबाड	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
७ मोखाडा	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
८ पालघर	—	—	१९	—	—	१९	१.९	—	१९	१.९
९ शहापूर	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
१० ठाणे	—	—	४	—	—	४	१.३	—	४	१.३
११ उंबरगांव	—	—	८	—	४	१२	१.३	—	१२	१.२
१२ वाढे	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
एकूण	—	—	९३	६	४	१०३	१०३	६	१०९	१०४
मुंबई उपनगर अंधेरी बोरिवली	—	—	७	—	—	७	३.२	०.४	६	३.६

जिल्हा ठाणे—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	केस	भिरची	आले	हळद	इतर अन्नपिके	एकूण अन्नपिके	नारळ	इतर विंगर अन्नपिके	चान्याची पिके	एकूण विंगर अन्नपिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ वसई	—	०.३	१	०.४	०.२	४३	४५	०.८	०.८	—	३	४७
२ भिवंदी	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ ढहाणू	—	०.२	३	—	—	१६	१९	०.९	२	०.१	३	२१
४ जव्हार	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
५ कल्याण	३	—	—	—	—	३	६	—	०.८	—	०.८	६
६ मुरबाड	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
७ मोखाडा	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
८ पालघर	—	०.७	२	०.८	—	१३	१६	१	०.९	—	२	१९
९ शहापूर	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
१० ठाणे	—	—	०.२	—	—	३	३	—	०.६	—	०.६	४
११ उंबरगांव	—	०.४	१	—	—	८	१०	०.८	१	—	२	१२
१२ वाढे	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	३	१.६	७.२	१.२	०.२	८६	९९	३.५	६.१	०.१	१०	१०९
मुंबई उपनगर १ अंधेरी २ बोरिवली	—	—	—	—	—	२	२	४	—	—	४	५

जिल्हा ठाणे—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी खरीप	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कृळोथ	इतर कड-धान्ये	एकूण कड-धान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये
१ वसई	३२०	—	—	—	७	२	—	३२८	३	—	२	४	—	७	१६	३४५
२ भिवंडी	४४६	—	—	—	१८	४	—	४६८	३	०.१	२	६	०.१	४	१४	४८२
३ बहाणू	४३६	—	३	—	३२	१८	१	४९१	०.२	०.१	९	१३	—	१०	३२	५२३
४ जव्हार	२११	—	५	—	१७१	१६६	—	५५४	१	—	३८	३३	११	४	८७	६४१
५ कल्याण	३१२	—	—	—	१२	४	—	३२८	३	०.२	१	२	अ.	४	११	३३५
६ मुरबाड	३२३	—	—	—	८४	२१	—	४२८	४	—	५	१६	३	९	३७	४६५
७ मोखाडा	६६	—	१	—	१४८	११०	अ.	३२५	०.१	—	२५	२१	—	६	६२	३८७
८ पालघर	५५०	—	१	—	२०	७	१	५७८	३	०.२	३	७	—	५	१७	५९५
९ शहापूर	३६१	—	—	—	९६	३०	—	४८७	५	—	३	१२	—	८	२८	५१४
१० ठाणे	२००	—	—	—	१	१	—	२०२	—	०.१	०.२	०.३	०.५	०.७	२	२०४
११ उंबरगांव	३३३	०.८	२	०.१	२०	५	१७	३७८	१	०.७	१५	९	—	९	३५	४१३
१२ वाहें	२८५	अ.	अ.	—	१३	४	—	३०२	४	—	१	२	—	३	११	३१३
एकूण	३८४३	०.८	१२	०.१	६२२	३७२	१९	४८६९	२७	१	१०४	१३५	१४	७०	३५२	५२२१
मुंबई उपनगर																
१ अंधेरी	७४	—	—	—	—	—	—	७४	—	—	—	—	—	—	—	७४
२ बोरिवली																

जिल्हा ठाणे—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	उंस	मिरची	हळद	घने	लसूण	इतर मसाल्याची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	भाजी पिके				एकूण भाज्या व फळ पिके	एकूण अन्न-पिके
											बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाजी-पिके		
१ वसई	०.३	०.९	०.२	अ.	अ.	०.७	२	२०	१	२१	अ.	४	९	१३	३४	३८१
२ भिवंडी	—	४	—	०.२	—	—	४	—	३	—	—	०.४	६	६	६	४९३
३ बहाणू	०.२	३	—	—	—	—	३	०.७	३	४	—	२	५	७	११	५३७
४ जव्हार	—	—	—	—	—	—	—	अ.	—	अ.	—	—	०.२	०.२	०.२	६४२
५ कल्याण	—	२	—	०.२	—	—	२	—	—	—	—	—	६	६	६	३४६
६ मुरबाड	—	६	—	०.२	—	—	६	—	—	—	—	—	२	२	२	४७३
७ मोखाडा	—	०.२	—	—	—	—	०.२	अ.	—	अ.	—	—	अ.	अ.	अ.	३८८
८ पालघर	०.७	२	अ.	०.१	अ.	०.५	३	४	१	५	—	२	३	५	९	६०७
९ शहापूर	—	२	—	—	—	—	२	—	—	०.२	—	—	०.८	०.८	१	५१७
१० ठाणे	—	०.१	—	—	—	—	०.१	०.२	३	३	—	०.३	१	१	४	२०८
११ उंबरगांव	०.४	१	—	—	—	—	१	०.८	८	९	—	अ.	१	१	१०	४२५
१२ वाहें	—	०.८	—	०.३	—	—	१	—	—	—	—	—	०.२	०.२	०.२	३१४
एकूण	२	२२	०.२	१	०.१	१	२४	२६	१६	४२	अ.	८	३३	४१	८३	५,३३१
मुंबई उपनगर																
१ अंधेरी	—	०.४	—	—	—	—	०.४	अ.	१४	१४	—	—	९	९	२३	९७
२ बोरिवली																

टीप:—आकड्यांच्या रकान्यांत 'अ' असेल तेथे त्या पिकांचे क्षेत्र अत्यल्प म्हणजे ५ एकरापेक्षांहि कमी आहे असे समजावे. ५ एकरापेक्षां अधिक क्षेत्र पण १०० एकरापेक्षां कमी क्षेत्र असल्यास ते दशांश अपूर्णाकांत दिलेले आहे.

जिल्हा ठाणे—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	ताग	इतर तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	भुईमूग	तीळ	नारळ	एरंडी	इतर तेल बियांची पिके	एकूण तेल बियांची पिके	सिख्याची पाने	इतर अमली व औषधी पिके	एकूण अमली व औषधी पिके	गवत	इतर चाण्याची पिके	एकूण चाण्याची पिके	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके
१ वसई	०.२	०.४	०.६	—	०.८	०.८	अ	—	२	७	—	७	४९	—	४९	१	५९
२ भिवंडी	२	२	४	—	२	—	—	२	४	—	—	—	१४०	—	१४०	—	१४८
३ व्हाणू	—	१	१	—	०.८	०.९	अ	४	६	०.१	—	०.१	३९६	—	३९६	—	४०२
४ जव्हार	—	१	१	०.१	२	—	—	१७	१९	—	—	—	—	—	—	—	२३
५ कल्याण	—	२	२	—	१	—	—	२	३	—	—	—	२५४	—	२५४	०.८	२६०
६ मुरवाड	—	७	७	—	४	—	—	८	१२	—	—	—	२४७	—	२४७	—	२६७
७ मोखाडा	—	०.१	०.१	०.३	०.२	—	—	३०	३०	—	—	—	—	—	—	—	६०
८ पालघर	—	०.४	०.४	—	०.५	१	अ	—	२	१	—	१	३८५	०.४	३८५	—	३९०
९ शहापूर	—	२	२	—	२	—	—	५	७	—	—	—	२४३	—	२४३	—	२५२
१० ठाणे	—	—	—	—	०.१	—	—	—	०.१	—	—	—	१०७	—	१०७	०.८	१०८
११ उंबरगांव	—	२	२	—	०.४	०.८	०.४	२	४	—	—	—	५७३	—	५७३	—	५७८
१२ वाठे	—	०.८	०.८	—	०.८	—	—	—	१	—	—	—	२५	—	२५	—	२७
एकूण	२	१९	२१	०.४	१५	४	०.५	७०	९०	८	०.२	८	२४२१	३०	२४५१	३	२५७३
मुंबई उपनगर १ अंधेरी २ बोरिवली	—	—	—	—	—	७	—	—	७	—	—	—	१२०	—	१२०	—	१२७

जिल्हा ठाणे—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अन्न पिके खरीप	बिगर अन्न पिके खरीप	अन्न पिके रब्बी	बिगर अन्न पिके रब्बी	एकूण अन्न पिके	एकूण बिगर अन्न पिके	एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पीक आलेले क्षेत्र
१ वसई	३५८	५९	२३	—	३८१	५९	४४०	—	४४०	४०३
२ भिवंडी	४८१	१४८	१२	—	४९३	१४८	६४१	—	६४१	६३३
३ व्हाणू	५३५	४०२	२	—	५३७	४०२	९३९	११	९२९	९२९
४ जव्हार	६४२	२२	—	—	६४२	२२	६६४	०.६	६६३	६६३
५ कल्याण	३३४	२६०	१२	—	३४६	२६०	६०६	११	५९४	५९४
६ मुरवाड	४६६	२६७	७	—	४७३	२६७	७४०	५	७३५	७३५
७ मोखाडा	३८७	६०	१	—	३८८	६०	४४८	११	४३७	४३७
८ पालघर	५८७	३९०	२०	—	६०७	३९०	९९७	१६	९८१	९८१
९ शहापूर	५१५	२५२	२	—	५१७	२५२	७६९	१०	७५९	७५९
१० ठाणे	२०४	१०८	४	०.२	२०८	१०८	३१६	४	३१२	३१२
११ उंबरगांव	४१८	५७८	७	—	४२५	५७८	१००३	१०	९९३	९९३
१२ वाठे	३०२	२७	१२	—	३१४	२७	३४१	१५	३२७	३२७
एकूण	५२२९	२५७३	१०२	०.२	५३३१	२५७३	७९०४	१३६	७७६७	७७६६
मुंबई उपनगर १ अंधेरी २ बोरिवली	४२	७४	—	—	९८	१२७	२२५	१०	२१५	१३४

टीप:— इतर तंतु पिके कापूस, ताग खेरीज. इतर तेलबियांची पिके मोहरी, करवी, जवस खेरीज.

टाणे जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)
बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षाखालील वांसरे	
	बळ	कामाचे	किन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किन दुभत्या कानाच्या	किन दुभत्या कानाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ ठाणा	४९	५,७०८	२१०	५,९६७	१,६६६	२,१४४	४	—	३	३,८१७	१,५७०	१,१८३
२ कल्याण	७७	१६,९८९	४९५	१७,५६१	४,६२७	७,८३८	१,०६८	१७	२४	३,५७४	६,२५८	६,२२०
३ वाढा	१७२	१२,०५८	५२६	१२,७५६	७,७०१	१,५४४	२,२९५	—	—	११,५४०	५,३९२	५,६९५
४ शहापूर	१३२	२१,५९८	४९६	२२,२२६	९,१०५	८,६५९	१,५०९	३५	५३	१९,३६१	१०,१११	१०,१०९
५ भिवंडी	४४९	१४,१११	५३०	१५,०९०	३,८०९	५,५७१	८४७	७	८९	१०,३२३	५,३४०	४,५१०
६ बोरिवली	३२८	१,८०५	३७	२,१७०	१,३२६	४६८	१६७	४०	१५	२,०१६	६६६	८९८
७ वसई	१४७	९,२८२	३१२	९,७४१	२,६८९	२,८५६	४७३	१०	२०१	६,२२९	२,३०८	१,४०१
८ पालघर	७३	२२,८४५	१,२३०	२४,१४८	७,२२८	८,६४४	३,११४	—	१०६	१९,०९२	७,७३७	६,५७७
९ ढहाणू	२९०	२३,९०४	५०५	२४,६९९	१०,११०	६,४६७	१,६३६	१६	६७	१८,२९६	८,५७८	७,६०२
१० उंबरगांव	८४	२२,४२२	२३५	२२,७४१	७,०२९	७,४२४	१,८३३	३	४५	१६,३३४	७,०२१	६,१८४
११ जव्हार	१७४	१९,८७९	१,०२१	२१,०७४	४,९९०	८,४४९	२,४११	१२	७०	१५,९३२	५,८४६	६,४०५
१२ मुरबाड	३५	१४,६८५	२०१	१४,९२१	६,४८५	६,८७७	१,५१३	२७	३३	१४,९३५	४,९०२	७,२६३
१३ मोखाडा	३२	११,८७२	३९३	१२,२९७	४,२०२	४,७१०	९९९	२६	२१	९,८७८	४,९५३	५,०७०
एकूण	२,०४२	१,९७,१५८	६,१९१	२,०५,३९१	७०,९६७	७१,६५१	१७,७८९	१९३	७२७	१,६१,३२७	७०,६८२	६९,११७

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षाखालील रेडके	
	बळ	कामाचे	किन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किन दुभत्या कानाच्या	किन दुभत्या कानाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ ठाणा	४१	९२५	१८	९८४	२,४६३	१,२३१	६	४	५	३,७०९	३२६	३६४
२ कल्याण	६४	१,९८८	५१	२,१०३	८,४२६	३,७०७	५९८	२१	११	१२,७६३	१,३००	१,८३२
३ वाढा	२७४	३,३५०	९६	३,७२०	२,०२६	७६८	२२३	—	—	३,०१७	१,५९५	१,३०३
४ शहापूर	५०	३,८९५	७४	३,०१९	२,२१०	१,४०२	३३३	३०	५	४,०५०	१,०८७	१,२२६
५ भिवंडी	९०	४,४५६	८९	४,६३५	२,६६६	३,०५४	४२०	१५५	१२	६,३०७	१,६९३	१,८६५
६ बोरिवली	३२२	४७२	३९	८३३	२४,८७३	१,४९२	४५०	३४	५८	२६,९०७	१,६६२	२,१०७
७ वसई	१३५	३,३१२	५२	३,४९९	३,४८१	१,४४५	२५६	१९४	९	५,३८५	८०७	८९३
८ पालघर	२१७	४,३२३	१४८	४,६८८	२,४६७	४,२१४	६०७	—	२०	७,३०८	१,२९४	१,७५७
९ ढहाणू	८९	३,२२२	४९	३,३६०	१,३३९	६४३	२८२	५	६	२,२७५	६९६	६७८
१० उंबरगांव	२८	३,६७८	१८	३,७२४	१,६३३	६१८	४४२	३	७	२,७०३	९३६	९०४
११ जव्हार	५२	१,९५८	५३	२,०६२	७५०	१,१६५	३७२	२७	१६	२,३३०	६६७	८०९
१२ मुरबाड	२५	२,७०३	४७	२,७७५	१,३६३	१,५४४	४४५	३८१	८	३,७४१	७२५	१,१०८
१३ मोखाडा	—	४५०	१४	४६४	२८०	२८७	१११	१	४	६८३	१९३	२४२
एकूण	१,३८७	३२,७३२	७४७	३४,८६६	५३,९७७	२१,६४०	४,५४५	८५५	१६१	८१,१७८	१२,९८१	१५,१८८

टीप:—पशुधनासंबंधीचे आंकडे महाराष्ट्र राज्य सरकारच्या अर्थ व सांख्यिकीय विभागाकडून मिळालेले.

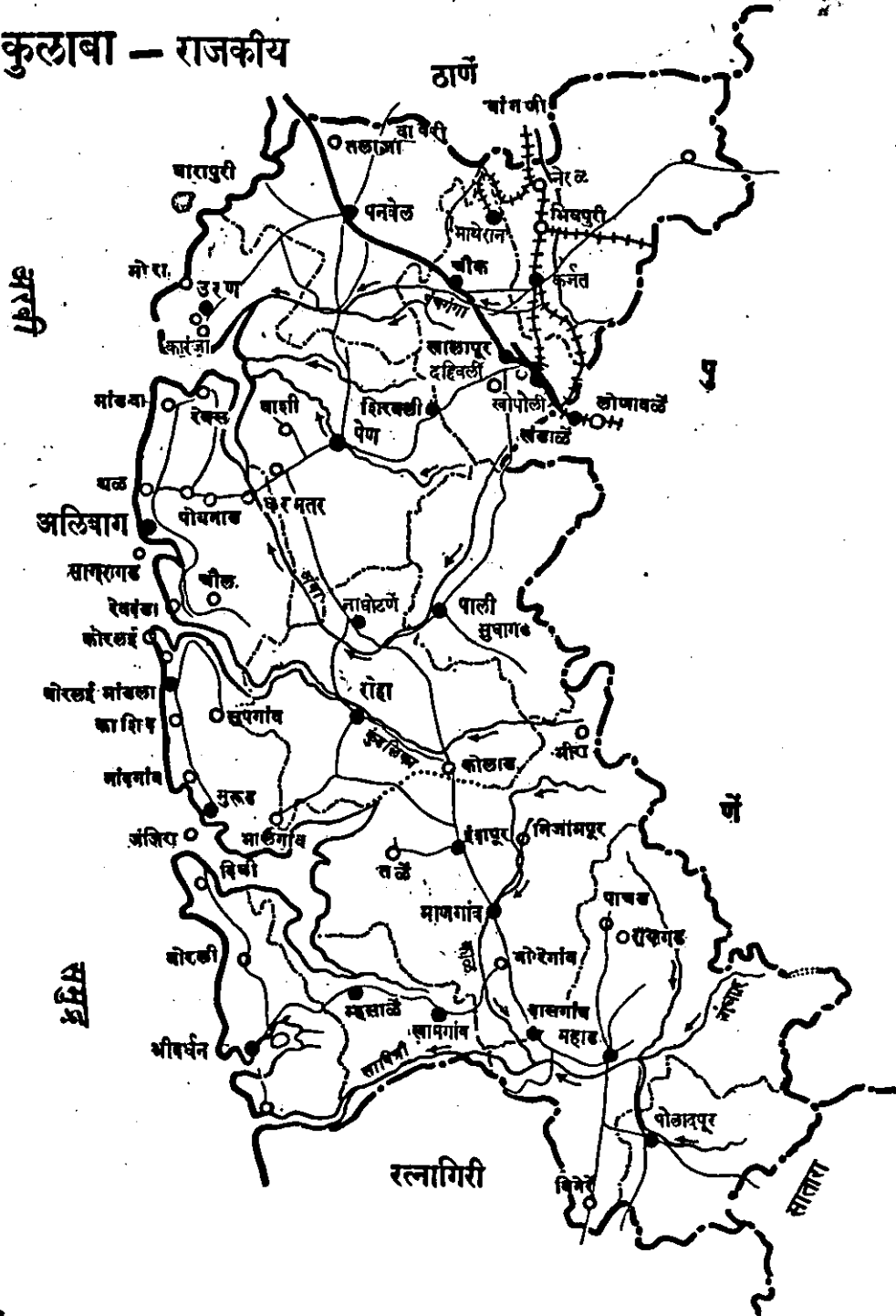
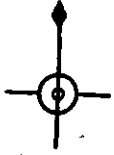
टापें जिल्हातील पशुधन—इतर जनावरें

तालुका	मेंढरें	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेचरें	गाढवें	उंट	डुकरें	एकूण सर्व जनावरें	कोंबळ्या व बदकें
१ टापें	२३९	३,६५६	१३९	१४	१२	—	१,२३५	२३,२०५	२७,९१२
२ कल्याण	५०३	४,३८२	२२८	—	७	१	१,३३५	६८,०५७	५७,९४७
३ वाढा	—	७,५२४	३६	—	—	—	—	५१,५७८	४८,२१०
४ शहापूर	६५	५,९५३	८१	१	१३	—	—	७७,४०२	४९,५६९
५ भिवंडी	९०	६,८७०	२३१	१५	१२	—	११६	५७,०९७	५१,२७३
६ बोरिवली	९३	२,४४०	१३५	—	५	—	१,४६७	४१,४०८	३१,९९९
७ वसई	६४	६,३५८	४६०	—	—	—	२,१६१	३९,३११	३८,४८७
८ पालघर	१४२	११,२६८	४०६	—	—	—	१२९	८४,५१४	८०,३५८
९ ढहाणू	३२९	१६,७१४	३८०	—	३५	—	४७५	८४,११२	१,०३,०४८
१० उंबरगांव	१,२५४	१३,४७३	३४०	—	२	—	२१९	७५,८२७	८१,६२२
११ जव्हार	८	१६,३४५	१४	—	—	—	१२	७१,५०४	७०,६७१
१२ मुरबाड	—	२,७३५	८२	—	—	—	—	५३,१८७	३३,३२४
१३ मोखाडा	—	११,६०१	४३	—	—	—	—	४५,४२४	३५,१६२
एकूण	२,७७७	१,०९,३१९	२,५७५	३०	८६	१०	७,१३९	७,७२,६२६	६,९८,५८२

शेतीचीं अवजारें

तालुका	नांगर		बैलगाळ्या	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लाकडी	लोखंडी		बैलाचे	ऑइल इंजिनचे	ऑइल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ टाणा	२,७३३	—	४५४	—	—	—	—	—	—
२ कल्याण	८,६८५	४८	३,६०९	—	—	१८	—	२	१२
३ वाढा	३,३४४	—	९३३	—	—	—	—	—	—
४ शहापूर	११,८०५	—	५८९	—	—	४	—	—	४५
५ भिवंडी	९,११८	३	२,९७१	२	—	२	—	१	८
६ बोरिवली	९४४	२४	४३७	५	—	१४	१८	१	२
७ वसई	४,९५७	५१	२,७८५	—	—	२२९	९	१	—
८ पालघर	१२,५२६	४५	६,९८१	२	—	१६६	—	६	२
९ ढहाणू	१४,५५६	१४	७,७२५	—	—	११९	१७	४	७
१० उंबरगांव	११,८९६	१,००७	८,०५०	१	१६	६२	—	४	१६
११ जव्हार	१०,७७४	४	१,३३४	—	२	—	—	—	—
१२ मुरबाड	६,१४४	४	२,३१६	—	—	—	—	३	९
१३ मोखाडा	६,१४१	—	६००	—	—	—	—	—	—
एकूण	१,०३,६२३	१,२००	३८,७८४	१०	१८	६१४	४४	२१	१०१

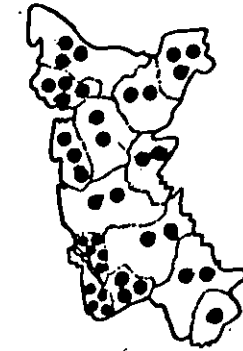
कुलाबा - राजकीय

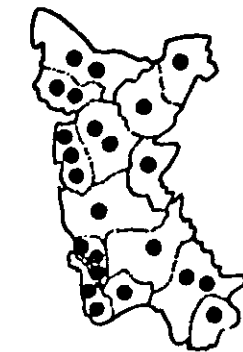
सौकसंख्या
दाब्बे
के. देकाव
● १०००

हूपोपजीवी
केका
● १० देके

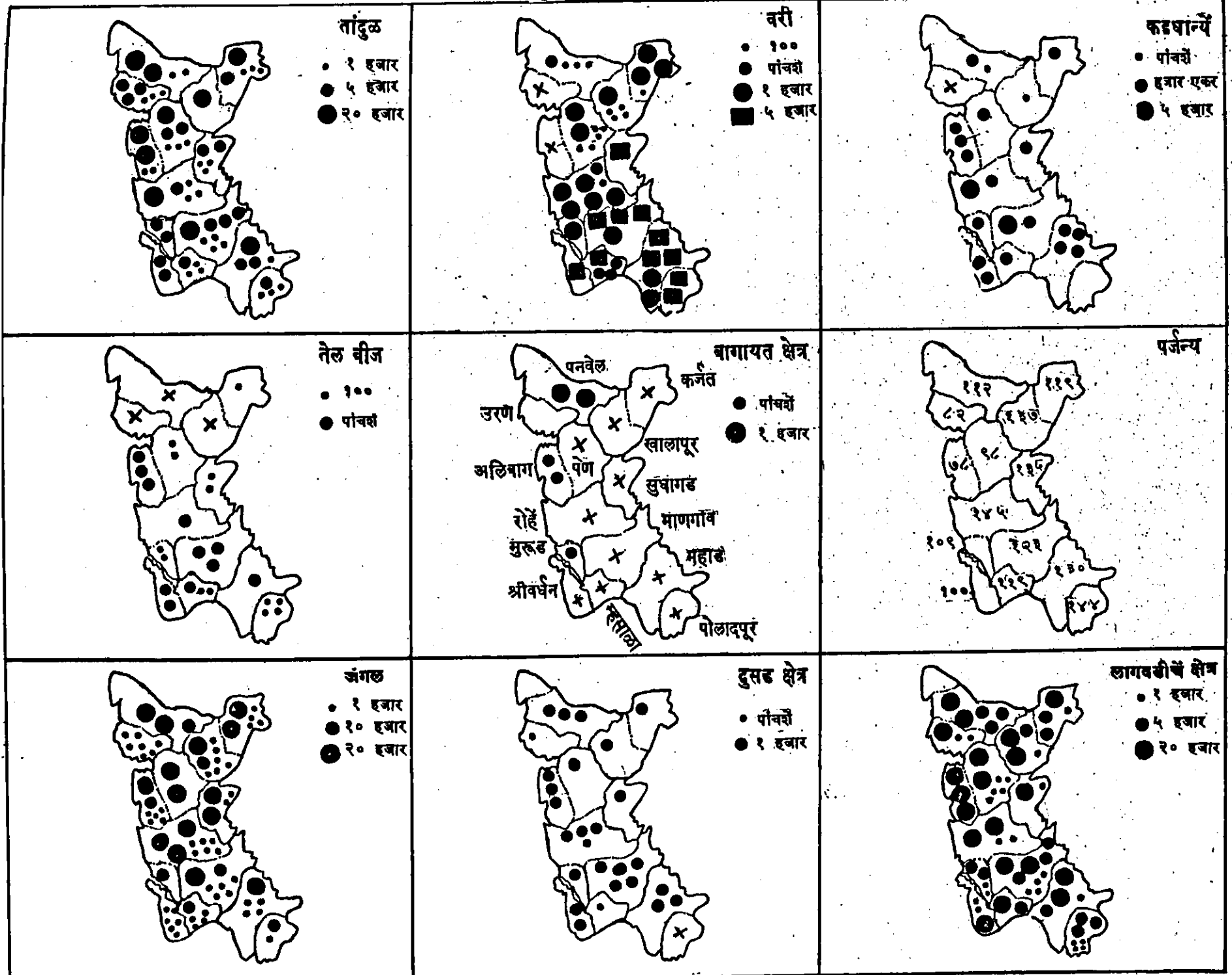

विगर
केती उपजीवी
● १०%

सागर
(के. प्रमाण)
● १०%

कुलाबा - आर्थिक

सर्व जातीच्या क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत. एकरांचे आंकडेदर्शक

चिन्ह जखळचा पूर्णोक धरून केलेले आहे

गो. प्र. भावे

कुलाबा जिल्हा

कुलाबा जिल्ह्याचे क्षेत्र २७१२ चौ. मैल असून ते १७°५१' व १९°८' या उत्तर अक्षांशांचे दरम्यान आणि ७२°५१' व ७३°४५' या पूर्व रेखांशांचे दरम्यान पसरलेले आहे. उत्तरेस ठाणे जिल्हा असून पूर्वेस सहाद्रीच्या रांगा व पलीकडे पुणे जिल्हा येतो. दक्षिणेस रत्नागिरी जिल्हा व पश्चिमेस अरबी समुद्र आहे. या जिल्ह्याची पूर्वपश्चिम लांबी सुमारे ३० ते ३५ मैल असून दक्षिणेस लांबी सुमारे ८० मैल येईल. पश्चिम घाटाच्या (सहाद्रीच्या) रांगा व समुद्र यांचे दरम्यान या जिल्ह्याचे क्षेत्र पसरले असून सहाद्रीच्या मुख्य दक्षिणेस रांगेशी काटक्रीन करून पश्चिमेकडे पसरलेल्या अनेक लहानमोठ्या ढोंगरांनी ते व्यापलेले आहे. तसेच सहाद्रीच्या मुख्य रांगेशी समांतर अशा दक्षिणेस जाणाऱ्याहि काही लहान रांगा आहेत.

सहाद्रीच्या अनेक लहानमोठ्या रांगांतून पूर्वकडे उगम पावणाऱ्या नद्या या जिल्ह्यामध्ये आहेत. या बहुतेक सर्व नद्या लहान असून पश्चिमेकडे त्या वहात जाऊन अरबी समुद्रास मिळतात. त्यांतील प्रमुख नद्या म्हणजे उल्हास, पाताळंगा, अंबा, कुंडलिका व सावित्री या होत.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची मोठी घरणे अगर तळाव या जिल्ह्यांत नसून बहुतेक बागायत शेती विहिरीवरील आहे. राजनाल्यावरील घरण नुकतेच झाले आहे.

या जिल्ह्याच्या एकूण क्षेत्रापैकी ४१० हजार एकर क्षेत्र म्हणजे जवळ जवळ

२४ टक्के क्षेत्र जंगलाने व्यापलेले आहे. इमारती लाकडाचे जंगल यामध्ये कमी असून गवत व जळाळ लाकडाच्या जंगलाचे प्रमाण बरेच आहे.

या जिल्ह्यांतील बहुतेक शेतजमीन ढोंगरावरील माती धुपून त्याच्या गाळाने बनलेली आहे. तांबडी, पिवळट व काळी अशा तीन प्रकारची साधारणपणे ही जमीन आहे. त्यापैकी काळी जमीन उत्तम भातशेतीची मानली जाते. तांबड व पिवळट यामध्येहि भाताचे पीक होते. ढोंगरांच्या उतरणीवर व कडांना बरीच तांबडी बरड जमीन असून त्यामध्ये नाचणी-वरीसारखी वरकस पिके होतात. तसेच नद्यांच्या खाऱ्यांच्या दोन्ही तीरांवर चिकण गाळवट जमीन असून खाऱ्या पाण्याचा प्रतिबंध केल्यास त्यामध्ये उत्तम भातशेती होते. या जमिनीला खारवट जमीन असे म्हणतात. समुद्रकिनारपट्टीच्या रेंगा व वाळसर जमिनीच्या पट्ट्यामध्ये फळबागायत शेती चांगली होते.

या जिल्ह्यांत विशेष खनिजसंपत्ति नाही. इमारती दगडाखेरीज बॉक्साईटचे थोडेफार साठे येथे आढळतात. समुद्रकिनारपट्टीला मिठाचे उत्पादन होते. या जिल्ह्याला सुमारे ७०-७५ मैल लांबीचा समुद्रकिनारा असल्यामुळे येथे मच्छिमारीचा धंदाहि बऱ्याच प्रमाणांत चालतो.

या जिल्ह्याचे सर्वसाधारण उष्णतामान ८०° फरेनाईट असून त्याचे किमान प्रमाण ६५° व कमाल ९२° फरेनाईटपर्यंत आहे. पर्जन्यमानासंबंधाने माहिती खाली दिली आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य- मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते आगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ अलिबाग	—	०.१८	०.९२	०.९०	६१	७०.२८	६९.५१	१३	६.३४	१६.११	७५	७७.५४	८६.७०
२ पनवेल	—	०.२७	१.५५	०.६६	६९	१०६.९०	८९.४३	१०	३.९०	१८.६३	८१	११२.३५	१०८.९९
३ उरण	—	०.२७	०.५०	०.६३	५७	७७.५२	६७.३२	९	३.७६	१४.६३	६७	८१.७८	८२.८५
४ कर्जत	—	०.२२	१.३७	०.८१	६८	१११.२६	१०५.८६	१४	५.९२	२२.५७	८३	११८.५५	१२९.४६
५ भायेरान	—	०.२६	२.३७	१.१३	७४	१९२.९७	१७१.५०	१८	९.२६	३३.५०	९४	२०४.६०	२०६.३९
६ पेण	—	०.१७	१.०८	०.६३	६७	८९.८६	९३.२९	१४	५.७०	२०.८५	८२	९६.६४	११४.९४
७ रोहें	—	०.१६	२.२०	०.८१	७३	१३१.९१	१०२.९४	१९	१०.३४	२०.८५	९४	१४४.४५	१२४.७६
८ माणगांव	—	०.१७	१.२७	१.०९	७०	११५.२९	१०२.४८	१५	६.१३	२१.३८	८७	१२२.६९	१२५.१२
९ महाड	—	०.१८	२.२५	१.२८	६६	११८.२३	१०५.९५	२३	९.५२	२१.७५	९१	१३०.०	१२९.९६
१० श्रीवर्धन	—	X	०.९२	X	६८	९३.९९	X	११	४.६१	X	८१	९९.५२	X
११ सुपळ	—	X	०.५०	X	६३	१०१.५३	X	१२	६.२४	X	७६	१०८.२७	X
१२ खुधागड	—	X	१.२८	X	७०	१२७.३५	X	१५	६.२१	X	८६	१३४.८४	X
१३ म्हसाळा	०.२०	X	१.५७	X	६८	१०९.९६	X	१७	७.३०	X	८९	११९.०३	X
१४ पोलादपूर	—	X	२.७०	X	७०	१२६.३९	X	२५	१४.५०	X	९७	१४३.५९	X
१५ खालापूर	—	X	२.२०	X	६८	१२६.१६	X	१४	८.७७	X	८४	१३७.१३	X
जिल्हा सरासरी	—	०.२१	१.५०	०.८८	६७	११२.६९	१००.९२	१५	६.७७	२१.१४	८४	१२०.९६	१२३.१५

टीप :— पर्जन्यासंबंधीचे आंकडे महाराष्ट्र राज्य सरकारच्या शेतकी खात्याकडून मिळालेले.

कुलाबा जिल्हा

क्षेत्रफल, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामें	नगरें	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस जिन्यांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढर्य चौ. मैली
१ अलिबाग	१९५.९	१६७	३	१,०५,४५५	५१,१००	५४,३५५	१०६४	५३८
२ कर्जत	२४१.५	१६५	१	७०,१७२	३६,५१८	३३,६५४	९२२	२९१
३ खालापूर	१५६.८	१४०	—	४१,६०१	२१,४९५	२०,१०६	९३५	२६५
४ महाड	२७१.१	१४४	१	९२,४३९	४४,१२१	४८,३१८	१०९५	३४१
५ माणगांव	३६२.७	२२५	—	१,०७,६३३	५१,०३५	५६,५९८	११०९	२९७
६ म्हसाळा	१३४.४	७४	१	३७,२४७	१६,३३०	२०,९१७	१२८१	२७७
७ मुरुड	१३३.२	८६	१	३९,९६८	१९,१९८	२०,७७०	१०८३	३००
८ बनवेल	२१५.३	१७८	१	९१,३८६	४६,९३९	४४,४४७	९४७	४२४
९ पेण	१९९.६	१३४	१	६९,६६५	३५,०६३	३४,६०२	९८७	३४९
१० पोलादपूर	१८८.०	१००	—	५१,७४२	२४,३९६	२७,३४६	११२१	२७५
११ रोहें	२७२.०	१६०	१	७०,५०२	३५,१८९	३५,३१३	१००४	२५९
१२ श्रीवर्धन	१०४.६	७३	१	५०,८८५	२२,८१८	२८,०६७	१२३०	४८६
१३ सुभागाड	१६२.०	८६	—	३३,०६६	१६,७१४	१६,३५२	९७८	२०४
१४ उरण	७५.२	४४	१	४७,३२२	३४,६६४	२२,६५८	९१९	६२९
एकूण कुलाबा जिल्हा	२,७१२.३	१,७७६	१२	९,०९,०८३	४,४५,५८०	४,६३,५०३	१०४०	३३५

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविका, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	ए. साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ अलिबाग	१९.८	८०.२	६७.४	३२.६	४२.९	१३.५	२७.७	१,०५,४५५
२ कर्जत	४.०	९६.०	७१.१	२८.९	१८.९	६.६	१३.०	७०,१७२
३ खालापूर	—	१००.०	७९.०	२१.०	२२.०	५.८	१४.२	४१,६०१
४ महाड	११.१	८८.९	७८.६	२१.४	२४.३	८.२	१५.९	९२,४३९
५ माणगांव	—	१००.०	८२.९	१७.१	१९.७	७.८	१३.४	१,०७,६३३
६ म्हसाळा	८.०	९२.०	७१.९	२८.१	१८.०	७.४	१२.१	३७,२४७
७ मुरुड	२४.४	७५.६	४९.६	५०.४	३३.५	१४.४	२३.५	३९,९६८
८ बनवेल	१६.३	८३.७	६९.५	३०.५	२३.८	७.९	१६.०	९१,३८६
९ पेण	१२.४	८७.६	८०.०	२०.०	२२.८	७.८	१५.३	६९,६६५
१० पोलादपूर	—	१००.०	९२.१	७.९	१५.३	२.४	८.५	५१,७४२
११ रोहें	९.८	९०.२	८०.४	१९.६	२१.३	७.०	१४.१	७०,५०३
१२ श्रीवर्धन	२०.२	७९.८	६०.९	३९.१	३०.३	११.६	२०.०	५०,८८५
१३ सुभागाड	—	१००.०	८४.४	१५.६	१७.२	६.४	११.९	३३,०६६
१४ उरण	१८.३	८१.७	५९.६	४०.४	३१.१	१०.९	२१.४	४७,३२२
एकूण कुलाबा जिल्हा	१०.६	८९.४	७४.०	२६.०	३९.४	९.४	१९.२	९,०९,०८३

जिल्हा कुलाबा — जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी - १९५७-५८ (क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	विंगर शेती उपयोगा-तील	शेतीयोग्य पट	चराक रान	झाडे इत्यादि	वाळ पट	इतर पट	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसरे क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ अलिबाग	१,२२९	३४८	११३	२	४९	५८	—	—	२७	६३२	३१	६६३
२ पेण	१,२३४	४००	१०३	२७	१६	२१	३८	३	१९१	४३५	८	४४३
३ पनवेल	१,४३२	४४९	१७७	२	८	१८	—	११	२१०	५५७	२९	५८६
४ कर्जत	१,६०९	४३५	२०६	११	—	१५७	४४८	२	३७	३१३	९	३२२
५ खालापूर	१,००३	३५५	१४९	२	२९	—	—	३	४	४६१	९	४७०
६ रोहें	१,५६३	५५९	—	४	७०	३०	—	१८२	२८६	४३२	५४	४८६
७ महाड	२,००३	२३६	८२५	२	—	१२	४४७	—	७	४७४	२९	५०३
८ माणगांव	२,३१४	३४८	४८२	३	७४	—	५७	—	७६३	५८७	५२	६३९
९ उरण	४६१	६७	१०१	२	४३	—	७	१	२४	२१६	४	२२०
१० सुधागढ	१,१३१	४१९	१७३	५	३००	—	—	—	९	२२५	१०	२३५
११ पोलादपूर	६१९	१११	१७३	१	२	—	—	११८	३२५	१८९	१	१९०
१२ मुरुड	६५५	१७३	१४८	२	३०	—	—	२२	१११	१६९	११	१८०
१३ म्हसाळा	७७६	१३६	१८५	१	५०	—	—	—	१५५	२४९	७	२५६
१४ श्रीवर्धन	६३४	६७	१३९	१	११९	—	—	४९	२६	२३३	१७	२५०
एकूण	१६,९६३	४,१०३	२,६७४	६५	७९०	२९६	९९७	२९१	२,१७५	५,१७२	२७१	५,४४३

जिल्हा कुलाबा — पाणी-पुरवठ्याची साधने - १९५७-५८

तालुका	कालवे		बागायत विहिरी				एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पट विहिरी	तळी		एकूण तळी	तलाव बांधारे
			सरकारी		खाजगी					१०० एकरांपे-क्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां कमी क्षेत्र भिजणारी		
	सर-कारी	लांबी मैल	बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या							
१ अलिबाग	—	—	—	—	१३४०	६६३	२०२३	२२३५	१९२	—	१५६	१५६	२९
२ पेण	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ पनवेल	—	—	—	—	६५	९१४	९७९	७७०	४०	—	११०	११०	१
४ कर्जत	—	—	—	—	—	—	—	६६२	१३	—	—	—	१४३
५ खालापूर	३	४	—	—	—	—	—	५९३	३२	—	—	—	—
६ रोहें	१	५.४	—	—	—	—	—	८२०	२९	—	—	—	—
७ महाड	—	—	—	—	—	—	—	१०५०	—	—	२०	२०	—
८ माणगांव	—	—	—	—	—	—	—	११०७	१६	—	—	—	—
९ उरण	—	—	—	—	७७	८६	१६३	५०७	४१	—	७३	७३	—
१० सुधागढ	—	—	—	—	—	—	—	३५०	७	—	३२	३२	—
११ पोलादपूर	—	—	—	—	—	—	—	२१४	१	—	—	—	—
१२ मुरुड	—	—	—	—	४४४	७५	५१९	२१०	८	—	३	३	३
१३ म्हसाळा	—	—	—	—	—	—	—	१९९	१०	—	—	—	८
१४ श्रीवर्धन	—	—	—	—	—	—	—	४७८	२०	—	८	८	२
एकूण	३	९.४	—	—	१,९२६	१,७५८	३,६८४	९,१९५	४०९	—	४०२	४०२	१८६

जिल्हा कुलाबा—निरनिराळ्या साधनांनी मिजणारें बागाईत क्षेत्र—१९५७-५८ (भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागाईत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागाईत क्षेत्राचें शें. प्रमाण	दुसऱे बागाईत क्षेत्र	एकंदर बागाईत पिकांचें क्षेत्र (दुसऱेसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागाईत पिकांच्या क्षेत्राचें शें. प्रमाण
१ अलिबाग	—	१७.६	—	१७.६	२.८	—	१७.६	२.७
२ पेण	—	—	—	—	—	—	—	—
३ पनवेल	—	८.६	७.७	१६.३	२.९	—	१६.३	२.८
४ कर्जत	—	—	अ.	अ.	—	७	०.८	०.३
५ खालापूर	अ.	—	१.५	१.५	०.३	९	२.४	०.५
६ रोहें	०.६	—	—	०.६	०.१	—	०.६	०.२
७ महाड	—	—	—	—	—	—	—	—
८ माणगांव	—	—	४	—	—	—	—	—
९ उरण	—	१.९	—	१.९	०.९	—	१.९	०.९
१० सुधागड	—	—	—	—	—	—	—	—
११ पोलादपूर	—	—	—	—	—	—	—	—
१२ मुरुड	—	७.३	—	७.३	४.३	—	७.३	४.०
१३ म्हसाळा	—	—	—	—	—	—	—	—
१४ श्रीवर्धन	—	—	—	—	—	—	—	—
एकूण	०.६	३५.४	९.२	४५.२	०.९	१.६	४६.९	०.९

जिल्हा कुलाबा—बागाईत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अन्न पिकें									एकूण अन्न-पिकें	बिगर अन्न-पिकें			एकूण बागाईत पिकांचें क्षेत्र
	तांदूळ	गहू	ज्वारी रब्बी	बाजरी	मका	जंस	मिरची	हळद	इतर अन्न-पिकें		नारळ	इतर बिगर अन्न-पिकें	एकूण बिगर अन्न-पिकें	
१ अलिबाग	—	—	—	—	—	अ.	०.१	०.२	४	४	१३.६	—	१३.६	१७.६
२ पेण	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ पनवेल	—	—	—	—	—	—	—	—	१२	१६	—	०.२	०.२	१६.३
४ कर्जत	०.७	—	—	—	—	अ.	—	—	०.१	०.८	—	—	—	०.८
५ खालापूर	०.१	—	अ.	अ.	अ.	अ.	१	—	१	२.५	—	—	—	२.५
६ रोहें	—	अ.	—	—	—	—	—	—	०.३	०.४	—	—	—	०.६
७ महाड	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
८ माणगांव	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
९ उरण	—	—	—	—	—	—	—	—	१.८	१.८	—	—	—	१.८
१० सुधागड	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
११ पोलादपूर	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
१२ मुरुड	—	—	—	—	—	अ.	—	—	२	२	२.१	३.२	५.३	७.३
१३ म्हसाळा	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
१४ श्रीवर्धन	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
एकूण	०.८	अ.	अ.	अ.	अ.	०.१	५.१	०.२	२१	२७.५	१५.७	३.६	१९.३	४६.९

* इतर बिगर अन्नपिकें कापूस, ताग, भुईमूगखेरीज.

जिल्हा कुलाबा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये															एकूण धान्ये व कडधान्ये
	तांदूळ	गहू	ज्वारी रब्बी	बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	इतर कड धान्ये	एकूण कड धान्ये	
१ अलिबाग	४२०	—	—	—	—	०.२	०.१	—	४२१	०.७	०.६	अ.	०.७	२६	२८	४४९
२ पेण	३३०	—	—	—	—	१५	९	—	३५४	अ.	०.८	०.६	०.८	६	८	३६३
३ पनवेल	४०६	—	—	—	—	६	२	—	४१४	१	०.५	०.४	—	१०	१३	४२७
४ कर्जत	२७७	—	—	—	—	२२	९	—	३०८	२	१	१	०.९	५	१०	३१८
५ खालापूर	१९४	—	अ.	अ.	अ.	९	५	—	२०७	०.५	०.९	०.३	अ.	३	४	२११
६ रोहें	२८१	अ.	—	—	—	२९	२७	२	३३९	२	४	०.९	२	८	५५	३९४
७ महाड	३०६	—	—	—	—	९९	३८	१	४४५	१	८	१०	५	१७	४२	४८६
८ माणगांव	३८५	—	—	—	—	१०४	६२	१२	५६३	२	१०	७	८	२९	५६	६१९
९ उरण	१८१	—	—	—	—	०.७	०.४	—	१८२	—	अ.	अ.	अ.	१	१	१८३
१० सुधागड	१२५	—	—	—	—	२९	२०	—	१७४	०.८	२	१	२	६	१२	१८६
११ पोलादपूर	८४	—	—	—	—	७१	२१	०.८	१७६	अ.	१	२	३	०.२	७	१८३
१२ मुरुड	१०१	—	—	—	—	४	३	—	१०८	०.१	०.३	—	—	१०	१०	११८
१३ म्हसाळा	८३	—	—	—	—	४१	३०	९	१६४	—	२	०.३	२	४	८	१७२
१४ श्रीवर्धन	९९	—	—	—	—	३१	१७	७	१५५	०.१	०.४	१	३	१४	१८	१७३
एकूण	३,२७२	अ.	अ.	अ.	अ.	४६१	२४४	३२	४,०१०	१०	३१	२५	२७	१७९	२७२	४,२८२

जिल्हा कुलाबा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	उंस	मसाल्याची पिके					फळ-पिके			भाजी पिके			एकूण भाजी व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके
		मिरची	हळद	धने	इतर मसाल्या-ची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाजी पिके		
१ अलिबाग	अ.	०.१	०.३	—	४	४	०.८	३	४	०.४	४	४	९	४६२
२ पेण	—	०.३	—	—	—	०.३	—	०.९	०.९	—	२	२	३	३६६
३ पनवेल	—	४	—	०.३	—	५	—	१	१	अ.	१२	१२	१३	४४५
४ कर्जत	अ.	०.४	—	—	—	०.४	—	०.१	०.१	—	२	२	२	३२०
५ खालापूर	अ.	१	—	—	अ.	१	—	—	—	—	१	१	१	२१४
६ रोहें	०.१	०.८	—	—	—	०.८	—	०.२	०.२	अ.	०.२	०.२	०.४	३९५
७ महाड	अ.	१	—	—	—	१	अ.	—	अ.	—	०.६	०.६	०.६	४८८
८ माणगांव	—	३	—	—	—	३	अ.	१	१	—	१	१	२	६२४
९ उरण	—	०.१	—	—	—	०.१	अ.	०.७	०.८	—	२	२	३	१८६
१० सुधागड	—	०.५	—	—	—	०.५	—	—	—	—	—	—	—	१८६
११ पोलादपूर	—	२	—	—	—	२	—	०.१	०.१	—	०.५	०.५	०.५	१८६
१२ मुरुड	अ.	०.१	—	—	३	३	०.१	०.६	०.७	०.१	०.७	०.८	१	१२३
१३ म्हसाळा	—	१	—	—	०.२	१	०.१	३	३	—	०.२	०.२	३	१७६
१४ श्रीवर्धन	०.१	०.४	—	—	६	६	०.९	७	८	०.२	०.६	०.८	९	१८८
एकूण	०.३	१५	०.२	०.३	१३	२८	२	१८	२०	०.७	२७	२८	४८	४,३५९

टीप:—पिकांच्या क्षेत्राचे आंकडे त्या त्या पिकांच्या बागायत क्षेत्रासह.

जिल्हा कुलाबा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु पिकें			तेल बियांची पिकें					अमली व औषधी पिकें			चान्याची पिकें		इतर विंगार अन्न पिकें	एकूण विंगार अन्न पिकें
	ताग	*इतर तंतु पिकें	एकूण तंतु पिकें	मुईपूग	तीळ	नारळ	† इतर तेल-बियांची पिकें	एकूण तेल-बियांची पिकें	विज्या-ची पानें	इतर अमली व औषधी पिकें	एकूण अमली व औषधी पिकें	गवत	एकूण चान्याची पिकें		
१ अलिबाग	००७	अ.	००८	—	—	१४	००१	१४	—	—	—	१८६	१८६	००६	२०१
२ पेण	—	००५	००५	—	१	—	१	२	—	—	—	७४	७४	—	७७
३ पनवेल	—	अ.	अ.	—	००१	—	—	००१	—	—	—	१४१	१४१	—	१४१
४ कर्जत	—	००६	००६	—	१	—	—	१	—	—	—	—	—	—	२
५ खालापूर	—	—	—	—	००३	—	—	००३	—	—	—	२५६	२५६	—	२५६
६ रोहें	—	००२	००२	अ.	५	—	—	५	—	—	—	८६	८६	—	९१
७ महाड	—	—	—	—	५	—	—	५	—	—	—	१०	१०	—	१५
८ माणगांव	—	००३	००३	—	१५	—	—	१५	—	—	—	—	—	—	१५
९ उरण	—	अ.	अ.	—	—	००१	—	००१	—	—	—	३४	३४	अ.	३४
१० सुधागड	—	००४	००४	—	२	—	—	२	—	—	—	४६	४६	—	४८
११ पोलादपूर	—	००२	००२	—	४	—	—	४	—	—	—	—	—	—	४
१२ मुरुड	—	१	१	—	—	२	००१	२	अ.	—	अ.	५४	५४	—	५७
१३ म्हसाळा	—	अ.	अ.	—	७	अ.	—	७	—	—	—	७२	७२	—	८०
१४ श्रीवर्धन	—	००४	००४	—	३	३	—	६	००१	—	००१	५६	५६	—	६३
एकूण	००७	४	५	अ.	४३	१९	१	६३	००१	—	००१	१,०१५	१,०१५	००६	१,०८४

जिल्हा कुलाबा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिकांचें क्षेत्र						एकूण पिकांचें क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचें क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पांक आलेले क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्न-पिकें	विंगार अन्न-पिकें	अन्न-पिकें	विंगार अन्न-पिकें	अन्न-पिकें	विंगार अन्न-पिकें				
१ अलिबाग	४३४	२०१	२८	—	४६२	२०१	६६३	३१	६३२	६३२
२ पेण	३५८	७७	८	—	३६६	७७	४४३	८	४३५	४३५
३ पनवेल	४१५	१४१	३०	—	४४५	१४१	५८६	२९	५५७	५५७
४ कर्जत	३०९	२	११	—	३२०	२	३२२	९	३१३	३१३
५ खालापूर	२०७	२५६	७	—	२१४	२५६	४७०	९	४६१	४६१
६ रोहें	३४१	९१	५४	—	३९५	९१	४८६	५४	४३२	४३२
७ महाड	४५२	१५	३७	—	४८८	१५	५०३	२९	४७४	४७४
८ माणगांव	६२४	१५	०	—	६३९	१५	६३९	५२	५८७	५८७
९ उरण	१८२	३४	४	—	१८६	३४	२२०	४	२१६	२१६
१० सुधागड	१७७	४८	९	—	१८६	४८	२३५	१०	२२५	२२५
११ पोलादपूर	१८४	४	१	—	१८६	४	१९०	१	१८९	१८९
१२ मुरुड	१०८	५२	१५	५	१७३	५७	१८०	११	१६९	१६९
१३ म्हसाळा	१६७	८०	९	—	१७६	८०	२५६	७	२४९	२४९
१४ श्रीवर्धन	१७०	६३	१८	—	१८८	६३	२५०	१७	२३३	२३३
एकूण	४,१२८	१,०७९	२३१	५	४,३५९	१,०८४	५,४४३	२७१	५,१७२	५,१७२

* इतर तंतुपिकें कापूसखेरीज.

† इतर तेलबियांची पिकें मोहरी, करडई, जवस, एरंडीखेरीज.

कुलाबा जिल्ह्यांतील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षांवरील बैल				तीन वर्षांवरील गाई						तीन वर्षांखालील वासरे	
	वक्र	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालिल्या	बिन दुभत्या कामाच्या	बिन दुभत्या कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ अलिबाग	४३	१३,६७९	१०४	१३,८२६	२,७३९	२,९२७	४६२	२१	२५	६,१७४	२,९२०	२,७३३
२ पेण	४७	७,०२६	४९	७,१२२	२,६८४	३,८०७	२६७	१	१३	६,७७२	३,६२०	३,६५६
३ पनवेल	१२३	१५,२१२	४६२	१५,७९७	२,७०३	५,२५६	१,१४४	६६	५०	९,२१९	४,५५६	४,३२५
४ कर्जत	२३२	१२,९२५	४८१	१३,६३८	३,८६२	८,४६०	१,४४३	—	७१	१३,८३६	७,१७४	६,७९०
५ खालापूर	८३	९,६१८	४२९	१०,१३०	३,०३६	४,८७७	६२५	१	७	८,५४६	४,८८३	४,५५३
६ रोहें	३९०	१२,६८२	१८३	१३,२५५	३,४४८	५,४१२	१,१९८	—	२०	१०,०७८	४,८२४	४,८७९
७ महाड	२२३	१६,९७६	१४३	१७,३४२	८,३९९	६,७७४	१,२२८	८	२०	१६,१२९	६,३०७	६,२९९
८ माणगांव	४९	२२,९३७	२१२	२३,१९८	८,०६५	८,५३८	२,१९९	३	१३	१८,८१८	७,०६०	७,६८६
९ उरण	—	२,७३२	७६	२,८०८	१,१३६	६४२	४२४	—	१३४	२,३३६	८७०	८५४
१० सुधागड	८	८,९०८	१३४	९,०५०	२,९३४	४,७९३	७२७	१	१६	८,४७१	४,११०	४,२५७
११ पोलादपूर	३	५,५६०	४	५,५६७	२,७४२	३,५६४	५४३	—	६	६,८५५	२,५७७	२,६४०
१२ मुळ	२६०	४,६९४	५४	५,००८	१,११३	१,४०३	१४५	—	३७	२,६९८	१,२९३	१,३६९
१३ म्हसाळा	९९	६,७८२	७८	६,९५९	२,७३३	१,९३४	७०९	९	१	५,३८६	२,८५२	२,८९५
१४ श्रीवर्धन	—	७,४४६	१६९	७,६१५	१,८१९	२,१०७	७२३	—	७	४,६५६	१,८७१	१,७३३
एकूण	१,५६०	१,४७,१७७	२,५७८	१,५१,३१५	४७,४१३	६०,३१४	११,८१७	११०	४२०	१,१९,९७४	५४,९९६	५४,६७०

रेडे व म्हशी

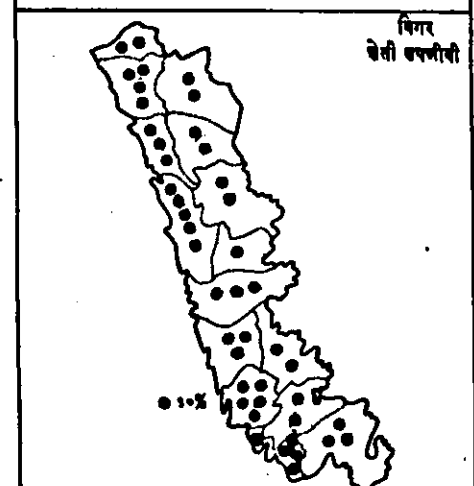
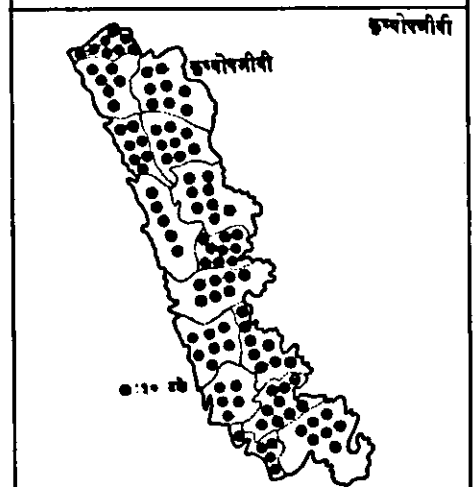
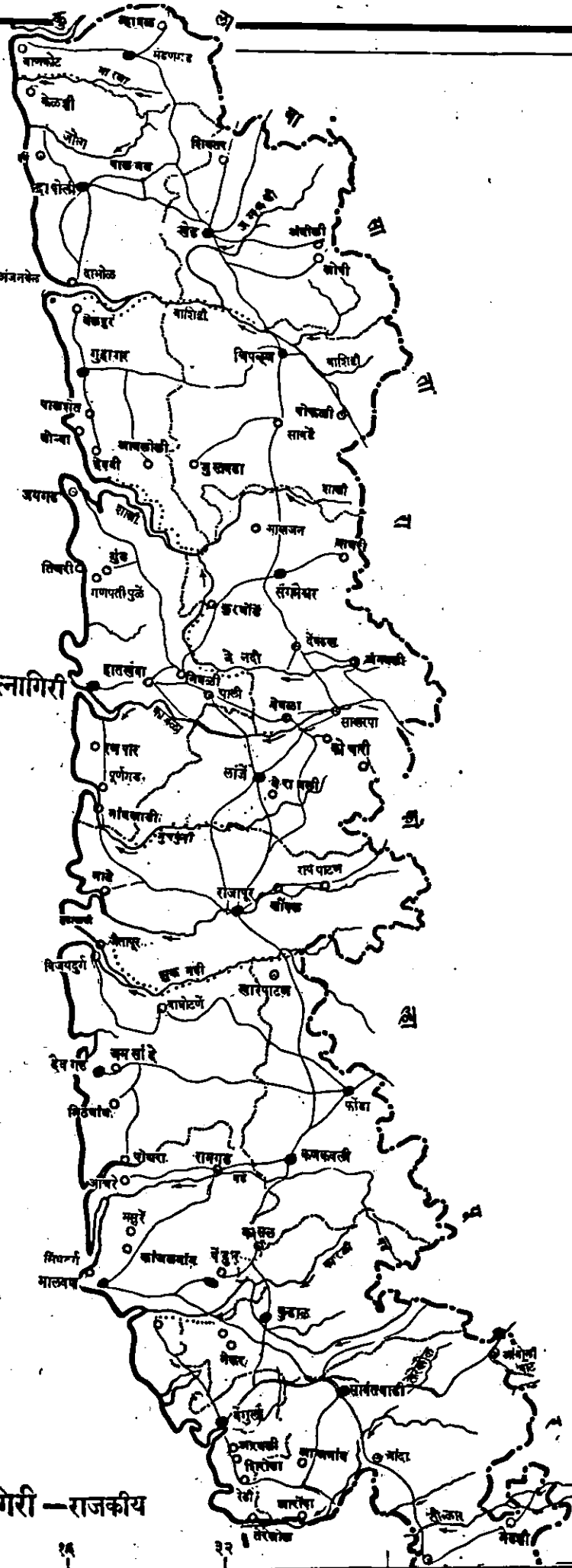
तालुका	तीन वर्षांवरील रेडे				तीन वर्षांवरील म्हशी						तीन वर्षांखालील रेडकें	
	वक्र	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालिल्या	बिन दुभत्या कामाच्या	बिन दुभत्या कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ अलिबाग	११	२,३६०	३५	२,४०६	२,४५२	१,६११	३३६	७	१२	४,४१८	१,२४३	१,८३६
२ पेण	२५	२,६२०	२२	२,६६७	१,६८६	१,३६९	१५३	१७	—	३,२२५	१,११६	१,४७८
३ पनवेल	२०	३,९०९	८१	४,०१०	१,५९६	१,८२६	५३१	१२	९	३,९७४	९५३	१,२०५
४ कर्जत	४४	५,१२०	१४९	५,३१३	१,४६०	१,६००	३३२	१	१४	३,४७७	१,०५९	१,१२७
५ खालापूर	३२	२,३६५	२०	२,४१७	९००	८५२	१५५	२	३	१,९१२	७००	७५३
६ रोहें	१७३	४,०८८	३७	४,२९८	१,१९९	१,३३२	३४१	१९	१४	२,९०५	१,०४०	१,१३६
७ महाड	२०९	६,८६६	३४	७,१०९	२,२८०	१,७३१	२८८	—	१	४,३००	१,११३	१,५१२
८ माणगांव	४८	७,०३४	५४	७,१३६	२,६२७	१,५८५	३६५	—	८	४,५८५	१,४०२	१,७७३
९ उरण	१	८९७	—	८९८	७१९	२४५	११०	३	८७	१,१६४	२८२	४११
१० सुधागड	९	१,८०६	४६	१,८६१	७९८	८५२	१७९	—	३	१,८३२	५८५	६५२
११ पोलादपूर	२	३,१८९	—	३,१९१	८०६	८३५	१७५	—	४	१,८२०	४८७	५५५
१२ मुळ	७३	७२१	९	८०३	४८९	४६७	६०	—	९	१,०२५	३२२	३९८
१३ म्हसाळा	१९	१,१६६	१०९	१,२६४	८८५	४८९	२११	११	—	१,५९६	८३६	८७०
१४ श्रीवर्धन	—	८५३	६४	९१७	७३६	८८४	२०६	—	८	१,५३४	४०२	५११
एकूण	६६६	४२,९९४	६६०	४४,३२०	१८,६३३	१५,३७८	३,४४२	७२	१७२	३७,६९७	११,५४०	१४,२०७

कुलाबा जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर जनावरें

तालुका	मेंढरे	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेचरे	गाढवे	उंट	डुकरे	एकूण सर्व जनावरें	कोंबडी व बदके
१ अलिबाग	११७२	५,६७९	३९१	१	६९	१	५०	४२,९३१	७२,६७६
२ पेण	२	४,०६२	४३	—	२०	—	—	३३,७८३	४४,७६८
३ पनवेल	२११	५,२४३	८९	—	—	—	३३	५०,२१५	५३,४७५
४ कर्जत	५२	५,०८९	४७	—	२१०	—	१०७	५७,८४०	५१,४११
५ खालापूर	५३	२,७३९	६	—	२	—	—	३६,६९४	३६,५५७
६ रोहें	८०	५,२७८	२४	—	—	—	२	४७,७९९	४९,०७८
७ महाड	९७	३,०६८	२	—	—	—	—	६३,३७८	७१,८१६
८ माणगांव	९१	७,५९३	२६	४	८१	—	१८३	७९,६२३	७७,८८५
९ उरण	३१	१,९१९	१९७	—	११	—	—	११,७८१	१५,७१५
१० सुधागड	९२	२,४७७	९	—	३४	—	—	३३,४३०	२८,७८४
११ पोलादपूर	१८	१,०४०	—	—	१२	—	—	२४,१६२	२०,८५०
१२ मुरुड	८४	३,१७९	१०५	—	१५	—	३०	१६,३२९	२६,४२४
१३ म्हसाळा	—	२,६८९	८	—	—	—	—	२५,३८५	२८,२०४
१४ श्रीवर्धन	२	३,५१७	४२	१	२६	—	—	२२,८२७	२८,४७२
एकूण	१९८५	५३,५८२	९८९	६	४८०	१	४०५	५,४६,१७७	६,०३,११५

शेतीचीं अवजारे

तालुका	नांगर		कैलागाव्या	उसाचे चरक		बागायतीसाठीं पंप		ट्रॅक्टर	तेल-घाणे
	लाकडी	लोखंडी		कैलांचे	ऑ. इंजिनचे	ऑ. इंजिन-पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ अलिबाग	६,२८६	४	४,२८७	२१	—	५४	४	१	१६
२ पेण	४,४७४	११०	७०४	—	१०	—	—	१	३
३ पनवेल	८,४१७	११	२,५५०	१२	—	३४	५	१	१४
४ कर्जत	८,१०१	११	२,३९१	३	१	१०	१	१	६
५ खालापूर	६,७८२	१०	१,२९९	—	—	५	—	१	१
६ रोहें	७,७९२	१	१,४३१	२	१	३	—	१	२०
७ महाड	११,४८७	१	८१५	—	—	१	—	—	—
८ माणगांव	१४,६६१	१	१,८६३	१	—	१	—	—	२१
९ उरण	१,४२८	—	३३५	—	१	६	—	—	—
१० सुधागड	४,८६४	२	८१७	—	१	—	—	—	६
११ पोलादपूर	४,५९१	—	१२६	—	—	—	—	—	—
१२ मुरुड	२,३५०	—	१,२१७	—	—	६८	—	—	—
१३ म्हसाळा	३,६५४	—	१५६	१	—	४०	—	—	११
१४ श्रीवर्धन	३,५६३	१५	९६३	३	—	८०	—	—	१२
एकूण	८७,८५०	१६६	१८,९६५	४३	१४	२६१	१०	६	१०९

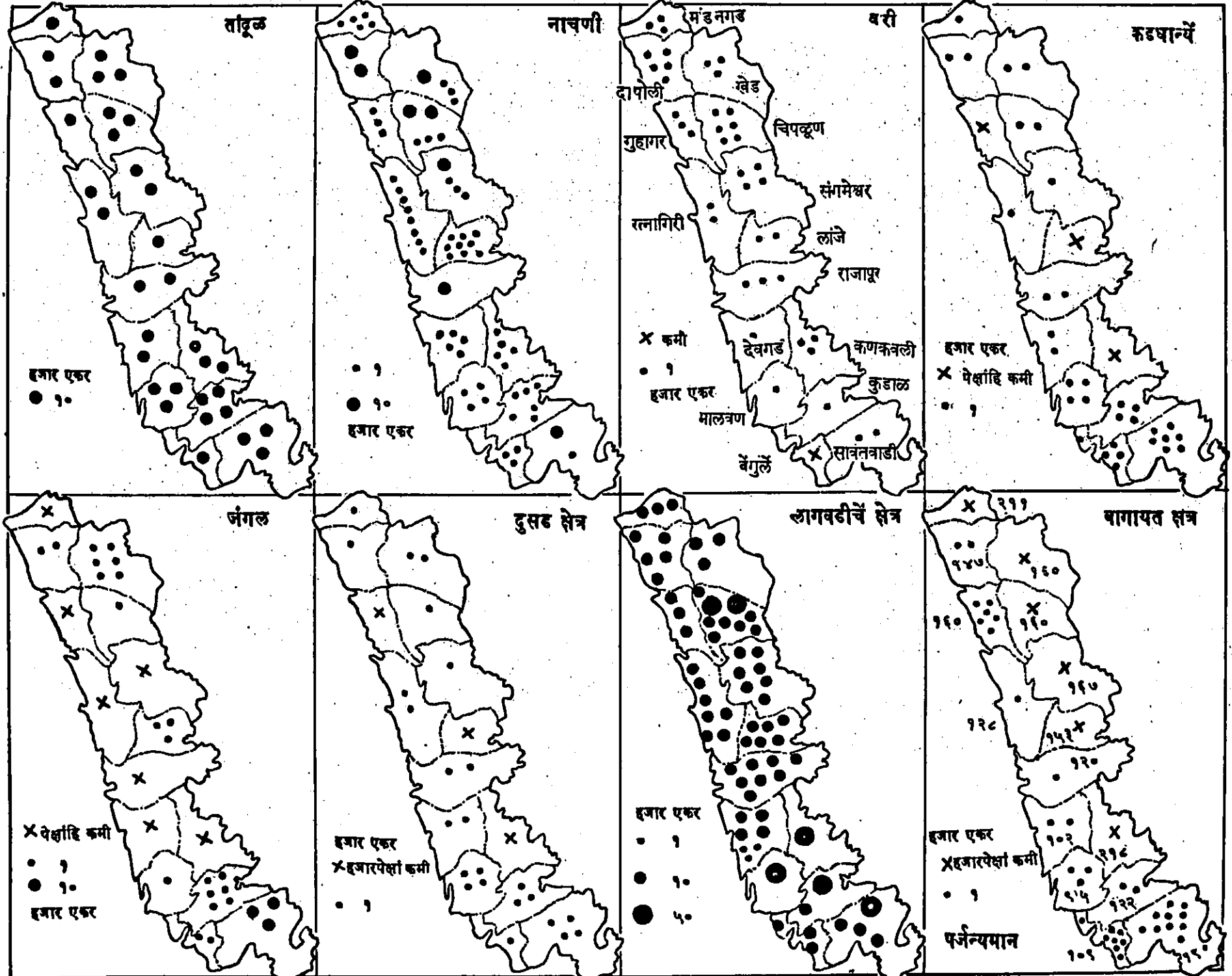

● घाटुवा स्थान
 — रस्ता
 ० १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

रत्नागिरी - राजकीय

० १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

रत्नागरी आधिक

जंगल, लागवड बागायत दुसड व पिढीचे क्षेत्र एकरांनी एकरांचे आकडे द्याऊन किंही जवळचा पूर्णांक धरून केलेले आहे पर्जन्यमान इंचांत गो. प्र. भाषे

एकरांचे आकडे दशाक किंही जवळचा पूर्णांक धरून केलेले आहे गो. प्र. भाषे

रत्नागिरी जिल्हा

या जिल्ह्याचा क्षेत्रविस्तार ४९८३ चौरस मैल असून हे क्षेत्र उत्तर अक्षांश १५° १०' व १८° ४' यांचे दरम्यान आणि पूर्व रेखांश ७३° २' व ७४° १५' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस कुलाबा जिल्हा असून पश्चिमेस सह्याद्री पर्वताच्या रांगा व त्यापलीकडे उत्तर व दक्षिण सातारा, कोल्हापूर हे जिल्हे येतात. दक्षिणेस गोमंतक व पश्चिमेस अरबी समुद्र आहे. सुमारे एकशेंसाठ-पासष्ट मैलांचा समुद्रकिनारा असलेला हा ३० ते ३५ मैल रुंदीचा भूप्रदेशाचा पट्टा पश्चिम घाटाखाली दक्षिणोत्तर पसरलेला असून तो टेकड्यांनी व्याप्त, उंचसखल, खडकाळ पठारे अगर कातळे असलेला अशा स्वरूपाचा आहे. समुद्रापसून दहाबारा मैल आत लहान लहान टेकड्यांचा व सपाट कातळांचा मोकळा प्रदेश संपल्यावर पलीकडे लगेच सह्याद्रीचे फाटे येतात. दोन ते तीन हजार फूट उंचीचा हा प्रदेश असून या सह्याद्रीच्या रांगा समुद्रास समांतर दक्षिणोत्तर पसरलेल्या आहेत. यांतील काही शिखरे चार हजार फुटांपर्यंत उंचीची येतील.

या जिल्ह्यांतील प्रमुख नद्या म्हणजे सावित्री, वासिष्ठे, शाळी, मुचकुंदी, वाघोटाण, गड, आचरा, काजळ्ये या असून यांमधील आणखी काही लहानलहान नद्याहि आहेत. पूर्वेकडे सह्याद्रीच्या रांगांतून उगम पावून पश्चिमेकडे त्या समुद्रास मिळतात. त्यामुळे कोणाचीहि लांबी ३० ते ४० मैलांहून अधिक नाही. या जिल्ह्यांतील प्रमुख खाड्या या नद्यांमुळेच बनलेल्या आहेत. जलवाहतुकीचे दृष्टीने त्यांचा बराच उपयोग होतो. या जिल्ह्यांतील महत्त्वाची बंदरे या खाड्यांच्या मुखाशीच आहेत. मुखापासून दहाबारा मैल आत, कोठे त्याहूनहि अधिक, त्यांतून जलवाहतूक होते.

मळा, कुर्याट, खाजण अगर खारवट व वरकस अशा चार प्रकारची शेत-जमीन या जिल्ह्यांत आहे. मळा जमीन नद्यांच्या खोऱ्यांतील सखल प्रदेशांत असून

ती तांबूस रंगाची असते व त्यामध्ये चांगली भातशेती होते. टेकड्यांच्या उतारावर सपाटीचे पट्टे (टेरेसिंग) काढून जी जमीन तयार होते त्यास कुर्याट म्हणतात व त्यामध्ये भातशेती करतात. खाजण अगर खारवट जमीन खाड्यांच्या काठी व नद्यांच्या मुखाजवळ असते व या गाळवट जमिनीत खाऱ्या पाण्याचा प्रतिबंध केल्यास उत्तम भातशेती होते. डोंगरांच्या व टेकड्यांच्या उतारावरील तांबूस बरड जमिनीत नाचणी व वरीसारखी वरकस पिके होतात. काही खोल भागांत पाणथळ जमीन आढळून येते व त्यामध्ये दोन पिके निघतात. पुळणवट जमीन समुद्रकांठाला असते. बागायत दोन प्रकारचे असून समुद्रकांठचे अगर खाड्यांच्या कांठचे जमिनीत नारळीच्या बागा होतात व आंबे, काजू, फणस, अमसूल इत्यादींचे डोंगरी बागायत डोंगरांच्या उतरणीवर होते. खाड्यांच्या कांठच्या गाळवट जमिनीत रबी पिकेहि होतात. बहुतेक बागायत शेती विहिरीवरील किंवा काही ठिकाणी लहान नद्यांवरील अगर ओहोळावरील कच्च्या बंधाऱ्यांच्या पाटाचे पाण्यावरील आहे. डोंगरांतील मऱ्यांचे पाट काढूनहि त्यावर काही ठिकाणी बागायत (पोफळीचे) केलेले आढळून येते.

हा जिल्हा डोंगराळ व टेकड्यांचा असला तरी यामध्ये सरकारी किंवा राखीव जंगलाचे क्षेत्र अवघा दीड टक्का आहे. खनिज संपत्तीचे दृष्टीने या जिल्ह्यांत बरीच अनुकूलता आहे. लोखंडाची माती, अल्युमिनम, इल्मेनाईट, मॅग्नेशीज ही औद्योगिक दृष्ट्या महत्त्वाची खनिजे या जिल्ह्यांत सांपडतात व त्यांपैकी काहींचे आज प्रत्यक्ष उत्पादनहि होत आहे.

दीडशेंहून अधिक मैल लांबीचा समुद्रकिनारा असल्यामुळे मच्छीमारी हाहि या जिल्ह्यांतील एक महत्त्वाचा धंदा आहे.

या जिल्ह्यांतील सरासरी कमाल उष्णतामान ९१° व किमान उष्णतामान ६७° फॅरेनाईट येईल, पर्जन्यमानासंबंधाने खाली तफा दिला आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक / केंद्र	डिसेंबर-फेब्रुवारी		मार्च-मे		जून-ऑगस्ट		सप्टेंबर-नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस - १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ रत्नागिरी	—	०-२७	१-७०	१-२३	७४	११०-२७	८३-४२	२५	१५-५५	१७-१६	१०२	१२७-५२	१०२-०८
२ वैजुर्ला	—	०-२७	०-९९	२-५३	७६	९१-६८	८४-५४	२४	१६-१२	१५-२१	१०३	१०९-२९	१०२-५५
३ मालवण	—	०-२५	०-३७	२-००	६७	८०-५५	६९-४५	२४	१३-५९	१३-७८	९२	९४-५१	८५-४८
४ देवगड	—	०-२२	१-१५	१-७५	७३	८५-७२	७०-४९	२५	१५-४८	१६-००	१००	१०२-३५	८८-४६
५ राजापूर	—	०-२२	२-९१	१-६०	७६	१०८-८५	१०७-८९	२१	८-८२	२०-६०	१०१	१२०-५८	१३०-३१
६ देवखल	—	०-३३	२-९१	२-०६	७३	१४९-३३	११८-७१	२७	१५-११	२५-०७	१०३	१६७-३५	१४६-१७
७ चिपळूण	—	०-२६	२-३५	१-७९	७२	१४०-६९	११४-८६	२९	१७-१७	२४-५४	१०३	१६०-११	१४१-४५
८ गुहागर	—	०-२१	१-३३	१-४५	७४	११४-५७	८१-२१	२०	९-१७	१६-१४	९७	१२५-०७	९९-०१
९ खेड	—	०-३८	०-५२	१-२३	७३	१४६-३१	११०-६९	२५	१२-२३	२३-३२	१००	१५९-०६	१३५-६२
१० दापोली	—	०-२३	२-३५	१-४०	७६	१३२-६६	१११-७८	१९	१२-५०	१९-०६	९८	१४७-५१	१३२-५०
११ मंडणगड	—	०-३१	२-१२	१-४०	७१	१९४-११	१३०-६८	१६	१५-००	२१-५९	८९	२११-२३	१५३-९८
१२ लांजा	—	X	३-३५	X	७७	१३३-११	X	२६	१७-११	X	१०८	१५३-५७	X
१३ कणकवली	—	X	२-२२	X	७८	१९३-३३	X	२३	२३-५९	X	१०५	२१९-१४	X
१४ सावंतवाडी	—	०-२६	०-६५	२-३५	८१	१६८-८९	१२४-१०	३०	१९-१७	२१-५३	११३	१८९-५१	१४८-२४
१५ हणै	—	X	१-८१	X	६५	८७-५६	X	१९	८-६६	X	८६	९८-०३	X
१६ कुडाळ	—	०-२७	०-३३	२-३३	७६	१०१-४३	१०२-८६	२८	२०-३८	१७-७३	१०६	१२२-१४	१२३-०९
जिल्हा सरासरी	—	०-२६	१-५१	१-७८	७४	१२२-९३	१००-८३	२२४	१४-७३	१९-३६	१००	१३९-१७	१२२-२३

रत्नागिरी जिल्हा

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	त्रिया	हजार पुरुषांस त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचें दाढर्य दर चौ. मैली
१ चिपळूण	४३४.४	१३१	१	१,५३,१०२	६९,२०८	८३,८९४	१२१२	३५२
२ दापोली	३२६.९	१५१	—	१,२९,१०५	५७,०००	७२,१०५	१२६५	३९५
३ देवगढ	२८३.७	६४	—	९७,९१८	४३,५९९	५४,३१९	१२४६	३४५
४ गुहागर	२४२.२	७८	—	८७,८८६	३७,३०१	५०,५८५	१३५६	३६३
५ कणकवली	२९९.२	६७	—	१,०३,१०१	४६,४३८	५६,६६३	१३२०	३४५
६ खेड	३८५.८	१४६	१	१,२४,८६१	५६,९१५	६७,९४६	११९४	३२४
७ कुडाळ	३१६.४	७५	२	१,०१,५४५	४६,६६९	५४,८७६	११७६	३२१
८ लांजा	२८३.०	८४	—	७७,९२१	३५,१२१	४२,८००	१२१९	२७५
९ मालवण	२५६.१	५७	१	१,२९,८१४	५७,४६७	७२,३४७	१२५९	५०७
१० भंडणगढ	१६०.३	९१	—	४८,९५६	२१,७९९	२७,१५७	१२४६	३०५
११ राजापूर	४९५.७	१४४	३	१,४६,५४१	६५,००५	८१,५३६	१२५४	२९६
१२ रत्नागिरी	३५७.५	१२१	१	१,५९,३७७	७१,६८०	८७,६९७	१२२३	४४६
१३ संगमेश्वर	४९९.१	१६९	१	१,४८,३३१	६६,६७७	८१,६५४	१२२५	२९७
१४ सावंतवाडी	५१५.९	१२०	२	१,२४,२९१	५८,४५२	६५,८३९	११२६	२४१
१५ वेगुर्ला	१२६.६	१७	१	७९,२१५	३६,३०४	४२,९११	११८२	६२६
एकूण रत्नागिरी जिल्हा	४९८२.८	१५१५	१३	१७,११,९६४	७,६९,६३५	९,४२,३२९	१२२४	३४४

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-विगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	विगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ चिपळूण	१०.३	८९.७	७५.५	२४.५	२०.९	५.५०	१२.७	१,५३,१०२
२ दापोली	—	१००.०	५८.०	४२.०	१४.५	४.१	८.७	१,२९,१०५
३ देवगढ	—	१००.०	६९.७	३०.३	२८.३	७.३	१६.७	९७,९१८
४ गुहागर	—	१००.०	६९.९	३०.१	१९.५	६.१	११.८	८७,८८६
५ कणकवली	—	१००.०	७७.३	२२.७	२९.१	६.३	१६.६	१,०३,१०१
६ खेड	५.२	९४.८	८०.८	१९.२	२१.३	५.८	१२.८	१,२४,८६१
७ कुडाळ	१२.८	८७.२	७८.७	२१.३	३४.५	८.३	२०.३	१,०१,५४५
८ लांजा	—	१००.०	८६.४	१३.६	१५.२	३.६	८.८	७७,९२१
९ मालवण	२३.०	७७.०	५३.७	४६.३	४६.८	१६.७	३०.०	१,२९,८१४
१० भंडणगढ	—	१००.०	७४.९	२५.१	११.३	२.६	६.५	४८,९५६
११ राजापूर	१२.६	८७.४	७३.१	२६.९	२१.९	५.८	१३.०	१,४६,५४१
१२ रत्नागिरी	१७.०	८३.०	५३.३	४६.७	२३.९	८.०	१५.२	१,५९,३७७
१३ संगमेश्वर	४.४	९५.६	८१.१	१८.९	१७.१	६.०	११.०	१,४८,३३१
१४ सावंतवाडी	१४.६	८५.४	६७.२	३२.८	२२.३	६.५	१३.९	१,२४,२९१
१५ वेगुर्ला	२८.७	७१.३	४९.८	५०.२	३६.७	१२.९	२३.८	७९,२१५
एकूण रत्नागिरी जिल्हा	९.२	९०.८	६९.५	३०.५	२८.७	८.८	१७.७	१७,११,९६४

जिल्हा रत्नागिरी—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८.

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	बिगर शेती उपयोगां-तील	शेतीयोग्य पड	चराऊ रान	झाडे इत्यादि	चाळ पड	हतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ दापोळी	२,१३३	२३	७९१	१३	३१२	१३	—	२२	३५	९२४	११	९३५
२ मंडणगड	१,०५२	०.४	२७७	५	१५७	—	—	२६	२८८	२९८	८	३०६
३ खेड	२,५२४	५७	५४७	२	११	—	४	१७	१,३३५	५५१	१४	५६५
४ चिपळूण	२,७५८	६	७५०	२७	४	०.१	५१६	३४९	३५	१,०७१	१३	१,०८४
५ गुहागर	१,५७२	—	४८७	१९	१५६	—	—	३४	५४१	३३५	४	३३९
६ संगमेश्वर	३,१८६	३	६६७	२०	१,०९४	—	—	७०	६१९	७१३	१२	७२५
७ रत्नागिरी	२,२७७	०.१	८६७	४३	४८	अ.	—	६७	५५९	६९३	१४	७०७
८ लांजा	१,८२७	२५	५४२	३	४०६	—	—	२३१	०.६	६२०	३	६२३
९ राजापूर	२,५९७	०.१	१,००२	५३	७५०	—	—	१८	१८	७५६	२२	७७८
१० देवगड	१,७८८	०.१	७८१	१६	२६८	—	—	—	३८७	३३६	१६	३५२
११ कणकवली	१,९१०	—	३६९	७८	२४८	—	—	—	७१७	४९८	५	५०३
१२ मालवण	१,५२६	७	५७३	१९३	१२५	—	—	१४६	३५	४४७	३७	४८४
१३ बेंगुर्ला	७१६	१५	१७८	११	१२८	—	—	६	८२	२९६	१०	३०६
१४ कुडाळ	२,०२१	५६	३७६	४४	४६८	०.१	—	८२	४४४	५५१	२९	५८०
१५ सावंतवाडी	३,३००	२७६	८७१	८	१,४४३	—	—	—	११४	५८८	३७	६२५
एकूण	३१,१८७	४६९	९,०७८	५३५	५,६१८	१३	५२०	१,०६८	५,२०९	८,६७७	२३५	८,९१२

जिल्हा रत्नागिरी—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागाईत विहिरी				घरशुती वापराच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी			तलाव व धारे	
	सरकारी	लांबी मेल	खाजगी	लांबी मेल	सरकारी		खाजगी				एकूण बागाईत विहिरी	१०० एकरां-पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी		एकूण तळी
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या							
१ दापोळी	—	—	१५०	६	—	—	१,०२७	७१	१,०९८	२,०१९	४४	—	—	—	
२ मंडणगड	—	—	३९	१५	—	—	१२८	—	१२८	३९६	१०	—	—	—	
३ खेड	—	—	—	—	—	—	२	—	२	१,१८५	८५	—	—	१	
४ चिपळूण	—	—	५६	२९	—	—	—	३३	३३	१,८९६	५९	—	—	४७	
५ गुहागर	—	—	२६०	५५	—	—	६४८	१५६	८०४	१,७६१	७७	—	—	—	
६ संगमेश्वर	—	—	—	—	—	—	—	४०	४०	१,९४६	४५	—	—	४२	
७ रत्नागिरी	—	—	—	—	—	—	१,१८६	२,०२१	३,२०७	४,५०२	५९७	—	३१	३१	
८ लांजा	—	—	—	—	—	—	६०	३८	९८	१,२९१	५९	—	—	—	
९ राजापूर	—	—	८६	८३	—	—	—	२२९	२२९	१,१०३	१७८	—	—	—	
१० देवगड	—	—	१०१	१५१	—	—	६८६	१,८०१	२,४८७	२,७४०	२९०	—	१	१	
११ कणकवली	—	—	—	—	—	—	५९	४८६	५४५	२,४५४	१४९	—	—	—	
१२ मालवण	१	५	—	—	—	—	२७७	८१८	१,०९५	६,००८	५३	२	४	९९	
१३ बेंगुर्ला	—	—	७८	३०	—	—	६९५	१,११२	१,८०७	२,६००	२१	—	५३	५३	
१४ कुडाळ	—	—	—	—	—	—	१८४	६५	२४९	१,३७१	१५	४	१०	१४	
१५ सावंतवाडी	—	—	९०	१७५	—	—	—	—	—	१,७५३	—	—	—	—	
एकूण	१	५	८६०	५४४	—	—	४,९५२	६,८७०	११,८२२	३३,०२५	१६८२	६	९७	१०३	१८९

जिल्हा रत्नागिरी—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शे. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शे. प्रमाण
१ दापोली	—	—	८.६	—	११.७	२०.३	२.२	—	२०.३	२.१
२ मंडणगढ	—	१.४	०.३	—	—	१.७	०.६	—	१.७	०.५
३ खेड	—	—	०.१	—	—	०.१	अ.	—	०.१	अ.
४ चिपळूण	—	०.६	०.२	—	०.८	१.६	०.१	—	१.६	०.१
५ गुहागर	—	२.९	१.८	—	—	४.६	१.४	—	४.६	१.४
६ संगमेश्वर	—	—	१.८	—	अ.	१.८	०.२	—	१.८	०.२
७ रत्नागिरी	—	—	८.३	—	—	८.५	१.२	—	८.५	१.२
८ लांजा	—	—	अ.	—	२.९	२.९	०.५	—	२.९	०.५
९ राजापूर	—	—	४.३	—	७.६	११.९	१.५	—	११.९	१.५
१० देवगढ	—	८.९	१०.६	—	१	२०.५	६.१	—	२०.५	५.८
११ कणकवली	—	—	३.८	—	०.७	४.५	०.९	—	४.५	०.९
१२ मालवण	६.२	—	१३.८	३.७	९.५	३२.९	७.३	—	३२.९	६.८
१३ वेंगुर्ला	—	३.३	५८.३	३.५	१.४	६५.४	२२.१	—	६५.४	२१.४
१४ कुडाळ	—	—	५.१	८.८	३.३	१७.२	३.१	—	१७.२	२.९
१५ सावंतवाडी	—	९१.२	—	—	४.३	९५.५	१६.२	—	९५.५	१५.२
एकूण	६.२	१०८.३	११७	१५	४३.२	२८९.४	३.३	—	२८९.४	३.२

जिल्हा रत्नागिरी—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	अन्न पिके								एकूण अन्न-पिके	बिगर अन्न पिके			
		नाचणी व इतर हलकी धान्ये	कढधान्ये			कैस	मिरची	आले	इतर अन्न-पिके		नारळ	*इतर बिगर अन्न-पिके	एकूण बिगर अन्न-पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
			हरभरा	तूर	इतर									
१ दापोली	—	—	—	—	—	०.३	—	—	—	०.३	५.६	१४.४	२०	२०.३
२ मंडणगढ	—	—	—	—	—	अ	—	—	—	अ	०.२	१.५	१.७	१.७
३ खेड	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	अ	०.१	०.१	०.१
४ चिपळूण	—	—	—	—	—	—	१.२	—	—	१.२	०.४	—	०.४	१.६
५ गुहागर	—	—	०.१	०.१	४.३	०.१	—	—	—	४.६	—	—	—	४.६
६ संगमेश्वर	०.७	—	—	—	—	अ	०.१	अ	—	०.९	०.२	०.७	०.९	१.८
७ रत्नागिरी	५.२	०.१	—	—	१.३	०.२	०.१	—	—	६.९	१.६	—	१.६	८.५
८ लांजा	२.३	०.१	—	—	०.१	अ	०.१	०.१	—	२.७	०.३	—	०.३	२.९
९ राजापूर	४.९	२.४	—	—	—	०.१	२	—	—	९.४	१.६	१	२.६	११.९
१० देवगढ	६.७	२.५	—	—	—	०.२	१.३	—	२.२	१२.९	—	७.५	७.५	२०.५
११ कणकवली	०.६	०.८	—	—	१.४	०.३	०.२	—	०.९	४.२	०.१	—	०.१	४.५
१२ मालवण	१४.४	१.१	—	—	४.७	०.९	४.२	—	५.२	३०.५	—	२.४	२.४	३२.९
१३ वेंगुर्ला	६.१	—	—	—	—	०.२	२.२	—	३	११.५	४७.५	६.४	५३.९	६५.४
१४ कुडाळ	१३.५	—	—	—	—	०.२	३.६	—	—	१७.३	—	—	—	१७.२
१५ सावंतवाडी	५४.२	—	—	—	—	०.३	४.९	—	०.३	५९.७	३५.५	०.४	३५.९	९५.५
एकूण	१०८.६	७	०.१	०.१	११.८	२.८	१९.९	०.१	११.६	१६२	९३	३४.४	१२७.४	२८९.४

* इतर बिगर अन्नपिके—भुईमूग, कापूस, ताग, तंबाखूखेरीज.

जिल्हा रत्नागिरी—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये व कडधान्ये												एकूण धान्ये व कडधान्ये
	तांदूळ	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्ये #पिके	एकूण धान्ये पिके	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीय	इतर कड-धान्ये	एकूण कडधान्ये	
१ दापोली	१८३	१६३	४६	५५	४४७	०.२	०.१	०.३	१२	१	९	२३	४७०
२ मंडणगड	९८	५३	२५	२२	१९८	—	०.३	१	१	—	६	९	२०७
३ खेड	२९५	१२८	३४	२६	४८३	०.२	०.२	३	२	०.३	१२	१८	५०१
४ चिपळूण	२९२	२४१	६२	१२५	७२०	०.१	०.२	३	७	०.७	१२	२२	७४२
५ गुहागर	९२	१२१	१९	३४	२६६	०.१	अ.	—	०.२	१	३	४	२७०
६ संगमेश्वर	२२९	१२८	४४	८५	४८६	अ.	०.४	०.७	१	१	८	१२	४९८
७ रत्नागिरी	१६२	८०	२४	३८	३०४	—	अ.	०.२	१	४	४	१०	३१४
८ लांजा	१३६	८८	२१	६६	३११	—	०.१	०.२	१	५	०.५	७	३१८
९ राजापूर	२२३	१०४	२७	६३	४१७	—	०.३	१	३	१४	२	२०	४३७
१० देवगड	१४४	५१	१४	१४	२२३	—	०.४	०.६	४	—	१	६	२२९
११ कणकवली	२४९	५२	२५	४१	३६७	—	०.१	०.२	४	३८	०.८	४४	४११
१२ मालवण	२५५	४४	१२	८	३१९	—	०.५	०.१	८	३७	०.७	४६	३६५
१३ वेंगुर्ला	१०८	३१	६	१०	१५५	—	०.१	०.३	१५	२२	—	३७	१९२
१४ कुडाळ	३८८	५७	१३	१५	४७३	—	२	०.२	१७	५०	३	४२	५१५
१५ सावंतवाडी	३२०	१०५	२३	३१	४७९	—	०.७	१	१६	४७	०.५	६५	५४४
एकूण	३१७४	१४४६	३९५	६३३	५६४८	०.६	५	११	९३	२२१	६३	३९५	६,०४३

जिल्हा रत्नागिरी—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	ऊंस	मसाल्याची पिके				फळ पिके			भाजी पिके			एकूण भाज्या व फळ-पिके	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके
		मिरची	हळद	इतर मसाल्याची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	† इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्याची पिके			
१ दापोली	०.३	०.४	—	१४	१४	०.५	१२	१३	—	०.६	०.६	१४	१५	५१३
२ मंडणगड	—	०.२	—	१	२	०.१	८	८	—	०.१	०.१	८	२	२१९
३ खेड	—	१	—	०.१	१	०.३	०.७	१	—	०.८	०.८	२	१	५०५
४ चिपळूण	—	१	—	०.१	१	०.२	२	२	—	१	१	४	१	७४८
५ गुहागर	—	०.१	—	३	३	०.१	३	३	—	अ.	अ.	३	—	२७५
६ संगमेश्वर	अ.	०.१	—	०.८	०.९	०.१	०.७	०.८	—	०.४	०.४	१	—	५००
७ रत्नागिरी	०.२	०.१	—	३	३	०.३	१७	१७	—	०.६	०.६	१७	—	३३४
८ लांजा	अ.	०.६	अ.	१	२	०.३	०.७	१	—	०.२	०.२	२	२	३२३
९ राजापूर	०.१	२	अ.	२	४	०.२	४	४	—	०.५	०.५	५	५	४५१
१० देवगड	०.२	१	अ.	०.९	२	०.४	१४	१४	—	०.३	०.३	१४	अ.	२४६
११ कणकवली	०.३	१	—	०.१	१	०.६	२	३	०.३	०.४	०.४	३	१	४१७
१२ मालवण	०.९	५	०.१	२	७	०.८	२०	२१	—	४	४	२५	३	४०१
१३ वेंगुर्ला	०.२	२	—	२	४	०.८	२८	२९	—	२	२	३१	४	२३१
१४ कुडाळ	०.१	४	—	०.८	५	१	४	५	०.९	—	१	६	१	५५८
१५ सावंतवाडी	०.३	६	अ.	६	१२	१	११	१२	१	३	४	१५	१२	५८४
एकूण	३	२५	०.२	३७	६२	७	१२७	१३४	२	१४	१६	१५०	४७	६,३०५

* इतर धान्यपिके—गाई, इवारी, बाजरी मकाखेरीज.

† इतर फळपिके—संत्री, मोसंबीखेरीज.

जिल्हा रत्नागिरी—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु-पिके		तेलबियांची पिके				अमली व औषधी पिके			चान्याची पिके		एकूण बियर अन्न-पिके
	तंतुपिके	एकूण तंतु-पिके	भुईमूग	तीळ	इतर तेल-बियांची *पिके	एकूण तेल-बियांची पिके	विड्याची पाने	इतर अमली व औषधी पिके	एकूण अमली व औषधी पिके	गवत	एकूण चान्याची पिके	
१ दापोली	१	१	—	२२	६	२८	०.१	—	०.१	३९३	३९३	४२२
२ मंडणगड	—	—	—	१०	—	१०	—	—	—	७६	७६	८७
३ खेड	०.१	०.१	—	३	—	३	—	—	—	५७	५७	६०
४ विपळण	०.३	०.३	—	७	—	७	—	—	—	३२९	३२९	३३६
५ गुहागर	०.१	०.१	—	६	३	९	—	—	—	५५	५५	६४
६ संगमेश्वर	०.१	०.१	—	८	—	८	—	—	—	२१७	२१७	२२५
७ रत्नागिरी	०.८	०.८	—	८	—	८	—	—	—	३६५	३६५	३७३
८ लांजा	०.१	०.१	—	१२	१	१३	—	—	—	२८८	२८८	३००
९ राजापूर	४	४	—	६	२	८	—	—	—	३१४	३१४	३२७
१० देवगड	३	३	०.४	६	८	१४	—	—	—	८९	८९	१०६
११ कणकवली	०.५	०.५	—	१४	—	१४	—	—	—	७२	७२	८६
१२ मालवण	२	२	२	३	४३	४६	०.१	—	०.१	३५	३५	८३
१३ वेंगुर्ला	०.५	०.५	—	५	४७	५२	—	—	—	२२	२२	७५
१४ कुडाळ	०.३	०.३	—	३	१५	१८	—	—	—	४	४	२२
१५ सावंतवाडी	०.८	०.८	—	४	३५	३९	०.२	—	०.२	०.२	०.२	४१
एकूण	१३	१३	२	११७	१६०	२७७	०.४	—	०.४	२३१६	२३१६	२,६०७

जिल्हा रत्नागिरी—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिकांचे क्षेत्र						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पीक आलेखे क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्न-पिके	बियर अन्न-पिके	अन्न-पिके	बियर अन्न-पिके	अन्न-पिके	बियर अन्न-पिके				
१ दापोली	५१३	४२२	—	—	५१३	४२२	९३५	११	९२४	९३५
२ मंडणगड	२१९	८७	—	—	२१९	८७	३०६	८	२९८	३०६
३ खेड	५०५	६०	—	—	५०५	६०	५६५	१४	५५१	५६५
४ विपळण	७४३	३३६	५	—	७४८	३३६	१,०८४	१३	१,०७१	१,०८४
५ गुहागर	२७१	६४	४	—	२७५	६४	३३९	४	३३५	३३९
६ संगमेश्वर	४८९	२२५	११	—	५००	२२५	७२५	१२	७१३	७२५
७ रत्नागिरी	३२७	३७३	७	—	३३४	३७३	७०७	१४	६९३	७०७
८ लांजा	३२०	३००	१	—	३२३	३००	६२३	३	६२०	६२३
९ राजापूर	४५१	३२७	—	—	४५१	३२७	७७८	२२	७५६	७७८
१० देवगड	२४६	१०६	—	—	२४६	१०६	३५२	१६	३३६	३५२
११ कणकवली	४१४	८६	४	—	४१७	८६	५०३	५	४९८	५०३
१२ मालवण	४०१	८३	—	—	४०१	८३	४८४	३७	४४७	४८४
१३ वेंगुर्ला	२२३	७५	८	—	२३१	७५	३०६	१०	२९६	३०६
१४ कुडाळ	५५८	२२	—	—	५५८	२२	५८०	२९	५५१	५८०
१५ सावंतवाडी	५८४	४१	—	—	५८४	४१	६२५	३७	५८८	६२५
एकूण	६,२६४	२,६०७	४१	—	६,३०५	२,६०७	८,९१२	२३५	८,६७७	८,९१२

† तंतुपिके—कापूस, तागखेरीज.

* इतर तेलबियांची पिके—मोहरी, करडई, जवस, एरंडीखेरीज.

रत्नागिरी जिल्ह्यांतील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेपुमारीप्रमाणें)
बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षांवरील बैल				तीन वर्षांवरील गाई						तीन वर्षांखालील वांस्तरे	
	वय	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिन-दुभत्या बिन-कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ मंडणगढ	८	१०,५७९	१८९	१०,७७६	२,८५७	४,३४३	५३५	१	११	७,७४७	३,५९६	३,४५६
२ दापोली	१७४	२२,७९७	७६१	२३,७३२	६,४८६	७,३९०	२,०३५	५	१३७	१६,०५३	६,७३४	६,७४०
३ खेड	४११	२७,२६८	५५२	२८,२३१	८,५७१	८,८६२	२,४४८	१३७	२२४	२०,२४२	९,४६७	९,१४७
४ चिपळूण	२७०	२७,०४९	४६१	२७,७८०	१०,१९३	६,९९५	३,४१४	२	८९	२०,६९३	८,४७४	८,३१२
५ गुहागर	१९४	१५,९५०	६२६	१६,७७६	३,०२५	५,६३२	४,६४३	३०	३५	१०,३६५	३,६६०	३,७१०
६ संगमेश्वर	२३३	२९,३३१	५६९	३०,१३३	७,९५१	९,४८१	२,२८२	५	२५९	१९,९७८	७,९९८	८,००५
७ लांजा	१५५	२१,२०९	३४९	२१,७१३	४,५२६	४,९८४	१,३५३	—	४२	१०,९०५	४,३९५	४,६०१
८ रत्नागिरी	१३९	२७,५२९	५७०	२८,२३८	४,३७८	५,६४६	१,३९८	१६	२७३	११,७११	४,३०२	४,८०९
९ राजापूर	३०	३१,७५८	८६१	३२,६४९	५,४७३	९,९३१	२,१७६	१	२१२	१७,७९३	७,२८६	७,८७८
१० कणकवली	१७	२७,४०५	५५१	२७,९७३	४,५०२	४,९३९	२,१०५	३	२७	११,५७६	४,४१२	४,४८७
११ देवगढ	३७८	१९,०७०	१८६	१९,६३४	४,०२८	३,१०६	१,५४५	१	१६२	८,८४२	३,९६०	३,३६६
१२ कुडाळ	५८	२१,८६१	४५८	२२,३७७	१०,७३५	३,३६७	१,४३९	१	१४	१५,५५६	३,४४९	४,०२९
१३ मालवण	७७	१८,४४८	४०८	१८,९३३	३,३४०	२,७५३	९२९	१	३७	७,०६०	२,६८५	२,६५७
१४ सावंतवाडी	१९०	१८,४६९	२८२	१८,९४१	४,५३९	४,२४९	१,६७८	२६	१८०	१०,६७२	३,९८५	४,१६९
१५ वेंगुर्ला	८	१०,४५४	१७३	१०,६३५	१,५७४	९७६	४५१	१	७४	३,०७६	९४०	१,०७९
एकूण	६,३४२	३,२९,१७७	६,९९६	३,३६,१७५	८३,१७८	८२,६५४	२५,४३१	३३०	१,७७६	१,९२,२६९	७४,५४३	७६,४४५

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षांवरील रेडे				तीन वर्षांवरील म्हशी						तीन वर्षांखालील रेडके	
	वय	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या बिन-कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ मंडणगढ	१	१,३०३	१८	१,३२२	६८२	६७३	१६२	१७	३	१,५३७	५०६	६११
२ दापोली	६७	१,६४७	२३	१,७३७	२,०३६	१,२४६	३७४	७	२५	३,६८८	१,१६२	१,३८६
३ खेड	१,०२२	३,१७२	५४	४,२४८	२,७७९	२,२४१	९१४	१३	१९	५,९६६	१,७७९	२,१६४
४ चिपळूण	७३	२,४८०	६७	२,६२०	३,०५०	१,३४९	९१३	९	२०	५,३४७	१,६१४	२,०५८
५ गुहागर	१४	१,०५४	२३	१,०९१	९०२	५५८	२६२	४	३	१,७२९	३९३	५२१
६ संगमेश्वर	५५	२,०१३	२५	२,०९३	२,५४९	१,६६८	४९४	६	२०	४,७३७	१,३३५	१,८१४
७ लांजा	१८	१,८०९	५८	१,८८५	१,०९३	७६५	३०९	१५	१२	२,१९४	६५३	९११
८ रत्नागिरी	८६	३,२९०	१२८	३,५०४	२,३५१	१,२८७	४००	५	३९	४,०८२	९०४	१,१३८
९ राजापूर	३४	२,२७६	८२	२,३९२	२,३६७	२,०७८	६०८	४	१२	५,०६९	१,४५१	१,९१८
१० कणकवली	३	१,७५०	४८	१,८०१	२,०१८	१,५४८	६३८	६१	२०	४,२८५	१,४७५	१,५२२
११ देवगढ	५९	२,०५६	१०७	२,३२२	२,१०६	१,००३	५४५	—	१८	३,६७२	९४९	१,२११
१२ कुडाळ	२२	३,४०९	७५	३,५०६	२,३६९	१,४८५	७००	१२९	१८	४,७०१	१,१३६	१,५४६
१३ मालवण	२०९	२,६२२	९३	२,९३४	२,४१४	१,४१५	३८६	२४	१७	४,२५६	१,०६०	१,४४६
१४ सावंतवाडी	२१	५,६९०	३५	५,७२६	२,६५३	१,४४५	६५३	२३	१९	४,७९३	१,२७४	१,४२८
१५ वेंगुर्ला	१८	१,१०४	८३	१,२०५	१,७७३	७००	२८९	३	७	२,७७२	५०७	७८२
एकूण	७,००२	३,५,६७५	९१९	३,८,२९६	३१,१४८	१९,४६१	७,६४७	३२०	२५२	५८,८२८	१६,१९८	२०,४५६

रत्नागिरी जिल्ह्यांतील पशुधन-इतर जनावरें

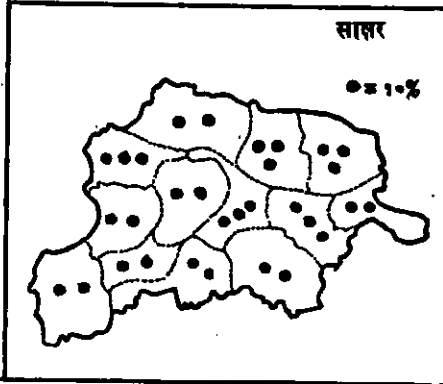
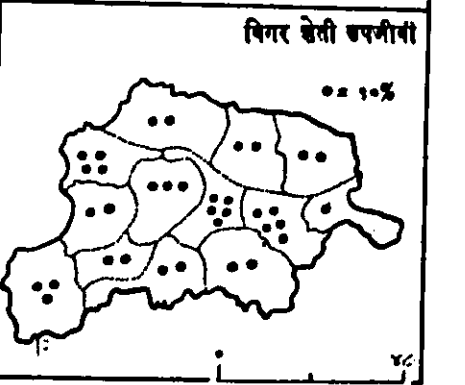
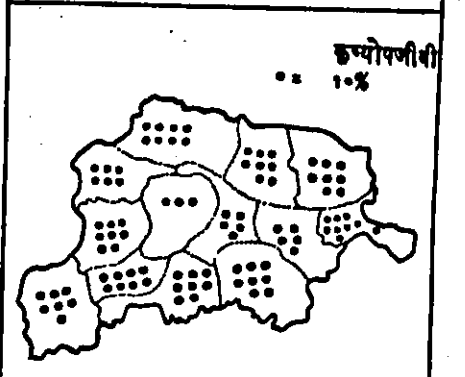
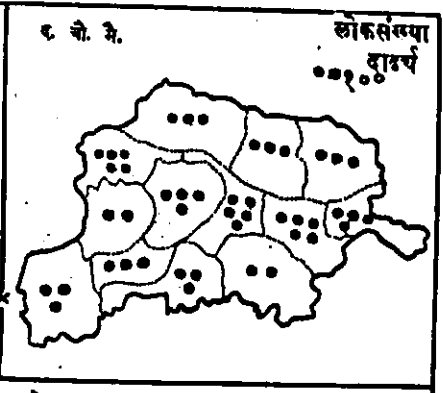
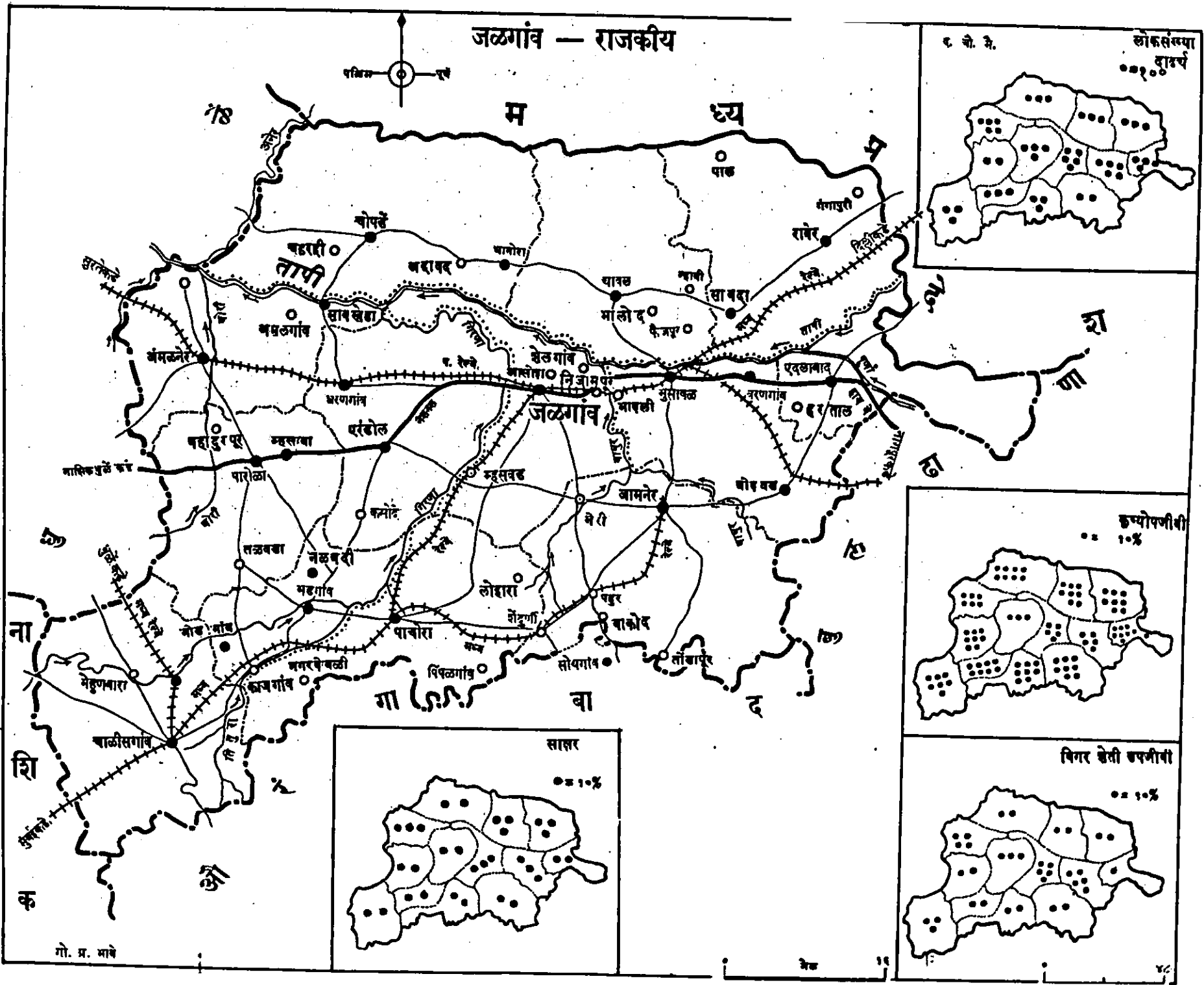
तालुका	मेंढरे	शेळ्या व बोकड	घोर्गे	खेंचरे	गाढवे	टंटे	डुकरे	एकूण सर्व जनावरें	कोंबडी व बदके
१ मंडणगढ	—	२,७५३	१५	—	११५	—	—	२२,४३४	३९,१११
२ दापोली	३७५	४,७२१	१८	—	४०	—	—	६६,३८६	८४,७०९
३ खेड	३३	३,७७४	११	—	१२	—	—	८५,०७४	१,०४,९७१
४ विपळण	२३६	३,४१७	२४	—	१२	—	—	८०,५८७	९६,३४०
५ गुहागर	१४	२,१७५	३	—	४	—	—	४०,४३५	४५,८५८
६ संगमेश्वर	१३६	७,५४७	३	—	३९	—	—	८३,८१८	१,०३,५६१
७ लांजा	—	५,५२१	—	—	—	—	—	५२,७७८	५५,२०७
८ रत्नागिरी	७६	५,७१९	२०	—	२३	—	४	६४,५३०	९९,५५८
९ राजापूर	३	१०,५९३	११	—	६१	—	—	८७,१०४	९२,६७९
१० कणकवली	१५१	४,२६७	७	—	३	—	५७	६२,०१६	८९,१८२
११ देवगढ	१	४,४११	२	—	१२	—	—	४७,४८२	६१,५७७
१२ कुडाळ	११	५,४२०	४	—	२	—	४२	६१,७७९	७६,७६०
१३ मालवण	१	३,५५८	४	—	—	—	८८	४४,६७२	७७,५६६
१४ सार्वतवाडी	२५०	६,४७५	३	—	—	—	६१३	५८,३४९	९८,४७७
१५ वेंगुर्ला	१२७	५८८	—	—	—	—	५३३	२२,२४४	४१,२१८
एकूण	१४१४	७०,९३९	१२५	—	३२३	—	१,३३७	८,८९,६८८	११,६६,०७४

शेतीची अवजारें

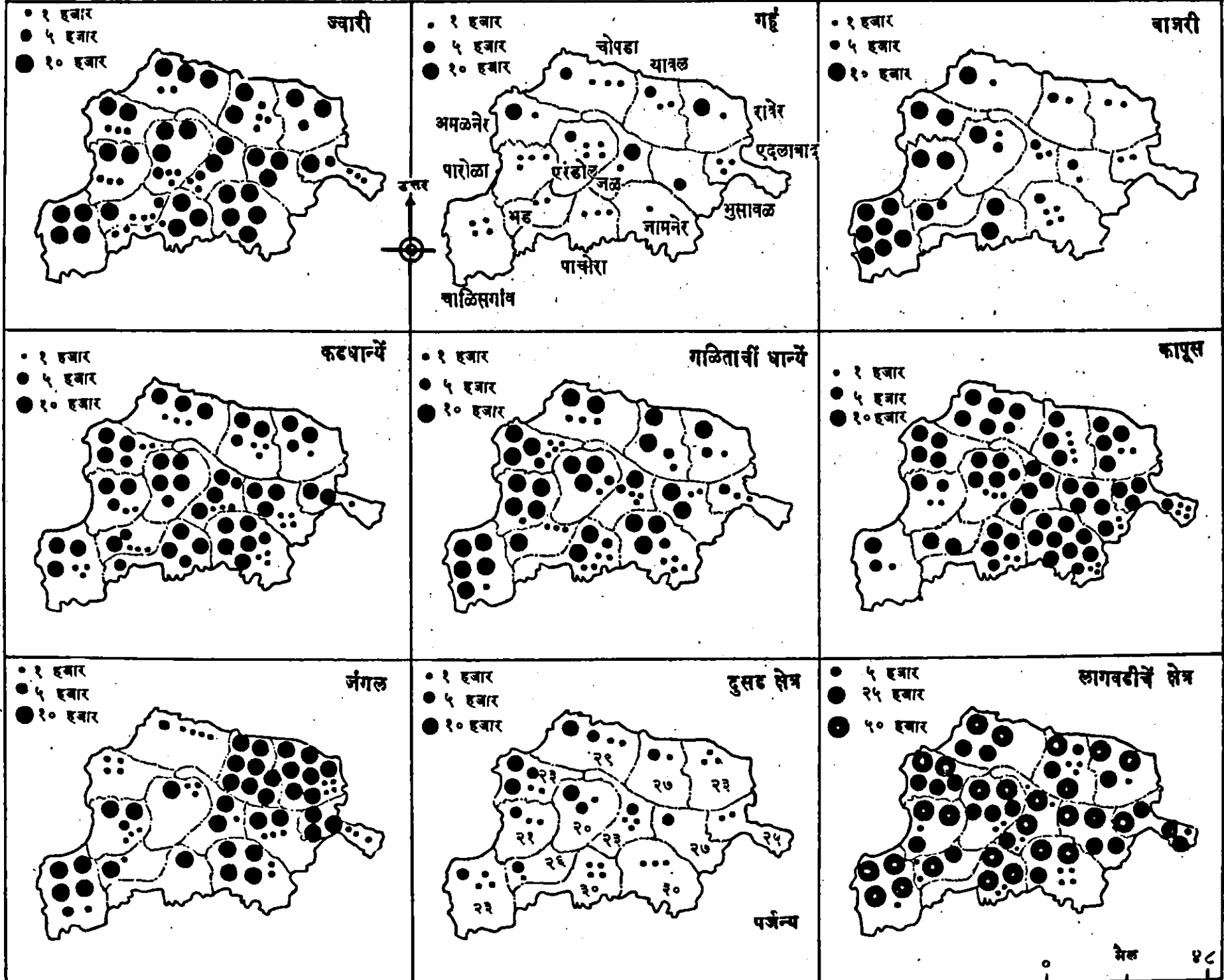
तालुका	नांगर		बैलगाढया	उसाचे बरक		बागायतासाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लाकडी	लोखंडी		बैलाचे	ऑ. इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ मंडणगढ	६,२६३	३	१८५	—	—	—	—	—	२६
२ दापोली	६७७	२	६७७	७	—	२१७	—	—	७७
३ खेड	१६,६३५	२	५९९	—	—	—	—	—	—
४ विपळण	१९,५२५	६	७८६	—	—	—	—	—	११
५ गुहागर	८,१९२	२०	२०३	—	—	—	—	—	६९
६ संगमेश्वर	१७,६४०	१	४४९	१	—	४	—	—	६८
७ लांजा	१३,६५८	—	२९३	—	—	—	—	—	६६
८ रत्नागिरी	१५,८२५	३४	२६९	१	—	१	—	—	१२६
९ राजापूर	१८,३८३	७२	४२८	८	—	७	—	—	१३३
१० कणकवली	१९,१६७	२३	४४९	१३	—	२	—	—	२८
११ देवगढ	१५,३५६	९	२०४	३	—	२	—	—	५६
१२ कुडाळ	१५,२२८	—	२४६	—	—	१	—	—	१२
१३ मालवण	१२,४१९	९	३६६	—	२	—	—	—	८३
१४ सार्वतवाडी	१७,०७६	—	४६४	४	—	—	—	—	५
१५ वेंगुर्ला	७,८३३	१	६१	—	—	६	—	—	२६
एकूण	१,९८,८७७	१८२	५,६७९	३७	२	७१	३	१	७८६

जळगांव — राजकीय

पश्चिम — पूर्व

जळगाव — आर्थिक

जिल्हा पूर्व खानदेश

पूर्व खानदेश जिल्हाचा क्षेत्रविस्तार ४६६७ चौरस मैल असून हे क्षेत्र २०°१६' व २१°२७' उत्तर अक्षांश यांचे दरम्यान आणि ७४°५२' व ७६°२४' पूर्व रेखांश यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याच्या उत्तरेस मध्य प्रदेशातील निमाडचे खांडवा व खरगोन जिल्हे व पूर्वेस बुलढाणा जिल्हा असून दक्षिणेस औरंगाबाद जिल्हा व पश्चिमेस पश्चिम खानदेश व नाशिक जिल्हे येतात. या जिल्हाचा आकार साधारणपणे चौकोनी असून नैर्ऋत्येकडील टोंक दक्षिणेकडे अधिक सरकलेले आहे. याची पूर्व-पश्चिम लांबी साधारणपणे ७५ ते ८० मैल असून दक्षिणेस लांबी साधारणपणे ५५ ते ६० मैल आहे.

या जिल्हाचे उत्तरेकडे सातपुड्याच्या रांगा असून त्याचे खाली दक्षिणेकडे तापी नदीचे खोरे येते. तापी नदी या जिल्हाच्या उत्तर भागातून पूर्व-पश्चिम वाहते. तिला दक्षिणेकडून गिरणा नदी मिळते. या जिल्हातील गिरणेचे खोरे दक्षिणेस आहे. पूर्वेकडे तापी खानदेशात शिरल्याबरोबर तिला विदर्भाच्या आकोला जिल्हातून येणारी पूर्णा नदी मिळते. पुढे दक्षिणेकडून आणखी वाघुर ही लहान नदी मिळते. पश्चिम खानदेशातून येणारी बोर नदीही तापीस दक्षिणेकडून या जिल्हाचे ईशान्य भागात मिळते.

या जिल्हाचे उत्तरेकडे सातपुड्याच्या रांगा येतात त्याप्रमाणे त्याचा दक्षिणेकडील व पश्चिमेकडील भागही डोंगराळ असून दक्षिणेकडे सातमाळा व भर्जण्याचे फांटे व पश्चिमेकडे सश्यात्रीचे फांटे येतात. पण हे डोंगर फारसे उंचीचे नाहीत. उत्तरेकडील रावेर, चोपडा व यावल या तालुक्यांचा उत्तर भाग डोंगराळ

व तुटक आहे. या जिल्हातील दक्षिणेकडील व पश्चिमेकडील डोंगरपठारांचा उतार उत्तर व पूर्व दिशेने आहे. अशा रीतीने उत्तरेकडील तापी खोरे व त्या-लगतच्या सखल भागाचा हा पट्टा जिल्हाच्या मध्यभागातून पूर्व-पश्चिम पसरलेला आहे. गिरणेचे खोरे दक्षिणेस असल्यामुळे व ती अखेर तापीस मिळत असल्यामुळे तो उतारही तापी खोऱ्याच्या दिशेनेच आहे. तापी खोऱ्यातील तिच्या कांडची जमीन काळी व खोल असून अत्यंत सुपीक आहे. खानदेशातील प्रसिद्ध काळी कापसाची जमीन या भागात आहे. गिरणा खोऱ्यातील जमीन त्या मानाने हलकी तांबूस, दगड-गोट्यांची आहे. गिरणेच्या तीरालगतची जमीन घोडी बरी असली तरी तापीकांडापेक्षा निरुद्ध आहे.

या जिल्ह्यामध्ये जंगलांचे क्षेत्र सुमारे ४ लाख एकर म्हणजे जिल्हातील एकूण जमिनीच्या क्षेत्राच्या १४ टक्के जंगल आहे. त्यांत चराळ रान बरेच आहे. इमारती लांकडाचे दृष्टीने या जिल्हातील जंगल विशेष महत्त्वाचे नाही. स्थानिक उपयोगाच्या जळाळ लांकडाचेच बहुतेक उत्पादन येथील जंगलांतून होते. सातपुड्याच्या जंगलांत साग, खैर या इमारती लांकडाचे थोडे उत्पादन होते.

या जिल्ह्यामध्ये इमारती दगडाखेरीज इतर खनिज इथ्ये भाडळत नाहीत.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची (विहिरीखेरीज) या जिल्ह्यामध्ये वामदा कालवा, हरतळा, म्हसावा, राजपूर व मेहरूप ही तळीं ही प्रमुख साधने आहेत.

या जिल्हातील सरासरी किमान उष्णतामान ५३° व कमाल १०९° फॅरेनाइट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्हातील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ जळगांव	—	०.६७	०.४०	०.६३	३१	१९.७१	२०.९७	३	३.२२	८.२३	३६	२३.३३	३०.५०
२ चाळिसगांव	—	०.५२	०.७२	०.७९	२९	१७.९०	१६.७०	८	४.३२	१०.०३	३९	२२.९४	२८.०४
३ पाचोरा	—	०.५४	०.३७	०.८५	३६	२४.७१	१९.७९	९	५.११	९.५५	४६	३०.१९	३०.७३
४ भडगांव	—	०.५९	१.२३	०.७३	३१	२०.५०	१८.६३	७	४.३३	८.८४	४१	२६.०६	२८.७९
५ एरंडोल	—	०.५५	०.१५	०.५६	२९	१६.१०	१९.१६	४	३.७४	७.३७	३४	१९.९९	२७.६४
६ चोपडा	—	०.४६	०.२८	०.७३	३०	२४.२७	१८.९६	७	४.६३	७.२२	३८	२९.१८	२७.३७
७ अमळनेर	—	०.५८	०.५९	०.५६	२७	१८.०६	१७.१५	३	४.४४	७.००	३२	२३.०९	२५.२९
८ पारोळा	—	०.५१	०.२६	०.७३	२९	१७.७६	१८.३७	५	३.६२	७.२३	३५	२१.६४	२६.८४
९ जामनेर	—	०.७८	२.७६	०.८८	३४	२१.५३	२०.६४	६	५.२३	८.०४	४५	२९.५१	३०.३४
१० भुसावळ	—	०.७६	०.६६	०.७२	३३	१८.८४	२०.१९	६	७.५९	७.७६	४०	२७.०९	२९.४३
११ एदलाबाद	—	०.७९	०.६८	०.५७	३०	२१.०३	१७.८२	५	३.२४	७.५६	३६	२४.९५	२६.७४
१२ यावल	—	०.६५	०.४२	०.८७	३४	२३.२४	१८.७८	५	३.४०	७.२३	४१	२७.०६	२७.५३
१३ रावेर	—	०.९४	१.०२	०.७३	२८	२०.२२	१८.०१	९	१.८६	७.३९	४१	२३.१०	२७.०७
जिल्हा सरासरी	—	०.६४	०.७४	०.७२	३१	२०.३०	१८.८६	६	४.२०	७.९६	३९	२५.२४	२८.१८

जिल्हा : पूर्व खानदेश

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचें दाय्ये चौ. मैली
१ अमळनेर	३२४.५	१५७	१	१,४४,६७२	७३,३९०	७१,२८२	९७१	४४६
२ भडगांव	१९६.५	५९	१	५६,३३०	२८,४७८	२७,७५२	९७५	२८६
३ भुसावळ	३२८.५	१०३	३	१,४९,०५५	७६,३५२	७२,७०३	९५२	४५४
४ चाळिसगांव	४६०.४	१२५	१	१,४६,४४४	७४,७१३	७१,७३१	९६०	३१८
५ चोपडा	२९३.५	११०	३	१,०८,२९१	५४,२२९	५४,०६२	९९७	२९४
६ एदलाबाद	२४९.५	७९	—	४५,७६६	२२,८०९	२२,९५७	१००६	१८३
७ एरंडोल	३६८.५	१५०	३	१,२७,२६२	६४,१७८	६३,०८४	९८३	३४५
८ जळगांव	३१९.६	८५	३	१,६४,५३२	८४,७७१	७९,७६१	९४१	५१५
९ ग्रामनेर	५२१.१	१४१	३	१,२२,९९९	६१,७६९	६१,२३०	९९१	२३६
१० पाचोरा	३०८.७	११५	४	१,०५,१५८	५३,४६३	५१,६९५	९६७	३४१
११ पारोळा	२९१.४	१०७	१	६८,०७७	३४,७९७	३३,२८०	९५६	२३४
१२ रावेर	३६१.३	११३	२	१,१७,६७४	५९,२०१	५८,४७३	९८८	३२६
१३ यावल	३६८.५	८०	४	१,१५,१९१	५८,३०२	५६,८८९	९७६	३१३
एकूण पूर्व खानदेश जिल्हा	४४६७.३	१४२४	२९	१४,७१,३५१	७,४६,४५२	७,२४,८९९	९७१	३२९

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीवक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ अमळनेर	३०.९	६९.१	६५.३	३४.७	३८.२	१०.९	२४.८	१,४४,६७२
२ भडगांव	१६.६	८३.४	८३.८	१६.२	३५.१	८.२	२१.८	५६,३३०
३ भुसावळ	४८.१	५१.९	५१.३	४८.७	४६.७	१५.६	३१.५	१,४९,०५५
४ चाळिसगांव	२०.७	७९.३	७१.७	२८.३	३६.२	९.१	२३.०	१,४६,४४४
५ चोपडा	३२.४	६७.६	७९.८	२०.२	३७.७	८.८	२३.३	१,०८,२९१
६ एदलाबाद	—	१००.०	८९.४	१०.६	३५.८	७.८	२१.८	४५,७६६
७ एरंडोल	३३.९	६६.१	७३.०	२७.०	३७.४	९.७	२३.७	१,२७,२६२
८ जळगांव	५५.८	४४.२	४८.४	५१.६	४७.३	१८.४	३३.३	१,६४,५३२
९ ग्रामनेर	२३.९	७६.१	८२.८	१७.२	३३.०	६.८	२०.०	१,२२,९९९
१० पाचोरा	३१.८	६८.२	७५.१	२४.९	३९.५	९.०	२४.५	१,०५,१५८
११ पारोळा	२२.९	७७.१	७६.८	२३.२	३४.६	७.३	२१.३	६८,०७७
१२ रावेर	१९.५	८०.५	७८.७	२१.३	४६.०	१४.५	३०.३	१,१७,६७४
१३ यावल	३४.७	६५.३	७६.५	२३.५	४७.१	१७.३	३२.४	१,१५,१९१
एकूण पूर्व खानदेश जिल्हा	३१.८	६८.२	७०.५	२९.५	४३.६	११.८	२७.९	१४,७१,३५१

जिल्हा पूर्व खानदेश—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८ (भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	किरीट क्षेत्रातील सुयोग्यता	शेतीयोग्य पट	चराक रान	भाडे इत्यादि	चालू पट	इतर पट	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	हुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ अमळनेर	२,०८६	३६	१८२	३	११	१२४	—	७	१०	१,७१३	२७२	१,९८५
२ भडगांव	१,२००	११०	७४	५	३५	१०५	—	३	२२	८४६	५५	९०१
३ भुसावळ	३,०५२	२३१	१३३	२	३	१३९	०.८	२	३१	१,५१०	२४	१,५३४
४ चाळिसगांव	३,००९	४६२	१९५	३	२४	१४८	०.१	०.३	६७	२,११०	८१	२,१९१
५ चोपडा	२,३५८	९४	—	२	७	७२४	—	—	३६	१,५०५	१७२	१,६७७
६ एदलाबाद	१,५९७	४२४	११४	४	४०	१०६	—	१२	९	८८८	२४	९१२
७ एरंडोल	२,४०८	१२७	१८३	१	१०	१३८	—	१	६०	१,८८८	१०६	१,९९४
८ जळगांव	२,०३९	२११	२१८	५	५	१३५	०.३	१५	१८	१,४३२	८०	१,५१२
९ जामनेर	३,३६१	४१८	१६६	३	५२	२५५	६	२८	१	२,४३०	२६	२,४५६
१० पाचोरा	२,०२७	१०३	१३५	२	५	१४९	—	२४	११	१,६०५	४१	१,६४६
११ पारोळा	१,९५५	२७७	१६९	३	२०	१२६	—	१७	४८	१,२९५	७३	१,३६८
१२ रावेर	२,३१२	७३५	१४८	१	२३	५६	—	२६	१७	१,३०६	२७	१,३३३
१३ यावल	२,३५८	७६०	१६२	२	५५	९६	—	२	०.४	१,२८१	६०	१,३४१
एकूण	२८,७६२	३,९८८	१,८६९	३६	२९०	२,३०१	९	१३७	३२०	१९,८१२	१,०४१	२०,८५३

जिल्हा पूर्व खानदेश—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट		बागायत विहिरी				घरगुती वापराच्या विहिरी	पट विहिरी	तळी			
	सरकारी	लांबी मैल	सरकारी		खाजगी				एकूण बागायत विहिरी	१००० एकरां पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१००० एकरा पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी
			बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ अमळनेर	३	४	—	—	३,१७७	७०५	३,८८२	२,५३७	२९१	—	—	
२ भडगांव	२	५१.५	—	—	१,१६९	५१	१,२२०	१,९२६	८४२	—	—	
३ भुसावळ	१	१	—	—	२,७९९	—	२,७९९	१०५	९४३	—	—	
४ चाळिसगांव	६	१०	—	—	३,८९५	१२२	४,०१७	२,६३५	१५२	—	—	
५ चोपडा	—	—	—	—	३,३५६	१५३	३,५०९	४,३३३	३,४०५	—	—	
६ एदलाबाद	—	—	—	—	१,३२१	५८	१,३७९	६६७	१३१	१	१	
७ एरंडोल	—	—	—	—	३,१०५	४६	३,१५१	१,७७०	८५४	—	—	
८ जळगांव	—	—	—	—	१,६०८	३३२	१,९४०	१,७९२	१५२	—	—	
९ जामनेर	—	—	—	—	१,९१५	८२२	२,७३७	२,४०५	९८०	—	—	
१० पाचोरा	१	७	—	—	२,२१०	२००	२,४१०	१,६३२	१,२९७	—	—	
११ पारोळा	१	३	—	—	२,२०३	२७१	२,४७४	१,२३०	१,१४६	—	—	
१२ रावेर	—	—	—	—	२,७३५	४१	२,७७६	६,०७५	४०८	—	—	
१३ यावल	१	१.५	—	—	२,७१८	८	२,७२६	५,१०७	८७२	—	—	
एकूण	१५	७८	—	—	३२,२११	३,८०९	३६,०२०	३२,२१४	११,४७३	१	१	

जिल्हा पूर्व खानदेश—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसरे बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसरेसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ अमळनेर	१०.५	—	७६.३	—	२.५	८९.४	५.२	१३.१	१०२.५	५.२
२ भडगांव	२६.७	—	२१.२	—	—	४७.९	५.६	१९.२	६७.१	७.४
३ भुसावळ	१.२	—	३६.६	—	—	३७.८	३.०	९.३	४७.१	३.५
४ चाळिसगांव	१०	—	५४.४	—	०.४	६४.८	३.७	४४.८	१०९.५	५.०
५ चोपडा	—	—	१४.४	—	—	१४.४	०.७	—	१४.४	०.७
६ एदलाबाद	—	—	२०.५	०.८	०.१	२१.३	१.०	१.६	२२.९	१.०
७ एरंडोळ	—	—	६६.८	—	१.२	६८	३.६	१५	८३	४.१
८ जळगांव	—	—	२९.३	—	०.३	२९.६	१.१	१.९	३१.४	१.१
९ जामनेर	—	—	४५.७	—	०.२	४५.९	१.९	—	४६	१.८
१० पाचोरा	१०.९	—	४४.३	—	०.८	५६.१	३.४	१४.८	७०.९	४.३
११ पारोळा	६.२	—	७२.४	—	०.४	७८.९	६.३	११.४	९०.४	७.०
१२ रावेर	—	—	१२८.८	—	०.२	१२९	९.८	११.५	१४०.५	१०.५
१३ यावळ	०.५	—	८१.३	—	०.२	८१.९	६.०	४३.७	१२५.६	९.०
एकूण	६६	—	६९१.९	०.८	६.३	७६५	३.९	१८६.३	९५१.३	४.६

जिल्हा पूर्व खानदेश—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अन्न पिके									विंगार अन्न पिके					
	तांदूळ	गहू	मका	हरभरा	जैस	भिरची	बटाटा	इतर अन्न-पिके †	एकूण अन्नपिके	कापूस	तैवाख	इतर विंगार अन्न-पिके*	एकूण विंगार अन्न पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र	
१ अमळनेर	३.५	५३.२	—	१	१.९	३०.३	—	११.६	१०१.५	०.१	—	०.५	०.४	१	१०२.५
२ भडगांव	१२.९	१८	०.२	५.८	६.२	६.२	—	१४.१	६३.४	१.७	०.९	०.८	०.४	३.७	६७.१
३ भुसावळ	४.९	१८.९	—	०.४	०.५	१८.८	—	३.१	४६.६	—	—	०.४	अ.	०.५	४७.१
४ चाळिसगांव	१४.२	३५.८	०.३	४	२.३	४.१	—	२१.७	९२.३	१४.७	—	०.५	२.१	१७.२	१०९.५
५ चोपडा	०.९	३.१	—	०.३	१.३	३.१	अ.	४.९	१३.७	अ.	—	०.४	०.२	०.७	१४.४
६ एदलाबाद	१.३	५.५	—	०.२	०.३	८.९	—	६.५	२२.८	अ.	—	अ.	अ.	अ.	२२.९
७ एरंडोळ	६.९	२८	०.४	५.६	१.१	१३.१	—	२५.७	७९.८	३.८	—	०.२	०.२	३.३	८३
८ जळगांव	४	४.७	—	०.२	०.३	७.८	—	१२.८	२९.८	—	—	१.६	—	१.६	३१.४
९ जामनेर	४.३	८	—	१	१.७	६	—	२४.३	४५.२	०.३	—	०.४	०.१	०.८	४६
१० पाचोरा	९.४	१७.३	—	२.३	१.९	६	—	३२	६८.९	१.४	—	०.६	०.२	२	७०.९
११ पारोळा	६.६	३६.१	०.४	१०.५	३.४	२२.५	—	१०	८९.५	—	—	०.६	०.३	०.९	९०.४
१२ रावेर	६.२	३२.८	०.६	०.६	३.४	५.४	अ.	९१.४	१४०.४	—	—	अ.	०.१	०.१	१४०.५
१३ यावळ	५.३	४१	१.३	२.५	६.७	८.२	—	६०.५	१२५.५	—	—	०.१	—	०.१	१२५.६
एकूण	८०.४	३०२.४	३.२	३४.४	३१	१४९.४	अ	३१८.६	९१९.४	२१	०.९	६	४	३१.९	९५१.३

† इतर अन्नपिके—ज्वारी, बाजरी, तूर यांखेरीज

* इतर विंगार अन्नपिके—भुईमूग, ताग यांखेरीज

जिल्हा पूर्व खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(भाकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्यपिके	एकूण धान्यपिके
			खरीप	रब्बी	एकूण						
१ अमळनेर	७	११०	१८०	२४६	४२६	२०१	०.३	—	१	०.९	७४६
२ भडगांव	१९	२२	१६९	१०	१७९	१४६	०.१	—	४	२	३६७
३ भुसावळ	९	४९	३०३	—	३०३	५९	१	—	०.१	०.१	४२१
४ चाळिसगांव	१९	३९	३८८	३	३९१	६९०	०.४	—	२	२	१,१४४
५ चोपडा	७	७७	१७२	१५१	३२३	१२९	२	—	२	०.९	५४०
६ एदलाबाद	२	३१	१८४	०.२	१८४	१५	०.२	—	०.१	०.१	२३२
७ एरंडोल	१६	९३	३०१	८२	३८३	१५७	०.४	०.८	०.१	२	६५२
८ जळगांव	९	१०५	२४९	१३	२६२	६६	०.७	—	१	०.३	४४५
९ जामनेर	१५	१२	५०७	०.१	५०७	८७	०.५	—	०.१	२	६२४
१० पाचोरा	२२	२७	३१९	१६	३३५	२००	०.४	२	४	२	५९०
११ पारोळा	७	३६	२१३	१७	२३०	२००	०.४	०.९	१	—	४७६
१२ रावेर	१०	१०६	२४९	०.२	२४९	१७	२	—	४	०.१	३८३
१३ यावल	५	६४	२३४	२	२३६	५८	१	—	०.३	—	२६५
एकूण	१४७	७७१	३,४६८	५४१	४,००९	२,०२५	९	४	८	१२	६,९८५

जिल्हा पूर्व खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(भाकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	सूर	उडीद	कुळीष	इतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये	ऊस
१ अमळनेर	२६	१४७	१२	१४२	४	४०	३७१	१,११७	२
२ भडगांव	६	२०	१०	११२	९	२१	१७६	५४३	६
३ भुसावळ	४	४२	३३	२३५	८	२०	३४२	७६३	०.७
४ चाळिसगांव	१०	४१	१२	१७२	२७	७२	३३४	१,४७८	२
५ चोपडा	१७	११४	१९	१४४	५	२८	३२७	८६७	१
६ एदलाबाद	३	३८	२९	११८	५	१४	२०७	४३९	०.३
७ एरंडोल	२०	१०१	२३	२६३	४	३८	४५०	१,१०२	१
८ जळगांव	१०	८२	२१	२३६	७	१९	३७५	८२०	०.३
९ जामनेर	२	२७	३३	४०२	७२	३५	५७२	१,१९६	२
१० पाचोरा	६	३६	१८	२४३	१७	३५	३५४	४९४	२
११ पारोळा	१०	३५	९	१६५	८	४१	२६९	७४५	४
१२ रावेर	६	५२	२९	१५९	२	१३	२६२	६४५	३
१३ यावल	५	३०	२३	२०२	०.९	१३	२७३	६३८	७
एकूण	१२५	७६५	२७१	२,५९३	१६९	३८९	४,३१२	११,२९७	१३

जिल्हा पूर्व खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके						फळ पिके				भाजी पिके				एकूण भाज्या व फळ पिके	एकूण अन्न-पिके
	मिरची	हळद	धना	लसूण	इतर मसाल्याची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	संत्री व मोसंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाजी पिके		
१ अमळनेर	३०	—	२९	०.७	अ.	६०	३	०.७	१	५	—	२	५	७	१२	१,१९१
२ मडगांव	६	—	०.४	०.३	—	७	१२	१	३	१५	—	०.३	२	२	१७	५७३
३ भुसावळ	१९	—	३	०.२	—	२२	६	१	—	७	—	१	५	६	१३	७९८
४ चाळिसगांव	१४	अ.	०.२	०.२	अ.	१४	१३	२	३	१८	—	१	३	४	२२	१,५१८
५ चोपडा	३	—	९	०.३	—	१३	१	१	३	३	अ.	१	२	३	६	८८७
६ एदलाबाद	९	अ.	०.९	०.३	अ.	१०	४	०.८	—	५	—	०.६	१	२	७	४५५
७ एरंडोल	१२	—	१२	०.३	—	२४	११	२	५	१८	—	३	४	७	२५	१,१५३
८ जळगांव	८	—	७९	०.५	—	८७	७	०.५	१	९	—	०.२	३	३	१२	९१९
९ जामनेर	६	०.१	०.३	अ.	०.३	६	३२	३	—	२४	—	०.३	३	३	२७	१,२३०
१० पाचोरा	६	अ.	०.६	०.१	अ.	५	२३	३	१	२७	—	१	६	७	३३	९८६
११ पारोळा	२३	—	०.२	०.३	—	२३	५	०.१	१	६	—	०.८	२	३	९	७८१
१२ रावेर	५	—	४	अ.	—	१०	८३	३	३	८८	अ.	०.५	२	३	९१	७५०
१३ यावल	८	—	४	०.१	—	१२	५६	०.४	१	५७	—	०.४	४	४	६१	७१८
एकूण	१४९	०.१	१४३	३	०.३	२९५	२४६	१८	१८	२८२	अ.	१२	४२	५४	३३६	१९,९५९

जिल्हा पूर्व खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु पिके			तेल बियांची पिके							
	कापूस	इतर तंतु पिके*	एकूण तंतु पिके	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करवी	जवस	एरंडी	इतर तेल-बियांची पिके	एकूण तेल-बियांची पिके
१ अमळनेर	४०४	२	४०६	३४४	३९	०.१	अ.	३	०.६	—	३८५
२ मडगांव	१९१	२	१९३	१३०	३	अ.	—	०.४	०.१	—	१३४
३ भुसावळ	५१६	१	५१७	२११	५	०.१	—	अ.	अ.	—	२१६
४ चाळिसगांव	१६३	२	१६५	४९८	६	अ.	०.२	०.१	०.४	०.१	५०५
५ चोपडा	५५३	३	५५६	२००	३१	—	—	१	०.१	—	२३२
६ एदलाबाद	३८८	१	३८९	६२	३	०.१	—	३	अ.	—	६७
७ एरंडोल	४७८	४	४८२	३४०	११	अ.	०.२	४	०.३	—	३५६
८ जळगांव	४०२	२	४०४	१६६	६	०.१	०.१	२	०.३	—	१७५
९ जामनेर	८३२	३	८३५	३८२	६	—	अ.	०.१	०.१	—	३८५
१० पाचोरा	३६८	५	३७३	३७९	७	—	अ.	०.३	०.३	—	२८८
११ पारोळा	१७३	१	१७४	४०६	६	—	—	अ.	०.५	—	४१२
१२ रावेर	४२३	१	४२४	१५१	४	०.१	—	०.१	अ.	—	१५५
१३ यावल	३४१	१	३४२	२५२	४	०.१	०.१	०.४	अ.	—	२५६
एकूण	५,२३२	२८	५,२६०	३,४२१	१३२	०.६	१	१२	३	०.६	३,५७०

* इतर तंतु पिके—तागाखेरीज

जिल्हा पूर्व खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंबाख	विठ्याची पाने	इतर अमली व औषधी पिके	एकूण अमली व औषधी पिके	धान्याची पिके		इतर धान्याची पिके	एकूण धान्याची पिके	इतर विंगार अन्नपिके	एकूण विंगार अन्नपिके
					ज्वारी (कढवळ)	गवत				
१ अमळनेर	—	—	—	—	०.२	१	२	३	—	७९४
२ भडगांव	०.९	—	—	०.९	०.२	—	१	१	—	३२८
३ भुसावळ	अ.	०.३	अ.	०.४	अ.	२	१	३	—	७३६
४ चाळिसगांव	०.२	—	—	०.२	०.५	—	१	२	०.१	६७३
५ चोपडा	०.१	—	—	०.१	०.१	—	०.९	१	अ.	७९०
६ एदलाबाद	०.१	०.१	—	०.२	—	—	०.४	०.४	—	४५७
७ एरंडोल	०.७	—	—	०.७	०.१	—	२	२	०.३	८४१
८ जळगांव	०.३	१	०.२	२	—	११	१	१२	०.२	५९३
९ जामनेर	०.२	०.९	—	१	अ.	०.५	१	२	—	१,२२६
१० पाचोरा	—	०.१	—	०.१	०.१	२	०.६	३	अ.	६६३
११ पारोळा	अ.	०.१	—	०.२	अ.	—	०.८	०.९	—	५८७
१२ रावेर	०.२	—	अ.	०.२	अ.	३	—	३	अ.	५८३
१३ यावल	०.१	०.१	—	०.२	—	२३	१	२४	—	६२३
एकूण	३	३	०.२	६	१	४३	१३	५७	०.७	८,८९४

जिल्हा पूर्व खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	खरीप		रब्बी		एकूण पिके		एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पीक आलेख क्षेत्र
	अन्नपिके	विंगार अन्नपिके	अन्नपिके	विंगार अन्नपिके	अन्नपिके	विंगार अन्नपिके				
१ अमळनेर	७७६	७९३	४१५	१	१,१९१	७९४	१,९८५	२७२	१,७१३	१,९८५
२ भडगांव	५३५	३२८	३८	०.४	५७३	३२८	९०१	५५	८४६	९०१
३ भुसावळ	७३९	७३५	५९	०.६	७९८	७३६	१,५३४	२४	१,५१०	१,५३४
४ चाळिसगांव	१,४६३	६७१	५५	२	१,५४१	६७३	२,१९१	८१	२,११०	२,१९१
५ चोपडा	६४३	७८८	२४४	२	८८७	७९०	१,६७७	१७२	१,५०५	१,६७७
६ एदलाबाद	४२१	४५४	३४	३	४५५	४५७	९१२	२४	८८८	९१२
७ एरंडोल	९४५	८३७	२०८	४	१,१५३	८४१	१,९९४	१०६	१,८८८	१,९९४
८ जळगांव	८१३	५९०	१०६	३	९१९	५९३	१,५१२	८०	१,४३२	१,५१२
९ जामनेर	१,२१६	१,३२५	१४	०.४	१,३३०	१,३२६	२,६५६	२६	२,६३०	२,६५६
१० पाचोरा	९३६	६६३	५०	०.६	१,६०५	६६३	२,२६९	४१	२,२२८	२,२६९
११ पारोळा	६८३	५८७	९८	०.३	७८१	५८७	१,२६८	७३	१,१९५	१,२६८
१२ रावेर	६३३	५८२	११७	०.२	७५०	५८३	१,३३३	२७	१,३०६	१,३३३
१३ यावल	६३१	६२२	८७	०.६	७१८	६२३	१,३४१	६०	१,२८१	१,३४१
एकूण	१०,४३४	८,८७५	१,५२५	१९	११,९५९	८,८९४	२०,८५३	१,०४१	१९,८१२	२०,८५३

पूर्व खानदेश जिल्हातील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)
बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षाखालील वांसे	
	बळ	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन दुभत्या कामाच्या	बिन दुभत्या कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ अमळनेर	९०	१८,२४०	२९२	१८,६२२	५,३४७	४,५४८	८४६	—	१५	१०,७५६	६,०४५	५,६७४
२ भदगांव	५९	९,९३९	१७५	१०,१७३	२,७८१	३,३८५	५३८	—	—	६,७०४	३,२५६	३,१४१
३ भुसावळ	९७	१७,३०२	३७४	१७,७७६	४,७१५	५,८८२	८६४	४०	२१	११,५२२	६,१७८	५,८७३
४ नाळिसगांव	१९५	२६,२५३	३७२	२६,६२५	६,८३७	८,३५५	७५३	१९	११	१५,९७५	८,४३८	७,९००
५ चोपडा	५३	१७,४७९	६७२	१८,१५१	४,८६३	६,३४५	१,१९९	२३	२२	१२,४५२	६,९९७	६,५७३
६ एदलाबाद	३५	१०,७१६	२००	१०,९१६	३,९१७	४,६४८	१,१५५	३	६	९,७२९	५,३२८	४,६५२
७ एरंडोल	५६	१९,९८१	२०१	२०,१८२	५,६२३	५,९५२	१,५७४	५	५६	१३,२१०	७,९२५	६,८८०
८ जळगांव	१५५	१६,६०४	२१३	१६,८१७	५,६२३	४,४१२	१,२४८	८४८	२३३	१२,३६४	५,५०७	५,०८३
९ जामनेर	१४८	२९,४०८	१९३	२९,६०१	६,०५१	१०,७२७	१,०३०	६	५४	१७,८६८	९,३५२	९,०३५
१० पाचोरा	१४२	१८,६००	१९६	१८,७९६	४,२२४	७,१३४	९५७	—	२	१२,३१७	६,५५६	५,७८२
११ पारोळा	३१	१३,९२७	१५७	१४,०८४	३,०१४	४,५२७	५७७	२४	१५	८,१५७	४,५१२	४,१२३
१२ रावेर	९१	१४,७७४	१६२	१५,०२७	४,८८६	५,३३६	८६०	१९	१०	११,१११	५,५९९	५,२४४
१३ यावळ	६८	१६,१२०	२८४	१६,४०४	३,९८०	४,९५३	५५३	१६	१	९,५०३	४,९८६	४,२६४
एकूण	१,२२०	२,२९,३४३	३,४९१	२,३४,०५४	६१,८६१	७६,२०४	१२,१५४	१००३	४४६	१,५१,६६८	८०,६७८	७४,१६४

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षाखालील रेडके	
	बळ	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन दुभत्या कामाच्या	बिन दुभत्या कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ अमळनेर	५४	७८	६	१३८	३,३६५	१,६९१	५७०	३	३	५,६३२	१,१५१	२,८६१
२ भदगांव	३२	५८	११	१०१	१,२६९	१,१२२	२१६	१	१	२,६०९	७९९	१,४२४
३ भुसावळ	८४	६२	१३	१५९	३,८९९	२,१०४	५७०	३०	१९	६,६२२	८१०	२,६८३
४ नाळिसगांव	६०	८८	६	१५४	३,२१८	२,४९८	३५९	४०	१०	६,१२५	१,४६८	३,०१२
५ चोपडा	६१	१५२	२५	२३८	२,५१९	१,९७८	६९२	३८	२९	५,२४६	१,२८१	२,५२४
६ एदलाबाद	७३	२०२	१७	२९२	१,६३४	१,०८९	४४७	३२	६	३,२०८	८०४	१,४२७
७ एरंडोल	५८	१०३	२३	१८३	३,१०६	२,१०३	९००	७०	२९	६,२०८	१,४४४	३,३६३
८ जळगांव	१०३	१५०	३४	२८७	४,२६८	१,८५८	५५२	८७९	२२५	७,७८२	७७६	२,५६५
९ जामनेर	६६	११९	१७	२३२	३,१९०	३,२०३	३८७	९	२६	६,८१५	१,५१४	३,३२१
१० पाचोरा	३९	१४८	४	१९१	२,४००	२,१८१	५०३	२४	२	५,११०	१,३४९	२,७३२
११ पारोळा	२७	१६	५	४८	१,५५३	१,२२३	२९९	५	२	३,०८२	८५२	१,९२६
१२ रावेर	९७	४५	२४	१६६	३,५२१	२,४१५	६४२	२५	११	६,६१४	९५७	३,१८३
१३ यावळ	६१	७२	१३	१४६	३,२०२	२,५७१	३४६	१२	४९	६,१८०	७२०	२,५५१
एकूण	८४५	१,२९२	१९७	२,३३४	३७,१४४	२६,०३६	६,४८३	१,१५८	४१२	७१,२३३	१४,०२५	३३,५७२

पूर्व खानदेश जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर जनावरें

तालुका	मेंढरें	शेळ्या व बोकळ	घोडी	खेचरें	गाढवें	उंट	डुकरें	एकूण सर्व जनावरें	कोंबळ्या व मदकें
१ अमळनेर	९३४	२४,२६९	६४८	—	२३६	—	१,१९७	७८,२२३	१५,३६१
२ भडगांव	२,३६२	१०,५८०	३६६	—	४४	—	३४३	४१,८९९	५,६७१
३ भुसावळ	२,११७	१४,१८२	४०६	—	२१०	—	६२२	६९,१५७	११,९६२
४ चाळिसगांव	१०,४६४	२९,९०५	८२२	—	७९	—	५८३	१,११,७४५	१७,१०७
५ चोपडा	५४९	२०,६९९	६०४	—	१६८	—	२४५	७५,७८०	१०,६७६
६ एदलाबाद	२,९०५	७,९०४	१६६	—	१७१	—	८१	४७,६१८	७,१८८
७ एरंडोल	३,४८०	२०,८५८	४६२	—	१२४	—	३२१	८४,७०२	१८,६९३
८ जळगांव	८४७	१३,४८४	९४५	१	३०४	—	५००	६७,४१७	१२,३१२
९ जामनेर	९०५	२५,७४८	७५५	—	९४	—	२९२	१,०५,६८०	१३,५५७
१० पाचोरा	४६९	२३,०५१	५८०	—	७७	—	३२७	७७,४७४	१३,२०३
११ पारोळा	६८८	२०,५७८	४८३	—	६५	—	४८१	५९,१०९	१०,३९०
१२ रावेर	२,७६९	१०,७३२	३०२	१२	६७८	—	१३१	६२,५२५	११,१०९
१३ यावल	१,०२४	१२,६९६	२२८	—	७७३	—	५१८	६०,०६२	९,४५३
एकूण	२९,५१३	२,३४,६८६	६,७६७	१३	३,०२३	—	५,६४१	९,४१,३९१	१,५६,६८२

शेतीचीं अवजारे

तालुका	नांगर		बैलगाळ्या	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	लोखंडी		बैलाचे	ऑइल इंजिनचे	ऑइल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ अमळनेर	४,९७३	९५५	६,०१४	३	५	८३	१	४	९
२ भडगांव	३,२८१	५३३	३,७०४	७	४	४४	—	—	३
३ भुसावळ	२,३६५	१,११९	६,४१३	२	१	१७०	२	३	३९
४ चाळिसगांव	९,०८८	१,७४१	८,६६२	१३	५	८४	११	२	१४
५ चोपडा	४,५३८	६३२	८,११६	५	२	१७२	९	७	२०
६ एदलाबाद	१,०८४	८९१	३,३४५	—	—	५७	—	२	१८
७ एरंडोल	४,६८३	१,१४६	७,२४८	८	—	१५९	६	५	६
८ जळगांव	५,१३९	७१५	६,३६१	२	१९	६३	२२	२	१९
९ जामनेर	१,६५०	३,५९०	८,९८१	५	—	२२४	—	४	१२
१० पाचोरा	४,२९३	१,४८१	६,४४३	५	२	१७३	५	३	१०
११ पारोळा	३,७८६	९७८	४,९२६	२	१	३२	३	२	८
१२ रावेर	३,२४०	६१८	६,४६३	१	१६	८०१	१८	१	६९
१३ यावल	२,२२८	१,२६५	६,७४३	२	२४	५९५	६	३	१००
एकूण	५०,३४८	१५,६६४	८३,४१९	५५	७९	२,६५६	८३	३८	३२७

टीप:—पशुधनासंबंधीचे व शेतीच्या अवजारासंबंधीचे आंकडे महाराष्ट्र राज्य सरकारच्या अर्थ व सांख्यिकीय विभागाकडून मिळालेले.

जिल्हा पश्चिम खानदेश

या जिल्ह्याचा क्षेत्रविस्तार ५४०५ चौरस मैल असून हे क्षेत्र उत्तर अक्षांश २०° ३८' व २२° २' यांचे दरम्यान आणि पूर्व रेखांश ७३° ३५' व ७५° १७' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस मध्य प्रदेशातील निमाडचा खरगोण जिल्हा असून जिल्ह्याचे वायव्य सरहद्दीवरून नर्मदा नदी वाहते. पूर्वेस पूर्व खानदेश असून दक्षिणेस नाशिक जिल्हा येतो व पश्चिमेस गुजरातचे सुरत व भडोच जिल्हे येतात. या जिल्ह्याची दक्षिणेस लांबी साधारणपणे ८० ते ८५ मैल असून पूर्व-पश्चिम लांबी ६० ते ६५ मैल येईल. या जिल्ह्याचा आकार साधारणपणे चौकोनी असून पश्चिमेकडील उत्तर टोंक जरा वर गेलेले आहे. तसेच महाराष्ट्र राज्य बनतांना नवापूर, नंदुरवार, अक्कलकुवा व तळोदा तालुक्यांतील उकई धरणामुळे बुडणारी जी गावे गुजरातमध्ये गेली त्यामुळे या जिल्ह्याच्या पश्चिम सरहद्दीत गुजरातची सरहद्द पाचराप्रमाणे शिरली आहे. पुढे जी आंकडेवार माहिती दिलेली आहे त्यामध्ये या नवीनच झालेल्या बदलाची दखल घेतलेली नाही.

या जिल्ह्याच्या उत्तर भागांतून तापी नदी जाते. दोन्ही खानदेशांच्या उत्तर भागांतून हे तापीचे खोरे सलग पूर्वपश्चिम पसरलेले आहे. दुसरी या जिल्ह्यांतील नदी पांझरा पिंपळनेर तालुक्यांत सध्याची रांगांतून उगम पावून पूर्वेकडे वाहते व धुळ्यापासून उत्तरवाहिनी होऊन दोन्ही खानदेशांच्या सरहद्दीवर तापीला मिळते. दक्षिणेकडे नाशिकच्या मालगांव तालुक्यांतून बोरी नदी या जिल्ह्यांत प्रवेश करते. सुमारे २० मैलांचा तिचा प्रवाह या जिल्ह्यांतून जातो व पुढे ती पूर्व खानदेशांत शिरते. बोराई नांवाची आणखी एक लहान नदी पांझरेच्या उत्तरेस सुमारे बारा मैलांवरून पूर्वपश्चिम वाहते व पुढे उत्तरेकडे वळून तापीस मिळते. याखेरीज इतर थोड्या लहान नद्या या जिल्ह्यांत आहेत पण त्या विशेष महत्त्वाच्या नाहीत.

या जिल्ह्यांतून जाणाऱ्या तापी नदीच्या खोऱ्यांतील सपाट व सुपीक काळ्या जमिनीचा प्रदेश सोडला तर जिल्ह्याचा बराचसा भाग डोंगराळ आहे.

शिरपूरचा उत्तरेकडील भाग डोंगराळ आहे. पूर्व खानदेशच्या उत्तरेकडून जाणाऱ्या सातपुड्याच्या रांगा मध्य प्रदेशाच्या निमाड प्रांतांतून पश्चिम खानदेशांत शिल्ल त्या नर्मदा व तापी यांचेमध्ये पसरलेल्या आहेत. सातपुड्याच्या या रांगा बऱ्याच उंच असून काही ठिकाणी त्या चार हजार फुटांहून उंच आहेत. यामध्ये घनदाट जंगल असून वन्य श्वापदेहि आहेत. सातमाळ्याचे डोंगर या जिल्ह्याचे दक्षिणेकडून जातात त्यामुळे तो भागहि बराचसा डोंगराळ आहे. नवापूर तालुका पश्चिमघाटाच्या खाली येतो. या जिल्ह्यांतील सर्वांत सुपीक काळी जमीन सहादे तालुक्यांत आहे. साक्री व नवापूर हे तालुकेहि डोंगराळ आहेत. तळोदाचा उत्तरभाग व नंदुरवारचा दक्षिणभाग हेहि डोंगराळ आहेत. या डोंगराळ प्रदेशांतून तापी व तिला मिळणाऱ्या प्रमुख नद्यांच्या दोन्ही तीरांवर सपाट काळ्या सुपीक जमिनीचे विस्तृत पट्टे पसरलेले आहेत.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र बरेच म्हणजे १३९४ हजार एकर असून जिल्ह्याच्या एकूण क्षेत्रापैकी सुमारे ३५ टक्के क्षेत्र जंगलाचे व्यापलेले आहे. जिल्ह्याच्या पश्चिमेकडील व वायव्येकडील जंगलांतून इमारती लांकडाचे (साग, खैर) बरेच उत्पादन होतं. जळाळ लाकडाचेहि बरेच उत्पादन या जिल्ह्यांतील जंगलांतून होतं. गवत व चराळ रानहि पुष्कळ आहे. भिल या वन्य जमातीची वस्ती या जिल्ह्यांत बरीच आहे.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची (विहिरीखेरीज) या जिल्ह्यांतील साधने म्हणजे पांझरा नदीवर ठिकठिकाणी लहानलहान धरणे बांधून नेलेले पाट, सुकटी तळे, सप्यद बंधारा व बोरी नदीवर पूर्णेपाडा येथे अलीकडेच बांधलेले धरण ही होत.

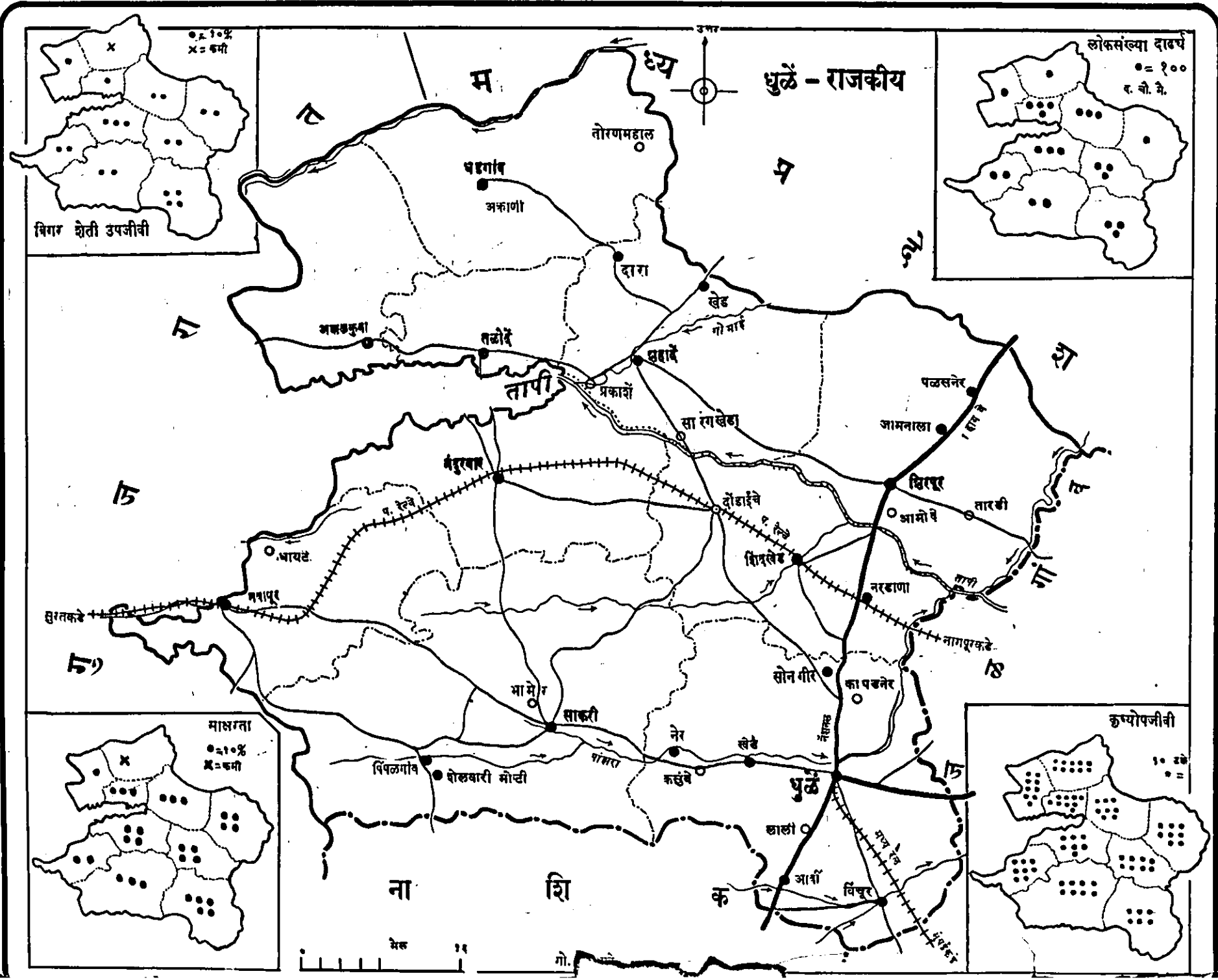
खनिज संपत्तीचे दृष्टीने हा जिल्हा महत्त्वाचा असून इमारती काळ्या दगडांखेरीज कोणतेहि महत्त्वाचे खनिज सांपडत नाही.

या जिल्ह्यांतील सरासरी कमाल उष्णतामान १०६° व किमान ५०° फॅरेनहाइट येईल. पर्जन्यमानासंबंधाने खाली तक्ता दिला आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक केंद्रे	डिसेंबर - फेब्रुवारी		मार्च - मे		जून - ऑगस्ट		सप्टेंबर - नोव्हेंबर		वार्षिक सरासरी				
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नार्मल) पर्जन्यमान
१ धुळे	—	०.६०	१.२७	०.५०	२६	१७.१७	१४.२६	६	४.७३	७.६५	३३	२३.१७	२३.०१
२ साक्री	—	०.४२	१.७२	०.६४	१६	१२.८६	११.५१	७	३.६५	६.२०	२७	१८.२३	१८.७७
३ पिंपळनेर	—	०.४६	१.०१	०.७२	२५	१४.८१	१४.६७	६	४.०२	६.६५	३४	१९.८४	२३.५०
४ नंदुरवार	—	०.४४	०.८४	०.३९	२८	२२.५५	१६.९३	५	६.२८	६.२४	३६	२९.६७	२४.००
५ नवापूर	—	०.६२	०.१२	०.४७	५२	३१.३१	३२.४३	६	३.४५	८.५६	५९	३४.८८	४२.०८
६ तळोदे	—	०.५५	—	०.४०	३८	२२.७५	२२.२५	६	३.६०	६.६३	४४	२६.३५	२९.८३
७ सहादे	—	०.५०	०.६४	०.४४	३७	२०.३२	१७.८४	५	३.१२	६.३२	४४	२४.०८	२५.१०
८ शिरपूर	—	०.३७	०.१०	०.४८	२६	१६.२९	१६.३७	७	३.२७	५.७०	३३	१९.६६	२३.९२
९ शिरखेडे	—	०.४७	—	०.३९	२२	१४.९८	१४.१०	५	२.४७	५.९५	२७	१७.४५	२०.९१
१० घडगांव	—	X	०.३७	X	४०	२०.५६	X	४	२.२५	X	४६	२३.१८	X
११ विसरवाडी	—	X	०.९५	X	४७	२७.०४	X	८	३.५७	X	५६	३१.५६	X
१२ अक्कलकुवा	—	X	—	X	४८	३२.५४	X	६	२.५८	X	५४	३५.१२	X
जिल्हा सरासरी	—	०.४९	०.६२	०.४९	३०	१९.२३	१७.८२	६	३.८५	६.६६	३७	२३.७०	२५.४६

X माहिती उपलब्ध नाही. टीपः— डिसेंबर-फेब्रुवारी व मार्च ते मे या दोन तिमाहीतील पर्जन्य अगदीच थोडा असल्याने त्यांतील पावसाच्या दिवसांचे अंकांके वेगळे दिले नाहीत, ती वाढ वार्षिक पावसाचे दिवसांत आढळून येईल.

धुळे - राजकीय

लोकसंख्या दाढर्य
 ● = १००
 र. नो. के.

विंगर शेती उपजीवी

कृष्योपजीवी

मास्रगता
 ● = १०%
 X = ५मी

ना शि क

३६ गो.

गो.

तोरणमहाल

चडगांव

अकाणी

दारा

खेड

गो माई

अककुना

तळोदें

सहादें

तापी

प्रकाशें

सा रंगखेडा

पळसनेर

जामनाला

बंदुरवाण

दोंडाईचे

धिरपूर

तारकी

भायटें

शिपलेड

आमोवे

सुरतकरे

मनापूर

नारडाणा

नागपूरकरे

भा मोग

सोन गीर

का पळनेर

साकरी

नेर

खेडे

विपलगांव

शोलवारी मोची

कडुंबे

धुळे

खाली

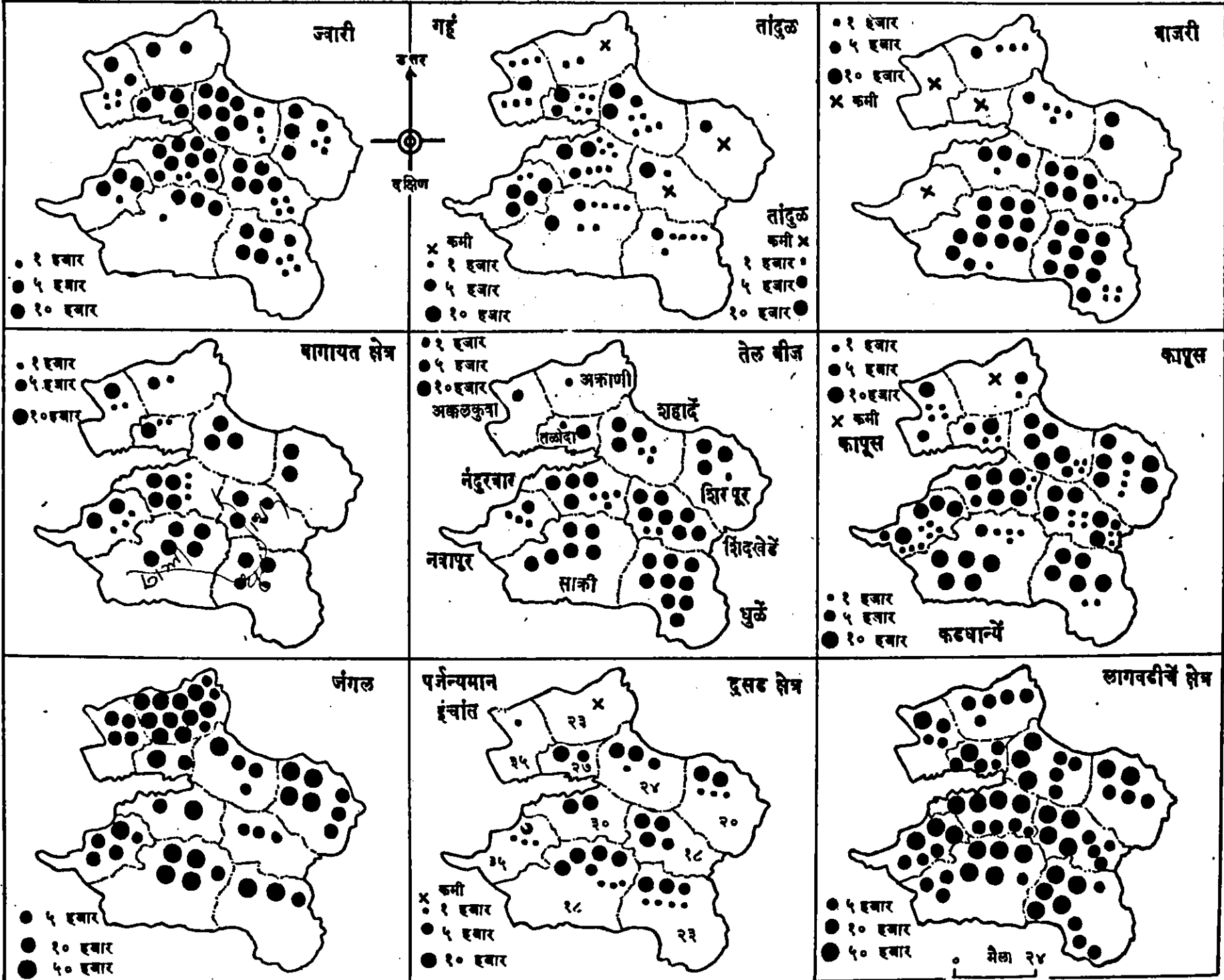
आर्वा

विपूर

१० टके

० =

धुकें आर्थिक

सर्व जातीच्या क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत.

एकरांचे आंकडेदर्शक चिन्ह वळक्या पूर्णांक करून केलेले आहे

गो. प्र. भावे

जिल्हा पश्चिम खानदेश

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामें	नगरें	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचे दाखणे दर चौ. मैली
१ अकलकुवा	६७२	१९७	—	५८,५६१	२९,८६५	२८,६९६	९६१	८७
२ अक्राणी	२३२	१५३	—	२२,५१७	११,४७७	११,०४०	९६२	९७
३ धुळे	७५१.६	१५०	१	२,३०,६०९	१,१७,५०८	१,१३,१०१	९६२	३०७
४ नंदुरबार	५०६.८	१५४	२	१,४६,४१३	७४,०८५	७२,३२८	९७६	२८९
५ नवापूर	४२१.८	१२३	१	९९,३६०	५०,६८१	४८,६७९	९६०	२३६
६ साकी	९२६.२	१५३	१	१,३१,५१०	६६,७९८	६४,७१२	९६९	१४२
७ शहादा	४४६.६	१८२	१	१,३४,५५२	६७,६५०	६६,९०२	९८९	३०१
८ शिरपूर	७५६	११९	२	१,००,३४७	५०,८५५	४९,४९२	९७३	१३३
९ शिंदखेडे	४९४.३	१३९	३	१,४२,४६९	७२,३३३	७०,१३६	९७०	२८८
१० तळोदें	१९७.९	१३१	१	७९,६८६	३९,८८८	३९,७९८	९९८	४०३
एकूण प. खानदेश जिल्हा	५,४०५.२	१,५०१	१२	११,४६,०२४	५,८१,१४०	५,६४,८८४	९७२	२१२

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	ए. साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ अकलकुवा	—	१००००	९२००	८००	८७	०९	४०९	५८,५६१
२ अक्राणी	—	१००००	९५०८	४०२	१७	०४	१०१	२२,५१७
३ धुळे	३३.३	६६.७	५६.३	४३.७	३७.९	११.९	२५.१	२,३०,६०९
४ नंदुरबार	२३.४	७६.६	७४.८	२५.२	२९.४	९.१	१९.४	१,४६,४१३
५ नवापूर	९.०	९१.०	८४.३	१५.७	१३.६	३.०	८.४	९९,३६०
६ साकी	४.३	९५.७	८४.८	१५.२	२४.५	६.०	१५.४	१,३१,५१०
७ शहादा	७.८	९२.३	८३.७	१६.३	२८.३	५.७	१७.१	१,३४,५५२
८ शिरपूर	२२.०	७८.०	८१.४	१८.६	३०.०	७.०	१८.७	१,००,३४७
९ शिंदखेडे	१७.५	८३.५	८०.१	१९.९	३३.८	७.३	२०.७	१,४२,४६९
१० तळोदें	१५.२	८४.८	८४.४	१५.६	२१.३	४.८	१३.१	७९,६८६
एकूण प. खानदेश जिल्हा	१७.१	८२.९	७७.३	२२.७	३०.३	७.७	१९.१	११,४६,०२४

जिल्हा पश्चिम खानदेश—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आकडे १०० एकरचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	बंगल	ओसाड व नापीक	किरसेती उपपोतीक	सेतीयोग्य पट	बराऊ रान	साठे इत्यादि	वाळू पट	झर पट	एकूण बागावडीचे क्षेत्र	दुसरे क्षेत्र	एकूण पिकांचे (दुसऱ्यासह) क्षेत्र
१ धुळे	४,९१३	१,१०४	४१६	५४	३१०	१०९	४	३६	१३३	३,८४७	२९३	३,१४०
२ शिंदखेडे	३,३३८	१५३	१७७	३४५	११	२०७	अ.	६०	५०	३,३३५	३४६	३,६८१
३ शिरपूर	३,८१८	३,३३९	८७	९०	४५	३०	—	३९	३	१,३९५	३३६	१,५३१
४ साकी	६,०३३	३,०५३	—	१३५	३५७	५८३	—	३७	१४६	३,८३१	४८२	३,३१३
५ मन्पुरबार	३,४३०	५७९	३००	१	३५	१७८	३	३७	३७	३,३७१	१९८	३,५६९
६ नवापूर	३,९३०	८६३	७६	७	५३	१५३	०.५	३	७५	१,६९२	८३	१,७७५
७ शाहावा	३,०७९	७५०	१३३	५	१३८	९७	—	३६	२८	१,९०२	२५९	२,१६१
८ तळोदा	१,६४३	६३६	४६	३	५९	१८	३	२२	१५	८५२	१४६	९९८
९ अकलकुवा	४,८१३	४०८	३,६३४	५	१०	—	—	२४	५३	६७९	११	६९०
१० अक्काणी	५,९३५	५,१७८	१९५	३	४०	—	—	१९	२३	४६८	०.९	४६९
एकूण	३९,८००	१३,९४३	४,९५४	५३७	८४८	१,३७४	८	३१३	५६३	१७,३६३	३,०४५	१९,३०७

जिल्हा पश्चिम खानदेश—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी				एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पट विहिरी	तळी		एकूण तळी
	सरकारी	साकी मेल	साजगी	साकी मेल	सरकारी		साजगी					१०० एकरा-पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरा-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ धुळे	१३	३५	१	४	—	—	४५३	५५३	१,००६	४५३	६५	१	—	१
२ शिंदखेडे	७	१३	३	४	—	—	२,७५२	१९५	३,९४७	२,१०५	३५३	०	—	—
३ शिरपूर	—	—	—	—	—	—	३०६	३७	३४३	९०	१७७	०	—	—
४ साकी	७०	४५	—	—	—	—	—	१,४०५	१,४०५	१,००८	१३५	०	—	—
५ मन्पुरबार	१	१	३	१	—	—	३९१	—	३९१	६८९	२९७	१	—	१
६ नवापूर	२	०.५	३	०.५	—	—	३१५	—	३१५	२७६	१९२	०	—	—
७ शाहावा	१	१३	९	१७	—	—	१,४६४	४०९	१,८७३	१,०७३	११२	०	१	१
८ तळोदा	—	—	—	—	—	—	३९४	३०२	६९६	१,३५३	४०	०	—	—
९ अकलकुवा	—	—	—	—	—	—	५५	७०	१२५	५२५	२३	०	—	—
१० अक्काणी	—	—	—	—	—	—	—	—	—	१७	—	१	—	१
एकूण	९४	१०६.५	१८	२६.५	—	—	५,९३०	३,९७१	८,९०१	७,४८९	१,२९४	३	१	४

टीप :—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी, पाणीपुरवठ्याची साधने, निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र, बागायत पिकांचे क्षेत्र, पिकांचे क्षेत्र इ. संबंधीची आकडेवार माहिती महाराष्ट्र राज्यसरकारच्या शेती सात्पाकद्वारा मिळाली तशी दिली आहे.

जिल्हा पश्चिम त्तानदेश—निरनिराळ्या साधनांनी निजघारें बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (भांडवळे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी काळव्या-साळीत	खाजगी काळव्या-साळीत	विहिरी-साळीत	तन्वा-साळीत	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	कायबटीचे क्षेत्रातील बागायत क्षेत्राचे तें. प्रमाण	दुमड बागायत क्षेत्र	एफेंदर बागायत पिकांचें क्षेत्र (दुमडसाह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्रातील बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे तें. प्रमाण
१ धुळे	१००	६	६४	—	—	१७०	६.०	६	१७६	५.६
२ शिंदखेडे	१४	५	१०१	—	०.१	११९	५.०	—	११९	४.४
३ शिरपूर	—	—	८	—	—	८	०.६	१	९	०.६
४ साकी	१०१	—	४६	—	—	१४७	५.२	४७	१९५	५.९
५ नेदुरबार	३५	३	२१६	४	—	२५८	१०.८	७	२६५	१०.३
६ नवापूर	५	—	४	—	—	९	०.५	—	९	०.५
७ सहादा	३३	९	९५	—	—	१३७	४.२	१६	१५३	५.१
८ तळोदा	—	—	४२	—	०.२	४२	४.९	६	४८	४.६
९ अकलकुवा	—	—	१	—	—	१	०.१	०.२	१	०.१
१० अक्काणी	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
एकूण	२८८	२३	५७७	४	०.३	८९२	५.१	८२	९७५	५.०

जिल्हा पश्चिम त्तानदेश—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांडवळे १०० एकरांचे)

तालुका	अन्न-पिके										किर अन्न-पिके					एकूण बागायत पिकांचें क्षेत्र		
	तांदूळ	गहू	ज्वारी करीप	मका	नाचणी व इतर हलकी भाज्ये	करधान्ये		जैस	मिरची	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके	कापूस	भुरेंपूग	तेवाक	इतर किर अन्न-पिके		एकूण किर अन्न-पिके	
						हरभरा	इतर											
१ धुळे	११	९१	१२	२	—	१०	—	८	२४	१०	१६८	५	—	अ.	—	५	९	१७६
२ शिंदखेडे	२	५०	—	०.१	—	२	—	०.५	५५	३	११३	—	—	—	४	१	६	११९
३ शिरपूर	०.६	२	—	—	—	—	—	०.२	४	२	९	—	—	—	—	०.२	१	९
४ साकी	२२	५२	—	०.२	—	८	—	३०	२६	३१	१६९	—	—	—	२५	०.३	२५	१९५
५ नेदुरबार	०.४	५३	०.५	—	—	अ.	२६	१	९६	३६	२१३	—	अ.	—	४८	३	५१	२६५
६ नवापूर	०.५	६	—	—	—	—	—	०.२	—	२	९	—	—	—	०.४	०.२	०.६	९
७ सहादा	७	४६	—	अ.	—	२	—	६	५५	१७	१३३	—	—	—	१५	६.०	२१	१५३
८ तळोदा	०.१	१६	०.६	—	—	—	—	३	—	६	२४	—	—	—	३३	०.९	२८	४८
९ अकलकुवा	—	०.४	—	—	०.६	—	—	०.१	—	—	१	—	—	—	—	—	—	१
१० अक्काणी	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
एकूण	४४	२१६	१३	२	०.६	२३	२६	४८	२६०	१०७	८३९	५	अ.	अ.	११५	१६	१३६	९७५

जिल्हा पश्चिम खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये										
	तांदूळ	गहू	ज्वारी खरीप	ज्वारी रब्बी	एकूण ज्वारी	बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके
१ धुळे	११	९१	४३२	५६	४८८	१,०४३	२	—	—	२	१,६३८
२ शिंदखेडे	४	११३	१५२	३८३	५३५	६२२	०.४	—	—	१	१,२७५
३ शिरपूर	८	५२	१३५	२४१	३७६	१९२	३	०.१	—	१	६३२
४ साकी	११८	८६	२६०	५३	३१३	१,१६४	२२	१६२	७४	१०८	२,०४७
५ नंदुरबार	७९	२२८	९४	६७२	७६६	३०५	५	—	१	९९	१,४८३
६ नवापूर	३९५	२०	१८	२८३	३०१	५	१२	२७	५	२९३	१,०५७
७ शहादा	२५	२६१	२६	७४८	७७४	९१	५	—	०.४	५	१,१६२
८ तळोदा	५४	१३८	६	३८६	३९२	२	३	—	—	८८	६७७
९ अकलकुवा	१३९	२९	३८	१४७	१८५	३	१३	०.२	३५	४३	४४७
१० अक्राणी	१६	०.५	१७९	०.१	१७९	८२	३३	—	३४	५०	३९४
एकूण	८४९	१,०१९	१,३४०	२,९६९	४,३०९	३,५०९	९८	१८९	१४९	६९०	१०,८१२

जिल्हा पश्चिम खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कढधान्ये							एकूण धान्ये व कढधान्ये	अंश
	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीय	इतर कढधान्ये	एकूण कढधान्ये		
१ धुळे	१०	२३	४	—	१५७	६०	२६२	१,९००	७
२ शिंदखेडे	२१	११२	७	११	८४	३८	२७२	१,५४७	१
३ शिरपूर	१५	१०७	५	२३	१९	२६	१९५	८२७	०.२
४ साकी	४७	११	३	४६	३३६	५८	५००	२,५४७	३०
५ नंदुरबार	७२	११६	४७	१५७	—	३६	४२८	१,९११	३
६ नवापूर	४६	९	५७	९६	४	१५	२२७	१,२८४	०.४
७ शहादा	७७	४५	३१	१११	७	१५	२८७	१,४४९	६
८ तळोदा	४५	७	४५	२२	—	२	१२२	७९९	२
९ अकलकुवा	१६	०.२	२८	४	—	३	५१	४९८	०.१
१० अक्राणी	१७	अ.	८	१८	३	१३	५७	४५१	—
एकूण	३६६	४३०	२३५	४९६	६०९	२६४	२,४०१	१३,२१३	५०

जिल्हा पश्चिम खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याचीं पिकें						फळ-पिकें				भाजी-पिकें			एकूण भाजी व फळ-पिकें	एकूण अन्न-पिकें
	मिरची	हळद	घने	लपूण	इतर मसाल्या-चीं पिकें	एकूण मसाल्याचीं पिकें	केळी	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ-पिकें	एकूण फळ-पिकें	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाजी पिकें		
१ धुळे	२४	०.२	—	०.५	—	२५	२	०.२	३	५	०.३	९	९	१४	१,९४५
२ शिंदखेडे	५६	—	—	—	—	५६	०.५	०.३	२	३	२	५	७	१०	१,६१४
३ शिरपूर	४	—	—	०.१	अ.	५	०.५	०.३	०.२	१	०.१	२	२	३	८३६
४ साक्री	२५	—	०.२	०.२	२	२८	—	—	०.५	०.५	०.६	३	४	४	२,६०८
५ नन्दुरबार	९६	०.३	०.१	०.१	०.१	९७	४	०.६	—	४	०.५	४	५	९	२,०२०
६ नवापूर	३	—	—	—	०.१	३	अ.	अ.	०.३	०.४	०.१	२	२	२	१,२९०
७ शहादा	६३	—	अ.	०.४	०.६	६४	७	०.६	०.४	९	१	५	६	१५	१,५३२
८ तळोदा	१७	—	—	०.४	१	१८	१	अ.	—	१	१	२	३	४	८२३
९ अकलकुवा	०.७	—	—	—	अ.	०.७	अ.	—	—	अ.	०.१	—	०.१	०.१	४९९
१० अक्राणी	१	—	—	—	—	१	—	—	—	—	—	१	१	१	४५४
एकूण	२९१	०.५	०.३	२	४	२९८	१५	२	७	२४	६	३३	३९	६३	१३,६२३

जिल्हा पश्चिम खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु-पिकें				तेलकियांचीं पिकें							
	कापूस	ताग	इतर तंतु पिकें	एकूण तंतु पिकें	भुईमूग	तीळ	मोहोरी	करडी	जवस	एरंडी	इतर तेल-कियांचीं पिकें	एकूण तेल-कियांचीं पिकें
१ धुळे	२९६	—	१	२९७	८६७	२५	—	—	०.३	०.३	—	८९२
२ शिंदखेडे	३३९	—	१	३४०	६५७	५४	०.१	—	२	१	—	७१५
३ शिरपूर	३७८	—	१	३७९	२३१	७४	—	—	०.४	०.२	०.३	३०५
४ साक्री	९२	अ.	३	९४	५४६	७	—	—	—	०.३	५५	६०८
५ नन्दुरबार	९७	—	४	१०१	४१५	१५	०.३	—	२	२	—	४३५
६ नवापूर	३३८	—	१९	३५७	४८	६	—	—	—	१४	७	७७
७ शहादा	२८७	०.३	३	२९०	२८४	३४	०.१	०.१	५	२	३	३२७
८ तळोदा	५२	—	७	५३	१०२	४	०.१	—	३	२	१	११२
९ अकलकुवा	१३८	—	३	१४१	१८	२	—	—	—	२०	९	५०
१० अक्राणी	—	—	२	२	३	२	—	—	—	०.१	५	११
एकूण	२,०१७	०.३	३७	२,०५४	३,१७१	२२५	०.६	०.१	१३	४२	८०	३,५३२

* इतर भाज्या—बटाटा, खेरीज

जिल्हा पश्चिम खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अमली व औषधी पिकें				चान्याची पिकें				इतर विंगर अन्नपिकें	एकूण विंगर अन्नपिकें
	तंबाखू	विब्याचीं पानें	इतर अमली व औषधी पिकें	एकूण अमली व औषधी पिकें	ज्वारी	गवत	इतर चान्याचीं पिकें	एकूण चान्याचीं पिकें		
१ धुळे	अ.	—	—	अ.	४	—	—	४	२	१,१९५
२ शिंदखेडे	—	—	अ.	अ.	०.४	—	१	१	०.५	१,०५७
३ शिरपूर	—	०.१	—	०.१	—	—	०.६	०.६	०.१	६८५
४ साकी	—	—	—	—	—	—	०.४	०.४	३	७०५
५ नन्दुरबार	०.१	०.६	९	१०	०.१	०.७	२	३	०.६	५४९
६ नवापूर	—	—	—	—	—	५१	—	५१	०.१	४८५
७ शाहादा	अ.	—	०.४	०.५	१	४	५	१०	१	६२९
८ तळोदा	—	—	७	७	—	—	०.९	०.९	२	१७५
९ अकलकुवा	—	—	अ.	अ.	—	—	—	अ.	०.५	१९१
१० अक्राणी	०.४	—	०.१	०.५	—	—	१	१	—	१५
एकूण	०.५	०.७	१७	१८	५	५६	११	७२	९	५,६६६

जिल्हा पश्चिम खानदेश—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिकें						एकूण पिकांचें क्षेत्र	पैकी दुसठ क्षेत्र	एकूण लागवडीचें क्षेत्र (दुसठ वजा जातां)	पीक आलेलें क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिकें	विंगर अन्न-पिकें	अन्नपिकें	विंगर अन्न-पिकें	अन्नपिकें	विंगर अन्नपिकें				
१ धुळे	१,७५२	१,१८५	१९३	१०	१,९४५	१,१९५	३,१४०	२९३	२,८४७	२,८४७
२ शिंदखेडे	१,०९७	१,०५६	५१७	१	१,६१४	१,०५७	२,६७१	३४६	२,३२५	२,३२५
३ शिरपूर	८३६	६८५	—	०.४	८३६	६८५	१,५२१	२२६	१,२९५	१,२९५
४ साकी	२,५०९	७०५	९९	०.४	२,६०८	७०५	३,३१३	४८२	२,८३१	२,८३१
५ नन्दुरबार	१,०४८	४५३	९७२	९६	२,०२०	५४९	२,५६९	१९८	२,३७१	२,३७१
६ नवापूर	८३९	४६०	४५१	२५	१,२९०	४८५	१,७७५	८३	१,६९२	१,६९२
७ शाहादा	४३३	५५४	१,०९९	७५	१,५३२	६२९	२,१६१	२५९	१,९०२	१,९०२
८ तळोदा	२०७	९५	६१६	८०	८३३	१७५	९९८	१४६	८५२	८५२
९ अकलकुवा	३०६	२९	१९३	१६२	४९९	१९१	६९०	११	६७९	६७९
१० अक्राणी	४३७	१५	१७	—	४५४	१५	४६९	०.९	४६८	४६८
एकूण	९,४६४	५,२३७	४,१५७	४४९	१३,६२१	५,६८६	१९,३०७	२,०४५	१७,२६२	१७,२६२

पश्चिम खानदेश जिल्ह्यांतील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेपुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई							तीन वर्षांखालील वासरे	
	वट्ट	कामाचे	किन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्याल्ल्या	किन दुभत्या कामाच्या	किन दुभत्या कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी	
१ धुळे	१९२	३५,१०२	३४८	३५,६४२	८,६७९	९,९३४	१,२५०	३६५	११०	२०,३३८	८,७५०	८,५२५	
२ शिंदखेडे	१९२	२४,३८१	१७७	२४,७५०	४,८६२	६,७८२	१,४९९	२०६	९८	१३,८४७	५,७६९	५,२९२	
३ शिरपूर	१५४	१७,६०५	३४२	१८,१०१	५,३७४	५,७७३	१,३६५	११३	३०	१२,६५५	६,७९६	६,४३४	
४ साकी	२२४	४३,००८	४९१	४३,७२३	९,९८३	१६,६४०	३,२५९	३९२	२१	३०,२९५	११,३६४	११,६३८	
५ नंदुरबार	१५२	२६,७६४	४४३	२७,३५९	४,४८७	९,०२१	१,४५६	४९	२३	१५,०३६	७,७९६	७,२१५	
६ नवापूर	१४५	२७,७०१	५९९	२८,४४५	४,२८३	८,६६३	१,४७५	६७६	५०	१५,१४७	६,४६१	६,३२०	
७ शहादा	१००	२२,७४७	५५५	२३,४०२	४,३१६	७,१८९	१,४४७	३७	३१	१३,०२०	७,४३७	६,९५९	
८ तळोदा	८६	१४,१५९	१६०	१४,४०५	२,४९०	४,३१८	४९२	४१	४	७,३४५	४,३८१	३,६२४	
९ अक्कलकुवा	४२	१४,४४४	७५	१४,५६१	२,९८७	३,१९२	१,२९९	२५०	९	७,७३७	३,३९२	३,११६	
१० अक्राणी	१७१	११,४९९	—	११,६७०	१,७७६	३,३८५	२,२७५	—	—	७,४३६	३,५४६	४३१	
एकूण	१,४५८	२,३७,४१०	३,१९०	२,४२,०५८	४९,२३७	७४,८९७	१६,२१७	२,१२९	३७६	१,४२,८५६	६५,६९२	५९,५५४	

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी							तीन वर्षांखालील रेडें	
	वट्ट	कामाचे	किन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्याल्ल्या	किन दुभत्या कामाच्या	किन दुभत्या कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या	
१ धुळे	१३७	५७	४१	२३५	५,५३६	३,५०५	५८१	४०१	९८	१०,१२१	२,१६५	४,४३६	
२ शिंदखेडे	५९	१६५	९	२३३	२,०३६	१,८३४	८०९	११५	४९	४,८४३	९३७	१,६९९	
३ शिरपूर	५१	६९	८	१२८	२,००६	१,६१९	७१०	६७	१४	४,४१६	८९७	१,६९१	
४ साकी	५०	१,८६१	५७	१,९६८	३,५५१	३,६९५	६२०	४६	१२	५,९२४	१,६०८	२,५०८	
५ नंदुरबार	४२	२८७	१६	३४५	२,३७२	२,५६८	५१८	१६	३९	५,५१३	१,२२०	२,७८९	
६ नवापूर	२४	३८९	१७	४३०	१,०८७	१,४५०	२६७	२८	९	२,८४१	७७९	१,१०४	
७ शहादा	५३	५४	१०	११७	३,५३४	२,२०२	६६९	९४	३४	५,५२३	९५१	२,७७६	
८ तळोदा	२०	२०४	५	२२९	८९३	१,३६१	११६	१९	३	२,३९२	४६१	८९७	
९ अक्कलकुवा	२१	११२	३	१३६	६७४	५६१	२३७	१७	—	१,४८९	४०४	५६२	
१० अक्राणी	६९	१४८	१७	२३४	३४८	८०६	२२९	—	—	१,३८३	५४५	३८६	
एकूण	५२६	३,३४६	१८२	४,०५४	२०,०३७	१८,६०१	४,७५६	८०३	२४८	४४,४४५	९,९७०	१८,८४७	

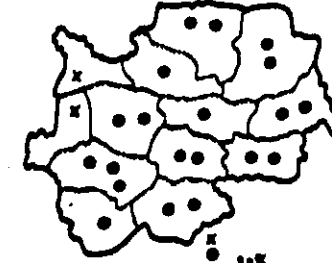
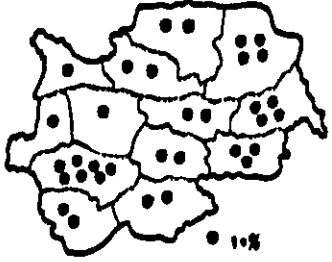
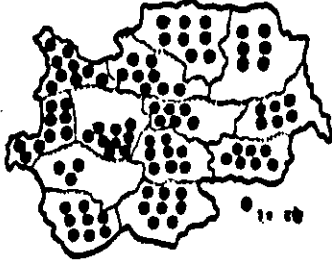
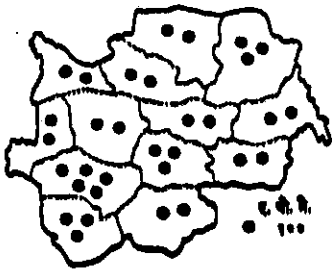
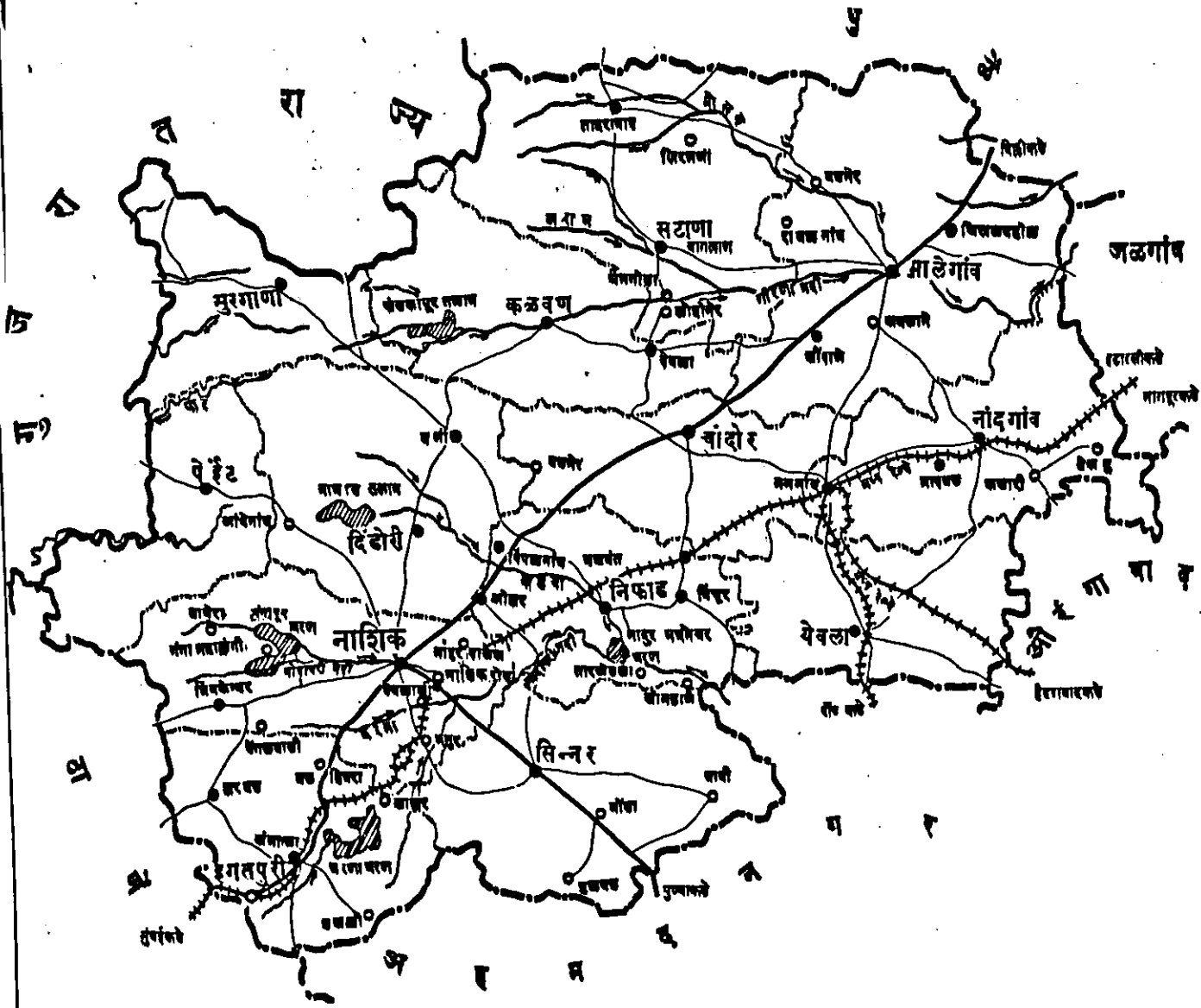
पश्चिम खानदेश जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर जनावरें

तालुका	मेंढरें	शेंळ्या व बोकड	घोटी	खेचरें	गाळ्वें	उंट	डुकरें	एकूण सर्व जनावरें	कोंबडी व बदकें
१ धुळे	६,६४७	४७,२८५	१,५२९	—	२२८	—	१,५९८	१,४७,५००	२५,८८६
२ शिंदखेडें	३,८३६	३०,९७०	१,५९१	२	२५९	—	१,११६	९५,१४५	१०,३१६
३ विरपूर	४०१	२३,१३१	१,०४६	२	२१२	—	६२६	७६,५३६	१५,९४८
४ साकी	३७,५६१	५६,२७८	३,३३२	—	६६	—	१,१०४	२,०७,३६९	५६,३६०
५ नन्दुरबार	१,४४१	२३,५५८	२,००८	२१	३९१	—	१,२३९	९५,९३१	३३,६४९
६ नवापूर	२०२	१५,६९५	२४६	—	२५	—	७५	७७,७७०	७२,३०७
७ शाहादा	४४३	२१,०६५	२,५८६	२	६६७	—	१,१८०	८६,१२८	३६,५९१
८ तळोदा	११०	११,१५६	९६९	१२	३५०	—	२६०	४६,५८१	२४,३६३
९ अक्कलकुवा	७०	९,७२६	५४०	—	८२	—	१०	४१,८२४	३७,५४६
१० अक्राणी	—	९,९९०	२३४	—	—	—	—	३५,५५५	२५,०६२
एकूण	५०,७०१	२,४८,८५४	१४,०८१	३९	२,२८०	—	७,२०८	९,१०,६३९	३,३८,०२८

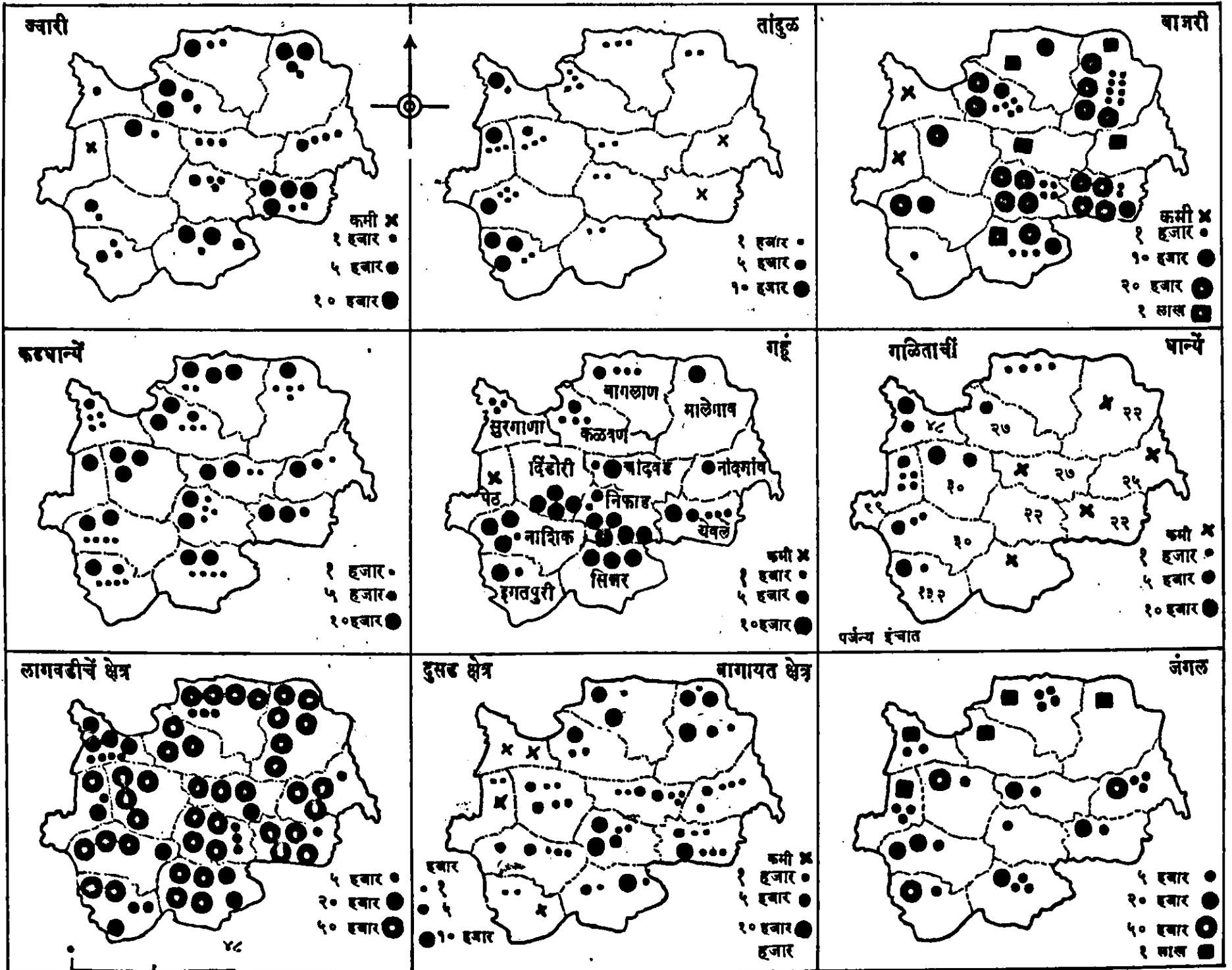
शेतीचीं अवजारें

तालुका	नांगर		बैलगाळ्या	उसाचे चरक		बागायतीसाठीं पंप		ट्रॅक्टर	तेल-भाणे
	लांकडी	लोखडी		बैलांचे	ऑ. इंजिनचे	ऑ. इंजिन-पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ धुळे	१२,७३७	२,७३३	११,३२७	१०	१७	१६४	२	२	५
२ शिंदखेडें	९,४५४	१,७२०	९,५५९	२	—	१७४	—	५	२
३ विरपूर	६,४८८	५९९	६,८१३	—	१	३२	८	५	८
४ साकी	१८,५६०	२,५८६	१०,५२६	५९	२१	१२७	—	७	६
५ नन्दुरबार	११,६०३	१,२३४	८,४२६	१४	३२४	४०५	५३	८	—
६ नवापूर	१३,१०२	४९	६,०१९	३	—	३०	—	—	६
७ शाहादा	१०,३२९	१,९३१	७,६३४	९४	२३	५०३	३	७	८
८ तळोदा	६,९३८	१७७	४,४७९	३	१३	१४३	१	—	३
९ अक्कलकुवा	७,३००	४	२,३५८	—	—	—	—	१	—
१० अक्राणी	३,६१८	—	७९	—	—	—	—	—	—
एकूण	९९,१२९	११,०३३	६७,२२०	१८५	२९९	१,५७८	६७	३५	३८

नाशिक - राजकीय

नाशिक आर्थिक

मैल

सर्व जातीच्या क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत. आंकडेदर्शक चिन्ह जवळचा पूर्णांक धरून केलेले आहे

मो. प्र. भावे

नाशिक जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ६०१३ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १९° ३५' व २०° ५३' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७३° १५' व ७४° ५९' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस खानदेशचे जिल्हे असून पूर्वेस औरंगाबाद जिल्हा व पूर्व खानदेशचे नैर्ऋत्य टोंक येते. दक्षिणेस अहमदनगर जिल्हा असून पश्चिमेस डांग, सुरत व ठाणा हे जिल्हे येतात. या जिल्ह्याची दक्षिणोत्तर लांबी साधारणपणे ७० ते ८० मैल असून ती मध्यभागी जास्त व पूर्वभागी कमी आहे. पूर्व-पश्चिम लांबी मध्यभागी सुमारे ९० ते ९५ मैल असून दक्षिणेकडे व उत्तरेकडे ती ६० ते ५० मैलांपर्यंत कमी होते.

पश्चिमेकडचा काही भाग सोडला तर या जिल्ह्याचा बहुतेक भाग १३०० ते २००० फूट उंचीच्या पठारावर पसरलेला आहे. भौगोलिक रचनेच्या दृष्टीने या जिल्ह्याचे तीन भाग पडतात. एक पश्चिमेकडील डांग या नांवाने संबोधिला जाणारा भाग. हा भाग पश्चिम घाटातील सह्याद्रीच्या दक्षिणोत्तर पसरलेल्या रांगांनी व त्यांतील लहानमोठ्या दऱ्यांनी व्याप्त असून जंगलमय आहे. यांत पेठ, सुरगाणा, इगतपुरी हे तालुके येतात, दुसरा पूर्वेकडील भाग ज्यास देश म्हणतात ते खुळे पठार असून त्यामध्ये मालेगांव, नांदगांव, निफाड, येवला हे तालुके व चांदवड आणि सिन्नर तालुक्यांचा पूर्व भाग येतो. तिसरा या दोन्ही भागांच्या दरम्यानचा मध्यंतर पट्टा ज्यामध्ये बागलाण, कळवण, दिंडोरी, नाशिक हे तालुके व सिन्नर व चांदवड तालुक्यांचा पश्चिम भाग येतो. पश्चिम घाटातील डोंगर खेरीज केले तर या जिल्ह्यातील इतर डोंगरांचे फांटे पश्चिमेकडून पूर्वेकडे पसरलेले आहेत. पश्चिमेकडून पूर्वेकडे जाणारे सातमाळ्याचे अग्न चान्दवडचे डोंगर या जिल्ह्यांतील गिरणेचे खोरे गोदावरीच्या खोऱ्यापासून विभागतात. या रागांच्या दक्षिणेकडून वाहणाऱ्या नद्या गोदावरीस मिळतात तर त्यांच्या उत्तरेकडून जाणारी गिरणा व तिला मिळणाऱ्या नद्या उत्तरेकडे तापीस मिळतात. या जिल्ह्यांतील गोदावरीस

मिळणाऱ्या कादवा व दारणा या मुख्य नद्या होत. गिरणेस मिळणाऱ्या या जिल्ह्यांतील मुख्य नद्या म्हणजे आरम, भोसम, पांझण व मन्याड या होत.

देश भाग शेतीच्या दृष्टीने सुपीक व चांगली जमीन असलेला आहे. या जिल्ह्यांतील शेतजमीन साधारणपणे चार प्रकारची आहे. नद्यांच्या काठच्या प्रदेशांतील तांबूस काळी जमीन; तेथून वरच्या भागांतील काळी हलकी जमीन; घाटांतील अग्न डोंगरांच्या उतारावरील हलकी, घट्ट व काळसर तांबूस असणारी उधळ जमीन आणि दगडगोठ्यांनी व्याप्त अशी हलकी माळरान जमीन अशा चार प्रकारची जमीन आहे. देशावरील व नद्यांच्या खोऱ्यांतील जमीन अर्थात सुपीक आहे.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची (विहिरीखेरीज) या जिल्ह्यांतील प्रमुख साधने म्हणजे चंडकापूरचे धरण व गिरणा कालवा, कादवा नदीवरील पालखेडी, भोसम-तांबड व वडाळी हे काळवे, लेक बीळ-तलाव (दारणा धरण) व गोदावरी कालवा, गंगापूर धरण, परसूल तलाव ही होत.

या जिल्ह्यांमध्ये जंगलाचे क्षेत्र ८४२ हजार एकर म्हणजे जिल्ह्याच्या एकूण जमीनक्षेत्राच्या सुमारे २२ टक्के जंगल आहे. पेठ-दिंडोरी या भागांतील जंगलांतून साग, शिसव, खैर वगैरे इमारती लाकडाचे बरेच उत्पादन होते. कळवण-बागलाणकडील जंगलांतून साग वगैरे इमारती लाकडाचे फारसे उत्पादन होत नाही; जळाळ लाकडाचेच विशेष उत्पादन होते. मालेगांव, नांदगांव, चांदवड, सिन्नर या भागांतील जंगल बरेचसे झुडपांचे आहे. पण त्यांत भेजनाची झाडे बरीच आहे. दिरडा, बेहडा, रोशा गवत इत्यादि इतर जंगलवस्तूंचेहि उत्पादन होते. चराळ रानदि बरेच असून गवताचेहि उत्पादन होते.

खनिज संपत्तीचे दृष्टीने या जिल्ह्यांत इमारती काळ्या दगडाखेरीज इतर कोणतीहि महत्त्वाची खनिजे सांपडत नाहीत.

या जिल्ह्यांतील (जिल्ह्याच्या ठिकाणचे) सरासरी किमान उष्णतामान ५०° व कमाल उष्णतामान ९९° फारेनाईट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ नाशिक	—	०.३४	०.०४	१.१७	२२	१०.१७	१८.९२	७	७.८२	९.२८	२९	१८.०३	२९.७१
२ श्र्यंबक	—	०.४३	०.२६	१.१२	६२	५९.३२	७४.२५	१४	५.४६	१६.६१	६७	६५.०४	९२.४१
३ इगतपुरी	—	०.२९	—	१.०५	६९	९७.४१	१०७.८३	१५	९.४९	२२.३६	८४	१०६.९०	१३१.५३
४ सिन्नर	—	०.३३	—	१.०९	२३	९.०६	१२.८८	१०	७.१८	९.०७	३३	१६.२४	२३.३७
५ निफाड	—	०.३५	०.६१	०.९९	१७	१०.४६	१२.३१	१२	४.५०	८.६६	३०	१५.५७	२२.३१
६ विपळगांव	—	०.२५	०.१०	१.१८	२३	१०.३५	१४.३५	१२	७.८७	८.११	३६	१८.३२	२३.८९
७ येवले	—	०.४५	०.९३	०.९९	१८	१२.२६	११.७५	१२	६.५१	८.३४	३१	१९.७०	२१.५३
८ नांदगांव	—	०.४९	१.११	०.९१	२४	१०.०२	१३.०७	९	६.६७	१०.१३	३६	१७.८१	२४.६०
९ मालेगांव	—	०.४७	०.६०	०.९३	१८	१०.८५	११.८१	१०	९.२६	८.३७	२९	२०.७९	२१.५८
१० चटाणा	—	०.३३	०.४५	०.८०	१५	८.४५	१०.६०	१२	५.०५	६.९२	२८	१३.९५	१८.६४
११ कळवण	—	०.३०	१.०१	१.१८	३०	५.४२	१६.५९	७	५.८०	८.८६	२९	१२.२३	२६.९३
१२ चांदवड	—	०.४१	१.१०	१.३६	२५	११.४९	१५.२२	१२	६.४०	९.५५	३९	१८.९९	२६.५४
१३ दिंडोरी	—	०.३१	०.९५	१.१०	३६	१४.९२	१९.८९	९	५.३७	८.७१	४७	२१.२४	३०.०१
१४ पेठ	—	०.३२	०.०३	०.८१	५९	५८.५८	७३.२४	१२	१०.५७	१८.९६	७१	६९.१८	९९.३३
१५ सोमठाणे	—	X	०.६३	X	२१	९.३५	X	१४	७.०९	X	३९	१७.०७	X
१६ सुरगाणा	—	X	०.३६	X	५८	४३.७४	X	१४	४.२९	X	७४	४८.३९	X
जिल्हा सरासरी	—	०.३७	०.५२	१.०५	३०	२३.४५	२९.४८	११	६.५६	१०.७७	४२	३०.५३	४१.६७

टीप:—पर्जन्यासंबंधीचे आंकडे महाराष्ट्र राज्य सरकारच्या शेतकी खात्याकडून मिळालेले.

जिल्हा : नाशिक

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	त्रिया	हजार पुरुषांस त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढर्य दर चौ. मैली
१ बागलाण	६२८.५	१४९	४	१,१९,९७९	६०,५०६	५९,४७३	९८३	१९१
२ चांदवड	३६९.८	१०१	२	७५,७९८	३८,६३७	३७,१६१	९६२	२०५
३ दिंडोरी	४९६.१	१२२	—	८७,४०५	४४,२११	४३,१९४	९७७	१७६
४ झगतपुरी	३७७.३	१२६	१	९६,१६२	४८,७७५	४७,३८७	९७२	२५५
५ कळवण	४३१.०	१५९	१	७५,००५	३८,०१८	३६,९८७	९७३	१७४
६ मालेगांव	७५४.२	१४५	२	२,१०,३४७	१,०६,९०४	१,०३,४४३	९६८	२७९
७ नांदगांव	४३०.७	८०	२	९५,१३३	४८,४४१	४६,६९२	९६४	२२१
८ नाशिक	५२४.५	१३२	५	२,५४,०७६	१,३४,४३२	१,१९,६४४	८९०	४८४
९ निफाड	४१७.४	११५	५	१,२४,७२७	६२,७३०	६१,९९७	९८८	२९९
१० पेठ	३४१.८	१४८	—	५१,८१५	२६,७२३	२५,०९२	९३९	१५२
११ सिन्नर	५१६.६	१०१	१	१,०७,२६७	५३,६८४	५३,५८३	९९८	२०८
१२ सुरगाणा	३१६.४	१५९	—	४३,८२३	२२,८१६	२१,००७	९२१	१३९
१३ येवले	४०८.७	११६	१	८८,३७९	४५,०५०	४३,३२९	९६२	२१६
एकूण नाशिक जिल्हा	६,०१३.०	१,६५३	२४	१४,२९,९१६	७,३०,९२७	६,९८,९८९	९५६	२३८

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-विगरशेती उपजीवक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	विगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ बागलाण	१६.९	८३.१	८०.७	१८.३	२७.९	७.१	१७.६	१,१९,९७९
२ चांदवड	१८.५	८१.५	८२.७	१७.३	२१.३	५.४	१३.५	७५,७९८
३ दिंडोरी	—	१००.०	८६.३	१३.७	२४.५	६.८	१५.८	८७,४०५
४ झगतपुरी	१४.७	८५.३	७६.०	२४.०	२०.१	४.९	१२.६	९६,१६२
५ कळवण	६.७	९३.३	८२.०	१८.०	१९.१	४.३	११.८	७५,००५
६ मालेगांव	२९.७	७०.३	६०.७	३९.३	३२.८	९.४	२१.३	२,१०,३४७
७ नांदगांव	२९.०	७१.०	५६.३	४३.७	३१.६	९.८	२०.९	९५,१३३
८ नाशिक	६३.४	३६.६	३२.२	६७.८	४५.६	१९.३	३३.२	२,५४,०७६
९ निफाड	२४.७	७५.३	७५.९	२४.१	३३.१	७.६	२०.४	१,२४,७२७
१० पेठ	—	१००.०	९६.०	४.०	७.६	१.५	४.६	५१,८१५
११ सिन्नर	१२.२	८७.८	७७.८	३२.२	२५.३	५.०	१५.२	१,०७,२६७
१२ सुरगाणा	—	१००.०	९३.९	६.१	५.१	१.१	३.२	४३,८२३
१३ येवले	२४.२	७५.८	६७.०	३३.०	२८.४	७.७	१८.३	८८,३७९
एकूण नाशिक जिल्हा	२५.९	७४.१	६७.३	३२.७	३३.२	९.१	२१.४	१४,२९,९१६

जिल्हा नाशिक—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८.

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	किर शेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पढ	चराऊ रान	झाडे इत्यादि	चाळ पढ	इतर पढ	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	इसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ सुरगाणा	२,०६९	१,०८६	५५	००१	३	४१	—	२५	१८	८४२	—	८४२
२ पेठ	२,२७५	१,१४२	१२३	००६	१	१७४	२५	२२	७८	७१०	२४	७३४
३ बागलाण	३,९८३	१,१८४	३२९	००५	३८	१२८	५७	१२	८४	२,१५०	१०१	२,२५१
४ येवले	२,६२०	२६७	१२१	००७	२०	१३७	—	२७	७	२,०४०	७७	२,११६
५ कळवण	२,८७३	९६२	१९२	००३	१८	१४५	०५	३०	२२	१,५०३	९५	१,५९९
६ मालगांव	४,७८८	९९२	५८४	४	५३	६०	९५	६७	७०	३,६४९	२५०	३,९९९
७ इगतपुरी	२,५२३	५३९	३०८	१०६	३	१२५	—	११३	१२५	१,३०८	२४	१,३३२
८ चांदवढ	२,३६८	२३९	३१०	१	१०	४३	—	२२	३६	१,७०७	६८	१,७७६
९ नाशिक	३,१४९	४४५	४२६	७८	५७	३०५	१२	५७	११७	१,७२२	६०	१,७८२
१० सिन्नर	३,३११	३४९	४४७	००४	१८	४६	—	३८	१८	२,३९५	६४	२,४५८
११ निफाड	२,६००	२८	१५७	२	१०	१६१	१५	३१	३३	२,१६३	१०२	२,२६५
१२ नांदगांव	२,६९८	६५२	३८७	३	२३	४५	—	१५	३७	१,५३६	८३	१,६१९
१३ दिंडोरी	३,२७०	५३४	२८०	००३	५२	१४१	१८	८१	१४५	२,०१८	६७	२,०८५
एकूण	३८,५२७	८,४१९	३,७१९	२२	३०६	१,५५१	१३७	५४०	७९०	२३,०४३	१,०१५	२४,०५८

जिल्हा नाशिक—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागाईत विहिरी				घरगुती वापराच्या विहिरी	पढ विहिरी	तळी			तलाव बंधारे	
	सरकारी	लांबी मैल	खाजगी	लांबी मैल	सरकारी		खाजगी				एकूण बागाईत विहिरी	१०० एकरां पेक्षा जास्त क्षेत्र	१०० एकरां पेक्षा कमी क्षेत्र		एकूण तळी
					बांधीव	कळ्या	बांधीव	कळ्या							
१ सुरगाणा	—	—	—	—	—	—	४	—	४	३३२	—	—	—	—	
२ पेठ	—	—	—	—	—	—	२	—	२	४५१	—	—	—	—	
३ बागलाण	५७	७२	६३	९	—	—	३,८७०	१,०१०	४,८८०	५४०	३९५	१	१	१	
४ येवले	२	१७	११	५	—	—	७,०३५	२५१	७,२८६	३८८	४०२	—	—	—	
५ कळवण	३८	९३	१५	४	—	—	१,३९०	७३०	२,१२०	२४५	३२५	—	—	१	
६ मालगांव	१४	५७	—	—	—	—	५,५७५	१६५	५,७४०	४,६३५	६१०	१	२	३	
७ इगतपुरी	—	—	—	—	—	—	१८९	६३	२५२	५४२	८१	—	२	२	
८ चांदवढ	५६	९	४७	४	—	—	३,६७५	१,४८०	५,१५५	६८९	२२२	—	—	—	
९ नाशिक	४३	५०	—	—	—	—	३,२९५	१,६७५	४,९७०	४३५	३२०	—	—	१	
१० सिन्नर	५६	३५	१२	२	—	—	२,८६०	३,६८०	६,५४०	१०४	२७५	—	—	—	
११ निफाड	३०	८०	३	२	—	—	५,३०९	१,१३७	६,४४६	१०८	१७८	—	—	१	
१२ नांदगांव	२	२	—	—	—	—	३,३६३	३२९	३,७२२	५५२	६२३	—	—	—	
१३ दिंडोरी	२७	२०	४०	५	—	—	२,२६५	—	२,२६५	१,००५	२०८	—	—	१	
एकूण	३२४	४३५	२०१	३१	—	—	३६,८६२	१०,५३०	४७,३९२	१०,७२६	३,६७५	१	५	६	

जिल्हा नाशिक—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	कागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ सुरगाणा	—	—	०.१	—	०.४	०.५	अ.	—	०.५	अ.
२ पेठ	—	—	अ.	—	—	अ.	अ.	—	अ.	अ.
३ बागलाण	६१.२	२.८	३२.६	०.४	—	९७.१	४.५	७७	१७४.१	७.७
४ येवले	९.१	०.९	६५.३	—	—	७५.३	३.७	२४.७	१००	४.७
५ कळवण	१६.७	१.१	२२.३	—	—	४०.१	२.७	४०.९	८०.९	५.१
६ मालगांव	१०.१	—	५८.१	१.१	—	१६०.२	५.४	९६.६	२५६.७	८.०
७ झगतपुरी	—	—	४.४	—	—	४.४	०.३	०.२	४.६	०.३
८ चांदवड	१२.२	१	६७	०.१	—	८०.१	४.७	३८.६	११८.७	६.७
९ नाशिक	२५.७	—	५२.२	—	१	७९	४.६	४८.२	१२७.२	७.१
१० सिन्नर	३८.५	०.६	७४.४	—	—	११३.६	४.७	३१.३	१४४.९	५.९
११ निफाड	८१.३	०.५	९३	—	—	१७४.८	८.१	९९.६	२७४.५	१२.१
१२ नांदगांव	०.७	—	२८.४	—	—	२९	१.९	१९.१	४८.२	३.०
१३ दिंडोरी	३५.१	२.४	३६.५	—	—	७४	३.७	२०.६	९४.६	४.५
एकूण	३८१.५	९.३	५३४.३	१.६	१.४	९२८.१	४.०	४९६.८	१४२४.९	५.९

जिल्हा नाशिक—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अन्न पिके									एकूण अन्न-पिके	किार अन्न पिके					एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
	तांदूळ	गहू	ज्वारी रब्बी	मका	कढधान्ये हरभरा	केस	मिरची	बटाटा	इतर अन्न-पिके *		कापूस	भुईमूग	इतर किार अन्न-पिके †	चान्याची पिके	एकूण किार अन्न-पिके	
१ सुरगाणा	—	—	—	—	—	०.३	—	—	०.१	०.४	—	—	—	—	—	०.४
२ पेठ	—	—	—	—	—	अ.	—	—	अ.	अ.	—	—	—	—	—	अ.
३ बागलाण	१५.८	६४.७	—	२.७	२२.१	३६	४.७	०.२	५.८	१५१.९	५.४	३	५.८	८	२२.२	१७४.१
४ येवले	०.९	३०.२	—	०.३	९	३५.५	५	—	७	८८	—	—	५.७	६.४	१२.१	१००
५ कळवण	३.९	३३.३	—	—	१०.५	१०.९	३.६	०.८	८.४	७१.४	१.५	—	३.२	४.८	९.५	८०.९
६ मालगांव	२२.१	५१.६	—	८.६	—	७४.६	६.३	—	३४.३	१९७.७	१६.५	—	२३.१	१९.६	५९.१	२५६.८
७ झगतपुरी	—	०.५	—	—	—	०.७	—	—	१.९	३.१	—	—	१.१	०.४	१.६	४.६
८ चांदवड	३.७	२५.३	—	०.२	१२.५	२४.७	११.२	०.७	१९.३	९७.५	—	७.२	६	८	२१.२	११८.७
९ नाशिक	६.२	१९.२	—	—	६.८	१.१	२.४	६.१	६६.१	१०७.९	—	२.२	२.२	१४.९	१९.३	१२७.२
१० सिन्नर	१७.४	३३.२	०.५	—	१५.१	१२.७	१०.८	४.४	२७.८	१२२	—	३.२	२.६	१७.१	२२.८	१४४.९
११ निफाड	२०.१	४४	—	०.३	१२	३१.५	१४.२	०.५	११२.५	२३५.२	—	१०.९	३	२५.४	३९.३	२७४.५
१२ नांदगांव	१.४	२३.५	—	०.६	४.५	२.४	२	—	४.६	३८.९	३	०.२	२.३	३.७	९.२	४८.२
१३ दिंडोरी	४.५	१०.२	—	—	२.१	६.५	१२.२	१.५	४४.२	८१.२	—	२.५	३.५	७.४	१३.४	९४.६
एकूण	९६	३३५.७	०.५	१२.७	९४.६	२३६.९	७२.४	१४.२	३३२	११९५.२	२६.४	२९.१	५८.५	११५.७	२२९.७	१४२४.९

* इतर अन्नपिके—बाजरीखेरीज

† इतर किार अन्नपिके—ताग, तंबाखूखेरीज

जिल्हा नाशिक—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये										एकूण धान्य पिके
	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	घरी व सावा	इतर धान्य पिके	
			खरीप	रब्बी	एकूण						
१ सुरगाणा	१०६	२५	०.७	१८	१९	—	१	२५०	७६	८	४८५
२ पेठ	१२७	३	०.४	—	०.४	—	अ.	२४६	९९	१	४७६
३ बागलाण	३१	७५	११	१०८	११९	१,०९१	१०	४७	२०	८	१,४०१
४ येवले	१	१७८	—	४४७	४४७	९२२	०.३	—	अ.	१	१,५५०
५ कळवण	४३	८०	—	२५६	२५६	५५०	१३	८८	४	१५	१,०४९
६ मालेगांव	२२	१००	१६९	९१	१२६१	१,८८४	९	अ.	—	३	२,२७८
७ इगतपुरी	३२१	१०७	—	२२	२२	८	०.१	२५९	५३	२	७७१
८ चांदवड	८	१०८	—	२३	२३	१,०००	०.२	२	अ.	१	१,१४२
९ नाशिक	१३६	३०८	—	४८	४८	२४७	०.४	२११	३६	४	९९०
१० सिन्नर	२४	२९०	१	२१२	२१३	१,२७९	१	७	—	२	१,८१६
११ निफाड	२०	५६२	—	८१	८०	८३८	०.३	—	—	१	१,५०२
१२ नांदगांव	५	४६	२९	५५	८४	१,००४	०.६	—	—	१	१,१४०
१३ दिंडोरी	७७	४४२	—	९७	९७	१८७	१	१९८	५१	२०	१,०७३
एकूण	६२१	२,३२३	२११	१,४५८	१,६६९	९,०१०	३६	१,३०८	३३९	६७	१५,६७३

जिल्हा नाशिक—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीथ	इतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये	ऊस
१ सुरगाणा	१०	०.५	२०	३५	२०	१	८६	५७१	०.३
२ पेठ	४	—	१८	४१	३५	०.४	९८	५७३	अ.
३ बागलाण	४५	७	२	११	२४३	१४	३२२	१,७२३	३६
४ येवले	३५	४७	३०	०.२	९६	४३	२५२	१,८०२	३६
५ कळवण	८६	२९	२	१४	१४७	८	२८४	१,३३४	११
६ मालेगांव	२०	१२	५	३	१८८	१५	२४३	२,५२२	७५
७ इगतपुरी	१०७	०.३	४	२६	१३	३९	१८९	९६०	०.७
८ चांदवड	४०	१३	५	८	१४०	१४	२२०	१,३६३	२५
९ नाशिक	७९	१७	७८	३०	२३	१४	२४३	१,२३२	१
१० सिन्नर	३९	४७	१५	६	७६	५३	२३७	२,०५३	१३
११ निफाड	७६	१७	४८	६	७५	२१	२४३	१,७४५	३१
१२ नांदगांव	२४	३४	५	०.६	७०	२५	१५८	१,२९८	२
१३ दिंडोरी	१६८	१८	२१	५२	२०	२५	३०४	१,३७८	६
एकूण	७३३	२४२	२५३	२३३	१,१४६	२७२	२,८७९	१८,५५४	२३७

जिल्हा नाशिक—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके					फळ-पिके				भाजी-पिके				एकूण भाज्या व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके
	मिरची	धना	ळसूण	इतर मसाल्याची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्यांची पिके		
१ सुरगाणा	०.५	—	—	—	०.५	—	—	—	—	—	—	०.१	०.१	०.१	५७२
२ पेंठ	०.४	—	—	—	०.४	—	—	—	—	—	—	अ.	अ.	अ.	५७४
३ बागलाण	५	०.४	०.३	०.४	६	अ.	अ.	१	१	०.२	४	४	७	९	१,७७३
४ येवले	५	अ.	०.३	—	५	०.४	०.३	२	३	०.१	४	४	८	११	१,८५३
५ कळवण	४	अ.	१	—	५	०.१	—	०.७	०.८	३	६	३	१२	१३	१,३६२
६ मालेगांव	६	—	३	१	१०	०.१	०.१	२	२	—	५	६	१२	१४	२,६२१
७ इगतपुरी	०.७	—	—	अ.	०.७	—	—	अ.	अ.	०.४	०.४	०.९	२	२	९६३
८ चांदवड	११	—	०.२	०.१	१२	०.२	—	२	२	०.६	२२	५	२८	३०	१,४२९
९ नाशिक	२	०.२	०.४	अ.	३	०.१	—	१६	१६	६	२६	२४	५६	७२	१,३०८
१० सिन्नर	११	०.१	४	—	१६	०.२	०.२	२	२	४	३२	२५	६१	६३	२,१४३
११ निफाड	१४	०.१	०.६	—	१५	अ.	०.३	७	८	६	८५	१७	१०३	११०	१,९०२
१२ नांदगांव	२	०.१	०.१	—	२	अ.	अ.	२	२	अ.	२	०.८	३	५	१,३०९
१३ दिंडोरी	१२	अ.	०.२	—	१२	०.१	—	८	८	२	१९	२४	४४	५२	१,४४९
एकूण	७४	०.९	१०	१.५	८६	१.२	०.९	४३	४५	१७	२०५	११४	३३६	३८१	१९,२५६

जिल्हा नाशिक—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु पिके				तेल-बियांची पिके								
	कापूस	ताग	इतर तंतुपिके	एकूण तंतुपिके	सुईयूग	तीळ	मोहरी	करवी	जवस	एंडी	इतर तेल बियांची पिके	एकूण तेल बियांची पिके	
१ सुरगाणा	—	—	—	—	५	—	—	—	—	—	—	१४७	१५३
२ पेंठ	—	—	अ.	अ.	३	—	—	—	—	—	—	९१	९५
३ बागलाण	१७	५	२	२३	३८९	५	—	—	—	०.१	०.१	३५	४२८
४ येवले	१	—	१	३	१९४	३	४	२०	—	०.८	०.१	०.६	२२३
५ कळवण	६	२	१	८	१६१	१	०.१	०.५	२.३	०.१	५०	२१५	
६ मालेगांव	४६	१६	८	७०	४२२	६	—	—	—	—	अ.	४२९	
७ इगतपुरी	—	—	०.५	०.५	२९	२	—	—	—	—	—	११३	१४४
८ चांदवड	अ.	—	२	२	९४	२	०.२	१	०.७	०.१	१	९९	
९ नाशिक	—	—	२	३	११	०.१	१	०.९	१.५	—	७१	८५	
१० सिन्नर	—	—	२	२	१४१	१	१	५	—	—	६	१५४	
११ निफाड	०.३	—	४	४	१५८	०.९	८	१३	२	अ.	१	१८३	
१२ नांदगांव	१२	३	०.३	१६	२५०	९	०.१	३	२	अ.	०.१	२६३	
१३ दिंडोरी	—	—	३	३	१५	०.२	०.८	१	१.३	—	१६९	१८७	
एकूण	८२	२६	२६	१३४	१८७२	३०	१५	४४	११	०.७	६८५	२६५८	

जिल्हा नाशिक—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अमली व औषधी पिकें				धान्याची पिकें				इतर किंगर अन्न-पिकें	एकूण किंगर अन्न-पिकें
	तंबाखू	विड्याची पानें	इतर अमली औषधी पिकें	एकूण अमली व औषधी पिकें	ज्वारी	गवत	इतर धान्याची पिकें	एकूण धान्याची पिकें		
१ सुरगाणा	—	—	—	—	—	११८	—	११८	—	२७०
२ पेठ	—	—	—	—	—	६५	—	६५	—	१६०
३ बागलाण	—	—	—	—	३	१८	५	२६	—	४७८
४ येवले	—	०.२	—	०.२	१३	१८	६	३७	—	२६३
५ कळवण	—	—	—	—	२	७	४	१३	—	२३६
६ मालेगांव	—	—	—	—	५	६०	१०	७५	—	५७९
७ इगतपुरी	—	—	—	—	—	२२४	०.४	२२५	—	३६९
८ चांदवड	—	४.३	—	४.३	४३	१९३	४	२४१	०.३	३४६
९ नाशिक	—	—	—	—	३३	३४१	१३	३८७	०.२	४७४
१० सिन्नर	३.२	०.६	—	३.८	८	१३७	१०	१५५	—	३१५
११ निफाड	अ.	अ.	—	अ.	५४	१०४	१९	७०७	—	३६४
१२ नांदगांव	—	—	—	—	२	२७	२	३१	—	३१०
१३ दिंडोरी	—	२	—	०.२	२१	४१७	७	४४५	—	६३६
एकूण	३.२	५.४	—	९	१८८	१७२९	८०	१९९९	०.५	४८००

जिल्हा नाशिक—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिकें						एकूण पिकांचें क्षेत्र	पैकी दुसढ क्षेत्र	एकूण लागवडीचें क्षेत्र (दुसढ वसा जाता)	पिक आलेलें क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्न-पिकें	किंगर अन्न-पिकें	अन्न-पिकें	किंगर अन्न-पिकें	अन्न-पिकें	किंगर अन्न-पिकें				
१ सुरगाणा	५३६	२७१	३६	—	५७२	२७०	८४२	—	८४२	८४२
२ पेठ	५६८	१६०	५	—	५७४	१६०	७३४	२४	७१०	७३४
३ बागलाण	१,५४३	४७१	२३१	७	१,७७३	४७८	२,२५१	१०१	२,१५०	२,१५१
४ येवले	१,१३५	१८४	७१८	७९	१,८५३	२६३	२,११६	७७	२,०४०	२,११६
५ कळवण	९३३	२३४	४३०	२	१,३६२	२३६	१,५९९	६५	१,५०३	१,५९९
६ मालेगांव	२,२७२	५४२	३४८	३६	२,६२१	५७९	३,१९९	२५०	२,९४९	३,१९९
७ इगतपुरी	७११	३६९	२५२	—	९६३	३६९	१,३३२	२४	१,३०८	१,३३२
८ चांदवड	१,२५८	३०४	१७१	४३	१,४२९	३४६	१,७७६	६९	१,७०७	१,७७६
९ नाशिक	८३५	४३९	४७३	३४	१,३०८	४७४	१,७८२	६०	१,७२२	१,७८२
१० सिन्नर	१,६००	३०८	५४३	७	२,१४३	३१५	२,४५८	६४	२,३९५	२,४५८
११ निफाड	१,१०२	२९५	८००	६८	१,९०२	३६३	२,२६५	१०२	२,१६३	२,२६५
१२ नांदगांव	१,१८२	३०५	१२७	५	१,३०९	३१०	१,६१९	८३	१,५३६	१,६१९
१३ दिंडोरी	६९९	६१२	७५०	२५	१,४४९	६३६	२,०८५	६७	२,०१८	२,०८५
एकूण	१४,३७४	४,४९४	४,८८४	३०६	१९,२५८	४,८००	२४,०५८	१,०१५	२३,०४३	२३,३२५

नाशिक जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या अनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षाखालील वांसरे	
	वट्ट	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिन-दुभत्या बिन-कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवढी
१ सुरगाणा	१८४	१२,१०७	४४४	१२,७२५	४,७९५	४,३८५	१,४३२	—	२३	१०,६३५	५,५८९	५,५६८
२ पेठ	२८	१४,९३२	२१९	१५,१७९	४,२४२	५,९४५	४१७	—	९	१०,६१३	६,५७४	६,३०२
३ बागलाण	३१३	३१,६६७	५६९	३२,५४९	७,१८२	८,५९६	१,६८५	१	५	१७,४६९	८,५२३	७,९६३
४ येवले	८१	२०,६४७	९७	२०,८२५	५,०४१	६,०५३	७२०	—	१०	११,८२४	५,८९९	५,०६३
५ कळवण	३१२	२२,८४५	४२६	२३,५८३	६,१४०	७,२०६	९२८	—	—	१४,२७४	६,९७८	६,५९२
६ मालगांव	२१९	३५,९५६	८९८	३७,०७३	९,०४३	११,०९८	२,०३९	५९	१३७	२२,३७६	९,६६६	९,२३४
७ हगतपुरी	७२	२४,४८१	२५९	२४,८१२	६,४३९	१०,२६९	१,२८५	—	४२	१८,०३५	७,०४२	७,७२४
८ चांदवड	९४	२२,६५५	२१३	२२,९६२	४,७७२	७,८५०	८९२	५	३	१३,५२२	५,८४३	४,५४०
९ नाशिक	३२२	२७,३६९	२१८	२७,९००	१७,३१९	६,४०४	२०९	१२५	१२१	२४,१७८	१०,३४१	१०,१०६
१० सिन्नर	६९	२८,१४९	२२५	२८,४४३	६,७६६	११,०१५	१,२३१	—	५३	१९,०६५	६,४३४	६,१५५
११ निफाड	१२८	२८,२२१	२७४	२८,६२३	७,४८२	९,६८७	१,८३५	५१	७४	१९,१२९	७,५१६	६,४५१
१२ नांदगांव	१००	१९,०३२	३९०	१९,५२२	५,१०६	७,४५१	१,४५८	१९७	१७	१४,२२९	६,५२५	६,१३२
१३ दिंडोरी	२६६	२७,२५२	४५५	२७,९७३	७,६२३	१२,९७९	—	७०	१९	२०,६९१	१०,६८०	९,६१५
एकूण	२,१८८	३,१५,३०४	४,६८७	३,२२,१७९	९१,९५०	१,०८,९३८	१४,१३१	५०८	५१३	२,१६,०४०	९८,६१०	९१,४४५

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षाखालील रेडके	
	वट्ट	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ सुरगाणा	३४	३,३४८	११	३,३९३	१४८	१४३	४२	—	—	३३३	२९३	१४५
२ पेठ	२	२,२१२	७	२,२२१	१९१	२८१	२१	—	—	४९३	३०४	२५६
३ बागलाण	३४	७९९	१८	८५१	२,०६९	२,०९९	५११	१२	१०	४,७०१	१,४०८	२,२३२
४ येवले	३०	७०	३	१०३	९५१	१,०४३	१३७	३	—	२,१३४	४७८	८६६
५ कळवण	३५	४९५	१९	५४९	१,६५९	१,२२७	३२९	—	१	३,२१६	८८७	१,२८५
६ मालगांव	८१	२१८	२७	३२६	४,३४४	२,९५१	७५५	४७	५०	८,१४७	१,८८४	३,९२६
७ हगतपुरी	१२	१,७९२	१८	१,८२२	१,५२४	१,५४३	३३३	१	७	३,४०८	८७०	१,५१५
८ चांदवड	२२	२७७	१	३००	१,१८४	१,२५१	३२७	६	७	२,७७५	७६२	१,१७०
९ नाशिक	६९	६५०	३८	७५७	५,०८५	२,१७४	१६३	५४	१३	७,४८९	२,१६४	२,६७४
१० सिन्नर	१४	१५०	१	१६५	१,२६०	१,७२१	१४७	६	६	३,१४०	७०८	१,१०३
११ निफाड	२६	१५४	४	१८४	१,४५८	१,१६८	३५६	१९	५	३,००६	५०९	१,०७७
१२ नांदगांव	५६	१२५	५	१८६	३,११०	१,५८९	५११	१०	—	४,२२०	९५१	१,९७७
१३ दिंडोरी	१३८	२,१७६	९	२,३२३	१,५००	१,७९०	—	३४	—	३,३२४	९६४	१,२५६
एकूण	५५३	१२,४६६	१६१	१३,१८०	२३,४८३	१८,९८०	३,६३२	१९२	९९	४६,३८६	१२,१८२	१९,४७७

नाशिक जिल्ह्यांतील पशुधन-इतर जनावरें

तालुका	मेंढरे	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेंबरे	गाढवे	वंट	डुकरे	एकूण सर्व जनावरें	कोंबडी व बदके
१ सुरगाणा	७२	१०,१५७	१०२	—	१५	—	—	४९,०३७	३९,१२१
२ पेठ	—	१५,९८९	८५	—	२२	—	१६	५८,०५४	३८,५७६
३ बागलाण	३४,८३४	५३,६०२	१,९८१	—	१४२	—	३,१३१	१,६८,३८१	२७,००६
४ येवले	५,०८७	२७,१२९	५७४	—	२८०	—	८९३	८१,१५५	१३,९२३
५ कळवण	१२,७३३	३०,८५१	६४२	२	९३	—	८८५	१,०२,५७०	२९,८१०
६ मालेगांव	३९,७५३	१५,६९४	१,८१५	१८	२८१	—	१,७८३	१,८६,९७६	२४,७५५
७ झगतपुरी	१६८	९,५८७	१७६	—	८२	—	८८	७६,२३४	३०,१८८
८ चांदवड	९,५४७	२३,४३०	७७३	४	२२९	—	१,१५०	८७,००७	९,३१३
९ नाशिक	१,१२७	१६,७६५	५६५	६	३७८	—	१,१२९	१,०५,५७९	१०,२७८
१० सिन्नर	२२,२४४	३७,१०३	७६८	—	४१९	—	१,६७३	१,२७,४६०	१६,५१६
११ निफाड	२,८५५	२९,१५२	८५२	—	५६५	—	१,६८५	१,०१,६०४	१२,६४८
१२ नांदगांव	९,७८१	३०,४९०	५९६	—	१९६	—	४२६	९५,२२६	२१,६३७
१३ दिंडोरी	८१८	१८,६३८	८२८	—	१८७	—	७४५	९८,०४२	२६,६०६
एकूण	१,३९,०५९	३,५३,५८७	९,६५७	३०	२,८८९	—	१२,६०४	१३,३७,३२५	३,००,३७३

शेतीची अवजारें

तालुका	नांगर		बैलाढया	उसाचे चरक		बागायतासाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	लोखंडी		बैलाचे	ऑ. इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ सुरगाणा	७,६७७	—	८४९	—	—	—	—	—	—
२ पेठ	८,४३२	३	४६८	—	—	२	—	—	१
३ बागलाण	१४,२५६	२,४२०	८,०९१	१७७	२३	४०३	१	८	१०
४ येवले	४,२४५	१,९५१	४,०१५	९०	२५	२१८	५	१२	१८
५ कळवण	१०,९६९	७४५	४,३५२	६६	२	७५	—	—	८
६ मालेगांव	१४,७८०	२,५९६	१०,००२	५७	२३४	२२८	१०	२४	४
७ झगतपुरी	११,६५६	६	१,४५५	६	—	५	—	—	३३
८ चांदवड	९,५१७	२,२६७	४,१५८	१५७	२०	१३५	१	४	५
९ नाशिक	११,५९७	३०९	५,५४८	४	२	२२४	२	—	७
१० सिन्नर	९,१५९	२,१५५	६,२६३	९५	९	१०६	२	६	१४
११ निफाड	८,५५२	२,०३७	६,५७३	१७४	६३	५२१	—	४	२०
१२ नांदगांव	६,०६६	२,०७८	३,९३०	१६	२	७०	—	२	६
१३ दिंडोरी	१२,२३८	२०९	५,७६९	३३	१५	८६	—	२	६
एकूण	१,२९,१४४	१६,७७६	६४,४७३	८७५	३९४	२,०७३	२१	६२	१४२

अहमदनगर जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ६४७२ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १८° २०' व १९° ५९' यांचे दरम्यान आणि पूर्व रेखांश ७३° ३७' व ७५° ४१' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. या जिल्ह्याचे उत्तरेस नाशिक व औरंगाबाद; पूर्वेस औरंगाबाद, बीड व उस्मानाबाद; दक्षिणेस पुणे व सोलापूर आणि पश्चिमेस पुणे व ठाणे जिल्ह्यांचा कांही भाग येतो. या जिल्ह्याची दक्षिणेस लंबी १०० ते ११० मैल येईल. पूर्वपश्चिम लंबीही जवळ जवळ तितकीच पण ती जिल्ह्याच्या वरच्या भागांत असून जामखेडचे पूर्वेकडे गेलेले टोंक सोडले तर खालचा अर्धा भाग ३५ ते ४० मैल रुंदीचा येईल. जिल्ह्याचे उत्तरेकडील टोंकही निरुद्ध आहे.

या जिल्ह्याच्या पश्चिमेकडील सध्याची रांगांतून पूर्वेकडे तीन मोठे फांटे फुटलेले असून ते या जिल्ह्यांतून जातात आणि त्यांचे दरम्यानचे प्रदेशांत प्रवरा व मुळा या नद्यांची खोरी निर्माण होतात. वरचा उत्तरेकडील फांटा कळमुवाईच्या उंच बोंगरांचा असून कळमुवाईचे शिखर साडेपाच हजार फुटांपर्यंत उंच आहे. त्याचे खाली दुसरी बाळेभराच्या बोंगरांची रांग पूर्वेकडे जाते आणि या दोन रांगांच्या दरम्यान प्रवरेचे खोरे पसरलेले आहे. तिसरी हरिश्चंद्रगढ बोंगरांची रांग सर्वांत लांब असून ती गोदावरी व भीमा या नद्यांच्या पाणलोट्याच्या प्रदेशाची सीमारेषा बनते. बाळेभराचे बोंगर व या रांगांचा सुरवातीचा भाग यांचे दरम्यान मुळा खोरे येते.

नाशिक जिल्ह्यांतून येणारी गोदावरी नदी सुमारे ४० मैल या जिल्ह्याच्या ईशान्य सरहद्दीवरून वाहते. प्रवरा व तिला मिळणारी मुळा या नद्या ईशान्य सरहद्दीवरच गोदावरीस मिळतात. उत्तरवाहिनी धोरा नदी प्रवरा संगमाचे खाली पंचनीस मैलापर गोदावरीस मिळते. सीना नदी खाली दक्षिणेकडे वाहते व तिचा कांही प्रवाह बीड व नगर जिल्ह्यांच्या सरहद्दीवरून जातो. धोड नदी आग्नेय दिशेने

पुणे जिल्ह्यांतून येऊन अहमदनगर व पुणे जिल्ह्यांच्या सीमेवरून वहाते व भीमेस मिळते. तेथून पुढे सुमारे ३५ मैल भीमा ही या दोन जिल्ह्यांतील सीमारेषा बनते.

या जिल्ह्याचे देश व डांग असे दोन भाग मानले जातात. पश्चिमेकडील बोंगरमय भागास डांग म्हणतात व बाकीच्या पूर्वेकडील भागास देश म्हणतात. या जिल्ह्यांतील शेतजमीन मुख्यतः काळी, तांबड व बरड अशा तीन प्रकारची आहे. पश्चिमेकडील बोंगरांच्या उतारावर तांबड जमीन असून गोदावरीच्या खोऱ्यांत तिच्या कांठी काळी खोल सुपीक जमीन आहे. तसेच प्रवरेच्या कांठीची जमीनहि सुपीक आहे. दक्षिणेकडील पठारावरील काळ्या सुपीक जमिनीचा कांही भाग सोडला तर बाकीची जमीन हलकी आहे. दक्षिणेकडील व पूर्वेकडील बोंगराळ व चढउताराच्या भागांत बरड जमीन आहे.

या जिल्ह्यामध्ये जंगलाचे क्षेत्र ४९३ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे १२ टक्के जंगल आहे. यांतील जवळ जवळ निम्मं क्षेत्र पश्चिमेकडील भागांत असून साग, धावडा, खैर यांच्या लाकडांचे त्यांतून उत्पादन होते.

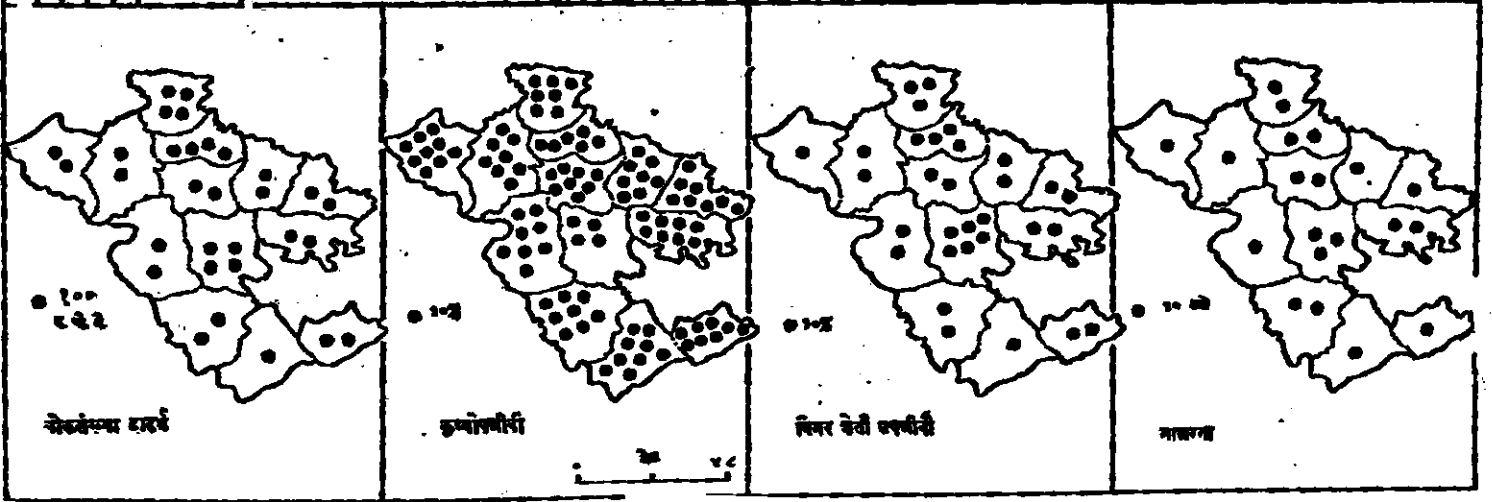
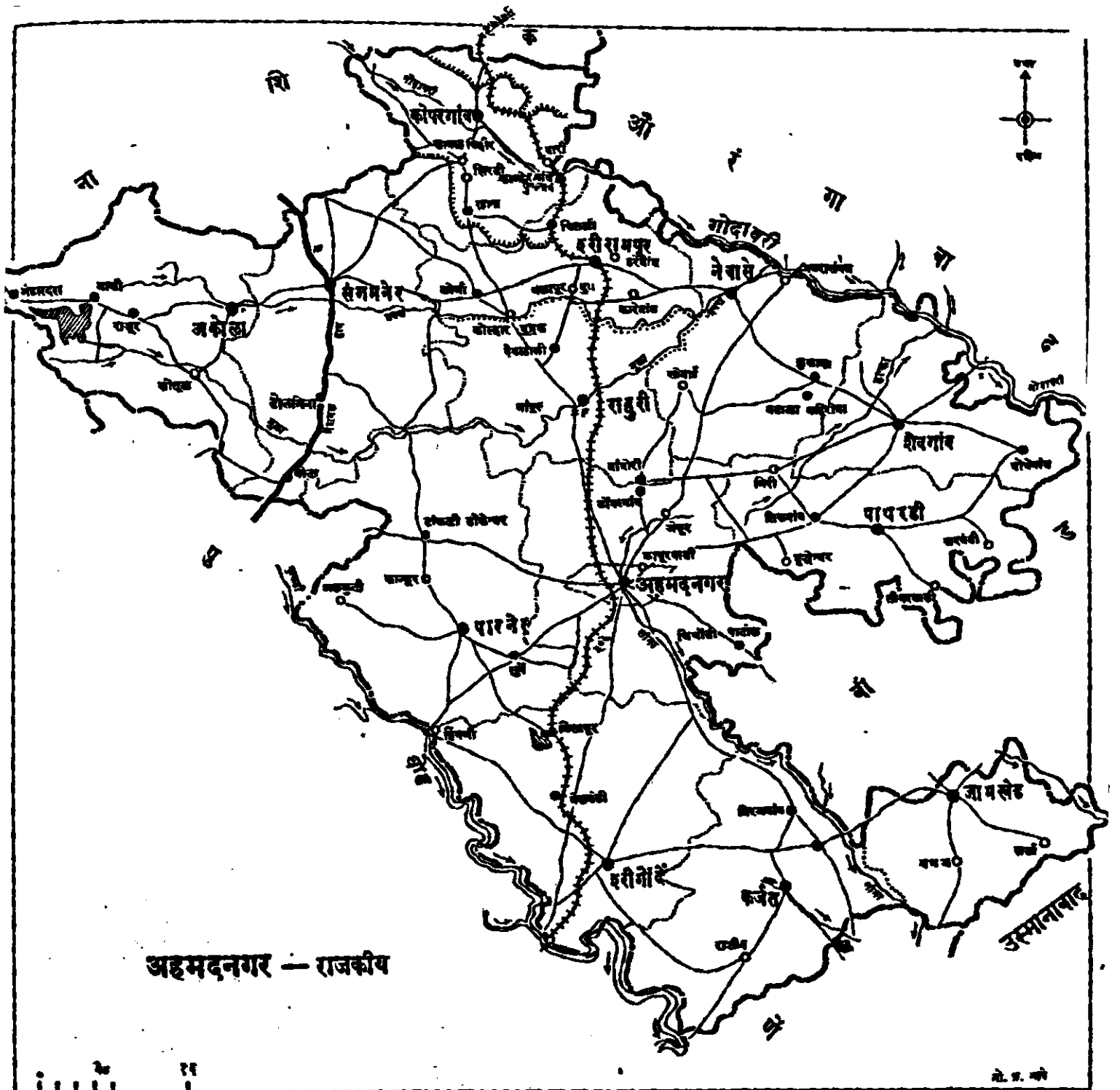
खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने चुनखडी व इमारती दगड याखेरीज दुसरी महत्त्वाची खनिजे येथे सांपडत नाहीत.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याच्या दृष्टीने या जिल्ह्याचा उत्तर भाग बराच संपन्न असून गोदावरी व प्रवरा कालवे त्यामधून जातात. प्रवरा कालव्यास पाणीपुरवठा करणारे भंडारदरा धरणहि याच जिल्ह्यांत आहे. दक्षिण भागांत विसापूर तलाव आहे. लहान प्रमाणावर पाणीपुरवठा करणारी भातोडी, कुंभेफळ, गुरव पिंपरी, दुर्गाव व इतर आणखी लहान तळी आहेत. धोड व मुळा यांचे नवे कालवेहि होत आहेत.

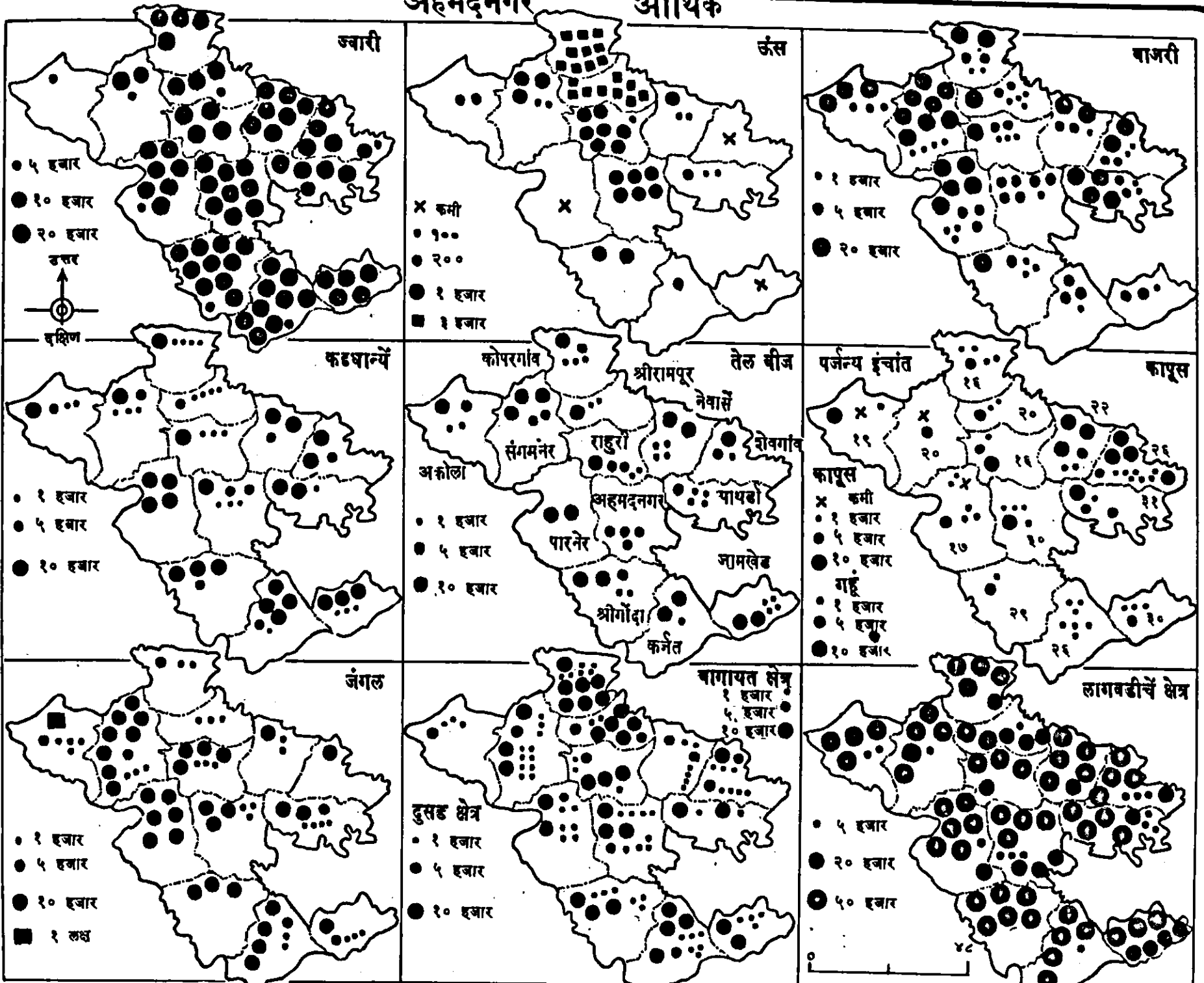
या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान ५०° व कमाल उष्णतामान १०२° फॅरेनाईट येईल. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक केंद्र	डिसेंबर-फेब्रुवारी		मार्च-मे		जून-ऑगस्ट		सप्टेंबर-नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ अहमदनगर	—	०.६०	१.७९	१.५२	१८	१६.९३	११.७३	१४	११.४७	९.८२	३६	३०.१९	२३.६७
२ पारनेर	—	०.५१	०.४१	१.४७	२३	१०.५८	११.१७	९	५.१४	१०.०३	३४	१७.१३	२३.१८
३ श्रीगोंदा	—	०.५६	३.५७	१.१९	१९	१०.९९	८.००	१३	१४.८१	१०.०७	३७	२९.३७	१९.८२
४ कर्जत	—	०.६७	३.३१	१.२६	२३	१२.३०	९.७७	१३	९.८३	१०.२६	४२	२५.४४	२१.९६
५ भिरजगांव	—	०.४२	३.०४	१.६०	२०	१४.६९	१०.५९	१२	९.००	१०.३७	४०	२६.७३	२२.९८
६ बामखेड	—	०.७२	४.८२	१.३५	२५	१६.४४	१३.०६	९	८.४२	१०.८०	४१	२९.६८	२५.९३
७ शेवगांव	—	०.६४	२.५३	१.०३	२४	२०.०५	१३.६७	७	३.०५	१०.१८	३७	२५.६३	२५.५२
८ पाथडी	०.११	०.८१	३.४८	१.११	२७	२२.११	१२.९४	१२	५.३०	११.२९	४८	३१.००	२६.१५
९ नेवास	—	०.६६	१.६९	०.९५	२०	१६.३८	११.९०	८	४.१७	९.९८	३४	२२.२४	२३.४९
१० राहुरी	—	०.४८	१.३३	१.०३	१४	९.०१	९.८४	१०	५.३४	८.५५	२८	१५.६८	१९.९०
११ कोपरगांव	—	०.४६	१.४६	०.८७	१२	९.६५	९.८६	८	५.२६	८.३०	२३	१६.३७	१९.४९
१२ संगमनेर	—	०.४०	०.९०	०.९६	२०	१५.०७	९.८०	७	४.१६	८.६२	३०	२०.१३	१९.७८
१३ अकोला	—	०.३०	१.८४	१.२२	२४	१३.८८	१३.११	७	२.८३	८.०९	३७	१८.५५	२२.७२
१४ श्रीरामपूर	—	X	०.९०	X	१७	१५.६७	X	८	३.२८	X	२६	१९.८५	X
जिल्हा सरासरी	०.०१	०.५६	२.२५	१.२०	२१	१४.५१	११.१४	१०	६.८२	९.७२	३६	२३.५९	२२.६२

अहमदनगर आर्थिक

लागवड, बागायत, दुसड

व पिकांचे क्षेत्र एकरांनी

एकरांचे आंकडेदशक चिन्ह

जवळचा पूर्णांक धरून केलेले आहे

गो. प्र. भावे

जिल्हा : अहमदनगर

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामें	नगरें	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचें दाढर्य दर चौ. मैली
१ अहमदनगर	५८५.२	१०८	२	२,०६,१५३	१,०६,६४२	९९,५११	९३३	३५२
२ अकोला	५७४.६	१५३	—	९६,०७४	४७,८६६	४८,२०८	१,००७	१६७
३ जामखेड	३३६.८	५३	२	५९,३९७	३०,०७९	२९,३१८	९७५	१७६
४ कर्जत	५६०.१	८०	१	७४,६५३	३८,१५३	३६,५००	९५७	१३३
५ कोपरगांव	४०३.४	१००	१	१,४२,८५८	७३,०००	६९,८५८	९५७	३५४
६ नेवासें	४८०.२	१२०	—	९२,०३७	४६,३४८	४५,६८९	९८६	१९२
७ पारनेर	६९०.२	११४	—	१,०६,०७८	५२,५९३	५३,४८५	१,०१७	१५४
८ पाथर्डी	४२५.४	९१	१	९७,५७५	४९,२०४	४८,३७१	९८३	२२९
९ राहुरी	४१८.६	८३	२	८८,३६०	४४,६७७	४३,६८३	९७८	२११
१० संगमनेर	६२४.५	१३४	१	१,२९,३३१	६५,०६०	६४,२७१	९८८	२०७
११ शेवगांव	४३६.२	१२४	१	८८,०९६	४४,११२	४३,९८४	९९७	२०२
१२ श्रीगोंदा	६१७.६	८३	१	९५,००७	४८,५८५	४६,४२२	९५५	१५४
१३ श्रीरामपूर	३१९.१	७६	१	१,३५,२५४	६९,४४४	६५,८१०	९४८	४३४
एकूण	६,४७१.९	१,३१९	१३	१४,१०,८७३	७,१५,७६३	६,९५,११०	९७१	२१८

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-विगरशेती उपजीविका, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	विगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ अहमदनगर	५१.१	४८.९	४१.४	५८.६	४५.२	१८.६	३२.३	२,०६,१५३
२ अकोला	—	१००.०	८९.७	१०.३	२०.७	६.५	१३.६	९६,०७४
३ जामखेड	२३.४	७६.६	७७.२	२२.८	२१.५	५.६	१३.६	५९,३९७
४ कर्जत	१०.२	८९.८	८६.८	१३.२	२०.३	५.७	१३.१	७४,६५३
५ कोपरगांव	८.१	९१.९	७०.२	२९.८	२९.०	८.२	१८.९	१,४२,८५८
६ नेवासें	—	१००.०	८३.२	१६.८	२८.०	६.९	१७.५	९२,०३७
७ पारनेर	—	१००.०	८४.४	१५.६	२३.३	४.६	१३.९	१,०६,०७८
८ पाथर्डी	१०.२	८९.८	८२.८	१७.२	२३.४	६.०	१४.८	९७,५७५
९ राहुरी	१९.४	८०.६	७८.६	२१.४	२७.४	६.६	१७.१	८८,३६०
१० संगमनेर	१३.०	८७.०	७७.८	२२.२	२०.८	६.०	१३.४	१,२९,३३१
११ शेवगांव	८.३	९१.७	८३.४	१६.६	२२.३	५.०	१३.६	८८,०९६
१२ श्रीगोंदा	९.४	९०.६	७८.०	२२.०	२३.४	६.१	१५.०	९५,००७
१३ श्रीरामपूर	१२.१	८७.९	६०.९	३९.१	२८.८	९.९	१९.६	१,३५,२५४
एकूण	१५.२	८४.८	७३.०	२७.०	२९.४	७.९	१८.८	१४,१०,८७३

जिल्हा अहमदनगर - जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी - १९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	बिगर शेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पढ	चराक रान	झाडे इत्यादि	चालू पढ	इतर पढ	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ अहमदनगर	३,७१३	३२८	४५४	३	३२	—	—	३१	९१	२,७७४	१३७	२,९११
२ पारनेर	४,६१६	६२७	५०३	६	९४	१३	—	९०	१०२	३,१८१	१६६	३,३४७
३ श्रीगोंदा	३,९६५	३०२	४०४	२२	७४	३९	—	५१	८७	२,९८६	१३४	३,१२०
४ कर्जत	३,६८५	४६९	४३९	२	२३	८३	—	१७	७९	२,५७३	३२५	२,८९८
५ जामखेढ	२,१६८	१७९	१०७	१	१०	—	—	२०	६०	१,७९१	१३८	१,९२९
६ राहुरी	२,५१३	४३२	२९८	३	१९	—	—	—	७१	१,६९०	७०	१,७६०
७ नेवासें	३,१९३	११६	२२५	४	२१	—	—	—	६३	२,७६४	६६	२,८३०
८ शेवगांव	२,६८७	११३	१७८	१	२५	—	—	२५	१४	२,३३१	१७८	२,५०९
९ पायडी	२,९६४	२९२	२१६	२	३५	६७	०.४	१०	१५	२,३२७	१०७	२,४३४
१० संगमनेर	४,१५९	८८२	४४९	३	५५	१४४	—	२६	६२	३,५३८	१८०	३,७१८
११ अकोला	३,७१६	१,०९२	४०	२	१७	२९५	—	१६८	२५	२,०७७	६८	२,१४५
१२ कोपरगांव	२,६५०	७०	१३७	६	६८	६८	—	८९	३१	२,१८१	११८	२,३९९
१३ श्रीरामपूर	२,०१९	३०	१४५	७	१६	११	—	४७	१३२	१,६३१	६८	१,६९९
एकूण	४२,०४८	४,९३२	३,५९५	६२	४८९	७२०	०.४	५७४	८३२	३०,८४४	१,७५५	३२,५९९

जिल्हा अहमदनगर - पाणी-पुरवठ्याची साधने - १९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी		एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पढ विहिरी	तळी		एकूण
	सरकारी	लांबी मेल	खाजगी	लांबी मेल	खाजगी					१०० एकरां-पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	
					बांधीव	कच्च्या						
१ अहमदनगर	३	५	१९८	२२३	५,४४५	८६५	६,३१०	—	१४३	२	—	२
२ पारनेर	—	—	११५	५३	४,९८०	७७२	५,७५२	६५३	८११	—	७	७
३ श्रीगोंदा	३	२८	३	०.५	४,१५९	५३९	४,६९८	९२०	४६१	३	—	३
४ कर्जत	३	२१	—	—	२,६६१	१,१०८	३,७६९	—	४८१	३	—	३
५ जामखेढ	०	—	—	—	३,५७४	५१५	४,०८९	४४१	६०	—	—	—
६ राहुरी	२	२६	—	—	३,२२७	२६०	३,४८७	३६६	३२३	—	१	१
७ नेवासें	१	१०	—	—	३,८४७	५७६	४,४२३	८५४	५३८	—	—	—
८ शेवगांव	—	—	—	—	३,२३४	५४५	३,७७९	१२७	१५३	—	—	—
९ पायडी	—	—	—	—	३,८४७	५७८	४,४२५	८५४	५३८	—	—	—
१० संगमनेर	२	२४	११	२४	३,७५७	५४३	४,३००	७०५	३४०	—	७	७
११ अकोला	—	—	१२४	२१	९७७	२६७	१,२४४	४७३	६५	—	—	—
१२ कोपरगांव	२	११८	—	—	२,७३५	४८३	३,२१८	७१५	४४५	—	—	—
१३ श्रीरामपूर	३	३४	—	—	३,५६०	६०९	४,१६९	६५५	३४६	—	—	—
एकूण	१९	२६६	४५१	३२१.५	४६,००३	७,६६०	५३,६६३	६,७६३	५,७०३	८	१५	२३

जिल्हा अहमदनगर—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसढ बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसढसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ अहमदनगर	८७	१४५	२६२.६	—	—	२८५.८	१०३	४६.७	३३२.५	११.४
२ पारनेर	—	८१	१२८.७	—	—	१३६.८	४.३	६७.८	२०४.६	६.१
३ श्रीगोंदा	१५	—	२१६	—	—	२३१	७.७	४६.४	२७७.४	८.९
४ कर्जत	११.१	—	१६६.२	—	३.८	१८१.१	७.०	४६.१	२२७.१	७.८
५ जामखेड	—	—	९५.५	—	—	९५.५	५.०	३१.३	१२६.८	६.६
६ राहुरी	१७५.१	—	१३०.७	—	—	३०५.८	१८.१	२६.५	३३२.३	१९.०
७ नेवासै	१७.१	—	७३.८	—	—	९०.८	३.३	१२	१०२.८	३.६
८ शेवगांव	—	—	७५.९	—	—	७५.९	३.२	२५.२	१०१.१	४.०
९ पाथर्डी	—	—	१११.३	—	—	१११.३	४.८	४०.५	१५१.८	६.२
१० संगमनेर	३४.६	३.४	१०९.९	—	—	१४७.९	५.८	२७.७	१७५.६	६.४
११ अकोला	—	३.३	१०.१	—	—	१३.४	०.६	७.२	२०.६	०.९
१२ कोपरगांव	५५७	—	८३.३	—	—	६४०.३	२९.३	८६.२	७२६.५	३१.५
१३ श्रीरामपूर	३८८.१	—	१५५.१	—	—	५४३.१	३३.३	३४.८	५७७.९	३४.०
एकूण	१,२०६.६	२९.३	१,६१९	—	३.८	२,८५८.६	९.३	४९८.३	३,३५७	१०.३

जिल्हा अहमदनगर—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी रब्बी	बाजरी	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	हरभरा	इतर कडधान्ये	ऊंस	भिरची	हळद	बटाटा	इतर अन्नपिके	एकूण अन्नपिके
१ अहमदनगर	२.७	३१	१८२.९	१८.३	१.८	०.४	१३.४	५.२	३.९	७.८	अ.	१	१८.८	२८६.८
२ पारनेर	१.३	३१.१	९४.७	२९.६	१.८	—	१३.७	—	१.८	६.५	—	२२.४	—	२०२.९
३ श्रीगोंदा	३.५	२६.७	१४७.९	२९.६	२.३	०.१	११.४	६.२	१९.२	७.५	—	०.१	१०.४	२६४.९
४ कर्जत	३.१	१८.२	१३६.१	२१.४	१.८	०.६	६.८	१.१	४.५	११.२	—	अ.	२.८	२०७.६
५ जामखेड	३.७	१७.३	७०.१	५.६	०.३	०.८	६.४	१.७	२.५	१०.५	—	—	३.५	१२२.४
६ राहुरी	७	९६.२	६७.३	७.३	०.३	—	८.२	—	७१.१	२.४	—	अ.	३४.२	२९४
७ नेवासै	१.२	१४.३	४४.५	०.१	२.९	—	४.८	—	१२.४	३.५	—	अ.	—	८३.७
८ शेवगांव	१.२	१८	६१.८	०.१	१.६	—	५.४	—	२	३.९	—	—	४.१	९८.१
९ पाथर्डी	३.१	१९	७३.६	६.३	०.७	—	१४.१	—	५.६	५.९	—	—	—	१२८.३
१० संगमनेर	१.९	२०	४१.५	१५.२	०.२	—	७.२	—	३१.६	५.७	—	१.४	२३.६	१४८.३
११ अकोला	१.७	४.५	अ.	०.७	अ.	—	४	—	४.६	१.३	—	१.३	—	१८.१
१२ कोपरगांव	६.५	६६.८	१५४.८	३७.१	०.६	—	२१	०.५	२४८.३	४.१	—	अ.	३१.९	५७१.६
१३ श्रीरामपूर	४.५	२६.२	१४४.७	१३.६	०.४	—	१८.४	०.५	२९३.६	२	—	अ.	१५.१	५१९
एकूण	४१.२	३८९.३	१,२१९.९	१८४.८	१४.६	१.९	१३४.८	१५.१	७०१.२	७२.१	अ.	२६.३	१४४.२	२,९४५.७

जिल्हा अहमदनगर—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कापूस	ताग	भुईमूग	तेवाख	इतर बिगर अन्नपिके	धान्याची पिके	एकूण बिगर अन्नपिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ अहमदनगर	११०७	०.३	६.७	३.३	८.६	१५.१	४५.७	३३२.५
२ पारनेर	—	—	—	०.७	—	१	१.७	२०४.६
३ श्रीगोंदा	६	—	—	०.७	०.८	५	१२.५	२७७.४
४ कर्जत	१७.२	अ.	०.२	०.२	१	०.९	१९.५	२२७.१
५ जामखेड	१.९	—	०.४	०.७	—	१.४	४.४	१२६.८
६ राहुरी	१४.६	०.२	५.६	१.९	—	१६	३८.३	३३२.३
७ नेवासे	२	—	०.९	०.२	८.४	७.६	१९.१	१०२.८
८ शेवगांव	—	—	—	०.५	—	२.५	३	१०१.१
९ पायडी	६.१	—	—	०.५	१२.७	४.२	२३.५	१५१.८
१० संगमनेर	५	—	१.५	—	३	१७.८	२७.३	१७५.६
११ अकोला	—	—	०.७	०.४	०.१	१.३	२.५	२०.६
१२ कोपरगांव	१६.२	—	७४.८	—	२४.४	३८.५	१५३.९	७२५.५
१३ श्रीरामपूर	६.४	—	१६.५	—	७.२	२९.८	५९.९	५७७.९
एकूण	८७.१	०.५	१०७.३	९.१	६६.९	१४१.१	४११.३	३,३५७

जिल्हा अहमदनगर—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये											एकूण धान्य- पिके
	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य- पिके	
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ अहमदनगर	४	१०७	—	—	१,७७७	१,७७७	३०७	२	—	०.५	१	२,१९८
२ पारनेर	३	८१	—	—	१,४३९	१,४३९	१,१७६	२	—	०.५	०.७	२,७०२
३ श्रीगोंदा	४	५२	—	—	२,०५५	२,०५५	२८०	२	—	०.१	०.७	२,३९४
४ कर्जत	६	३६	०.२	—	१,८४५	१,८४५	१६१	२	०.१	०.६	१	२,०५२
५ जामखेड	८	५२	०.३	—	१,०१४	१,०१४	१०७	१	१	३	३	१,१९०
६ राहुरी	७	९६	—	—	८०४	८०४	३४१	०.६	—	०.१	७	१,२५६
७ नेवासे	१	१७४	—	—	१,४००	१,४००	५१३	३	—	०.२	१७	२,१०७
८ शेवगांव	२	१४२	—	—	९५०	९५०	५२४	२	—	०.१	२३	१,६४३
९ पायडी	४	५१	—	—	८४७	८४७	९८३	०.७	—	०.३	११	१,८९८
१० संगमनेर	५	४६	—	—	३३०	३३०	१,६३७	०.३	१	अ.	३	२,०३३
११ अकोला	१५२	२८	—	२	३३	३५	६४०	०.७	२०७	७०	१२	१,१४४
१२ कोपरगांव	७	२३१	—	—	८१४	८१४	५२१	१	—	०.१	—	१,५७७
१३ श्रीरामपूर	५	८८	—	०.६	६५०	६५०	३४३	०.६	०.९	२	—	१,०९०
एकूण	२०८	१,१८४	०.५	२.६	१३,९५८	१३,९६०	७,५३३	१८	२१०	७८	७९	२३,२७२

तालुका	कढधान्ये							एकूण धान्ये व कढधान्ये	अंश
	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीय	इतर कढधान्ये	एकूण कढधान्ये		
१ अहमदनगर	८७	५०	६२	१	१०२	२५	३२६	२,५२४	४
२ पारनेर	३४	४१	९५	११	१२३	९०	३९३	३,०९५	२
३ श्रीगोंदा	४८	४२	४१	अ.	१९९	१७	३४७	२,४७१	१९
४ कर्जत	३१	१०३	३४	०.७	२८१	९	४५९	२,५११	४
५ जामखेड	४४	८३	५१	९	१४१	६	३३४	१,५२४	२
६ राहुरी	६७	१३	१७	अ.	१४	१८	१२९	१,३८५	७६
७ नेवासें	९७	३९	५९	०.२	—	५४	२४९	२,३५६	१२
८ शेवगांव	६१	८९	४८	अ.	२५	२८	२५१	१,८९४	२
९ पाथर्डी	४३	४८	३१	अ.	४०	४७	२१०	२,१०८	६
१० संगमनेर	२१	४३	२	९	४०	६६	१८२	२,२०५	३२
११ अकोला	३३	१३	१	२४	६५	२९	१६५	२,३०९	८
१२ कोपरगांव	७४	२५	६	०.२	२२	१७	१४३	१,७१८	२४८
१३ श्रीरामपूर	४६	१६	६	०.१	८	१७	९३	१,१८३	२९४
एकूण	६६६	६०५	४५३	५५	१,०६०	४२३	३,२८१	२६,५५३	७०९

तालुका	मसाल्याची पिके				फळ-पिके				भाजी-पिके				एकूण भाज्या व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके		
	मिरची	हळद	घना	उमूण	इतर मसाल्याची पिके	केळी	संत्री व मोसंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या			एकूण भाज्याची पिके	
१ अहमदनगर	८	अ.	०.१	२	—	१०	०.२	९	३	१२	१	२	५	८	२०	२,५५७
२ पारनेर	७	अ.	०.२	०.६	—	७	२	२	१	५	२२	०.९	४	२७	३२	३,१३६
३ श्रीगोंदा	८	—	अ.	०.३	—	८	०.१	२	२	४	०.१	१	३	४	८	२,७७६
४ कर्जत	११	—	०.१	०.२	—	११	०.३	०.४	०.२	०.९	अ.	०.६	१	२	३	२,५२९
५ जामखेड	११	अ.	०.१	०.२	—	११	०.४	०.१	०.५	१	—	०.६	२	२	३	१,५४१
६ राहुरी	३	—	अ.	०.२	—	३	०.२	१७	२	१९	०.१	१	३	३	२२	१,४८५
७ नेवासें	५	—	०.१	—	०.५	५	०.७	—	३	४	अ.	०.७	३	३	७	२,३८२
८ शेवगांव	४	—	अ.	०.१	०.१	४	०.५	१	२	३	—	०.७	१	२	१३	२,१३९
९ पाथर्डी	६	—	अ.	०.२	—	६	०.२	१०	१	११	अ.	०.७	७	१८	२६	२,२७०
१० संगमनेर	६	—	अ.	०.२	—	७	०.६	४	३	८	८	०.९	६	१२	१३	१,३३४
११ अकोला	४	—	०.१	०.१	अ.	४	०.३	१४	९	२०	अ.	४	७	११	३१	२,००४
१२ कोपरगांव	४	—	—	०.३	०.५	५	०.३	१४	६	२०	अ.	०.९	२	३	१४	१,४९४
१३ श्रीरामपूर	२	अ.	०.१	०.१	—	३	०.५	९	२	११	अ.	०.९	२	३	१४	१,४९४
एकूण	७९	०.१	०.८	४	१	८५	६	६८	२६	१००	३१	२२	४४	९७	१९७	२७,५४४

टीप:—आकड्यांच्या रकान्यांत 'अ' असेल तेथे त्या पिकांचे क्षेत्र अत्यल्प म्हणजे ५ एकरापेक्षाही कमी आहे असे समजावे. ५ एकरापेक्षा अधिक पण १०० एकरापेक्षा कमी क्षेत्र असल्यास ते दशांश अपूर्णाकांत दिलेले आहे.

जिल्हा अहमदनगर—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु-पिके			तेल-बियांची पिके							अमली व औषधी पिके			धान्याची पिके				एकूण बिरा अन्नपिके
	कापूस	हत्तर तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	भुईमूग	तीळ	करडी	जवस	एरंडी	हत्तर तेल बियांची पिके	एकूण तेल बियांची पिके	तंबाखू	पिठ्याची पाने	एकूण अमली व औषधी पिके	ज्वारी	गवत	हत्तर धान्याची पिके	एकूण धान्याची पिके	
१ अहमदनगर	२९	०.५	२९	६४	२	१७७	२	०.१	१	२४६	३	०.२	३	३	६०	१२	७५	३५४
२ पारनेर	३	०.३	३	४६	२	१५१	०.६	अ.	४	२०३	०.९	अ.	१	०.९	०	३	४	३११
३ श्रीगोंदा	१२	३	१५	११	१	२५०	२	०.१	०.२	२६५	१	०.५	२	२	५७	४	६३	३४४
४ फर्जत	२८	१	२९	१७	६	१८६	५	अ.	१	२१४	०.७	०.१	०.८	०.५	१२३	१	१२४	३६९
५ जामखेड	२८	३	३१	१००	४	११८	११	अ.	४	२२७	०.३	०.२	०.५	०.८	११७	१	११९	३८८
६ राहुरी	६२	०.४	६२	९९	८	६२	१	अ.	०.३	१७१	१	—	१	८	१७	१३	३८	३७५
७ नेवास	१९७	२	१९९	५०	१४	१४६	२७	०.७	१	२३९	३	—	३	३	—	५	८	४४८
८ शेवगांव	३८३	५	३८८	३१	१३	९५	१४	०.१	२	१५५	१	०.१	१	१	५७	१	५९	६०५
९ पाथर्डी	१६५	१	१६६	२१	५	६०	३	अ.	०.९	९१	०.५	०.१	०.६	२	४१	२	४५	३०२
१० संगमनेर	६	१	७	२९९	६	११	अ.	—	४	३१९	१	१	२	७	१०२	११	१२०	४४८
११ अकोला	—	३	३	८१	२	०.७	—	—	८५	१६८	२	—	२	०.६	६३६	१	६३८	८११
१२ कोपरगांव	१६१३	२९	१२७	६	४२	४	अ.	०.२	१७९	०.४	०.२	०.६	२०	४८	१९	८७	२९५	
१३ धीरामपूर	२२१५	३७	७६	५	३१	३	—	—	११६	०.८	०.२	१	१७	१९	१५	५१	२०५	
एकूण	९५०४८	९९८	१,०२२	७४	१,११०	७२	१	१००	२,६०३	१६	३	१९	६६	१,२७७	८८	१,४३१	५,०५५	

जिल्हा अहमदनगर—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	खरीप		रब्बी		एकूण		एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसडे क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसडे वजा जाता)	पीक आलेले क्षेत्र
	अन्नपिके	बिरा अन्नपिके	अन्नपिके	बिरा अन्नपिके	अन्नपिके	बिरा अन्नपिके				
१ अहमदनगर	५७७	१८७	१,९८०	१६७	२,५५७	३५४	२,९११	१३७	२,७७४	२,९११
२ पारनेर	१,५७५	६७	१,५६१	१४४	३,१३६	२११	३,३४७	१६६	३,१८१	३,३४७
३ श्रीगोंदा	६१३	१००	२,१६३	२४४	२,७७६	३४४	३,१२०	१३४	२,९८६	३,१२०
४ फर्जत	६०७	१८९	१,९२२	१८०	२,५२९	३६९	२,८९८	३२५	२,५७३	२,८९८
५ जामखेड	४१४	१६१	१,१२७	२२७	१,५४१	३८८	१,९२९	१३८	१,८९१	१,९२९
६ राहुरी	४३९	२१४	१,०४६	६१	१,४८५	२७५	१,७६०	७०	१,६९०	१,७६०
७ नेवास	७०५	२८१	१,६७७	१६७	२,३८२	४४८	२,८३०	६६	२,७६४	२,८३०
८ शेवगांव	७४६	४९७	१,१५८	१०८	१,९०४	६०५	२,५०९	१७८	२,३३१	२,५०९
९ पाथर्डी	१,१८४	२४५	९४८	५७	२,१३२	३०२	२,४३४	१०७	२,३२७	२,४३४
१० संगमनेर	१,८६६	४४४	४०४	४	२,२७०	४४८	२,७१८	१८०	२,५३८	२,७१८
११ अकोला	१,२३६	८१०	९८	०.७	१,३३४	८११	२,१४५	६८	२,०७७	२,१४५
१२ कोपरगांव	८८०	१८६	१,१२४	१०९	२,००४	२९५	२,२९९	११८	२,१८१	२,२९९
१३ धीरामपूर	७०७	१७४	७८७	३१	१,४९४	२०५	१,६९९	६८	१,६३१	१,६९९
एकूण	११,५४९	३,५५५	१५,९९५	१,५००	२७,५४४	५,०५५	३२,५९९	१,७५५	३०,८४४	३३,५९९

* हत्तर तेल-बियांची पिके यामध्ये येथे मोहरीचाहि समावेश केला आहे. मोहरीचे जे थोडेसे क्षेत्र आहे ते बहुतेक पारनेर तालुक्यांत आहे.

अहमदनगर जिल्ह्यांतील पशुधन (१९५६ च्या अनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षांवरील बैल				तीन वर्षांवरील गाई							तीन वर्षांखालील वांसरे	
	वळ	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिनदुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी	
१ अहमदनगर	३६	२९,४९८	७४	२९,६०८	९,६४२	९,८३६	१,०९१	४	५६	२०,६२९	१०,३३७	१०,९३९	
२ पारनेर	३८	२९,१५२	१५१	२९,३४१	९,९०६	१२,२९५	१,५३२	१	१७	२३,७५१	१०,५०९	१०,९६०	
३ श्रीगोंदा	८६	२५,२०७	४२	२५,३३५	१०,१६३	७,७१७	१,११४	—	६	१९,०००	१०,२५५	८,९८८	
४ कर्जत	२४	२२,७४९	२५	२२,७९८	७,५१९	६,२८८	२२८	—	—	१४,०३५	८,१३२	७,९२५	
५ जामखेड	६	१७,९८०	४७	१८,०३३	५,३५१	५,६८०	७६२	२	५	११,७००	६,३१०	५,६७८	
६ राहुरी	३३	१८,९८४	१४२	१९,१५९	६,२४४	७,९९५	१,३२८	४	६	१५,५७७	७,२३०	६,६०७	
७ नेवास	४५	२३,८८४	९७	२४,०२६	६,६३३	६,८७६	१,१०१	—	१९	१४,६२९	७,७६७	७,६२४	
८ शेवगांव	५३	२२,२४७	२०	२२,३२०	५,७२५	६,५८२	६२४	५	३३	१२,९६९	७,७६७	७,९०२	
९ पाथर्डी	१५	२७,४२८	४६	२७,४८९	८,३१२	८,७७३	१,०७१	१३	१५	१८,०८४	७,८००	७,०१५	
१० संगमनेर	६२	३०,८५६	३३८	३१,२५६	९,३१७	११,१५९	२,१२७	२	१	२२,६०६	८,३९२	७,७८४	
१० अकोला	३५	२३,५००	२९०	२३,८२५	८,९२९	१८,०७५	२,७४२	—	६	२९,७५२	९,४४८	९,९३२	
१२ कोपरगांव	५८	२७,६४३	१३९	२७,८४०	८,८६७	९,५०७	१,५२६	—	२४	१९,९२४	१०,०५९	८,८२८	
१३ श्रीरामपूर	४८	१९,१३२	१७४	१९,३५४	७,६३६	७,९०३	१,२६८	१७	२३	१६,८४७	७,८४६	६,७३९	
एकूण	५३९	३,१८,२६०	१,५८५	३,२०,३८४	१,०४,०४४	१,१८,६८६	१६,५१४	४८	२११	२,३९,५०३	१,११,८५२	१,०६,१२१	

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षांवरील रेडे				तीन वर्षांवरील म्हशी							तीन वर्षांखालील रेडकें	
	वळ	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या बिन-कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेब्या	
१ अहमदनगर	७३	३७	२९	१३९	४,०८६	२,४९९	३५०	२	१	६,९३८	१,१२६	२,९७४	
२ पारनेर	५७	२८	८	५३	१,११३	१,११५	१९९	३७	१३	२,४७७	६३४	१,३३२	
३ श्रीगोंदा	२०	१४	—	३४	१,०२७	७१६	१४७	१	—	१,९०१	५१२	९४८	
४ कर्जत	२१	७७	५	१०३	१,७४३	५७५	६५	४	२	१,३८९	४६७	६९७	
५ जामखेड	५७	४३	६	१०६	१,१९७	१,०५९	२१०	२९	७	२,५०२	६२६	१,१५२	
६ राहुरी	५६	३२	२	९०	७९४	५५५	१८७	८	२	१,५४६	३८६	८२०	
७ नेवास	२०	४०	२	६२	७७१	९१७	२१६	५	१	१,९०३	४३१	८०१	
८ शेवगांव	३६	३१	१	६८	१,९४१	९९७	११७	१३	४	२,०७२	५५८	१,२०१	
९ पाथर्डी	१२	१८	६	३६	१,९००	१,४९८	३३७	—	३	३,६३८	६६२	१,७६२	
१० संगमनेर	५४	२३	१	३८	१,०९८	९९३	२५५	८	७	२,३६१	५८९	१,१४७	
११ अकोला	५	२,२९८	५	२,३०८	२,१९२	२,८६७	५६६	—	—	५,६२५	१,५७१	२,३९४	
१२ कोपरगांव	४८	१६९	२	२१९	१,६४७	१,४६७	३२८	—	३	३,४४५	८५७	१,५८३	
१३ श्रीरामपूर	२१	२९८	२	३२१	१,२४५	१,०३०	२००	३५	९	२,५१९	६४४	१,०३२	
एकूण	३२०	३,१०७	६९	३,४९६	१८,७५४	१६,२९१	३,०७७	१४२	५२	३८,३१६	९,०६३	१७,८३८	

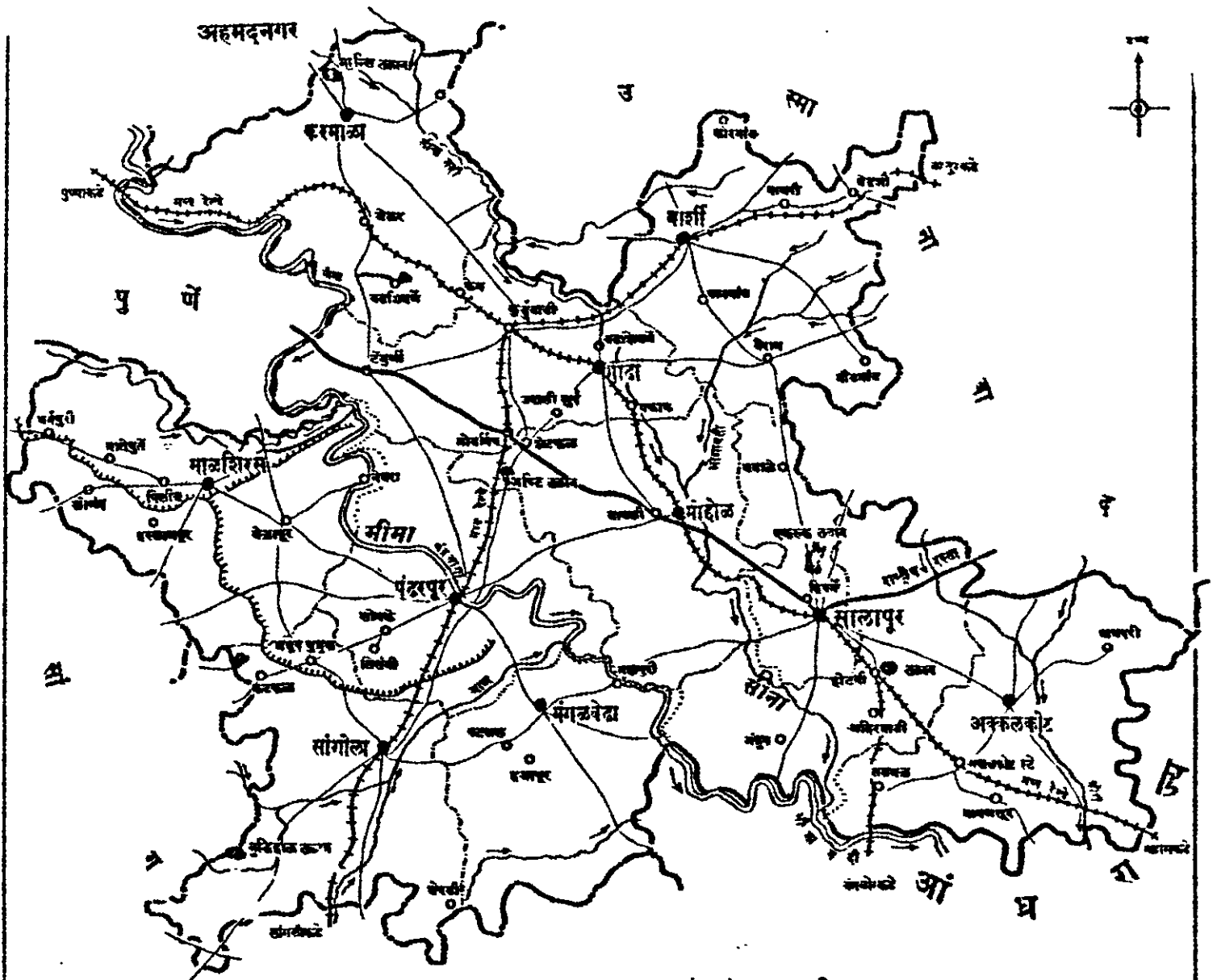
अहमदनगर जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर जनावरें.

तालुका	मेंढरे	शेल्या व बोकड	घोडी	खेचरे	गाढवे	उंट	डुकरे	एकूण सर्व जनावरें	कोंबडी व बदके
१ अहमदनगर	१२,५२७	४५,०९२	८४४	५	६४२	—	८४२	१,४२,६४२	६९,०२७
२ पारनेर	३,६०४	४७,६९६	८७२	१	३५३	—	६५१	१,६३,८३८	७३,८८०
३ श्रीगोंदा	२०,७४३	३९,४०३	७१८	५	३६७	—	४५०	१,२८,६६९	६१,९६६
४ कर्जत	२७,९५३	३८,८४०	६८९	—	२६२	—	७९६	५४,१२८	५४,६९६
५ कामखेड	६,१९५	२०,५८०	५९२	—	१६२	—	१,१२१	७४,७२१	११,५४९
६ राहुरी	१७,०३०	२८,८६८	७७९	—	१८१	—	२२०	९८,४५३	३६,५९८
७ नेवासि	८,१६७	३२,५९८	१,०४२	—	२४१	—	८९७	१,००,२८९	२७,५६६
८ शेवगांव	५,०१९	२६,२३०	१,१७५	—	२१३	—	६४७	८८,१४१	१८,५६३
९ पायडी	१४,२२९	४२,८२८	९०५	—	२७४	—	८९१	१,२५,६१३	३०,०५५
१० संगमनेर	५४,७८५	५५,६९६	५९१	—	४३४	१	८८४	१,८६,५५३	६२,५५५
११ अकोला	३,९२३	३०,४११	३३८	—	१९३	—	६२१	१,२०,२४०	५३,७७९
१२ कोपरगांव	८,९२५	३५,५३२	९७४	७	४८७	—	१,२७६	१,१९,९५६	२७,५४९
१३ श्रीरामपूर	५,४७७	२३,०३८	८३९	१२	४३०	—	८९१	८५,९३४	३३,०२७
एकूण	२,२०,९८७	४,६६,८१२	१०,३५८	३०	४,२३९	१	१०,१८७	१५,५९,१८७	५,६१,१२५

शेतीचीं अवजारें

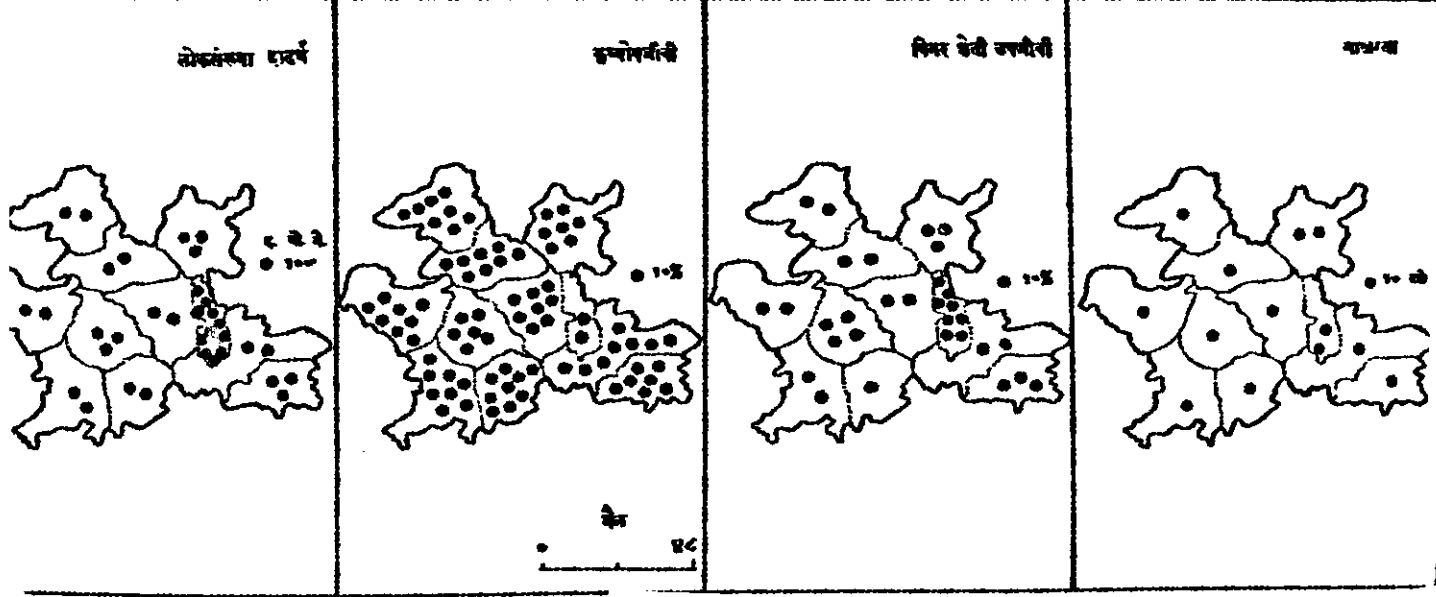
तालुका	नांगर		बैलगाढया	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	लोखंडी		ऑ. इंजिनचे	बैलांचे	ऑ. इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ अहमदनगर	४८०	३,७५३	४,५६०	२	६	११५	१०	२	६३
२ पारनेर	X	X	X	—	१४	५०	—	१	२५
३ श्रीगोंदा	५३	३,४३०	२,४८७	—	६	५९	१	४	५६
४ कर्जत	६४	२,९१३	२,७३७	३	३	५२	—	२	५५
५ कामखेड	४	१,३००	१,९१८	२	६	१७	—	२	४१
६ राहुरी	४४७	२,४०३	३,७७२	३८	११२	३३२	—	९	१०९
७ नेवासि	३४	२,७४९	४,८९६	१५	४४	११९	२	१३	६०
८ शेवगांव	१७	२,०४०	४,५४८	—	१२	३०	—	५	७८
९ पायडी	१३७	३,३९९	३,७१७	१४	१२९	५६	३	३	४४
१० संगमनेर	७,१९४	४,६५५	६,१९०	१६	११८	१९८	—	—	२४
११ अकोला	११,५१५	१,७९३	३,०७७	३	२७	१४	—	१	३९
१२ कोपरगांव	२,३७४	३,२५५	७,८४४	१६६	३८६	९२६	३	८३	५९
१३ श्रीरामपूर	१,०२४	३,३९९	४,९६८	१३०	३६२	८५९	९	३९	४९
एकूण	२३,३२७	३५,०८९	५०,६३४	३८९	१,२२५	२,८२७	२७	१६३	७०२

X माहिती उपलब्ध नाही.

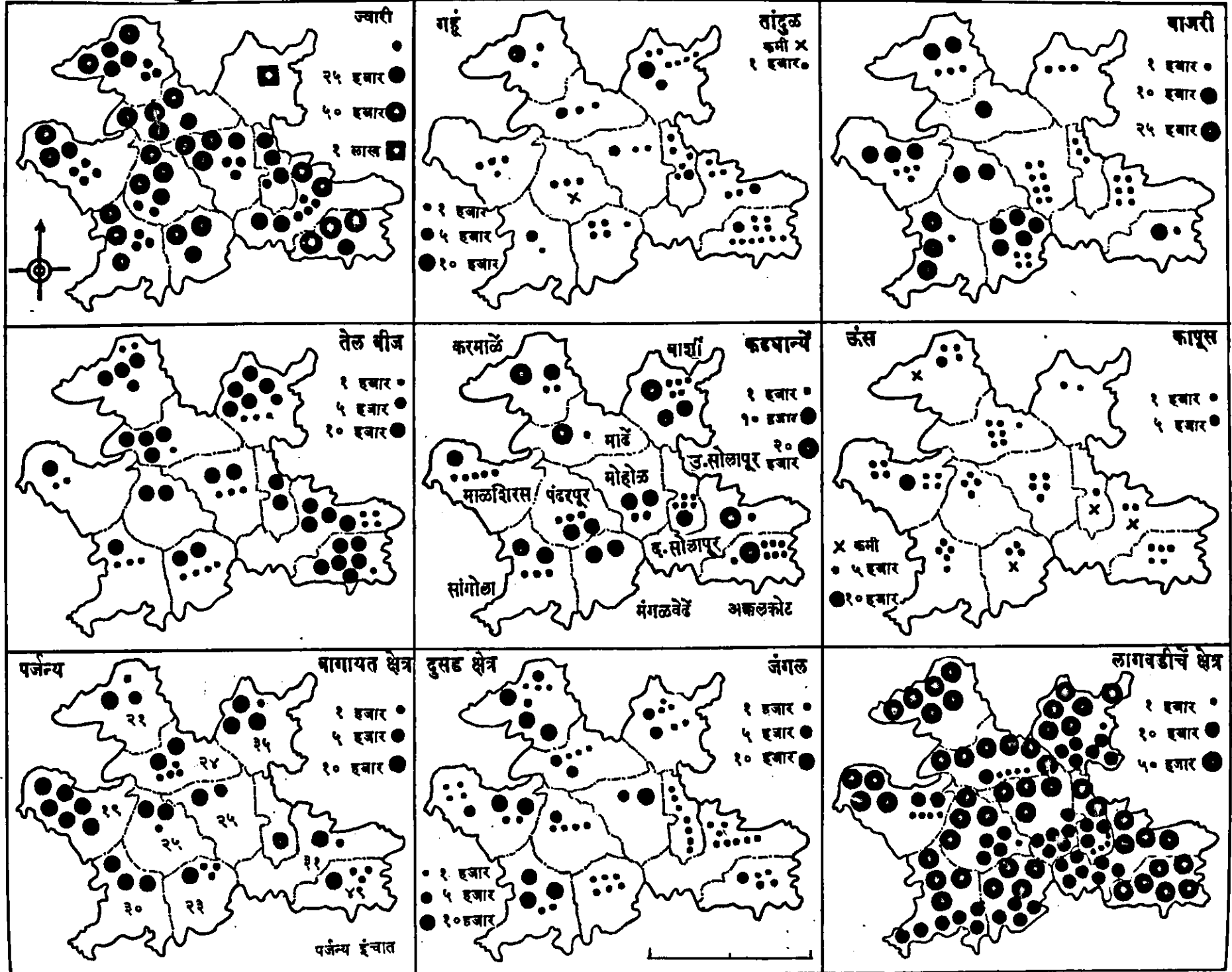

सोलापूर — राजकीय

किंवा किंवा किंवा किंवा किंवा किंवा किंवा

सोलापूर आर्थिक

सर्व क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत एकरांचे आंकडेदशक विन्हे जपलचा पूर्णक घरून केलेले आहे

सोलापूर जिल्हा

या जिल्ह्याचा क्षेत्रविस्तार ५८१३ चौरस मैल असून हे क्षेत्र उत्तर-अक्षांश १७° ८' व १८° ३३' यांचे दरम्यान व पूर्वे-रेखांश ७४° ३७' व ७६° २६' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस अहमदनगर व उस्मानाबाद जिल्हे असून पूर्वेस उस्मानाबाद व म्हैसूर राज्यांतील गुलबर्गा जिल्ह्याचा कांही भाग येतो. दक्षिणेस विजापूर जिल्हा व दक्षिण सातान्याचा जतेकडील भाग व पश्चिमेस दक्षिण व उत्तर सातारा व पुणे जिल्ह्याचा पूर्व भाग येतो. या जिल्ह्याचे दक्षिणोत्तर अंतर पूर्व भागांत (सोलापूर व अकलकोटचे पूर्वेकडे गेलेले टोंक सोहून) साधारणपणे ६० ते ७० मैल येईल व पश्चिम भागांत (माळशिरसचे पश्चिमेकडे गेलेले टोंक सोहून) ९० ते १०० मैल येईल. पूर्व-पश्चिम अंतर वरील टोंकखेरीज केली तर साधारणपणे ६० ते ७० मैल येईल. माळशिरसचे सुमारे १२ ते १५ मैल रुंदीचे टोंक सुमारे २० मैल आंत पश्चिमेकडे शिरले आहे तर सोलापूरकडील पूर्व टोंक त्याच्या डुप्ट रूंद असून ते सुमारे ४० मैल आंत पूर्वेकडे गेले आहे.

सोलापूर जिल्ह्याचा बहुतेक भाग नीरा, भीमा व सीना या तीन नद्यांच्या खोऱ्यांनी बनलेला असून बाशीचा उत्तरेकडील भाग, माळ्याचा पश्चिमेकडील भाग, करमाळा व माळशिरस यांचा नैर्ऋत्येकडील भाग एवढे डोंगराळ भाग खेरीज केले तर जिल्ह्यांतील बाकीचा प्रदेश बराचसा सपाट मैदानाचा आहे. करमाळा व माळ्यामधील डोंगर-पठारांचा प्रदेश सीना व भीमा नद्यांच्या पाणलोट्याच्या प्रदेशाची सीमारेषा आहे.

या जिल्ह्यांतील प्रमुख नद्या म्हणजे भीमा व तिला मिळणारी माण, नीरा व सीना या होत. याखेरीज इतरही कांही लहान नद्या आहेत पण त्या महत्त्वाच्या नाहीत. पुणे व अहमदनगर यांच्या सरहद्दीवरून वाहणारी भीमा तशीच पुढे पुणे व सोलापूरच्या पश्चिम सरहद्दीवरून वहात जाऊन नीरेखां संगम पावल्यानंतर जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांतून आग्नेय दिशेने वहात जाते. पंढरपुरानंतर पुढे कांही मैलांवर तिला दक्षिणेकडून माण नदी मिळते. नगर जिल्ह्यांतून येणारी सीना नदी सुरवातीस सोलापूर-नगर व पुढे सोलापूर-उस्मानाबाद यांच्या सरहद्दीवरून वहात येऊन जवळ जवळ भीमेला समांतर आग्नेय दिशेने या जिल्ह्यांतून वहात जाते.

व या जिल्ह्याच्या दक्षिणेकडे सरहद्दीवर भीमेस मिळते. उत्तर सातान्यामधून येणारी माण नदी या जिल्ह्यांत शिरल्यानंतर कांही अंतर पूर्ववाहिनी असते पण पुढे उत्तरवाहिनी होऊन भीमेस मिळते. उत्तर सातारा व पुणे यांच्या सरहद्दीवरून बरेच अंतर वहात येणारी नीरा अखेरीस कांही अंतर पुणे व सोलापूर यांच्या सरहद्दीवरून वहात जाऊन थोडीशी उत्तरेकडे वळून सरहद्दीवरून वळून येणाऱ्या भीमेस मिळते.

उंचावरील अगर डोंगरपठारावरील जमिनी हलक्या व उथळ असून त्यांचा चराक रान या दृष्टीने बराचसा उपयोग होतो. सखल मैदानाच्या प्रदेशांतील जमिनी खोल असून सुपीक आहेत. या जिल्ह्यांतील शेतजमीन साधारणपणे तीन प्रकारची असून काळी, बरड पांढरट व तांबूळ अशा तीन प्रकारची ती आहे. बाशी तालुक्यांतील जमीन बहुतेक सर्व काळी आहे. इतर भागांत नद्यांच्या दोन्ही तीरांवर तेवढे काळ्या जमिनीचे पट्टे असून बाकीची बहुतेक जमीन पांढरट अगर तांबूळ माळ्यान किंवा बरड आहे.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र अगदी थोडे म्हणजे ९९ हजार एकर असून जिल्ह्याच्या एकूण क्षेत्राच्या तीन टक्क्यांहूनही कमी जंगल आहे. यांत सरकारी राखीव जंगल नाही व जे आहेत ते बरेचसे चराक रानाचे जंगल आहे व थोडे जळकळ लाकडाचेहि त्यांतून उत्पादन होत.

खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने या जिल्ह्यांत इमारती काळ्या दगडाखेरीज दुसरे कोणतेहि महत्त्वाचे खनिज सांपडत नाही.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची या जिल्ह्यांतील मोठी साधने म्हणजे नीरा कालवा असून त्याखेरीज लहान प्रमाणावर पाणीपुरवठा करणारे कांही तलाव व तळी आहेत. त्यांपैकी एफूक, अष्टी, कोरेगांव, पाथरी, वडशिवणे व अलीकडे झालेले मांणी, सांपटणे, चिंचोली हे तलाव आहेत.

या जिल्ह्याचे सरासरी किमान उष्णतामान (जिल्ह्याच्या ठिकाणचे) ५९° असून कमाल उष्णतामान १०५° फॅरेनाइट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ सोलापूर	—	०.६९	२.८०	१.६५	२२	१४.५८	१२.९०	११	१३.६८	११.९६	३९	३१.०६	२७.२०
२ बाशी	—	०.७३	४.९७	१.४३	३५	१८.९४	१३.९०	११	९.५२	११.६७	५९	३३.४३	२७.७३
३ माळे	—	०.६९	४.८९	१.४५	२६	१०.११	११.३०	१२	८.९७	११.४४	५०	२३.९७	२४.८८
४ करमाळा	—	०.५९	२.६४	१.४३	२३	१०.८१	१०.१४	१०	७.१९	१०.६२	४०	२०.६४	२२.७८
५ पंढरपूर	—	१.५६	१.४६	१.५७	२३	११.०१	१०.७६	११	१२.५८	१२.३०	३७	२५.०५	२५.१९
६ सांगीला	०.१४	०.५४	४.२१	१.७३	२०	९.४४	८.४०	११	१५.८३	१०.७८	३९	२९.६३	२१.४५
७ माळशिरस	—	०.६४	३.५३	१.४७	१८	५.५२	७.४७	१४	९.८८	१०.९५	३९	१८.९३	२०.५३
८ अकलज	—	०.५४	४.२९	१.०७	२०	६.६०	७.१५	१२	८.७८	८.६२	४०	१९.६७	१७.३८
९ अकलकोट	—	०.६८	१.९६	१.९६	३४	३१.८३	१३.५५	११	१४.६७	११.५०	५०	४८.४६	२७.६९
१० जेकर	—	X	२.९५	X	२५	१३.६८	X	१०	६.३४	X	४१	२२.९७	X
११ मोहोळ	०.४८	X	२.९४	X	२३	१०.०९	X	१२	११.१२	X	४६	२४.६३	X
१२ मंगळवेढे	—	X	१.१०	X	२१	१०.०१	X	१३	१२.२१	X	३९	२३.३२	X
जिल्हा सरासरी	०.०७	०.६२	३.४२	१.५३	२४	१३.२०	१०.६२	११	११.२३	११.१०	४३	२७.९२	२३.८७

जिल्हा : सोलापूर

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	त्रिया	हजार पुरुषांस त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचें दाढर्य चौ. मैलीं
१ अकलकोट	५३६.८	११५	३	१,४९,६४७	७६,८५८	७२,७८९	९४७	२७९
२ बार्शी	६२७.८	१२८	१	१,८६,७७७	९५,९१५	९०,८६२	९४७	२९८
३ करमाळे	६२१.५	९५	१	१,००,०८९	५१,००२	४९,०८७	९६२	१६१
४ माळे	५९६.५	९५	२	१,२२,१७४	६२,५४३	५९,६३१	९५३	२०५
५ माळशिरस	५८७.७	७२	२	१,२२,८३०	६२,७३४	६०,०९६	९५८	२०९
६ मंगळवेढें	४४०.५	७०	१	७०,००८	३६,००१	३३,९९७	९४४	१५९
७ मोहोळ	५४९.५	८७	१	१,०२,११४	५२,३५८	४९,७५६	९५०	१८६
८ उत्तर सोलापूर	२८४.३	४२	१	३,२५,६३२	१,६९,६११	१,५६,०२१	९२०	१,१४५
९ पंढरपूर	४९७.६	८२	१	१,२८,५५२	६५,६५२	६२,९००	९५८	२५८
१० सांगोळें	६०९.८	६८	१	१,०३,९९०	५२,६८१	५१,३०९	९७४	१७१
११ दक्षिण सोलापूर	४६१.५	८०	—	९३,५०३	४८,४४४	४५,०५९	९३०	२०३
एकूण सोलापूर जिल्हा	५,८१३.५	९३४	१४	१५,०५,३१६	७,७३,८०९	७,३१,५०७	९४५	२५९

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर त्रिया शें. प्रमाण	ए. साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ अकलकोट	२३.०	७७.०	७३.५	२६.५	२१.६	४.०	१३.०	१,४९,६४७
२ बार्शी	२२.४	७७.६	६९.९	३०.१	२५.९	६.९	१६.६	१,८६,७७७
३ करमाळे	८.२	९१.८	८०.०	२०.०	३५.१	२.५	८.९	१,००,०८९
४ माळे	१४.४	८५.६	७५.७	२४.३	१९.२	४.६	१२.१	१,२२,१७४
५ माळशिरस	२१.०	७९.०	७४.८	२५.२	१६.७	४.०	१०.५	१,२२,८३०
६ मंगळवेढें	१३.२	८६.८	८८.१	११.९	१४.१	२.५	८.५	७०,००८
७ मोहोळ	७.७	९२.३	८३.९	१६.१	१६.५	२.७	९.८	१,०२,११४
८ उत्तर सोलापूर	८५.१	१४.९	१४.५	८५.५	३२.३	११.९	३२.५	३,२५,६३२
९ पंढरपूर	३१.५	६८.५	६०.४	३९.६	२१.५	५.७	१३.८	१,२८,५५२
१० सांगोळें	७.४	९२.६	८३.१	१६.९	१४.३	१.८	८.१	१,०३,९९०
११ दक्षिण सोलापूर	—	१००.०	८३.८	१६.२	१६.८	२.१	९.७	९३,५०३
एकूण सोलापूर जिल्हा	३१.२	६८.८	६२.६	३७.४	२४.१	५.३	१५.०	१५,०५,३१६

जिल्हा सोलापूर—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	भोसाढ व नापीक	शेतपैकी विहिरी उपयुक्त	शेतीयोग्य पट	चराक रान	झाडे इत्यादि	चाळ पट	इतर पट	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे (दुसढसढ) क्षेत्र
१ उ. सोलापूर	१,६७६	३७	२९	१३१	२५	११७	—	—	—	१,३३७	२७	१,३६४
२ द. सोलापूर	२,९५२	४९	१०७	२	४	—	—	—	१०६	२,६८४	३३	२,७१७
३ बार्शी	४,०८८	७१	१४८	५	१	—	—	१५४	५२	३,६५७	८०	३,७३७
४ माढे	३,७७१	५४	१५७	२	—	१३९	—	१२	२६४	३,१४३	७९	३,२२२
५ करमाळा	३,९४३	१५८	३४७	३७	१०३	—	—	१६५	१५५	२,९७८	८७	३,०६५
६ पंढरपूर	३,१६२	३७	१६६	३	७९	९२	१८	२२५	१२७	२,४१५	४६	२,४६१
७ सांगोला	३,९३९	२१९	१	२	१६०	१०१	२	४२६	४२७	२,९०१	१०१	२,७०२
८ माळशिरस	३,९७२	२१८	३६६	१	१५६	५५३	—	१८७	२५३	२,२३८	९३	२,३३१
९ मोहोळ	३,२९२	९६	१२५	३	४६	१५०	६३	२३०	१	२,५७८	४५	२,६२३
१० मंगळवेढे	२,८२१	३३	९९	२	१०	५८	—	२३८	०.२	२,३८१	२८	२,४०९
११ अकलकोट	३,४२६	१९	१२५	४	४९	१००	—	—	१५०	२,९७९	७४	३,०५३
एकूण	३७,०४२	९९१	१,६७०	१९२	६३३	१,३१०	८३	१,६३७	१,५३५	२८,९९१	६९३	२९,६८४

जिल्हा सोलापूर—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी				एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पट विहिरी	तळी		
	सरकारी	लांबी मैल	खाजगी	लांबी मैल	सरकारी		खाजगी					१०० एकरां-पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ उ. सोलापूर	१	९	—	—	—	—	४१६	६३३	१,०४९	९५१	५८	—	—	—
२ द. सोलापूर	—	—	४	०.२	—	—	४९७	१,८५४	२,३५१	२२७	७४	१	—	१
३ बार्शी	—	—	—	—	—	१	२,३९५	१,७८८	४,१८४	७५४	१४७	१	१	२
४ माढे	—	—	—	—	—	—	८७०	४,२५०	५,१२०	१४९	२५५	—	—	—
५ करमाळा	३	१३	—	—	—	—	१,६२२	१,०३८	२,६६०	४५४	६१७	—	—	—
६ पंढरपूर	४	२९	१	०.५	—	—	१,५४०	२,०१२	३,५५२	१५४	७२	—	—	—
७ सांगोला	३	३५	—	—	—	—	९७०	४,५१३	५,४८३	३९४	८४०	३	१	३
८ माळशिरस	१	३५०	—	—	—	—	१,०७०	१,५०२	२,५७२	२२४	१६२	—	—	—
९ मोहोळ	१	३	—	—	—	—	१,६७७	१,७५०	३,४२७	२९१	७१६	—	—	—
१० मंगळवेढे	—	—	—	—	—	—	५६९	१,५२०	२,०८९	२८३	११	१	—	१
११ अकलकोट	—	—	—	—	—	—	१४७	१३,३००	१३,४४७	—	८८	—	—	—
एकूण	१३	४२९	५	०.७	—	१	११,७७३	३४,१६०	४५,९३४	३,९२१	३,०४०	५	२	७

टीप :—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी, पाणीपुरवठ्याची साधने, निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र, बागायत पिकांचे क्षेत्र, पिकांचे क्षेत्र इ. संबंधीची आंकडेवार माहिती महाराष्ट्र राज्यसरकारच्या शेती खात्याकडून मिळाली तशी दिली आहे.

जिल्हा सोलापूर—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसढ बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसढसढ)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ उ. सोलापूर	३७.७	—	५९.४	—	—	९७.१	७.३	२१.१	११८.१	८.७
२ द. सोलापूर	—	१.४	१००.४	७.७	—	१०८.१	४.०	१९.४	१२७.५	४.७
३ बाशी	—	—	१९३.१	१४.६	—	२०८.५	५.७	३३.६	२४२.२	६.५
४ माडे	—	—	२३९	—	—	२३९.६	७.६	६३.४	३०२.९	९.४
५ करमाळा	१८.६	—	१४३.४	—	—	१६२	५.४	४०.५	२०२.५	६.६
६ पंढरपूर	९८.७	०.३	१२५.५	—	—	२२४.५	९.३	४५.१	२६९.६	१०.५
७ सांगोला	३०.४	—	२६२.७	४	—	२९७.१	११.४	८४.६	३८१.७	१४.१
८ माळशिरस	३९२.३	—	२०६.९	—	—	५९९.२	२६.८	९३.२	६९२.४	२९.७
९ मोहोळ	५.६	—	१४७.५	—	—	१५३.१	५.९	४५.९	१९९	७.७
१० मंगळवेढे	—	—	१२४.३	३.५	—	१२७.८	५.४	२८.७	१५६.५	६.५
११ अकलकोट	—	—	१२६	—	—	१२६	४.२	६२.५	१८८.५	६.२
एकूण	५८३.३	१.७	१,७२८.२	२९.८	—	३,३४३	८.१	५३६	९,८८१	९.७

जिल्हा सोलापूर—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान-पिके											जंस
	तांदूळ	गाई	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	कढधान्ये			
			खरीप	रब्बी	एकूण				हरभरा	तूर	इतर	
१ उ. सोलापूर	४	१४.३	—	६८.३	६८.३	—	३	०.६	२.९	—	०.२	३.८
२ द. सोलापूर	७.५	१८.४	—	४८.३	४८.३	—	२	०.६	—	—	३.९	—
३ बाशी	९.५	३१.४	—	१३६.९	१३६.९	—	४.९	०.१	—	—	—	५.३
४ माडे	६.६	४२.३	—	१४६.२	१४६.१	७.४	२५.१	०.५	—	—	—	६.४
५ करमाळा	३.९	२५.६	—	१२२.८	१२२.८	—	१२.६	—	१.६	—	—	३
६ पंढरपूर	३.३	२८.३	—	१०२	१०२	९	१२.४	०.३	८.६	१.७	०.३	८.३
७ सांगोला	३.५	४५.९	१७.१	१८५.६	२०२.७	२६.४	१०.२	०.६	—	—	—	६.४
८ माळशिरस	१०.५	३१.१	—	३०४.३	३०४.३	५९.१	७.८	—	३२.६	१३.२	०.३	१४३.१
९ मोहोळ	५.८	३२.३	—	९४.६	९४.६	०.४	७.६	०.२	२	—	—	१०.३
१० मंगळवेढे	३.४	२४	—	७२.५	७२.५	३.३	६.७	अ.	१.६	अ.	अ.	३.४
११ अकलकोट	३.६	४३.४	—	५४.८	५४.८	—	१.४	०.६	३.८	—	१.१	१८.१
एकूण	६१.६	३३७	१७.१	१,३३६.३	१,३५३.३	१०५.६	९३.७	३.९	४३.१	१४.९	५.८	२०८.१

जिल्हा सोलापूर—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मिरची	हळद	बटाटा	इतर अन्न पिके	एकूण अन्न-पिके	बिगर अन्न-पिके							
						कापूस	ताण	सुईमूग	तंबाखू	इतर बिगर अन्न-पिके	धान्याची पिके	एकूण बिगर अन्न पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ उ. सोलापूर	३.८	०.३	अ.	८.९	११०.१	१.२	—	—	—	१.८	५	८.०	११८.१
२ द. सोलापूर	१३.९	—	—	१३.४	१०८.०	—	—	—	—	१४	५.४	१९.४	१२७.५
३ बांशी	११.२	४.७	—	८.३	२१२.३	६.४	—	—	—	२०.९	२.५	२९.८	२४२.२
४ माळे	—	—	—	८.८	२४३.६	२०.६	—	—	—	२९.९	९	५९.५	३०२.९
५ करमाळा	१२.६	—	—	—	१८२.१	१५.४	—	—	२	—	३	२०.४	२०२.५
६ पंढरपूर	९.१	अ.	०.१	१४	१९७.७	२५.४	अ.	२१.२	१.२	१२	१२.४	७२.२	३६९.६
७ सांगोला	७.९	—	—	४१.१	३४४.७	१३.१	—	—	०.५	४.७	१८.७	३७.०	३८१.७
८ माळशिरस	५.८	—	—	१.६	५९९.४	२८.८	—	३६.३	०.६	१०.५	१६.८	९३.०	६९२.४
९ मोहोळ	१९.८	अ.	—	९.२	१८२.३	५.४	—	—	०.७	३	८.६	१६.७	१९९
१० मंगळवेढे	६.१	अ.	—	९.८	१३०.८	८.३	—	०.२	१.२	१	१५.१	२५.७	१५६.५
११ अक्कलकोट	४१	०.२	अ.	—	१६८.०	८.६	—	—	०.३	१	१०.८	२०.७	१८८.५
एकूण	१३१.२	५.२	०.१	१०५	२,४७८.५	१३३.१	अ.	५७.७	६.५	९८	१०७	४०२.३	२८८१

जिल्हा सोलापूर—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये						व										एकूण धान्ये व कढधान्ये		
	तांदूळ	गहू	वाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी वरी सावा	इतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके	कढधान्ये				इतर कढ धान्ये		एकूण कढ-धान्ये	
				खरीप	रब्बी	एकूण ज्वारी						हल्ला	मूग	तूर	उडीद				घिंघिस
१ उ. सोलापूर	१३	२८	२	—	८१३	८१३	३३	३	०.६	२	८९४	३६	३	९०	०.३	—	२२	१५१	१,०४६
२ द. सोलापूर	२८	६६	२	—	१,६७०	१,६७०	५९	२	—	१	१,८२८	७९	१३	१२८	—	—	४१	२६१	२,०८९
३ बांशी	४४	७४	३	३२	१,९७८	२०,०१०	२९	५	८	१७	२,१८८	८३	३८	२३३	१२	—	६३	४५९	२,६४७
४ माळे	१३	६३	१	—	२,२१६	३,२१६	१०१	२८	२	१	२,४२६	७८	१७	५१	०.१	—	११५	२६०	२,६८६
५ करमाळा	९	५९	—	—	१,८९३	१,८९३	२३२	१४	३	६	२,२१६	६६	५७	७३	०.८	—	१६९	३६७	२,५८३
६ पंढरपूर	४	२८	०.६	—	१,८३६	१,८३६	१९१	—	अ.	०.३	२,०७६	५१	१	११	अ.	—	६७	१२९	२,२०५
७ सांगोला	८	४७	२	१७	१,३९३	१,४१०	७६०	१०	०.८	—	२,२३७	२४	१	१२	—	१४०	४८	२२६	२,४६३
८ माळशिरस	१३	३३	—	—	१,४५०	१,४५०	३३५	८	—	—	१,८३८	४३	२	२७	—	—	८६	१४५	१,९८३
९ मोहोळ	२१	४९	१	—	१,८९१	१,८९१	८२	१५	०.७	०.३	२,०६७	५६	५	४३	अ.	—	८१	१८५	२,२५२
१० मंगळवेढे	११	४३	१	—	१,२५८	१,२५८	४५४	१०	—	२	१,७७९	६२	३	१७	—	—	११६	१९९	१,९७८
११ अक्कलकोट	५५	९२	०.७	—	१,७३५	१,७३५	११२	२	—	५	२,००२	४६	१०	१८२	—	—	२१	२५८	२,२६०
एकूण	२१९	५८२	१३	४९	१८,१३३	१८,१८२	२,३८०	९७	१४	३५	२१,५५१	६२४	१५०	८६७	१३	१४०	८५९	२,६४०	२४,१९१

टीप— निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र असे शीर्षक असेल तेथे जिरायत व बागायत मिळून ते क्षेत्र भाहे असे सर्वत्र (सर्व जिल्ह्यामध्ये) समजावे.

जिल्हा सोलापूर—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	ठेस	मसाल्याचीं पिकें						फळ-पिकें				भाजी-पिकें				एकूण भाजी व फळ-पिकें	एकूण अन्न-पिकें
		मिरची	हळद	धना	लसूण	इतर मसाल्याचीं पिकें	एकूण मसाल्याचीं पिकें	केळीं	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ-पिकें	एकूण फळ-पिकें	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाजी पिकें		
१ उ. सोलापूर	४	४	०.३	०.२	०.३	—	५	०.२	०.२	०.६	१	अ	२	४	६	७	१,०६२
२ द. सोलापूर	४	१४	—	—	—	१	१५	१	०.१	२	३	—	१	६	७	९	२,११७
३ बार्शी	५	११	५	०.७	०.४	—	१७	२	१	२	५	—	२	२	४	९	२,६७९
४ माळे	६	२६	अ	०.६	१	—	२८	२	अ	—	२	अ	१	४	५	७	२,७२८
५ करमाळा	३	१२	—	—	—	—	१३	०.७	०.१	०.२	१	—	१	५	६	८	२,६०५
६ पंढरपूर	८	९	अ	०.२	०.३	—	१०	०.७	०.१	१	२	०.६	१	२	४	६	२,३२९
७ सांगोला	७	८	०.१	—	०.५	—	९	०.८	अ	१	२	—	१	७	८	१०	२,४८८
८ माळशिरस	१४३	६	—	०.१	०.४	—	६	१	१	३	५	—	२	५	७	१२	२,१४४
९ मोहोळ	१०	२०	अ	०.१	०.५	अ	२०	१	०.१	२	३	—	२	४	६	९	२,२९१
१० मंगळवेढें	४	६	अ	०.१	०.२	—	६	०.६	—	०.४	१	—	१	३	४	५	१,९९३
११ अकलकोट	१८	४१	०.२	०.४	१	—	४२	७	०.४	२	९	अ	५	३	८	१७	२,३३८
एकूण	२१२	१५७	५	२	५	१	१७१	१७	३	१४	३४	१	१९	४५	६५	९९	२४,६७४

जिल्हा सोलापूर—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु-पिकें				तेलबियांचीं पिकें							
	कापूस	ताग	इतर तंतु-पिकें	एकूण तंतु-पिकें	मुईमूग	तीळ	मोहरी	करवी	जवस	एरंडी	इतर तेल-बियांचीं पिकें	एकूण तेल-बियांचीं पिकें
१ उ. सोलापूर	६	अ.	६	१२	१६६	२	—	२२	४	०.३	३	१९६
२ द. सोलापूर	१८	—	१३	३१	३३६	२	८४	—	१३	०.३	१	४३८
३ बार्शी	६	—	१५	२१	५१४	३	—	५०	१०	०.७	५	५८४
४ माळे	६४	—	२	६६	१३५	१६	—	२५२	५	०.६	२	४०९
५ करमाळा	७५	—	७	८२	८६	१०	—	२४९	१०	—	—	३५६
६ पंढरपूर	२५	अ.	—	२५	८१	४	—	१०४	२	०.४	०.१	१९२
७ सांगोला	४०	—	—	४०	४२	९	—	८२	०.४	१.६	—	१३३
८ माळशिरस	४२	—	३	४४	५७	६	—	६१	०.४	०.१	—	१२४
९ मोहोळ	३९	अ.	२	४१	१२७	८	—	८८	५	२	०.९	२३०
१० मंगळवेढें	३३	—	१	३४	११६	३५	—	८७	४	१	—	२४३
११ अकलकोट	२५	—	२९	५४	५३०	२	—	६४	११	१०.३	२	६१०
एकूण	३७३	०.१	७७	४५०	२,१९०	९७	८४	१,०५९	६५	६	१४	३,५१५

जिल्हा सोलापूर—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अमली व औषधी पिके			चाऱ्याची पिके				इतर विंगर अन्नपिके	एकूण विंगर अन्नपिके
	तंबाखू	विज्याची पाने	एकूण अमली व औषधी पिके	ज्वारी	गवत	इतर चाऱ्याची पिके	एकूण चाऱ्याची पिके		
१ उ. सोलापूर	००४	००५	००९	५	८८	—	९३	—	३०२
२ द. सोलापूर	१	२	३	५	१२२	१	१२८	—	६००
३ बार्शी	२	१	३	३	४४७	—	४५०	—	१,०५८
४ माढे	१	००४	२	१	—	—	९	८	४९४
५ करमाळा	२	००२	२	३	१७	१	२१	—	४६०
६ पंढरपूर	—	—	—	३	१३	—	१५	—	२३२
७ सांगोला	००५	—	००५	३६	४	—	४०	—	२१४
८ माळशिरस	००६	००२	००८	१७	२	—	१९	—	१८७
९ मोहोळ	००७	००१	००८	८	३३	—	४०	२०	३३२
१० मंगळवेढें	१	—	१	१५	१२३	—	१३८	—	४१६
११ अकलकोट	४	२	६	११	—	३४	४५	—	७१५
एकूण	१३	७	२०	११५	८४७	३६	९९८	२८	५,०१०

जिल्हा सोलापूर—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचें क्षेत्र	पैकी दुसट क्षेत्र	एकूण लागवडीचें क्षेत्र (दुसट वजा जातां)	पीक आलेलें क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	विंगर अन्न-पिके	अन्नपिके	विंगर अन्न-पिके	अन्नपिके	विंगर अन्नपिके				
१ उ. सोलापूर	१८२	२७६	८८०	२६	१,०६२	३०२	१,३६४	२७	१,३३७	१,३३२
२ द. सोलापूर	३००	५०२	१,८१७	९७	२,११७	६००	२,७१७	३३	२,६८४	२,६७५
३ बार्शी	५४२	९९८	२,१३७	६०	२,६७९	१,०५८	३,७३७	८०	३,६५७	३,६८२
४ माढे	३२९	२१७	२,३९९	२७७	२,७२८	४९४	३,२२२	७९	३,१४३	३,७४३
५ करमाळा	६४६	१९८	१,९५९	२६२	२,६०५	४६०	३,०६५	८७	२,९७८	२,९७८
६ पंढरपूर	२९५	१२७	१,९३४	१०५	२,२२९	२३२	२,४६१	४६	२,४१५	२,३३७
७ सांगोला	१,०१३	१२६	१,४७५	८८	२,४८८	२१४	२,७०२	१०१	२,६०१	२,५६१
८ माळशिरस	६६३	१७	१,४८२	१७०	२,१४४	१८७	२,३३१	९३	२,२३८	१,८५७
९ मोहोळ	२२३	२३८	२,०६८	९४	२,२९१	३३२	२,६२३	४५	२,५७८	२,५७८
१० मंगळवेढें	६०७	३२३	१,३८६	९३	१,९९३	४१६	२,४०९	२८	२,३८१	२,४०९
११ अकलकोट	४४५	५८७	१,८९३	१२८	२,३३८	७१५	३,०५३	७४	२,९७९	३,०५४
एकूण	५,२४४	३,६०९	१९,४३०	१,४०१	२४,६७४	५,०१०	२९,६८४	६९३	२८,९९१	२८,६०६

सोलापूर जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेकुमारीप्रमाणे)
बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षाखालील वांसरे	
	वक्र	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन दुभत्या कामाच्या	बिन दुभत्या बिन कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ ड. सोलापूर	६२	१०,५७७	१४२	१०,७१९	५,१४४	२,३३०	५६४	१८	३४	८,०९०	४,१७६	४,५३१
२ द. सोलापूर	२९	१५,२३९	५८	१५,३२६	५,९०५	२,९५३	७३८	३	—	९,५९९	६,००२	५,४२५
३ बाशी	२८	३०,८४७	१०३	३०,९७८	११,८२५	७,९९९	१,८७८	४३	१३१	२१,७९६	११,६६४	१०,०२८
४ माढे	६६	२३,६४४	३६७	२४,०११	९,५४०	४,९३२	३०	४४	२२५	१४,७७१	७,८४०	७,५३६
५ करमाळा	५२	२४,३५९	९७	२४,४५६	७,८४५	४,९३२	५३१	—	—	१२,५०८	७,९४९	८,३३८
६ पंढरपूर	५५	१३,७८९	२६	१३,८१५	७,४५७	४,९०३	१,०२२	४	११	१२,५९७	५,३८६	६,७४३
७ सांगोला	६०	१५,१०७	५२	१५,२१९	९,१२०	५,५१३	१,२४३	१७	१०	१५,९०२	५,३०३	६,६२९
८ माळशिरस	४०	१५,९९२	६६	१६,०५८	८,६००	५,५९१	१,६३९	१	३०	१५,८६१	६,७३१	७,१२४
९ मोहोळ	३७	१९,१७६	१६८	१९,३४४	७,०९८	४,९८३	९८८	१४	१८	१३,१०९	६,९१४	७,०९३
१० मंगळवेढे	३१	१२,०३६	२६	१२,०६२	६,५२९	४,२८२	७५२	—	३	११,५६६	४,८७५	५,७१६
११ अकलकोट	१६७	२२,६९२	१७१	२३,०६३	६,९६२	३,०५८	९१८	६	१४	१०,९५८	६,१२८	५,९९८
एकूण	६२७	२,०३,४५८	१,२०६	२,०५,६६४	८६,०२५	४९,७९६	१०,३०२	१५०	४७६	१,०६,७४९	७२,९६८	७४,२६१

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षाखालील रेडके	
	वक्र	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन दुभत्या कामाच्या	बिन दुभत्या बिन कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ ड. सोलापूर	६९	१८४	१०	२६३	५,५३८	१,८७८	४२०	३१	७८	७,९४५	१,३५१	३,२४५
२ द. सोलापूर	३५	२२१	४	२६०	४,८५५	१,७१८	४०४	३८	२	७,०१७	१,६२५	३,३८०
३ बाशी	५६	४१४	२७	४९७	४,७६७	२,३८९	५४०	९९	४३	७,८३८	२,०२९	३,३१७
४ माढे	५१	६७०	२०	७१४	३,०३२	१,६१०	१०३	१७५	—	४,९२०	१,५४६	२,४०४
५ करमाळा	८	३४१	३४	३८३	१,४९२	८६९	१५७	३१	४	२,५५३	९६९	१,४०३
६ पंढरपूर	७०	२९१	११	३७२	२,८२२	८९८	३२०	६८	१	४,१०९	१,३३७	२,५५९
७ सांगोला	२६	१८३	१२	२२१	१,९७३	७१०	१८९	४६	२६	२,९४४	९६२	१,७५१
८ माळशिरस	२७	२२६	१८	२७१	२,३६७	१,०२७	२३१	२३	२	३,६५०	१,३८७	२,००६
९ मोहोळ	४८	४२७	२४	४९९	२,९१२	१,२८४	३७८	१०५	३१	४,७१९	१,५६४	२,५५०
१० मंगळवेढे	१५	१३८	९	१६२	१,६५०	५५२	१३४	२२	२२	२,३८०	८०२	१,४९३
११ अकलकोट	४९	२५०	११	३१०	६,६६१	१,९११	५६७	५७	४७	९,२४३	३,००८	४,४७१
एकूण	४५४	३,३४५	१८०	३,९७९	३८,०६९	१४,८४६	३,४४३	६९५	२५६	५७,३०९	१५,५८०	२८,५७९

सोलापूर जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर अनावरे

तालुका	मेंढरे	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेचरे	गाढवे	उंट	डुकरे	एकूण सर्व जनावरे	कोंबण्या व बरकें
१ उ. सोलापूर	२,४२०	१५,००२	३२७	२	३९६	—	८४१	५९,३७०	२०,९२२
२ द. सोलापूर	२,९०८	२२,१८९	३२६	—	१३६	—	४१४	७४,६०७	१५,७९५
३ बांशी	५,५८०	२८,५४०	५७८	—	१५२	—	३९९	१,२३,९९६	२०,०९२
४ माढे	८,३३६	३२,८७५	१९९	४	१३८	३८	१,४७५	१,०६,९००	१८,८४९
५ करमाळा	७,४५२	३७,९६५	४७०	—	४२८	—	१,१८९	१,०५,९४५	३०,३६५
६ पंढरपूर	११,६३५	३१,९४३	१९६	१	१२१	—	४७६	९१,६१५	२८,८२७
७ सांगोला	४६,७७६	३३,३५८	३०७	२	३१८	—	२६२	१,२९,९७५	७३,३६२
८ माळशिरस	५१,४७२	२७,९७४	३९२	—	४५१	१२	७२८	१,३४,१५७	४७,२४०
९ मोहोळ	७,९७०	२७,५२१	३४४	३	१०६	—	१,०३६	९२,७९२	२२,५३१
१० मंगळवेढे	१४,८८२	२२,८३३	४५२	२	६८	—	४६६	७७,७९०	३८,०८४
११ अकलकोट	५,२३७	२१,६०७	५४१	१०	३६६	—	१,५८९	९०,६९६	१४,९६७
एकूण	१,६४,६६८	३,०१,८०७	४,१३३	२४	२,६८०	५०	९,७६५	१०,८७,८४३	३,३१,०३४

शेतीची अवजारें

तालुका	नांगर		बैलगाळ्या	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	कांकडी	लोखंडी		बैलाचे	ऑईल इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ उ. सोलापूर	२९४	१,०४८	१,८४०	२०	९	१००	९	३	६४
२ द. सोलापूर	१,९२८	१,४१९	२,८७३	१२	५	२१७	—	—	३४
३ बांशी	५०	२,७९१	४,१२२	७०	९	१९३	३	२	९०
४ माढे	१००	२,४१५	३,६५२	४२	५	१००	१	४	५१
५ करमाळा	७	२,७९७	३,३६७	७	—	४५	—	५	१३८
६ पंढरपूर	३५५	१,८४३	२,८७६	४४	१३	१०५	१	—	२८
७ सांगोला	२,३५६	२,३४०	२,९०२	१९	११	९२	५	२	२२
८ माळशिरस	६८०	२,३५४	३,२४४	१११	७८	३०९	१५	२५	२४
९ मोहोळ	१४७	१,९२४	३,३३०	१४	१९	१६५	—	—	५४
१० मंगळवेढे	१,५७२	१,७४७	२,३७७	२२	५	४५	—	२	९
११ अकलकोट	४,१९४	१,१२०	३,७४५	५६	१३	२३९	३	३	६१
एकूण	११,६८३	२१,७९८	३४,३२०	४१७	१६७	१,६१०	३७	४६	५७५

टीप:—पशुधनासंबंधीचे व शेतीच्या अवजारासंबंधीचे आंकडे महाराष्ट्र राज्य सरकारच्या अर्थ व सांख्यिकीय विभागाकडून मिळालेले.

पुणे जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ६०२३ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १७°५४' व १९°२४' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७३°३३' व ७५°१०' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस अहमदनगर व ठाणे जिल्हा असून पूर्वेस अहमदनगर व सोलापूर जिल्हे, दक्षिणेस उत्तर सातारा व सोलापूरचा कांदी भाग व पश्चिमेस कुलाबा जिल्हा येतो. या जिल्ह्याचा आकार साधारणपणे त्रिकोणाकृति असून पायाकडील पूर्व-पश्चिम अंतर १०० मैलांहून अधिक येईल. पश्चिममुजाकडील दक्षिणेस अंतर नवळ जवळ तेवढेच असून ते पूर्वेकडे कमी होत जाते.

पश्चिमेकडील सद्याद्रोच्या जवळचा भाग डोंगराळ व चढउताराचा असून आग्नेय दिशेने जाणाऱ्या त्याच्या अनेक फाट्यांमुळे ठिकठिकाणी खंडित झाला आहे व त्यामुळे बनणाऱ्या खोऱ्यांतून घोड, भीमा व इतर लहान नद्या पूर्वेकडे वहात जातात. हे फाटे अखेर पूर्वेकडील सपाट मैदानाच्या प्रदेशांत विलीन होऊन जातात. पश्चिमेकडील बाटालगतच्या भागास मावळ म्हणतात व पूर्वेकडील सपाटीच्या प्रदेशास देश हीच संज्ञा आहे. या दोहोंच्या मध्येतर पट्टा खात्रीशीर पीक देणारा व सुपीक मानला जातो. पूर्वेकडेच्या देशभागातील जमीन चांगली सुपीक असली तरी अनिश्चित व कमी पर्जन्यमानामुळे तो भाग दुष्काळी मानला जातो.

या जिल्ह्यातील मुख्य नद्या म्हणजे भीमा व तिला उत्तरेकडून मिळणाऱ्या वेळ व घोड व दक्षिणेकडून मिळणाऱ्या भामा, इंद्रायणी, मुळासुळा व नीरा या होत. याखेरीज भीमा व कुकडी या घोडला उत्तरेकडून मिळणाऱ्या, कऱ्हा व शिवरंगा या नीरेला उत्तरेकडून मिळणाऱ्या, कुकडीला मिळणारी पुष्पावती व मुळेला मिळणारी पवना या इतर लहान नद्या आहेत. घोड आग्नेय दिशेने पुणे

व अहमदनगर जिल्ह्याच्या सरहद्दीवरून वहाते व भीमेस मिळते व तेथून पुढे भीमा पुणे व नगर व पुणे व सोलापूर यांच्या सरहद्दीवरून वहात जाऊन सोलापूर जिल्ह्यांत शिरते. नीरा नदी पुणे व उत्तर सातारा व पुढे पुणे व सोलापूर यांच्या सरहद्दीवरून वहात जाऊन जिल्ह्याच्या पूर्वेकडाला भीमेशी संगम पावते.

या जिल्ह्यातील शेतजमिनीचे तांबडी, काळी व बरड असे तीन प्रकारचे कार्पाकरण केले जाते. काळी जमीन मुख्यत्वेकरून पूर्वे भागांत व नद्यांच्या काठच्या प्रदेशांत आहे. पश्चिम भागातील जमीन तांबूळ असून पूर्वेभागापेक्षा ती हलकी व उथळ आहे. कांदी पठारावरील प्रदेशांत दगड गोठ्यांची उथळ काळी जमीन आढळून येते. पूर्वेकडील माळरान प्रदेशांतील जमीन बरड व हलकी आहे.

या जिल्ह्यामध्ये जंगलाचे क्षेत्र ४७० हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे १२ टक्के जंगल आहे. बहुतेक जंगल पश्चिम भागांत असून हलकें इमारती लांकूड, जळाळें लांकूड व चराळ रान यापेक्षा विशेष महत्त्वाचे जंगल नाही. हिर-च्याचे मात्र बरेच उत्पादन होतें. खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने काळा इमारती दगड व कांदी भागांत चुनखडी यापेक्षा कोणतीही महत्त्वाची खनिजे आढळत नाहीत.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची जिल्ह्यातील मोठी साधने खडकवासला धरण व मुठा कालवा, भाटघर धरण व नीरा कालवे होत. याखेरीज मडोबा व शेटफळ, कासुर्वा, वरवड, शिरसुफल, भाडळवाडी, तरंगवाडी, खानापूर इ. लहान तळी आहेत.

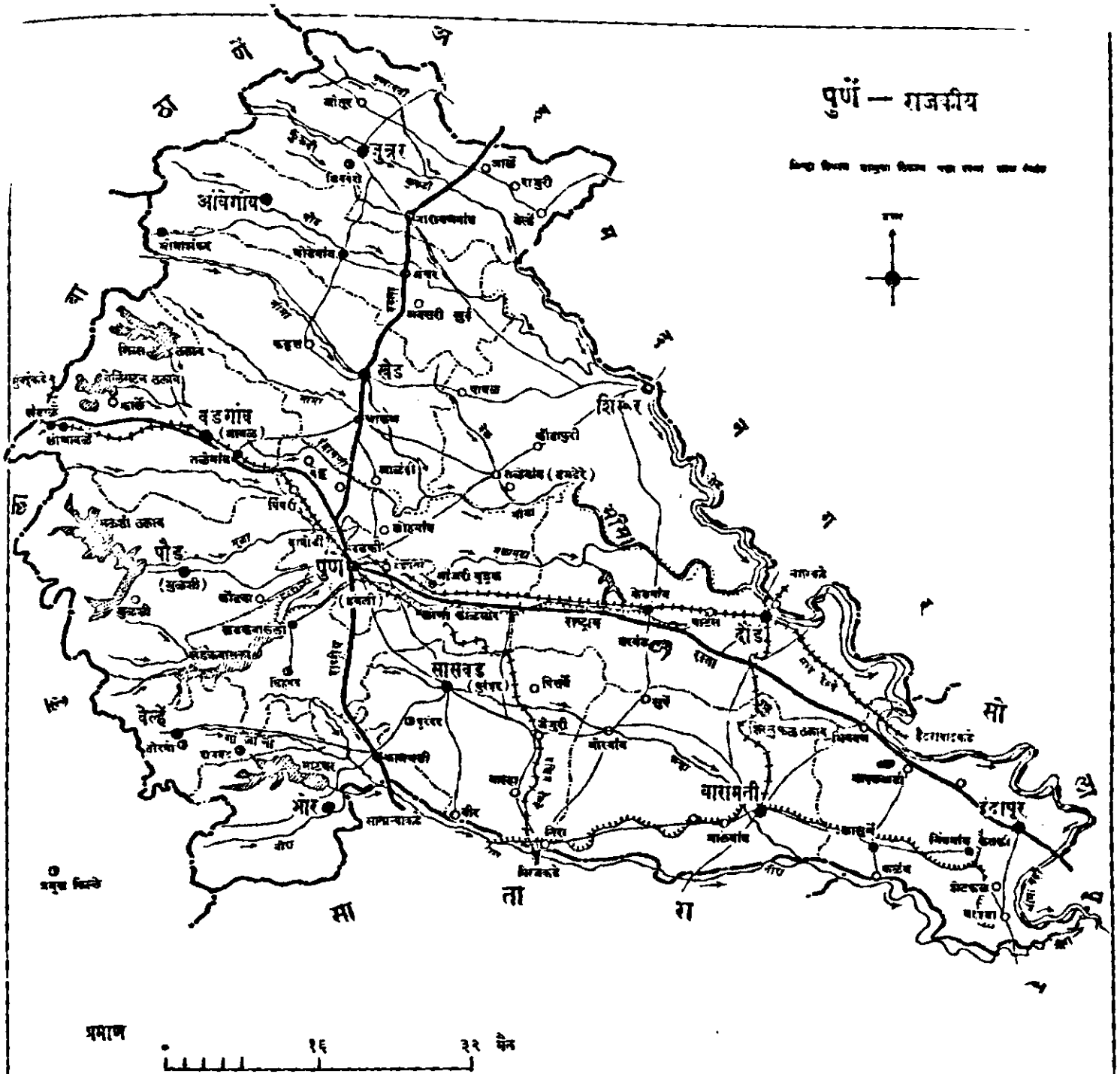
या जिल्ह्यातील सरासरी किमान उष्णतामान (जिल्ह्याचे ठिकाणचे) ५३° असून कमाल उष्णतामान १०१° फॅरेनाईट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

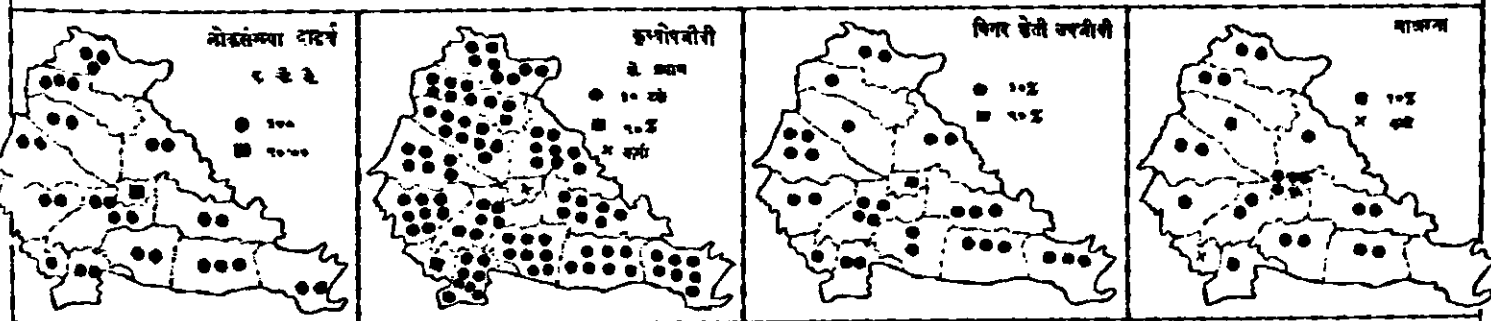
जिल्ह्यातील पर्जन्यमापक क्षेत्र	डिसेंबर - फेब्रुवारी		मार्च - मे		जून - ऑगस्ट		सप्टेंबर - नोव्हेंबर			वार्षिक सरकारी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ पुणे	—	०.२७	३.६१	१.७१	२४	१०.९४	१४.६०	१०	५.१४	९.९१	३९	१९.६९	२६.४९
२ घोड	—	०.२१	२.४१	१.२५	५४	३७.९४	४७.६३	१३	४.४१	१०.७५	६९	४४.७६	५९.८४
३ वडगांव	०.३	०.२४	२.८६	१.०९	४८	३१.८९	३०.९७	१०	३.९८	९.५३	६३	३८.७६	४१.८३
४ लोणावळा	—	०.२४	—	१.१९	६५	१४७.६१	१४२.८९	१५	११.०८	२५.७६	८०	१५८.६९	१७०.०८
५ खेड	—	०.२५	२.५४	१.३८	२७	१४.९०	१५.०२	९	६.३४	९.२२	४०	२३.७८	२५.८०
६ आळंदी	—	०.२३	३.८७	१.२७	२६	१४.५३	१३.२०	७	४.३१	८.६६	४१	२२.७१	२३.३६
७ घोडे	—	०.२०	३.१९	१.३९	३४	१६.९५	१८.८४	१०	६.१५	८.५७	४७	२६.२९	२९.००
८ जुन्नर	—	०.४०	१.५९	१.१७	३६	२१.८६	१८.६८	१४	५.८६	८.५६	५२	२९.३१	२८.८१
९ शिरूर	—	०.४१	१.२७	१.३६	१५	११.१७	८.८९	११	७.११	९.३९	२८	१९.५५	२०.०५
१० तळेगांव-हमदरे	—	०.३८	४.२९	१.७०	१६	९.२९	१०.३६	११	८.३१	८.८३	३३	२१.८९	२१.२७
११ सासवड	—	०.३१	२.७०	१.७७	२४	९.३८	१०.८३	१५	१४.४९	९.११	४३	२६.५७	२२.०२
१२ जेजुरी	—	०.४६	१.२५	१.५१	१६	५.४५	८.७०	११	१२.३०	९.१८	३१	१९.००	१९.८५
१३ बारामती	—	०.५३	१.६५	१.८२	२१	७.२९	७.७३	११	१२.७८	९.९४	३६	२१.७२	२०.०२
१४ दौंड	—	०.४३	१.४१	१.२८	१९	५.३८	७.६३	१३	१७.३०	८.८०	३५	२४.०९	१८.१४
१५ इंदापूर	—	०.६४	१.६७	१.५०	२४	८.०५	८.८०	११	७.७६	१०.८२	४२	१७.४८	२१.७६
१६ मोर	—	०.२६	४.८२	१.६१	४३	२२.०५	२५.५५	१७	१२.९८	९.२१	६५	३९.८५	३६.६३
१७ खंडाळा	—	X	१.५४	X	६७	१४९.४९	X	१६	१३.४७	X	८४	१६४.५०	X
१८ वेन्हे	०.१६	X	२.९४	X	६१	७६.४६	X	२०	११.४६	X	८५	९९.०२	X
जिल्हा सरासरी	—	०.३४	२.४४	१.४३	३१	२३.४३	२४.४०	१२	८.७७	१०.३९	४६	३४.६४	३६.५६

पुणे - राजकीय

विश्व विद्यालय, वास्तविक विद्यालय, राजकीय विद्यालय, राजकीय विद्यालय

प्रमाण ३२ किलोमीटर

प्रमाण ३२ किलोमीटर

जिल्हा : पुणे

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	त्रिया	हजार पुरुषास त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढये दर चौ. मैली
१ आंबेगांव	४०१.५	१०१	३	९८,८८०	४८,८७६	५०,००४	१०२३	२४६
२ बारामती	५३९.७	६०	३	१,३४,२७१	६७,६२५	६६,६४६	९८६	२४९
३ भोर	३२४.८	१८१	१	७३,७११	३५,६५८	३८,०५३	१०६७	२२७
४ दौंड	५१६.१	६४	१	८९,१६२	४४,८२९	४४,३३३	९८९	१७३
५ हवेली	५१४.९	११७	६	१,८०,६५३	९३,७१९	८६,९३४	९२८	३५१
६ इन्दापूर	५८५.८	८०	५	१,१२,३०४	५७,३६२	५४,९४२	९५८	१९२
७ जुन्नर	५३२.७	१३१	६	१,४०,२८७	६८,८५८	७१,४२९	१०३७	२६३
८ खेड	५३९.४	१५५	२	१,२६,४५७	६३,२६६	६३,१९१	९९९	२३४
९ मावळ	४१३.८	१६८	२	९८,३८६	५१,२१६	४७,१७०	९२१	२३८
१० मुळशी	३५३.३	१३२	—	६८,८८४	३५,०२६	३३,८५८	९६७	१९५
११ पुणे शहर	६७.८	३	३	५,९४,०८३	३,२३,९४०	२,७०,१४३	८३४	८,७६२
१२ पुरंदर	४२६.५	८२	२	१,०३,३९९	५०,८३९	५२,५६०	१०३४	२४२
१३ शिरूर	६१०.५	७७	२	१,०३,१०८	५१,५४३	५१,५६५	१०००	१६९
१४ वेरुळे	१९६.२	१२४	—	२७,३९१	१३,४४४	१३,९४७	१०३७	१४०
एकूण पुणे जिल्हा	६,०२३.०	१,४७५	३६	१९,५०,९७६	१०,०६,३०१	९,४४,७७५	९३९	३२४

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ आंबेगांव	२०.१	७९.९	८५.३	१४.७	२८.५	४.८	१६.५	९८,८८०
२ बारामती	२२.३	७७.७	७३.९	२६.१	२६.२	९.५	१७.९	१,३४,२७१
३ भोर	१००.०	९०.०	७५.८	२४.२	२१.१	४.८	१२.६	७३,७११
४ दौंड	२९.१	७८.९	६७.७	३२.३	२९.६	१०.३	२०.०	८९,१६२
५ हवेली	१७.३	८२.७	५५.६	४४.४	२५.३	६.०	१६.०	१,८०,६५३
६ इन्दापूर	३३.५	६६.५	७४.२	२५.८	२१.३	६.४	१४.०	१,१२,३०४
७ जुन्नर	२९.३	७०.७	७८.९	२१.१	३२.९	९.०	२०.७	१,४०,२८७
८ खेड	११.२	८८.८	८४.०	१६.०	२१.३	४.४	१२.८	१,२६,४५७
९ मावळ	२३.५	७६.५	५४.७	४५.३	२३.५	८.१	१६.१	९८,३८६
१० मुळशी	—	१००.०	८१.१	१८.९	१४.२	२.६	८.५	६८,८८४
११ पुणे शहर	९९.१	०.९	३.४	९६.६	५८.८	३५.५	४८.२	५,९४,०८३
१२ पुरंदर	९.१	९०.९	७८.६	२१.४	३६.६	१०.७	२३.४	१,०३,३९९
१३ शिरूर	१२.८	८७.२	८१.५	१८.५	२१.१	५.२	१३.२	१,०३,१०८
१४ वेरुळे	—	१००.०	९३.३	६.७	७.८	१.५	४.६	२७,३९१
एकूण पुणे जिल्हा	४२.८	५७.२	५२.३	४७.७	३९.८	१५.७	२८.१	१९,५०,९७६

जिल्हा पुणे—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाळ व नापीक	शेती क्षेत्रातील उपयोगातील	शेतीयोग्य पट	चराक रान	झाडे इत्यादि	चाळ पट	इतर पट	एकूण जागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ पुणे शहर	२९६	६	७	६	—	—	—	१६०	४६	७१	७	७८
२ हवेली	३,३०२	३५८	३५२	१०	४	७५	—	५२	४६५	१,९८६	२१८	२,२०४
३ भोर	२,१०२	३२०	४७३	२४	१५	—	—	—	२००	१,०७०	८०	१,१५०
४ खेड	३,३९४	४५४	३०७	५२	२१	७२	—	४५	६१	२,३८२	२०८	२,५९०
५ बारामती	३,४९६	१७६	३३९	२	—	४७	—	१०	४२९	२,४१३	१७४	२,५८७
६ पुंरंदर	२,८६०	२१२	४५१	१	३	—	—	—	२३१	१,९६२	२४८	२,२१०
७ मावळ	२,७९६	५८५	२३४	१४८	४	७९	—	४४	६०	१,६६२	५६	१,६९८
८ मुळशी	२,३९३	४१२	१६२	२०८	५५	—	—	२७२	४७१	८१३	३५	८४८
९ जुन्नर	३,४२१	५४५	२२८	१	१६	१२	—	१५	१७७	२,४२७	२७५	२,७०२
१० दौंड	३,१८७	३४८	४३०	७	२९	४०	१०	—	१५०	२,१७३	१२३	२,२९६
११ इंदापूर	३,६२७	३१२	२९८	१	८	१२	—	१६	३८१	२,५९९	१२६	२,७२५
१२ वेरें	१,२२७	२४८	१५९	१	९	९९	९	—	१४८	५६१	७	५६८
१३ आंबेगांव	२,५७७	५६८	१५१	७९	७	३५	—	—	१९२	१,५४५	२३२	१,७७७
१४ शिरूर	३,८४६	१५४	९०९	१५३	२२२	—	—	५	४४	२,३५९	३७४	२,७३३
एकूण	३८,४४४	४,६९८	४,५००	६९३	३८६	४७१	१९	६१९	३,०५५	२४,००३	२,१६३	२६,१६६

जिल्हा पुणे—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कारलवे-पाट				बागायत विहिरी						पड विहिरी	तळी			
	सरकारी	लांबी मैल	खाजगी	लांबी मैल	सरकारी कच्छ्या	खाजगी		एकूण		एकूण बागायत विहिरी		पड विहिरी	१०० एकरां पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी
						बांधीव	कच्छ्या	बांधीव	कच्छ्या				१०० एकरां पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	
१ पुणे शहर	२	५	—	—	—	३०३	३५	३०३	३५	३३८	७८	१९९९	—	—	—
२ हवेली	१६	६८	१०	१७	—	२४६	२,७६१	२४६	२,७६१	३,००७	८०२	९५७	१	४५	४६
३ भोर	—	—	३	१	—	४०	१६७	४०	१६७	२०७	१४८	५९	—	—	—
४ खेड	—	—	३	६	—	२,८३५	५६४	२,८३५	५६४	३,३९९	—	३१२	—	—	—
५ बारामती	१	५६	—	—	—	१,८५२	५९२	१,८५२	५९२	२,४४४	४१३	५२२	—	—	—
६ पुंरंदर	१	१०	२	५	—	३,२७४	५२१	३,२७४	५२१	३,७९५	७३२	४३२	—	१	१
७ मावळ	—	—	—	—	—	१२५	४२	१२५	४२	१६७	३५	८३	—	—	—
८ मुळशी	—	—	—	—	—	१४३	२५	१४३	२५	१६८	२१	५५	—	—	—
९ जुन्नर	३	७	१२७	१०१	—	६,६०७	१५०	६,६०७	१५०	६,७५७	१,१७४	८०३	—	१	१
१० दौंड	१	१८	—	—	१,७५७	८२४	२,५८१	८२४	४,३४६	५,१७०	—	२७८	४	—	४
११ इंदापूर	१	२२	—	—	—	१,५४४	१,९६२	१,५४४	१,९६२	३,५०६	५०८	९७५	२	४	६
१२ वेरें	१	१	—	—	—	—	१	—	१	१	१३१	२६	—	—	—
१३ आंबेगांव	—	—	१७	५०	—	४,६१९	४२३	४,६१९	४२३	५,०४२	१८३	४७७	—	—	—
१४ शिरूर	—	—	३५	२७	—	२,९३४	६४५	२,९३४	६४५	३,५७९	४३५	२३६	—	—	—
एकूण	२६	१८७	१९७	२०७	१,७५७	२५,३४६	१०,४७७	२५,३४६	१२,२३४	३७,५८०	४,६६०	५,४१०	७	५१	५८

जिल्हा पुणे—निरनिराळ्या साधनांनी मिळणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसरे बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसरेसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ पुणे शहर	६.७	—	२.७	—	०.१	९.६	१३.५	०.५	१०.१	१२.९
२ हवेली	११५.९	४.७	४१.८	०.७	०.२	१६३.३	८.२	२८	१९१.३	८.७
३ भोर	—	४.९	१४.९	—	—	१९.८	१.८	—	१९.८	१.७
४ खेड	—	५.२	६१.१	—	—	६६.३	२.८	९.४	७५.७	२.९
५ बारामती	४५९.९	—	१७६.९	—	—	६३६.८	२६.४	१०५.२	७४२	२८.७
६ पुरंदर	८.१	२१.३	५५.८	—	—	८५.२	४.३	७१.४	१५६.६	७.१
७ मावळ	—	—	४	—	०.१	४.१	०.२	१	५	०.३
८ मुळशी	—	—	३.१	—	—	३.१	०.४	०.३	३.४	०.४
९ लुभर	१२	१८.२	५२.६	०.४	१.७	८५	३.५	७.९	९२.९	३.४
१० दौंड	३४.७	—	११०.३	—	२०.१	१६५.१	७.६	४२.६	२०७.७	९.०
११ इंदापूर	३६८.४	—	११६.७	—	—	४८५.१	१८.७	८३	५६८.१	२०.८
१२ वेळे	०.१	—	—	—	—	०.१	अ.	—	०.१	अ.
१३ आंबेगांव	—	५.२	३५.६	—	—	४०.८	२.६	४३.८	८४.६	४.८
१४ शिरूर	—	—	५८.२	—	१.८	६०	२.५	१४.९	७४.९	२.७
एकूण	१,००५.९	५९.४	७३३.८	१	२४	१,८२४	७.६	४०८.२	२,२३२.२	८.५

जिल्हा पुणे—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांबूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	कढधान्ये			केस
			खरीप	रब्बी	एकूण				हरभरा	तूर	इतर	
१ पुणे शहर	२.३	१.३	—	०.१	०.१	०.१	०.१	—	अ.	—	—	३.५
२ हवेली	११.२	१०.६	४.२	१२.२	१६.४	१५.१	०.१	—	१७.१	०.६	—	३१.९
३ भोर	—	६.४	—	६.१	६.१	—	अ.	—	१.९	—	—	१.१
४ खेड	२.४	९.९	—	११.७	११.७	३.७	०.२	—	८.२	—	—	०.८
५ बारामती	२८.३	४१.४	—	३२८.८	३२८.८	७५	१.२	१.१	४१.१	१६.९	१.७	१०२.१
६ पुरंदर	७.४	२०.३	—	४२.८	४२.८	१५.१	०.७	—	९.३	—	०.१	१०.१
७ मावळ	०.३	०.५	—	०.१	०.१	१.१	—	—	—	—	—	१.३
८ मुळशी	—	०.२	—	—	—	—	—	—	—	—	—	०.३
९ लुभर	२.७	२१.२	—	—	—	—	०.६	—	३१.२	—	—	२.८
१० दौंड	४.७	१७.६	—	९४.१	९४.१	२४.२	०.४	अ.	४.४	३	०.६	१२.६
११ इंदापूर	१२.२	२८.८	—	२५२.३	२५२.३	६३	६.५	—	४०.५	२२.२	१.९	८२.३
१२ वेळे	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	०.१
१३ आंबेगांव	०.५	१८.१	—	—	—	—	—	—	—	—	—	०.२
१४ शिरूर	१.९	२३.९	—	—	—	५.४	०.३	—	—	—	—	६.५
एकूण	७३.७	२००.६	४.२	७४८.२	७५२.४	२०१.६	१०.४	१.१	१५३.८	४२.६	४.२	२५५.५

जिल्हा पुणे—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मिरची	भाजें	बटाटा	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके	कापूस	ताग	भुईमूग	तंबाखू	इतर किार अन्न-पिके	धान्याची पिके	एकूण किार अन्न-पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ पुणे शहर	०.३	—	अ.	०.३	७.९	अ.	—	०.२	०.३	०.७	०.९	२.१	१०.१
२ हवेली	२.१	—	२.१	६१.३	१६८.८	०.४	१.६	२	—	५.३	१३.४	२२.७	१९१.३
३ भोर	२.२	—	१.३	०.७	१९.७	—	—	—	—	—	—	—	१९.८
४ खेड	२.४	—	१.३	१६.४	६८.७	—	—	—	—	३.९	३.१	७	७५.७
५ बारामती	४.३	अ.	—	१६.७	६५८.६	४१.६	२.२	६.२	०.२	१२.५	२०.८	८३.५	७४२.
६ पुरंदर	१५.३	—	४	१०	१३५.१	१.९	—	११.४	—	२.७	५.६	२१.६	१५६.६
७ मावळ	०.८	—	१.७	—	५.८	—	—	—	—	—	०.२	०.२	५
८ मुळशी	—	—	—	—	०.५	—	—	२.७	—	०.२	—	२.९	३.४
९ लुभर	—	—	२०.८	—	७९.३	—	—	—	०.६	१३	—	१३.६	९२.९
१० दौंड	४	—	अ.	१०.१	१७५.७	१४.७	०.४	९.१	०.४	७.४	—	३२	२०७.७
११ इंदापूर	३.८	—	अ.	—	५१३.८	२१.३	६	१३.४	०.४	२	११.५	५४.६	५६८.१
१२ वेले	—	—	—	—	०.१	—	—	—	—	—	—	—	०.१
१३ आंबेगांव	—	—	२५.१	२०.२	६४.१	०.२	—	—	—	२०.३	—	२०.५	८४.६
१४ शिरूर	८.३	—	६.१	६.७	५९.१	७.७	—	—	—	८.३	—	१६	७४.९
एकूण	४३.६	अ.	७४.३	१४२.२	१,९५६	८७.७	१०.१	४५	१.९	७६.१	५५.४	२७६.२	२,२३२.२

जिल्हा पुणे—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी खरीप	ज्वारी रब्बी	एकूण ज्वारी	बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्यपिके	एकूण धान्यपिके
१ पुणे शहर	२	१	—	—	११	११	९	०.४	—	—	—	२४
२ हवेली	७०	२५	०.२	—	४३०	४३०	६४३	२	१६	१	५	१,९९२
३ भोर	११८	१७	३	—	२२४	२२४	५८	अ.	६३	३७	२	५२३
४ खेड	१५७	५०	३	१५६	२६०	४१६	५८०	०.४	५४	३१	२४	१,३१५
५ बारामती	२९	४४	०.९	—	१,६१८	१,६१८	३२२	१	—	०.३	०.३	२,०१६
६ पुरंदर	३२	३०	—	१५	८८६	९०१	५७६	०.७	३	१	०.७	१,५४५
७ मावळ	२६०	९३	६	२७	१४७	१७४	२७	०.५	४४	१०	६	६२६
८ मुळशी	२६४	१७	१	५६	१६०	२१६	४७	—	७७	३३	०.३	६४९
९ लुभर	११८	१२८	१	६४	४०६	४७०	९६७	०.६	२४	१८	३	१,७३१
१० दौंड	५	२३	अ.	—	१,६८४	१,६८४	१९१	०.४	—	०.२	१	१,९०४
११ इंदापूर	१३	३४	—	—	१,८१७	१,८१७	१९५	१	—	अ.	२	२,०७०
१२ वेले	९३	३	०.४	१५	२०	३५	३	—	६६	४२	—	२४१
१३ आंबेगांव	६१	५४	—	३१	३२१	३५२	५२१	०.५	३८	२५	६	१,०५६
१४ शिरूर	२	४३	—	६१	१,३४७	१,३०८	६५५	०.३	—	अ.	—	२,००८
एकूण	१,२२४	५६२	१६	४२५	९,२३१	९,६५७	४,७९३	१६	३८५	१९८	५०	१६,९००

जिल्हा पुणे—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	तूर	उरीद	कुळीय	इतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये	उंस
१ पुणे शहर	३	अ.	०.४	०.१	—	०.४	३	२७	४
२ हवेली	६५	९	१९	१६	१५	४९	१७४	१,३६६	३२
३ भोर	२९	०.७	७	२०	७	२०	८३	६०६	१
४ खेड	११२	३	१७	३१	—	७१	२३५	१,५५०	०.८
५ बारामती	५४	४	२९	०.४	८३	५२	२१९	२,२३५	१०२
६ पुरंदर	७१	१०	१०	८	४७	५४	२०१	१,७४६	१०
७ मावळ	३५	२	४	५	—	२०	६७	६९३	१
८ मुळशी	१७	१	४	३	४	११	४०	६८९	०.३०
९ जुन्नर	१९९	३	१२	२४	६४	५२	३५५	२,०८६	३
१० दौंड	३३	६	७	०.१	९०	२५	१६४	२,०६८	१३
११ इंदापूर	५८	४	४८	०.१	११६	४८	२७४	२,३४४	८९
१२ वेळे	३	—	२	०.९	१	४	१२	२५३	०.१
१३ आंबेगांव	८१	३	१२	११	३७	३७	१८१	१,२३७	०.२
१४ शिरूर	५४	५८	२८	१४	६३	४७	२६३	२,२७१	६
एकूण	८१४	१०७	१९९	१३४	५२७	४९०	२,२७१	१९,१७१	२५५

जिल्हा पुणे—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके					फळ-पिके				भाजी-पिके			एकूण भाज्या व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके			
	भिरची	हळद	धना	लसूण	इतर मसाल्याची पिके	केळी	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या					
१ पुणे शहर	०.३	०.३	०.३	—	—	१	०.३	०.१	४	४	अ.	०.१	४	४	८	—	४०
२ हवेली	९	०.१	३	०.२	१	१२	२	३	११	१६	४	१९	२७	५०	६६	१९	१,४९५
३ भोर	३	—	०.९	०.१	—	२०	अ.	४	—	४	४७	६	७	६३	६७	—	१,६३८
४ खेड	१८	—	७	०.६	—	४	१	५	२	८	अ.	७	३	१०	१८	—	२,३५९
५ बारामती	४	—	०.१	०.२	—	१६	०.३	६	८	१५	४	४	३६	४४	५९	—	१,८३१
६ पुरंदर	१५	०.३	१.७	—	—	०.८	अ.	०.१	०.१	०.३	२	०.५	०.५	३	४	—	६९६
७ मावळ	०.८	—	—	—	०.५	३	—	—	२	२	०.२	२	४	६	८	—	७००
८ मुळशी	३	—	०.९	१६	—	२६	१९	१	५	२५	२१	४	९	३४	५९	—	२,१७४
९ जुन्नर	९	—	०.२	०.२	०.२	५	०.३	३	३	६	अ.	८	५	१३	१९	—	२,१०५
१० दौंड	४	—	अ.	अ.	—	४	१	१	२	४	अ.	२	६	८	१२	—	२,४४२
११ इंदापूर	४	अ.	अ.	अ.	—	०.५	०.१	—	९	९	—	अ.	०.३	०.३	६	८	२७१
१२ वेळे	०.४	—	०.१	—	—	२०	०.२	१	—	१	४१	२	८	५१	५२	—	१,३०९
१३ आंबेगांव	८	—	०.२	१२	—	११	०.२	८	०.१	९	६	—	३	९	१८	—	२,३०६
१४ शिरूर	६	०.२	१	१	०.६	११	०.२	८	०.१	९	६	—	३	९	१८	—	२,३०६
एकूण	८५	०.९	८	३०	२	१२६	२५	३२	४८	१०५	१२६	५८	११५	२९९	४०४	२७	१९,९८४

जिल्हा पुणे—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कापूस	ताग	इतर तंतु पिकें	एकूण तंतु पिकें	सुर्यमूग	तीळ	करढी	जवस	इतर तेल-बियांची पिकें *	एकूण तेल-बियांची पिकें	तेंबाळू	विड्याची पाने	एकूण अमली व औषधी पिकें	ज्वारी कडवळ	गवत	इतर बाण्याची पिकें	एकूण बाण्याची पिकें	इतर बिार अन्न पिकें	एकूण बिार अन्न-पिकें
१ पुणे शहर	अ.	—	—	अ.	०.२	—	—	—	—	—	—	—	—	१७	२०	—	२७	—	३८
२ हवेली	०.३	२	—	२	२२	८	—	०.४	२४	५५	—	१	१	२९०	३६१	—	६५१	—	७१०
३ भोर	—	०.३	०.१	०.४	३१	७	८	०.३	५	५०	—	अ.	अ.	२७	४५७	—	४८४	—	५३५
४ खेड	अ.	—	०.५	०.६	१५७	१०	०.१	०.५	४१	२१०	—	१	१	२	७३५	१	७३८	१	९५१
५ बारामती	५१	२	१	५४	७	०.६	१३०	०.१	अ.	१३७	०.२	०.३	०.४	२१	१५	—	३६	—	२२८
६ सुरंदर	२	०.४	—	२	११	०.१	—	०.१	८४	९६	—	०.८	०.८	५	२७४	२	२८१	—	३७९
७ मावळ	—	०.६	—	०.६	६	१६	—	—	२१	२४	—	—	—	०.२	९७४	—	९७४	—	१९९
८ मुळशी	—	०.१	०.२	०.३	३	०.६	९	—	१२	३४	—	—	—	—	१२४	—	१२४	—	१४९
९ जुन्नर	—	—	०.६	०.६	४३	०.८	५	—	४०	८९	२	०.४	३	७३	३४८	१४	४३५	—	५२८
१० दौंड	१५	०.४	—	१५	९	१	१४१	०.४	०.२	१५२	०.४	—	०.४	५	१८	१	२४	०.५	१९१
११ इंदापूर	३४	६	—	४०	४४	४	१५५	०.१	०.२	२०४	०.४	३	३	११	२४	१	३६	—	२८२
१२ वेळे	—	—	—	अ.	०.७	२	—	—	११	१४	—	—	—	—	२८३	—	२८३	—	२९७
१३ भांबेगांव	०.२	—	—	०.२	५१	१	—	—	३६	८८	१	—	१	३	३७०	६	३७६	—	४६८
१४ शिरूर	८	—	—	८	१४६	—	१७०	०.२	७	३२३	०.२	०.१	०.३	४	६७	१	७२	२४	४२७
एकूण	१११	१२	२	१२५	५३१	५१	६१९	२	२६३	१,४६६	५	६	११	४५८	४,०७०	२६	४,५५४	२६	६,१८२

जिल्हा पुणे—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिकें						एकूण पिकांचें क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचें क्षेत्र (दुसड वजा जाता)	पिक आलेले क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिकें	बिार अन्नपिकें	अन्नपिकें	बिार अन्नपिकें	अन्नपिकें	बिार अन्नपिकें				
१ पुणे शहर	१३	३३	२७	५	४०	३८	७८	७	७१	७८
२ हवेली	९८८	३८०	५०७	३३०	१,४९५	७१०	२,२०५	२१९	१,९८६	२,२०५
३ भोर	३४२	५३५	२७३	०.३	६१५	५३५	१,१५०	८०	१,०७०	X
४ खेड	१,१९२	९४७	४४६	४	१,६३८	९५१	२,५८९	२७७	२,३८२	२,३७७
५ बारामती	९३४	९८	१,७२५	१३०	२,३५९	२२८	२,५८७	१७४	२,४१३	२,४१३
६ सुरंदर	६२८	३०८	१,२०३	७१	१,८३१	३७९	२,२१०	२४८	१,९६२	X
७ मावळ	४१८	९९८	२८१	०.६	६९९	९९९	१,६९८	५६	१,६४२	१,६९८
८ मुळशी	५०९	१४९	१९१	—	७००	१४९	८४९	३६	८१३	८४६
९ जुन्नर	१,४४१	५२२	७३३	६	२,१७४	५२८	२,७०२	२७५	२,४२७	२,६२६
१० दौंड	२१५	३९	१,८९०	१५२	२,१०५	१९१	२,२९६	१२३	२,१७३	२,२९६
११ इंदापूर	५३१	११७	१,९११	१६५	२,४४२	२८२	२,७२४	१२५	२,५९९	२,५९९
१२ वेळे	२५२	२९७	१९	—	२७१	२९७	५६८	७	५६१	५६१
१३ भांबेगांव	८१२	१००	४९७	३६८	१,३०९	४६८	१,७७७	२३२	१,५४५	१,५४५
१४ शिरूर	९०२	४०९	१,४०४	१८	२,३०६	४२७	२,७३३	३७४	२,३५९	१,९६६
एकूण	८,८७७	४,९३२	११,१०७	१,२१०	१९,९८४	६,१८२	२६,१६६	२,१६३	२४,००३	२१,२१२

* इतर तेलबियांच्या पिकामध्ये येथे मोहरीचा समावेश केला आहे. मोहरीचें बहुतेक क्षेत्र मावळमध्ये आहे. X आंकडे उपलब्ध नाहीत.

पुणे जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षांखालील वासरे	
	वक्र	कामाचे	किन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्याळिल्या	किन दुभत्या कामाच्या	किन दुभत्या कामाच्या	एकूण गाई	खोड	कालवडी
१ पुणे शहर	६७	२,३५२	७७	२,४२९	२,१८०	४९९	३३४	१६	१७	३,०४६	९५६	१,४९४
२ हवेली	१०४	२७,०१२	१९९	२७,२१५	८,८२७	८,२७१	१,३२५	२९०	५७५	१९,३०८	७,८७५	७,७२९
३ भोर	७४	१२,८१८	८५	१२,९०३	४,७२०	५,६३६	१,०२१	३	९२५	१२,३०५	४,४०१	४,८५९
४ खेड	७४	३०,८७७	६०३	३१,५५४	७,८९२	१६,६६४	१,५६७	१६	७	२६,१४६	१०,९८३	१०,९०३
५ बारामती	१६	२०,७७९	४५	२०,८२४	७,५८४	५,८४८	८८६	३	३	१४,३२४	१४,४१७	७,०३३
६ पुरंदर	६	२०,५३८	५२	२०,५९६	५,५५५	६,४५१	९८१	१	९	१२,९९७	५,४११	५,२३०
७ मावळ	१०२	१८,५१४	२३१	१८,८४५	४,७६४	८,९१६	१,२०५	५५	२४	१४,९६४	७,७१८	७,४५६
८ मुळशी	६०	१४,३४७	१३६	१४,५४३	४,४९६	६,२४१	५५९	८	१९	११,३३३	५,७२७	५,५०१
९ जुन्नर	५७	२९,१३२	१७१	२९,३०३	६,११३	१२,९३७	२,९७९	२	१२	२१,५४३	८,६१०	७,९६२
१० दौंड	१५९	१८,१२४	७०	१८,२९३	६,९२७	४,९५१	४७४	—	—	१२,३५२	६,४७९	५,११४
११ इंदापूर	२५	१९,३८१	४३	१९,४२४	८,४४४	५,७३८	७७१	—	१९	१४,९७२	८,०४५	७,९८२
१२ वेळें	५९	६,६८३	१७०	६,९१२	२,३९४	४,०१५	६६३	२	११	७,०८५	२,९१८	२,९१६
१३ आंबेगांव	१०८	२१,६१४	९७	२१,८११	५,१५६	११,०७०	८४१	१,११४	—	१८,१८१	६,४९१	५,९१७
१४ शिरूर	९१	२१,७९२	५९	२१,८५१	९,८८९	५,३१३	१,५७१	—	१९२	१६,९६५	८,२९२	७,६१०
एकूण	१,००२	२,६३,९६३	२,०३८	२,६७,००३	८४,९४१	१,०२,०५०	१५,१७७	१,५१०	१,८१३	२,०५,४९१	९०,८२२	८७,७०६

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षांखालील रेडके	
	वक्र	कामाचे	किन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्याळिल्या	किन दुभत्या कामाच्या	किन दुभत्या कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ पुणे शहर	५९	५	७	७१	४,०९७	६७७	३९२	३५	३५	५,२३६	४६५	१,०१७
२ हवेली	४५	५६	७	१०८	७,४८४	४,३७०	६४७	२	३९	१२,५४२	१,०९१	३,९५४
३ भोर	३५	२३७	५	२७७	५,२९३	३,८५६	७५४	१३	२९	९,९४५	१,३६३	४,५४५
४ खेड	३४	९७	१४	१४५	४,०७८	४,७४७	८३१	२५	९	९,६९०	१,५५०	३,९०७
५ बारामती	३१	१२६	३	१६०	२,२०६	१,२२९	१८७	४	१	३,६२७	१,१५१	१,७५४
६ पुरंदर	१३	३२	१२	५७	१,८३९	१,८४६	२१५	९	४	३,९१३	५६४	१,६०४
७ मावळ	४५	३३२	१४	३९१	५,३९०	४,१२९	६४९	१२५	१०	१०,३०३	१,१५६	३,२१५
८ मुळशी	४६	१२९	३	१७८	३,६५३	३,१५१	३३८	२	६	७,१५०	९०१	२,३९७
९ जुन्नर	३३	५८०	८	६११	३,६२९	३,०२७	६४९	६	१३	६,३२४	१,४२०	२,७३७
१० दौंड	४४	४२९	४	४७७	९७७	६९३	६२	१६५	२१	१,९१८	६४८	४९६
११ इंदापूर	४०	४२०	११	४७१	२,१८९	१,०१७	२१९	७९	१२	३,५१६	१,४१६	१,९८४
१२ वेळें	१५	१६६	४	१८५	१,७४०	१,७०१	३०२	४	—	३,७४७	५१७	१,३७७
१३ आंबेगांव	४७	१३७	२	१८६	२,०४०	३,२१०	३३८	५९	१३	४,५६०	८९०	१,८३१
१४ शिरूर	२६	४	१	३१	८३७	५०७	१७२	१७२	३३	१,७२१	३४०	८०७
एकूण	५०३	२,७५०	९५	३,३४८	४४,४५२	३३,१६०	५,६५५	७००	२२५	८४,१९२	१३,४७२	३१,६२५

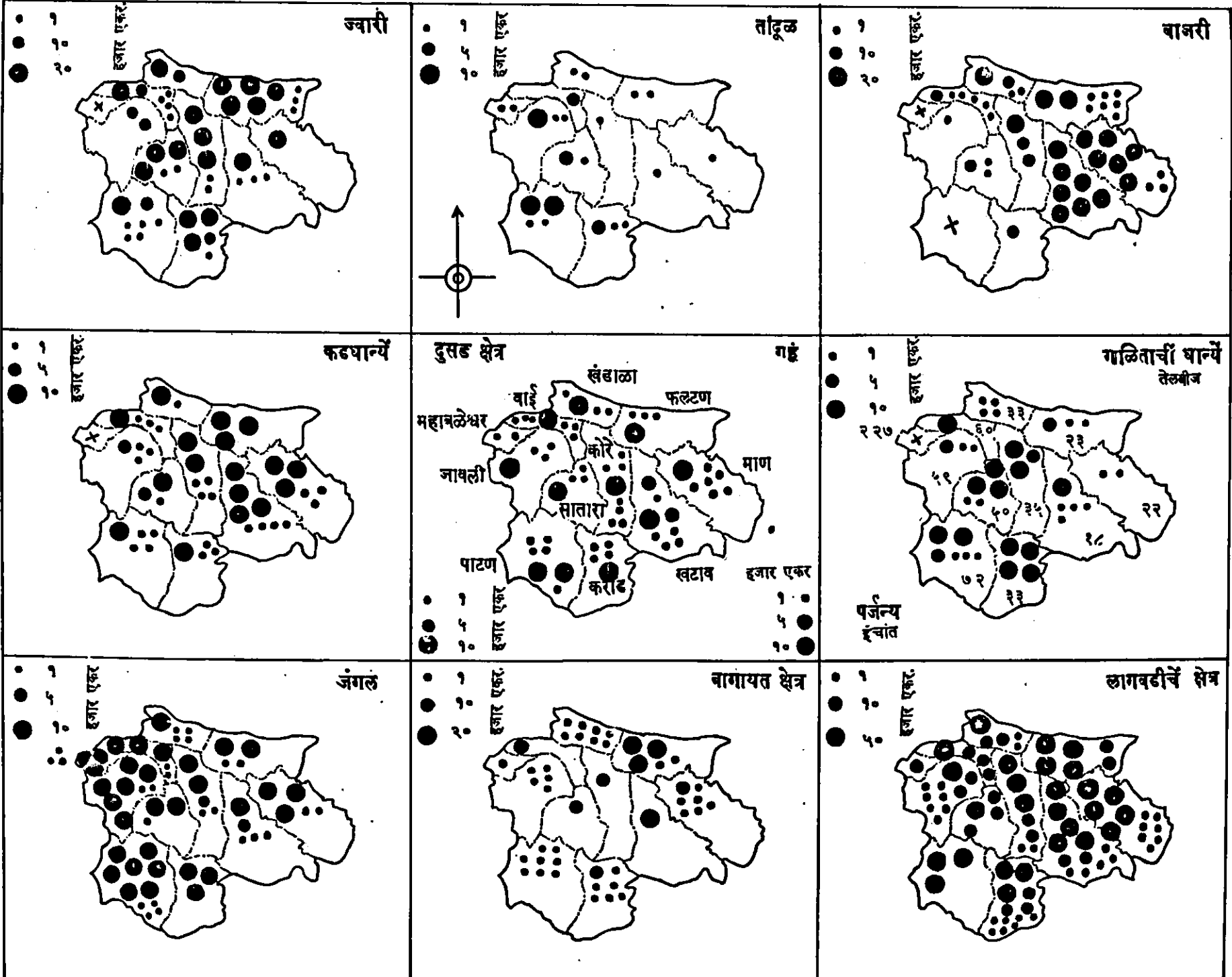
पुणे जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर जनावरें

तालुका	मेंढरें	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेचरें	गाढवें	उंट	डकरें	एकूण सर्व जनावरें	कोंबडी व बदकें
१ पुणे शहर	८६	८,१३७	५८८	१	१८३	३	४९१	२४,२७०	३९,०२३
२ हवेली	१३,४७३	१६,३९८	६०७	४	३६४	—	३,२२७	१,१३,९७५	६२,८४७
३ भोर	३,४०५	५,९५६	७७	२	९९	—	४१	६०,२५२	३५,४९९
४ खेड	४,२९३	२४,०६४	४६८	—	२४५	—	१४४	१,२४,०९१	६६,३३६
५ बारामती	४५,७३७	३८,३०८	२८४	—	२७७	—	८२६	१,४१,५३८	९४,११५
६ पुरंदर	२५,३८४	२३,४६०	३९०	५	२५८	—	४८१	१,००,३५०	६०,७०४
७ मावळ	२,४०७	४,८०६	२४५	४	९०	६	२२२	७१,८३०	४०,६६६
८ मुळशी	१,१८५	३,४०१	११६	—	१३८	—	५१	५२,६११	३६,६५०
९ जुन्नर	२६,७१२	३७,३८४	४३९	—	३२१	—	४६५	१,४३,८८८	५९,९९६
१० दौंड	२८,९८३	१९,१५२	१९४	६	२८८	—	८१४	९५,२७४	५४,२३३
११ इंदापूर	३०,८८६	४५,९०२	४०४	५	४०४	—	८८५	१,३६,३२१	७९,२५८
१२ वेले	५०५	१,३३४	१०	—	—	—	—	२७,२०६	२२,३४७
१३ आंबेगांव	२६,३५७	२२,८५१	३४६	—	२०९	—	३५८	१,०९,९९६	३३,३१२
१४ शिरूर	१९,७३९	३१,०४३	४९०	—	२२९	—	४८६	१,०९,६९५	६३,०४९
एकूण	३,२९,१५२	२,८२,१९६	४,६५८	२७	३,१०५	९	८,४९१	१३,११,२९७	७,४८,०३५

शेतीचीं अवजारें

तालुका	नांगर		कैलाष्या	उसाचे चरक		बागायतीसाठीं पंप-		ट्रॅक्टर	तेल-घाणे
	लांकडी	लोखंडी		बैलांचे	ऑ. इंजिनचे	ऑ. इंजिन-पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ पुणे शहर	६८	१८०	२९५	२५	१०	६१	३५	५	१
२ हवेली	३,९९१	३,८३१	५,१२३	७१	१८३	५१४	१०	१५	१७
३ भोर	८,०८२	६९५	२,४१६	८	५	१७	२	१	५०
४ खेड	१०,७४०	२,१०८	५,००७	१७	२	१७०	७	२	४०
५ बारामती	१७	३,४८८	५,२३२	३६२	१८९	६४६	८	१४	८१
६ पुरंदर	१,९३९	२,२८५	३,४६२	२१	८	१४५	—	१	३७
७ मावळ	१२,१०७	३५६	३,५५७	४१	८	९	३	२	१६
८ मुळशी	९,९८१	३२७	३,३४७	३	१	३७	—	—	१३
९ जुन्नर	१२,७००	३,०९४	४,७८४	२०	९	११७	३	२	४५
१० दौंड	३७	२,२२३	३,४८४	३८	१०	१००	४	१२	१०
११ इंदापूर	१६	२,४७५	४,५२५	१३०	५९	३२१	४१	२७	७२
१२ वेले	६,५८९	५०	६१२	२	—	२	—	—	१७
१३ आंबेगांव	८,९२९	१,४१२	२,९५९	२१	१३	४२	१	—	८
१४ शिरूर	१,३९१	३,७४८	४,०२१	२७	१	१४६	—	२	७१
एकूण	७६,५८७	२६,२७२	४७,८२४	७८६	४९८	२,३२७	११३	८३	४७८

सातारा आर्थिक

सर्व जातीच्या क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत. एकरांचे आंकडेदर्शक चिन्ह

बवळचा पूर्णांक घरून केलेले आहे

गो. प्र. भावे

उत्तर सातारा जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ४०२३ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १७° १०' व १८° ११' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७३° ३६' व ७४° ५८' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस पुणे जिल्हा, पूर्वेस सोलापूर जिल्हा, दक्षिणेस दक्षिण सातारा व पश्चिमेस घाटापलीकडे रत्नागिरी जिल्हा व कुलाब्याचे दक्षिण टोंक येते. या जिल्ह्याची दक्षिणोत्तर लांबी मध्यभागी सुमारे ७० ते ७५ मैल येईल. जिल्ह्याच्या वरच्या भागांत पूर्वपश्चिम अंतर ८० ते ८५ मैल असून जिल्ह्याचे खालच्या भागांत पश्चिमेकडे ते त्याच्या जवळ जवळ निम्मं येईल.

या जिल्ह्याच्या पश्चिम सरहद्दीवर सहाद्रीच्या दक्षिणोत्तर रांगा पसरलेल्या असून त्यांतील सर्वांत उंच महाबळेश्वर (४७१७ फूट) हे ठिकाण जिल्ह्याच्या वायव्य टोंकाला आहे. या रांगांचे उत्तरेकडून दुसरी मोठी महादेवाचे डोंगरांची रांग पूर्व दिशेने फुटते व जिल्ह्यामधून आग्नेय दिशेने जाऊन पूर्वेकडे मैदानी प्रदेशांत विलीन होते. या दोन मोठ्या रांगांपासून आणखी कित्येक फाटे या जिल्ह्यांत पसरतात. सहाद्रीमधून पूर्व व आग्नेय दिशेने पांच फाटे फुटतात व त्यामुळे जी खोरी बनतात त्यांतून कृष्णेस मिळणाऱ्या लहान-मोठ्या नद्यांचे प्रवाह वहात येतात. महादेवाच्या डोंगरापासून दक्षिणेकडे तीन फाटे फुटतात व त्याने पूर्वेकडील नद्यांच्या पाणलोटाने प्रदेश विभागले जातात.

कृष्णा नदी महाबळेश्वरजवळ उगम पावून जिल्ह्यांतून दक्षिण दिशेने वहात जाते. तिला सहाद्रीत उगम घेणाऱ्या व पश्चिमेकडून मिळावयास येणाऱ्या नद्या म्हणजे कुडाळी, वेण्णा, उरमोडी, तारळी व कोयना या होत. पूर्वेकडून मिळावयास येणारी वसना आणि दुसरी वेरळा होय. नीरा या जिल्ह्याच्या उत्तर सरहद्दीवरून वहाते. माण-नदी माण-तालुक्यांत-उगम घेऊन आग्नेय दिशेने वहात सोलापूर जिल्ह्यांत वारते.

इतर जिल्ह्यांप्रमाणेच पश्चिमेकडील डोंगरी भाग, मधला मध्यंतर पट्टा व पूर्वेकडील देशभाग असे याचे तीन भाग पडतात. हा देशभाग सपाटीचा नसून बराचसा डोंगराळ व उंचसखल आहे. तथापि तो दुष्काळी भागांतच मोडतो. मध्यंतर पट्टा बराच सपाटीचा व सुपीक जमिनीचा आहे. पश्चिमेकडील महाबळेश्वर-जवळील व कोयना खोऱ्यांतील डोंगर सोडले तर बाकीचे डोंगर फार उंचीचे नसून ते बरेचसे बोडके (झाडी नसलेले) ओघबोघब घ व काळ्या खडकाचे आहेत.

या जिल्ह्यांतील जमीन तांबडी, काळी व हलकी-माळरान भगर मुरमाळ अशा तीन प्रकारची आहे. कृष्णेच्या खोऱ्यांत तसेच इतर नद्यांच्या कांदी काळी जमीन आहे. कृष्णा खोऱ्यांतील जमीन काळी, खोल व सुपीक आहे, पूर्वेकडील डोंगराळ भागांत माळरान हलकी जमीन आहे. घाटाकडील नद्यांच्या खोऱ्यांमध्ये तांबडी जमीन असून जिल्ह्यांतील बहुतेक तांदळाचे उत्पादन त्यांतून होते.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र ३६७ हजार एकर म्हणजे जिल्ह्याच्या एकूण क्षेत्राच्या १४ टक्के जंगल आहे. पश्चिम घाटाकडील जंगलांतून हलक्या प्रतीच्या इमारती लाकडाचे व जळाळ लाकडाचे व थोडे हिरण्याचेहि उत्पादन होते.

खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने पश्चिमेकडील सहाद्रीच्या भागांत कांदी ठिकाणी लोखंडीची माती तसेच मँगनीज व बॅक्साईटचेहि थोडे साठे आढळतात. काळ्या इमारती दगडाचे उत्पादन जिल्ह्यांत होते व कांदी ठिकाणी चुनखडीहि सांपडते. शेतीच्या पाणीपुरवठ्याचे दृष्टीने या जिल्ह्यांतील मोठ्या प्रमाणावरील साधने म्हणजे नीरा कालवा, खोडशी धरण व कृष्णा कालवा व अलीकडे झालेला राणंद तलाव ही होत. लहान प्रमाणावर पाणीपुरवठा करणारे वेरळेवरील व माणवरील तलाव-बंधारे व इतर कांदी तळी आहेत.

या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान (जिल्ह्याच्या ठिकाणचे) ५७° व कमाल उष्णतामान ९८° फॅरिहाईट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर		वार्षिक सरासरी				
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान			
१ सातारा	—	०.४७	५.७२	२.२६	४३	२५.६५	२७.०७	१७	१८.२६	९.९९	६४	४९.६३	३९.७९
२ कोरेगाव	—	०.३५	२.८५	२.३४	३१	१८.५०	१५.९२	१२	१३.३६	९.५६	४९	३४.७१	२८.१७
३ वाई	—	०.३२	३.८९	२.०४	४५	३४.०३	१७.३८	२०	२२.०२	९.४७	७०	५९.९४	२९.२१
४ पांचगणी	—	०.४८	९.४५	२.८३	६१	६४.१३	४९.१६	१९	२३.९१	१५.२२	८४	९७.४९	६७.६९
५ भेंडे	—	०.३६	५.०७	२.४०	४६	४०.०४	५५.०९	१७	१३.१५	१०.९९	६९	५८.२६	६८.८४
६ महाबळेश्वर	—	०.५०	३.३८	२.९५	७६	२०.४.५८	२२१.१३	२७	१९.६४	३६.६५	१०८	२३७.६०	२६१.२३
७ पाटण	—	०.३२	१.६३	२.१७	५१	५३.९३	५५.७९	२०	१६.६७	११.४१	७४	७२.२२	६९.६९
८ कऱ्हाड	—	०.४५	३.२९	२.६६	३२	१६.९८	१६.८२	१३	१३.३३	९.४०	५०	३२.५०	२९.३३
९ ददिवडी	—	०.५०	३.१५	१.८९	१८	६.८५	७.१३	१३	१२.२०	९.५५	३७	२२.२०	१९.०७
१० म्हसवड	—	०.४९	३.२१	१.७५	१०	६.७५	६.५६	१२	११.५७	९.९६	२६	२१.५३	१८.७६
११ वडूज	—	०.६०	२.२२	२.०३	१९	५.५३	८.१७	१३	१०.०६	९.०१	३५	१७.८१	१९.८१
१२ पुसेसावळी	—	०.४८	१.९७	२.२७	१५	२.९६	१२.७२	११	५.३९	९.६३	३०	१०.२२	२५.१०
१३ खंडाळा	—	०.३९	५.६०	१.७२	१९	१३.६१	९.८३	१३	१३.९७	८.२३	३८	३३.१८	२०.१७
१४ फलटण	—	०.५०	२.६०	१.५६	१९	८.२१	७.५९	८	११.७४	९.७०	३०	२२.५५	१९.३५
१५ औंध	—	०.०४	४.३४	१.७०	३२	१२.४७	१०.७०	१५	११.७१	१२.९७	५३	२८.५२	२५.४१
जिल्हा सरासरी	—	०.४२	३.८९	२.१७	३४	३४.२६	३४.७३	१५	१४.३८	१२.१२	५४	५२.५३	४९.४४

जिल्हा : उत्तर सातारा

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढ्य दर चौ. मैली
१ जावली	३४४.७	१९६	—	७१,०८६	३२,६६०	३८,४२६	१,१७७	२०६
२ कऱ्हाड	४०५.८	१११	३	२,०७,९१३	१,०३,९८१	१,०३,९३२	१,०००	५१२
३ संडाळा	२०३.३	४५	—	४८,९०५	२३,२७९	२५,६२६	१,०६६	२३७
४ खटाव	५०९.१	८४	२	१,३१,३६०	६४,४५२	६६,९०८	१,०३८	२५८
५ कोरेगांव	३६४.६	७३	३	१,१५,६८९	५६,२८६	५९,४०३	१,०५५	३१७
६ महाबळेश्वर	८७.३	५३	२	२०,४४८	१०,०७०	१०,३७८	१,०३१	२३४
७ माण	५५६.०	७०	१	८३,४७८	४१,३८७	४२,०९१	१,०१७	१५०
८ पाटण	५१३.५	२०३	—	१,४६,६९१	७०,४६३	७६,२२८	१,०८२	२८६
९ फळटण	४५५.८	७८	१	९९,७८१	५०,०९५	४९,६८६	९९२	२१९
१० सातारा	३५३.४	१५१	२	१,६२,५२९	७८,५८५	८३,९४४	१,०६८	४६०
११ वाई	२२९.१	८८	१	८८,२३९	४१,७०९	४६,५३०	१,११६	३८५
एकूण जिल्हा उ. सातारा	४,०२२.६	१,१५२	१५	११,७५,३०९	५,७२,९६७	६,०३,३४२	१,०५१	२९२

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ जावली	—	१००००	८९.१	१००.९	२६.५	३.४	११.३	७१,०८६
२ कऱ्हाड	१८.६	८१.४	७४.९	२५.१	३४.६	९.२	२१.९	२,०७,९१३
३ संडाळा	—	१००००	७६.८	२३.२	२४.९	४.८	१४.५	४८,९०५
४ खटाव	९.१	९०.९	८०.१	१९.९	२६.४	७.५	१६.८	१,३१,३६०
५ कोरेगांव	१८.८	८१.२	८०.१	१९.९	३५.७	९.३	२२.१	१,१५,६८९
६ महाबळेश्वर	४६.५	५३.५	४७.६	५३.४	३६.९	१३.८	२५.२	२०,४४८
७ माण	११.०	८९.०	७९.५	२०.५	१७.५	४.६	११.०	८३,४७८
८ पाटण	—	१००००	९०.२	९.८	२०.०	४.०	११.७	१,४६,६९१
९ फळटण	१२.२	८७.८	७३.१	२६.९	२३.०	५.६	१४.३	९९,७८१
१० सातारा	२५.३	७४.७	६५.१	३४.९	३७.८	१३.०	२५.०	१,६२,५२९
११ वाई	१८.२	८१.८	७४.९	२५.१	३६.९	११.९	२३.७	८८,२३९
एकूण जिल्हा उ. सातारा	१३.६	८६.४	७७.२	२२.८	३३.५	८.३	२०.६	११,७५,३०९

जिल्हा उत्तर सातारा—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८.

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	बिगर शेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पड	चराक रान	झाडे इत्यादि	चाळ पड	इतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	वुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ सातारा	२,२४६	२१४	२१३	२	१४	—	—	—	१२	१,७९१	९९	१,८९१
२ कऱ्हाड	२,५४३	३२७	२८४	२	८	८	—	४१	—	१,८७३	८८	१,९६१
१ जावली	२,१५०	६१५	११०	०-१	२२	—	—	६२६	२	७७५	९०	८६५
४ पाटण	३,४६६	७३८	२४६	१७	४४	—	३	९३१	०-४	१,४८३	२१०	१,६९३
५ कोरेगांव	२,२८०	२७१	२४९	१	२	—	—	८	अ.	१,७४८	१४३	१,८९१
६ माण	३,७२२	३२४	६४०	०-८	१५	३५	—	१८	११८	२,५७२	१३६	२,७०८
७ वाई	१,५२५	३२०	६३	०-२	३	३८७	—	६	—	७४६	१३४	८८०
८ खंडाळा	१,२९८	१३८	९१	३	३	१७४	—	—	३०	८६२	१२३	९८५
९ फलटण	२,९१०	२१७	२५५	०-५	७	१२	—	१८३	३७	२,१९९	९३	२,२९१
१० महाबळेश्वर	५६१	३२८	२२	८	१	—	—	—	९७	१०४	५	१०९
११ खटाव	३,३७२	१७८	—	३७३	६६	—	—	—	४	२,७५१	१८८	२,९३९
एकूण	२६,०७३	३,६७०	२,१७३	४०६	१८४	६१६	३	१,८१३	३०४	१६,९०४	१,३०९	१८,२१३

जिल्हा उत्तर सातारा—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी				घरगुती वापराच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी			
	सरकारी	लांबी मेल	खाजगी	लांबी मेल	सरकारी		खाजगी				एकूण बागायत विहिरी	१०० एकरां-पेक्षा जास्त क्षेत्र	१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र	एकूण तळी
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ सातारा	१	२	१,२४४	५४०	—	—	१,७०७	२५४	१,९६१	५०६	५५१	—	—	—
२ कऱ्हाड	१	१४५	—	—	—	—	२,९१०	१,२४९	४,१५९	४७७	११९	—	—	—
३ जावली	—	—	६६४	६१५	—	—	२८९	१६४	४५३	—	३०	—	—	—
४ पाटण	—	—	१,१३५	—	—	—	७५०	२४०	९९०	४४९	२६५	—	—	—
५ कोरेगांव	१	१२	४३५	८१०	—	—	२,५९४	११,६८	३,७६२	६३०	४९०	—	—	—
६ माण	२	१०	११८	७३	—	—	१,११७	३,१८६	४,३०३	२२०	८१२	२	—	२
७ वाई	—	—	३३६	४९२	—	—	१,१०५	३५२	१,४५७	१,९६९	५१८	—	—	—
८ खंडाळा	३	१३	१६१	१२०	—	—	१९८	९१८	१,११६	१९४	२६	—	—	—
९ फलटण	१	३४	१	१	—	—	१,९०५	९१६	२,८२१	२३६	२९४	—	—	—
१० महाबळेश्वर	—	—	२२६	२८	—	—	५४	—	५४	४८१	११	—	—	—
११ खटाव	५	३५	७१८	२५०	—	—	२,५९८	४,४६३	७,०६१	५२०	१,५९०	—	—	—
एकूण	१४	२५१	५,३३८	२,९२८	—	—	१५,२२७	१२,९१०	२,८३,१३७	५,६८३	४,७०६	२	—	२

जिल्हा उत्तर सातारा—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ सातारा	०.५	६०.२	४१.९	—	—	१०२.६	५.७	२८	१३०.५	६.९
२ कऱ्हाड	४४.४	—	१००.२	—	१२.३	१५६.९	८.४	३४.९	१९१.८	९.८
३ जावली	—	४०.४	७.१	—	—	४७.५	६.१	२९.५	७७	८.९
४ पाटण	—	६२.२	११	—	२.६	७५.९	५.१	४४.७	१२०.६	७.१
५ कोरेगांव	३.२	३१.२	५४.२	—	—	८८.५	५.१	३८.१	१२६.६	६.७
६ माण	—	१९.६	१२८.७	१४.३	—	१६२.५	६.३	७६.२	२३८.८	८.८
७ वाई	—	४७.६	४३.७	—	—	९१.२	१२.२	२१.१	११२.३	१०.०
८ खंडाळा	३.६	१७.४	५६	—	—	७७	८.९	३७.८	११४.८	१२.०
९ फलटण	४५०.९	७.१	५०९.५	—	—	६१७.६	२८.१	६१.९	६७९.५	३०.०
१० महाबळेश्वर	—	१२.८	—	—	—	१२.८	१२.३	४.६	१७.४	१६.०
११ खटाव	५०.३	१८.१	१३३.२	—	—	२०१.७	७.३	८६.३	२८८	९.८
एकूण	५५२.९	३१६.६	७३५.५	१४.३	१४.९	१,६३४.२	९.७	४६३.१	२,०९७.३	११.५

जिल्हा उत्तर सातारा—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अन्न-पिके											
	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	कडधान्ये			ऊंस
			खरीप	रब्बी	एकूण				हरभरा	तूर	इतर	
१ सातारा	३८.७	२१.२	—	४८.८	४८.८	—	०.१	०.१	१२.७	—	—	३.९
२ कऱ्हाड	२८.१	३१.३	—	१८.७	१८.७	—	७.५	—	५.३	—	—	३९.१
३ जावली	१४.४	२९.७	—	१७.३	१७.३	—	—	०.३	८.६	—	१.५	०.७
४ पाटण	५४.१	३२.२	०.३	१०.८	११.१	—	४	०.७	४.३	—	—	५.५
५ कोरेगांव	४.१	२२.६	अ.	३४.७	३४.७	४.२	०.३	०.३	२६.५	—	—	२.५
६ माण	३	३४	२२	६४.५	८६.५	६०.७	१.९	०.८	१६.६	०.३	०.९	४.५
७ वाई	३४.४	२१.९	—	१४.९	१४.९	—	—	०.३	१०	—	—	३.३
८ खंडाळा	६.४	९.८	—	४४.७	४४.७	१६	०.४	०.१	८.८	—	०.३	०.७
९ फलटण	२२.६	२३.७	०.९	३३२.३	३३३.२	५०.९	०.१	०.३	३७.९	१२.३	१	८७.५
१० महाबळेश्वर	७.१	५.१	—	—	—	—	—	—	अ.	—	०.६	०.१
११ खटाव	५.२	३५.५	८.८	७२.४	८१.२	२१.६	२.३	३.३	५४.८	०.१	८.३	५.४
एकूण	२१८.१	२६७	३२	६५९.१	६९१.१	१५३.४	१६.६	६.२	१८५.५	१२.७	१२.६	१५३.२

जिल्हा उत्तर सातारा—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मिरची	आले	हळद	बटाटा	एकूण अन्न-पिके	किंग अन्न-पिके							
						कापूस	ताग	भुईमूग	तंबाखू	इतर किंग अन्न-पिके	चान्याची अन्न-पिके	एकूण किंग अन्न-पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ सातारा	१.५	२.१	२.८	४.२	१२९.६	—	—	—	—	०.३	०.७	१	१३०.६
२ कऱ्हाड	—	०.२	२४.७	०.९	१४६.२	—	—	—	११	३२.९	१.७	४७.६	१९१.७
३ जावली	१	अ.	०.५	२.२	७६.७	—	—	—	—	०.२	०.१	०.३	७७
४ पाटण	—	०.१	३.३	अ.	१२०.४	—	—	—	—	०.२	—	०.२	१२०.६
५ कोरेगांव	७.१	०.५	२.३	९.४	१२५.२	—	—	—	—	—	१.४	१.४	१२६.६
६ माण	—	—	अ.	५.४	२३०.८	६.१	—	—	०.३	—	१.५	७.९	२३८.८
७ वाई	२.१	अ.	४.८	२१.२	११०.९	—	—	—	—	०.८	०.६	१.४	११२.३
८ खंडाळा	२	—	०.१	३.९	१०६.१	०.१	—	४.९	—	२.२	१.५	८.७	११४.८
९ फळटण	५.३	—	अ.	०.३	६०८.५	४०.१	७.८	१०.९	०.२	०.२	११.९	७१.१	६७९.५
१० महाबळेश्वर	—	—	अ.	०.७	१७.३	—	—	—	—	अ.	—	अ.	१७.४
११ खटाव	—	०.७	१.९	४९.६	२७८.५	—	—	१.५	०.४	०.१	७.५	९.५	२८८
एकूण	१९	३.६	४०.४	९७.८	१,९५०.२	४६.३	७.८	१७.३	११.९	३६.९	२६.९	१४७.१	२,०९७.३

जिल्हा उत्तर सातारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये						कडधान्ये					
	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	दरी व सावा	इतर धान्य- पिके	एकूण धान्य- पिके
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ सातारा	५८	३४	१	३३४	२८७	६२१	११९	०.७	१८	१२	७	८७१
२ कऱ्हाड	६१	३५	०.२	४३१	२८४	७१५	८६	१५	१२	४	१५	९४५
३ जावली	१२०	३३	०.६	६२	१५७	२१९	१३	०.१	८१	२०	६	४९४
४ पाटण	२२२	४०	२	१३७	२१२	३४९	४	१५	२०.३	१०१	१९	९५५
५ कोरेगांव	६	२९	०.७	२५८	३६४	६२२	३९२	१	अ.	०.२	०.९	१,०५२
६ माण	७	३४	०.८	३०	२०८	२३७	१,२३२	३	—	३	१	१,५१९
७ वाई	४७	२८	०.९	६७	२८३	३५०	१४८	अ.	२०	१८	१	६१३
८ खंडाळा	१५	१२	०.१	४	२८८	२९२	३१७	अ.	—	०.१	०.७	६३६
९ फळटण	२३	२४	०.३	२	१,०२९	१,०३१	४६६	०.१	—	अ.	०.२	१,५४४
१० महाबळेश्वर	१८	७	अ.	०.९	३	४	—	अ.	१७	९	०.४	५५
११ खटाव	८	६२	५	१९१	२२३	४१५	१,२९०	३	०.१	०.५	२	१,७८६
एकूण	५८५	३३८	१२	१,५१७	३,३३८	४,८५५	४,०६७	३८	३५१	१७०	५३	१०,४६९

जिल्हा उत्तर सातारा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	दूर	उडीद	कुळीथ	इतर कढ- धान्ये	एकूण कढधान्ये	एकूण धान्ये व कढधान्ये	अंश
१ सातारा	४२	१२	१५	५०	१४	२७	१६०	१,०३१	४
२ कऱ्हाड	३७	५	२६	२९	२२	१३	१३३	१,०७८	३९
३ जावली	१७	०.५	८	१९	—	३३	७७	५७२	०.७
४ पाटण	२१	०.८	१५	७७	२	२	११८	१,०७३	६
५ कोरेगांव	९०	१७	१४	३४	३३	४८	२३६	१,२८८	३
६ माण	३१	१३	४४	२	१८	२२१	३२९	१,८४७	५
७ वाई	४९	४	९	१७	१३	४०	१३०	७४२	३
८ खंडाळा	२८	११	२	११	१८	४०	१११	७४७	०.७
९ फलटण	३८	१	१२	०.२	२३	६१	१३५	१,६७९	८७
१० महाबळेश्वर	०.५	—	अ.	अ.	०.२	२	३	५८	०.१
११ खटाव	९४	३२	५९	३३	५९	१६६	४४४	२,०३०	५
एकूण	४४७	९६	२०६	२७२	२०२	६५३	१,८७६	१२,३४५	१५४

जिल्हा उत्तर सातारा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके				फळ-पिके				भाजी पिके				एकूण भाज्या व फळपिके	एकूण अन्न-पिके		
	मिरची	हळद	फना	लसूण	इतर मसा- ल्याची पिके	एकूण मसा- ल्याची पिके	केळी	संत्री व मोसंबी	इतर फळ- पिके	एकूण फळ- पिके	बटाटा	कांदा			इतर भाज्या	एकूण भाजीची पिके
१ सातारा	८	३	१५	०.१	२	२८	१	०.७	२	४	६	१	४	११	१५	१,०७८
२ कऱ्हाड	११	२९	१२	०.४	०.२	५२	२	०.७	१	४	०.९	२	९	११	१५	१,१८५
३ जावली	१	०.५	५	०.१	अ.	७	०.३	०.१	०.१	०.४	२	०.३	१	४	५	५८४
४ पाटण	५	३	४	०.१	०.१	१३	०.४	०.१	०.६	१	०.२	२	२	४	५	१,०९५
५ कोरेगांव	७	२	१०	०.२	०.५	२०	१	२	०.७	४	४	१	३२	३७	४०	१,३५१
६ माण	५	अ.	०.५	०.२	—	६	०.८	०.१	०.५	१	५	०.७	५	११	१३	१,८७०
७ वाई	३	५	६	०.२	अ.	१२	०.९	०.४	३	३	२२	१	३	२५	२७	७८६
८ खंडाळा	२	०.१	०.९	अ.	—	३	०.३	०.६	०.४	१	४	११	अ.	१९	२०	७७२
९ फलटण	५	अ.	०.१	०.१	१	६	१	२	१	४	०.३	९	अ.	१३	१६	१,७८८
१० महाबळेश्वर	अ.	अ.	—	अ.	—	अ.	अ.	—	०.६	०.६	०.७	—	अ.	अ.	४	६३
११ खटाव	९	२	५	३	०.७	२०	०.७	०.७	१	२	५६	१	८	६४	६७	२,३२२
एकूण	५७	४४	५९	४	४	१६८	८	७	१०	२५	१३१	२९	४२	२०२	२२७	१२,८९४

जिल्हा उत्तर सातारा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तेतु पिके				तेल-बियांचीं पिके							अमली व औषधी पिके			धान्याचीं पिके				एकूण विंगार अन्नपिके
	कापूस	ताग	इतर तेतु-पिके	एकूण तेतु-पिके	भुईमूग	तीळ	करवी	जवस	एरंड	इतर तेल बियांचीं पिके	एकूण तेल-बियांचीं पिके	तंबाखू	पांसे विट्याचीं व अमली व औषधी पिके	ज्वारी	गवत	इतर धान्याचीं पिके	एकूण धान्याचीं पिके		
१ सातारा	अ.	—	०.२	०.२	३१४	—	१२	अ.	—	१	३२७	०.५	०.१	०.६	०.८	४८४	०.१	४८५	८१३
२ कऱ्हाड	अ.	—	६	६	४०२	अ.	६	—	—	४	४१२	१८	२	२०	७	३३१	०.१	३३८	७७६
३ जावली	—	अ.	०.१	०.१	५८	अ.	९	०.४	—	३	७१	अ.	—	अ.	०.१	२०९	—	२०९	२८१
४ पाटण	—	—	०.५	०.५	२७०	—	२	अ.	—	१०	२८२	०.४	०.१	०.५	१	३१४	—	३१५	५९८
५ कोरेगांव	—	अ.	०.२	०.२	२१०	०.१	३०	५	—	५	२५०	१	१.४	३	१	२८५	—	२८७	५४०
६ माण	६	—	१.	७	११	०.१	१०	अ.	—	१	२२	०.३	—	०.३	१	८०८	—	८०९	८३८
७ वाई	—	—	०.२	०.२	६९	०.१	२२	०.९	—	०.९	९३	अ.	०.१	०.१	०.६	—	—	०.६	१४
८ खंडाळा	०.५	०.२	अ.	०.७	१८	०.१	१७	०.१	—	०.७	३७	—	०.१	०.१	२	१७४	अ.	१७६	२१३
९ फलटण	४०	८	०.१	४८	११	०.१	५९	अ.	—	अ.	७०	०.२	अ.	०.२	१२	३७३	०.१	३८५	५०३
१० महाबळेश्वर	—	—	—	—	०.३	०.१	—	—	—	०.४	—	—	—	—	—	४६	—	४६	४६
११ खटाव	०.१	अ.	१.३	२	११६	०.१	१६	२	—	३	१३६	०.६	०.५	१	७	४७०	अ.	४७८	६१७
एकूण	४७	८	१०	६५	१,४७९	०.७	१८३	८	अ.	२९	१,७००	२१	४	२५	३३	३,४९४	१	३,५२८	५,३१९

जिल्हा उत्तर सातारा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचें क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण तागवडीचें क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पिक आलेलें क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्न-पिके	विंगार अन्न-पिके	अन्न-पिके	विंगार अन्न-पिके	अन्न-पिके	विंगार अन्न-पिके				
१ सातारा	७११	८०१	३६७	१२	१,०७८	८१३	१,८९१	९९	१,७९१	१,७९१
२ कऱ्हाड	८२९	७५३	३५६	२३	१,९८५	७७६	१,९६१	८८	१,८७३	१,८७३
३ जावली	३७५	२७१	२०९	१०	५८४	२८१	८६५	९०	७७५	७७५
४ पाटण	८२०	५९५	२७५	३	१,०९५	५९८	१,६९३	२१०	१,४८३	१,१४७
५ कोरेगांव	८६५	५०३	४८६	३७	१,३५१	५४०	१,८९१	१४३	१,७४८	१,७४८
६ माण	१,५९०	८२८	२८०	१०	१,८७०	८३८	२,७०८	१३७	२,५७२	२,७०८
७ वाई	४३४	७१	३६२	२३	७८६	९४	८८०	१३४	७४६	८८०
८ खंडाळा	४४४	१९६	३२८	१७	७७२	२१३	९८५	१२३	८६२	८५५
९ फलटण	६९८	४४४	१,०९०	—	१,७८८	५०३	२,२९१	९३	२,१९९	२,१९९
१० महाबळेश्वर	५०	४६	१३	—	६३	४६	१०९	५	१०४	१०४
११ खटाव	१,९२५	६००	३९७	१७	२,३२२	६१७	२,९३९	१८८	२,७५१	२,३९८
एकूण	८,७३१	५,१०८	४,१६३	२११	१२,८९४	५,३१९	१८,२१३	१,३०९	१६,९०४	१६,४७८

* इतर तेलबियांचीं पिके यांमध्ये येथे मोहरीना समावेश आहे. मोहरीचें सर्व क्षेत्र जावली तालुक्यांत आहे.

उत्तर सातारा जिल्ह्यांतील पशुधन—(१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षाखालील वांसरे	
	वट्ट	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिनदुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या बिन कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ सातारा	३६	१६,०३४	१४४	१६,२१४	५,४१६	६,१७६	१,४७९	५७	११२	१३,२४०	५,०८३	५,७३०
२ कऱ्हाड	४४	२४,३१५	२४०	२४,५९९	६,७५५	६,०१५	२,५०९	६६	८७	१५,४३२	५,२५१	५,५२२
३ जावली	६	९,८३२	५०	९,८८८	४,१००	४,२०४	८०१	२	१२	९,११९	३,५७१	३,९३३
४ पाटण	१८	२२,२२३	१३४	२२,३५७	९,७०४	५,८७९	२,९०३	२००	१,१६१	१९,८४७	६,७९५	६,८३१
५ कोरेगांव	१८	१३,७२९	८५	१३,८१४	४,६८९	५,४२१	१,४३१	४	२२	११,५६७	४,५९०	५,३३८
६ माण	१९	१५,०५०	३२	१५,१०१	६,१४१	४,७९१	१,२९३	६	११	१२,२४२	४,६३२	५,३४५
७ वाई	४४	१०,५११	१२१	१०,६३२	३,२४९	३,५१२	१,०२८	७	१०९	७,९०५	३,५६६	३,८३०
८ खंडाळा	६६	७,७७०	१६१	७,९३१	२,५३२	२,५६०	५९२	१	२६	५,७११	२,८५५	२,८८९
९ फलटण	७०	१६,०९३	३९७	१६,४९०	६,५२५	५,२०६	१,२८०	८५	११७	१३,२१३	६,९९५	६,१७०
१० महाबळेश्वर	३२	१,५९१	४५	१,६३६	८३७	८८९	२०३	४९	३०	२,००८	८१४	९२४
११ खटाव	२५	२०,२८०	१०६	२०,४११	६,६४४	७,०७८	१,७९०	९	४४	१५,५६५	५,६९०	६,३९२
एकूण	३७८	१,५७,४२८	१,५१५	१,५९,३२१	५६,५९२	५१,७३१	१५,३०९	४८६	१,७३१	१,२५,८४९	४९,८४२	५२,९०४

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षाखालील रेडके	
	वट्ट	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या बिन कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेब्या
१ सातारा	६०	५२	१५	१२७	८,४०९	५,१६९	१,४८४	९९	८६	१५,२४७	२,२९२	६,८४३
२ कऱ्हाड	८८	१५०	३४	२७२	१२,६४४	५,१८२	२,२५३	३४५	८५	२०,५०९	३,४५०	८,२४७
३ जावली	३८	९७७	१०	१,०२५	४,००५	३,१७९	६३३	५	१५	७,८३७	१,२१६	३,२९०
४ पाटण	३३	९१९	१३	९६५	९,१९८	२,१६८	३,६४९	५२	५५८	१५,६२५	३,४२८	४,७४४
५ कोरेगांव	३८	५७	१०	१०५	४,९७०	३,१७३	९५०	१०	३१	९,१३४	१,६३४	४,७३४
६ माण	३१	९३	१२	१३६	१,८५४	८९३	२९७	२१	१४	३,०७९	९५३	१,५७४
७ वाई	३३	२३	५	६१	३,८३८	२,४१७	८०६	२२	२०	७,१०३	९९४	३,२८३
८ खंडाळा	८	६	१	१५	९७१	६१६	१७९	५	११	१,७८२	३२९	९१५
९ फलटण	२०	६६	४८	१३४	२,०३७	१,०४७	४४२	४३	३८	३,६०७	९३८	१,६६४
१० महाबळेश्वर	२२	६२	२	८६	९६७	६७४	२७५	३४	१६	१,९६६	२९८	७१३
११ खटाव	२८	१५३	१५	१९६	४,५८०	२,८१९	८७८	६५	४३	८,३८५	१,८७८	४,२२४
एकूण	३९९	२,५५८	१६५	३,१२२	५३,४७८	२७,३३७	११,८४६	७०१	९१७	९४,२७४	१७,४१०	४०,२३१

उत्तर सातारा जिल्हातील पशुधन—इतर जनावरें

तालुका	मेंढरें	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेंवरे	गाढवे	वंट	डुकरें	एकूण सर्व जनावरें	कोंबडी व बदकें
१ सातारा	७,४१६	४,७४३	२२६	९	७५	—	१७२	९१,४२१	७४,५३५
२ कऱ्हाड	२१,८७०	६,९९१	३६३	—	३५८	२	६५५	१,३४,४५०	१,२२,१७६
३ जावली	१,५०४	१,२०४	८५	—	८७	२	—	४७,२०७	२८,६९२
४ पाटण	३,९९५	५,७८०	११४	—	१२९	—	९६९	१,०५,२४०	८४,६१५
५ कोरेगांव	९,४२०	३,७८७	२५०	—	२३९	—	२५६	७६,९५१	४६,२७५
६ माण	६७,९७३	८,७२६	४२३	७	७४	—	२२४	१,४०,९३६	५९,७५१
७ वाई	७,२०९	२,९९३	७८	१	१३६	—	४६	५८,३९८	३३,५५२
८ खेडाळा	२२,९३२	३,४४९	१५८	५	८४	२	२४४	५७,९३६	२३,५९८
९ फलटण	३६,८०१	७,२७०	२७४	—	२३३	—	७५६	१,१५,८२९	५९,४४७
१० महाबळेश्वर	१३	१५	१२	—	३९	—	४१	९,०२२	७,७१७
११ खटाव	३१,५६१	८,०२९	३८७	—	३४८	—	२९३	१,२१,२४८	७०,७८१
एकूण	२,१०,६९४	५३,०६७	२,३७०	२२	१,८०२	६	३,६५६	९,५८,६३८	६,११,१३९

शेतीची अवजारें

तालुका	नांगर		बैलाढया	उसाचे चरक		बागायतासाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	कोंबडी	खेळडी		बैलाचे	ऑ. इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ सातारा	८१९	६५	६३८	११	५	२१	—	—	५२
२ कऱ्हाड	३,१५७	१,८२०	५,८६१	३२३	१७१	३९१	१	६	४४
३ जावली	७,४३७	१८५	१,१८६	१४	—	२५	—	—	५४
४ पाटण	१०,७३५	६५९	३,१८४	६७	६	४७	—	१	४१
५ कोरेगांव	४३८	१,१३७	४,२६४	७०	७	९३	—	२	१७
६ माण	२,४५९	६७७	३,१७२	१८	१४	६३	—	१	८
७ वाई	३,४५७	५८५	२,४१९	४८	११	७१	—	१	४८
८ खेडाळा	५८६	८६४	१,७५४	५	१	३०	७	२	१०
९ फलटण	४५८	२,१२२	३,७२८	१२८	११६	३७०	१४	२९	२५
१० महाबळेश्वर	१,१८६	५३	६०	१	—	—	—	—	—
११ खटाव	३,१४४	२,१०३	३,२७७	१३६	५०	१२३	२	२	६१
एकूण	३३,८७६	१०,२६९	२९,५४३	८२१	३८१	१,२३३	२४	४४	३६०

दक्षिण सातारा जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ३३२४ चौरस मैल असून ते साधारणपणे उत्तर अक्षांश १६°०५' व १७°६५' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७३°४०' व ७५°३५' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस उत्तर सातारा व सोलापूर, पूर्वेस विजापूर, दक्षिणेस बेळगांव व कोल्हापूर आणि पश्चिमेस कोल्हापूर व रत्नागिरी जिल्हे येतात. हा जिल्हा सुमारे बारा वर्षांपूर्वी देशी संस्थानांचे विलीनीकरण झाल्यावर नव्यानेच बनविण्यांत आला असून पूर्वीच्या सातारा जिल्ह्यांतील दक्षिणेकडेचे चार तालुके व सांगली, मिरज व जत या संस्थानी प्रदेशाचा मुख्य व औंध संस्थानचा आटपाठी महाल मिळून हा नवा जिल्हा बनविण्यांत आला आहे. हा जिल्हा लहान असून त्याचे निरंदपट्टे पूर्वपश्चिम पसरलेले आहेत व मध्यभाग जाड आहे. पश्चिमेकडील शिराळ्याचे विचोळे टोंक वायव्य दिशेने वर जाऊन घाटास मिळले आहे. हा विचोळा पट्टा म्हणजे वारणा खोऱ्याच्या उत्तरेचा भाग असून उत्तर सातारा व कोल्हापूर यामध्ये तो पाचरीसारखा शिरला आहे. ३ ते ५ मैल रुंदीचा व सुमारे २० ते २२ मैल लांबीचा हा विचोळा पट्टा आहे. पूर्वेकडील जतचे टोंक जास्त लांब व रुंद असून सरळ पूर्वेकडे गेलेले आहे. ते २० ते २५ मैल रुंद (दक्षिणोत्तर) व ४५ ते ५० मैल लांब (पूर्वपश्चिम) आहे. जिल्ह्याच्या मधला भाग साधारणपणे ४० ते ५० मैल दक्षिणोत्तर लांबीचा असून त्याची पूर्व-पश्चिम लांबीहि जवळजवळ तेवढीच येईल. जिल्ह्याच्या पूर्व-पश्चिम दोन टोंकांमधील अंतर सुमारे १२५ मैल येईल.

या जिल्ह्याचा घाटालगतचा पश्चिम भाग उंच, डोंगराळ व झाडीचा असून सद्यादीच्या रांगांतून फुटून आग्नेय दिशेने जाणारे डोंगरांचे फाटे, उत्तरेकडील कोयनेचे खोरे वारणा खोऱ्यापासून विभागतात. महादेवाच्या रांगांपासून दक्षिणेकडे फुटलेले फाटे या जिल्ह्याच्या पूर्व भागांतून जातात व त्यांचा उतार दक्षिण दिशेने असून त्या भागांतील दक्षिणवाहिनी नद्यांच्या पाणलोट्याचा तो प्रदेश होतो. पूर्वेकडील डोंगर रुक्ष व खरबरीत असून त्यांत फारशी झाडी नाही. हा डोंगराळ भाग वजा केला तर कृष्णा व वारणा खोऱ्यापासून पूर्वेकडेचा बहुतेक भाग सपाटीचा आहे.

उत्तरेकडून येणारी कृष्णा नदी या जिल्ह्याच्या मध्यभागांतून दक्षिण दिशेने वहात जाते व तिला पश्चिमेकडून वारणा नदी मिळते. वारणा नदी कोल्हापूर

व दक्षिण सातारामधील सरहद्द रेषा बनते. पूर्वभागांत उत्तरेकडून येणारी वेरळा नदी तासगांव तालुक्यांत ब्रह्मनाळजवळ कृष्णेस मिळते. आणखी पूर्वेकडे अप्रणी नदी खानापुऱ्याकडून दक्षिण दिशेने वाहत येते व या जिल्ह्यांतून बेळगांव जिल्ह्यांत शिरल्यावर कृष्णेस मिळते. जतमधील डोंगराच्या उत्तर पाणलोट्याच्या दिशेने वाहणाऱ्या पूर्वेकडेच्या लहान नद्या मात्र उत्तरेकडे माण अगर भीमेस मिळतात.

वारणा खोऱ्याचा खालचा भाग व कृष्णेच्या विस्तृत खोऱ्यांतील जिल्ह्याचा मधला सपाटीचा भाग यांमध्ये उत्तम काळी खोल जमीन असून हा भाग अत्यंत सुपीक आहे. वेरळेच्या पूर्व भागांतील जमीन हलकी बरड अगर माळरान आहे. त्यांतील नद्यांच्या काठच्या सल्ल प्रदेशांत काळी जमीन आहे पण ती कृष्णा खोऱ्याच्या मानाने कमी सुपीक आहे. वारणा खोऱ्यांतील वरच्या भागांत डोंगरांच्या उतारावर तांबड जमीन आहे व अगदी घाटालगतचा भाग जंगलमय आहे. खानापूर व जतेकडील पूर्वेकडेचा बराचसा भाग उंचसल्ल, डोंगराळ व माळरान जमिनीचा असून शेतीचे दृष्टीने निकृष्ट आहे. तो दुष्काळी भाग म्हणून गणला जातो.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र ११६ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या ५ टक्के जंगल आहे. हे बहुतेक जंगल पश्चिम भागांत असून पूर्वेकडील डोंगर बोडके काळ्या खडकाचे किंवा लहान झुडपांचे आहेत. पश्चिमेकडील जंगलांत काही हलक्या प्रतीचे इमारती व जळाळ लाकडाचे उत्पादन होतें. हिरड्याचेहि थोडे उत्पादन होतें.

खनिज संपत्तीचे दृष्टीने काळा इमारती दगड व काही ठिकाणी चुनखडी या जिल्ह्यांत आढळते.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची या जिल्ह्यांत मोठी साधने नाहीत. कृष्णेवरील खोडशेचे धरणाचा पाट या जिल्ह्याच्या उत्तर भागांत येतो तो आणखी खाली वाढविण्यांत येत आहे. काही ठिकाणी लहान न्हारे असून लहान प्रमाणावर ते पाणी पुरवतात.

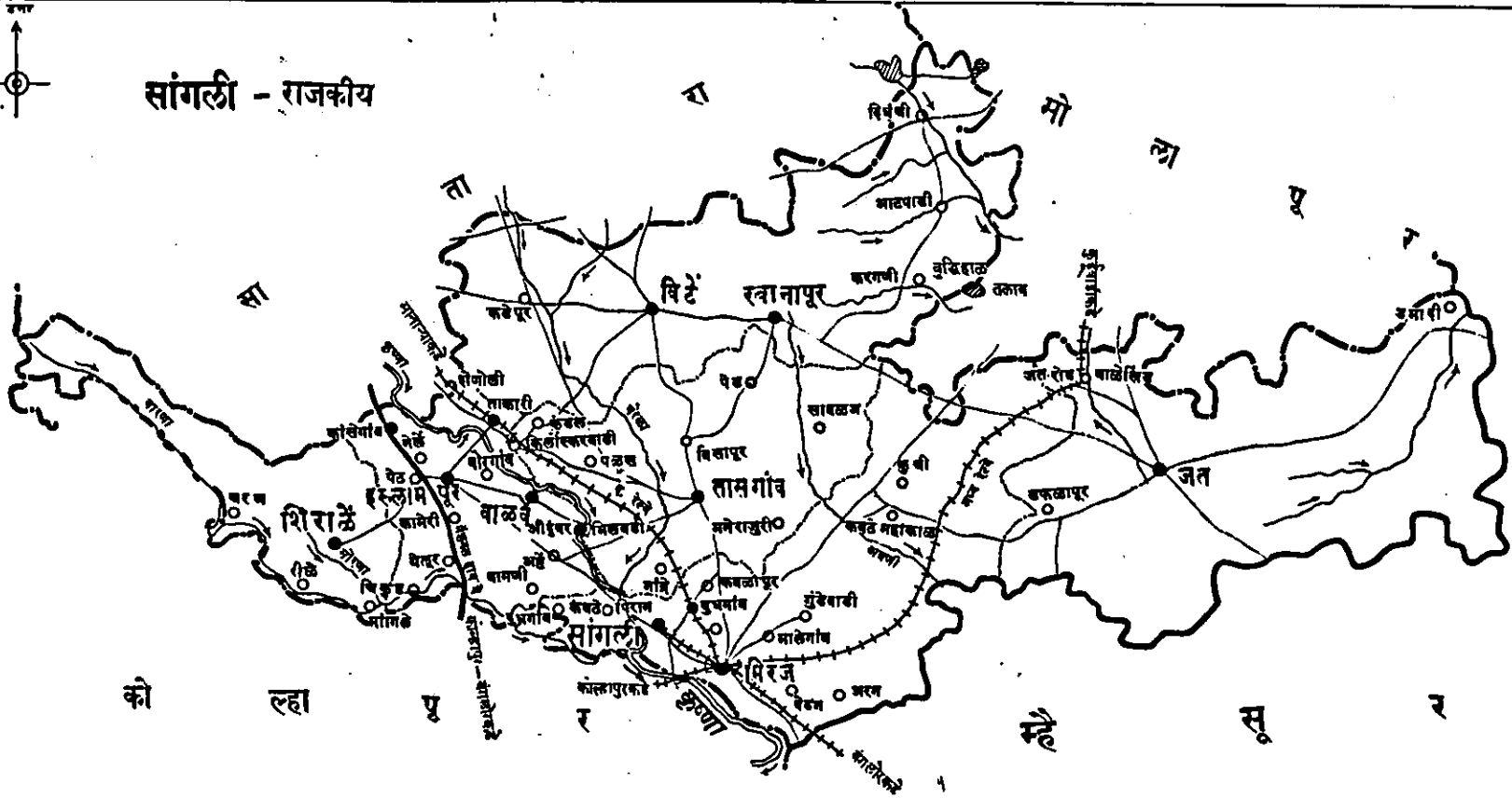
या जिल्ह्याचे सरासरी किमान उष्णतामान ५७° व कमाल उष्णतामान ९९° फॅरेनाइट येईल. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक केंद्र	डिसेंबर-फेब्रुवारी		मार्च-मे		जून-ऑगस्ट		सप्टेंबर-नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ सांगली	—	०.३९	५.६६	३.४२	२६	८.८८	१०.६१	१५	९.०४	९.१९	५०	२३.५८	२३.६१
२ मिरज	—	०.२९	३.०८	४.०३	२८	७.७१	११.५५	१७	१३.०८	९.८२	५२	२३.८७	२५.६९
३ जत	०.०५	०.४७	६.७१	२.३०	१९	८.६२	८.१८	१४	१०.५५	१०.८५	४१	२५.९३	२१.८०
४ इस्लामपूर	—	०.५२	१.७२	२.९१	२९	११.६८	१२.८९	१८	९.३७	८.८८	५२	२२.७७	२५.२०
५ शिराळा	—	०.२८	४.११	२.८३	३९	२०.४१	२२.६२	१७	१५.४६	९.५९	६१	३९.९८	३५.३०
६ विटे	—	०.४४	४.६७	२.२१	१९	१०.५४	९.६१	८	६.०१	९.५३	३५	२१.२२	२१.७९
७ तासगांव	—	०.४४	६.११	२.९९	२६	१०.०७	११.४५	१४	११.७३	९.८५	५५	२७.९१	२४.७३
जिल्हा सरासरी	०.०१	०.४०	४.५८	२.९६	२६	११.१३	१२.४२	१५	१०.७५	९.६७	४९	२६.४७	२५.४५

सांगली - राजकीय

गो. प्र. भाषे

लोकसंख्या दाखणे

गो. प्र. भाषे

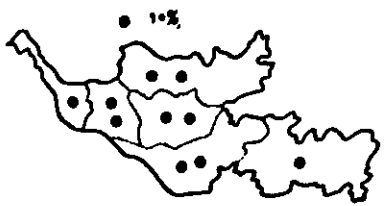
हव्योपजीवी

बिगर वेती वपजीवी

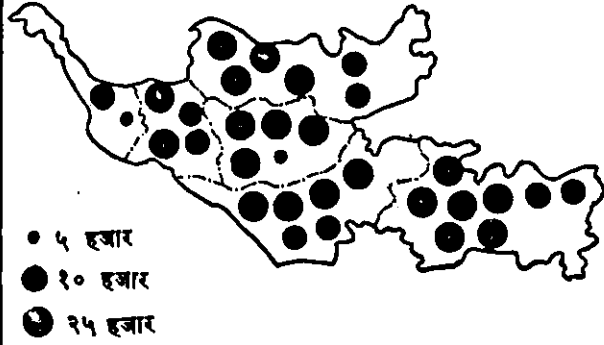

वाङ्मना

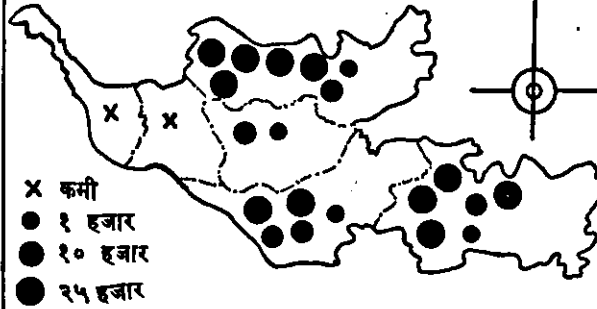

सांगली आर्थिक

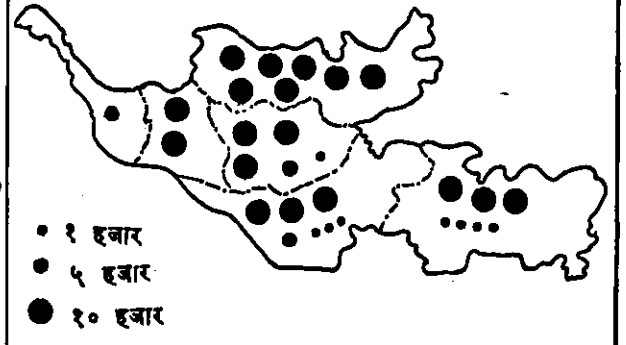
ज्वारी

वाजरी

कढधान्ये

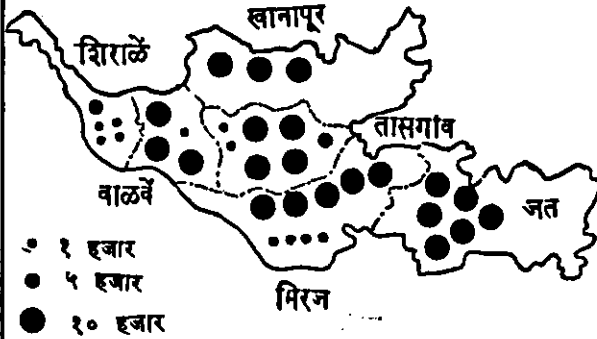

तांदूळ

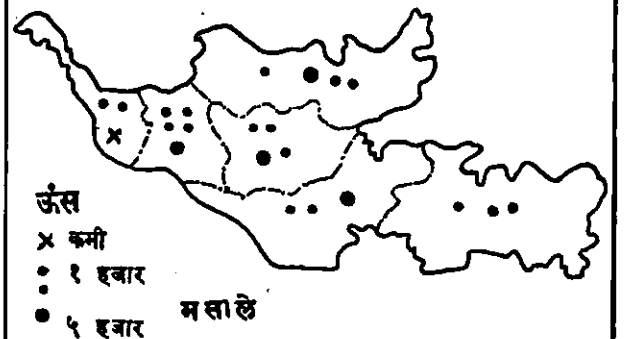
गहू

गळिताचीं धान्ये

जंस

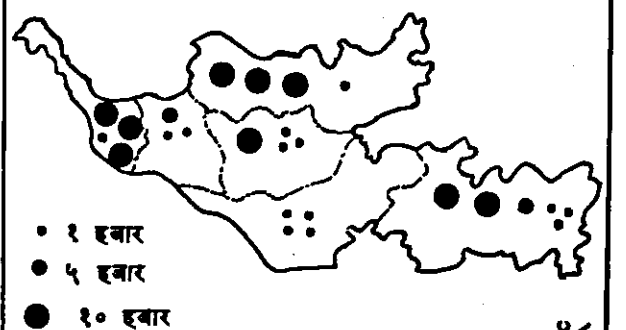
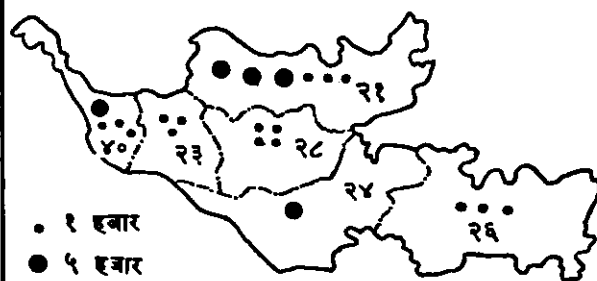
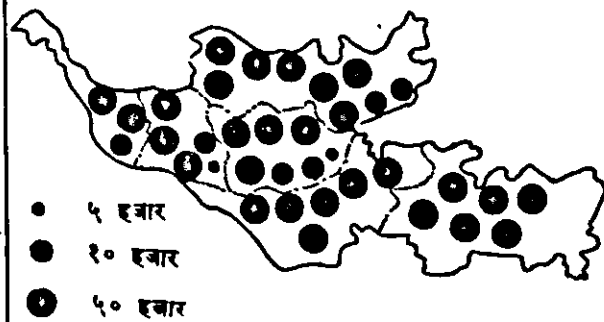

लागवडीचे क्षेत्र

पर्जन्य इवांत

दुसट क्षेत्र

जंगल

बंगळ, लागवड, बागायत, दुसट व पिकांचे क्षेत्र एकरांनी एकरांचे आकडे दर्शक चिन्ह जवळचा पूर्णांक एकर वा शेंकडा घेऊन केलेले आहे.

जिल्हा : दक्षिण सातारा

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामें	नगरें	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढर्ये दर चौ. मैली
१ जत	८७३.७	९६	१	१,०८,२७०	५५,६७५	५२,५८५	९४५	१२४
२ खानापूर	८४६.५	१२८	३	१,८३,४४१	९१,१६३	९२,२७८	१,०१२	२१७
३ मिरज	६११.४	८३	९	२,८५,६१६	१,४६,९१०	१,३८,७०६	९४४	४६७
४ शिराळें	२४६.०	८०	—	७९,४१६	३९,५६९	३९,८४७	१,००७	३२३
५ तासगांव	४४६.२	६७	६	१,६९,३२५	८५,९००	८३,४२५	९७१	३७९
६ वाळवें	३००.४	४८	८	१,७४,०७३	८९,०२३	८५,०५०	९५५	५७९
एकूण द. सातारा जिल्हा	३,३२४.३	५०२	३७	१०,००,१४१	५,०८,३४०	४,९१,९०१	९६८	३०१

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीवक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ जत	६.५	९३.५	८७.४	१३.६	९.०	४.०	५.४	१,०८,२७०
२ खानापूर	२३.७	२६.१	८७.१	१३.८	२५.६	५.५	१५.५	१,८३,४४१
३ मिरज	४६.३	५३.७	६१.७	३८.३	३१.०	१०.१	२०.९	२,८५,६१६
४ शिराळें	—	१००.०	८७.६	१२.४	१५.४	२.३	८.८	७९,४१६
५ तासगांव	३०.४	६९.६	८५.८	१४.२	२८.४	६.०	१७.४	१,६९,३२५
६ वाळवें	४०.७	५९.३	८२.९	१७.१	३२.५	८.२	२०.८	१,७४,०७३
एकूण द. सातारा जिल्हा	२८.७	७१.३	७८.९	२१.१	२७.८	६.३	१७.२	१०,००,१४१

जिल्हा दक्षिण सातारा—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी-१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	किंग शेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पड	चराऊ रान	झाडे इत्यादि	वाळू पड	इतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ तासगांव	२,७४७	१२८	७४	११६	५३	८१	—	४	६५	२,२२६	३८	२,२६४
२ शिराळे	१,५६९	३२६	७१	१	२८	३७	—	—	६	१,१००	७४	१,१७४
३ खानापूर	५,४४०	३०९	३३२	१	३४	१०६	—	२८	८७२	३,७५८	१७९	३,९३७
४ वाल्वे	१,९४५	७४	१८१	४	—	६	—	—	५७	१,६२३	३२	१,६५५
५ मिरज	४,०३४	३७	५४	१३	४५	२८७	—	१०	३४९	३,२३९	४९	३,२८८
६ जत	५,५५३	२८३	२०४	८	११	१४६	—	६४	८३०	४,००६	२६	४,०३२
एकूण	२१,२८७	१,१५७	९१६	१४३	१७१	६६३	—	१०६	२,१७९	१५,९५२	३९८	१६,३५०

जिल्हा दक्षिण सातारा—पाणी-पुरवठ्याची साधने-१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी				एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी		एकूण
	सरकारी	लांबी मैल	खाजगी	लांबी मैल	सरकारी		खाजगी					१०० एकरां पेक्षा जास्त क्षेत्र मिजणारी	१०० एकरां पेक्षा कमी क्षेत्र मिजणारी	
					बांधीव	कळ्या	बांधीव	कळ्या						
१ तासगांव	३	९	१२०	१०	—	—	२,०७७	२,९२७	५,००४	४९५	१,५१०	—	—	—
२ शिराळे	—	—	—	—	—	—	१७२	१,१३१	१,३०३	१४९	२२३	—	—	—
३ खानापूर	३	१६.५	३०७	१५०	—	—	१३५	७,८१२	७,९४७	३३५	८७५	—	—	—
४ वाल्वे	—*	२०	—	—	—	—	२,२१८	१,५४०	३,७५८	६४८	७३०	—	—	—
५ मिरज	—*	१	३	६	—	—	१०७	६,०१८	६,१२५	४९०	४०६	—	—	—
६ जत	—	—	३	२	—	—	६७३	४,९७८	५,६५१	१०९	७८२	—	—	—
एकूण	६	४६.५	४३३	१६८	—	—	५,३८२	२४,४०६	२९,७८८	२,२२६	४,५२६	—	—	—

जिल्हा दक्षिण सातारा—निरनिराळ्या साधनांनी मिजणारे बागायत क्षेत्र-१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ तासगांव	१२.४	३.१	९६.१	—	१.५	११३.१	५.१	२४.१	१३७	६.१.
२ शिराळे	—	—	१२.३	—	२४.३	३६.६	३.३	२.२	३९	३.३
३ खानापूर	१०.९	१२.१	१६५.५	—	—	१८८.५	५.१	८६	२७४	७.०
४ वाल्वे	१६	—	८५.७	—	०.५	१०२.२	६.३	९.४	१११	६.७
५ मिरज	०.६	२.९	१७९.९	—	—	१८३.४	५.७	२६.२	२१०.	६.४
६ जत	—	०.५	१५७.८	—	—	१५८.३	४.०	११.३	१७०	४.२
एकूण	३९.९	१८.६	६९७.३	—	२६.३	७८२.१	४.९	१५९.२	९४१	५.८

* तासगांव तालुक्यांत दाखविलेले.

जिल्हा दक्षिण सातारा—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी व इतर धान्य	कडधान्ये			कंस	मिरची	हळद	बटाटा	इतर पिके	एकूण अन्नपिके
			खरीप	रब्बी	एकूण				हरभरा	तूर	इतर						
१ तासगांव	४.९	२३.२	११.०	०.२	१२.०	०.२	१.९	१	६.३	—	—	१५	१४.७	३५.३	०.१	९.२	१२५.०
२ शिराळें	०.४	६.५	—	—	—	—	९.९	०.३	२.१	—	अ.	१६.२	—	१.१	अ.	१.६	३८.२
३ खानापूर	८.३	५७	१७	४०	५७	३.८	५.२	४.३	३४.४	—	—	९.१	२४.४	२२.१	१.४	२२.७	२४९.७
४ वाळ्वें	१४.७	१३.५	०.५	अ.	०.५	—	१.३	०.२	१.२	—	—	४२.८	४.८	९.६	०.२	७.६	९६.४
५ मिरज	६.१	३२.४	२०.५	८.४	२८.९	१०.६	२	०.७	७.५	०.३	—	२१.३	२५.६	१५.४	०.१	२०.३	१७१.२
६ जत	१२.४	२७.१	—	४५.१	४५.१	०.६	२.२	०.९	७	—	—	८.७	१३.१	५.२	—	१४.५	१३६.८
एकूण	४६.८	१५९.७	४९.८	९३.७	१४३.५	१५.२	२२.५	७.४	६०.५	०.३	अ.	११३.१	८२.६	८८.७	१.८	७५.९	८१८.१

जिल्हा दक्षिण सातारा—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	बिगर अन्न पिके						एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
	कापूस	भुईमूग	तेवाख	इतर बिगर अन्नपिके	चान्याची पिके	एकूण बिगर अन्नपिके	
१ तासगांव	१.५	३.८	०.४	३.८	१.८	११.३	१३७.१
२ शिराळें	—	—	—	०.६	—	०.६	३८.८
३ खानापूर	७.७	२.५	०.९	७.२	६.३	२४.६	२७४.५
४ वाळ्वें	—	—	४.९	६.८	३.१	१४.८	१११.५
५ मिरज	१.६	—	०.६	१९.७	१६.८	३८.७	२०९.६
६ जत	२१.८	—	—	४.१	७	३२.९	१६९.७
एकूण	३२.६	६.३	६.८	४२.२	३५	१२२.९	९४१.२

जिल्हा दक्षिण सातारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये											
	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	दरी व सावा	इतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ तासगांव	६	४८	अ.	१,०५२	८	१,०६०	१४०	७	—	५	५.२	१,२७२
२ शिराळें	१८५	८	०.५	१०४	४६	१४९	१	१६	३१	९	१६.३	४१६
३ खानापूर	१६	११०	०.४	९०५	३१०	१,२१६	१,३९०	१२	३२	८	—	२,७८३
४ वाळ्वें	२५	१६	०.२	७१९	१२	७३१	१९	८	०.७	अ.	१०.१	८४७
५ मिरज	१०	५६	—	९२८	२८७	१,२१५	७३२	७	२	१	०.४	२,०२२
६ जत	३२	७२	अ.	२५	१,६७४	१,६९९	१,१४०	३	१.४	अ.	०.७	२,९४८
एकूण	२७४	३४५	१	३,७३३	२,३३७	६,०७०	३,४२२	५३	६७	२३	३३	१०,२८८

जिल्हा दक्षिण सातारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(भांके १०० एकरांचे)

तासुका	करधान्ये							एकूण घान्ये व करधान्ये	उत्प
	हरभरा	मूग	तारु	उडीद	कुळीस	इतर करधान्ये	एकूण करधान्ये		
१ तासगाव	११०	४	१०२	१५	२८	४६	३५५	१,६२६	१५
२ शिराळे	१८	अ.	६	१२	५	४	४५	४६१	१६
३ आनापूर	८०	११	११६	१२	७३	२१३	६८६	३,४७०	९
४ पाळवे	७५	४	५६	२६	२०	११	१९५	१,०४३	४३
५ मिरज	१०६	७	१०६	२	५९	९९	३८०	२,४०२	२१
६ जत	२९	१	४८	अ.	९५	१६४	३३८	३,२८६	९
एकूण	४४२	२७	४३६	१४७	३१०	६३७	१,९९९	१२,२८८	११३

जिल्हा दक्षिण सातारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(भांके १०० एकरांचे)

तासुका	मसाल्याची पिके					फळ-पिके				भाजी-पिके				एकूण भाज्या व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके
	मिरची	हळद	धना	तारुण	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	संत्री व मोसंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कादा	इतर भाज्या	एकूण भाजी-पिके		
१ तासगाव	१८	३५	३	०.५	५६	२	अ.	०.८	४	०.१	२	४	६	१०	१,७०७
२ शिराळे	५	१	०.२	०.१	६	०.१	अ.	०.२	अ.	अ.	अ.	१	२	२	४८५
३ आनापूर	२६	२२	२४	०.८	७३	२	०.२	०.९	३	१.५	२	१५	१८	२१	३,५७३
४ पाळवे	२९	१०	७	०.७	४६	३	०.२	०.५	३	०.२	१	४	५	८	१,१४०
५ मिरज	३०	१६	१	४	५१	४	०.३	३.९	७	०.१	२	१३	१५	२२	२,४९६
६ जत	१३	५	०.४	०.४	१९	४	—	०.३	४	—	१	९	१०	१४	३,३२८
एकूण	१११	८९	३५	६	२५१	१५	०.७	५.८	२१	२	६	४६	५६	७७	१२,७२९

जिल्हा दक्षिण सातारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(बाँडणे १०० एकरांचे)

तालुका	तेलु-पिके			तेल-मिठांची पिके							भमती व ओवणी पिके			वाऱ्याची पिके			एकूण पिके क्षेत्र	
	कापूस	हिर तेलु-पिके	एकूण तेलु-पिके	भुईमूग	तीळ	करवी	बक्स	एंबी	हिर तेलु मिठांची पिके	एकूण तेलु मिठांची पिके	तेवाणू	मिठांची पान	भमती व ओवणी पिके	ज्वारीगवत	हिर वाऱ्याची पिके	एंबी वाऱ्याची पिके		एकूण पिके क्षेत्र
१ तासगांव	१२	१	१३	४५२	अ.	१९	०.१	०.२	०.५	४७२	२१	२	२५	२	४२	४७	५५७	
२ शिराळे	अ.	०.६	०.६	८९	—	—	—	—	०.६	८९	१.३	०.१	०	—	१९७	९७	१०६	
३ खानापूर	८	०.४	९	२५८	०.२	३१	०.१	०.२	२	२९२	२	०.४	२	९	५५	६१	३६४	
४ वाळवंे	१३	८	२१	२९५	अ.	१२	—	अ.	१	३०६	५४	५	५६	११७	९	१२७	५१५	
५ मिरज	४८	०.८	४८	५१९	०.१	१८	०.३	०.७	०.५	५३९	१०१	१५	११६	१७	६८	४	६०	७१९
६ जत	९१	०.३	९२	४१०	७३	९९	१	०.४	४	५८६	०.३	२	२	७	१७	—	६३	७०४
एकूण	१७२	११	१८३	२,०२३	७३	१७९	२	२	८	२,२८७	१८२	२४	२०६	३५	८९६	१४	१४५	३,६६२

जिल्हा दक्षिण सातारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(बाँडणे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पेढी दुमठ क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुमठ व मा जाता)	पीठ भाळेचे क्षेत्र
	सरीस		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	किरण अन्नपिके	अन्नपिके	किरण अन्नपिके	अन्नपिके	किरण अन्नपिके				
१ तासगांव	१,५१३	५१०	१९४	४७	१,७०७	५५७	३,२६४	३८	२,२२६	१,९९०
२ शिराळे	३९५	६८८	९०	१	४८५	६८९	१,१७४	७४	१,१००	१,१४६
३ खानापूर	३,०७४	२८९	४९९	७४	३,५७६	३६४	३,९३७	१७९	३,७५८	३,८३९
४ वाळवंे	९८६	४४९	१५४	६६	१,१४०	५१५	१,६५५	३३	१,६२३	१,४८३
५ मिरज	२,१३९	६७४	३५७	११९	२,४९९	७९२	३,२९८	४९	३,२४९	३,१०६
६ जत	१,४५२	६०४	१,८७६	१००	३,३२८	७०४	४,०३२	२६	४,००६	३,८९१
एकूण	९,५५९	३,२१४	३,१७०	४०७	१२,७२९	३,६२१	१६,३५०	३९८	१५,९५२	१५,६५६

दक्षिण सातारा जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या जनगणनेच्या खानेपुसारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षाखालील वांसरे	
	वय	कामाचे	किन- कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किन- दुभत्या कामाच्या	किन- दुभत्या किन- कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ तासगांव	१७	२२,२७४	१३७	२२,४११	६,६०९	३,४२१	१,३४५	—	८४	११,४५९	४,१६८	४,३८६
२ शिराळें	११	९,७७१	११२	९,८८३	४,२८३	५,१९९	८७३	८	२९	१०,३९२	३,९१०	३,५१२
३ खानापूर	४१	३१,३१७	८७	३१,४०४	९,७४१	१०,६३८	२,२६८	—	४८	२२,६९५	६,८१५	७,८९२
४ वाळ्वें	१९	१९,२६९	१२७	१९,४१५	५,८७६	२,१८९	१,०७८	७	३३	९,१८३	३,२००	३,१७५
५ मिरज	४५	२५,५०६	१९६	२५,७०२	८,४१५	४,६२२	१,७४३	५०	३३	१४,८६३	५,४७६	५,५७३
६ जत	४८	२९,४९२	८४	२९,५७६	१२,१३५	६,४११	१,९५१	१२	२७	२०,५३६	७,२९६	८,०४९
एकूण	१८१	१,२९,६२९	७४३	१,३०,५५३	४७,०५९	३२,४८०	९,२५८	७७	२५४	८९,१२८	३०,८६५	३२,५८६

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षाखालील रेडकें	
	वय	कामाचे	किन- कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किन- दुभत्या कामाच्या	किन- दुभत्या किन- कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ तासगांव	६७	६६६	२३	७५६	११,८९७	२,६४८	१,४५८	७२	५९	१६,१३४	३,७३२	८,१८८
२ शिराळें	७	३,०८९	४०	३,१३६	५,२६१	२,३५९	६०९	३०	१४	८,२७३	२,११९	३,२२४
३ खानापूर	६४	५७०	२६	६६०	७,१३७	४,२३१	१,०३०	७९	२८	१२,५०५	३,१९२	६,३०५
४ वाळ्वें	१२२	२,८५०	५०	३,०२२	१२,७४६	२,५२०	१,२५७	२३८	६२	१६,८२३	३,५१४	७,०७८
५ मिरज	१३६	३६३	३३	५३२	१५,१९४	२,२६२	१,५१२	८१	१०९	१९,१५८	३,६८७	१०,१३४
६ जत	४४	२११	१९	२७४	३,०९६	१,०६६	२७६	१४	२	४,४५४	१,३३०	२,१५१
एकूण	४४०	७,७४९	१९१	८,३८०	५५,३३१	१५,०८६	६,१४२	५१४	२७४	७७,३४७	१७,५७४	३७,०८०

दक्षिण सातारा जिल्ह्यातील पशुधन—इतर जनावरे.

तालुका	मेंढरे	शेळ्या व बोकड	घोडी	बेवरे	गाढवे	उंट	डुकरे	एकूण सर्व जनावरे	कोंबडी व बयके
१ तासगांव	१५,४३३	२२,६४५	१७१	२	११५	—	३९१	१,१०,००८	६४,४८५
२ शिराळें	२,७१५	७,८७४	१५४	—	१३७	—	३१६	५५,६५५	४१,३०१
३ खानापूर	६७,४६५	४०,३०२	५०३	—	३३१	—	९७४	२,०१,०८४	१,१४,४६२
४ वाळ्वें	१८,५६७	२०,८२०	१३९	२५	११३	—	४९५	१,०५,५६९	६५,४६५
५ मिरज	२६,२८४	२५,७१३	२७१	—	२९१	१	१६२	१,३७,९०२	५४,८८३
६ जत	४३,३१५	३०,२२१	६१४	—	१५८	१	१५०	१,४०,१७३	६०,५६८
एकूण	१,७३,७८९	१,४७,५७५	१,८५३	२७	१,१४५	२	२,४८८	७,५०,३९१	४,०१,०६४

शेतीची अवजारे

तालुका	नांगर		बैलगाढया	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	लोखंडी		बैलाचे	ऑ. इंजिनचे	ऑ. इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ तासगांव	६७९	३,४२१	७,०७९	२४	६३	३६१	२	८	२८
२ शिराळें	५,६४३	४४६	२,५२२	१२	२६	१०५	—	१	२७
३ खानापूर	४,१८२	४,६९१	६,८५७	७४	३१	१४९	—	२	२१
४ वाळ्वें	६५३	३,२२४	५,७३९	४२	१३०	५६८	२	८	९९
५ मिरज	२,४५१	४,१११	७,१०८	४१	४९	४७२	८	५	९
६ जत	७,३३४	३,६५५	४,०५२	१८	३	१५२	—	—	३९
एकूण	२०,९४२	१८,५४८	३३,३५७	२११	३०२	१,८०७	१२	२४	२२३

कोल्हापूर जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ३१८८ चौरस मैल असून ते साधारणपणे उत्तर अक्षांश १५° ७०' व १७° ३०' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७३° ५०' व ७४° ६०' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस दक्षिण सातारा, पूर्वेस व दक्षिणेस बेळगांव जिल्हा व पश्चिमेस घाटापलीकडे रत्नागिरी जिल्हा येतो. हा जिल्हा दक्षिणोत्तर लांबट असून पूर्वपश्चिम जाडी कमी आहे. दक्षिणोत्तर लांबी मध्यभागी सुमारे ८० ते ८५ मैल असून वायव्य टोंक भागखी २०-२५ मैल वर गेलेले आहे. जिल्ह्याच्या वरच्या भागांत पूर्वपश्चिम अंतर ५५ ते ६० मैल असून खालच्या दोन तृतीयांश भागांत ते ३०-३५ मैल येईल. दक्षिण टोंकाला तर ते २० मैलांपर्यंत कमी होतं.

या जिल्ह्याचे पश्चिमेकडे सह्याद्रीची मुख्य रांग दक्षिणोत्तर १०० मैल पसरलेली असून तिचेपासून पूर्वेकडे व ईशान्येकडे सुमारे ३० ते ३५ मैल लांबीचे बोंगरांचे सहा मोठे फांटे फुटतात व या जिल्ह्यांत पसरतात आणि त्यामुळे सह्याद्रीत उगम घेऊन पूर्वेकडे वाहणाऱ्या नद्यांची ६ प्रमुख खोरी निर्माण होतात. सर्वांत उत्तरेकडील पहिली विशाळगड-पन्हाळा रांग वारणा खोऱ्यास दक्षिणेकडून व पंचगंगा खोऱ्यास उत्तरेकडून सीमित करते. त्याखालील दुसरी फोंडा-सावगाव रांग पंचगंगा व दूधगंगा खोऱ्यांना विभागते, तिसरी खानापूर-मुधोळ रांग दूधगंगा व वेदगंगा यांच्या पाणलोट्यांचे प्रदेश सीमित करते. सर्वांत मोठी चौथी भुदरगड-निपाणी रांग पूर्व व ईशान्यवाहिनी नद्यांचे पाणलोट्याचे प्रदेश पूर्व व आग्नेयवाहिनी नद्यांचे प्रदेशापासून वेगळे करते. पांचवा सामनगड फाटा हिरण्यकेशी व घटप्रभा नद्यांची खोरी वेगळी करतो व सहावा मलप्रभा-गंधर्वगड फाटा घटप्रभा व ताम्रपर्णी व मलप्रभा नद्यांची खोरी सीमित करतो. कोंकण व देश दळणवळणाचे तीन मोठे घाटमार्ग (अंबा, फोंडा व अंबोली) या जिल्ह्यांत आहेत. याखेरीज भागखी दोनतीन लहान घाटमार्गही आहेत.

कृष्णा नदी या जिल्ह्याच्या ईशान्य भागांतून जात असली तरी तिचा बहुतेक प्रवाह सरहद्दीजवळूनच जातो. कोल्हापूरातील सर्व नद्यांचे पाणी अखेर कृष्णेस मिळत असल्यामुळे विस्तृत कृष्णा खोऱ्यांशी या नद्यांच्या खोऱ्यांचा प्रदेश संलग्न

होतो. वारणा नदी या जिल्ह्याच्या उत्तर सरहद्दीवरून वहाते, त्याखाली उत्तरेकडून दक्षिणेकडे क्रमाक्रमाने कासारी, कुंभी, तुळशी, भोगावती, दूधगंगा, वेदगंगा हिरण्यकेशी, घटप्रभा व दक्षिण टोंकास ताम्रपर्णी या नद्यांचे प्रवाह पूर्व, ईशान्य अंगर आग्नेय दिशेने जातात. पंचगंगा नदी स्वतंत्र नसून कासारी, कुंभी, तुळशी व भोगावती यामिळून जो अखेर प्रवाह बनतो तिला पंचगंगा म्हणतात. पांचवी सरस्वती गुप्त आहे अशी आख्यायिका आहे. प्रथम तुळशी-भोगावती मिळतात व तो संयुक्त प्रवाह नंतर कुंभीस मिळतो व कुंभी पुढे वरून येणाऱ्या कासारीस मिळाल्यानंतर पंचगंगा होते. पंचगंगा सोडली तर बाकीच्या नद्या जिल्ह्याबाहेर बेळगांवचे हद्दीत कृष्णेस मिळतात. या नद्या एकमेकींस मिळून अखेर त्यांच्या तीन नद्या कृष्णेस मिळतात. पंचगंगा खोरी सर्वांत मोठी आहे.

या जिल्ह्यांतील शेतजमीन काळी, तांबड व माळ भन्ना तीन प्रकारची आहे. या जिल्ह्यांत बागायत शेतीस उपयुक्त अशी बरीच जमीन आहे. नद्यांच्या कांड्यांच्या प्रदेशांतील व खोऱ्यांच्या तळांतील जमीन काळी आहे. खोऱ्यांच्या सुखालगतचा पूर्वेकडील सपाटीचा जो देश भाग आहे त्यामध्ये काळी खोल सुपीक जमीन आहे. तांबड जमीन पश्चिमेकडील घाटमाथ्याच्या प्रदेशांत बोंगरांच्या उतारावर असून त्यांमध्ये भातशेती होते. नद्यांना ठिकठिकाणी बंधारे घालून त्यांचे पाणी कांडावरच्या जमिनीत चढवून नेऊन उसाची लागवड या जिल्ह्यांत मोठ्या प्रमाणावर होते. बागायत शेतीस मोठ्या प्रमाणावर पाणीपुरवठा (विहिरी सोडून) या जिल्ह्यांत या मार्गाने केला जातो. राधानगरी धरण अलीकडे झाले आहे.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र ३७६ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे १८ टक्के जंगल आहे. हळक्या प्रतीचे इमारती लाकूड (ऐम, किजळ, जांभूळ, खैर) व जळाळ-लाकूड तसेच हिरच्याचेहि या जंगलांतून उत्पादन होतं.

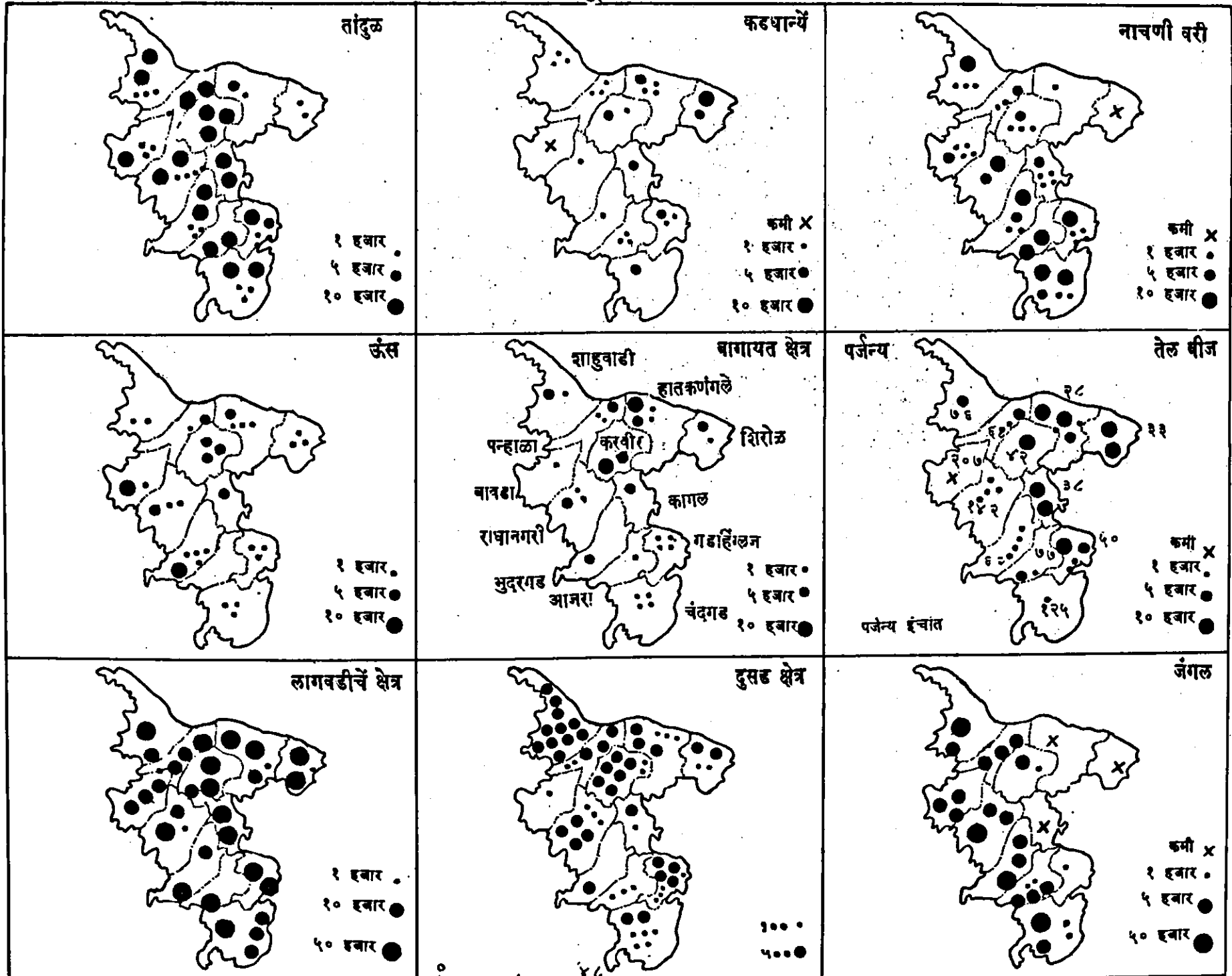
खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने राधानगरी भागांत बॅक्साईटचे मोठे साठे आहेत. तसेच लोखंडाची माती, मँगनीजचेहि थोडे साठे सह्याद्रीच्या भागांत आहेत. इमारती दगडाचेहि उत्पादन होतं.

या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान ५६ व कमाल उष्णतामान १०१ येईल. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर		वार्षिक सरासरी				
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ कोल्हापूर	—	०.४१	७.५९	३.३१	४५	२३.३२	२६.८३	१७	१०.३१	१०.०७	७४	४१.२२	४०.६२
२ गगनबावडा	—	०.३२	१.६६	२.५२	८१	१७९.६५	१९५.७७	३३	२५.२४	४०.१२	११९	२०६.५५	२३८.७३
३ हातकण्णळ	—	X	६.४७	X	३५	११.९४	X	१६	९.५८	X	६२	२७.९९	X
४ शिरोळ	—	०.४६	५.३६	३.३९	३०	१२.७१	१०.६८	२०	१४.४३	९.४०	६०	३२.५०	२३.९३
५ कापशी	—	०.०६	११.००	२.५९	३८	२७.७८	२२.८७	२२	१६.०९	९.२६	७२	५४.८७	३४.७८
६ गारगोटी	—	०.४४	८.८३	३.१९	५३	४२.५६	४७.९५	२९	१०.०४	१०.७३	८४	६१.४३	६२.३१
७ राधानगरी	—	०.०५	७.३४	१.१५	६९	११७.६१	१३२.३०	२८	१७.२८	१९.१३	१०४	१४२.२३	१५२.६३
८ गढहिंगलज	—	०.४५	८.१७	४.५२	४४	२८.२४	२३.५५	२३	१३.१४	१०.०३	८३	४९.५५	३८.५५
९ कुर्दवाड	—	०.३५	३.३६	३.००	२१	११.८८	९.३८	१४	११.७५	८.१३	४०	२६.९९	२०.८६
१० वेदगाड	—	०.५२	२.१४	३.६८	६९	१०३.८५	८८.२९	२९	१९.०७	१३.६३	१०५	१२५.०६	१०६.१२
११ कागळ	—	X	७.४०	X	४०	१७.६४	X	१६	१३.००	X	६५	३८.०४	X
१२ शाहुवाडी	—	X	६.१४	X	६१	५८.३१	X	२३	११.६९	X	९२	७६.१४	X
१३ पन्हाळा	—	X	६.०८	X	५८	४४.३३	X	२०	९.०१	X	८३	५९.४२	X
१४ भाजरा	—	X	५.३२	X	६२	५९.०५	X	२६	१२.०७	X	९७	७६.४४	X
जिल्हा सरासरी	—	०.३४	६.१७	३.०४	५०	६०.८४	६१.९६	२३	१५.२६	१४.५०	८२	८२.२७	७९.८४

कालहापूर आर्थिक

बगळ, लागवड, बागायत, दुसड व पिकांचे क्षेत्र एकत्रांनी

एकरांचे आंकडे दशक किंवा जवळचा पूर्णांक एकर वा शेकडा घालून केलेले आहे.

गो. प्र. भावे

जिल्हा : कोल्हापूर

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दायरे चौ. मैली
१ आजरा	२०५.३	७९	१	५९,०२५	२८,८९३	३०,१२७	१०४३	२८८
२ बावडा	२६०.६	७६	—	५२,९२२	२४,९१२	२८,०१०	११२४	२०३
३ भुदरगढ	२५३.१	९६	—	६५,९२९	३३,९६३	३२,७६७	९८८	२६०
४ चंदगढ	३९४.०	१३०	—	८०,५१३	४०,५१६	३९,९९७	९८७	२०४
५ हातकर्णगळे	२३५.३	४६	७	१,६९,७००	८७,९५४	८१,७४६	९२९	७२१
६ गढहिंगलज	१९१.६	८७	१	१,११,३९७	५६,३०३	५५,०९४	९७९	५८१
७ कागल	२१२.०	७७	३	१,१०,७३४	५६,४०५	५४,३२९	९६३	५२२
८ करवीर	२६२.४	१०४	१	२,६६,२९९	१,३७,३७३	१,२८,९२६	९३९	१,०१५
९ पन्हाळा	२१८.३	१०१	१	९६,३७९	४८,६७३	४७,७०६	९८०	४४१
१० राधानगरी	३४४.५	१०८	—	८७,२०५	४४,३७५	४२,८३०	९६५	२१३
११ शाहुवाडी	४०७.५	१३०	१	८६,७६५	४३,२८५	४३,४८०	१००४	२१३
१२ शिरोळ	२०३.८	४४	४	१,२१,१९२	६२,०८१	५९,१११	९५२	५९५
एकूण कोल्हापूर जिल्हा	३,१८८.४	१०७८	१९	१३,०८,०६०	६,६३,९३७	६,४४,१२३	९७०	४१०

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	ए. साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ आजरा	९.१	९०.९	८८.९	११.१	१४.२	३.०	८.४	५९,०२५
२ बावडा	—	१००.०	८८.८	११.२	१४.३	२.३	८.०	५२,९२२
३ भुदरगढ	—	१००.०	९१.७	८.३	१३.७	१.६	७.१	६५,९२९
४ चंदगढ	—	१००.०	९१.६	८.४	१८.२	४.१	११.२	८०,५१३
५ हातकर्णगळे	३७.२	६२.८	७२.८	२७.२	२१.७	२.९	१२.६	१,६९,७००
६ गढहिंगलज	७.७	९२.३	८५.३	१४.७	१५.१	२.४	८.८	१,११,३९७
७ कागल	१७.२	८२.८	८३.८	१६.२	१५.२	२.०	८.७	१,१०,७३४
८ करवीर	५१.४	४८.६	४६.५	५३.५	३०.३	९.७	२०.३	२,६६,२९९
९ पन्हाळा	७.९	९२.१	८४.२	१५.८	१२.१	१.४	६.८	९६,३७९
१० राधानगरी	—	१००.०	८७.७	१२.३	१३.७	१.४	७.७	८७,२०५
११ शाहुवाडी	३.८	९६.२	८८.६	११.४	८.३	१.१	४.६	८६,७६५
१२ शिरोळ	२७.७	७२.३	८१.३	१८.७	२४.४	४.०	१४.५	१,२१,१९२
एकूण कोल्हापूर जिल्हा	३१.२	७८.८	७६.६	२३.४	२०.८	४.०	१२.५	१३,०८,०६०

जिल्हा कोल्हापूर—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाठ व नापीक	किरकोटी उपयोगातील	शेतीयोग्य पट	चराक रान	झाडे इत्यादि	चाळ पट	इतर पट	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसट क्षेत्र	एकूण पिकांचे (दुसटसह) क्षेत्र
१ आजरा	१,३२३	३६३	५६	३१	३	७६	—	५३	—	७४१	३	७४४
२ बावडा	१,७२१	३१२	९७	२६	९७४	१५	३	—	—	२९४	१	२९५
३ भुदरगढ	१,५९२	५९७	४७	६६	११०	११	—	३८	२४	६१९	५	६२४
४ चंदगढ	२,३८३	६७८	६१	६२	११९	७३	—	—	५३७	८५३	१४	८६७
५ गढहिरलज	१,२०३	४३	१७	४२	४	२२	५	६७	४	१,०१९	२४	१,०४३
६ हातकर्णगळे	१,५०६	२३	८३	२९	—	१९६	४	३	०.१	१,१६८	१८	१,१८६
७ कागल	१,३५३	३६	—	७९	१३९	२७	—	—	६	१,०६६	६	१,०७२
८ करवीर	१,६५८	१०८	७३	१७	१७	३०८	१	२९	—	१,१०५	३२	१,१३७
९ पन्हाळा	१,४०५	२९२	४६	७१	९८	४७	—	३१	७५	७४५	२२	७६७
१० राधानगरी	२,२०५	७०४	२७०	२३	१७४	४४	१४७	१९६	९	६३८	२३	६६१
११ शाहुवाडी	२,५८०	६०८	३२८	६६	४१८	२९४	८	१९	१६४	६७५	५८	७३३
१२ शिरोळ	१,२५५	२२	८४	७	४८	२८	—	—	४	१,०६२	१२	१,०७४
एकूण	२०,२०४	३,७८६	१,१६२	५१९	२,१०४	१,२२१	१६८	४३६	८२३	९,९८५	२१८	१०,२०३

जिल्हा कोल्हापूर—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी				एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पट विहिरी	तळी		
	सरकारी	लांबी मैल	खाजगी	लांबी मैल	सरकारी		खाजगी					१०० एकरां-पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ आजरा	—	—	—	—	—	—	११७	१०४	२२१	१७४	६९	—	१२	१२
२ बावडा	—	—	—	—	—	—	—	४७	४७	१,०६६	१५	—	—	—
३ भुदरगढ	—	—	—	—	—	—	१७	१२३	१४०	१५१	१२	—	—	—
४ चंदगढ	—	—	८०	२०	—	—	११५	५५०	६६५	६०३	६२	—	७०	७०
५ गढहिरलज	—	—	—	—	—	—	२७५	१,०२६	१,३०१	३७१	५२	—	१	१
६ हातकर्णगळे	—	—	—	—	—	—	८३९	१,५४७	२,३८६	१५४	४५५	१	३१	३२
७ कागल	—	—	—	—	—	—	१७३	८८३	१,०५६	६०	११७	—	२	२
८ करवीर	—	—	—	—	—	—	३८७	६१८	१,३०५	१०६	१४९	१	३	४
९ पन्हाळा	—	—	—	—	—	—	२५४	३९६	६५०	७६	१०४	—	—	—
१० राधानगरी	१	१५	—	—	—	—	३२	३१४	३४६	१२४	३५	—	—	—
११ शाहुवाडी	—	—	—	—	—	—	४९	११९	१६८	६१	४३	—	—	—
१२ शिरोळ	—	—	—	—	—	—	३९८	९४०	१,३३८	६०	१६२	—	—	—
एकूण	१	१५	८०	२०	—	—	२,६५६	६,९६७	९,६२३	३,००६	१,३५५	२	११९	१२१

जिल्हा कोल्हापूर—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसरे बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसरेसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ आजरा	—	—	१.९	०.४	७	९.४	०.३	—	९.४	१.३
२ बावडा	—	—	०.९	—	९.६	१०.५	३.६	१.३	११.९	४.०
३ भुदरगढ	—	—	१.४	—	४३.६	४५.०	७.३	—	४५	७.२
४ चेंदगढ	—	१.४	११.५	०.६	२२.२	३५.६	४.२	०.३	३६.१	४.२
५ गडहिंगलज	—	—	२५.०	अ.	१२.६	३७.६	३.०	०.५	३८.१	३.७
६ हातकर्णगळे	—	—	१०८.५	१.२	३०.९	१४०.६	१२.०	९	१४९.६	१२.६
७ कागल	—	—	१५.५	४.४	३२.७	५२.६	४.९	१.६	५४.२	५.१
८ करवीर	—	—	३२	५.२	१२०.३	१५७.५	१४.२	३.४	१६०.९	१४.१
९ पन्हाळा	—	—	१८.२	—	५२.६	७०.८	९.५	—	७०.८	९.२
१० राधानगरी	३७.५	—	३.१	—	३१.४	७१.९	११.३	—	७१.९	१०.९
११ शाहुवाडी	—	—	२.९	—	५६.६	५९.५	८.८	—	५९.५	८.१
१२ शिराळ	—	—	३६.१	—	२५.१	६१.२	५.८	—	६१.२	५.७
एकूण	३७.५	१.४	२५७.८	११.८	४४४.६	७५३.१	७.५	१६.१	७६९.२	७.५

जिल्हा कोल्हापूर—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अन्न-पिके										विंगार अन्न-पिके						
	तांदूळ	गहू	मका	नाचणी व इतर हलकी पिके	कडधान्ये		ऊंस	भिरची	हळद	बटाटा	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके	कापूस	विंगार अन्न-पिके	नाचणी पिके	एकूण विंगार अन्न-पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ आजरा	०.९	०.१	०.८	—	—	—	७.६	—	—	—	अ.	९.४	—	—	—	—	९.४
२ बावडा	१	—	—	—	—	०.७	१०.२	—	—	—	—	११.९	—	—	—	—	११.९
३ भुदरगढ	—	०.२	२.५	—	—	—	४२.१	—	अ.	अ.	०.१	४४.९	—	०.२	—	—	४५
४ चेंदगढ	४.६	—	०.३	—	—	—	३१.२	—	अ.	—	—	३६.१	—	—	—	—	३६.१
५ गडहिंगलज	०.१	१.६	०.४	—	—	—	३३.७	—	—	०.४	१.७	३७.९	—	०.८	—	०.८	३८.८
६ हातकर्णगळे	३४.१	८.४	०.४	०.३	२.९	—	७५.५	५.२	१६.६	अ.	३	१४६.४	—	२.८	०.४	३.२	१४९.६
७ कागल	—	१.१	१.२	—	अ.	—	४७.९	—	०.५	—	२.९	५३.६	—	०.६	—	०.६	५४.२
८ करवीर	—	३.६	—	—	—	—	१५१.२	०.५	०.५	०.१	३.८	१६०.३	—	०.५	—	०.५	१६०.८
९ पन्हाळा	४.३	४.५	—	—	—	—	६०.२	—	०.५	—	१.४	७०.९	—	अ.	—	अ.	७०.८
१० राधानगरी	०.७	०.५	०.९	—	—	—	६९	—	—	—	०.९	७२.०	—	—	—	—	७१.९
११ शाहुवाडी	—	६.६	२९.४	—	—	—	२१.६	—	—	—	१.८	५९.४	—	—	०.८	०.८	५९.५
१२ शिराळ	१२.४	५.३	०.४	—	—	—	३१.८	३.२	३.४	—	२.३	५८.८	अ.	१.५	—	१.५	६१.२
एकूण	५८.१	३१.९	३६.३	०.३	३.५	१०.७	५८२	८.९	२१.९	०.१	१७.९	७६१.६	अ.	६.४	१.२	७.६	७६९.२

जिल्हा कोल्हापूर—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये											
	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	हतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके
				खरीप	रब्बी	एकूण ज्वारी						
१ आजरा	१९०	०.४	—	४३	—	४३	१	०.८	१३८	५४	—	४२८
२ बावडा	११९	—	—	—	—	—	—	०.५	५१	३६	३०	२३६
३ भुदरगढ	२२६	०.३	—	२४	—	२४	—	२	११५	५४	२	४२४
४ चेंदगढ	२३७	०.१	—	२०	—	२०	०.२	५	१५४	११५	०.१	५३१
५ गडहिंगलज	१८२	३	—	१७२	३	१७५	४	७	१०८	२६	३	५०९
६ हातकणगळे	५५	९	—	३६४	९	३७३	३२	६	०.८	९	२	४८७
७ कागल	२०४	२	—	१६४	४	१६८	२	३	६८	२१	१८	४८७
८ करवीर	२९३	७	०.१	१३५	१६	१५१	२	१०	६२	१५	१३	५५१
९ पन्हाळा	२१२	४	अ.	७८	१०	८८	१	१२	५५	१४	३	३८८
१० राधानगरी	२३९	०.७	—	७	—	७	अ.	३	९१	५५	२	३९६
११ शाहुवाडी	२२४	८	०.७	२२	९	३१	—	३४	८०	५०	९	४३८
१२ शिरोळ	१६	१०	—	३६३	१४	३७७	२६	१४	०.२	०.१	०.३	४४४
एकूण	३,१९७	४५	०.८	६,३९२	६५	१,४५७	६८	९६	९२३	४४९	८१	५,३१९

जिल्हा कोल्हापूर—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र १९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कढधान्ये							एकूण धान्ये व कढधान्ये	उंस
	हरभरा	मूग	सूर	उबीद	कुळीथ	हतर कढधान्ये	एकूण कढधान्ये		
१ आजरा	०.८	अ.	५	१	१९	०.६	२६	४५४	८
२ बावडा	—	—	अ.	०.५	०.७	०.२	१	२३७	१०
३ भुदरगढ	०.७	०.३	३	२	५	१	१३	४३७	४२
४ चेंदगढ	०.४	०.१	१	०.२	३८	९	५०	५८१	३१
५ गडहिंगलज	१३	०.५	२५	४	२१	३	६७	५७६	३४
६ हातकणगळे	१३	०.२	४९	९	९	३	८३	५६९	७५
७ कागल	३	०.१	२०	१६	१२	३	५३	५४१	४८
८ करवीर	९	०.२	२०	८	१०	९	५६	६०७	१५१
९ पन्हाळा	१०	०.३	७	५	३	४	२५	४१७	६०
१० राधानगरी	२	—	०.७	०.३	०.१	९	१३	४०९	६९
११ शाहुवाडी	१७	—	२	०.९	१	७	२८	४६६	२२
१२ शिरोळ	३५	६	५४	०.४	४०	११	१४७	५९१	३२
एकूण	१०४	८	१८७	४७	१६०	६०	५६६	५,८८५	५८२

तालुका	मसाल्याची पिके						फळ-पिके			भाजी-पिके				एकूण भाजी व फळ-पिके	एकूण भाज-पिके
	मिरची	हळद	धना	लसूण	इतर मसाल्याची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	इतर फळ-पिके*	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाजी पिके		
१. आजरा	६	—	—	—	—	६	अ	०.४	०.४	०.१	—	१	१	१	४६९
२. बावडा	अ	—	—	—	—	अ	—	०.४	०.४	—	—	—	—	०.४	२४७
३. भुदरगड	३	अ	—	—	—	३	०.१	—	०.१	अ	०.१	०.२	०.३	०.४	४८३
४. चंदगड	६	—	—	—	—	६	०.१	०.४	०.५	०.२	—	२२	२२	२३	६४२
५. गडहिंग्लज	३७	०.४	०.२	०.३	—	३७	०.३	५	५	०.२	०.८	२	३	८	६५४
६. हातकर्णगळे	२८	१७	—	०.१	—	४५	०.६	०.४	१	अ	०.५	४	४	५	६९४
७. कागल	३०	०.४	—	अ	—	३०	०.१	०.१	०.२	०.१	१	२	३	३	६२२
८. करवीर	१३	०.५	०.१	०.१	—	१३	०.१	०.५	०.६	०.१	०.७	४	५	६	७७७
९. पन्हाळा	११	०.४	अ	अ	अ.	१२	०.१	—	०.२	अ	०.६	२	३	३	४९२
१०. राधानगरी	२	—	—	—	—	२	अ	अ	अ	०.४	०.५	१	२	२	४८२
११. शाहुवाडी	१	—	—	—	अ.	२	अ	०.१	०.२	—	०.६	१	२	२	४९१
१२. शिरोळ	१८	३	अ	०.२	अ.	२२	०.४	१	१	—	०.६	२	३	४	६४९
एकूण	१५५	२२	०.३	०.७	अ.	१७८	२	८	१०	१	५	४२	४८	५८	६,७०२

तालुका	तंतु-पिके				तेल-बियांची पिके							
	कापूस	ताग	इतर तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	भुरग	तीळ	करवी	जवस	एरंडी	इतर तेल-बियांची पिके	एकूण तेल-बियांची पिके	
१. आजरा	०.८	—	२	३	४९	—	—	—	—	—	६	५५
२. बावडा	—	—	—	अ.	०.२	—	—	—	—	—	५	५
३. भुदरगड	०.३	०.२	—	०.५	३६	—	—	—	—	—	६	४२
४. चंदगड	—	—	—	—	४	—	—	—	—	—	—	९
५. गडहिंग्लज	२१	—	४	२५	१६८	०.८	०.१	—	अ.	—	—	१६९
६. हातकर्णगळे	१२	—	२	१४	२७३	अ.	०.२	अ.	—	—	—	२७३
७. कागल	७	—	१	८	१९७	—	—	—	अ.	—	१	१९८
८. करवीर	०.४	—	१	१	१०१	—	—	अ.	अ.	—	०.	१०२
९. पन्हाळा	०.४	—	१	१	६८	अ.	—	—	—	—	३	७१
१०. राधानगरी	—	—	—	अ.	२४	—	—	—	—	—	११	३५
११. शाहुवाडी	—	—	—	०.१	४७	—	—	अ.	—	—	२	४९
१२. शिरोळ	५९	—	१	६०	२०२	अ.	२	०.१	अ.	—	—	२०४
एकूण	१०१	०.२	१२	११३	१,१६९	६	२	०.१	०.१	३५	१,२१२	

* इतर फळपिके—संत्री मोसंबीखेरीज

जिल्हा कोल्हापूर—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अमली व औषधी पिके				धान्याची पिके				एकूण किार अन्नपिके
	तंबाखू	विण्याची पाने	इतर अमली व औषधीपिके	एकूण अमली व औषधी पिके	ज्वारी	गवत	इतर धान्याची पिके	एकूण धान्याची पिके	
१ आजरा	००१	—	—	००१	—	२१८	—	२१८	२७५
२ बावडा	—	—	—	—	—	४३	अ	४३	४८
३ भुदरगढ	अ.	—	—	अ.	—	९८	—	९८	१४१
४ चंदगढ	अ.	—	—	अ.	—	२१६	—	२१६	२२५
५ गढहिलज	४४	००४	—	४४	—	१५०	००१	१५०	३८९
६ हातकर्णमळे	८७	३	—	९०	०५	११३	२	११५	४९२
७ कागल	५७	००६	००४	५८	—	१८६	—	१८६	४५०
८ करवीर	११	००१	—	११	—	२४६	—	२४६	३६०
९ पन्हाळा	००१	अ.	—	००१	—	२०२	००४	२०३	२७५
१० राधानगरी	—	—	—	—	—	१४४	—	१४४	१७९
११ शाहुवाडी	००५	—	—	००५	००८	१९१	—	१९१	२४२
१२ शिरोळ	११२	१	—	११३	—	४१	७	४८	४२५
एकूण	३१२	५	००४	३१७	१	१,८४८	१०	१,८५८	३,५०१

जिल्हा कोल्हापूर—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसढ क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसढ वजा जातां)	पिक आलेले क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	किार अन्न-पिके	अन्नपिके	किार अन्न-पिके	अन्नपिके	किार अन्नपिके				
१ आजरा	४६७	२७५	२	—	४६९	२७५	७४४	३	७४१	७४४
२ बावडा	२४५	४८	२	—	२४७	४८	२९५	१	२९४	२९५
३ भुदरगढ	४७८	१४१	५	—	४८३	१४१	६२४	५	६१९	६२४
४ चंदगढ	६३३	३२५	५	अ.	६४२	३२५	८६७	१४	८५३	८६७
५ गढहिलज	६३१	३८९	२३	—	६५४	३८९	१,०४३	२४	१,०१९	१,०४३
६ हातकर्णमळे	६५६	४९०	३८	२	६९४	४९२	१,१८६	१८	१,१६८	१,१८६
७ कागल	६०६	४५०	१६	—	६२२	४५०	१,०७२	६	१,०६६	१,०७२
८ करवीर	७२४	३६०	५३	—	७७७	३६०	१,१३७	३२	१,१०५	१,१३७
९ पन्हाळा	४६४	२७५	२८	—	४९२	२७५	७६७	२२	७४५	७६७
१० राधानगरी	४६८	१७९	१४	—	४८२	१७९	६६१	२३	६३८	६६१
११ शाहुवाडी	४१९	२४१	७२	००८	४९९	२४२	७३३	५८	६७५	७३३
१२ शिरोळ	५७३	४२५	७६	—	६९९	४२५	१,०७४	१२	१,०६२	१,०७४
एकूण	६,३६४	३,४९८	३३८	३	६,७०२	३,५०१	१०,२०३	२१८	९,९८५	१०,२०३

कोल्हापूर जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या सानेखुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षांवरील बैल				तीन वर्षांवरील गाई						तीन वर्षांखालील वांसरे	
	वय	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिनदुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या कामाच्या	एकूण गाई	सोड	कालवडी
१ आजरा	१३	८,८८२	४४	८,९२६	२,९८९	२,३६५	६०१	४	३	५,९६२	३,१४२	३,०५७
२ बावडा	१०	१२,१७४	३६२	१२,५३६	३,७६४	३,७२१	१,२५०	५	५४	८,७९४	३,५४७	४,०४७
३ भुदरगड	५२	९,२७९	९३	९,३७२	४,४३३	१,४७३	७७०	७८	१९	६,७७३	३,०४२	३,०३४
४ चंदगड	८५	१६,१२२	१९६	१६,३१८	७,६९३	२,७१७	७२१	२	५२	१,१८५	५,९२१	५,४९०
५ गडहिंगलज	६१	१२,६५९	६४	१२,७२३	७,६४५	१,८०७	६२७	५	१८	५,१०२	२,६९९	२,२२८
६ हातकणगळे	१९	१३,५०२	११७	१३,६१९	३,३११	१,४३१	७४३	१९	६	५,५१०	२,२२०	२,०४४
७ कागल	११	१३,२५९	२४८	१३,५०७	३,५०६	२,२४२	७८६	७	३०	६,५७१	३,६४६	३,६३८
८ करवीर	१०३	१६,७६७	१७६	१७,०४३	४,९९६	२,६८५	९९८	१५	३९	८,७३३	४,३५७	३,३६४
९ पन्हाळा	४९	१०,९६४	१९५	११,१५९	४,१५०	४,०५३	१,२५२	—	१८	९,४७३	३,७१४	३,२९०
१० राधानगरी	३८	१०,४७२	३९५	१०,८६७	५,१९७	३,१५२	७९२	—	१४६	९,२८७	३,६८२	३,२६७
११ शाहुवाडी	९१	१०,३९१	२५१	१०,६४२	६,५७५	४,८६४	१,४३३	—	४६	१२,११७	५,३३२	५,२७३
१२ शिरोळ	१९	११,१५८	६५	११,२२३	२,४२७	५७३	४७०	—	१०	३,४८०	२,०७१	१,५३७
एकूण	५५१	१,४५,६२९	२,२०६	१,४८,८३५	५१,६८६	३१,०८३	१०,४४२	१३५	४४१	९३,७८७	४३,२८३	३९,३६९

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षांवरील रेडे				तीन वर्षांवरील म्हशी						तीन वर्षांखालील रेडके	
	वय	कामाचे	बिन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ आजरा	१७	२,९१७	२१	२,९३८	२,७७५	१,३०७	४५०	८	४	४,५४४	१,७०७	२,३४७
२ बावडा	८	२,३१८	५०	२,३६८	१,४८३	८७१	२८४	६	६	२,६५०	८८८	१,२२७
३ भुदरगड	१५	४,४७२	३५	४,५०७	३,५०२	४२५	४६५	९६	१४७	४,६३५	१,६३४	२,१०९
४ चंदगड	९०	४,१५०	३४	४,१८४	६,४१९	१,७०३	५३६	१२	२८	८,६९८	२,५०४	३,७३१
५ गडहिंगलज	५४	२,७५९	१६	२,८७५	९,७७१	२,६२२	१,४८०	२९	६	१३,९०८	३,४३६	५,७२६
६ हातकणगळे	५१	२,८२४	३२	२,८५६	१३,०७०	२,२७३	२,००६	१३२	१५	१७,४९६	३,३०४	७,१५१
७ कागल	२७	१,३५८	४०	१,४०८	७,९६९	२,०५०	१,५०१	१५	५७	११,५९२	२,९१६	५,१०१
८ करवीर	१०३	२,८७५	५२	२,९२७	३,०३१	१,४८४	१,७१६	४	५३	२०,५४१	३,५२९	७,६०८
९ पन्हाळा	२७	४,७९९	७०	४,८६९	५,३०५	२,४६७	८१९	१९	२२	८,६३२	२,३२०	३,१३०
१० राधानगरी	१८	५,८५३	५२	५,९०५	४,६२४	१,२६७	६०१	७५	९	६,५७६	१,९२७	२,०५६
११ शाहुवाडी	२४	६,६५४	४८	६,७०२	४,९७६	२,३४५	६०२	९	१८	७,९५०	३,२१२	३,००३
१२ शिरोळ	४३	२७६	१९	२९५	११,८७७	१,२६६	१,२७०	५३	३	१४,४६९	३,१७१	७,९६१
एकूण	४७६	४१,२५५	४७०	४१,७२५	८६,३५५	२२,७८०	११,७३०	४५८	३६८	१,२१,६९१	२९,५४८	५१,१५०

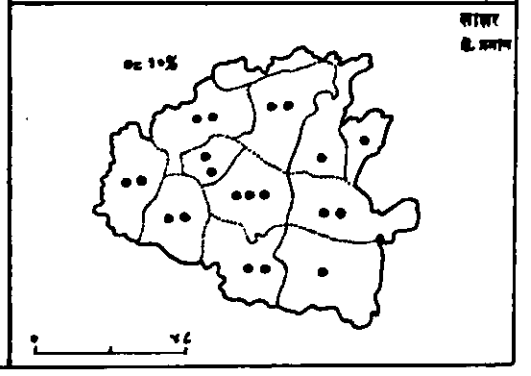
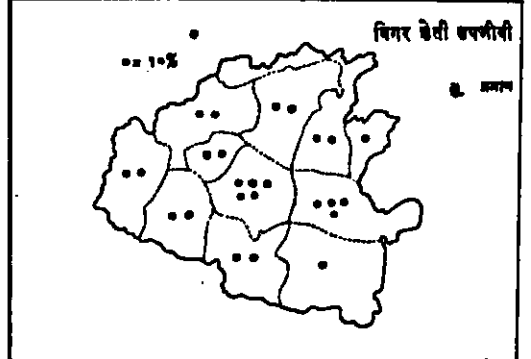
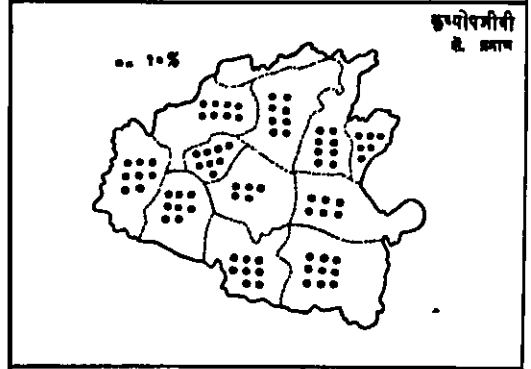
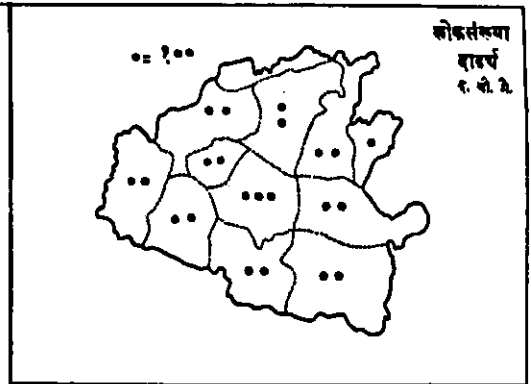
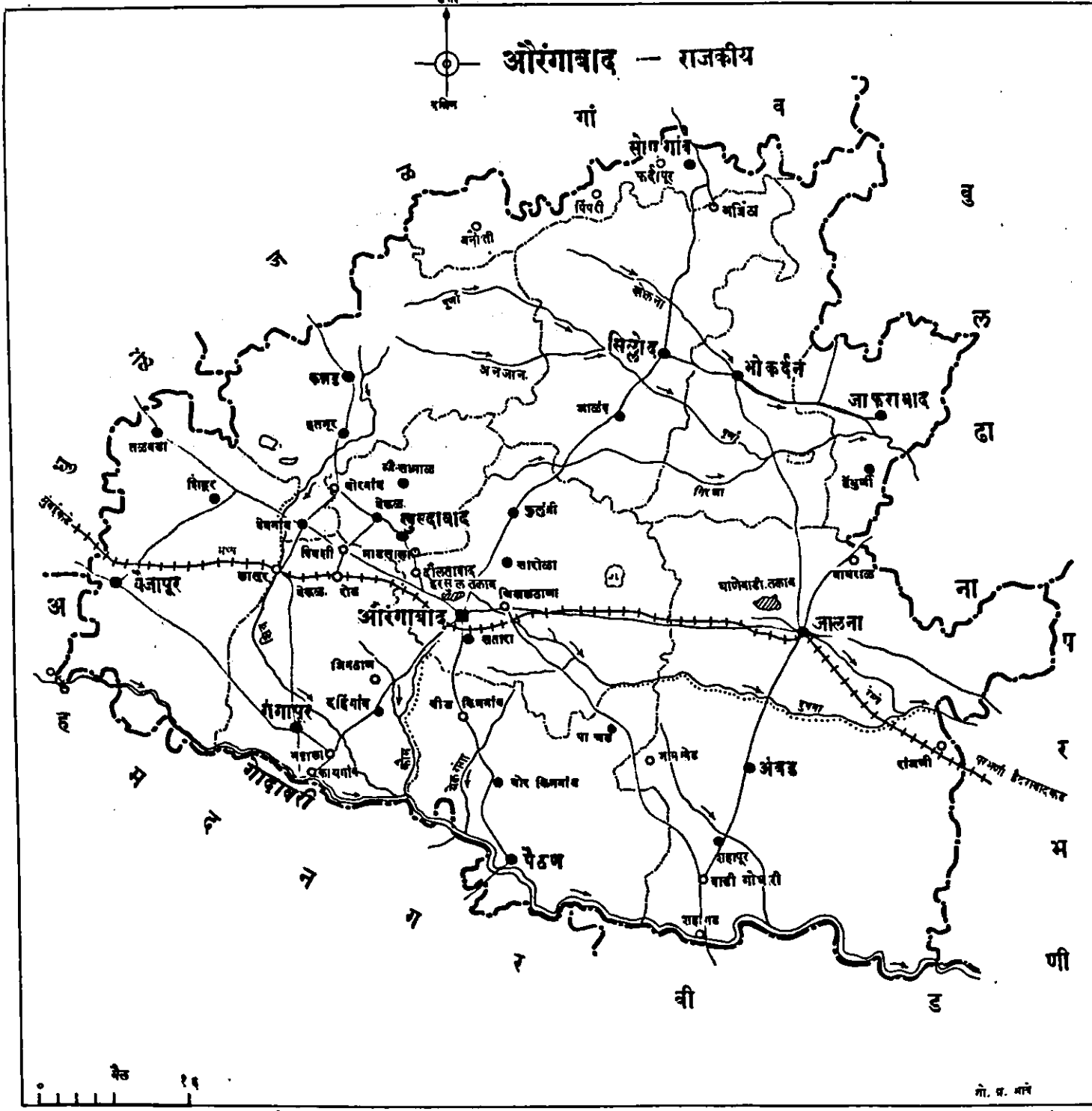
कोल्हापूर जिल्ह्यातील पशुधन—इतर जनावरें

तालुका	मेंढरें	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेचरें	गाढवें	उंट	डुकरें	एकूण सर्व जनावरें	कोबळ्या व बदकें
१ आजरा	३४३	६,४५९	८	—	१०	—	—	३९,४७३	१३,५१६
२ बावढा	१२	६,३८५	८	—	—	—	—	४२,४८०	४०,८४१
३ भुदरगढ	६२३	७,६०७	१२	—	२२	—	—	४३,४३७	२३,०२४
४ चंदगढ	१,४२५	१७,७५९	३	—	११	—	८०	६७,४९४	२६,६५५
५ गढहिंगलज	१२,५३४	११,८१३	३४	—	१२	—	२	७३,२०७	२२,१९१
६ हातकर्णगळें	२५,०४५	१२,३८८	२२७	—	५४	—	४७८	९३,४६२	३९,०७२
७ कागल	७,१५७	९,६४८	१०७	—	३७	—	२३	६४,३७९	२४,०३४
८ करवीर	१६,५९७	१३,०५६	२४४	१	७२	१	२१५	९८,२९५	५३,१६१
९ पन्हाळा	५,६३४	११,७७०	६५	—	८०	२	८९	६४,३०३	३९,३७२
१० राधानगरी	१,९२९	८,८२२	३७	—	३४	—	—	५४,४४५	२६,८८३
११ शाहुवाडी	४,१३७	१५,२७२	३८	३	१३९	२	४	७३,७४१	४७,८९२
१२ शिरोळ	१२,८७३	११,१५०	२३४	—	२१	—	५७७	६९,१२३	१५,७५८
एकूण	८८,३०९	१,२२,१२९	१,०१७	४	४९२	५	१,४६८	७,८२,८३९	३,६५,३९९

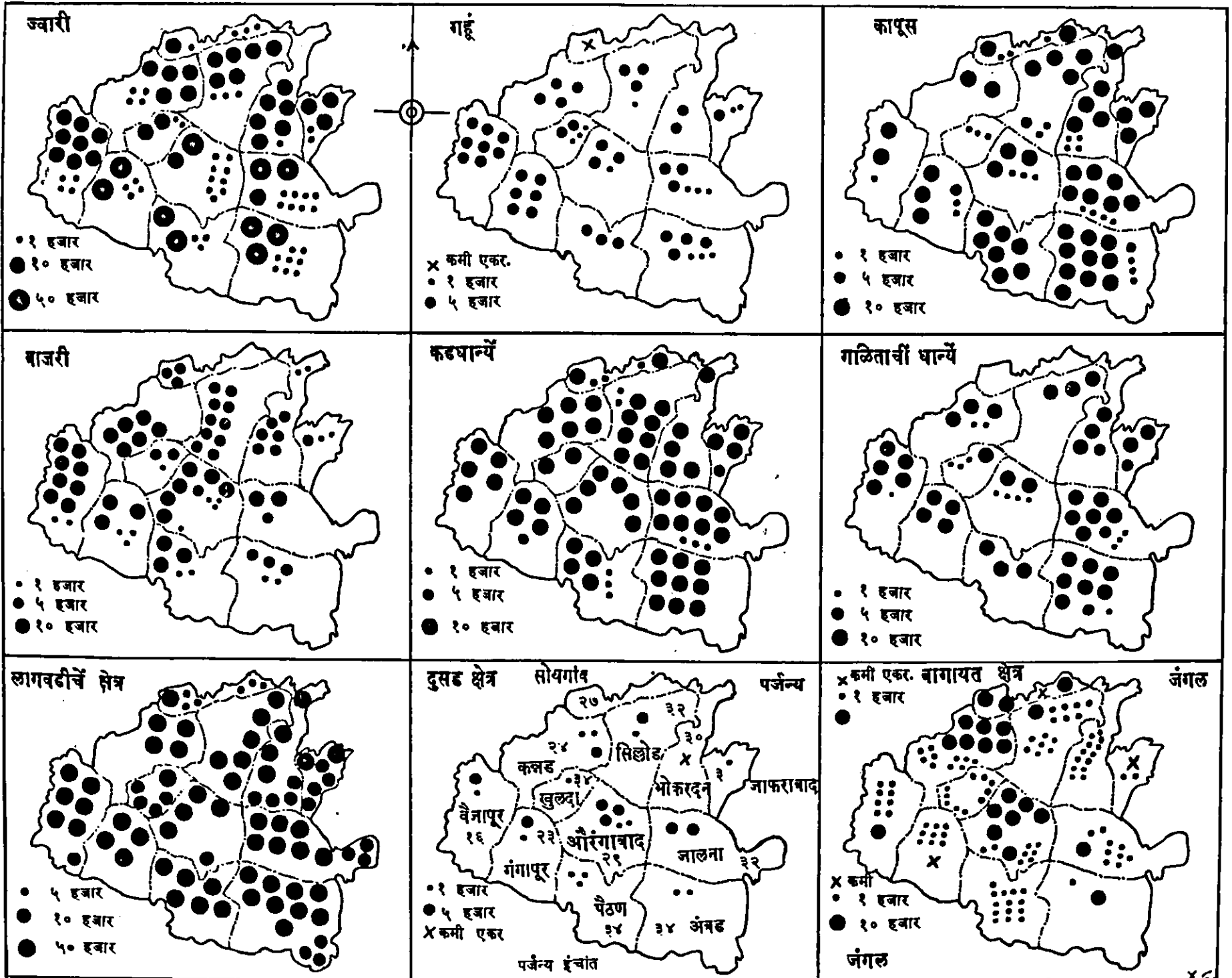
शेतीची अवजारे

तालुका	नागर		बैलगाळ्या	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	खोखंडी		बैलांचे	ऑईल इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ आजरा	७,०५५	१८६	१,६१५	१३	९	२८	—	—	१८
२ बावढा	७,६१८	१२	६८५	८	११	५६	—	—	४
३ भुदरगढ	९,६८२	९५	१,५९१	१३४	९३	१३७	—	१	२०
४ चंदगढ	१२,७३५	१०८	३,५२६	८१	६४	१७९	—	—	८
५ गढहिंगलज	६,४५५	८७०	३,८५३	९५	४८	१३५	४	२	३४
६ हातकर्णगळें	६९८	१,८२८	१,६६०	१९	१५८	७७२	७	८	५९
७ कागल	५,४०४	९०८	३,९२९	५०	९१	४०१	३	३	३६
८ करवीर	७,६४५	८१९	५,३४४	३७	४४३	१,०४३	११	११	२३
९ पन्हाळा	८,०४५	४५६	३,१९१	५०	१८४	४६७	—	३	३८
१० राधानगरी	११,०२५	६०	१,७९८	५३	२३६	४२२	—	१	२८
११ शाहुवाडी	११,०८२	२४८	१,४४५	३४	४७	१६२	२	—	२२
१२ शिरोळ	६६५	१,६४८	४,२९८	५	६६	३३०	६	५	१०
एकूण	८८,१०९	७,२३८	३२,८३५	५७९	१,४५०	४,१३४	३३	३७	३००

टीप:—पशुधनसंस्थेचे व शेतीच्या अवजारासंस्थेचे आंकडे महाराष्ट्र राज्य सरकारच्या अर्थ व सांख्यिकीय विभागाकडून मिळालेले.

औरंगाबाद आर्थिक

जंगल, लागवड बागायत दुसडे व पिढांचे क्षेत्र एकरांनी

आंकडे दर्शकचिन्हे वा क्षणा जवळचे पूर्ण एकर वा शेकडा जवळचा पूर्णाक धरून केलेले आहे.

औरंगाबाद जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ६३१८ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १९° १८' व २०° ४०' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७४° ४०' ते ७६° ४०' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस पूर्व खानदेश, पूर्वेस बुलढाणा व परभणी जिल्हे, दक्षिणेस बीड व अहमदनगर आणि पश्चिमेस नाशिक व अहमदनगरचा उत्तरभाग येतो. या जिल्ह्याची पूर्वपश्चिम लांबी साधारणपणे ९० ते १०० मैल असून ती दक्षिणेकडे व उत्तरेकडे कमी होत जाते. मधल्या थोड्या पट्ट्यांत १०० मैलांहून ती अधिक आहे. दक्षिणोत्तर अंतर पूर्वभागांत ८० ते ९० मैल असून ते पश्चिमेकडे कमी होत गेले आहे. पश्चिम टोंकाला ३५ ते ४० मैलांपर्यंत कमी होतं.

औरंगाबादचा उत्तरेकडील भाग उंच व होंगराळ असून दक्षिणेकडचा सखल व गोदावरी खोऱ्याशी संलग्न आहे. उत्तरेकडील होंगर म्हणजे नाशिक जिल्ह्यांतून येणाऱ्या सातमाळ्याच्या रांगाचा पूर्वेकडील विस्तार असून त्यास अजिंठ्याचे होंगर म्हणतात व त्यामध्ये जिल्ह्याच्या उत्तर टोंकाला सुप्रसिद्ध अजिंठ्याची लेणी आहेत. ह्या रांगा पुढे विदर्भात शिरतात: तसेच या रांगांपासून दक्षिण व आग्नेय दिशेने जिल्ह्यामधून एक रांग जाते तिला जालना रांग असेही म्हणतात. बहुतेक होंगरमाथे सपाट असून त्यामध्ये उंच जाणारी शिखरे नाहीत. २५०० ते ३००० फूट या होंगराची उंची येईल. औरंगाबादजवळ पश्चिमेकडील होंगरांत दौलताबादचा किल्ला व सुप्रसिद्ध वेरूळची लेणी आहेत. हे होंगर काळ्या 'डेकन ट्रॅप' नावाने संबोधिल्या जाणाऱ्या खडकांचे बनलेले आहेत.

गोदावरी नदी या जिल्ह्याच्या दक्षिण सरहद्दीवरून वाहते व प्रथम अहमदनगर व औरंगाबाद व नंतर बीड व औरंगाबाद यांमधील ती सीमारेषा बनते. उत्तर भागांतील अजिंठ्याचे होंगरांतून पूर्णा नदी उगम पावते व पूर्व दिशेने वाहत जाऊन बुलढाणा जिल्ह्यांतून परभणी जिल्ह्यांत प्रवेश करून दक्षिणेकडे गोदावरीस मिळण्यास जाते. पूर्वेस या जिल्ह्याचे उत्तर भागांतच दक्षिणेकडून गिरजा व अंजन व उत्तरेकडून खेलणा या लहान नद्या मिळतात. औरंगाबादजवळ उगम

येणारी दूधना नदी जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांतून पूर्व दिशेने वाहत जाऊन परभणी जिल्ह्यांत शिरते व परभणीचे खाली पूर्वेस मिळते. कन्नड तालुक्यांतून दक्षिणेकडे वाहणारी शिव अथवा शिवांद नदी गोदावरीस जिल्ह्याच्या पश्चिम भागांत मिळते. त्यानंतर गोदावरीस कौम व वेळगा मा लहान नद्या उत्तरेकडून येऊन मिळतात. या जिल्ह्याचा सर्वसाधारण उतार दक्षिण व आग्नेय दिशेने आहे. मध्य भागांतील होंगरांच्या रांगा उत्तरेकडील पूर्वेच्या पाणलोटाना प्रदेश दक्षिणेकडील दूधनेच्या व गोदावरी व तिला मिळणाऱ्या लहान नद्यांचे प्रदेशापासून वेगळा करतात.

या जिल्ह्यांतील शेतजमीन तीन प्रकारची असून ती काळी, तांबड व माळ अशा तीन प्रकारची आहे. काळी जमीन कापसाची काळी, खोळ व सुपीक जमीन म्हणून प्रसिद्ध आहे. ती दक्षिण भागांत गोदावरीचे कांठी पसरलेली आहे. ही काळी चिकण जमीन होंगरांतील काळा खडक धुवून झालेली आहे. तांबड जमीन उत्तरेकडील होंगर भागांत होंगरांच्या उतारावर व पठारावर आहे. होंगरांच्या पायथ्याजवळचे भागांतही कांठी काळी जमीन आहे. तांबड व काळी यांचे मिश्रण असलेली हलकी माळ जमीन बागायत पिकासाठी उपयुक्त आहे.

या जिल्ह्यामध्ये जंगलाचे क्षेत्र सुमारे २०३ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे ५ टक्के जंगल आहे. अजिंठ्याचे होंगरांत दाट जंगल आहे. इमारती सागाचे त्यांतून उत्पादन होतं. इतर ठिकाणचे जंगल बरेचसे धुडपांचे असून त्यांतून हलके इमारती लाकूड व जळाळ लाकूड यांचे उत्पादन होतं.

खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने काळा इमारती दगड व चुनखडी यांखेरीज विशेष खनिजे आढळत नाहीत.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची विहिरीखेरीज दुसरी मोठी साधने नाहीत.

या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान (जिल्ह्याच्या ठिकाणचे) ५९° व कमाल उष्णतामान १०४° फॅरेनहाइट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक केंद्रे	डिसेंबर - फेब्रुवारी		मार्च - मे		जून - ऑगस्ट			सप्टेंबर - नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी		
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ औरंगाबाद	—	०.७३	२.६८	१.१६	३२	१९.६८	१६.९७	१३	६.८१	९.४३	५०	२९.१७	२८.२९
२ खुलदाबाद	—	०.५३	०.७८	१.२८	४०	२८.५५	१९.२३	१०	४.५६	८.५०	५२	३३.८९	२९.५४
३ वैजापूर	—	०.३९	०.३५	१.२९	१५	१०.३६	१२.६९	८	५.५०	८.११	२४	१६.२९	२२.४८
४ जालना	०.२०	०.८०	२.२४	१.२८	३२	२३.६१	१९.१७	७	५.६८	८.४६	४६	३१.७३	२९.७१
५ सोकरदन	—	०.५९	१.९८	१.०६	२७	२२.०१	१९.६५	५	६.४१	७.६५	४०	३०.४०	२८.९५
६ सिल्लोड	—	०.५४	३.२४	१.०६	३६	२३.१९	१७.७८	८	५.९४	७.६३	५२	३२.३७	२७.०१
७ गंगापूर	—	०.४०	१.३२	१.०३	२१	१४.९३	१३.९९	१०	६.९३	८.५०	३४	२३.१८	२३.९२
८ कन्नड	—	०.७२	१.१५	१.५१	३१	१७.७१	१९.९९	७	४.७३	८.९७	४०	२३.५९	३१.१९
९ पैठण	०.११	X	२.८२	X	२९	२६.९१	X	९	३.९१	X	४६	३३.७५	X
१० जाफराबाद	—	X	१.७३	X	३०	२५.१०	X	६	५.२९	X	४०	३२.११	X
११ सोयगांव	—	X	१.६१	X	४२	२१.३६	X	७	४.४५	X	५५	२७.४२	X
१२ अंबड	—	X	२.२४	X	३१	२७.६८	X	८	४.३०	X	४५	३४.२२	X
१३ चिखलठाणा	—	X	२.९५	X	२८	१८.५५	X	७	३.०१	X	४३	२४.५१	X
जिल्हा सरासरी	०.०२	०.५८	१.७२	१.२१	३०	२०.०१	१७.४४	८	५.९५	८.४१	४२	२७.७०	२७.६४

जिल्हा : औरंगाबाद

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	त्रिया	हजार पुरुषांस त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढये दर चौ. मैली
१ औरंगाबाद	६६५.६	२००	१	१,६५,०८०	८४,८९७	८०,१८३	९४४	२४८
२ पेटण	५७६.०	१६७	१	९६,९२१	४८,७९२	४८,१२९	९८६	१६८
३ रंगापूर	५१०.७	२००	१	८५,७८४	४३,३९१	४२,३९३	९७७	१६८
४ वैजापूर	६२३.४	१५६	१	१,०४,८२५	५३,०३७	५१,७८८	९७६	१६८
५ कन्नड	७१२.३	२०४	१	१,०६,८०३	५३,८८३	५२,९२०	९८२	१५०
६ खुलदाबाद	१७४.७	६७	१	३३,२४७	१६,७०२	१६,५४५	९९१	१९०
७ सिल्लोड	७३६.६	१८८	—	१,१९,१९४	५९,९०९	५९,२८५	९९०	१६२
८ भोकरदन	४८९.६	१५४	१	८६,३३३	४३,७०९	४२,६२४	९७५	१७६
९ जाफराबाद	३२०.६	९७	—	४५,६८५	२३,०२३	२२,६६२	९८४	१४२
१० जालना	७७१.२	२०९	१	१,८१,३१६	९२,४५७	८८,८५९	९६१	२३५
११ अंबड	८७४.२	२१३	१	१,५४,२१६	७७,६०६	७६,६१०	९८७	१७६
औरंगाबाद जिल्हा	६,३१८.३	१,८५५	९	११,७९,४०४	५,९७,४०६	५,८१,९९८	९७४	१८७

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीवक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ औरंगाबाद	४०.४	५९.६	५१.१	४८.९	२६.१	८.२	१७.४	१,६५,०८०
२ पेटण	७.५	९२.५	८२.७	१७.३	१५.४	२.३	८.९	९६,९२१
३ रंगापूर	६.२	९३.८	८४.३	१५.७	१५.०	१.७	८.४	८५,७८४
४ वैजापूर	९.९	९०.१	८२.७	१७.३	१८.७	२.९	१०.९	१,०४,८२५
५ कन्नड	५.४	९४.६	८३.८	१६.२	१९.०	२.६	१०.९	१,०६,८०३
६ खुलदाबाद	९.८	९०.२	७८.३	२१.७	१४.९	१.७	८.३	३३,२४७
७ सिल्लोड	—	१००.०	८३.६	१६.४	१४.०	१.४	७.७	१,१९,१९४
८ भोकरदन	५.१	९४.९	८३.४	१६.६	१०.७	१.१	६.०	८६,३३३
९ जाफराबाद	—	१००.०	८८.७	११.३	९.२	०.८	५.१	४५,६८५
१० जालना	३२.३	६७.७	६०.९	३९.१	१८.९	४.२	११.७	१,८१,३१६
११ अंबड	३.३	९६.७	८५.८	१४.२	१०.९	१.४	६.२	१,५४,२१६
औरंगाबाद जिल्हा	१४.१	८५.९	७५.८	२४.२	१८.१	३.३	१०.८	११,७९,४०४

* जिल्ह्याच्या क्षेत्राचे आंकडे सर्व्हेअर जनरल ऑफ इंडिया यांनी दिलेल्याप्रमाणे घेतले आहेत. तालुक्याच्या क्षेत्रांची ती बेरीज नाही. तालुक्याच्या क्षेत्राचे आंकडे हैद्राबादच्या सेटलमेंट व लॅण्ड रेकॉर्ड्स खात्याचे कमिशनरनी दिलेले आहेत. त्यामुळे तालुक्याच्या क्षेत्रांची बेरीज व जिल्हा-क्षेत्र यामध्ये तफावत दिसून येईल.

जिल्हा औरंगाबाद—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८ (भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	शेती करिार उपयुक्त	शेतीयोग्य पढ	चराक रान	झाडे इत्यादि	चालू पढ	इतर पढ	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	हुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ औरंगाबाद	३,९८०	५७३	६३	१३०	७९	२३५	—	१२१	३२८	२,४५१	३६३	२,८१४
२ पैठण	३,५२९	५४	४१	१०३	२४	१३२	—	—	२१७	२,९५८	३२	२,९९०
३ गंगापूर	३,२२७	५	३२	९२	३३	१४१	२	७८	३१	२,८१३	१५८	२,९७१
४ वैजापूर	३,९३९	८२	—	१२०	४६	१२४	—	७५	१११	३,३८१	७६	३,४५७
५ कन्नढ	३,८४४	७४९	८२	१०२	३९	१९४	६	—	१९५	२,४७७	८३	२,५६०
६ खुलदाबाद	१,२८२	५०	४३	३०	११	१८७	२९	६१	८५	७८६	१०१	८८७
७ सिल्लोढ	३,७४९	७०	१०४	८४	१०१	२१६	०.१	७६	२३०	२,८६८	१३७	३,००५
८ भोकरदन	३,२३०	९२	४२	९८	२	१०२	—	३२	४६९	२,३९३	३१	२,४२४
९ जाफराबाद	१,७९९	५	२२	७७	९	३५	—	—	२७३	१,३७८	५२	१,४३०
१० जालना	४,७३४	२२	६९	१२३	७१	३३९	—	—	३०३	३,८०७	२०७	४,०१४
११ अंबड	५,५४७	१८	५७	८८	४४	२४०	—	१२५	२१८	४,७५७	१०३	४,८६०
१२ सोयगांव*	१,३४६	३०८	२५	३२	—	७२	—	—	१२२	७८७	५०	८३७
एकूण	४०,२०६	२,०२८	५८०	१,०७९	४५९	२,०१७	३७	५६८	२,५८२	३०,८५६	१,३९३	३२,२४९

जिल्हा औरंगाबाद—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	पाट-कालवे				बागायत विहिरी				एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पढ विहिरी	तळी		
	सरकारी	लांबी मैल	खाजगी	लांबी मैल	सरकारी		खाजगी					१०००एकरां पेक्षां जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०००एकरां पेक्षां कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ औरंगाबाद	—	—	—	—	—	—	२,४३०	—	२,४३०	६२५	३००	—	—	—
२ पैठण	—	—	—	—	—	—	८९५	१,७६१	२,६५६	३७०	३९०	—	—	—
३ गंगापूर	—	—	—	—	—	—	५१०	—	५१०	१,२६१	४७०	—	—	—
४ वैजापूर	—	—	—	—	—	—	१,१२९	१,७२१	२,८५०	४५०	३१८	—	—	—
५ कन्नढ	—	—	—	—	—	—	२,४३८	५००	२,९३८	६४०	६०	—	—	—
६ खुलदाबाद	—	—	—	—	—	—	२,०००	२२८	२,२२८	४०८	१०८	—	—	—
७ सिल्लोढ	—	—	—	—	—	—	९०	२,५४०	२,६३०	८	५००	—	—	—
८ भोकरदन	—	—	—	—	—	—	२,२६०	५३	२,३१३	४७३	३२८	—	—	—
९ जाफराबाद	—	—	—	—	—	—	१,२९०	३८	१,३२८	११०	१०५	—	—	—
१० जालना	—	—	—	—	—	—	५,६९०	६००	६,२९०	—	५९०	—	—	—
११ अंबड	—	—	—	—	—	—	—	६३५	६३५	८३०	१५९	—	—	—
१२ सोयगांव	—	—	—	—	—	—	—	२१०	२१०	४३०	४३	—	—	—
एकूण	—	—	—	—	—	—	१८,७३२	९,२६६	२७,९९८	५,६०५	३,३७१	—	—	—

* हा तालुका नवीन बनविण्यांत आला आहे.

जिल्हा औरंगाबाद—निरनिराळ्या साधनांनी मिजणारें बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचें शें. प्रमाण	दुसढ बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचें क्षेत्र (दुसढसढ)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचें शें. प्रमाण
१ औरंगाबाद	—	—	१६९.३	—	—	१६९.३	६.९	९७	२६६.३	९.५
२ पैठण	—	—	९४.२	—	—	९४.२	३.२	३.५	९७.७	३.३
३ रंगापूर	—	—	८६.९	—	—	८६.९	३.१	११.६	९८.५	३.३
४ वैजापूर	—	—	९९.६	—	—	९९.६	२.९	२८.१	१२७.७	३.७
५ कन्नड	—	—	५०.९	—	—	५०.९	२.१	२७.३	७८.२	३.१
६ खुलदाबाद	—	—	५४.३	—	—	५४.३	६.९	११.४	६५.७	७.४
७ सिन्नोड	—	—	६७.८	—	—	६७.८	२.४	४८.७	११६.५	३.९
८ भोकरदन	—	—	३५.६	—	—	३५.६	१.५	४२.३	७७.९	३.२
९ जाफराबाद	—	—	२१.८	—	—	२१.८	१.६	१४	३५.८	२.५
१० जालना	—	—	१६६.५	—	—	१६६.५	४.४	२८.१	१९४.६	४.८
११ धंढ	—	—	९७.३	—	—	९७.३	२.०	५.१	१०२.४	२.१
१२ सोयगांव	—	—	६.४	—	—	६.४	०.८	०.६	७	०.८
एकूण	—	—	९५०.६	—	—	९५०.६	३.१	३१७.७	१,२६८.३	३.९

जिल्हा औरंगाबाद—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सत्रपिके											
	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी व इतर हलकीं धान्ये	कडधान्ये			ऊंस
			खरीप	रब्बी	एकूण				हरभरा	तूर	इतर	
१ औरंगाबाद	२.८	५१.९	०.१	११५.३	११५.४	६.२	३	०.१	३३.८	अ.	३.२	१२.६
२ पैठण	०.५	१४.८	०.१	५१.२	५१.३	०.१	२.४	०.१	३.८	—	०.१	३.४
३ रंगापूर	१	१४.१	—	३६	३६	अ.	१	अ.	२.८	—	०.७	१२
४ वैजापूर	०.६	१२	—	१३.८	१३.८	०.१	२.६	०.१	४	अ.	०.७	३७.२
५ कन्नड	३.२	१७.८	०.२	०.८	१	०.१	१	—	१३	—	०.२	२०.७
६ खुलदाबाद	२.५	१२.५	१.१	७.१	८.२	२	०.८	—	९.९	—	अ.	१६.४
७ सिन्नोड	२	४४.२	०.७	६	६.७	०.४	१.६	अ.	१८	—	०.५	२१.१
८ भोकरदन	०.१	४०	४.१	—	४.१	अ.	१.४	—	१३.२	—	—	१०.८
९ जाफराबाद	०.२	१८.२	—	५.२	५.२	—	०.८	—	४	—	—	३.४
१० जालना	१	३२	०.१	१०२.१	१०२.२	०.८	३.५	०.४	९	०.६	११.१	७.७
११ धंढ	०.४	२१.३	—	४९.२	४९.२	अ.	४.२	०.१	२.१	—	अ.	३.२
१२ सोयगांव	०.१	२.१	०.८	—	०.८	अ.	अ.	—	०.४	—	—	०.४
एकूण	१३.४	२८०.९	७.२	३८६.७	३९३.९	९.८	२२.३	०.८	११४	०.६	१६.५	१४८.९

जिल्हा औरंगाबाद—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मिरची	आळें	हळद	बटाटा	इतर अन्न पिकें	एकूण अन्न- पिकें	किार अन्न-पिकें						
							कापूस	भुईमूग	तैबाब्	इतर किार अन्न-पिकें	धान्याची पिकें	एकूण किार अन्न पिकें	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ औरंगाबाद	११.३	१	—	०.१	१२.९	२५४.४	१.५	०.९	अ.	३.१	६.४	११.९	२६६.३
२ पैठण	११.८	—	—	अ.	५.२	९३.६	०.२	—	—	१.९	३	४.१	९७.७
३ गंगापूर	१०.५	अ.	—	—	८.३	८६.४	०.२	—	०.२	५.१	६.७	१२.१	९८.५
४ वैजापूर	११.३	अ.	—	०.२	१७.९	१००.४	१.४	अ.	०.३	४	८.९	२७.३	१२७.७
५ कन्नड	१.९	०.२	अ.	अ.	१३.६	७१.७	०.८	०.१	अ.	०.७	५	६.६	७८.२
६ खुलदाबाद	१.८	०.९	—	—	५.५	६०.६	अ.	०.३	०.१	१.८	३	५.१	६५.७
७ सिद्धोड	३.८	०.३	—	०.१	१०	१०८.७	०.२	०.३	अ.	३	४.३	७.८	११६.५
८ भोकरदन	०.४	अ.	—	अ.	५	७५.१	अ.	—	अ.	२.२	०.५	२.८	७७.९
९ जाफराबाद	०.२	अ.	—	—	२.९	३५	अ.	—	०.१	०.६	०.२	०.८	३५.८
१० जालना	१०.०	अ.	०.१	अ.	११.७	१८९.६	२.८	—	०.१	१.३	१.२	५	१९४.६
११ अंबड	१०.०	—	—	—	८.२	९८.६	२.५	अ.	अ.	०.६	—	३.७	१०२.४
१२ सोयगांव	०.३	—	—	—	२.९	७	—	—	—	अ.	—	अ.	७
एकूण	७३.३	२.५	०.१	०.४	१०४.१	१,१८१.१	२२.२	१.६	०.८	२४.३	३८.८	८७.२	१,२६८.३

जिल्हा औरंगाबाद—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये										
	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	दरी व सावा	इतर धान्यपिकें	एकूण धान्यपिकें
			खरीप	रब्बी	एकूण						
१ औरंगाबाद	७	१५९	५५	६१०	६६५	६७५	३	अ.	१०	२	१,५२२
२ पैठण	३	१४६	२	१,०२३	१,०२५	३२०	३	अ.	१२	७	१,५२५
३ गंगापूर	२	२९२	—	१,०४३	१,०४३	३२९	१	०.१	३	७	१,६७६
४ वैजापूर	३	३९९	—	८३९	८३९	८२८	३	०.५	९	३	२,०८५
५ कन्नड	१९	२००	२२९	३१०	५३९	५८१	५	१	५	३	१,३५४
६ खुलदाबाद	९	१३१	१७	२०७	२२४	१११	१	अ.	—	—	४७७
७ सिद्धोड	३५	१५९	५८२	४४	६२६	४९४	५	०.५	५	०.७	१,३२५
८ भोकरदन	१४	९६	५५७	—	५५७	३१६	४	०.८	—	५	९९३
९ जाफराबाद	३	७२	३१८	९	३२७	७४	२	—	७	१	४८६
१० जालना	१३	१८४	३५९	८२४	१,१८३	२४९	६	५	१७	११	१,६६७
११ अंबड	८	२२७	३७	१,५४१	१,५७८	१६६	५	०.६	१५	९	२,००९
१२ सोयगांव	८	२	१४६	—	१४६	९५	०.२	०.५	३	०.८	२५४
एकूण	१२४	२,०६७	२,३०२	६,४५०	८,७५२	४,२३८	३८	९	७५	५९	१५,३७३

जिल्हा औरंगाबाद—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुलीथ	इतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये	जंस
१ औरंगाबाद	१०१	१९७	१५४	११	१०२	१४	५८०	२,१०१	१३
२ पैठण	६२	१२४	१३६	२	९१	१५	४२९	१,९५५	३
३ गंगापूर	१३२	८४	१२०	२	९८	९	४४५	२,१२१	१२
४ वैजापूर	१५६	१७०	७७	२	१०३	४२	५४९	२,६३३	३७
५ कन्नड	१२५	१०८	६५	११९	१४९	२८	५९३	१,९४७	२१
६ खुलदाबाद	६६	४७	१८	१८	४९	०.५	१९८	६७५	१६
७ सिलोड	१२१	७१	६६	३०७	२२२	३३	८२१	२,१४६	२१
८ भोकरदन	५३	६५	३९	२५८	५७	१८	४९०	१,४८३	११
९ जाफराबाद	२४	३८	५०	१३५	७८	२४	३४९	८३६	४
१० जालना	७३	३३५	१६९	९२	११५	४४	८२७	२,४९५	८
११ अंबड	१४५	२३४	२३९	७	२४६	५१	९२२	२,९३१	३
१२ सोयगांव	१	१५	१९	१३०	३५	२६	२२७	४८०	०.४
एकूण	१,०५९	१,४८८	१,१५२	१,०८३	१,३४४	३०४	६,४३०	२१,८०३	१४९

जिल्हा औरंगाबाद—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके						फळ-पिके			भाजी-पिके				एकूण भाज्या व फळ-पिके	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके
	मिरची	हळद	धना	लसूण	इतर मसा-ल्याची पिके	एकूण मसा-ल्याची पिके	केळी	इतर फळ-पिके*	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्याची पिके			
१ औरंगाबाद	१३	—	०.२	०.६	१	१५	२	५	७	०.१	२	४	६	१३	०.६	२,१४३
२ पैठण	१४	—	०.१	०.१	१	१५	१	२	३	अ.	०.८	२	३	६	०.१	१,९७९
३ गंगापूर	२२	—	०.२	०.३	—	२३	०.४	८	८	—	०.६	३	३	११	०.२	२,१६७
४ वैजापूर	१६	—	१	०.६	—	१८	१	१३	१४	०.२	२	३	५	१९	०.१	२,७०७
५ कन्नड	२८	अ.	०.५	०.३	—	२९	५	६	११	अ.	०.९	३	४	१५	०.३	२,०१२
६ खुलदाबाद	५	—	—	०.७	१	७	०.४	२	३	—	०.९	२	३	६	—	७०४
७ सिलोड	३६	—	०.९	२	—	३९	१	१	२	०.१	२	५	७	९	अ.	२,२१५
८ भोकरदन	३०	—	०.९	०.४	—	३१	२	१	३	अ.	०.९	१	२	५	०.१	१,५३०
९ जाफराबाद	१५	—	०.४	०.२	—	१५	०.७	१	२	—	१	४	५	७	—	८६१
१० जालना	२१	०.१	०.३	०.४	—	२२	२	५	७	अ.	२	५	७	१४	०.४	२,५३९
११ अंबड	३४	—	०.२	०.३	—	३४	२	३	५	—	१	३	४	९	०.६	२,९६८
१२ सोयगांव	१	—	०.१	०.१	—	१	३	१	४	—	—	०.२	४	४	अ.	४८६
एकूण	२२५	०.१	५	६	३	३३९	२१	४८	६९	०.४	१४	३५	४९	११८	२	२२,३११

* इतर फळपिके—संत्री-भोसली खेरीज.

तालुका	कापूस	इतर तंतु पिके †	एकूण तंतु पिके	मुईमूग	तीळ	मोहरी	करवी	जवस	एरंडी	इतर तेल-बियांची पिके	एकूण तेल-बियांची पिके	तंबाखू	विद्यपाची पाने	एकूण अमली व ओपवी पिके	चाण्याची पिके*	इतर किार अन्न-पिके	एकूण किार अन्न-पिके
१ औरंगाबाद	३८३	३७	४२०	९१	१२	०.२	११३	३३	०.५	३	३४२	०.१	—	१.१	७	१	६७१
२ पैठण	६९३	२४	७१७	११४	३०	०.४	१०१	४१	३	२	२९१	०.७	०.१	०.८	२	०.३	१,०११
३ रंगापूर	३७१	१६	३८७	१२८	२४	०.६	१८३	६९	०.२	०.३	४०६	२	०.१	२	१	०.८	८०४
४ वैजापूर	२१४	१०	२२४	२७९	२४	०.५	१५५	५२	१	०.७	५१३	२	०.१	२	१	२	७५०
५ कन्नड	२००	२१	२२१	११८	३५	अ.	१४०	२६	०.३	१	३२०	०.५	—	०.५	५	०.३	५४८
६ खुलदाबाद	३०	१२	४२	२४	३	६	६८	२९	अ.	८	१३७	अ.	—	अ.	४	०.१	१८३
७ सिन्नोड	४७४	२२	४९६	१७६	९	०.३	८९	११	०.३	३	२८९	०.२	०.४	०.६	४	०.६	७९०
८ भोकरदन	५३५	८	५४३	२२९	१०	—	१०१	६	०.५	२	३४९	०.५	१	३	०.५	अ.	८९४
९ जाफराबाद	३०५	१५	३२०	१२८	१०	—	९८	८	—	४	२४८	०.२	०.३	०.५	०.४	०.१	५६९
१० जालना	७४४	५२	७९६	२९१	१५	अ.	२८५	७३	२	८	६७५	०.५	०.३	०.८	३	०.४	१,४७५
११ अंबड	१,०८०	५०	१,१३०	२४१	१९	अ.	३९२	९३	४	६	७६०	०.८	०.१	१	०.१	०.१	१,८९२
१२ सोयगांव	२३१	३	२३४	१०५	१२	अ.	०.२	—	अ.	अ.	११७	अ.	—	अ.	अ.	—	३५१
एकूण	५,२६०	२७०	५,५३०	१,९३०	२०३	८	१,७२५	४३१	१२	३८	४,३४७	७	३	१०	४५	६	९,९३८

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जाता)
	खरीप		रब्बी		एकूण				
	अन्न-पिके	बिगर अन्न-पिके	अन्न-पिके	बिगर अन्न-पिके	अन्न-पिके	बिगर अन्न-पिके			
१ औरंगाबाद	१,२६५	४९७	८७८	१७४	२,१४३	६७१	२,८१४	३६३	२,४५१
२ पैठण	७०९	८६२	१,२७०	१४९	१,९७९	१,०११	२,९९०	३२	२,९५८
३ रंगापूर	६०७	५७३	१,५६०	३३१	२,१६७	८०४	२,९७१	१५८	२,८१३
४ वैजापूर	१,१२३	५५०	१,५८४	३००	२,७०७	७५०	३,४५७	७६	३,३८१
५ कन्नड	१,४४३	४०२	५६९	१४६	२,०१२	५४८	२,५६०	८३	२,४७७
६ खुलदाबाद	२४३	८५	४६९	९८	७०४	१८३	८८७	१०१	७८६
७ सिन्नोड	१,७९६	६६२	४१९	१२८	२,२१५	७९०	३,००५	१३७	२,८६८
८ भोकरदन	१,४७९	६७८	५१	२१६	१,५३०	८९४	२,४२४	३१	२,३९३
९ जाफराबाद	६७७	४५७	१८४	११२	८६१	५६९	१,४३०	५२	१,३७८
१० जालना	१,४५१	१,१३०	१,०८८	३४५	२,५३९	१,४७५	४,०१४	२०७	३,८०७
११ अंबड	९७५	१,४५३	१,९९३	४३९	२,९६८	१,८९२	४,८६०	१०३	४,७५७
१२ सोयगांव	४२५	३३६	६१	१५	४८६	३५१	८३७	५०	७८७
एकूण	१२,१९३	७,६८५	१०,११८	२,२५३	२२,३११	९,९३८	३२,२४९	१,३९३	३०,८५६

* चाण्याची पिके—ज्वारी, गवतखेरीज

† इतर तंतुपिके—तागाखेरीज

औरंगाबाद जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणें)
बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई							तीन वर्षाखालील वांसें	
	वक्र	कामाचे	किन कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किन दुभत्या कामाच्या	किन दुभत्या किन कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी	
१ औरंगाबाद	१४	३६,८६६	१५४	३७,०३४	८,४७७	१०,१०६	२,६८४	५३	१३७	१९,४५७	१०,७६०	१०,३४५	
२ पैठण	५१	२७,२९६	८५	२७,४३२	६,१२८	८,२३४	१,४४६	३	५२	१५,८६३	१०,०१९	९,६०५	
३ रंगापूर	१९	२७,५७०	२५६	२७,८४५	५,६४७	७,३५२	१,२३९	७	११	१४,२५६	८,३१८	७,६२१	
४ वैजापूर	११	३३,००२	२२६	३३,२३९	७,५७३	९,०१३	१,८४०	—	२८	१८,४५४	१०,४४२	८,८१०	
५ कन्नड	१२७	३४,९१२	६८६	३५,७२५	५,३३७	९,१५१	२,१२७	४१	७९	१६,७३५	८,२९३	७,१३५	
६ खलदाबाद	९	११,७९३	१९४	११,९९६	२,०६०	३,०३०	६२८	१	—	५,७१९	३,२२३	३,२१४	
७ सिन्नोड	४०	३७,९९७	२५६	३८,२९३	६,८१३	८,६१६	२,१२८	४२	२१	१७,६२०	९,४३७	८,१९५	
८ मोकरदन	१०	३२,३९४	२८६	३२,६९०	६,३८३	७,५७६	१,२३९	१	१०	१५,२०९	९,३३६	८,६०३	
९ जाफराबाद	३८	१६,६४२	१५३	१६,८३३	३,६१६	४,००२	८९५	२	१९	८,५३४	५,२८४	४,६९३	
१० जालना	४४६	४३,७८६	९५९	४५,१९१	८,९७३	१२,४८४	३,३९१	१३८	३०१	२५,२८७	१२,८६१	१२,०९४	
११ अंबड	७३	४३,१८४	४३८	४३,६२५	१०,५७८	१२,६४२	२,८४५	५८	१२७	२६,२५०	१६,२०८	१४,६२२	
१२ सोयगांव	१३	८,३८१	१७१	८,५६५	१,४०२	२,४४७	५७५	—	३०	४,४५४	२,४४१	२,३५२	
एकूण	८५१	३,५३,८२३	३,८६४	३,५८,५३८	७०,९८७	९४,६५३	२१,०३७	३४६	८१५	१,८७,८३८	१,०६,६२२	९७,२८९	

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी							तीन वर्षाखालील रेडकें	
	वक्र	कामाचे	किन कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किन दुभत्या कामाच्या	किन दुभत्या किन कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या	
१ औरंगाबाद	१२२	१३७	१६	२७५	३,१४७	२,३४२	१,२०७	८७	६५७	७,४४०	१,३९३	३,२७५	
२ पैठण	१३६	११६	२०	२७२	१,०४४	१,१०२	४०४	२५	८८	३,६६३	६२१	१,२१२	
३ रंगापूर	१८	१७३	५३	२४४	६२९	६४७	२३६	११८	२०५	१,८३५	३४९	६८७	
४ वैजापूर	१७	२७८	१४	३०९	९१९	८०५	२२०	१६	२४९	२,२०९	४१७	८२०	
५ कन्नड	२३	५६०	३४	६१७	१,४११	१,८३९	४६९	१३६	५७४	४,४२९	८५८	१,५५४	
६ खलदाबाद	१८	१४५	१६	१७९	७९८	८७१	२७१	३७	३४४	२,३२१	३७०	९९५	
७ सिन्नोड	२५	६३४	३६	६९५	२,२८०	१,९८९	८५१	९३	६३५	५,८४८	१,२४१	२,४२५	
८ मोकरदन	२१	६२३	१८	६६२	१,५०८	१,३७४	५८७	८७	९६६	४,५२२	९४१	१,७४१	
९ जाफराबाद	११	२२९	५	२४५	८३९	८३३	१८८	३४	६०८	२,५०२	५१८	१,०५९	
१० जालना	९५	२८४	८९	४६८	३,३५६	२,६८०	१,३१६	२२०	१,२०३	८,७७५	१,६६७	३,४४४	
११ अंबड	८७	३४२	३१	४६०	३,०९९	२,११०	९०४	१९५	७७१	६,०७९	१,४३०	२,६८३	
१२ सोयगांव	२०	६२	९	९१	८०९	६५६	३५६	१	३४४	२,१६६	५२०	१,०३७	
एकूण	५९३	३,५८३	४४१	४,५१७	१८,८३९	१७,२४८	७,००९	१,०४९	६,६३४	५०,७७९	१०,३२६	२०,९३२	

औरंगाबाद जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर जनावरे

तालुका	मेंढरे	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेचरे	गाढवे	ऊट	डकरे	एकूण सर्व जनावरे	कोंबडी व बदके
१ औरंगाबाद	११,०८६	३७,८७०	१,१०४	—	५३२	—	१,३३२	१,४१,९०३	१९,९६५
२ पैठण	४,१८४	२१,५१०	१,२६५	२	१३४	२	७६०	९५,५३४	९,३३७
३ गंगापूर	७,११२	२०,६८९	१,३८५	—	१९४	—	४८४	९१,०१९	१०,२१७
४ वैजापूर	६,१६८	२७,६७२	१,८९९	—	२५४	१	१,९३२	१,१२,६०६	१०,९७३
५ कन्नड	४,६८९	२५,८५३	१,१६०	१३	७१९	१	८६९	१,०८,६५०	१३,८४९
६ खलदाबाद	१,२५०	७,०६४	२९८	—	१८४	—	२६८	३७,०८१	४,८४१
७ सिल्लोड	११,७४३	२६,०६६	१,४०९	२४	५२६	—	२,०७३	१,२५,५९५	१५,५८१
८ भोकरदन	५,५९०	१८,११६	८९४	—	२५४	—	१,३३२	९९,८७०	१२,७१०
९ जाफराबाद	३,७४३	८,६३९	४१८	—	८३	—	६९७	५३,२४८	८,५६३
१० जालना	६,७९६	३१,३८०	१,१०६	८	३३८	१	७७९	१,५०,१९५	१७,८९४
११ अंबड	३,६०९	३४,२१३	१,५३०	८	४०७	८	९७७	१,५२,१८०	१७,४८३
१२ सोयगांव	२३०	८,९३७	२५७	—	२१	—	१०६	३१,१७६	४,०१७
एकूण	६६,१९९	२,६८,००९	१२,६९५	५५	३,६४६	१३	११,६०९	११,९९,०६७	१,४४,४३०

शेतीची अवजारें

तालुका	नांगर		बैलगाव्या	उसाचे चरक		बागायतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेल-घाणे
	ठांकडी	खोखडी		बैलांचे	ऑ. इंजिनचे	ऑ. इंजिन-पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ औरंगाबाद	२,४६८	३,३१५	६,२३६	११३	९	१२२	११	६८	१,१७१
२ पैठण	११६	२,५६४	४,७७९	१८	८	९०	—	५७	५०
३ गंगापूर	२६९	२,६१६	४,९३९	४७	७	६१	—	१९	८३
४ वैजापूर	२,६९३	३,१९४	६,२८५	१०२	१३	१६६	१	२१	९१
५ कन्नड	२,८०८	२,९३०	६,२२४	११४	१३	९७	५	७	१४५
६ खलदाबाद	७०३	९१३	१,६१४	४०	३	२४	—	१०	३८
७ सिल्लोड	२,३७९	४,६७५	७,८६०	१५१	२६	१२६	२	४८	१९१
८ भोकरदन	१,७०२	३,९११	६,५९३	७५	७	५२	—	५४	१३७
९ जाफराबाद	४२१	१,९३६	३,४३२	४२	—	३६	—	—	४६
१० जालना	१,५१७	४,०४४	८,१०२	७४	१६	९२	१	३०	२५०
११ अंबड	९५	४,६५६	८,३०१	६६	८	६४	—	१३५	९५
१२ सोयगांव	८२३	८८१	२,२२९	—	—	२९	—	—	१२
एकूण	१५,९९४	३५,६३५	६५,५९४	८४२	११०	९५९	२०	४४९	२,३०९

परभणी जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ४८५४ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १८° ५८' व २०° २' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७६° ४' व ७७° ४२' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस बुलढाणा व अकोला जिल्हा असून पूर्वेस नांदेड व यवतमाळचा दक्षिणेकडील कांही भाग येतो. दक्षिणेस बीड व उस्मानाबाद जिल्हे येतात व पूर्वेस औरंगाबाद जिल्हा येतो.

या जिल्ह्याची पूर्व-पश्चिम लांबी सुमारे ८० मैल असून दक्षिणेतर लांबी ७० ते ७५ मैल येईल. दक्षिण भागी पूर्वपश्चिम अंतर कमी असून ते ५० ते ४० मैलांपर्यंत कमी होते आणि दक्षिण टोंकास तर ते २५ ते २० मैलांपर्यंत कमी होते. हे टोंक नांदेड, उस्मानाबाद व बीड या तिन्ही जिल्ह्यांच्या सरहद्दींना भिडलेले आहे.

अजिऱ्याच्या रांगांचे डोंगर औरंगाबादच्या उत्तरेकडून पुढे बुलढाणा, अकोला व यवतमाळ या जिल्ह्यांमध्ये पसरले आहेत. बुलढाणा जिल्ह्यांतून या डोंगरांचे कांही फांटे परभणीच्या उत्तर भागांत आग्नेय दिशेने पसरतात. तसेच खाली बीड जिल्ह्यांतून बालाघाट डोंगरांची जी मोठी पूर्व-पश्चिम रांग जाते त्यापासून उत्तरेकडे फुटणारे कांही फांटे परभणीच्या दक्षिण टोंकाकडील भागांत शिरतात. परभणी जिल्ह्याच्या उत्तरेकडील जितूर, हिंगोली, कळमसुरी या तालुक्यांचा कांही भाग डोंगरांच्या पठारावर वसलेला आहे. हा भाग तसेच दक्षिण टोंकाचा थोडा भाग सोडला तर जिल्ह्याचा बाकीचा बहुतेक सर्व मध्य व दक्षिण भाग सपाट मैदानाचा प्रदेश आहे. उत्तरेकडील डोंगरपठारांचा उतार दक्षिणेकडे असून तो खाली दुधना व पूर्णा नद्यांच्या खोऱ्यांत विसर्जित होतो. जिल्ह्याचे ईशान्य भागातील डोंगराचा उतार उत्तर दिशेने असून तो पेनगंगेच्या खोऱ्यामध्ये विसर्जित होतो.

औरंगाबादच्या दक्षिण सरहद्दीवरून येणारी गोदावरी नदी तशीच पुढे या जिल्ह्याच्या दक्षिण सरहद्दीवरून जाते. पण ती शेवटपर्यंत सरहद्दीवरून न जाता

जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांतून सरळ पूर्वेकडे नागमोडी वळण घेत नांदेडमध्ये शिरते. औरंगाबादमधून येणारी दुधना या जिल्ह्यांतून आग्नेय दिशेने वाहत येऊन परभणीजवळ उत्तरेकडे पूर्णेशी संगम घेते. पूर्णा नदी बुलढाणा जिल्ह्यांतून या जिल्ह्यांत प्रवेश करते व ती जवळ जवळ दुधनेला समांतर उत्तरेकडून खाली वाहत येते व दुधनेशी संगम घेऊन पुढे खाली दक्षिणेकडे गोदावरीस मिळते. दुधनेशी संगम होण्यापूर्वी तिला पश्चिमेकडून कापरा नदी मिळते. कायाढो नदी जिल्ह्याच्या उत्तर भागांतून आग्नेय दिशेने वाहत येते पण ती पुढे उत्तरेकडे वळून नांदेडमधून पेनगंगेस मिळावयास जाते. पेनगंगा या जिल्ह्याचे ईशान्य सरहद्दीवरून व पुढे नांदेडच्या उत्तर सरहद्दीवरून वाहत जाते. आणखी ४१५ लहान नद्या आहेत. त्यांपैकी तीन दक्षिणेकडील डोंगरांतून येऊन वर उत्तरेकडे गोदावरीस मिळतात.

या जिल्ह्यांतील शेतजमीन काळी कापसाची जमीन म्हणून प्रसिद्ध आहे. परभणी, पाथरी, वसमत, गंगाखेड या तालुक्यांत उत्तम काळी कापसाची जमीन आहे. तांबड व काळी अशी मिश्र जमीन विशेषतः उत्तरेकडील डोंगराचे पायथ्याशी आहे. डोंगरभागांत तांबडी व माळरान जमीन आहे. माळरान व तांबड्या जमिनींत बागायत पिकेहि होतात. नद्यांच्या खोऱ्यांतील व डोंगराचे पायथ्याची जमीन सुपीक आहे. विहिरीखेरीज शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची दुसरी मोठी साधने सध्या नाहीत. पूर्णा धरणयोजनेचे काम चालू आहे. दोनतीन लहान तळीहि आहेत.

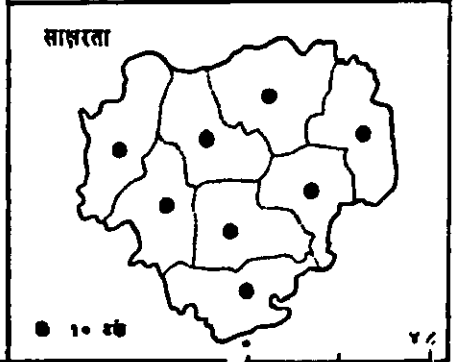
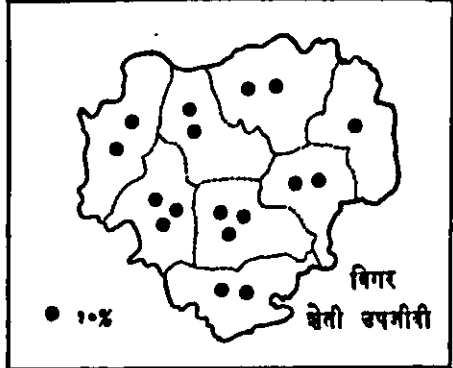
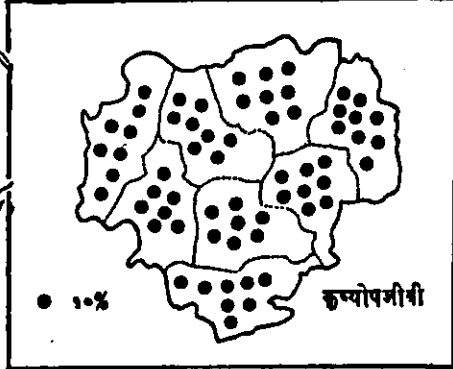
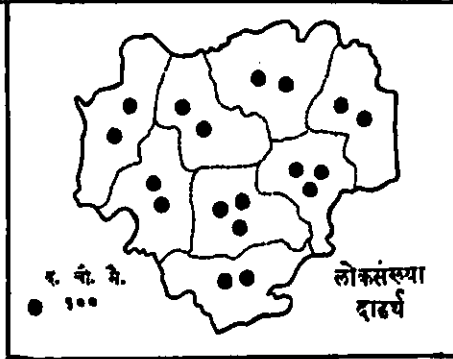
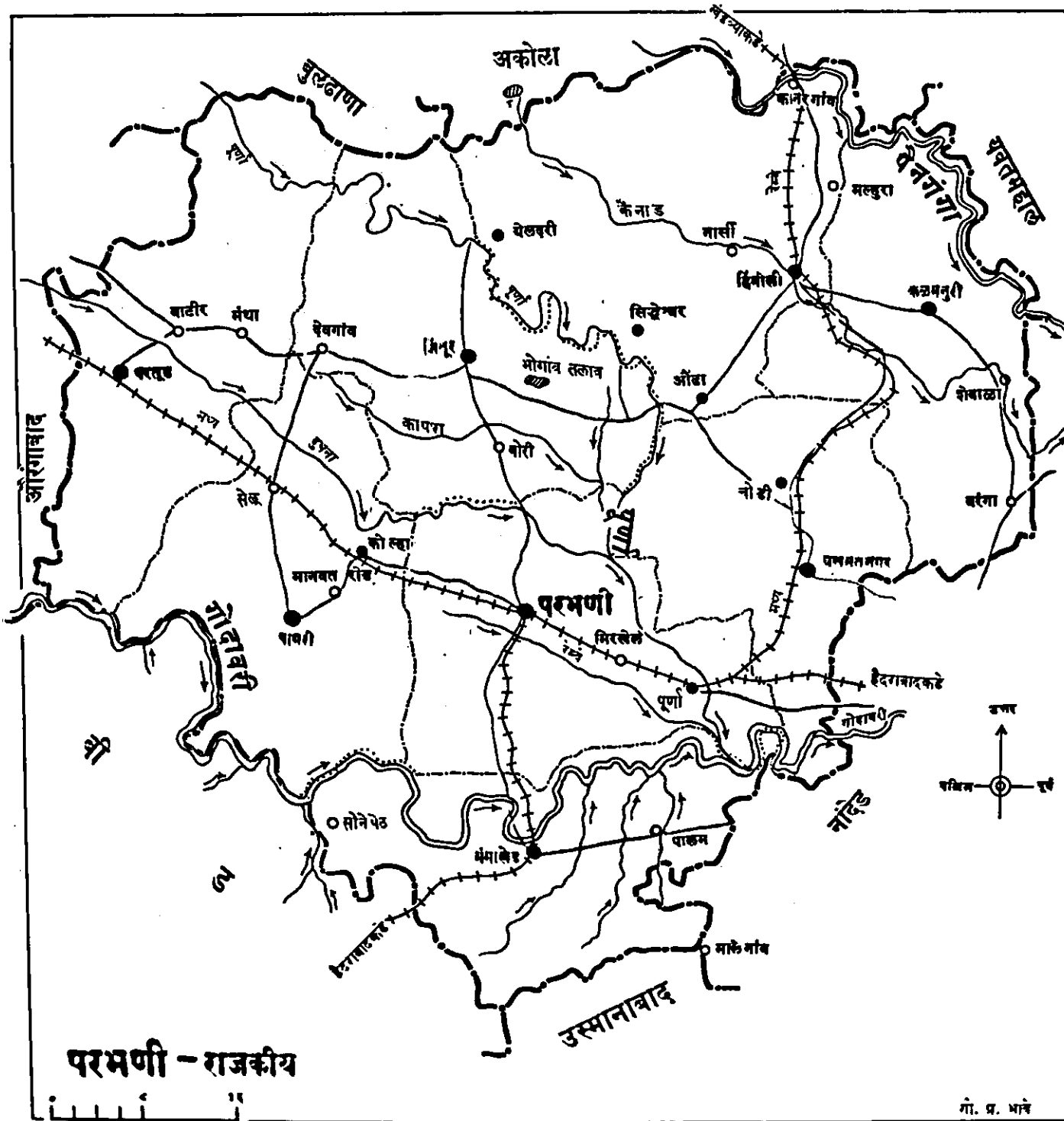
या जिल्ह्यामध्ये जंगलाचे क्षेत्र ६३ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या अवघे २ टक्के जंगल आहे. बहुतेक जंगल अर्थात् उत्तरेकडील डोंगरभागांत आहे. किरकोळ जळाळ लांकडाखेरीज त्यांतून विशेष उत्पादन होत नाही.

खनिज संपत्तीचे दृष्टीनेहि या जिल्ह्यामध्ये काळ्या इमारती दगडाशिवाय कोणतेहि विशेष खनिज आढळत नाही.

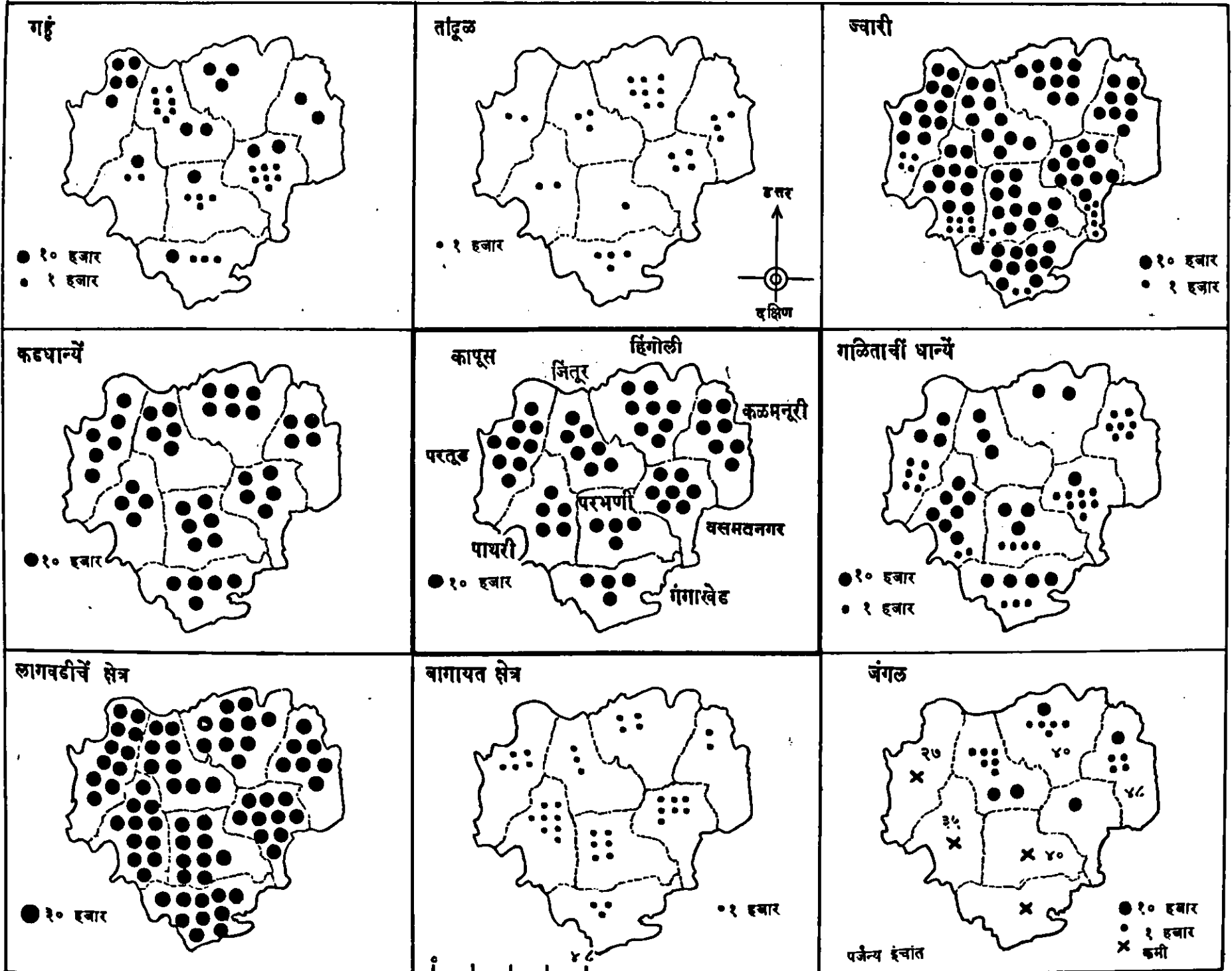
या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान ६०° व कमाल उष्णतामान १०५° फॅरेनाइट येईल. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट			सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी		
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ परभणी	—	०.६४	३.३१	१.२२	३६	३०.५६	१९.६१	९	६.०१	१०.९५	५६	३९.८८	३२.४२
२ कळमसुरी	०.३४	०.९४	२.९३	१.३१	४८	४०.४५	२३.५८	७	३.८३	७.८९	६६	४७.५५	३३.७२
३ हिंगोली	०.८०	०.४१	३.२१	१.८७	३६	३०.४७	२४.६६	६	५.३४	८.०४	५२	३९.८२	३४.९८
४ जितूर	—	१.०३	२.२४	१.२६	३४	३३.०८	२२.२०	४	३.०५	८.५६	४७	३८.३७	३३.०५
५ पाथरी	—	×	०.४४	×	३०	२९.३३	×	७	५.३२	×	३९	३५.०९	×
६ परतूड	०.५७	×	१.८४	×	३२	२१.८९	×	२	२.७८	×	३९	२७.०८	×
जिल्हा सरासरी	०.२९	०.७५	२.९२	१.४२	३९	२९.८६	२२.५१	६	४.५६	८.८६	५५	३७.६३	३३.५४

परभणा आथक

सर्व जातीच्या क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत.

गो. प्र. भावे

आंकडेदशक चिन्ह जवळचा पूर्णांक धरून केलेले आहे

जिल्हा : परभणी
क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दायर्ष्य दर चौ. मैली
१ परभणी	५४६.६	१६५	२	१,५०,०२३	७६,११८	७३,९०५	९७१	२७४
२ गंगाखेड	६३०.४	१७८	२	१,४५,६८४	७३,९०१	७१,७८३	९७१	२३१
३ पाथरी	६१८.२	१५९	३	१,४२,२७२	७२,०२०	७०,२५२	९७५	२३०
४ परतूड	५८८.२	१८०	१	१,०७,३८७	५४,१९९	५३,१८८	९८१	१८३
५ जितूर	६६८.८	२१८	१	१,०८,४९७	५४,९१२	५३,५८५	९७६	१६२
६ हिंगोली	७२९.६	२१४	१	१,२७,२७९	६४,२७९	६३,०००	९८०	१७४
७ कळमनुरी	५८३.०	१९४	१	१,०८,८३९	५४,३८९	५४,४५०	१,००१	१८७
८ वसमत	४८१.९	१९२	१	१,२०,८८३	६०,७४९	६०,१३४	९९०	२५१
जिल्हा परभणी	४,८५४.५	१,५००	१३	१०,१०,८६४	५,१०,५६७	५,००,२९७	९८०	२०८

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-विगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	विगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ परभणी	२८.४	७१.६	६५.३	३४.७	१६.९	३.७	१०.४	१,५०,०२३
२ गंगाखेड	९.७	९०.३	८२.७	१७.३	९.८	०.७	५.३	१,४५,६८४
३ पाथरी	२५.८	७४.२	७०.५	२९.५	१२.९	१.७	७.४	१,४२,२७२
४ परतूड	८.८	९१.२	८६.९	१८.१	१०.०	१.२	५.६	१,०७,३८७
५ जितूर	७.०	९३.०	८३.१	१६.९	९.६	१.५	५.६	१,०८,४९७
६ हिंगोली	१६.७	८३.३	७५.७	३४.३	१५.६	२.७	९.३	१,२७,२७९
७ कळमनुरी	६.६	९३.४	८६.८	१३.२	१०.९	१.४	६.१	१,०८,८३९
८ वसमत	१२.७	८७.३	७६.४	२३.६	११.३	१.५	६.४	१,२०,८८३
जिल्हा परभणी	१५.३	८४.७	७७.२	२२.८	१२.९	१.९	७.४	१०,१०,८६४

* जिल्ह्याच्या क्षेत्राचे आंकडे सध्देवर जनरलचे. औरंगाबादखालील दीप पहा.

जिल्हा परभणी—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८.

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	किंगर शेती उपयोगां- तील	शेतीयोग्य पड	चराऊ रान	झाडे इत्यादि	चाळ पड	इतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ परभणी	३,५७१	—	५०	१००	२८	४९	१६	७१९	—	२,६०९	—	२,६०९
२ भंगालेड	३,९८७	—	९७	८७	९५	१०९	५२	९४३	—	२,६०४	१८४	२,७८८
३ पाथरी	३,९५४	—	२९	१०६	१५	४१	०-३	४७४	—	३,२८९	—	३,२८९
४ परतुड	३,७८४	०-६	९२	५७	१२	८०	६	५४७	१५	२,९७५	२०९	३,१८४
५ जितूर	४,१३९	२५५	२९	१४०	—	२८८	८०	७४१	—	२,६०६	१००	२,७०६
६ दिंगोली	४,६०६	१५३	१८	१६५	२४	२७७	१४	९३५	१३८	२,८८२	७५	२,९५७
७ कळमनुरी	३,५६८	१३५	५७	५०	१५७	२२३	—	७११	—	२,२३५	३१	२,२६६
८ वसमत	३,२८८	९०	१५	८५	१५	१६	१९	८९	३	२,९५६	२६	२,९८२
एकूण	३०,८९७	६३४	३८७	७९०	३४६	१,०८३	१८७	५,१५८	१५६	२२,१५६	६२५	२२,७८१

जिल्हा परभणी—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी						घरगुती वापराच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी			तलाव
	सरकारी	लांबी मैल	खाजगी	लांबी मैल	सरकारी		खाजगी		एकूण बागायत विहिरी	१०० एकरां- पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी			१०० एकरां- पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी		
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या								
१ परभणी	—	—	—	—	—	—	३,०८७	—	३,०८७	—	—	—	—	—	२	
२ भंगालेड	—	—	—	—	—	—	१,२०३	—	१,२०३	—	—	—	—	—	—	
३ पाथरी	—	—	—	—	—	—	१,०७३	—	१,०७३	—	—	—	—	—	—	
४ परतुड	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	१	—	१	—	—	
५ जितूर	—	—	—	—	—	—	११	१,६९७	१,७०८	५६	२८९	—	—	—	—	
६ दिंगोली	—	—	—	—	—	—	१,३०९	—	१,३०९	६२०	३८	—	—	—	१	
७ कळमनुरी	—	—	—	—	—	—	१,१५७	—	१,१५७	—	—	—	—	—	—	
८ वसमत	—	—	—	—	—	—	२,१२९	—	२,१२९	—	७४५	—	—	—	—	
एकूण	—	—	—	—	—	—	९,९६९	१,६९७	११,६६६	६७६	१,०७२	१	—	१	३	

जिल्हा परमणी—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शे. प्रमाण	दुसरे बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शे. प्रमाण
१ परमणी	—	—	६१.८	—	—	६१.८	२.४	—	६१.८	२.४
२ गंगाखेड	—	—	३०.३	—	—	३०.३	१.२	—	३०.३	१.१
३ पाथरी	—	—	७७.१	—	—	७७.१	२.३	—	७७.१	२.३
४ परतूड	—	—	५४.७	—	—	५४.७	१.८	—	५४.७	१.७
५ जितूर	—	—	२७	१.२	—	२८.२	१.१	—	२८.२	१.०
६ हिंगोली	—	—	३५.८	—	—	३५.८	१.२	—	३५.८	१.२
७ कळमनुरी	—	—	१५.९	—	—	१५.९	०.७	—	१५.९	०.७
८ वसमत	—	—	७५.७	—	—	७५.७	२.५	—	७५.७	२.५
एकूण	—	—	३७८.३	१.२	—	३७९.५	१.७	—	३७९.५	१.७

जिल्हा परमणी—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी			मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	कढधान्ये		जैतू	मिरची	आले	हळद	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके	तेवाणू	इतर किण्व अन्न-पिके	एकूण किण्व अन्न-पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
			खरीप	रब्बी	एकूण			तूर	इतर										
१ परमणी	५	१८	२०	९.३	२९.३	१.५	०.४	—	—	१.२	६.१	—	०.१	०.१	६१.६	०.१	०.१	०.२	६१.८
२ गंगाखेड	२	८.७	—	१.८	१.८	०.७	२.१	—	—	४.२	५.७	—	०.१	—	२५.२	—	५.१	५.१	३०.३
३ पाथरी	३.१	२७.२	—	१८.४	१८.४	१.७	०.१	—	—	४.२	१४.१	—	०.३	—	६९	अ.	८.१	८.१	७७.१
४ परतूड	०.५	१०.९	—	२२.८	२२.८	१.२	०.५	१.५	०.३	३.६	५.८	—	अ.	—	४७	—	७.७	७.७	५४.७
५ जितूर	३.२	१८.४	—	१.६	१.६	०.१	—	—	—	१.६	२.९	—	०.२	—	२८.२	—	अ.	अ.	२८.३
६ हिंगोली	१२.२	१९.२	—	—	—	०.१	—	—	—	१.४	३.४	—	—	—	३५.८	—	—	—	३५.८
७ कळमनुरी	—	—	—	—	—	०.३	०.२	—	—	२.९	—	—	—	—	३.४	०.२	१२.२	१२.४	१५.९
८ वसमत	—	७.४	—	—	—	०.२	७.२	—	—	१९.३	३.३	०.५	१.८	अ.	७५.८	—	—	—	७५.७
एकूण	२६	१०९.८	२०	५३.९	७३.९	५.८	१०.५	१.५	०.३	३८.५	६०	०.५	१९.१	०.१	३४६	०.३	३३.२	३३.५	३७९.५

जिल्हा परभणी—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	ता.सं.	गहू	बाळी	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य-पिकें	एकूण धान्य-पिकें	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	इतर कड-धान्यें	एकूण कड-धान्यें	एकूण धान्यें व कडधान्यें
				खरीप	रब्बी	एकूण													
१ परभणी	८	१४३	—	५१	१,०६१	१,११२	९२	—	१	—	१,२७५	१७५	१७२	५९	२	१७७	५८५	१,८६०	
२ गंगाखेड	४३	१२६	—	४२८	७६३	१,१९१	१०००८	अ.	३	९	१,३८३	१५३	१६०	९३	४	७२	४८३	१,८६६	
३ पाथरी	१९	११९	—	७४	१,४१२	१,५८६	१८३	—	२	अ.	१,६४८	९६	१६९	८०	१२	३१	३८९	२,०३७	
४ परतूड	१४	१४०	—	३२२	८२४	१,१४६	३२	०.१	०.१	६	१,३१०	८१	१६२	१३५	१५६	३४	५६७	१,८७७	
५ जितूर	२९	८९	२	५५३	४८५	१,०३८	१७००.५	—	—	०.२	१,१७६	८८	१०१	१२१	७६	८२	४६७	१,६४३	
६ द्विगोली	८३	३०७	—	९२४	३	९२७	४०.१	—	२	—	१,३२३	१३०	७५	१२२	२०१	२९	५५७	१,८८०	
७ कळमनुरी	४४	१९४	०.२	८३७	३	८४०	६०.३	—	—	—	१,०८०	७६	६९	८६	११०	४९	३८९	१,४६९	
८ वसमत	५१	२७३	८	५०६	६४६	१,१५२	६०.२	—	—	६	१,४९६	१४१	११७	१३८	२४	७०	४९१	१,९८७	
एकूण	२९१	१,३९१	१०	३,६९५	५,१९७	८,८९२	६९९	०.१	८	२१	१०,६९१	९४०	१,०२५	८३४	५८५	५४४	३,९२८	१४,६९९	

जिल्हा परभणी—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कंस	भिरची	हळद	धना	लपूण	इतर मसा-ल्याची पिकें	एकूण मसाल्याची पिकें	केळी	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ-पिकें	एकूण फळ-पिकें	कांदा	इतर भाज्या *	एकूण भाज्याची पिकें	एकूण भाज्या व फळपिकें	एकूण अन्न-पिकें
१ परभणी	१	८	०.१	०.५	—	—	१	२	—	—	२	१	६	७	९	१,८७९
२ गंगाखेड	४	१४	०.२	२	०.१	—	१६	३	०.३	—	२	०.७	३	४	६	१,८९३
३ पाथरी	४	३५	०.३	०.४	—	०.५	३६	५	—	६	११	१०	१०	२१	२,०९८	
४ परतूड	३	१५	अ.	—	०.३	—	१५	३	१	२	५	०.६	३	८	१,९०४	
५ जितूर	२	१२	—	—	—	१.२	३४	३	०.३	—	३	०.७	३	५	१,६७३	
६ द्विगोली	२	१८	०.४	—	—	—	१८	३	०.३	—	२	—	०.१	०.१	२	१,९०२
७ कळमनुरी	३	—	—	—	—	—	—	३	—	—	३	—	०.५	०.५	४	१,४७६
८ वसमत	१९	२३	१८	अ.	०.५	—	४२	१२	३	५	२०	२	३	५	२५	२,०७२
एकूण	३८	१२५	१९	३	०.९	१२	१६०	३०	५	१३	४८	५	२७	३२	८०	१४,८९७

* इतर भाज्या—बटाटाखेरीज

जिल्हा परमणी—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कापूस	ताग	इतर तंतु-पिकें	एकूण तंतु-पिकें	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करढी	जवस	एरंडी	इतर तेल-पिकांचीं पिकें	एकूण तेल-पिकांचीं पिकें	तंबाखू	विड्याचीं पानें	इतर आमली व औषधी पिकें	एकूण आमली व औषधी पिकें	इतर किार अन्न-पिकें	एकूण किार अन्न-पिकें
१ परमणी	३४९	—	२१	३७०	१२५	२	२	१३२	७६	२	२	३४१	०.४	—	२०	२०	—	७३०
२ गंगाखेड	४२०	—	२५	४४५	१८८	६	५	११०	१०३	२	१८	४३२	०.१	—	१८	१८	—	८१५
३ पाथरी	४६७	—	—	४६७	३१८	६	३	३१३	७९	०.७	३	७२३	०.१	—	०.१	०.२	—	१,१९१
४ परतूर	८६२	—	२९	८९१	१११	८	०.१	१८०	५९	०.२	१०	३६९	०.२	अ	१८	१८	२	१,२८०
५ जितूर	७०७	११	२२	७४०	१२८	१४	०.५	९६	३१	०.२	१०	२८०	०.४	—	—	०.४	१४	१,०३३
६ दिगोली	८३८	—	२४	८६२	७९	९	१०	२७	६८	—	—	१९२	अ	०.३	—	०.३	—	१,०५५
७ कळमनुरी	७०७	—	१३	७२०	३३	१२	२	८	१२	०.३	२	६९	०.२	—	—	०.२	—	७९०
८ वसमत	६९०	—	३९	७२९	६१	३	०.५	३९	७६	०.६	०.२	१८०	अ	०.२	—	०.२	—	९०९
एकूण	५,०४०	११	१७३	५,२२४	१,०४३	६०	२३	९०५	५०४	६	४५	२,५८६	१	०.५	७६	५७	१६	७,८८३

जिल्हा परमणी—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिकें						एकूण पिकांचें क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचें क्षेत्र (दुसडवजा जातां)	पीक आलेले क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिकें	किार अन्नपिकें	अन्नपिकें	किार अन्नपिकें	अन्नपिकें	किार अन्नपिकें				
१ परमणी	×	×	×	×	१,८७९	७३०	२,६०९	—	२,६०९	×
२ गंगाखेड	×	×	×	×	१,८९३	८९५	२,७८८	१८४	२,६०४	×
३ पाथरी	×	×	×	×	२,०९८	१,९९१	३,२८९	—	३,२८९	×
४ परतूर	×	×	×	×	१,९०४	१,२८०	३,१८४	२०९	२,९७५	×
५ जितूर	×	×	×	×	१,६७३	१,०३३	२,७०६	१०१	२,६०६	×
६ दिगोली	×	×	×	×	१,९०२	१,०५५	२,९५७	७५	२,८८२	×
७ कळमनुरी	×	×	×	×	१,४७६	७९०	२,२६६	३०	२,२३६	×
८ वसमत	×	×	×	×	२,०७३	९०९	२,९८२	२६	२,९५६	×
एकूण	×	×	×	×	१४,८९८	७,८८३	२२,७८१	६२५	२२,१५६	×

× पिकांचे बाबत खरीप व रब्बीचे वेगळे आंकडे उपलब्ध नाहीत. तसेच पीक आलेल्या क्षेत्राचे आंकडेहि उपलब्ध नाहीत.

परभरणी जिल्ह्यांतील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षांखालील वासरे	
	वट्ट	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ परभरणी	१०७	२४,८८६	८७२	२५,८६५	१०,३७४	२,३८२	७,४५९	८४	२६	२०,३२३	१३,३७३	१२,०६२
२ गंगालेड	१३६	२७,४७७	३३३	२७,९४६	१२,४५५	११,७४२	४,२९९	४४६	१४९	२९,०९१	१६,६३६	१६,४३९
३ पाथरी	१७०	२७,७१५	१,०१२	२८,८९७	९,०३६	८,८९०	२,५९५	३२	७७	२०,६३०	१४,१२१	११,९८५
४ परतूड	९३	३१,१६४	१,००३	३२,२६०	८,०९२	९,५२१	२,९०५	१२	३३५	२०,८९५	१२,२६९	१०,८५२
५ जितूर	१४०	२८,३८६	१,२१८	२९,६०४	८,३३०	१०,२०३	३,४८४	१०५	२१७	२२,३२९	१३,४४९	१२,२६७
६ हिंगोली	३५९	३४,०३९	१,४७७	३५,८७५	११,४२०	१३,६०५	५,८९०	१३०	१९६	३१,२४१	१४,१९२	१३,६५७
७ कळमनुरी	२४७	२८,८२१	१,४०९	३०,४७७	८,१९२	११,६७९	३,४७६	७२	३७१	२३,७९०	१२,०४६	११,३८०
८ वसमत	१६०	२७,१२०	९६५	२८,२४५	८,४०९	८,९५३	३,८५६	४१	६८	२०,८२७	१०,८७१	९,२२६
एकूण	१,४१२	२,२९,६०८	८,२८९	२,३९,३०९	७६,३०८	८२,०५०	२८,३४७	९५२	१,४६९	१,८९,१२६	१,०६,९५७	९७,८६८

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षांखालील रेडकें	
	वट्ट	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ परभरणी	६७	१२४	५३	२४४	३,७४१	२,१९६	१,२७२	११६	६६५	७,९९०	२,०६७	३,७८४
२ गंगालेड	१९०	२८६	६९	४४५	४,९७६	२,१५९	१,८५१	४१५	४,१७५	१३,५७६	२,९३६	५,४६४
३ पाथरी	५९	१८२	४२	२८३	२,७५९	२,४९२	९४५	३६	१२८	६,३६०	१,७२०	३,३२४
४ परतूड	३७	२६५	३३	३३५	१,८०२	२,००५	८३०	११०	३७३	५,१२०	१,४८८	२,२३५
५ जितूर	६९	३०४	८५	४५८	२,४७२	२,११८	८९०	१३१	८६८	६,४७९	१,८३५	३,०४९
६ हिंगोली	१९२	४५६	७८	७४६	३,८२४	२,६०७	१,४६३	२९२	३८८	७,५७४	१,८०७	३,८१२
७ कळमनुरी	१४१	१८२	७२	३९५	२,८४८	२,३६३	८५१	५३९	२,८५९	९,४६०	१,५६६	३,०१७
८ वसमत	५६	१०४	३४	१९४	३,०७०	२,०६७	१,००२	९१	४१८	६,६४८	१,३९३	२,७९२
एकूण	८११	१,९०३	४८६	३,२००	२५,४९२	१८,००७	९,१०४	१,७३०	९,८७४	६४,२०७	१४,९१२	२७,४९७

परमणी जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर जनावरे

तालुका	मेंदरे	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेचरे	गाढवे	रुं	डुकरे	एकूण सर्व जनावरे	कोंवडी व बदके
१ परमणी	७,२२९	१३,१५८	८८८	२	३४८	—	४४३	१,००,५६९	९,९१७
२ गंगालेड	६,७२१	१५,२९५	१,५९१	५	४५१	१६	६४४	१,२८,३७१	१३,९५५
३ पाथरी	६,१५७	१३,९०३	१,१३८	१	४३५	१	३२३	१,०८,२७८	७,९५०
४ परतूड	३,१३७	१७,१३५	१,०८८	२	२११	—	५६५	१,०७,५९०	१०,९३०
५ जितूर	४,५७३	१३,८११	८०२	—	३५९	४	११०	१,१०,१६९	६,५६२
६ हिगोली	९७१	१३,३१०	८५२	८	३१६	—	४०६	१,२५,८६८	१२,९१६
७ कळमसुरी	७५०	१३,७०१	६१०	५	१२७	—	३६८	१,०७,७१२	१०,८०७
८ वसमत	६,१८१	१०,२३३	६०४	—	३०५	२	२७०	९७,७९१	६,८७६
एकूण	३५,७१९	१,०९,५४७	७,५७३	२३	२,४५२	२३	३,१२९	९,०१,५४२	७८,९१३

शेतीची अवजारे

तालुका	नांगर		कैलाडपा	उसाचे चरक		बागायतासाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	खोखंडी		कैलाचे	भा. इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ परमणी	४,३६०	१,५४०	५,५५२	१२१	१३	५७	—	५	३८
२ गंगालेड	५,०३९	१,७४०	६,०८१	३०	१४	२६	—	४२	१२१
३ पाथरी	३८१	३,६०४	६,०५३	२५	३	३२	—	१०	८७
४ परतूड	७८३	३,३७५	५,७३२	३६	१५	५८	—	१६	५१
५ जितूर	३,५७०	३,१७३	६,१९९	४०	४	११	—	६९	३१
६ हिगोली	५,८०१	३,९५२	८,५६१	३१	९	३७	२	७	७
७ कळमसुरी	८,६०६	१,६३०	७,०१२	४४	१	२७	१	३२	१४
८ वसमत	९,९४८	१,०२०	५,८७४	६८	६	२८	—	७	१८
एकूण	३८,४८८	१८,०३४	५१,०६४	३८५	६५	२७६	३	१८८	३६७

नांदेड जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ४६९० चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १८° ३८' व १९° ८०' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७७° व ७८° ३०' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. या जिल्ह्याचे उत्तरेस विदर्भातील यवतमाळ जिल्हा असून पूर्वेस आंध्र राज्यातील अदिलाबाद व निजामाबाद जिल्हे येतात. दक्षिणेस म्हैसूर राज्यातील बिदरचा भाग व पश्चिमेस उस्मानाबाद व परभणी जिल्हे येतात.

या जिल्ह्याच्या क्षेत्रांत १९५९ मधील राज्यपुनर्रचनेच्या वेळी बराच फेरबदल झाला आहे. मराठवाड्याचे पांच जिल्हे मुंबई राज्यांत समाविष्ट करतांना नांदेड, अदिलाबाद व निजामाबाद जिल्ह्यांच्या सरहद्दीवरील गांवांची व तालुक्यांची भाषिक तत्त्वानुसार अदलाबदल होऊन त्यांची फेररचना केली गेली. त्या वेळी अदिलाबादमधील किनवट व राजुरा तालुके व बोथ तालुक्याचा कांही भाग नांदेड जिल्ह्यांत घातला व नांदेडमधील मुधोळ व देगलूर तालुक्यांचा कांही भाग निजामाबाद जिल्ह्यामध्ये समाविष्ट केला गेला. पुढे तालुकावार जी माहिती दिली आहे त्यामध्ये मुधोळ तालुका दिलेला नाही. पुनर्रचनेनंतर जसे तालुके झाले ते दिले आहेत. पुनर्रचित मुधोळ तालुका निजामाबादमध्ये गेला व पुनर्रचित देगलूर नांदेडमध्ये राहिला. राजुरा तालुका अलीकडेच चांदा जिल्ह्यांत समाविष्ट करण्यांत आल्यामुळे तोहि नांदेडमध्ये दिलेला नाही.

हा जिल्हा दक्षिणोत्तर लांबट असून उत्तरेकडील किनवटचा नुकठा आणखी वर गेलेला आहे. किनवटचा हा भाग सोडला तर या जिल्ह्याची दक्षिणोत्तर लांबी साधारणपणे ८० ते ९० मैल येईल. पूर्वपश्चिम लांबी मध्यावर व मध्यालगतच्या खालच्या भागांत सुमारे ५० मैल येईल. वरच्या उत्तरेकडील भागांत ती ३५ ते ४० मैल येईल. तसेच अगदी दक्षिणेकडेहि पुनः ती कमी होते व दक्षिण टोंक ८ ते १० मैल निरुद आहे. किनवटचे वरचे टोंक उत्तरेकडे जाऊन पुनः पश्चिमेकडे आंत वळलेले आहे. सुमारे १५ ते १६ मैल रुंदीचे व ३० ते ३२ मैल पूर्व-पश्चिम लांबीचे हे टोंक पश्चिमेकडे आंत गेलेले आहे.

विदर्भातील यवतमाळमधून येणाऱ्या डोंगरांच्या रांगा या जिल्ह्याच्या उत्तरेकडील किनवट भागांत शिरतात. सातमाळा अगर अजिंठ्याच्या रांगांचाच हा पूर्वेकडील विस्तार असून त्या पुढे अदिलाबादमध्ये शिरतात. परभणीच्या उत्तर भागांतून येणाऱ्या डोंगरांची एक रांगहि पुढे नांदेडमध्ये पूर्वपश्चिम पसरते व त्यामुळे

या जिल्ह्याच्या उत्तर सरहद्दीवरून जाणारी पेनगंगा व दक्षिण भागांतून जाणारी गोदावरी व तिला मिळणाऱ्या नद्या यांच्या पाणलोट्याचे प्रदेश विभागले जातात. उत्तरेकडील हा डोंगराळ भाग व नांदेड-कंधार तालुक्यांतील थोडासा डोंगराळ भाग सोडला तर जिल्ह्याचा बाकीचा भाग सपाट मैदानी प्रदेश आहे.

गोदावरी नदी या जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांत परभणी जिल्ह्यांतून प्रवेश करते व सरळ पूर्व दिशेने वाहत जाऊन निजामाबाद जिल्ह्यांत शिरते. पेनगंगा परभणीच्या ईशान्य सरहद्दीवरून पुढे या जिल्ह्याच्या संपूर्ण उत्तर सरहद्दीवरून वाहत जाते. हा तिचा प्रवाह यवतमाळच्या दक्षिण टोंकाला वळसा घालून पुनः उत्तरेकडे वळून किनवटच्या उत्तरेकडून अदिलाबादच्या उत्तर सरहद्दीस मिळतो. तिला नांदेडच्या वायव्य कोपऱ्यांत परभणीमधून येणारी कायाढो नदी मिळते. मांजरा नदी गोदावरीस मिळण्यापूर्वी या जिल्ह्याच्या खालच्या भागालगत पूर्व सरहद्दीवरून वाहत जाते. तिला या भागांत नांदेडच्या दक्षिण भागांतून वाहणाऱ्या मनाड व लेंडी या दोन पूर्ववाहिनी लहान नद्या मिळतात.

कंधार तालुक्यांतील जमीन खेरीज केली तर जिल्ह्याच्या बाकी सर्व भागांतील जमीन काळी आहे. उत्तम सुपीक काळी कापसाची जमीन यामध्ये ती मोडते. हद्गांवकडे काळी व गाळवट जमीन आहे. गोदावरीकाठचा सपाट मैदानी प्रदेश अत्यंत सुपीक आहे.

विहिरीखेरीज शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची मोठी साधने या जिल्ह्यांत नाहीत. लहान लहान तळी मात्र आहेत आणि त्यांचे पाणी लहान प्रमाणावर ठिकठिकाणी पाटाने शेतीस देतात.

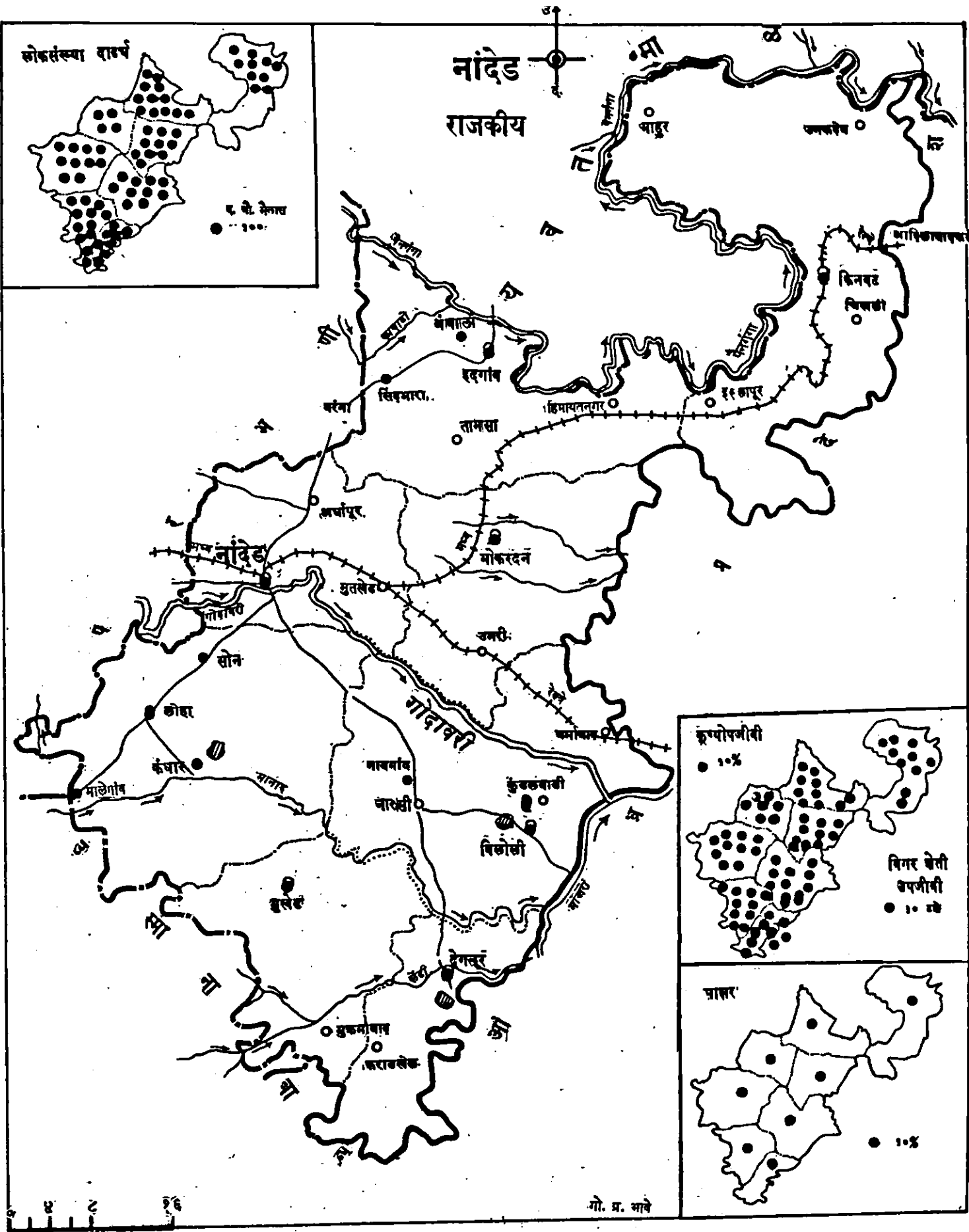
या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र १७२ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे ७ टक्के जंगल आहे. त्याचे बहुतेक क्षेत्र उत्तर भागांत असून त्यांतून सागाच्या लाकडाचे कांही उत्पादन होते. हलकें इमारती लाकूड व जळाकें लाकडाचेहि थोडे उत्पादन होते.

खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने या जिल्ह्यांत काळा इमारती दगड व कोठें थोडा चुनखडीचा दगड यांखेरीज विशेष खनिज संपत्ति आढळत नाही.

या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान ६०° व कमाल उष्णतामान ११२° फॅरेनाईट येईल. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक केंद्र	डिसेंबर-फेब्रुवारी		मार्च-मे		जून-ऑगस्ट			सप्टेंबर-नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी		
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ नांदेड	—	०.९९	१.८१	१.३९	४२	३३.७४	२२.९५	७	३.६०	११.२०	५६	३९.१५	३६.५३
२ बिलोली	—	१.००	१.७८	१.६८	५०	४५.१४	२२.२१	११	४.६१	९.३८	६६	५१.५३	३४.२७
३ कंधार	२.०२	०.९९	८.९५	१.२७	३५	३०.३८	२०.३४	८	८.२७	८.७३	५०	४९.६२	३१.३३
४ देगलूर	—	०.९५	३.१०	१.७९	४२	४०.३१	२०.४६	९	१०.१६	९.३९	५५	५३.५७	३२.५९
जिल्हा सरासरी	०.५१	०.९७	३.९०	१.५४	४२	३७.३८	२१.४९	९	६.६६	९.६८	५७	४८.४५	३३.६८

कोकसंख्या राष्ट्र
 ● १००

नांदेड
 राजकीय

कृष्णोपजीवी
 ● १०%

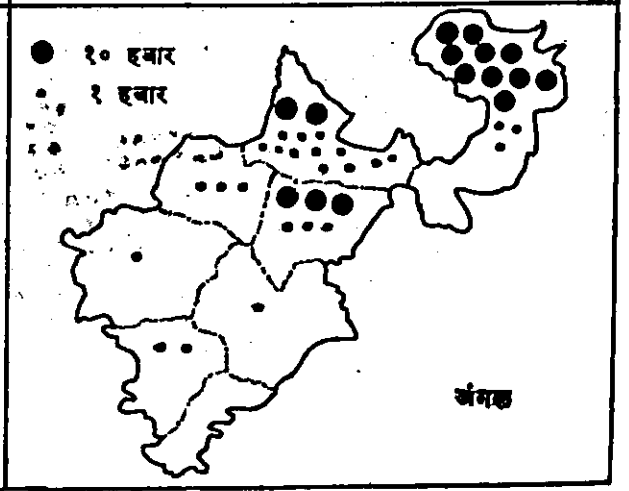
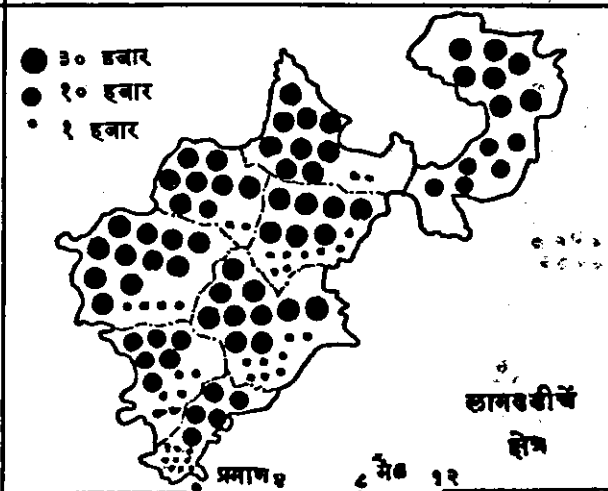
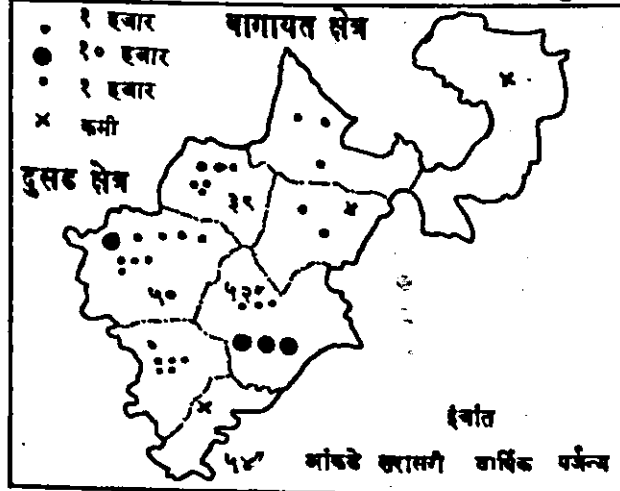
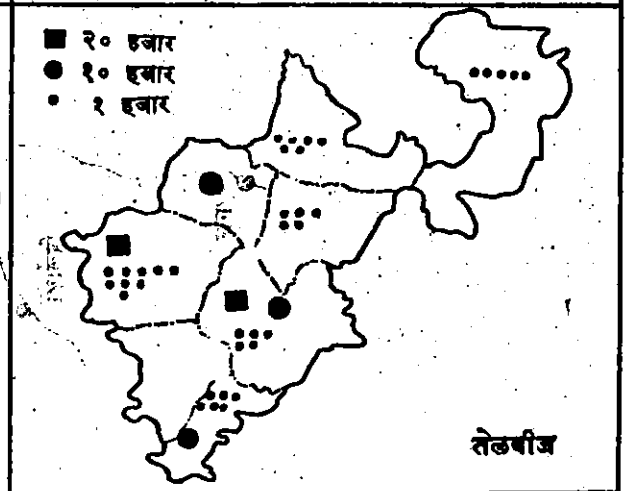
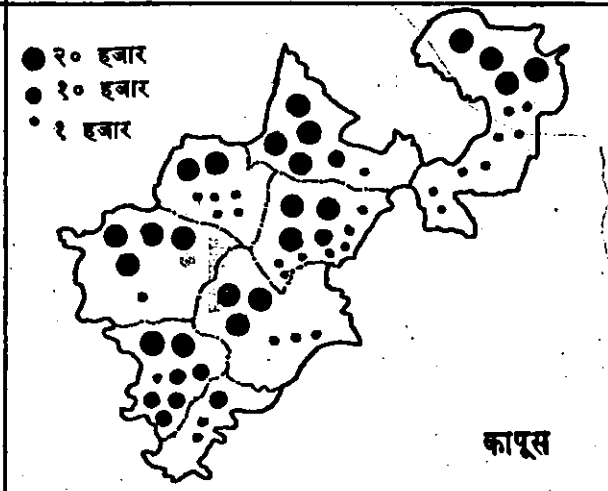
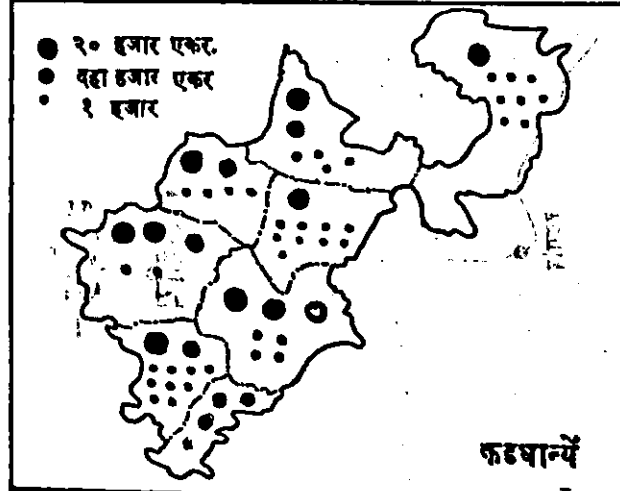
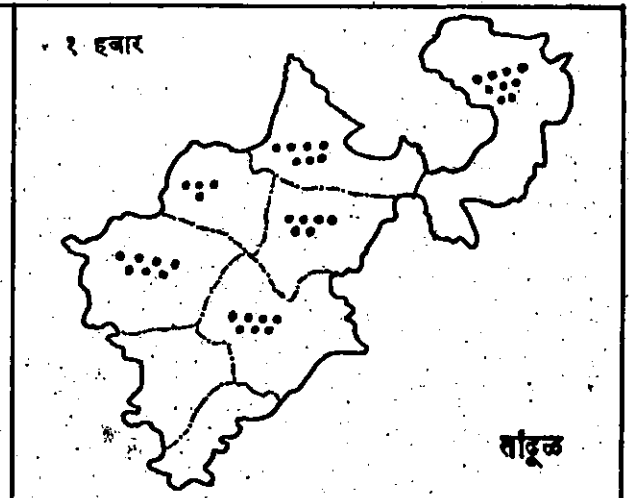
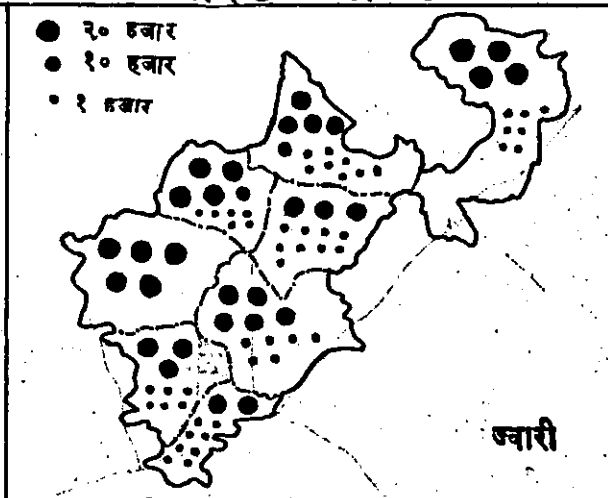
बिगर बेती
 उपजीवी
 ● १०%

बापार
 ● १०%

गो. प्र. भावे

५
 ०
 १६

नांदेड-आर्थिक

गो. प्र. भावे सर्व जातीच्या क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत.

आंकडे बरोकफिद अवकाचा पूर्णांक चरम केलेले आहे.

जिल्हा : नांदेड

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाख्ये दर चौ. मैली
१ नांदेड	३९४.९	१८०	२	१,६३,१९८	८३,४५५	७९,७४३	९५६	४१३
२ किलोली	४४४.२	१७४	२	१,१६,८९१	५८,४०५	५८,४८६	१,००१	२६३
३ देगळर	५२८.६	२०३	२	१,३४,२१७	६७,६६०	६६,५५७	९८४	२५४
४ मुखेड	३३७.९	१२२	१	८२,०८६	४१,८७३	४०,२१३	९६०	२४३
५ कंधार	६२९.१	१९७	१	१,४५,०७८	७३,७३१	७१,३४७	९६८	२३१
६ हदगांव	६०१.०	१८१	२	१,०८,६४३	५४,५१०	५४,१३३	९९३	१८१
७ भोकरदन	३९९.४	१३१	१	७२,७८०	३५,९५३	३६,८२७	१,०२४	१८२
८ किनवट	६०८.६	१५५	१	७३,११८	३६,५८३	३६,५३५	९९८	१२०
९ राजुरा	७७६.३	२३१	१	७५,३५७	३८,०२५	३७,३३२	९८२	९७
*नांदेड जिल्हा	४,६९०.०	१,५७४	१३	९,५८,८८८	४,२२,०६९	४,०३,९७७	९५७	२०४

ग्रामीण-नगर लोकसंख्या, शेती-विगरशेती उपजीविका, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शे. प्रमाण	ग्रामवासी शे. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शे. प्रमाण	विगरशेती उपजीविका शे. प्रमाण	साक्षर पुरुष शे. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शे. प्रमाण	एकूण साक्षर शे. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ नांदेड	४३.५	५६.५	५२.२	४७.८	२०.२	४.६	१२.६	१,६३,१९८
२ किलोली	१०.८	८९.२	८१.३	१८.७	१०.०	१.१	५.५	१,१६,८९१
३ देगळर	११.६	८८.४	७५.६	२४.४	१०.३	१.०	५.७	१,३४,२१७
४ मुखेड	७.८	९२.२	७८.१	२१.९	११.२	१.१	६.३	८२,०८६
५ कंधार	६.१	९३.९	८३.३	१६.७	९.६	१.०	५.४	१,४५,०७८
६ हदगांव	८.२	९१.८	८३.९	१६.१	११.३	१.१	६.३	१,०८,६४३
७ भोकरदन	६.८	९३.२	८४.१	१५.९	१०.४	१.०	५.७	७२,७८०
८ किनवट	६.४	९३.६	८४.७	१५.३	९.९	१.३	५.६	७३,११८
९ राजुरा	५.३	९४.७	७९.९	२०.१	१०.७	१.२	६.०	७५,३५७
नांदेड जिल्हा	१४.८	८५.२	७६.४	२३.६	१३.६	१.८	७.८	९,५८,८८८

*टीप—नांदेड जिल्ह्याच्या क्षेत्रांत १९५६ च्या राज्यपुनर्रचनेच्या वेळी बदल झालेला आहे. वर नांदेड जिल्ह्याचे म्हणून जे आंकडे दिले आहेत ते वरील तालुक्यांच्या आंकड्यांची बेरीज नव्हे. १९५१ च्या शिरगणतीच्या वेळी तालुके जसे होते त्यांचेच आंकडे वर दिले आहेत. अदिलाबादमधील किनवट व राजुरा तालुके संपूर्ण नांदेड जिल्ह्यामध्ये आले व बोयचाहि कांही भाग आला. नांदेड जिल्ह्यातील मुधोळचा बराचसा भाग निजामाबादमध्ये (आंध्रराज्य) गेला म्हणून तो तालुका येथे दिला नाही. देगळरचा कांही भागहि निजामाबादमध्ये गेला आहे. तथापि देगळरचे वरचे आंकडे १९५१ च्या शिरगणतीच्या वेळचेच आहेत. नांदेडच्या एकंदर क्षेत्रामध्ये याप्रमाणे जे फेरबदल झाले ते सर्व हिशोबी घेऊन नांदेड जिल्ह्याचे सर्व आंकडे दिले आहेत. ग्रामांची संख्या मात्र वरील तालुक्यांतील ग्रामांची बेरीज आहे. पुनर्रचनेनंतर या ग्रामसंख्येत बदल झालेला आहे. जिल्ह्याच्या क्षेत्राचे आंकडे सन्देश जनरलचेच आहेत. अलीकडे राजुरा तालुका चांदा जिल्ह्यांत घालण्यांत आला असल्यामुळे पुढील शेतीविषयक माहितीच्या तक्त्यांत तो दाखविलेला नाही.

जिल्हा नांदेड—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	धोसाड व नापीक	बिगर शेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पड	चराऊ रान	क्षाडें इत्यादि	चाळ पड	क्षर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ नांदेड	२,४७०	२९	७९	१८	—	१०७	—	२१६	—	२,०२१	३३	२,०५४
२ बिलोली	३,७४३	१०	१६४	१२५	७१	१५३	५२	९२	—	३,०७६	२७	३,१०३
३ देगलूर	१,६६८	—	११२	२	३	—	—	१५९	—	१,३९२	५	१,३९७
४ मुखेड	२,३११	२०	४४	४३	७२	१९९	२	२६०	५	१,६६६	४७	१,७१३
५ कंधार	४,११०	१२	२७	५	—	५६	१४	१,०६१	९७	२,८३८	४४	२,८८२
६ हदगांव	३,७७१	२९४	—	१६५	—	२५०	—	४९१	२४९	२,३२२	१०	२,३३२
७ भोकर	२,६९३	३२७	१२	३८	३७	२७३	२८	२०६	४	१,७६८	७	१,७७५
८ किन्नवट	४,९७३	१,०३०	२०४	८९०	१९७	२८४	४०	६७	—	२,२६१	४	२,२६५
एकूण	२५,७३९	१,७२२	६४२	१,२८६	३८०	१,३२२	१३६	२,५५२	३५५	१७,३४४	१७७	१७,५२१

जिल्हा नांदेड—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट		ट्यूब विहिरी			क्षर बागायत विहिरी					घरगुती वापराच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी			सरासरी
	सरकारी	खाजगी	सरकारी	खाजगी	एकूण	सरकारी		खाजगी		एकूण			१०० एकरां-हून जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-हून कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी	
						बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या							
१ नांदेड	—	—	—	—	—	—	—	१,४७८	—	१,४७८	५२८	२२७	१	—	१	१
२ बिलोली	—	—	—	५	५	—	—	७१२	—	७१२	३९०	२५०	१	—	१	—
३ देगलूर	—	—	—	३	३	—	—	१८९	—	१८९	१५०	१२०	१	—	१	—
४ मुखेड	—	—	—	—	—	—	—	१४८	—	१४८	२५०	१०५	१	—	१	—
५ कंधार	—	—	—	२००	२००	—	—	१,०१५	—	१,०१५	२३०	१४०	१	—	१	—
६ हदगांव	—	—	—	—	—	—	—	१,४०२	—	१,४०२	४०८	—	—	—	—	—
७ भोकर	—	—	—	—	—	—	—	४८८	—	४८८	५२८	२२७	—	—	—	—
८ किन्नवट	—	—	—	—	—	—	—	२५६	—	२५६	५७२	१६९	१	७	८	—
एकूण	—	—	—	२०८	२०८	—	—	५,६८८	—	५,६८८	३,०५६	१,२३८	६	७	१३	२

जिल्हा नांदेड—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शे. प्रमाण	दुसरे बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसरे सह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शे. प्रमाण
१ नांदेड	—	—	३३.२	०.२	—	३३.४	१.७	२४.२	५७.६	२.८
२ किलोली	—	—	२०.५	६.१	—	२६.६	०.९	—	२६.६	०.९
३ देगळूर	—	—	१.७	२.९	—	४.६	०.३	३.३	७.९	०.६
४ मुखेड	—	—	४.५	१.१	—	५.६	०.३	०.१	५.७	०.३
५ कंधार	—	—	४२.१	२.६	—	४४.७	१.६	—	४४.७	१.६
६ हदगांव	—	—	९.६	—	—	९.६	०.४	—	९.६	०.४
७ भोकर	—	—	६.८	—	—	६.८	०.४	३.५	१०.३	०.६
८ किलवट	—	—	१	३.४	—	४.३	०.२	—	४.३	०.२
एकूण	—	—	११९.३	१६.३	—	१३५.६	०.७०	३१	१६६.६	१.०

जिल्हा नांदेड—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	नाचणी व इतर हलकी घान्ये	जैस	मिरची	आले	हळद	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके	इतर किंग अन्न-पिके *	चान्याची पिके	एकूण किंग अन्न-पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ नांदेड	१.१	८.६	५.२	१२	१.२	—	५.५	२३.१	५६.७	०.६	०.३	०.९	५७.६
२ किलोली	१४.५	०.१	५.१	३	—	०.२	०.२	३.४	२६.६	—	—	—	२६.६
३ देगळूर	४.१	०.५	०.६	०.१	०.२	—	०.१	२.२	७.७	०.२	—	०.२	७.९
४ मुखेड	०.६	०.८	१.९	०.९	०.२	—	०.१	१.२	५.७	—	—	—	५.७
५ कंधार	२.९	१.७	१२	१९.५	१.१	—	१.७	४.२	४३.१	१.१	०.५	१.६	४४.७
६ हदगांव	—	—	०.५	३.५	—	—	०.८	४.५	९.३	०.२	—	०.२	९.६
७ भोकर	०.३	०.२	२.१	३.१	०.४	—	०.७	३.५	१०.३	—	—	—	१०.३
८ किलवट	३.४	०.१	—	०.५	—	—	०.१	०.३	४.३	—	—	—	४.३
एकूण	२६.९	१२	२७.४	४२.६	३.१	०.२	९.१	४२.४	१६३.७	२.१	०.८	२.९	१६६.६

* इतर किंग अन्नपिके—कापूस, ताग, सुईमूग, तंबाखू, खेरीज

तालुका	धान्ये											
	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ नांदेड	४२	७२	११	६६८	२९५	९६३	०.६	०.४	—	०.१	०.४	१,०८९
२ किलोली	६६	१११	५	६५१	४१०	१,०६१	०.१	०.८	अ.	अ.	०.५	१,२४५
३ देगळूर	२२	७६	०.७	१९५	२८५	४८०	०.४	०.८	३	२	७	५९१
४ मुखेड	२१	३०	२	५२४	१३७	६६१	३	०.३	अ.	१	१२	७२९
५ कंधार	६५	३९	१३	९३६	५९	९९५	४	१	२	१	७	१,१२८
६ हदगांव	७३	२७	०.५	९७९	०.८	९८०	अ.	०.२	—	०.३	०.७	१,०८२
७ भोकर	६२	२६	३	६९१	४	६९५	अ.	०.६	०.१	०.१	०.७	७८७
८ किन्नवट	९१	४८	—	८६६	—	८६६	२१	०.७	१	—	१	१,०३०
एकूण	४४२	४२९	३५	५,५१०	१,१९१	६,७०१	२९	५	६	५	२९	७,६८१

तालुका	हरभरा	मूग	तर	उडीद	कुळीथ	इतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये	जस
१ नांदेड	१४३	७०	८७	१०	—	२८	३३८	१,४२७	१२
२ किलोली	१३१	२८५	१०५	११५	३	२	६४१	१,८८६	३
३ देगळूर	११५	६२	५५	६१	२	१७	३१२	९०३	०.१
४ मुखेड	७८	१४५	१३४	३६	—	२	३८६	१,११५	०.९
५ कंधार	८४	१५४	२४३	३३	—	९	५२२	१,६५०	१९
६ हदगांव	९५	६१	१११	४३	—	३२	३४२	१,४२४	४
७ भोकर	२९	६१	११४	८५	०.२	०.२	२९०	१,०७७	३
८ किन्नवट	६०	४५	१४२	१४	—	२३	२८३	१,३१३	०.५
एकूण	७३५	८८३	९८१	३९७	५	११३	३,११४	१०,७९५	४३

तालुका	मसाल्याचीं पिकें						फळ-पिकें				भाजी-पिकें			एकूण भाज्या व फळपिकें	एकूण अन्नपिकें
	मिरची	हळद	घना	लसूण	इतर मसाल्याचीं पिकें	एकूण मसाल्याचीं पिकें	केळी	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ-पिकें	एकूण फळ पिकें	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्याची पिकें		
१ नांदेड	२०	५	०.२	०.७	—	२६	१०	—	३	१२	१	४	५	१८	१,४८३
२ बिलोली	२७४	०.२	३४	०.५	१	३१०	१	—	१	२	१	१	२	४	२,२०२
३ देगळूर	४९	अ.	३६	०.१	—	८५	०.१	—	२	२	१	३	३	५	९५४
४ मुखेड	२०	०.१	२	०.१	—	२२	०.२	—	१	१	१	२	३	४	१,१४२
५ कंधार	३४	२	०.१	०.२	—	३६	०.७	—	१	१	०.५	२	३	४	१,७०८
६ हदगांव	११	०.८	०.६	०.३	—	१३	२	—	१	३	०.४	४	४	७	१,४४६
७ भोकर	४९	०.७	१	०.३	—	५०	१	—	१	२	०.१	०.३	०.४	२	१,१३३
८ किलवट	१७	०.१	—	—	—	१७	०.२	—	०.५	—	अ.	०.२	०.३	१	१,३३४
एकूण	४७४	९	७४	२	१	५६०	१५	०.५	९	२५	५	१४	१९	४४	११,४४२

तालुका	तंतु-पिकें			तेल-बियांची पिकें							
	कापूस	इतर तंतु-पिकें	एकूण तंतु-पिकें	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करवी	जवस	एरंडी	इतर तेल-बियांची पिकें	एकूण तेल-बियांची पिकें
१ नांदेड	४४९	२५	४७४	३८	५	०.१	२३	२६	४	३	९५
२ बिलोली	५२६	१९	५४५	१७५	२१	०.५	२५	११५	११	६	३५३
३ देगळूर	२१५	२०	२३५	०६९	३	०.९	२७	५१	२	१०	१६३
४ मुखेड	४५९	२५	४८४	३५	७	०.५	१२	११	०.५	२१	८७
५ कंधार	८०८	७७	८८५	१९१	२१	१	७	१३	३	५१	२८७
६ हदगांव	८१५	१५	८३०	६	६	२	१८	१६	२	५	१५
७ भोकर	५८१	१२	५९३	२५	५	अ.	२	११	०.७	४	४८
८ किलवट	८७५	१०	८८५	२९	१४	—	१	१	२	—	४७
एकूण	४७२६	२०३	४९३१	५३८	७८	५	११५	२४४	२५	१००	१,१३५

* इतर तंतुपिकें—तागाखेरीज

जिल्हा नांदेड—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७—५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अमली व औषधी पिकें			चान्याचीं पिकें			इतर विंगार अन्न-पिकें	एकूण विंगार अन्नपिकें
	तंबाखू	विठपाचीं पानें	एकूण अमली व औषधी पिकें	ज्वारी	इतर चान्याचीं पिकें	एकूण चान्याचीं पिकें		
१ नांदेड	०.२	०.५	०.७	०.५	१	१	०.२	५७१
२ किलोली	१	—	१	—	—	—	०.७	९०१
३ देगलूर	२	अ.	२	—	१	१	१	४०३
४ मुखेड	०.७	—	०.७	—	०.१	०.१	—	५७१
५ कंधार	०.५	१	२	०.५	—	०.५	—	११७४
६ हदगांव	०.६	०.२	०.८	—	—	—	—	८८६
७ भोकर	०.४	अ.	०.४	—	—	—	—	६४२
८ किन्नवट	०.१	—	०.१	—	—	—	—	९३१
एकूण	६	२	८	१	२	३	२	६०७९

जिल्हा नांदेड—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७—५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिकें						एकूण पिकांचें क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण लागवहीचें क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पीक आलेलें क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्न-पिकें	विंगार अन्न-पिकें	अन्न-पिकें	विंगार अन्न-पिकें	अन्न-पिकें	विंगार अन्न-पिकें				
१ नांदेड	९२९	५१७	५५४	५४	१,४८३	५७१	२,०५४	३३	२,०२१	×
२ किलोली	१२३५	७४२	९६७	१५९	२,२०२	९०१	३,१०३	२७	३,०७६	×
३ देगलूर	४२१	३२०	५७३	८३	९९४	४०३	१,३९७	५	१,३९२	×
४ मुखेड	८८२	५४५	२६०	२६	१,१४२	५७१	१,७१३	४७	१,६६६	×
५ कंधार	१,५०६	१,१४२	२०२	३२	१,७०८	१,१७४	२,८८२	४४	२,८३८	×
६ हदगांव	१,२९४	८४६	१५२	४०	१,४४६	८८६	२,३३२	१०	२,३२२	×
७ भोकर	१,०६७	६२७	६६	१५	१,१३३	६४२	१,७७५	७	१,७६८	×
८ किन्नवट	१,२१२	९१९	१२२	१२	१,३३४	९३१	२,२६५	४	२,२६१	×
एकूण	८,५४६	५,६५८	२,८९६	४२१	११,४४२	६,०७९	१७,५२१	१७७	१७,३४४	×

× आंकडे उपलब्ध नाहीत.

नांदेड जिल्ह्यातील पशुधन—(१९५६ च्या वनाकरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षांवरील बैल				तीन वर्षांवरील गाई						तीन वर्षांखालील वांसरे	
	वळ	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिनदुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या बिन कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कासवटी
१ नांदेड	३५८	२२,३३२	७७६	२३,४६६	८,४७४	७,६४८	३,२९७	२७	७०	१९,५१६	१०,४००	१०,५३९
२ बिलोली	३२२	२८,५८७	७३९	२९,६४८	१२,८५०	१२,१६५	४,५३२	५६	३२	२९,६३५	१४,४४४	१६,८१७
३ देगळर	२६६	१३,४१७	६६४	१४,३४७	५,६०३	६,२१२	२,८३०	१८	१२८	१४,७९१	६,०४२	६,९३६
४ मुखेड	१२७	१६,७६७	४४०	१७,२९८	८,४९०	८,२५१	४,७८९	७३	१००	२१,७०३	८,५३०	९,८०१
५ कंधार	७३	५०,५८९	३९६	५०,९८८	२७,९४२	१७,३३९	११,३४८	३८५	१००	५७,११४	२०,८९२	२५,३२६
६ हदगांव	२४४	२८,७३९	९१८	२९,९०१	१०,२५०	१२,२९१	३,२९१	१	८	२५,८३१	१३,१७०	१२,६१०
७ भोकर	९०	१६,६९०	५०९	१७,२८९	६,३३४	७,०६७	२,१५०	२३	७१	१५,६४७	८,६४६	८,५७४
८ किनवट	१८७	२९,११४	६८२	२९,९८३	७,५५३	१७,१४८	६,०३८	९५	१२८	३०,९८२	११,१२२	११,४९२
९ राजुरा	२२९	२९,१४०	५८८	२९,९५७	५,३७८	११,४९८	४,९७२	४८	२२१	२२,११७	९,१३२	८,५६६
एकूण	१,८९६	२,३५,३७५	५,६०६	२,४२,८७७	९२,८७४	९९,६११	४३,२४७	७२६	८५८	२,३७,३१६	१,०२,३७८	१,१०,७११

रेडे व म्हशी

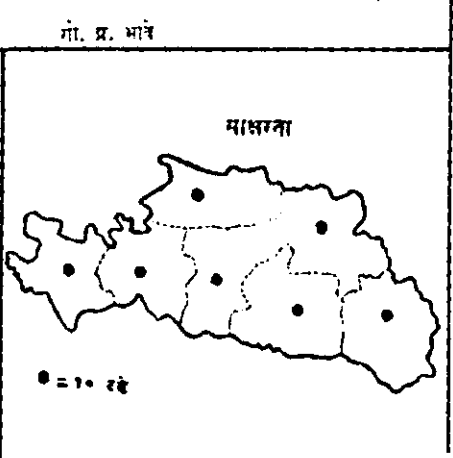
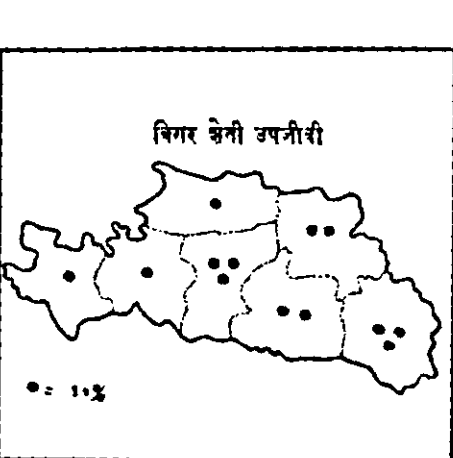
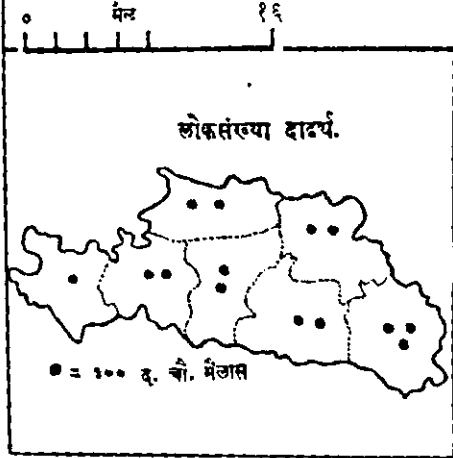
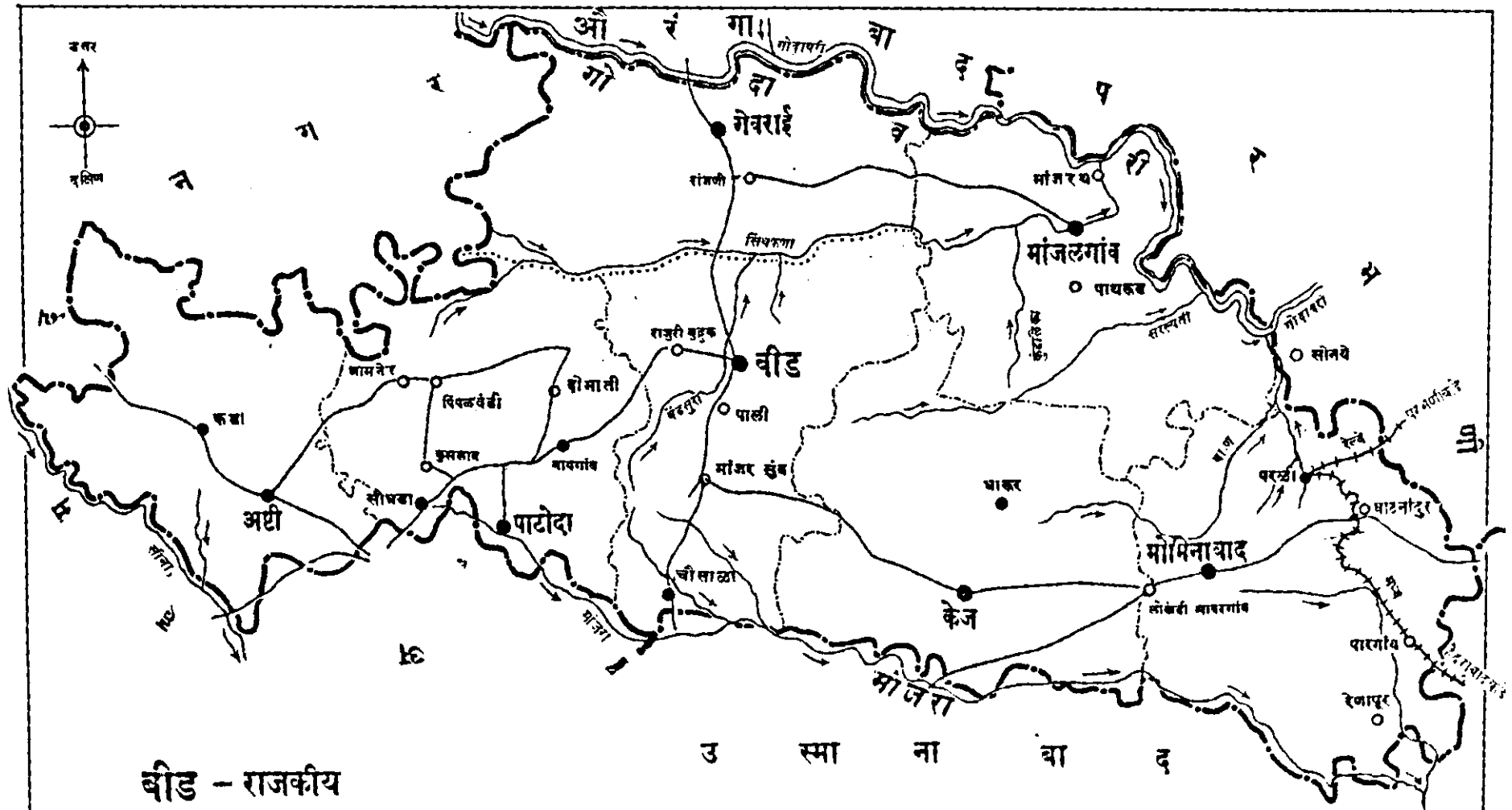
तालुका	तीन वर्षांवरील रेडे				तीन वर्षांवरील म्हशी						तीन वर्षांखालील रेडकें	
	वळ	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या बिन कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ नांदेड	२२४	७६	४०	३४०	४,९४७	२,२६३	१,८५१	१२६	९९७	१०,१८४	२,१९७	४,७९३
२ बिलोली	६०	५८	६४	१८२	५,५८८	३,२५३	२,२४६	११९	४५१	११,६५७	३,२९३	६,३१५
३ देगळर	११२	१९१	९१	३९४	३,२३०	१,५८८	१,१९२	६६	५०५	६,५८१	१,६८९	३,०९२
४ मुखेड	३८	१३८	३९	२१५	३,९५१	१,४२१	२,०४८	५७	८५	७,५६२	२,१९१	४,१७३
५ कंधार	२१	१९९	३७	२५७	१०,६४२	३,८२४	४,६८६	—	—	१९,१९२	५,८२९	१०,८४८
६ हदगांव	६७	१९५	४३	३०५	४,१२७	२,६२३	७३८	२५	३९	७,५५२	२,२७१	३,९७६
७ भोकर	७५	५१	२७	१५३	३,१८६	२,००८	१,९७७	१८	४००	७,५८९	१,६९४	३,६१६
८ किनवट	७३	१३३	६५	२७१	२,१६४	२,३४१	८४५	१५४	३४४	५,८४८	१,४६५	२,३५२
९ राजुरा	२४५	३७	४५	३२७	२,१८८	२,२६६	८०४	१०	२४९	५,५१७	१,३८१	२,१४४
एकूण	९१५	१,०७८	४५१	२,४४४	४०,०६३	२१,५८७	१६,३८७	५७५	३,०७०	८१,६८२	२२,०१०	४१,३०९

नांदेड जिल्ह्यातील पशुधन—इतर जनावरें

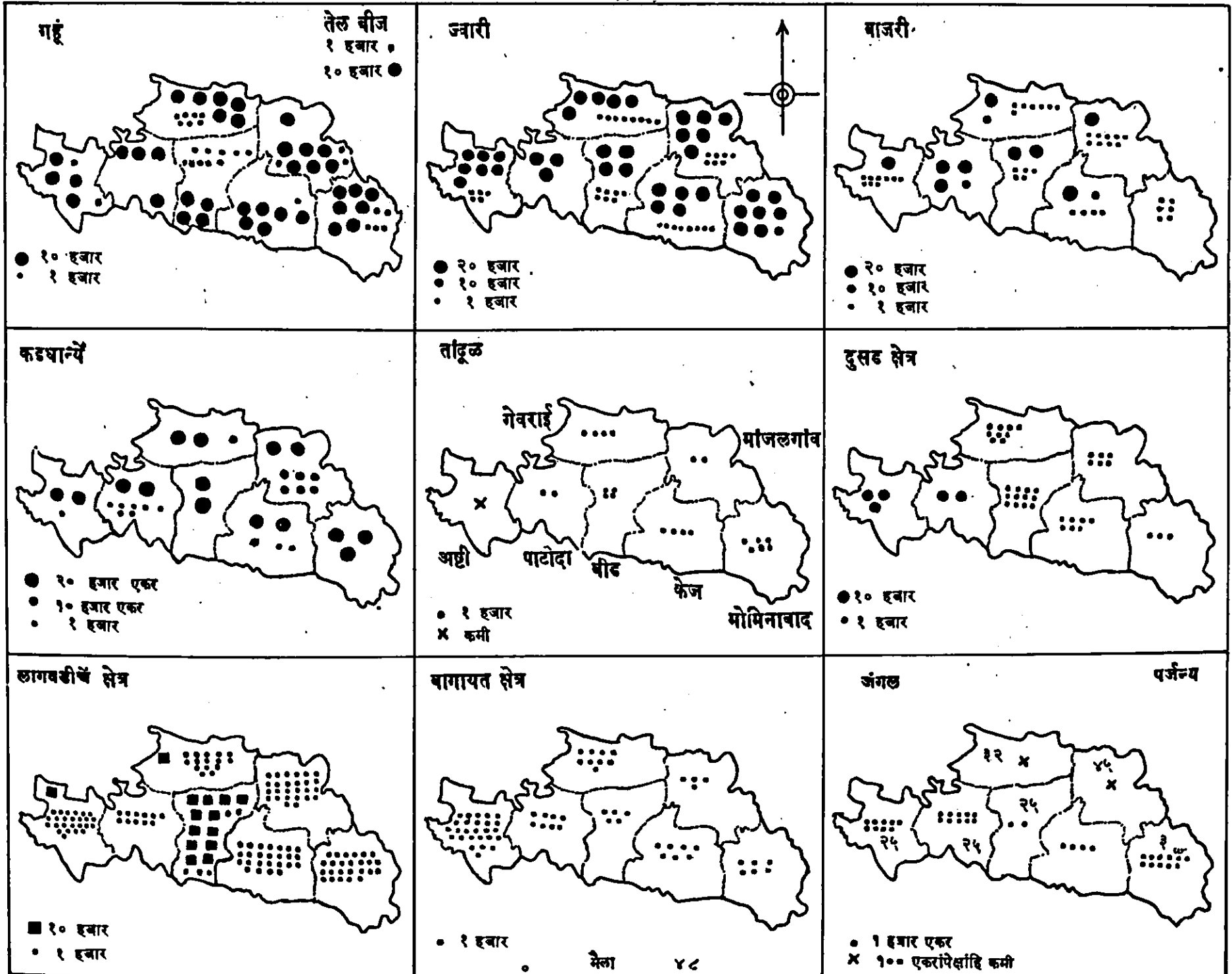
तालुका	मेंढरें	शेंब्या व बोकड	घोडी	खेचरें	गाढवें	उंट	डकरें	एकूण सर्व जनावरें	कोंबल्या व बदकें
१ नांदेड	५,०२३	१०,२६३	५५१	—	३१७	६	३२०	९७,९१५	९,०५०
२ किलोली	१८,३२९	१८,५७२	१,३४९	३	१,१२९	२१	७२२	१,५२,१६६	१२,३२९
३ देगलूर	११,१६२	१२,०८९	६३२	५	१,२५७	१५८	४५९	७९,६३४	९,३९७
४ मुखेड	१,९६४	१०,४१२	७४५	—	६६१	१७९	३४९	८५,७८३	६,७०३
५ कंधार	२५	२६,२६६	१,४८५	—	७२५	१९७	१,१८२	२,२०,५२६	९,५४४
६ हदगांव	८९	११,०८५	४९६	—	३७५	—	४५३	१,०८,११४	११,१४७
७ भोकर	१,४३२	७,१३३	४४७	४७	२८१	१	१,३२१	७३,८७०	४,९१०
८ किनवट	७१५	११,१०९	३७३	—	११९	१	१४४	१,०५,९५६	२६,९०८
९ राजुरा	३,०७६	१५,६६८	१५८	—	—	—	२०१	९८,२४४	४२,७७५
एकूण	४१,८१५	१,२२,५९७	६,२३६	५५	५,०६४	५६३	५,१५१	१०,२३,२०८	१,३२,७६३

शेतीची अवजारें

तालुका	नांगर		बैलगाढया	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	लोखंडी		बैलाचे	ऑईल इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ नांदेड	१०,०३९	२५४	५,२५४	२८	१२	७९	—	१६	१७
२ किलोली	१३,६३७	४१	६,६६५	५७	२	३७	१	१	६३
३ देगलूर	६,४७७	२०	१,५३७	१३	—	१०	२	१०	५४
४ मुखेड	७,८६९	१२०	१,९४७	८	१	३	—	१८	२५
५ कंधार	२०,४८५	१४०	५,४४०	१३२	६	—	—	—	३६
६ हदगांव	११,२८८	१,००८	८,४७८	२५	७	४५	१	३	१६
७ भोकर	७,४९०	२२२	४,२७५	४०	—	१९	—	—	११
८ किनवट	१०,०३७	७६५	७,९८७	२३	—	७	२	—	५७
९ राजुरा	१३,१२६	१३	८,५७२	१	—	१	—	—	४९
एकूण	१,००,४४८	२,५८३	५०,१५५	३२७	२८	२०१	६	४८	३२८

बीड आर्थिक

गो. प्र. भावे सर्व जातीच्या क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत.

एकरांचे आंकडेदर्शक चिन्ह नवळचा पूर्णांक घरून केलेले आहे

बीड जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ४२७९ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १८° ३०' व १९° ३०' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७४° ६०' व ७६° ६०' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस औरंगाबाद व परभणी जिल्हे असून पूर्वेस परभणीचे दक्षिण टोंक व उस्मानाबादचे पूर्वेकडील उत्तर टोंक येते. दक्षिणेस उस्मानाबाद जिल्हा असून पश्चिमेस अहमदनगर जिल्हा आहे. हा जिल्हा पूर्व-पश्चिम लांबट असून दक्षिणोत्तर अंतर कमी आहे. पश्चिमेकडील अग्नी तालुक्याचा भाग अहमदनगर जिल्ह्यामध्ये शिरला आहे. अग्नी तालुक्याचे पश्चिमेकडे गेलेले हे टोंक सोडले तर या जिल्ह्याची पूर्व-पश्चिम लांबी सुमारे ७५ मैल येईल. अग्नी टोंक ३० ते ३५ मैल आत पश्चिमेकडे शिरले आहे. ते घरून जिल्ह्याच्या पूर्व व पश्चिम टोंकांमधील अंतर ११० मैलांपर्यंत येईल. दक्षिणोत्तर अंतर सुमारे ४० ते ४५ असून ते पूर्वेकडील टोकास कमी होते.

अहमदनगर जिल्ह्यांतून पूर्वेकडे पसरलेली बालाघाट डोंगरांची मोठी रांग या जिल्ह्याच्या मध्यभागांतून पूर्व-पश्चिम पसरली आहे. तिचे शेवटी दोन फाटे झोऊन एक दक्षिणेकडे उस्मानाबादमध्ये शिरतो व दुसरा उत्तरेकडे परभणीच्या दक्षिण टोंकाकडील भागांत शिरतो. दक्षिणेकडील केज व मोमिनाबाद तालुके व बीड व पातोडा तालुक्यांचा भाग पठारावर असून डोंगरांच्या उत्तरेकडचा भाग सखल आहे आणि तो गोदावरीकांडच्या सखल भेदानी प्रदेशाशी संलग्न होतो. या भागाचा उतार उत्तरेकडे गोदावरी खोऱ्याच्या दिशेने आहे.

या जिल्ह्याच्या उत्तर सरहद्दीवरून गोदावरी नदी वहात जाते व ती औरंगाबाद-बीड व परभणी-बीड यांमधील सीमारेषा बनते. गोदावरीस या जिल्ह्याच्या उत्तर भागांतून मिळणाऱ्या नद्या म्हणजे सिंधफणा, कुंडलिका व सरस्वती या होत. यामध्ये सिंधफणा ही मोठी असून ती जिल्ह्याच्या उत्तर भागांतून पूर्व दिशेने बरेच अंतर वहात येते. मध्यंतरी तिला दक्षिणेकडील डोंगरांतून येणारी बेंडसुरा नदी मिळते. गोदावरीस मिळण्यापूर्वी तिला दक्षिणेकडून येणारी

कुंडलिका नदी मिळते. त्यानंतर सरस्वती जिल्ह्याच्या ईशान्येकडे गोदावरीस मिळते. मांजरा नदी पाटोद्याजवळ डोंगरांत उगम घेऊन पूर्व दिशेने या जिल्ह्याच्या दक्षिण सरहद्दीवरून वहात जाते. या तिच्या प्रवाहांत तिला जिल्ह्याच्या मध्यभागांतून जाणाऱ्या डोंगरांच्या दक्षिण उतारावरून येणाऱ्या दोन-तीन लहान नद्या मिळतात. जिल्ह्यामधून पूर्व-पश्चिम पसरलेले हे डोंगर एकप्रकारे उत्तरेकडील गोदावरीच्या पाणलोटाना प्रदेश दक्षिणेकडील मांजरेच्या पाणलोटाना प्रदेशापासून विभागतात.

या जिल्ह्यामध्ये काळी, तांबड, माळरान अशा तिन्ही प्रकारची जमीन आहे. उत्तरेकडील गोदावरी कांडाशी संलग्न असलेल्या भागांतील जमीन काळी व सुपीक आहे. ती काळी कापसाची जमीन या सद्रांत मोडणारी आहे. बाकीच्या भागांमध्ये कोठे काळी, कोठे तांबड व कोठे हलकी माळरान अशा तिन्ही प्रकारची अगर मिश्र जमीन आहे. डोंगरभागांत तांबडी तसेच हलकी माळरान जमीन आहे. नद्यांच्या कांडांच्या सखल प्रदेशांत काळी जमीन आहे. शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची विहिरीखेरीज दुसरी मोठी साधने या जिल्ह्यांत नाहीत. कांही ठिकाणी नद्यांवर लहान बंधारे घालून थोड्या प्रमाणावर यागायत शेतीस पाणीपुरवठा केला जातो. बेंडसुरा, कामळी व तलवार या नव्या धरणयोजना अलीकडेच पंचवार्षिक योजनांच्या कार्यक्रमांतून झाल्या आहेत.

या जिल्ह्यामध्ये जंगलाचे क्षेत्र ३६ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या दहा टक्क्यांहूनही कमी जंगल आहे. डोंगरभागांत देखील झाडे विशेष नाही. बरेचसे डोंगर लहान लहान झुडपे असलेले किंवा बोडके, काळ्या खडकाचे आहेत.

खनिज संपत्तीचे बाबतीत काळा इमारती दगड व चुनखडी यापेक्षा दुसरी विशेष खनिजे आढळत नाहीत.

या जिल्ह्यांतील सर्वसाधारण हवामान समशीतोष्ण असून पठारावरील उंचीच्या भागांत ते थोडे थंड तर उत्तरेकडील सखल भेदानी प्रदेशांत ते उष्ण व दमट असते. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर		वार्षिक सरासरी				
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ बीड	—	०.६७	१.९५	१.०४	२२	१७.३३	१४.४४	७	५.६६	११.७१	३५	२४.९४	२७.८६
२ चौसाळा	—	०.६२	३.१८	०.७६	३२	१४.१९	११.२९	११	६.८१	१०.८९	५१	२४.१८	२३.५६
३ मोमिनाबाद	—	०.८६	४.४५	१.६७	२८	२१.६२	१७.२२	११	१०.१२	१०.०५	४४	३६.१९	२९.८०
४ गेवराई	०.०४	०.५९	१.६०	१.०९	३०	२५.४७	१४.९७	९	४.८२	८.६१	४२	३१.९३	२५.२६
५ पाटोदा	—	०.६८	२.६५	१.६५	२१	१५.३४	१४.४९	१०	६.६१	९.३५	३७	२४.६०	२६.१७
६ मांजळगाव	०.५०	०.७७	४.०७	१.२१	३७	३३.५०	१६.२५	१०	६.८०	९.३२	५५	४४.८७	२७.५५
७ अष्टी	—	X	३.२९	X	२१	१२.३८	X	१०	८.९९	X	३८	२४.६६	X
८ रोटी	—	X	२.५८	X	१६	१३.२०	X	१३	१०.३१	X	३४	२६.०९	X
जिल्हा सरासरी	०.०९	०.७१	३.९८	१.३३	३८	२१.२४	१४.७७	१०	६.८१	९.९९	४४	३१.१२	२६.७०

जिल्हा : बीड

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढ्य दर चौ. मैली
१ बीड	५८२.४	१६८	१	१,३०,३८०	६७,०५५	६३,३२५	९४४	२२४
२ पाटोदा	५१०.१	९१	—	८३,५३६	४२,३५५	४१,१८१	९७२	१६४
३ अष्टी	५८१.१	१२०	१	८६,२२२	४३,४९९	४२,७२३	९८२	१४८
४ गेवराई	६१८.२	१५४	१	१,१३,७९४	५७,९२६	५५,८६८	९६४	१९४
५ मांजलगांव	५९४.६	१६२	१	१,१७,०२०	५९,५३७	५७,४८३	९६५	१९७
६ मोमिनाबाद	६३८.७	१६९	३	१,६५,१७४	८४,७२६	८०,४४८	८५०	२५९
७ केज	६९१.८	१६५	१	१,२९,९२०	६६,९७१	६३,९४९	९४०	१८८
बीड जिल्हा	* ४,२७८.७	१,०२९	८	८,२६,०४६	४,२२,०६९	४,०३,९७७	९५७	१९३

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ बीड	१९.७	८०.३	६९.८	३०.२	१५.०	३.२	९.३	१,३०,३८०
२ पाटोदा	—	१००.०	८८.०	१२.०	१२.६	१.४	७.१	८३,५३६
३ अष्टी	६.८	९३.२	८५.७	१४.३	१३.१	२.३	७.८	८६,२२२
४ गेवराई	५.४	९४.६	८५.७	१४.३	१०.३	१.५	६.०	१,१३,७९४
५ मांजलगांव	५.५	९४.५	८४.५	१५.५	१०.७	१.३	६.१	१,१७,०२०
६ मोमिनाबाद	२१.८	७८.२	७४.१	२५.९	१६.५	२.७	९.८	१,६५,१७४
७ केज	५.०	९५.०	८३.१	१६.९	१२.८	१.४	७.३	१,२९,९२०
बीड जिल्हा	१०.५	८९.५	८०.५	१९.५	१४.७	२.२	८.६	८,२६,०४६

* जिल्ह्याच्या क्षेत्रफळाचे आंकडे सव्वांश जनरलचे. औरंगाबादखालील दीप पहा,

जिल्हा बीड — जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी - १९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	किर शेत उपयोगातील	शेतीयोग्य पट	चराक रान	झाडे इत्यादि	वाळ पट	हतर पट	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ बीड	३,७४६	१९	४६	७०	५९	२३९	५	३२०	५३८	३,४५०	११८	३,५६८
२ गेवराई	३,८३३	—	५२	८०	४६	११२	—	२३५	१७३	३,१३५	८५	३,२२०
३ अष्टी	३,६३४	९३	९२	६८	८६	१२७	०.३	२९०	३५१	३,५२७	३२२	३,८४९
४ पाटोदा	३,२३१	१०२	२	७५	११९	२१५	३	५४६	३७	३,१३२	२३१	३,३६३
५ मोमिनाबाद	४,५६८	१०५	६३	१६१	५९	१९६	३	६१३	२२३	३,१४५	२६	३,१७१
६ केज	४,६११	४४	३४	८३	७१	२२६	७	८५३	१४९	३,१४४	६६	३,२१०
७ मांजलगांव	३,९७६	—	३३	१२१	२८	१००	६	४८०	—	३,२०८	५७	३,२६५
एकूण	२७,५९९	३६३	३२२	६५८	४६८	१,२१५	२४	३,३३७	१,४७१	१९,७४१	९०५	२०,६४६

जिल्हा बीड — पाणी-पुरवठ्याची साधने - १९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी				एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पट विहिरी	तळी		एकूण
	सरकारी	लांबी मेल	खाजगी	लांबी मेल	सरकारी		खाजगी					१०० एकरां पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ बीड	—	—	—	—	—	—	२,१४०	—	२,१४०	२,१४०	६५०	१	—	१
२ गेवराई	—	—	—	—	—	—	३,३१५	—	३,३१५	३,१६२	२१५	—	—	—
३ अष्टी	—	—	—	—	—	—	३,१३३	—	३,१३३	४८५	१४०	२	—	२
४ पाटोदा	—	—	—	—	—	—	३,१६०	—	३,१६०	४१०	१०५	—	—	—
५ मोमिनाबाद	—	—	—	—	—	—	३,७१०	—	३,७१०	९४०	२५	—	—	—
६ केज	—	—	—	—	—	—	१३,८००	—	१३,८००	८५५	१६९	—	—	—
७ मांजलगांव	—	—	—	—	—	—	१,५७५	—	१,५७५	१,३३५	८२५	—	—	—
एकूण	—	—	—	—	—	—	२६,८३३	—	२६,८३३	९,३३७	२,१२९	३	—	३

जिल्हा बीड — निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र - १९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	हतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ बीड	—	—	१११.३	३२.३	६.९	१५०.५	६.१	५८.१	२०८.६	८.१
२ गेवराई	—	—	८६.३	—	—	८६.३	२.८	१४.९	१०१.२	३.१
३ अष्टी	—	—	२२२.५	४३.३	—	२६५.८	१०.५	६९.२	३३५	११.८
४ पाटोदा	—	—	९७.२	—	—	९७.२	४.६	३३.९	१३१.१	५.५
५ मोमिनाबाद	—	—	५४.६	—	०.५	५५.१	१.८	१.५	५६.६	१.८
६ केज	—	—	६८.९	—	—	६८.९	२.२	१४.७	८३.६	२.६
७ मांजलगांव	—	—	४०.९	—	—	४०.९	१.३	१	४१.९	१.३
एकूण	—	—	६८१.७	७५.६	७.४	७६४.७	३.९	१९३.३	९५८	४.६

जिल्हा बीड—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्य	कढधान्ये			कंस	मिरची	आले	हळद	इतर पिके	एकूण अन्नपिके
			खरीप	रब्बी	एकूण				हरभरा	तूर	इतर						
१ बीड	९.३	२५.१	२	१२२.९	१२४.९	२.३	१.५	०.७	१८	अ.	५.२	४.४	१०.७	—	—	—	२०२.३
२ गेवराई	१९.३	३४.२	—	३५.१	३५.१	—	०.१	—	०.१	—	—	२.९	४.९	—	अ.	४.२	१००.९
३ अष्टी	३.३	४४.४	अ.	१७६.६	१७६.६	१९.१	१.४	७.३	१३.१	०.१	३९.९	२.३	१३.७	—	—	७	३२८.१
४ पाटोदा	२.८	२८.७	०.१	४२.४	४२.५	१८	०.४	३	११.५	०.३	११.८	१.८	७.२	—	—	०.३	१२८.२
५ मोमिनाबाद	१.३	५.९	—	३.६	३.६	—	१.३	अ.	—	—	—	११.८	—	३२.२	—	०.२	५६.४
६ केज	१.६	१७.८	—	१९	१९	३.९	१.९	०.२	३	—	२	१०	१०.८	—	०.४	—	७०.५
७ मांजलगांव	३.१	९.३	०.२	१४	१४.२	—	१.५	०.८	०.७	—	—	१.४	११.२	—	—	—	४१.६
एकूण	४०.७	१६५.४	२.३	४१३.४	४१५.७	४३.३	८.१	११.६	४६.४	०.५	५८.९	३४.६	५८.५	३२.२	०.४	११.७	९२८

जिल्हा बीड—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कापूस	भुईमूग	तंबाखू	इतर विंगर अन्नपिके	चान्याची पिके	एकूण विंगर अन्नपिके	एकूण बागायत पिकांचें क्षेत्र
१ बीड	०.८	३.५	०.५	०.८	०.७	६.३	२०८.६
२ गेवराई	—	—	—	०.३	—	०.३	१०१.२
३ अष्टी	३.५	०.६	०.२	१.६	१.१	७	३३५
४ पाटोदा	०.२	२	०.१	०.४	०.२	२.९	१३१.१
५ मोमिनाबाद	०.२	—	—	—	—	०.२	५६.६
६ केज	०.२	—	०.२	१२.७	—	१३.१	८३.६
७ मांजलगांव	०.२	—	—	—	—	०.२	४१.९
एकूण	५.१	६.१	१	१५.८	२	३०	९५८

जिल्हा बीड—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके
				धान्ये								
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ बीड	३५	८६	—	१५४	७१४	८६८	४४९	४	३४	५	१२९	१,६१०
२ गेवराई	३५	३६८	—	३	९८३	९८६	३७२	२	—	०.५	६	१,६६९
३ अष्टी	८	११२	—	०.१	१,४५४	१,४५४	२९३	२	१०	९	१८१	२,०६८
४ पाटोदा	१५	१०८	—	१३	५८३	५९५	७०२	०.९	३	३१	२६	१,४८१
५ मोमिनाबाद	५७	३३१	०.५	८८४	४२०	१,३०४	६३	३	०.१	१	१३	१,६७३
६ केज	३५	३१३	—	८४२	३३९	१,०८१	३४४	११	२	१५	१६	१,७१७
७ मांजलगांव	१७	९६	—	११०	१,१६६	१,२७६	१९१	२	३	१८	१०	१,६१४
एकूण	२०३	१,११४	०.५	२,००६	५,५५८	७,५६४	२,४१४	२५	५९	७९	३८१	११,८३२

जिल्हा बीड—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कढधान्ये						एकूण धान्ये व कढधान्ये	उत्स
	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	इतर कढधान्ये	एकूण कढधान्ये		
१ बीड	१००	१६२	५७	५७	३१	४०६	२,०१६	५
२ गेवराई	११३	१५६	७५	०.८	१६०	५१२	२,१८१	३
३ अष्टी	१०८	२०९	५१	४	३८	४१०	२,४७८	२
४ पाटोदा	१०१	६९	२७	८१	१९०	४६८	१,९४९	२
५ मोमिनाबाद	१४३	२१९	१६८	४८	१७	५९६	२,२६९	१२
६ केज	१६३	५७	५८	३२	२१४	५२४	२,२४१	१०
७ मांजल्यांव	९३	७६	९६	५	१९८	४६९	२,०८२	१
एकूण	८२१	९४८	५३२	३२८	८८६	३,३८५	१५,२१७	३५

जिल्हा बीड—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके						फळ-पिके				भाजी-पिके				एकूण भाज्या व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके
	भिरवी	हळद	धना	लसूण	इतर मसा- ल्याची पिके	एकूण मसा- ल्याची पिके	केळी	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ- पिके	एकूण फळ- पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्याची पिके		
१ बीड	२६	—	१	०.६	—	२८	२	—	८	१०	—	०.८	४	५	१५	२,०६३
२ गेवराई	१६	अ.	०.५	०.२	—	१७	०.८	०.२	२	३	०.१	०.९	४	५	८	२,२०९
३ अष्टी	१७	—	—	०.४	०.६	१८	०.२	०.१	२	२	—	२	३	५	७	२,५०४
४ पाटोदा	९	—	१	—	—	१०	०.४	—	०.५	०.९	—	१	३	४	५	१,९६६
५ मोमिनाबाद	३१	०.१	१४	०.२	—	४५	३	—	३	६	—	०.३	२	२	८	२,३३५
६ केज	४२	१	३६	२	—	८१	—	—	२	२	—	३	६	९	११	२,३४३
७ मांजल्यांव	२१	—	२	०.१	—	२३	१	—	१	२	अ.	०.७	२	३	५	२,११२
एकूण	१६२	१	५५	३	०.६	२२२	७	०.३	१९	२६	०.१	९	२४	३३	५९	१५,५३२

जिल्हा बीड—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु-पिके			तेल-बियांची पिके							अमली व औषधी पिके			धान्याची पिके				एकूण बिरा अन्न-पिके	
	कापूस	हिरा- तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	भुरगुग	तीळ	मोहरी	करडी	जवस	एरंडी	हिरा- तेल- बियांची पिके	एकूण तेल- बियांची पिके	तंबाखू	बिब्याची पाने	एकूण अमली व औषधी पिके	ज्वारी	गवत	हिरा- धान्याची पिके		एकूण धान्याची पिके
१ बीड	१०८	१०	११८	२१७	—	—	१०६	४१	०.७	२१	३८६	०.५	०.२	०.७	—	—	—	—	५०५
२ गेवराई	५५३	१९	५७२	१५७	२१	०.१	१९१	६१	०.८	६	४३७	०.२	—	०.२	—	—	१	१	१,०११
३ अष्टी	२४	६	३०	५५	१२	—	२१९	१९	१	६	३१२	०.४	०.२	०.६	१	२	—	३	३४५
४ पाटोदा	७७	१७	९४	१६२	१३	०.१	७१	३४	०.१	२२	३०२	०.५	—	०.५	—	—	०.७	०.७	३९७
५ मोमिनाबाद	२६९	४५	३१४	३३५	१०	२	५५	७३	१	४५	५२१	०.७	०.४	१	—	—	अ.	अ.	८३६
६ केज	२३९	३४	२६३	३७९	२९	२	५०	६८	१	७३	६०२	१	०.२	१	—	—	१	१	८६७
७ मांजलगांव	४५९	२१	४८०	३५३	२१	१	२३१	५३	०.८	१२	६७२	०.३	०.२	०.५	०.६	—	—	०.६	१,१५३
एकूण	१,७२९	१४२	१,८७१	१,६५८	१०६	५	९२३	३४९	६	१८५	३,२३२	४	१	५	२	२	३	७	५,११४

जिल्हा बीड—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लाग- वडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जाता)	पीक आलेले क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	बिरा अन्नपिके	अन्नपिके	बिरा अन्नपिके	अन्नपिके	बिरा अन्नपिके				
१ बीड	१,१५९	३३५	९०४	१७०	२,०६३	५०५	२,५६८	११८	२,४५०	२,४१२
२ गेवराई	८३२	७५७	१,३७७	२५४	२,२०९	१,०११	३,२२०	८५	३,१३५	२,९५१
३ अष्टी	८१०	१०६	१,६९४	२३९	२,५०४	३४५	२,८४९	३२२	२,५२७	२,६१२
४ पाटोदा	१,१६५	२९१	८०१	१०६	१,९६६	३९७	२,३६३	२३१	२,१३२	२,१८१
५ मोमिनाबाद	१,५११	६७१	८२४	१६५	२,३३५	८३६	३,१७१	२६	३,१४५	२,९०७
६ केज	१,६७३	७४३	६७०	१२४	२,३४३	८६७	३,२१०	६६	३,१४४	२,९६८
७ मांजलगांव	६९०	८६५	१,४२२	२८८	२,११२	१,१५३	३,२६५	५७	३,२०८	३,०१५
एकूण	७,८४०	३,७६८	७,६९२	१,३४६	१५,५३२	५,११४	२०,६४६	९०५	१९,७४१	१९,०४६

बीड जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या बनावरांच्या खानेपुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई					तीन वर्षाखालील दांसरे		
	वक्र	कामाचे	किन- कामाचे	एकूण	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किन- दुभत्या कामाच्या	किन- दुभत्या किन- कामाच्या	एकूण	खोंड	कालवडी
१ बीड	२०	३०,८९८	३०७	३१,२२५	८,०५७	१०,८७५	३,२७७	२३	२२	२२,२५४	१२,४३८	११,९५१
२ गेवराई	६०	३१,६०८	१४५	३१,८१३	८,४०४	१०,३०९	२,६९५	३१	६१	२१,५००	१३,६११	१२,६२१
३ अष्टी	१८	३०,४१९	१४४	३०,८८१	६,३०७	११,५४७	२,११०	४२	९६	२३,१०२	१३,०५४	१२,४९८
४ पाटोदा	३०	२७,९२६	१६७	२८,१२३	७,४१८	९,५३०	२,९६६	८	१०३	२०,०२५	१०,८३८	९,७१८
५ मोमिनाबाद	१६१	३२,१७३	१,१८४	३३,५१८	११,८६६	१२,४३२	३,५८७	९०	४८७	२८,४६३	१५,४०९	१४,६७४
६ केज	३४	३८,६०५	६२७	३९,२६६	११,५९४	१४,१९१	२,५६८	—	५९	२८,४१२	१५,९५१	१५,२८५
७ मांजलगांव	८७	२७,३५३	६१०	२८,०५०	८,१९८	१०,५७३	१,९७०	१०	५९	२०,८१०	१२,७४०	११,६६३
एकूण	४१०	२,१८,९८२	३,४८४	२,२२,८७६	६४,८४४	७९,४५७	१९,१८३	२०४	८८७	१,६४,५६५	९४,०४१	८८,४१०

रेडे व म्हशी

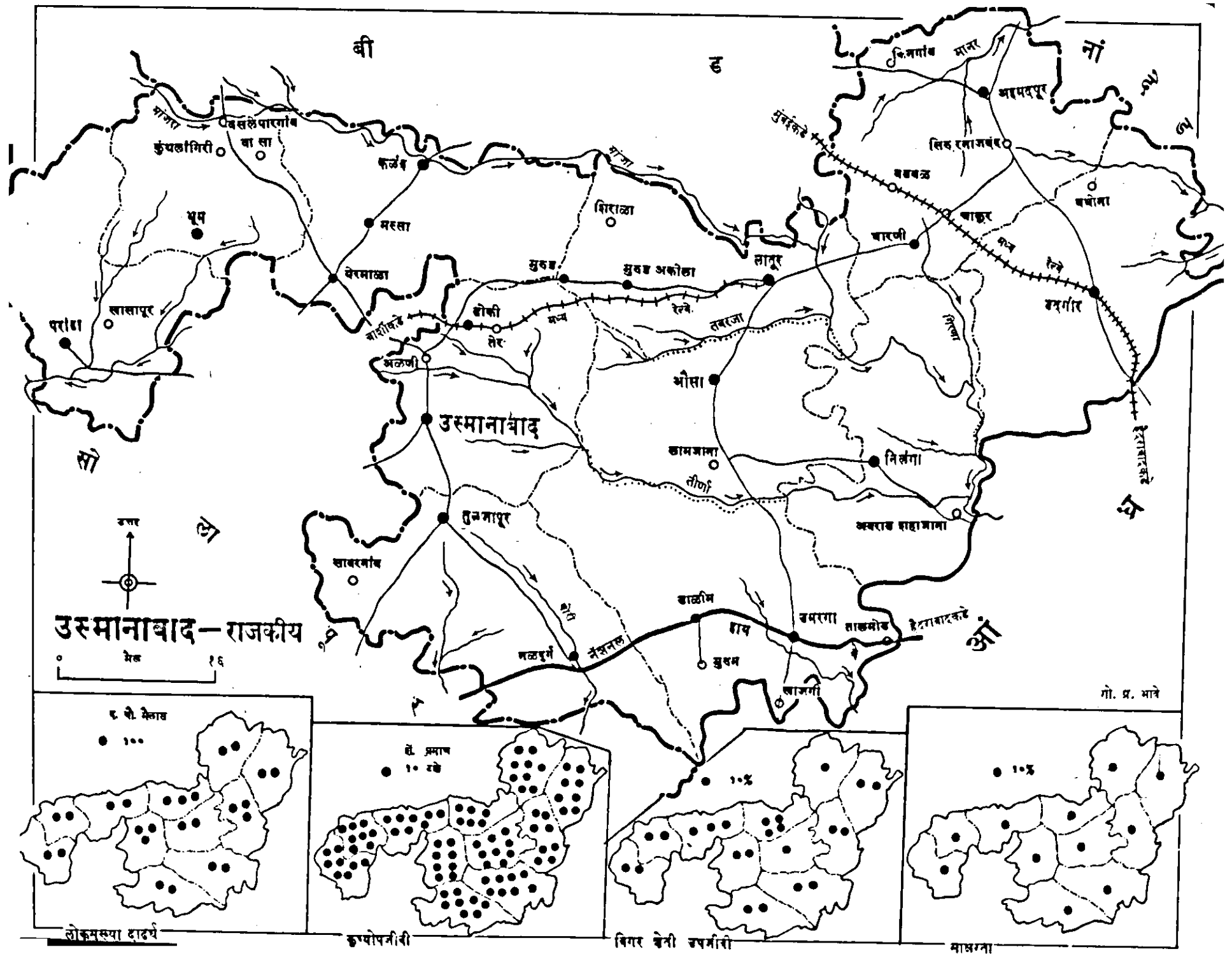
तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी					तीन वर्षाखालील रेडके		
	वक्र	कामाचे	किन- कामाचे	एकूण	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किन- दुभत्या कामाच्या	किनदुभत्या किन- कामाच्या	एकूण	रेडे	रेड्या
१ बीड	१३७	१७७	४५	३५९	३,०४५	२,१३८	१,३५४	९८	३६५	७,०००	१,३७९	३,७२९
२ गेवराई	४५	२२२	३१	२८८	१,६९०	१,४८४	७६२	१७	४८८	४,४४१	९३१	१,९७०
३ अष्टी	३२	४५	१८	९५	१,५११	१,४०९	७७९	४८	१३९	३,८८६	८०८	२,०१३
४ पाटोदा	३९	५६	४०	१३५	२,६२७	१,७२५	१,२४९	३५	२४०	५,८७६	१,२५०	२,९४८
५ मोमिनाबाद	११९	२८८	७४	४८१	५,२०७	३,२५१	१,७२४	९४	३७७	१०,६५३	२,७६७	४,९३३
६ केज	३४	४०३	३८	४७५	३,१२१	३,८७३	१,०२७	३७	२७१	७,३२९	२,००१	३,६६३
७ मांजलगांव	४२	३४०	४३	४२५	२,६४८	१,९६९	७७४	७९	२७९	५,७४९	१,८००	२,९६७
एकूण	४४८	१,५३१	२७९	२,२५८	१९,८४९	१४,८४९	७,६६९	४०८	२,१५९	४४,९४४	१०,९३६	२२,२२३

बीड जिल्ह्यांतील पशुधन—इतर जनावरें.

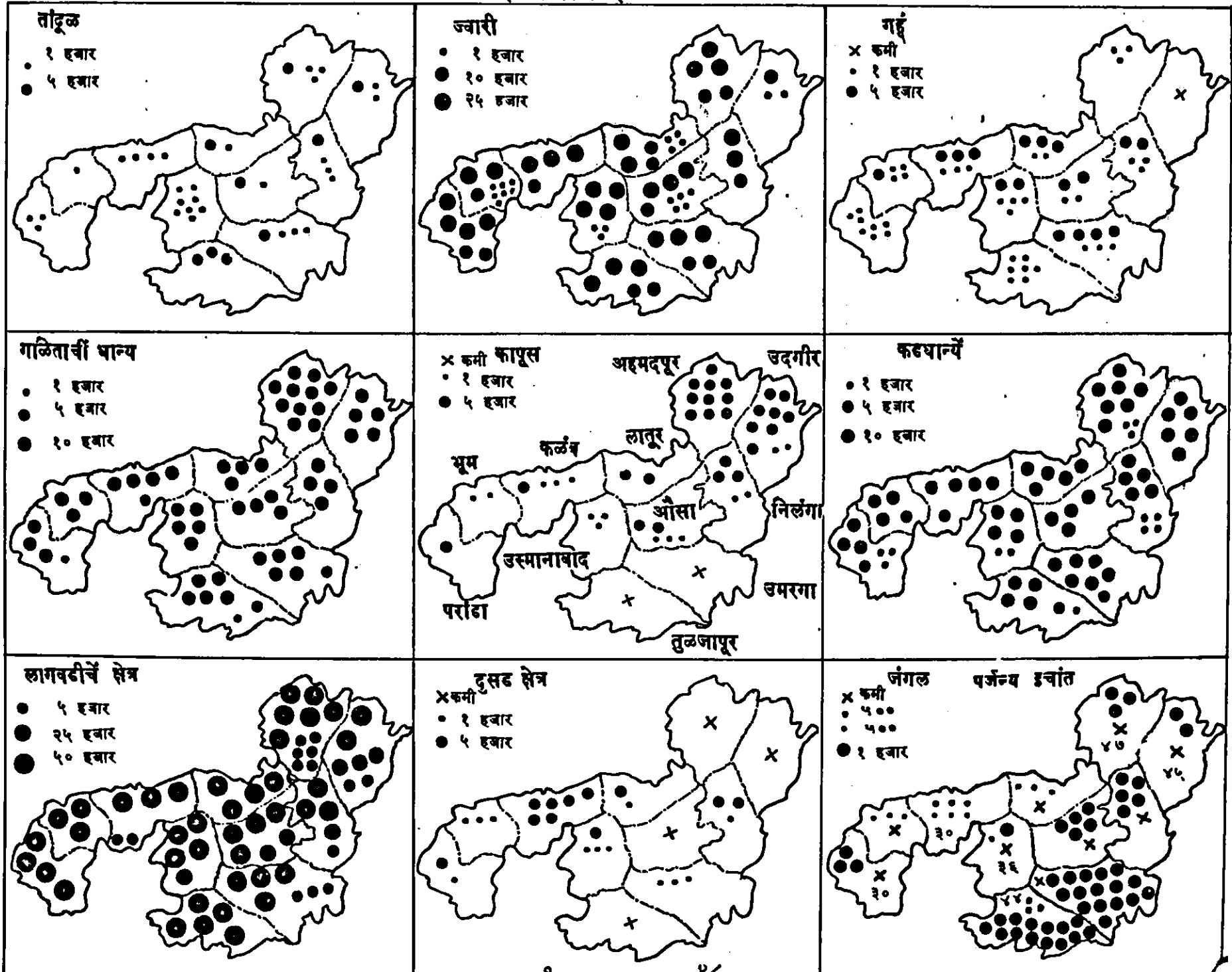
तालुका	मेंढरें	शेळ्या व बोकड	बोढी	खेचरें	गाढवें	ढंट	डुकरें	एकूण सर्व जनावरें	कोंबडी व बदकें
१ बीड	१६,७१०	३०,५५८	१,६८९	—	४७२	—	१,१५७	१,४०,९२१	२०,०९५
२ गेवराई	८,८९४	२४,९३८	१,६१९	—	३७३	—	१,६०५	१,२४,६०४	१२,७६३
३ अष्टी	४,७७४	३९,९२३	१,२१९	—	७५०	—	३८३	१,३३,४८६	२६,२१८
४ पाटोदा	१५,१५६	२८,६२५	९०१	४	१४१	१	५४९	१,२४,२९०	१४,४७२
५ मोमिनाबाद	९,२२३	१७,४३१	१,९००	—	३८८	१९	२८१	१,४०,१३९	११,९३६
६ केज	१९,९४९	३१,५६५	२,१०३	—	२८७	३	१,०९८	१,६७,३८७	१३,८३१
७ मांजलगांव	८,६०१	२१,२२७	१,६९०	११	५००	१	१,३३६	१,१७,५७०	१३,६२०
एकूण	८३,३०७	१,९४,२६७	११,२२१	१५	३,०११	२४	६,४०९	९,४८,३९७	१,१२,७०५

शेतीचीं अवजारें

तालुका	नांगर		बैलगाढ्या	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठीं पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	लोखंडी		बैलांचे	ऑ. इंजिनचे	ऑ. इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ बीड	५७	२,५४६	४,३६८	१०६	६	६१	५	१	८०
२ गेवराई	१२८	२,८४२	४,८८७	२५	१	३७	६	१७	५४
३ अष्टी	९०	३,२४३	३,८९४	२०	१	४७	१	—	६१
४ पाटोदा	१५९	२,३६०	२,३१४	२४	—	१६	१	२९	४३
५ मोमिनाबाद	५१०	२,८०८	५,३७१	९०	४	४५	४	३	८१
६ केज	७९	३,१३०	४,११५	४६	१	४५	—	४	१०६
७ मांजलगांव	४७	३,१५९	५,२९७	११	—	२८	—	४	७३
एकूण	७,०७०	२०,०८८	३१,०४६	३२२	१३	२६१	१७	५८	४९८

उस्मानाबाद आर्थिक

जंगल, सागवड बागायत दुसद व पिढांचे क्षेत्र एकतांनी

एकतांचे आंकडे दर्शक

किंहु अवळबा पूर्णाक एकर वा शेंकडा घसून केलेले आहे. गो. प्र. भावे

उस्मानाबाद जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ५५५९ चौरस मैल असून ते साधारणपणे उत्तर अक्षांश १७°३५' व १८°५५' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७५°२०' व ७७°५' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस बीड जिल्हा असून उत्तरेकडील पूर्व टोंकाला परभणी व नांदेड जिल्ह्यांचाहि कांही भाग येतो. पूर्वेस म्हेसूर राज्यांतील बिदर व गुलबर्गा जिल्ह्यांचा भाग येत असून दक्षिणेस गुलबर्गा व सोलापूर जिल्हे येतात. पश्चिमेस सोलापूर व अहमदनगर जिल्हे येतात.

या जिल्ह्याच्या पूर्वीच्या क्षेत्रांत १९५६ च्या राज्यपुनर्रचनेनंतर बदल झाला असून अहमदनगर, निर्लगा व उदगीर हे पूर्वीच्या बिदर जिल्ह्यांतील तीन तालुके पूर्णपणे उस्मानाबादमध्ये सामील करण्यांत आले. त्यामुळे या जिल्ह्याचे पूर्वेकडील क्षेत्र वाढले. या जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांत पश्चिमेकडे सोलापूरचा बाशी तालुका शिरला असल्यामुळे त्याचे उत्तरेकडील परांडा-भूम तालुक्याचा पट्टा पश्चिमेकडे तुटून पडल्यासारखा होतो. बाशीच्या उत्तरेकडील उस्मानाबाद जिल्ह्याचा हा पट्टा पश्चिमेकडे ४०।४५ मैल आंत गेला असून तो पश्चिम टोंकाला दक्षिणेकडे थोडा वळविला आहे. या पट्ट्याची दक्षिणेत्तर जाडी सुमारे २० ते २५ मैल येईल. बिदरचे जे तीन तालुके या जिल्ह्यांत आले व त्यामुळे या जिल्ह्याच्या पूर्वेकडील क्षेत्रांत जी वाढ झाली त्याचा कांही भाग उत्तर दिशेने वर गेलेला आहे. ही दोन टोंके सोबली तर जिल्ह्याचा बाकीचा मधला भाग लांबीद्वारे जवळजवळ सारखा आहे. या मध्यभागांतील दक्षिणेत्तर अंतर ५० ते ५५ मैल येईल व पूर्वेपश्चिम अंतरहि जवळजवळ तेवढेच आहे. पूर्वेकडील वर उत्तरेकडे गेलेले टोंक सुमारे १८ ते २० मैल दक्षिणेत्तर लांबीचे आहे. जिल्ह्याच्या पूर्वेपश्चिम दोन टोंकांमधील अंतर १२० ते १२५ मैल येईल.

बीड जिल्ह्यांतून पूर्वेकडे जाणाऱ्या बालाघाटाच्या रांगेपासून सुगवातीसच अहमदनगरच्या सरहद्दीजवळ अष्टी-जामखेड भागांतून एक फाटा आग्नेय दिशेने उस्मानाबाद जिल्ह्यांत शिरतो. हा फाटा उस्मानाबादच्या वायव्येकडील भागांतून बाशी तालुक्याच्या उत्तरेकडून खाली दक्षिणेकडे वळतो व उस्मानाबादच्या पश्चिमेकडून तुळजापुराकडे जातो. हा फाटा एकप्रकारे त्याचे उत्तरेकडून जाणारी मांजरा व दक्षिणेकडील सीना यांच्या पाणलोटाने प्रदेश विभागतो. या फाट्यामुळे या जिल्ह्याचेहि भूचरनेच्या दृष्टीने दोन भाग पडतात. या फाट्याच्या पूर्वेकडील व ईशान्येकडील भाग उंचीवरचा पठारी प्रदेश असून त्याच्या पश्चिमेकडील, दक्षिणेकडील, व नैर्ऋत्येकडील भाग सखल प्रदेश आहे. कळंब व औसा तालुके तसेच उस्मानाबाद आणि तुळजापूरचा कांही भाग हे पठारावर असून बाकीचा बहुतेक भाग सखल आहे. पठारावरील जमिनीचा एकंदर उतार

नैर्ऋत्येकडून ईशान्येकडे असून जिल्ह्याच्या उत्तरेकडून जाणाऱ्या मांजरा नदीच्या खोऱ्यांत तो विसर्जित होतो.

मांजरा नदी या जिल्ह्याच्या उत्तर सरहद्दीवरून पूर्वेकडे बरेच अंतर वाहत जाऊन ईशान्य कोपण्यांत दक्षिणेकडे वळते. पुढे ती जिल्ह्याच्या पूर्व भागांतून दक्षिण व आग्नेय दिशेने जाऊन सरहद्दीस भिडते व तेथून पुढे बिदरमध्ये शिरते. सीना नदी पश्चिमेकडील सोलापूर व उस्मानाबादमधील सरहद्दीवरून कांही अंतर जाऊन सोलापूर जिल्ह्यांत शिरते. तिला उत्तरेकडून भूम व परांडा तालुक्यांतून येणाऱ्या दोन लहान नद्या या भागांत मिळतात. येवशीजवळच्या होंगरांतून निघणारी तिरणा नदी पूर्वेकडे वाहत जाते व पूर्वेसरहद्दीवर वरून येणाऱ्या मांजरेस मिळते. औसाच्या उत्तरेकडून पूर्व दिशेने वाहणारी तवरजा नदी याच भागांत मांजरेस वर लानूरजवळ मिळते. आणखी एक लहान नदी तिरणा याच भागांत मांजरेस उत्तरेकडून येऊन मिळते. बोरी नदी या जिल्ह्यांतून दक्षिणेकडे वाहत जाऊन सोलापूर जिल्ह्यांत शिरते. तिरणेला मिळणाऱ्याहि एकदोन लहान नद्या आहेत.

या जिल्ह्यांतील बरीचशी जमीन काळी असून ती काळी कापसाची जमीन या सदरांत मोडणारी आहे. ही जमीन अर्थात सुपीक आहे. तसेच तांबडी व पांढरट माळरान अगर रेंताड जमीन असणारेहि कांही भाग आहेत. सखल भागांत व नद्यांचे कांठचे भागांत काळी जमीन आहे. होंगराजवळच्या पठारभागांत तांबड व माळरान, रेंताड जमीन आहे. होंगरांचे पायथ्याशी सुपीक गाळवट जमीन आहे. तांबडी व माळरान जमीन खरीप पिकांना उपयुक्त आहे. शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची विहिरीशिवाय दुसरी मोठी साधने या जिल्ह्यांत नाहीत. कांही लहान तळी आहेत पण त्यांतून शेतीस विशेष पाणीपुरवठा होत नाही. पंचवार्षिक योजनांच्या कार्यक्रमांतून खासापूर धरण अलीकडेच झाले असून तिरणा, बोरी व चांदणी या नद्यांवरील धरणयोजनांची कामे चालू आहेत.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र अगदीच थोडे म्हणजे अवघे ३ हजार एकर जंगल आहे. एकूण जिल्ह्याच्या क्षेत्राच्या एक दशांशाहूनहि ते कमी आहे. जे थोडे जंगल आहे ते जिल्ह्याच्या वायव्येकडील होंगरभागांत असून त्यांत मोठे वृक्ष अगर फारशी झाडी नाही.

खनिज संपत्तीचे दृष्टीने या जिल्ह्यांत काळा इमारती दगड व कांही भागांत तांबड्या रंगाची माती आढळून येते.

या जिल्ह्यांतील सर्वसाधारण हवामान समशीतोष्ण असून उत्तरेकडील सखल भागांत उष्ण व दमट तर पठारावरील भागांत ते थोडे थंड आहे. पूर्वेकडील भागांत उष्ण पण कोरडे आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट			सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी		
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ उस्मानाबाद	—	०.५२	६.३४	१.८२	४३	२२.९३	१८.४१	७	६.९३	१२.४३	६२	३६.२०	३३.१८
२ परांडा	०.३९	०.५७	१.५४	१.९१	२६	१८.७२	११.२७	९	९.५२	९.८३	४१	३०.१७	२३.५८
३ कळंब	—	०.६७	२.०२	२.१३	३४	१८.७२	१५.१३	११	८.९३	९.८२	५१	२९.६७	२७.७५
४ तुळजापूर	—	०.६३	६.७३	२.३०	४३	२९.३५	१६.७१	१४	८.३१	१०.३८	६४	४४.३९	३०.०२
५ अहमदनगर	—	०.९२	५.८०	१.७५	३४	३३.८८	२०.२६	१५	७.०४	९.२८	६१	४६.७२	३२.२१
६ उदगीर	—	१.१०	५.५७	२.१३	४३	३०.७६	१८.८४	१०	८.२५	९.३०	६६	४४.५८	३१.३७
जिल्हा सरासरी	०.०६	०.७३	४.६७	२.०१	३७	२५.७४	१६.७७	११	८.१५	१०.१७	५७	३८.६२	२९.६८

जिल्हा : उस्मानाबाद

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामें	नगरें	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचें दायर्य चौ. मैली
१ उस्मानाबाद	४४४.८	१०६	२	१,१५,६५४	५९,४९३	५६,१६१	९४४	२६०
२ तुळजापूर	६०४.८	१०४	२	१,०३,३९०	५३,६५०	४९,७४०	९२७	१७१
३ परांडा	४०६.४	१०७	१	७१,५२९	३६,४४४	३५,०८५	९६३	१७६
४ भूम	३३९.२	७७	२	५९,६९९	३०,३६८	२९,३३१	९६३	१७६
५ कळंब	४७३.६	१०७	१	१,०५,८६९	५४,२७६	५१,५९५	९५१	२२४
६ लानूर	४१९.८	११४	१	१,१९,०२१	६१,२३१	५७,७९०	९४४	२८३
७ औसा	४६७.८	११२	१	९८,०८७	५०,४९५	४७,५९४	९४३	२१०
८ उमरगा	५७६.०	११०	४	१,३४,२०३	६८,९२६	६५,२७७	९४८	२३३
९ उदगीर	६३२.३	१७१	२	१,३५,९०८	७०,०२३	६५,८८५	९४१	२१५
१० निलंगा	५३५.७	१७८	१	१,३३,८३५	६७,८२४	६५,०११	९५८	२४८
११ अहमदपूर	६०९.३	१८६	२	१,३३,८४६	६८,८१३	६५,०३३	९४५	२२०
उस्मानाबाद जिल्हा	५,५५९.०*	१३७३	१९	१२,१०,०४१	६,२१,५४१	५,८८,५००	९४७	२१८

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	ए. साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ उस्मानाबाद	१६.४	८३.६	७८.४	२१.६	१८.७	४.०	११.६	१,१५,६५४
२ तुळजापूर	१२.४	८७.६	८१.६	१८.४	१९.०	३.७	११.६	१,०३,३९०
३ परांडा	७.७	९२.३	८४.६	१५.४	१३.३	१.८	७.६	७१,५२९
४ भूम	१७.१	८२.९	८१.७	१८.३	११.१	१.५	६.४	५९,६९९
५ कळंब	५.५	९४.५	८४.८	१५.२	१४.९	१.८	८.५	१,०५,८६९
६ लानूर	२९.७	७०.३	६४.४	३५.६	११.४	३.८	१२.१	१,१९,०२१
७ औसा	७.९	९२.१	८७.६	१२.४	१४.५	२.०	८.४	९८,०८७
८ उमरगा	१६.०	८४.०	८४.६	१५.४	१६.१	२.०	९.२	१,३४,२०३
९ उदगीर	१५.८	८४.२	७६.७	२३.३	१५.५	१.७	८.८	१,३५,९०८
१० निलंगा	५.५	९४.५	८४.१	१५.९	१२.९	१.३	७.२	१,३३,८३५
११ अहमदपूर	९.१	९०.९	८६.३	१३.७	१०.३	१.१	५.८	१,३३,८४६
उस्मानाबाद जिल्हा	१३.१	८६.९	८१.१	१८.९	१८.०	२.१	१०.१	१२,१०,०४१

* जिल्ह्याच्या क्षेत्राचे आंकडे सप्टेंबर जनरलने दिलेले. औरंगाबादखालील ट्रीप पहा.

जिल्हा उस्मानाबाद — जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	किरासेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पढ	चराक रान	झाडे इत्यादि	बाळ पढ	इतर पढ	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ उस्मानाबाद	२,९५२	—	७	४९	३३	८१	०.४	—	५२७	२,२५५	७७	२,३३२
२ तुळजापूर	३,७६५	१६	१७	६१	४६	८०	०.५	१९८	८०९	२,५३८	—	२,५३८
३ परांडा	२,६०८	—	०.६	५४	५३	३४	—	४	३६६	२,०९६	६०	२,१५६
४ भूम	२,१९२	—	११६	६३	८	६७	३	३९५	३८	१,५०२	३२	१,५३४
५ कळंब	३,०३३	१३	६	११	१३	९५	१	४४०	५६७	१,८८७	२९९	२,१८६
६ लातूर	२,४६८	—	११	५९	१५	४०	—	३५८	—	१,९८५	५७	२,०४२
७ ओसा	२,९७४	—	१६	६५	२९	५३	२	१८४	४९०	२,१३५	—	२,१३५
८ उमरगा	३,६२०	—	५८	९३	६२	५७	—	२८३	२८८	३,७७९	२५	३,८०४
९ उदगीर	३,७३८	२	३६	८५	३८	१६२	६२	३९०	१,०९३	१,८७०	२	१,८७२
१० निलंगा	३,३८२	—	३०	६६	३७	८६	४७	—	८१६	२,३००	११२	२,४१२
११ अहमदपूर	३,९३०	०.२	६७	६७	२३	११२	५	६२	२७०	३,३२४	२	३,३२६
एकूण	३४,६६२	३१	३६५	६७३	३५७	८६७	१२१	२,३१४	५,२६३	२४,६७१	६६६	२५,३३७

जिल्हा उस्मानाबाद—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	पाट-कालवे				बागायत विहिरी				एकूण बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पढ विहिरी	तळी		एकूण तळी
	सर-कारी	ठांबी मेल	खाजगी	ठांबी मेल	सरकारी		खाजगी					१०० एकरा-पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरा-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ उस्मानाबाद	—	—	—	—	—	—	६६२	१,२७५	१,९३७	३७४	५६	१	—	१
२ तुळजापूर	—	—	—	—	—	—	२,१३८	४२२	२,५६०	३०५	६१	१	१	२
३ परांडा	२	३०	—	—	—	—	४०१	१,८१३	२,२१४	२५३	६२	१	—	१
४ भूम	—	—	—	—	—	—	७४३	—	७४३	२४३	४८३	—	—	—
५ कळंब	—	—	—	—	—	—	१२६	१,६७२	१,७९८	६७५	८७५	—	—	—
६ लातूर	—	—	—	—	—	—	८५८	७५५	१,६१३	३९६	२९	—	—	—
७ ओसा	—	—	—	—	—	—	—	१,१३०	१,१३०	—	२८७	—	—	—
८ उमरगा	—	—	—	—	—	—	८४४	४४९	१,२९३	—	८९	—	—	—
९ उदगीर	—	—	—	—	—	—	२५४	२७५	५२९	६०५	१२०	—	—	—
१० निलंगा	—	—	—	—	—	—	९८८	१८८	१,१७६	८२६	१७७	—	२	२
११ अहमदपूर	—	—	—	—	—	—	७५९	१५०	९०९	५०	२२५	—	—	—
एकूण	२	३०	—	—	—	—	७,७७२	८,१२९	१५,९०१	३,७२७	२,४८४	३	३	६

जिल्हा उस्मानाबाद—निरनिराळ्या साधनांनी मिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ उस्मानाबाद	—	—	९६.३	१.५	—	९७.८	४.३	४९.६	१४७.४	६.३
२ तुळजापूर	—	—	१५८.५	१	—	१५९.५	६.३	—	१५९.५	६.३
३ परांडा	६१.३	—	४७.५	—	—	१०८.८	५.२	२२.६	१३१.४	६.१
४ भूम	—	—	९७.२	—	—	९७.२	६.५	—	९७.२	६.३
५ कळंब	—	—	१५०.४	—	—	१५०.४	७.८	७.८	१५८.२	७.२
६ लातूर	—	—	२८.३	—	—	२८.३	१.४	—	२८.३	१.४
७ औसा	—	—	१७	—	—	१७	०.८	—	१७	०.८
८ उमरगा	—	—	१०७.२	—	—	१०७.२	३.९	२४.३	१३१.५	४.७
९ उदगीर	—	—	२१.७	—	—	२१.७	१.२	२	२३.७	१.३
१० निलंगा	—	—	९२.४	०.८	—	९३.२	४.१	—	९३.२	३.९
११ अहमदपूर	—	—	२१.३	—	—	२१.३	०.६	२.१	२३.४	०.७
एकूण	६१.३	—	८३७.८	३.३	—	९०२.४	३.७	१०८.४	१,०१०.८	४.०

जिल्हा उस्मानाबाद—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांबूल	गहू	ज्वारी रब्बी	बाजरी	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	कडधान्ये			उंस
							हरभरा	तूर	इतर	
१ उस्मानाबाद	२.८	२७.५	६५.७	—	४.१	०.२	२.६	—	—	१८.७
२ तुळजापूर	०.८	४१.३	७५.१	—	३.१	अ.	४.६	—	—	८
३ परांडा	५.६	१९.९	७३.६	०.३	३.६	०.६	३.६	०.६	५.२	२.२
४ भूम	१.१	१३.८	६९.३	—	१.८	—	—	—	—	५.३
५ कळंब	२.५	२९.२	७१.३	—	६.७	अ.	६.३	—	३.६	२०.६
६ लातूर	—	६.१	०.५	—	—	—	—	—	—	१२
७ औसा	—	—	—	—	०.३	—	—	—	—	१३.१
८ उमरगा	१०.१	४५	२९.३	—	०.६	—	२.७	—	—	१३.१
९ उदगीर	—	५.४	—	—	—	—	—	—	—	३
१० निलंगा	—	१२.२	१४.२	—	—	—	—	—	—	१०.४
११ अहमदपूर	—	८.५	—	—	—	—	—	—	—	६.५
एकूण	२२.९	२०८.९	३९९	०.३	१५.३	०.८	१९.८	०.६	८.८	११३.९

तालुका	मिरची	हळद	बटाटा	इतर अन्न- पिकें	एकूण अन्न-पिकें	कापूस	भुईमूग	तंबाखू	इतर विंगार अन्न-पिकें	नान्याचीं पिकें	एकूण विंगार अन्न- पिकें	एकूण बागायत पिकांचें क्षेत्र
१ उस्मानाबाद	१२.२	१.१	—	३.५	१३८.४	०.१	—	—	७.८	१.१	९	१४७.४
२ तुळजापूर	१९.४	१.८	—	०.१	१५४.२	०.३	—	०.६	१.१	३.३	५.३	१५९.५
३ परांडा	१२.७	०.४	—	०.२	१२७.५	१.२	१.६	०.१	०.२	०.८	३.९	१३१.४
४ भूस	२.६	०.९	०.१	०.१	९५	—	—	—	२.२	—	२.२	९७.३
५ कळंब	७.४	१.२	—	९.३	१५३.१	२.७	०.२	०.१	२.१	—	५.१	१५८.२
६ लातूर	—	—	—	५.५	२४.१	—	—	—	३.४	०.८	४.२	२८.३
७ मौसा	३.४	—	—	—	१६.८	—	—	—	०.२	—	०.२	१७
८ उमरगा	११	०.३	०.९	१६.६	१२९.६	—	—	अ.	—	१.९	१.९	१३१.५
९ उदगीर	०.३	अ.	—	०.१	८.८	—	—	—	०.१	१४.८	१४.९	९३.७
१० निलंगा	५६.३	—	—	०.१	९३.२	—	—	—	—	—	—	९३.२
११ अहमदपूर	—	०.१	—	८	२३.१	—	—	—	०.३	—	०.३	२३.४
एकूण	१२५.३	५.८	१	४३.५	९६३.८	४.३	१.८	०.८	१७.४	२२.७	४७	१,०१०.८

तालुका	धान्ये											
	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य- पिकें	एकूण धान्य- पिकें
				खरीप	रब्बी	एकूण ज्वारी						
१ उस्मानाबाद	७९	१३९	३	४०९	६२३	१,०३२	१३	४	२	१०	८	१,२८९
२ तुळजापूर	१६४	६६	६	५६	८८४	९४०	१३९	५	—	—	३८	१,३५८
३ परांडा	२४	७४	३	३	१,१९३	१,१९६	३२	५	अ.	१०	१०	१,३५०
४ भूस	१६	८६	—	११६	५६४	६८०	१५	५	७	९	११	८२९
५ कळंब	३७	१७८	—	५१५	३०३	८१८	१५	९	५	७	६	१,०७६
६ लातूर	५५	१६९	—	४७७	२५९	७३६	१६	३	०.३	४	१०	९९३
७ मौसा	७०	११६	४	६२६	२६५	८९१	५१	३	५	—	७	१,१४६
८ उमरगा	७६	२३२	—	३७१	५७५	९४६	१५७	०.६	—	१९	५	१,४३६
९ उदगीर	६९	५	—	१५	५२	६७	२१	१	३	१९	१३	२००
१० निलंगा	८३	१२३	१	३८५	२१८	६०३	४४	२	०.४	१०	१९	८८७
११ अहमदपूर	८१	३३	१	७५१	३२	७७३	३३	२	—	२५	११	९६०
एकूण	७५४	१,२२१	१८	३,७२४	४,९५८	८,६८२	५३६	३९	२३	११३	१३८	११,५२४

तालुका	इतरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीथ	इतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये	जंस्त
१ उस्मानाबाद	११२	६९	१२२	६९	४१	७	४२१	१,७१०	१९
२ तुळजापूर	८३	२७	२६७	३१	३५	१२	४५६	१,८१४	८
३ परांडा	९३	८५	९०	४	१००	३	३७५	१,७२५	२
४ भूम	८०	५५	५७	५५	९५	६	३४८	१,१७७	५
५ कळंब	१४५	७८	८२	९२	६२	४	४६३	१,५२९	२१
६ लातूर	१४०	३९	११५	१३३	४१	३३	४९९	१,४९२	१२
७ औसा	१२६	२४	१७२	१	—	७४	३९७	१,५४३	१३
८ उमरगा	१४३	७१	१७२	२६३	—	३	६५१	२,०८७	१३
९ उदगीर	९१	९३	२११	१६४	०.२	२८	५८८	७८८	३
१० निलंगा	२३४	५५	१३५	२७४	—	३३	७३१	१,६१८	१०
११ अहमदपूर	७७	१४९	२४१	४८	१८	७	५३९	१,४९९	७
एकूण	१,३२४	७४५	१,६६४	१,१३३	३९२	२१०	५,४६८	१६,९९२	११३

तालुका	मसाल्याची पिके						फळ-पिके				भाजी-पिके				एकूण भाजी व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके
	भिरची	हळद	धना	लमूण	इतर मसाल्याची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	संत्री व मोसंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्यांची पिके		
१ उस्मानाबाद	१८	१	२१	—	१	४१	२	—	१	३	—	३	२	५	८	१,७७८
२ तुळजापूर	२५	२	२	—	—	२९	२	—	२	४	—	२	६	८	१२	१,८६४
३ परांडा	१५	०.४	४	०.३	—	२०	०.५	—	१	१	—	०.८	२	३	४	१,७५०
४ भूम	१४	०.९	०.६	—	२	१७	०.६	०.१	३	४	—	०.७	२	३	७	१,२०६
५ कळंब	२१	१	४५	—	०.९	६८	२	०.१	२	४	—	२	४	४	८	१,६३५
६ लातूर	११	—	१६	—	०.१	२७	०.५	०.७	१	३	—	०.१	२	२	५	१,५३७
७ औसा	२०	—	—	—	—	२०	०.७	०.३	३	३	—	०.५	२	३	५	१,५७९
८ उमरगा	१७	०.३	२९	—	१	४७	३	०.३	३	४	—	४	४	८	१२	२,१६१
९ उदगीर	४१	४	—	—	—	४१	०.८	०.१	—	१	—	०.७	१	१	२	८३४
१० निलंगा	२६	१	३४	—	—	६१	०.८	०.१	१	२	—	०.६	६	७	९	१,६९८
११ अहमदपूर	४५	०.१	९	०.३	०.९	५६	१	०.८	३	५	—	१	२	३	८	१,५६८
एकूण	२५३	७	१६१	०.६	६	४२७	१३	३	१८	३४	०.१	१५	२९	४५	७९	१७,६१०

जिल्हा उस्मानाबाद—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतुपिके			तेल-बियांची पिके							अमली व औषधी पिके						
	कापूस	*इतर तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करवी	जवस	एंढी	इतर तेल-बियांची पिके	तेलबुज	तेंबाळ	विठणाची पाने	एकूण अमली व औषधी पिके	चाण्याची पिके-ब्वारी	इतर विंगार अन्न-पिके	एकूण विंगार अन्न-पिके
१ उस्मानाबाद	३४	३४	६८	२७३	५	०.६	८१	६७	३	५५	४८४	०.७	०.२	०.९	१	—	५५४
२ तुळजापूर	०.६	१०८	१०९	२६९	१३	—	६४	१७४	०.७	३८	५६०	१	०.६	२	५	—	६७४
३ परांडा	४८	१०	५८	१०३	९	—	१७९	१४	०.६	३	३०९	०.६	०.१	०.७	०.९	२७	४०६
४ भूम	१७	१३	३०	१५०	१५	०.२	८१	२९	२	१८	२५५	०.६	०.१	०.७	०.६	२७	३२८
५ कळेब	८३	१६	९९	१९०	१२	—	६३	७७	०.७	१०८	४५०	०.५	—	०.५	—	—	५५१
६ लातूर	९६	३३	१२९	२००	७	२	४०	७७	२	२८	२५७	०.३	—	०.३	०.८	१९	५०५
७ औसा	१२९	६०	१८९	१८५	५	१	६०	५४	०.७	६१	३६६	०.३	०.३	०.६	—	—	५५६
८ उमरगा	८	८७	९५	३४१	१४	१	७१	५८	—	५९	५४५	०.६	०.९	१	—	—	६४३
९ उदगीर	४२१	१००	५२१	२६७	११	०.९	८	१०	०.१	१९०	४८७	—	—	१५	१५	—	१,०३८
१० निलंगा	१६९	७७	२४६	२४०	९	१	३९	७८	१	७६	४४४	२	१	३	२१	—	७१४
११ अहमदनगर	५००	१०१	६०१	४०९	७	२	१४	३२	—	६९४	१,१५७	०.४	—	०.४	—	—	१,७५८
एकूण	१,५०६	६३८	२,१४४	२,६२७	१०७	९	७००	६७०	११	१,३३०	५,४५४	७	३	१०	४६	७३	७,७२७

जिल्हा उस्मानाबाद—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसढ क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण				
	अन्न-पिके	विंगार अन्न-पिके	अन्न-पिके	विंगार अन्न-पिके	अन्न-पिके	विंगार अन्न-पिके			
१ उस्मानाबाद	८९३	३८९	८८५	१६५	१,७७८	५५४	२,३३२	७७	२,२५५
२ तुळजापूर	८२०	४३५	१,०४४	२३९	१,८६४	६७४	२,५३८	—	२,५३८
३ परांडा	३८६	१६६	१,३६४	२४०	१,७५०	४०६	२,१५६	६०	२,०९६
४ भूम	४७२	२१४	७३४	११४	१,२०६	३२८	१,५३४	३२	१,५०२
५ कळेब	९९८	३९३	६३७	१५८	१,६३५	५५१	२,१८६	२९९	१,८८७
६ लातूर	१,०६६	३६९	५९१	१३६	१,५३७	५०५	२,०४२	५७	१,९८५
७ औसा	१,०६८	४३४	५११	१२२	१,५७९	५५६	२,१३५	—	२,१३५
८ उमरगा	१,१९९	४९०	९६२	१५३	२,१६१	६४३	२,८०४	२५	२,७७९
९ उदगीर	६५२	८२९	१८२	२०९	८३४	१,०३८	१,८७२	३	१,८७०
१० निलंगा	१,१०१	५७८	५९७	१३६	१,६९८	७१४	२,४१२	११३	२,३००
११ अहमदनगर	१,३३१	१,७०४	२३७	५४	१,५६८	१,७५८	३,३२६	२	३,३२४
एकूण	९,८६६	६,००१	७,७४४	१,७२६	१७,६१०	७,७२७	२५,३३७	६६६	२४,६७१

*इतर तंतुपिके—तागाखेरीज

उस्मानाबाद जिल्ह्यातील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणें)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षाखालील वांसरे	
	वट्ट	कामाचे	विन-कामाचे	एकूण	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	विनदुभत्या कामाच्या	विनदुभत्या विन-कामाच्या	एकूण	खोंड	कालवडी
१ उस्मानाबाद	१३७	२३,८२८	१७२	२४,१३७	६,७२३	६,५४६	१,४९६	११९	२०४	१५,०८८	८,८५६	७,६५८
२ तुळजापूर	७७	२६,४६०	५८०	२६,११७	६,६४९	७,८६५	२,९८१	८	११	१७,५०४	१०,२९६	९,५०१
३ परांबा	१९	१९,२२३	११४	१९,३५६	५,४७३	४,५१४	१,२५१	८	६२	११,३०८	७,६७७	६,६३५
४ भूम	७	१७,६८४	२०२	१७,८९३	५,०९६	६,३६९	१,९९६	—	५	१३,४६८	६,२३८	५,७३२
५ कळंब	१४	२६,६८१	३५०	२७,०४३	६,७९३	७,५१६	८३१	३२	१००	१५,२७२	९,६२५	८,०८०
६ लातूर	२७	१६,८२०	२१२	१७,०५९	५,८४१	५,४६२	१,५१९	४०	२१०	१३,०७२	७,०८६	६,५०५
७ भोसा	४०	२२,८५२	३२९	२३,१८१	७,२६३	६,२५१	१,९३२	३	३५	१५,४८४	८,४०२	७,३३४
८ उमरगा	१९९	२४,४७४	७१७	२५,१९०	९,०३९	७,०४६	३,११९	३९	१८०	१९,४२३	९,६००	९,४९५
९ उदगीर	१५७	२३,१८६	५०९	२३,६९५	१०,६०७	१०,१७२	५,७४४	२१३	५६९	२७,४०५	११,६१५	१२,५३२
१० निलंगा	६१	२४,८९२	६६५	२५,५५७	८,६५८	६,८८६	३,३७८	३११	१४०	१९,३७३	८,९०४	९,१३६
११ अहमदपूर	१००	२८,०९७	५२८	२८,६२५	११,७४२	१०,९९२	५,२६२	७३	१२५	२८,१९४	१२,४७४	१३,३९५
एकूण	८३८	२,५३,१९७	४,३७८	२,५८,४१३	८३,९८६	७९,६१९	२९,५०९	८४६	१,६४१	१,९५,६०१	१,००,८३३	९६,००३

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षाखालील रेडें	
	वट्ट	कामाचे	विन-कामाचे	एकूण	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	विन-दुभत्या कामाच्या	विनदुभत्या विन-कामाच्या	एकूण	रेडे	रेड्या
१ उस्मानाबाद	२०७	१,००३	३८	१,२४८	३,०५०	२,२०३	९८५	७३	४७६	६,७८७	१,७२८	२,९०२
२ तुळजापूर	११६	६५४	४६	८१६	३,४६८	२,१८५	१,६८७	११२	२८७	७,७३९	१,८०८	३,६३८
३ परांबा	२७	२३४	११	२७२	१,२९७	८९७	४७९	८०	५३७	३,२९०	१,८८६	१,५१७
४ भूम	२९	१६०	१९	२०८	१,४१२	१,२९३	७०५	२७	४२०	३,८५७	१,७५४	१,३०५
५ कळंब	५०	३८६	१३	४४९	२,२८१	१,९९९	५०९	१५६	४११	५,३५६	१,३०५	२,३३४
६ लातूर	१४	२२९	२२	२६५	२,९८८	१,८९५	१,०६२	१०६	३१६	६,३६७	१,६३४	२,७७३
७ भोसा	३४	७०६	१५	७५५	३,२९८	०,९३८	९४८	५१	७९	६,३१४	१,९९०	२,८७०
८ उमरगा	५६	६६८	८२	८०६	४,४६०	२,७६८	१,९०५	२११	१६६	९,५१०	२,५९७	४,१७४
९ उदगीर	६०	२५५	५४	३६९	६,२४५	२,६०५	३,१२२	१८१	१,४०९	१४,१५४	३,०९७	५,८५६
१० निलंगा	५१	३९९	७४	५२४	४,०५०	२,३६५	१,९९३	२२२	१,०८०	९,७१०	२,१९३	४,२३४
११ अहमदपूर	६१	३६५	५८	४८४	५,९८३	२,५१५	२,५१२	४१	४७२	११,५२३	२,८३१	५,६७१
एकूण	७०५	५,०५९	४३२	६,१९६	३८,५३२	२२,६५५	१६,५०७	१,३६०	५,६५३	८४,६०७	२०,८२३	३४,५७७

उस्मानाबाद जिल्हातील पशुधन—इतर जनावरे

तालुका	मेंढरे	शेल्या व बोकड	घोडी	खेचरे	गाढवे	ढंढ	डकरे	एकूण सर्व जनावरे	कोंबण्या व बंदके
१ उस्मानाबाद	७,४५२	१३,५६६	८०४	—	१७३	—	६१७	१३,०१५	१५,२९४
२ तुळजापूर	६,८५५	१५,५२४	५७७	—	१५७	८	३१९	१,००,८५९	१४,९९१
३ परांडा	३,६२६	१९,९८६	८२५	—	१४६	—	५५०	७६,०७४	१३,८११
४ भूम	५,९४१	१०,८९४	१,०१६	—	१८४	—	५४५	६८,०३५	९,११९
५ कळंब	५,०४३	१०,१८३	१,१०४	—	१६७	१०	८६४	८६,८३७	१२,२४७
६ लातूर	४,११७	६,७०१	८३३	१	१७४	२९	२८९	६६,९०५	९,०६४
७ औसा	५,९८३	९,६९६	१,०३८	—	१९०	१०	४१६	८३,७०३	११,८८७
८ उमरगा	१४,४७०	९,८४८	१,२०६	४३	२५१	११	५१०	१,०७,३३४	१४,३०५
९ उदगीर	६,८०७	९,८१९	१,०२६	१६	६११	७९	२६५	१,१६,५५९	९,४९६
१० निलंगा	११,६२४	१०,१११	१,४१३	—	२६८	२८	२२७	१,०३,३६३	१०,५६३
११ अहमदपूर	७,२०३	११,७९३	९७६	३	१८०	४२	३४७	१,२३,८६१	१,०३८
एकूण	८१,११७	१,२९,०७१	१०,८४४	६३	२,५०१	२१७	४,९४९	१०,२५,८१५	१,२७,८१५

शेतीची अवजारे

तालुका	नांगर		बैलगाण्या	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लांकडी	जोखडी		बैलांचे	ऑइल इंजिनचे	ऑइल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ उस्मानाबाद	८६	१,८७२	३,५२९	८२	१५	११४	१	२७	१५७
२ तुळजापूर	५६८	१,६६३	३,१५५	५६	६	१३९	५	१	१४२
३ परांडा	२१	१,७५५	५,५८१	२४	२	४०	—	१	४६
४ भूम	१०	१,२९८	२,१९३	५४	३	३२	१	२	९०
५ कळंब	५९	१,८०८	३,३८२	९७	१२	९२	२	७	१२०
६ लातूर	१९५	१,५७७	२,९०९	२६	९	७५	—	१६	७८
७ औसा	२२१	१,८९१	४,१६५	५३	६	९०	१	१	७२
८ उमरगा	१,९२२	१,४२७	३,४७०	४८	१३	२६३	२	९४	११८
९ उदगीर	९,२७८	१,९२३	२,६४७	३५	२	२६	४	११३	४३
१० निलंगा	३,५००	१,९८१	३,८२६	९२	७	८५	१०	—	५१
११ अहमदपूर	६,०९१	२,०८२	३,९९०	२४	१३	४२	१	३४	४८
एकूण	२१,९५१	१९,२१७	३८,८४७	५९१	८८	९९८	२७	२९६	९६५

बुलढाणा जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ३७६६ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १९° ५१' व २१° १७' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७५° ५७' व ७६° ४९' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस मध्यप्रदेशातील खांडवा जिल्हा, पूर्वेस अकोला जिल्हा, दक्षिणेस परभणी व औरंगाबादचा कांही भाग व पश्चिमेस औरंगाबाद व पूर्व-खानदेश जिल्हे येतात. हा जिल्हा साधारणपणे उभट चौकोनी असून त्याच्या उत्तरेकडील पूर्णा नदीच्या पलीकडचा २०।२२ मैलांचा भाग सोडला तर दक्षिणेतर अंतर ७० ते ७५ मैल येईल. पूर्व-पश्चिम अंतर साधारणपणे ४० ते ४५ मैल येईल.

या जिल्ह्याच्या उत्तर सरहद्दीवरून सातपुऱ्याच्या रांगांपैकी गाविलगढ डोंगरांची रांग पूर्व व ईशान्य दिशेने गेली आहे. उत्तरेकडील खामगांव, मलकापूर व जळगांव हे तालुके धाटाखालच्या सखल मैदानी प्रदेशांत मोडतात व दक्षिणेकडील विखली व मेहकर तालुके धाटावरील पठाराच्या प्रदेशांत मोडतात. या दोन भागांतील सीमारेषा अगूर या पठाराची कड बुलढाप्याजवळून गेली असून हा भाग सुमारे २१९० फूट उंचीवर येईल. वायव्येकडून अजिंक्य्याच्या रांगांतून एक फाटा आग्नेय दिशेने या जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांतून जातो व त्यामुळे या पठारावरच्या प्रदेशाचे पुनः दोन भाग पडतात. शिवाय त्यामुळे पेनगंगेच्या पाणलोट्याचा प्रदेश दक्षिणेकडील पूर्णा नदीच्या पाणलोट्याच्या प्रदेशापासून विभागला जातो. या पठारी प्रदेशाचा सर्वसाधारण उतार दक्षिण दिशेने आहे. या पठाराचे एकंदर स्वरूप ओसाड डोंगरी उंचसखल प्रदेश व मधून मधून सुपीक जमिनीचे सखल पट्टे तर कोठे खोल दऱ्या व डोंगरकडे असे आहे. त्याउलट उत्तरेकडील सखल मैदानी प्रदेश सातपुऱ्याच्या पायथ्यापर्यंत लांबच्या लांब पसरलेला असून तो सुपीक काळ्या कापसाच्या जमिनीचा विस्तीर्ण टापू असून त्यामध्ये क्वचित् कोठे एखादा डोंगर डोकावतो.

या जिल्ह्यांत उगम घेणारी मोठी नदी पेनगंगा ही देऊळघाट जवळच्या डोंगरांत उगम पावून आग्नेय दिशेने या जिल्ह्यांतून वाहत जाऊन अकोला जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांत शिरते व पुढे त्या जिल्ह्याच्या दक्षिण सरहद्दीवरून वाहत जाऊन मराठवाडा व विदर्भ यामधील सीमारेषा बनते. औरंगाबाद जिल्ह्यांतून आग्नेय दिशेने येणारी पूर्णा (खालची) नदी या जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांतून कांही अंतर वाहत जाते व पुढे परभणी जिल्ह्यांत शिरते. पूर्णा व पेनगंगा या दोन्ही

गोदावरीच्या उपनद्या आहेत. जिल्ह्याचे उत्तरेकडील मैदानी प्रदेशांतून दुसरी पूर्णा (वरची) नदी पश्चिमेकडे वाहत जाऊन खानदेशांत प्रवेश करते व तापीस मिळते. ही पूर्णा अमरावती-अकोल्यांतून या जिल्ह्यांत शिरते. या पूर्णेला या जिल्ह्यांत उत्तरेकडून बाण नदी येऊन मिळते व दक्षिणेकडून नळगंगा, विश्वगंगा व माण या नद्या मिळतात. नळगंगेस वाधूर नदी मिळते. माण नदी जिल्ह्याच्या पूर्वेसरहद्दीकडे वाहत जाते व तेथून वर उत्तरेकडे वळून सरहद्दीकडेनेच पूर्णेस मिळावयास जाते.

उत्तरेकडील मैदानी प्रदेशांत काळी खोल शेतजमीन असून ती काळी कापसाची जमीन या सदरांत मोडणारी व अत्यंत सुपीक आहे. विशेषतः पूर्णा नदीच्या कांठची जमीन अत्यंत सुपीक आहे. तीन ते बीस फुटांपर्यंत या काळ्या जमिनीची खोली आहे. दक्षिणेकडील पठारावरच्या सखल भागांतोळ काळी जमीन हलकी असून त्यांत चुनखडो मिश्र असते. पठारावरील इतर काळी जमीन उथळ असून ती तांबड-काळसर अशी मिश्र असते व त्याखाली लगेच मुहम लागतो. उंचावरील जमीन बरड असून डोंगरांच्या उतारावर मुरमाड जमीन आढळून येते. तसेच दगडगोटे असलेली काळी जमीनहि डोंगरभागांत आहे. कांही भागांत खारवट जमीन आहे. कांही सखल भागांत डोंगरांच्या पायथ्याशी गाळवट मळई जमीन असून ती बागायत शेतीसाठी अत्यंत उपयुक्त आहे. विहिरीखेरीज शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची दुसरी मोठी साधने या जिल्ह्यांत नाहीत. नळगंगेवर धरण बांधण्याची योजना आहे.

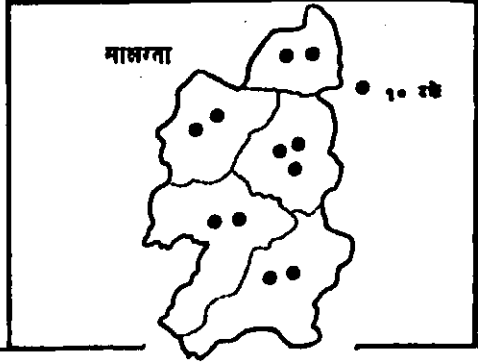
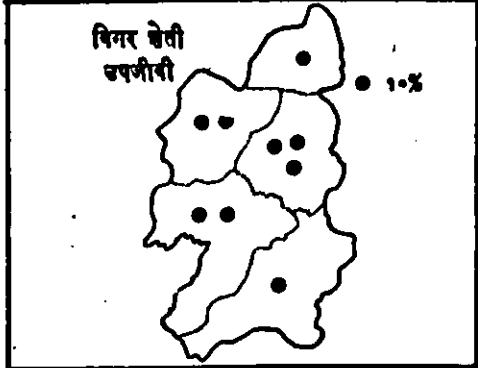
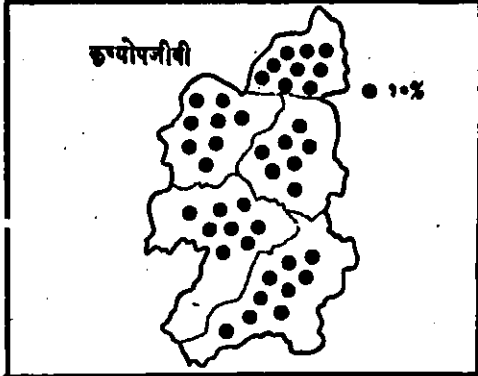
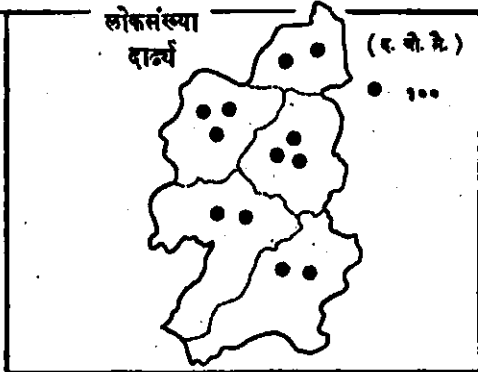
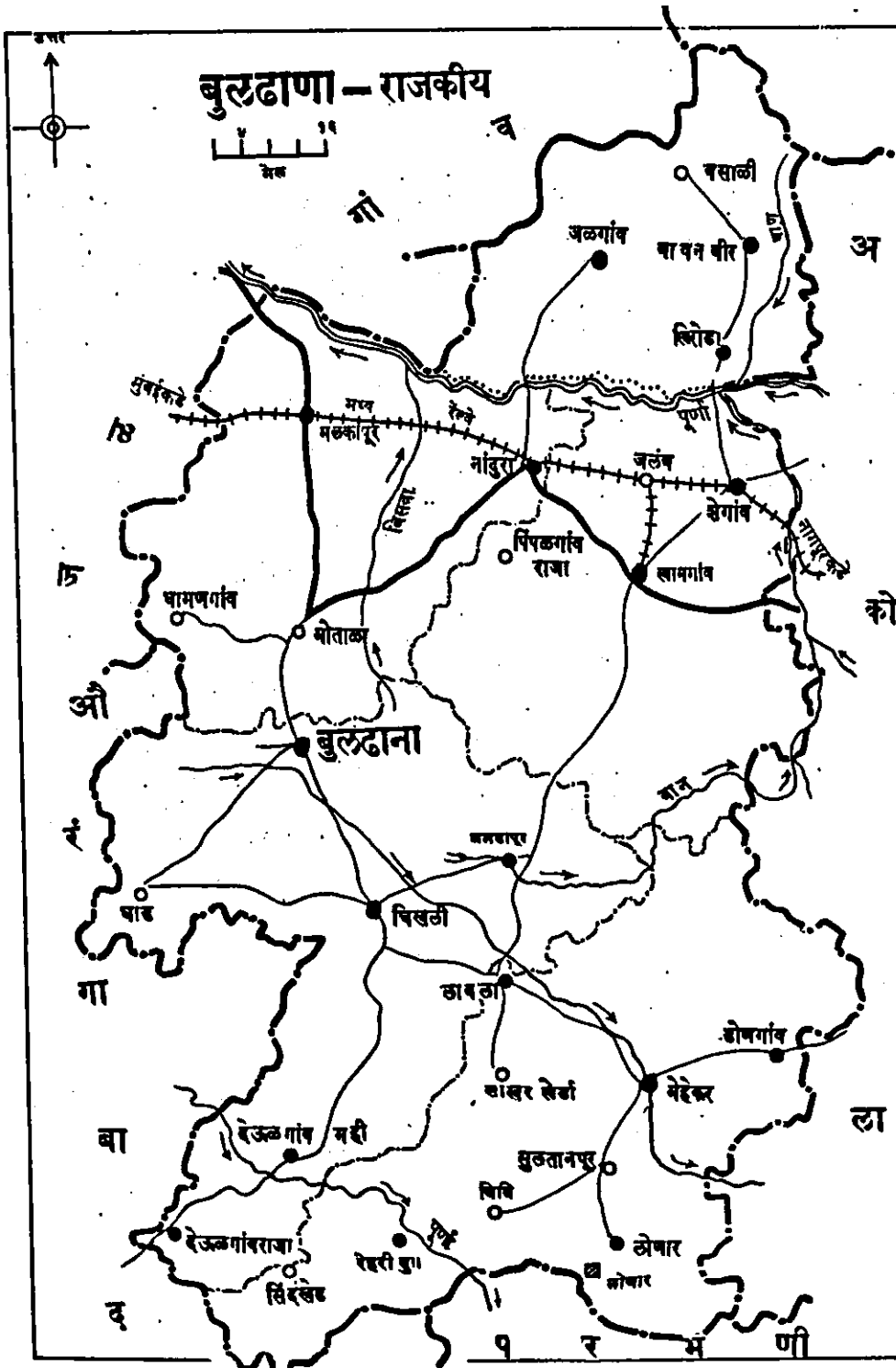
या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र ३०२ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे १२ टक्के जंगल आहे. हे जंगल दक्षिणेकडील डोंगरभागांत विखली, मेहकर या तालुक्यांत व कांही उत्तरेकडील सातपुऱ्याच्या भागांत आहे. या जंगलांतून लहान-साग तसेच इतर हलकें इमारती लांकूड व जळकें लांकूड यापेक्षा विशेष जंगलउत्पादन नाही. गवतासाठी व चराऊ रान म्हणूनहि जंगलाचा उपयोग होतो.

खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने या जिल्ह्यांतील 'खेणार' तळें प्रसिद्ध आहे. या तळ्याचे पाणी खारे असून त्यांतून सोडियम कार्बोनेटचे बरेच उत्पादन होण्याचा संभव आहे.

या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान (जिल्ह्याच्या ठिकाणचे) ५९° व कमाल उष्णतामान १०२° फॅरेनाईट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

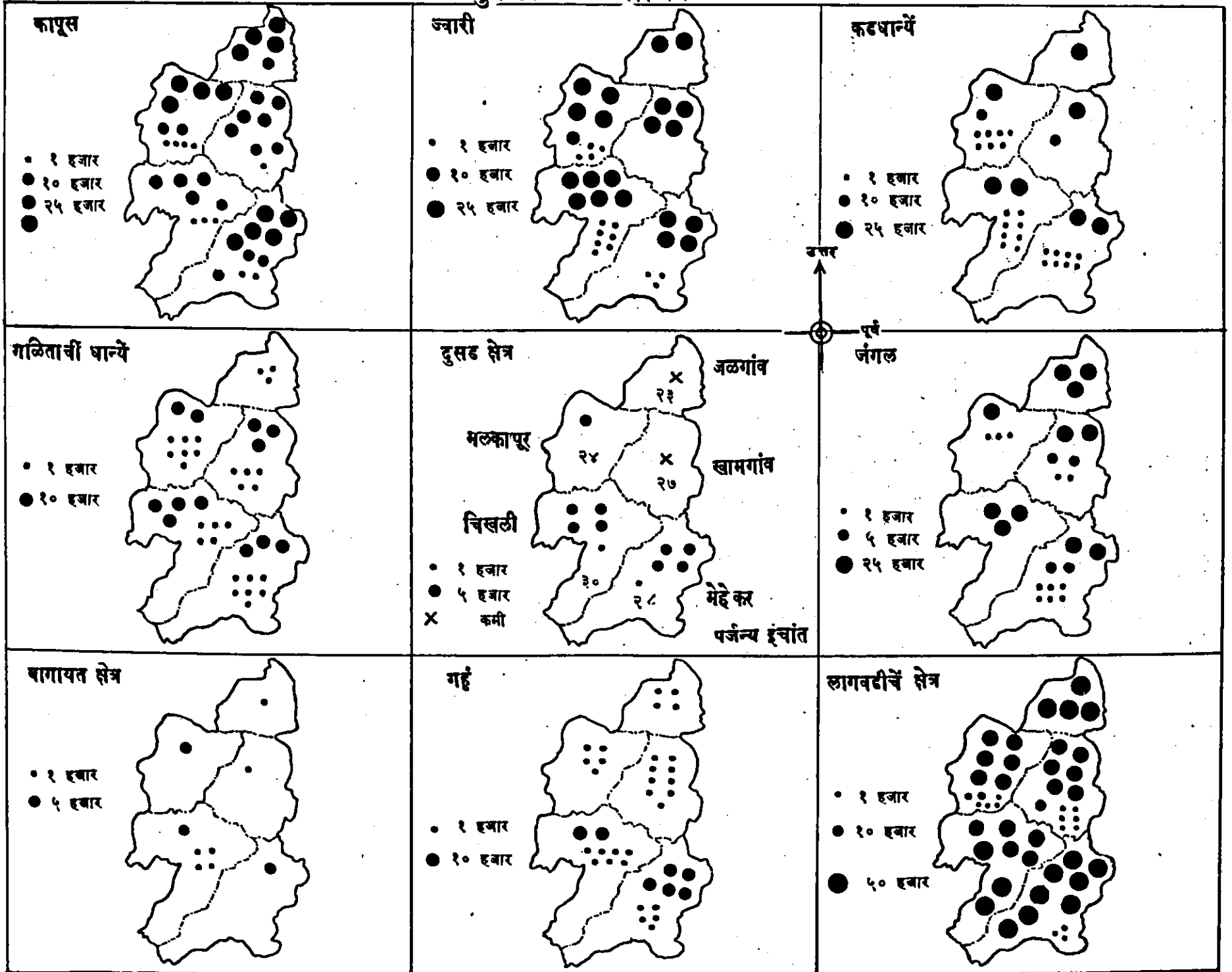
पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक केंद्र	डिसेंबर - फेब्रुवारी		मार्च - मे		जून - ऑगस्ट			सप्टेंबर - नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी		
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ बुलढाणा	०.११	१.११	२.११	१.१०	३५	२२.३८	२२.३५	४	७.७०	९.८०	४५	३२.३०	३४.३६
२ मलकापूर	—	१.०४	१.००	०.६४	२९	१९.४६	१८.६६	२	३.५८	७.८३	३६	२४.०४	२८.१७
३ विखली	०.५२	१.०५	२.३९	१.२०	३६	२०.७१	२०.८१	७	५.८८	७.९०	५२	२९.५०	३०.९६
४ मेहकर	०.२७	१.२२	२.९२	१.०३	२८	१८.७१	२१.१३	८	५.६३	८.६९	४६	२७.५३	३२.०७
५ देऊळगांव राजा	—	०.८३	०.३८	१.२९	२६	१९.६६	१९.८८	६	४.७७	९.६६	३४	२४.८१	३१.६६
६ नान्दुरा	X	०.९७	X	०.८२	X	X	१८.९९	X	X	७.७८	X	X	२८.५६
७ डोंगरगांव	—	१.१७	३.३०	१.२३	३४	२५.३९	२२.९२	७	४.६१	९.१०	४९	३३.३०	३४.४२
८ जळगांव	०.४१	१.०७	२.४०	०.७५	२७	१६.४५	१८.५८	५	३.४७	८.१५	३८	२२.७३	२८.५५
९ खामगांव	०.२७	१.१५	३.३३	०.९१	२९	२०.८३	१९.५०	४	२.४९	८.१८	४०	२६.९२	२९.७४
१० शेगांव	—	१.०५	२.९१	०.८६	२३	२३.४७	१९.६९	३	३.९२	८.२८	३५	३०.३०	२९.८८
११ धामणगांव	—	१.२६	२.१५	१.३२	२९	१८.४६	२१.७६	५	६.६९	१२.३१	४०	२७.३०	३६.६५
जिल्हा सरासरी	०.१५	१.०३	२.२७	१.०२	२९	२०.०१	२०.३१	५	४.७८	९.१०	४१	७७.२१	३१.४६

डो. ड. डते

बुलढाणा आर्थिक

जिल्हा : बुलढाणा

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचे दाडप दर चौ. मैली
१ मलकापूर	६५१	२३८	२	२,०६,१५३	१,०४,१६३	१,०१,९९०	९७९	३१७
२ चिखली	९२४	२६७	३	२,०४,५७२	१,०३,२३१	१,०१,३४१	९८२	२२१
३ मेहकर	१,००७	३१३	१	१,९४,१६४	९७,२५७	९६,९०७	९९६	१९३
४ जळगांव	४७४	१६१	१	९१,५४७	४६,११५	४५,४३२	९८५	१९३
५ खामगांव	७१०	२०९	२	१,७३,७३२	८८,५०४	८५,२२८	९६३	२४५
एकूण बुलढाणा जिल्हा	३,७७६	१,१८८	९	८,७०,१६८	४,३९,२७०	४,३०,८९८	९८१	२३१

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीवक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ मलकापूर	१९.७	८०.३	७९.८	२०.२	३८.२	९.०	२३.८	२,०६,१५३
२ चिखली	१३.९	८६.१	८०.१	१९.९	३२.२	७.२	१९.८	२,०४,५७२
३ मेहकर	४.८	९५.२	८५.६	१४.४	२५.९	४.३	१५.१	१,९४,१६१
४ जळगांव	१०.७	८९.३	८७.०	१३.०	३३.७	५.८	१९.९	९१,५४७
५ खामगांव	३१.९	६८.१	७०.२	२९.८	३६.८	१०.१	२३.७	१,७३,७३२
एकूण बुलढाणा जिल्हा	१६.५	८३.५	८०.०	२०.०	३३.१	७.३	२०.४	८,७०,१६८

जिल्हा बुलढाणा—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८. (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	किर शेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पढ	चराक रान	झाडे इत्यादि	वाढ पढ	इतर पढ	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ मेहकर	६,४७७	६६४	१२९	१३९	१०९	६४५	१२	५४	३८६	४,३३९	२१३	४,५५२
२ मलकापूर	४,१७३	२८७	८३	१३३	६७	१७३	३	२२	१४४	३,२६१	६	३,२६७
३ खामगांव	४,५४२	६१८	१९८	१०७	१००	९८	४	२९	२२८	३,१६०	२	३,१६२
४ जळगांव	३,०३३	७२३	३१	१५१	६४	३०	१२	२८	५२	१,९४२	१	१,९४३
५ चिखली	५,९२१	७३२	१९९	१४७	९४	२८६	१८	८४	४२४	३,९३७	२१२	४,१४९
एकूण	२४,१४६	३,०२४	६४०	६७७	४३४	१,२३२	४९	२१७	१,२३४	१६,६३९	४३४	१७,०७३

जिल्हा बुलढाणा—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	पाट-कालवे				बागायत विहिरी				घरगुती वापराच्या विहिरी	पढ विहिरी	तळी			
	सरकारी	लांबी मेल	खाजगी	लांबी मेल	सरकारी		खाजगी				एकूण बागायत विहिरी	१०० एकरां पेक्षा जास्त क्षेत्र	१०० एकरां पेक्षा कमी क्षेत्र	एकूण तळी
					बांधीव	कळ्या	बांधीव	कळ्या						
१ मेहकर	—	—	—	—	—	—	२,२०४	१,१९५	३,३९९	१,०१६	१,५६२	१	१	२
२ मलकापूर	—	—	—	—	—	—	२,७३५	६९९	३,४३४	३,४०६	१,०७६	—	—	—
३ खामगांव	—	—	—	—	—	—	७६१	६०२	१,३६३	३,५८०	२,०२७	—	—	—
४ जळगांव	—	—	—	—	—	—	४८८	१४९	६३७	५,७६०	८३८	—	—	—
५ चिखली	—	—	—	—	६	४५	२,७९०	१,९३६	४,७२६	८८७	१,३३५	—	—	—
एकूण	—	—	—	—	६	४५	८,९७८	४,५८१	१३,६१०	१४,६४९	६,८३८	१	१	२

जिल्हा बुलढाणा—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसढ बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ मेहकर	—	—	४६.५	१.२	०.७	४८.४	१.१	—	४८.४	१.१
२ मलकापूर	—	—	५०.८	—	०.४	५१.२	१.६	—	५१.२	१.६
३ खामगांव	—	—	१३.७	—	०.२	१३.९	०.४	—	१३.९	०.४
४ जळगांव	—	—	८.४	—	—	८.४	०.४	—	८.५	०.४
५ चिखली	—	—	८५.६	—	०.३	८५.९	२.२	—	८५.९	२.१
एकूण	—	—	२०५	१.२	१.६	२०७.८	१.२	—	२०७.८	१.२

जिल्हा बुलढाणा—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	हरभरा	उंस	मिरची	हळद	बटाटा	इतर अन्न-पिकें	एकूण अन्न-पिकें	कापूस	भुरगू	तंबाखू	इतर किण्व अन्न-पिकें	एकूण बागायती पिकें	एकूण किण्व अन्न-पिकें	एकूण बागायत पिकांचें क्षेत्र
			खरीप	रब्बी	एकूण																
१ मेहकर	—	२०.९	—	४	४	—	२.१	१.८	८	२.६	अ.	अ.	७.७	४७.१	०.८	०.२	—	०.१	०.१	१.२	४८.४
२ मलकापूर	१.५	३.७	०.१	—	०.१	अ.	०.४	०.६	०.८	३१.७	०.१	अ.	१०.३	४९.२	१.२	अ.	—	०.७	०.१	२	५१.२
३ खामगांव	—	१.१	—	—	—	—	०.१	०.१	०.६	४.८	अ.	—	६.३	१३	—	—	०.२	०.७	०.१	१	१३.९
४ जळगांव	—	०.७	—	—	—	—	अ.	अ.	०.३	२.७	—	अ.	३.४	७.१	—	अ.	—	१.४	अ.	१.४	८.५
५ चिखली	—	५०.९	—	६.८	६.८	—	अ.	२.५	१३.४	३.१	०.१	०.१	६.८	८३.७	०.५	०.२	—	१.३	०.१	२.१	८५.९
एकूण	१.५	७७.३	०.१	१०.८	१०.९	अ.	२.६	५	२३.१	४४.९	०.२	०.२	३४.३	२००	२.५	०.४	०.२	४.२	०.४	७.७	२०७.८

जिल्हा बुलढाणा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी			बाजरी	मका	वरी व सावा	इतर धान्य-पिकें	एकूण धान्य-पिकें	हरभरा	मूग	तूर	उडीव	कुळीय	इतर कड-धान्ये	एकूण कड-धान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये
			खरीप	रब्बी	एकूण													
१ मेहकर	३६	५४६	१,५२१	५	१,५२६	२१	३	०.१	४	२,१३७	८९	११४	१४५	१६७	४०	२३	५७८	२,७१५
२ मलकापूर	४	५४	१,१४६	—	१,१४६	३७	०.५	—	१	१,२४३	२०	५३	१०८	१८१	२३	३८	४२४	१,६६७
३ खामगांव	०.४	९०	९७५	—	९७५	२३	०.२	—	२	१,०९०	२८	६१	९८	१०३	१७	३५	३४१	१,४३१
४ जळगांव	०.२	४३	४९२	—	४९२	१३	अ.	—	०.२	५४७	१८	३६	६६	१२१	०.६	७	२४८	७९५
५ चिखली	२०	२७२	१,५५२	१२	१,५६४	५६	२	अ.	३	१,९१८	४९	६३	१३६	२५२	६८	१५	५८४	२,५०२
एकूण	६१	१,००५	५,६८६	१७	५,७०३	१५०	६	०.१	१०	६,९३५	२०४	३२७	५५३	८२४	१४९	११८	२,१७५	९,११०

जिल्हा बुलढाणा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	उंस	मिरची	हळद	धाना	रुमूण	एकूण मसाल्याची पिकें	केळी	संत्री व मोसंबी	इतर फळ-पिकें	एकूण फळ-पिकें	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्यांची पिकें	एकूण भाज्या व फळपिकें	एकूण अन्न-पिकें
२ मलकापूर	०.८	६४	०.१	०.९	०.३	६५	३	०.३	२	५	अ.	३	७	१०	१५	१,७४८
३ खामगांव	०.६	१२	अ.	०.४	०.१	१२	१	०.३	२	३	—	१	६	७	१०	१,४५४
४ जळगांव	०.३	६	—	०.१	०.१	७	०.६	०.३	१	२	अ.	०.६	३	४	६	८०८
५ चिखली	१३	१७	अ.	—	०.५	१८	३	०.३	२	६	०.१	०.६	३	३	९	२,५४२
एकूण	२३	११४	०.२	२	२	११८	१०	२	८	२०	०.२	६	२३	२९	४९	९,३००

जिल्हा बुलढाणा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कापूस	इतर तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करडी	जवस	एरंडी	इतर तेल-बियांची पिके	एकूण तेल-बियांची पिके	तेवाबू	विड्याची पाने	एकूण असली व औषधी पिके	वाच्याची पिके इवारी	इतर किार-अन्न-पिके	एकूण किार-अन्न-पिके
१ मेहकर	१,४०५	३३	१,४३८	१४१	७	३	२०२	८	०.६	३	३६६	०.१	—	०.१	०.१	अ.	१,८०४
२ मलकापूर	१,२३९	८	१,२४७	२४७	१२	०.४	०.२	१२	०.५	—	२७१	०.८	—	०.८	०.१	अ.	१,५१९
३ खामगांव	१,३५६	६	१,३६२	३२१	१२	०.४	०.४	११	०.१	—	३४५	०.३	—	०.३	०.१	०.१	१,७०८
४ जळगांव	१,०९६	५	१,१०१	२१	११	०.१	अ	२	०.१	—	३४	अ	१	१	अ.	—	१,१३५
५ चिखली	१,१२३	२९	१,१५२	२३६	८	१	१९८	८	०.६	२	४५४	०.२	—	०.२	०.१	०.१	१,६०७
एकूण	६,२१९	८१	६,३००	१६६	५०	५	४०१	४१	२	५	१,४७०	१	१	२	०.४	०.२	७,७७३

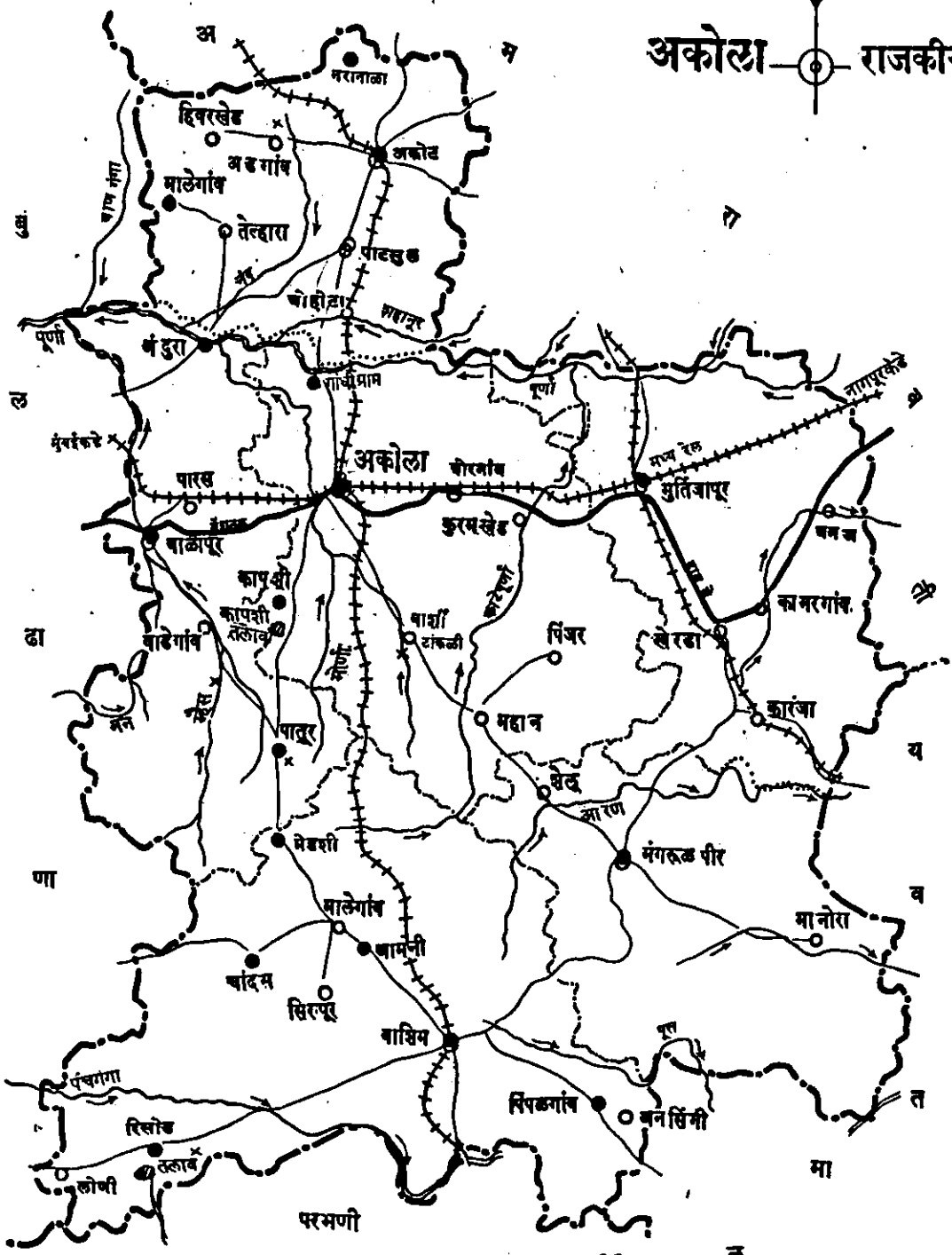
* इतर तंतु—पिके तागाखेरीज.

जिल्हा बुलढाणा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

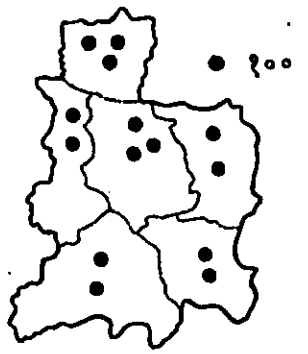
(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पीक आलेख क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	किार अन्नपिके	अन्नपिके	किार अन्नपिके	अन्नपिके	किार अन्नपिके				
१ मेहकर	२,०८३	१,६४६	६३९	१७४	२,७२२	१,८२०	४,५५२	२१३	४,३३९	४,२१८
२ मलकापूर	१,६०९	१,५७१	७४	१३	१,६८३	१,५८४	३,२६७	६	३,२६१	३,१०४
३ खामगांव	१,३१३	१,७१५	१२९	५	१,४४३	१,७२०	३,१६२	२	३,१६०	३,०३२
४ जळगांव	७३९	१,१४०	६२	२	८०१	१,१४२	१,९४३	१	१,९४२	१,८८१
५ चिखली	२,१९०	१,४१७	३३४	२०८	२,५२४	१,६२५	४,१४९	२१२	३,९३७	३,९१५
एकूण	७,९४४	७,४८९	१,२३८	४०२	९,१८२	७,८९१	१७,०७३	४३४	१६,६३९	१६,१५०

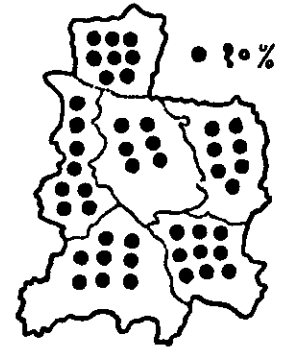
अकोला राजकीय

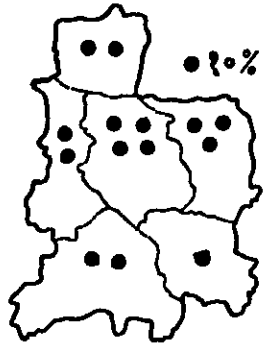
लोकसंख्या दाढर्य
(द. को. डे.)

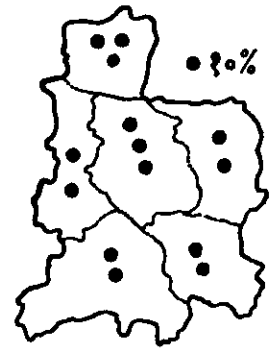
कुप्योपजीवी
(डे. प्रमाण)

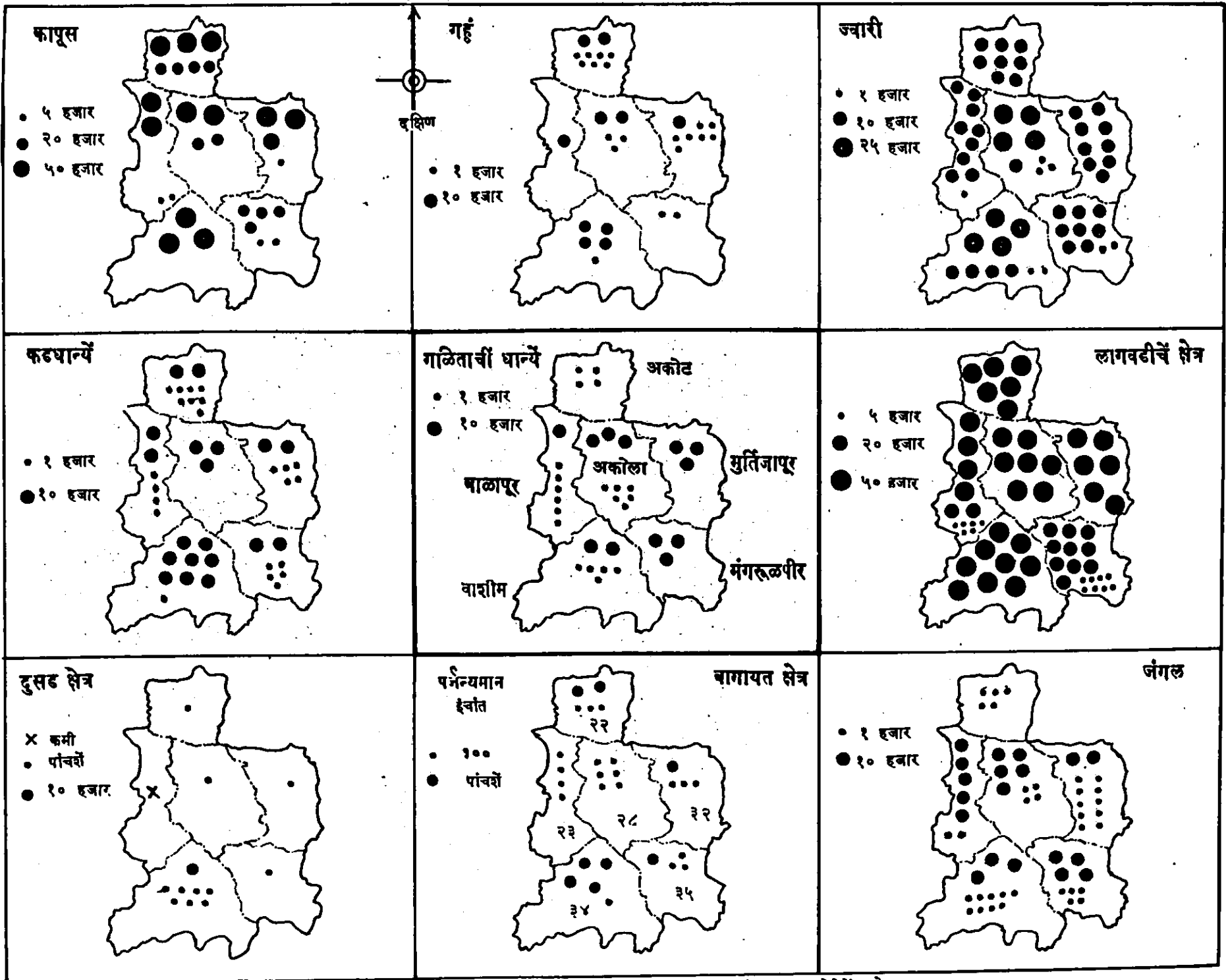
बिगर
वेती उपजीवी
(डे. प्रमाण)

माअरता
(डे. प्रमाण)

अकोला आर्थिक

जंगल लागवडीचे क्षेत्र अकोला जिल्ह्याचे क्षेत्र प्रकरीनी प्रकरीचे वाळवे वगैरे असे विन्न इतर वा पूर्णांक एकर वा शेकडा घसन केलेले आहे.

अकोला जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ४०९१ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १९° ५१' व २१° १६' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७६° ३८' व ७७° ४४' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस अमरावतीचा मेलघाट तालुका असून पूर्वेस अमरावती जिल्ह्याचा दक्षिण भाग व यवतमाळ जिल्हा येतो. दक्षिणेस परभणी जिल्हा असून पश्चिमेस बुलढाणा जिल्हा आहे. ह्या जिल्ह्याचा आकार साधारणपणे चौरस असून पूर्वेच्या उत्तरेकडील अकोटचा वर गेलेला भाग सोडला तर दक्षिणेस अंतर साधारणपणे ६० ते ६५ मैल येईल. पूर्वपश्चिम अंतर मध्यभागी सुमारे ५५ ते ६० मैल असून दक्षिणेकडील वाशीम भागांत ते सुमारे ४० मैल येईल. उत्तरेकडील अकोटमध्ये ते २०-२५ मैल येईल. अकोटचा उत्तरेकडे गेलेला भाग घळून दक्षिणेस दोन टोंकांमधील अंतर सुमारे ९० मैल येईल.

या जिल्ह्याची उत्तर सरहद्द वरून जाणाऱ्या सातपुड्याच्या रांगांतील गाविलगड होंगरांच्या पायथ्याशी भिडलेली आहे. अजिंठ्याच्या रांगांचे होंगर बुलढाण्यांतून या जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांत शिरतात व तेथून पुढे ते यवतमाळमध्ये पूर्वेकडे व दक्षिणेकडे पसरतात. उत्तरेकडील ४० ते ५० मैल रुंदीचा सखल मैदानी प्रदेश सातपुड्याच्या पायथ्याशी भिडलेला असून त्यामधून पूर्णा नदी पश्चिमेकडे वाहत जाते. या मैदानी प्रदेशाचे दक्षिणेकडे उंच पठारी प्रदेश असून तो बराचसा होंगराळ असला तरी त्यांत मधून मधून सखल जमिनीचे पट्टेहि आहेत. उत्तरेकडील बाळापूर व अकोला तालुके व दक्षिणेकडील वाशीम तालुका यांमधून ही होंगरांची रांग पुढे पूर्वेकडे मूर्तिजापूर व मंगरूपीर तालुक्यांमधून जाते. वाशीमचा आग्नेय व नैर्ऋत्य भागाहि पुनः होंगराळ आहे. वाशीमच्या उत्तरेकडून अकोल्यामधून हा जो पूर्व व आग्नेय दिशेने होंगरांचा पट्टा जातो तो एकप्रकारे देशातील दोन मोठ्या पाणलोट्यांचे प्रदेशांना विभागतो. याच्या उत्तरेकडील नद्या पूर्वेस मिळतात व पूर्णा तापीला मिळून अखेर तिचे पाणी अरबी समुद्रांत जाते. तर याच्या दक्षिणेकडील व आग्नेयीकडील नद्या पेनगंगेस मिळतात व पेनगंगा गोदावरीस मिळून ते पाणी बंगालच्या उपसागरांत जाते.

या जिल्ह्यांतील मुख्य नदी पूर्णा उत्तरेकडील मैदानी प्रदेशांतून पश्चिमेकडे वाहत जाऊन बुलढाणा जिल्ह्यांत शिरते. अमरावती जिल्ह्यांतून ती दक्षिणेकडे वाहत येऊन अकोल्यांत शिरतांना पश्चिमवाहिनी होते. पेनगंगा या जिल्ह्याच्या नैर्ऋत्य कोपऱ्यांत बुलढाण्यांतून प्रवेश करते व आग्नेय दिशेने वाहत जाऊन जिल्ह्याच्या दक्षिण सरहद्दीस भिडते. तेथून पुढे ती भराठवाडा व विदर्भ यांमधील सीमारेषा बनून पूर्वेकडे वाहत जाते. जिल्ह्याच्या उत्तर भागांतील सर्व नद्या पूर्वेस

मिळतात. उत्तरेकडून शहानूर व नंद या नद्या पूर्वेस येऊन मिळतात. पैदी नदी अमरावतीमधून दक्षिणेकडे वाहत येते व या जिल्ह्याच्या ईशान्य कोपऱ्यांत पूर्वेकडे वळून पूर्वेस मिळते. पूर्वेला दक्षिणेकडून मिळणाऱ्या या जिल्ह्यांतील नद्या म्हणजे उमा, कांटेपूर्णा, लोणार, मोरणा, निर्गुण व माण या होत. या सर्व उत्तरवाहिनी आहेत. माण नदी बुलढाण्यांतून येऊन या जिल्ह्याच्या पश्चिम सरहद्दीवरून उत्तरेकडे वाहत जाऊन पूर्वेस मिळते. अरण, अरुणावती व पुस या वाशीम तालुक्यांत उगम पावून मंगरूपीरमधून यवतमाळमध्ये पूर्वेकडे पेनगंगेस मिळावयास जातात. बेंबळा नदी कारंजावळ उगम घेऊन पूर्वेकडे अमरावती यवतमाळमधून वर्षा नदीस मिळावयास जाते.

या जिल्ह्यांतील बरीचशी शेतजमीन काळी कापसाची असून ती सपाट आहे व त्यांत क्वचितच दगड आढळतो. उत्तरेकडील तालुक्यांतून या काळ्या सपाट जमिनीचा विस्तीर्ण प्रदेश पसरलेला आहे. दक्षिणेकडील भाग होंगराळ असला तरी वाशीमच्या मध्यभागी व मंगरूपीरच्या वायव्य भागांत काळी जमीन आहे. अकोला व बाळापूरचे दक्षिणेकडे वाशीमच्या हद्दीलगत तसेच मंगरूपीरचे दक्षिण भागांत व मूर्तिजापूरचे पूर्व व आग्नेय भागांत होंगराळ जमीन असून ती मुरमाड, हलकी, खरड व दगडगोठ्यांनी व्याप्त आहे. तथापि मधून मधून सखल खोऱ्यांतून चांगली जमीन आहे. अकोट भागांतील पूर्णाकांठची जमीन सर्वांत उत्तम असून ती खोल, काळी कापसाची जमीन म्हणून प्रसिद्ध आहे.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची विहिरीखेरीज दुसरी मोठी साधने नाहीत. नद्यांचे पाणी लहान बंधारे घळून काही भागांत बागायत शेतीसाठी वापरले जाते. कांटेपूर्णा घरण पंचवार्षिक योजनेत बांधले आहे.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र २१६ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे ८ टक्के जंगल आहे. बहुतेक जंगल जिल्ह्याच्या मधून जे पूर्वपश्चिम होंगर जातात त्यामध्ये व दक्षिणेकडील होंगरांभागांत आहे. जळाळ लांकूड, गवत व बराळ रान यांसाठीच त्याचा उपयोग होतो.

खनिज संपत्तीचे दृष्टीने या जिल्ह्यांत विशेष महत्त्वाची खनिजे नाहीत. पूर्णेच्या खोऱ्यामधील खान्या विहिरीमधून पूर्वी मीठ काढत असत.

या जिल्ह्याचे सरासरी किमान उष्णतामान (जिल्ह्याच्या ठिकाणचे) ६०° असून कमाळ उष्णतामान १०८° फॅरेनाईट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य- मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर		वार्षिक सरासरी				
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ अकोला	००.९	१.१९	३.४६	०.९७	२४	२०.१३	२१.६४	४	४.४७	८.३५	३५	२८.१५	३२.१५
२ बाळापूर	—	१.१८	२.२९	०.९७	२८	१७.०१	१९.८४	६	३.९५	८.११	३८	२३.२५	३०.१०
३ अकोट	—	१.१८	०.८१	०.६४	३२	१५.२९	२०.१८	२	५.५३	७.५१	३६	२१.६३	२९.५१
४ तेलहारा	—	०.९३	३.०५	०.६५	२८	१६.९४	१९.३६	३	५.८७	७.६७	३६	२५.८६	२८.६१
५ पादूर	—	१.१०	३.७६	१.२६	३३	१८.६३	२३.५७	६	५.७५	८.२५	४५	२८.१४	३४.१८
६ वाशीम	—	१.०१	३.७५	१.११	३७	२४.९६	२३.७१	४	५.१३	८.८३	५२	३३.८४	३४.६६
७ मंगरूपीर	०.१७	१.२९	४.७७	१.३८	३३	२३.८७	२३.२९	९	६.४३	९.४९	५३	३५.२४	३५.४५
८ शिरपूर	—	०.९८	२.६१	१.१८	३५	२४.९८	२३.१८	७	५.०५	८.७६	४९	३२.६४	३४.१०
९ रिसोड	०.३०	१.०५	३.२२	१.२९	२६	११.७३	२१.६९	६	५.४४	९.३९	४५	२०.६९	३३.४२
१० कारंजा	—	१.२६	५.७८	१.३०	२९	१६.३२	२३.९६	७	६.०५	८.५८	४४	२८.१५	३५.१०
११ मूर्तिजापूर	—	१.३९	३.९२	१.००	३०	१९.०४	२२.४५	५	८.७०	८.८९	४६	३१.६६	३३.७३
जिल्हा सरासरी	००.५	१.१४	३.४१	१.०६	३१	१८.९९	२२.०८	६	५.६७	८.५३	४४	२८.१२	३२.८१

जिल्हा : अकोला

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढर्य दर चौ. मैली
१ बाळापूर	५३०	१६२	२	१,१९,०७९	६०,३३६	५८,७४३	९७४	२२५
२ वाशीम	१,०४६	३३०	१	२,०३,७८६	१,०१,७८०	१,०२,००६	१००२	१९५
३ अकोट	५५०	२३७	२	१,४७,००४	७५,२१३	७१,७९१	९५५	२६७
४ भूर्तिजापूर	६१०	२६६	२	१,४४,२३३	७४,१४७	७०,०८६	९४५	२३६
५ अकोला	७३९	२९२	२	२,२६,८५६	१,१६,८७३	१,०९,९८३	९४१	३०७
६ मंगरुळी	६१६	२००	१	१,१०,०३६	५६,७७०	५३,२६६	९३८	१७९
एकूण अकोला जिल्हा	४,०९१	१,४७७	१०	९,५०,९९४	४,८५,११९	४,६५,८७५	९६०	२३२

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-विगरशेती उपजीविका, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	विगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ बाळापूर	१७४	८२६	८३९	१६१	३७२	७६	२२६	१,१९,०७९
२ वाशीम	९२	९०८	८२१	१७९	२९४	५०	१७२	२,०३,७८६
३ अकोट	२०९	७९१	८२९	१७१	४०३	११७	२६३	१,४७,००४
४ भूर्तिजापूर	२६०	७४०	७३४	२६६	३४३	९०	२२०	१,४४,२३३
५ अकोला	४१८	५८२	५६३	४३७	४१५	१४०	२८२	२,२६,८५६
६ मंगरुळी	७१	९२९	८७६	१२४	३०९	५०	१८४	१,१०,०३६
एकूण अकोला जिल्हा	२२१	७७९	७५६	२४४	३५७	९०	२२६	९,५०,९९४

जिल्हा अकोला—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	शेती क्षेत्रातील उपयोगातील	शेतीयोग्य पट	चराक रान	झाडे इत्यादि	चाळ पट	इतर पट	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ अकोला	४,७६३	५४१	१६१	१७६	४०	५३	१	७६	२३१	३,४८४	५	३,४८९
२ अकोट	३,५३१	४९	११७	१०७	२२	७८	१	१७	६९	३,०७१	४	३,०७५
३ बाळापूर	३,३९२	५२२	१३३	१०१	२३	५०	५	२१	१०३	२,४३४	०.५	२,४३४
४ वाशीम	६,७८०	३९१	२२०	१८६	४५	९७५	६	६८	३७८	४,५११	१३६	४,६४७
५ मंगरूपीर	३,९००	४५२	२४६	८२	२८	३२९	५	१०३	२७५	२,३८०	६	२,३८६
६ मूर्तिजापूर	३,७२८	२१०	९१	१८१	२०	३०	२	४८	१५३	२,९९३	४	२,९९७
एकूण	२६,०९४	२,१६५	९६८	८३३	१७८	१,५१५	२०	३३३	१,२०९	१८,८७३	१५५	१९,०२८

जिल्हा अकोला—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	पाट-कालवे		ट्यूब विहिरी			इतर बागायत विहिरी				वस्तुी वापराच्या विहिरी	पट विहिरी	तळी			
	सरकारी	खाजगी	सरकारी	खाजगी	एकूण	सरकारी		खाजगी				एकूण इतर बागायत विहिरी	१०० एकरां-हून जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी
						बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ अकोला	—	—	—	—	—	—	—	२३४	५	२३९	३,३७०	६९१	२	२	४
२ अकोट	—	—	—	—	—	—	—	८५६	२४	८८०	१४,९५२	२,००६	—	—	—
३ बाळापूर	—	—	—	—	—	—	—	१८३	—	१८३	३,०५३	२६३	—	—	—
४ वाशीम	—	—	—	—	—	—	—	८२०	१४२	९६२	१,८३३	१,६२३	१	१४	१५
५ मंगरूपीर	—	—	—	—	—	—	—	२९१	—	२९१	१,१७१	९१	—	४	४
६ मूर्तिजापूर	—	—	—	—	—	—	—	३५५	७०	४२५	१,४४७	६०८	—	—	—
एकूण	—	—	३	४	७	—	—	२,७३९	२४१	२,९८०	२४,८२६	५,२८२	३	२०	२३

जिल्हा अकोला—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शं. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शं. प्रमाण
१ अकोला	—	—	५.८	—	—	५.८	०.२	—	५.८	०.२
२ अकोट	—	—	१२.४	—	अ.	१२.५	०.४	—	१२.५	०.४
३ बाळापूर	—	—	४.४	—	—	४.४	०.२	—	४.४	०.२
४ वाशीम	—	—	१९.९	०.९	०.१	२०.९	०.५	—	२०.९	०.५
५ मंगरूपीर	—	—	८.१	—	—	८.१	०.३	—	८.१	०.३
६ मूर्तिजापूर	—	—	७.८	—	—	७.८	०.३	—	७.८	०.३
एकूण	—	—	५८.४	०.९	०.१	५९.५	०.३	—	५९.४	०.३

जिल्हा अकोला—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये		कडधान्ये	ऊंस	मिरची	हळद	बटाटा	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके	कापूस	इतर विंगर अन्न-पिके	चान्याची पिके	एकूण विंगर अन्न-पिके	एकूण बागायत पिकांचें क्षेत्र
				हरभरा	इतर												
१ अकोला	—	—	—	—	—	—	०.२	—	—	—	४	४.२	—	०.४	—	०.४	५.८
२ अकोट	अ	अ.	—	—	अ.	—	०.५	२.८	अ.	—	४.८	८.२	—	३.१	०.३	३.४	१२.५
३ बाळापूर	—	—	—	—	—	—	०.४	१.६	—	—	२.२	४.२	—	०.२	अ	०.२	४.४
४ वाशीम	—	२.१	अ.	—	०.२	अ.	२	३.७	१.१	०.२	८.३	१७.६	—	३	०.४	३.४	२०.९
५ मंगरुळपीर	—	०.६	अ.	अ.	—	—	०.६	४.६	०.१	—	१.७	७.६	—	१.६	अ.	१.६	८.१
६ मूर्तिजापूर	०.१	०.३	अ.	—	अ.	—	०.४	३.६	—	—	३.६	८.१	०.३	०.३	अ.	०.६	७.८
एकूण	०.१	३	०.१	अ.	०.२	अ.	४.१	१६.३	१.२	०.२	२४.६	४९.९	०.३	८.६	०.८	९.६	५९.४

जिल्हा अकोला—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	धान्ये व कडधान्ये										एकूण धान्ये व कडधान्ये				
			खरीप ज्वारी	बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्यपिके	एकूण धान्यपिके	हरभरा	मूग	तूर		उडीद	कुळीय	इतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये
१ अकोला	१०	२२९	१,१२९	३०	०.१	—	अ.	२	१,४००	६१	४३	११२	५८	०.१	२२	२९६	१,६९६
२ अकोट	०.६	२६९	७६८	४	०.१	—	—	०.२	१,०४१	८५	३९	६९	५६	—	३९	२७८	१,३१९
३ बाळापूर	१	९५	८१४	१२	०.१	—	—	२	९२५	३५	४३	८०	६७	०.१	१३	२३८	१,१६३
४ वाशीम	१३७	४५८	१,४२०	१४	०.३	०.१	०.१	९	२,०३९	८१	५५	२३७	३९६	५	३९	८१२	२,८५१
५ मंगरुळपीर	२२	२१	८२४	४३	०.२	०.८	०.२	३	९१४	७	२४	१०८	१००	—	८	२४७	१,१६१
६ मूर्तिजापूर	९	१६६	८८१	४३	०.१	—	—	१	१,१००	२९	३२	१३९	४५	—	६	२५२	१,३५२
एकूण	१८०	१,२३८	५,८३६	१४६	१	१	०.३	१७	७,४१९	२९८	२२६	७४५	७२२	५	१२७	२,१२३	९,५४२

जिल्हा अकोला—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	ऊंस	मिरची	हळद	घना	लसूण	इतर मसा-ल्याची पिके	एकूण मसा-ल्याची पिके	केळी	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्यांची पिके	एकूण भाज्या व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके
१ अकोला	०.२	१३	अ.	०.५	०.१	—	१४	०.३	०.२	२	२	—	०.५	३	३	५	१,७१५
२ अकोट	०.५	८	अ.	०.३	०.१	०.३	९	०.३	०.४	६	७	—	१	३	४	११	१,३४०
३ बाळापूर	०.४	८	—	०.१	०.१	—	८	०.४	अ.	०.५	१	—	०.७	२	२	४	१,१७५
४ वाशीम	२	१७	१	०.१	०.३	२	२०	३	२	२	७	०.२	०.८	५	६	१३	२,८८४
५ मंगरुळपीर	०.६	११	अ.	०.१	०.१	—	११	०.४	०.३	१	२	—	०.३	१	१	३	१,१७५
६ मूर्तिजापूर	०.४	१७	—	०.२	०.२	—	१७	०.५	०.५	२	३	—	१	३	४	७	१,३७९
एकूण	४	७४	१	१	१	२	७९	५	३	१४	२२	०.२	४	१७	२१	४३	९,६६८

जिल्हा अकोला—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कापूस	इतर तंतु-पिके*	एकूण तंतु-पिके	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करवी	जवस	एरंडी	इतर तेलकियांची पिके	एकूण तेल-कियांची पिके	तंबाखू	विद्याची पाने	इतर अमली व औषधी पिके	एकूण अमली व औषधी पिके	चाण्याची पिके ज्वारी	इतर विंगर अन्न पिके	एकूण विंगर अन्नपिके
१ अकोला	१,४०१	१०	१,४११	२६८	१४	००६	००५	८०	अ.	—	३६३	०.१	—	—	०.१	अ.	—	१,७७४
२ अकोट	१,६८४	७	१,६९१	११	१५	००८	अ.	१४	०.१	—	४१	अ.	२	अ.	२	०.५	०.५	१,७३६
३ बाळापूर	१,०९१	८	१,०९९	१३१	१०	०.२	०.२	१८	अ.	—	१५५	अ.	—	—	अ.	०.१	—	१,२५९
४ वाशीम	१,५१६	२४	१,५४०	२०४	१०	३	२८	२	२	१	२५२	०.१	०.८	—	०.९	०.४	०.२	१,७९३
५ मंगळूरपीर	९२३	११	९३४	२७६	९	अ.	—	०.१	०.१	—	२८५	अ.	—	—	अ.	—	—	१,३१८
६ मूर्तिजापूर	१,२६७	१०	१,२७७	२००	१३	अ.	अ.	८९	०.२	—	३०२	०.१	—	—	०.१	०.७	अ.	१,५८०
एकूण	७,८८२	७०	७,९५२	१,०९०	७१	५	२९	२०३	३	१	१,४०२	०.३	३	अ.	३	२	०.८	९,३६०

जिल्हा अकोला—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसरे क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसरे वजा जाता)	पीक आलेखे क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	विंगर अन्न-पिके	अन्नपिके	विंगर अन्न-पिके	अन्नपिके	विंगर अन्नपिके				
१ अकोला	१,४००	१,७०८	३१५	६६	१,७१५	१,७७४	३,४८९	५	३,४८४	३,४८२
२ अकोट	९४६	१,७३०	३९४	६	१,३४०	१,७३६	३,०७५	४	३,०७१	३,०६०
३ बाळापूर	१,०३३	१,२४८	१४२	११	१,१७५	१,२५९	२,४३४	०.५	२,४३४	२,४३३
४ वाशीम	२,२९८	१,७७९	५८६	१४	२,८८४	१,७९३	४,६४७	१३६	४,५११	४,०३५
५ मंगळूरपीर	१,१३५	१,२१८	४०	०.१	१,१७५	१,२१८	२,३८६	६	२,३८०	२,४९०
६ मूर्तिजापूर	१,१६१	१,५०८	२१८	७२	१,३७९	१,५८०	२,९९७	४	२,९९३	२,८८४
एकूण	७,९७३	९,१९१	१,६९५	१६९	९,६६८	९,३६०	१९,०२८	१५५	१८,८७३	१८,०८४

* इतर तंतुपिके—तागाखेरीज

अमरावती जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ४६९१ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश २०° ३२' व २१° ४६' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७६° ३८' व ७८° २७' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. या जिल्ह्याचे उत्तरेस मध्यप्रदेशातील नेमाड (खांडवा), नेतुल व छिंदवाडा हे जिल्हे येतात आणि पूर्वेस नागपूर व वर्धा हे जिल्हे येतात. दक्षिणेस यवतमाळ व अकोल्याचा पूर्वभाग येत असून पश्चिमेस अकोला व खांडव्याचा दक्षिणेकडचा बऱ्हाणपूर भाग येतो. या जिल्ह्याच्या उत्तर भागाचा पूर्वपश्चिम बराच विस्तार आहे. पूर्व व पश्चिम दोन टोंकांमधील अंतर ११० मैलांपर्यंत येईल. पूर्वेकडे आंत शिरलेले मोर्शांचे टोंक सोडले व पश्चिमेकडील मेलघाट तालुक्याचा भाग सोडला तर मधल्या वरच्या अर्ध्या भागातील पूर्वपश्चिम अंतर साधारणपणे ६० ते ६५ मैल येईल व खालच्या अर्ध्या भागात हे अंतर ४० मैलांपर्यंत येईल. तसेच मोर्शांचे पूर्वेकडील टोंक सोडून जिल्ह्याच्या पूर्वेकडच्या अर्ध्या भागाचे दक्षिणेतर अंतर ५० ते ५५ मैल येईल व पश्चिमेकडील अकोल्या-लगतच्या अर्ध्या भागात (मेलघाटचा भाग सोडून) ते ३० ते ३५ मैल येईल. सुमारे १० ते १५ मैल रुंदीचे मोर्शांचे टोंक ईशान्य दिशेने २५ मैल पूर्वेकडे गेलेले आहे. मेलघाटचा होंगरमय भाग जिल्ह्याच्या वायव्येकडे असून तो ५० ते ५५ मैल लांब व २५ ते ३० मैल रुंद आहे.

सातपुण्याच्या रांगापैकी गाविलगढचे होंगर या जिल्ह्याच्या वायव्येकडील मेलघाट तालुक्यांतून पसरलेले आहेत. या होंगरांची उंची साधारणपणे ३४०० फुटांपर्यंत असून त्यांतील कांहीं भाग याहूनही आणखी चारपांचशे फूट उंच येतील. या होंगरांच्या पलीकडून जिल्ह्याच्या वायव्यसरहद्दीवरून सुमारे ३० मैल तापी नदीचा प्रवाह गेला आहे. तापीकाठच्या होंगरपायथ्याची उंची देखील १६५० फुटांपर्यंत आहे. हा वायव्येकडील उंच होंगरांचा भाग सोडला व अमरावती शहरालगतचा पूर्वेकडील सुमारे दोनतीनशे फूट उंचीच्या टेंकल्यांचा भाग सोडला तर जिल्ह्याचा बाकीचा सर्व भाग कांहींसा उंचसखल काळ्या सुपीक जमिनीचा मैदानी प्रदेश आहे. त्यांतही वर्धा व पूर्णा नद्यांच्या काठचा काळ्या जमिनीचा प्रदेश अत्यंत सुपीक म्हणून प्रसिद्ध आहे.

पूर्णा नदी गाविलगढ होंगरांत उगम घेऊन या जिल्ह्यांतून दक्षिणेकडे वाहत येते व अकोला-अमरावती यांच्या सरहद्दीवर पश्चिमेकडे वळून कांहीं अंतर सरहद्दीवरून वाहून अकोल्यांत प्रवेश करते. तिला याच होंगरांतून दक्षिणेकडे येणाऱ्या चंद्रभागा व शहानूर या नद्या उत्तरबाजूने सरहद्दीवर मिळतात. पूर्णेच्या पूर्वेकडून पेढी नदी

अमरावती तालुक्यांतून दक्षिणेकडे वाहत येते व तिला मिळते. चंद्रभागेस तिच्या जवळूनच समांतर येणारी भुलेश्वर नदी मिळाल्यानंतर ती पूर्वेस मिळते. वर्धा नदी या जिल्ह्याच्या संपूर्ण पूर्व सरहद्दीवरून वाहत दक्षिणेकडे जाते व पुढे ती यवतमाळ जिल्ह्याच्या पूर्व सरहद्दीवरून वाहत जाऊन चांदा जिल्ह्याच्या दक्षिण भागांतून वैनगंगेस मिळावयास जाते. मोर्शा तालुक्यांतील होंगरांतून येणाऱ्या दोनतीन लहान नद्या तेथेच पूर्वेकडे वर्धा नदीस मिळतात. मेलघाटच्या उत्तरेकडून जो तापी नदीचा प्रवाह जातो त्यास मेलघाट (गाविलगढ) होंगरांच्या पश्चिम उतारावरून वाहणाऱ्या कामदा, खापरा, सिपना, गर्ग, या नद्या मिळतात. कारंजाकडून येणारी देबळा नदी या जिल्ह्याच्या दक्षिणभागांतून यवतमाळमध्यें शिरते व वर्धेस मिळते.

होंगरभाग खेरीज केला तर या जिल्ह्यांतील बहुतेक सर्व जमीन काळी असून ती सुपीक काळी कापसाची जमीन या सदरांत मोडणारी आहे. ही काळी जमीन निरनिराळ्या खोलीची असून कांहीं ठिकाणी ती अत्यंत खोल आहे. विक्रण व गाळवट अशी काळी जमीनही बरीच असून ती विशेषतः पूर्णा व वर्धा नद्यांचे कांठी आहे व ती अत्यंत सुपीक आहे. चुनखडी-मिश्र अशी काळी जमीनही कांहीं भागांत आहे. होंगराचे पायथ्याशी तांबडी अगर तांबडी-काळी मिश्र हलकी जमीन आहे. उंचावरील होंगरभागांत उतारावर तांबड मातीची जमीन आहे तसेच हलकी, बरड अगर मुरमाड व दगडगोळ्यांनी व्याप्त अशी जमीनही होंगर-टेकड्यांचे भागांत आहे. शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची विहिरीशिवाय दुसरी मोठी साधने नाहीत. कांहीं लहान तळी आहेत.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र ८६८ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे २९ टक्के जंगल आहे. बहुतेक सर्व जंगल मेलघाटमध्यें सातपुण्याच्या (गाविलगढ) होंगरांत आहे. मेलघाटच्या जंगलभागांत कोरकू या वन्य जमातीची बहुतेक वस्ती आहे. जिल्ह्याच्या मैदानी प्रदेशांत वायुमूळनें सर्वत्र विखुरलेली आहेत. मेलघाटच्या जंगलांतून सागाचे इमारती लांकूड, बांबू व इतर जळाळ व हलक्या इमारती लांकडाचे उत्पादन होतें. रोशा गवत व लाखेचेहि त्यांतून उत्पादन होतें.

खनिज संपत्तीचे दृष्टीने या जिल्ह्यांत काळ्या इमारती दगडाखेरीज विशेष खनिजे आढळत नाहीत. गाविलगढ होंगरांत पांढरा दगड (सॅट स्टोन) आढळतो. या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान (जिल्ह्याच्या ठिकाणचे) ५८° असून कमाल उष्णतामान १०८ फॅरेनाइट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक केंद्र	डिसेंबर-फेब्रुवारी		मार्च-मे		जून-ऑगस्ट		सप्टेंबर-नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य
१ अमरावती	—	१.२५	५.७८	१.२१	३३	१६.७०	२२.४५	६	८.२८	८.६१	४५	३०.७६	३३.५२
२ बडनेरा	—	१.०४	४.७२	०.९९	२४	१४.९१	२१.६१	९	११.१४	७.८९	४३	३०.७७	३१.५३
३ मोर्शा	०.२०	१.२७	३.१४	१.१२	२४	२२.३०	२२.५३	५	१०.१७	८.३४	४२	३५.८१	३३.२६
४ चांदूर रेल्वे	०.०२	१.२८	३.१२	१.१४	२८	१४.२१	२२.२०	१०	९.३५	९.०३	४६	२६.७०	३३.६५
५ खोलापूर	—	१.१२	१.४४	०.९८	२५	१४.२१	२०.७८	५	७.५४	१३.९६	३७	२३.१९	३६.८४
६ वरूड	०.३१	१.३७	४.२९	१.२३	३१	१६.७७	२६.४०	७	१०.५५	८.६७	५०	३१.९२	३७.६७
७ तळेगांव	०.११	१.१९	४.२६	१.२४	३७	१७.६३	२३.७५	८	१०.१४	८.२३	५७	३२.१४	३४.४१
८ अचलपूर	०.१३	१.३१	३.७१	१.१६	३०	२१.११	२०.९५	४	७.४४	७.९१	४२	३२.३९	३१.३३
९ दर्यापूर	—	१.०१	०.९५	०.९६	२६	१७.२६	२०.२८	५	५.७३	८.३९	३५	२३.९४	३०.६४
१० भंजनगांव	—	१.०८	१.२९	०.८६	२४	१८.७६	१९.३७	३	७.०२	७.०६	३२	२७.०७	२८.३७
११ चांदूर बाजार	०.०१	१.२९	१.०५	०.८४	२५	१०.६५	२१.२६	४	१२.००	७.७२	३७	२४.७१	३१.११
१२ चिखलदा	१.०९	१.५९	२.३५	१.६६	५१	४४.४४	४६.९०	७	१०.८८	१६.८२	६७	५८.७६	६६.९७
१३ धारणी	०.३८	०.८८	२.६८	०.८३	४४	२६.९३	३२.०७	३	४.४५	९.७८	५४	३४.४४	४३.५६
जिल्हा सरासरी	०.१७	१.२१	३.०६	१.०९	३१	१९.६८	२४.६६	६	८.८२	९.४१	४५	३१.७३	३६.३७

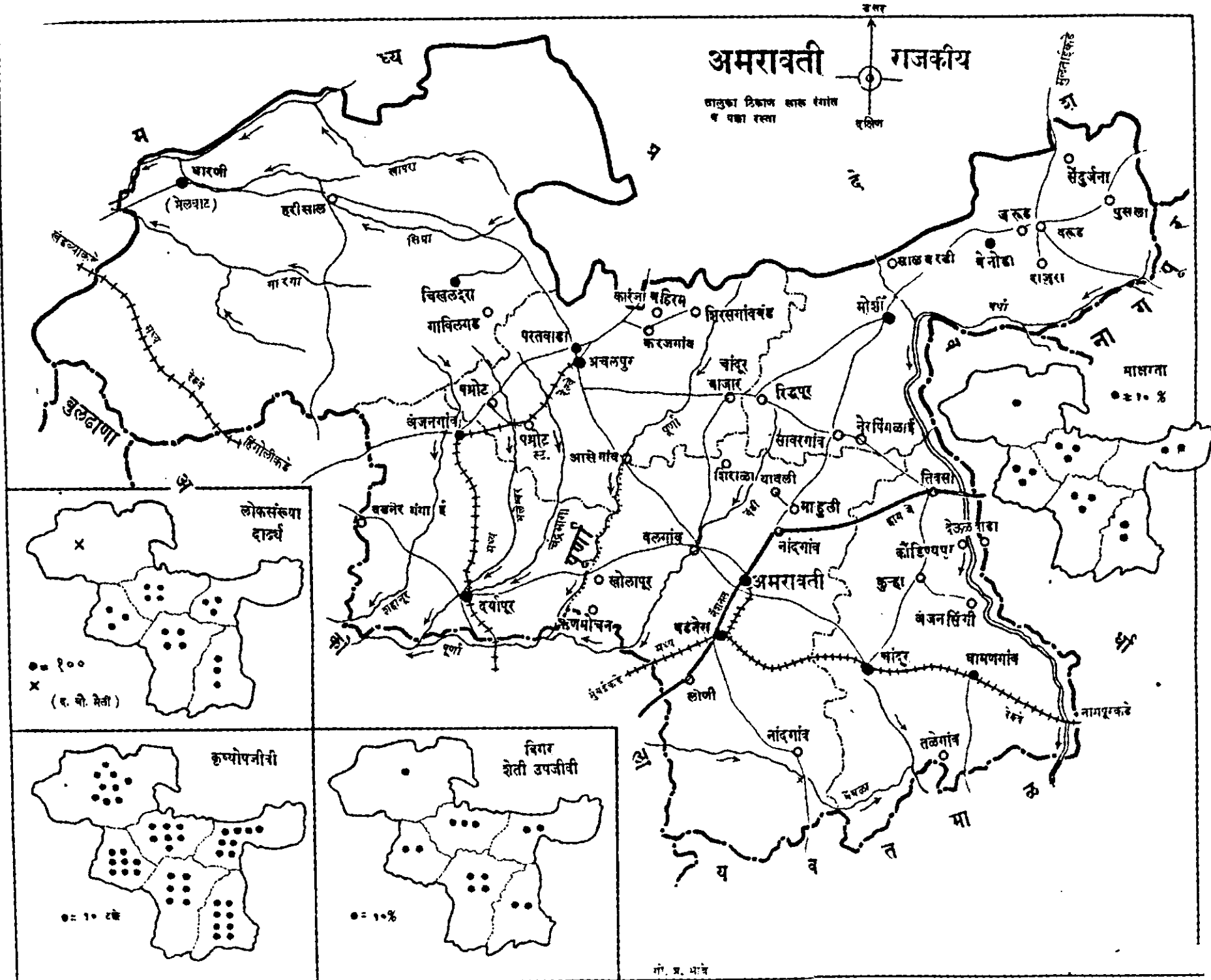
१ टीप—येथे व इतरत्र दिलेली होंगरांची, पठारांची अगर प्रवेशाची उंची समुद्रसपाटीपासून समजावी.

अमरावती राजकीय

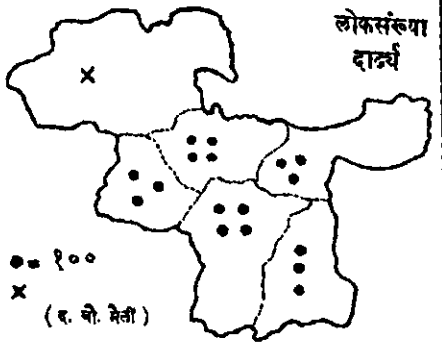
तालुका ठिकाण काळ संगात व पक्षा रस्ता

उत्तर

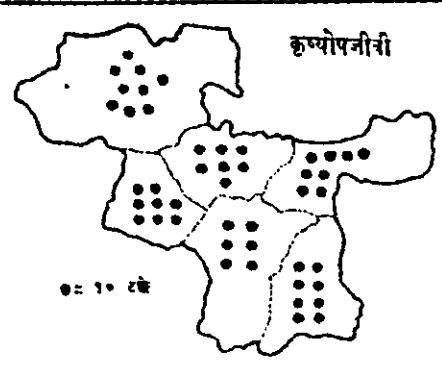
दक्षिण

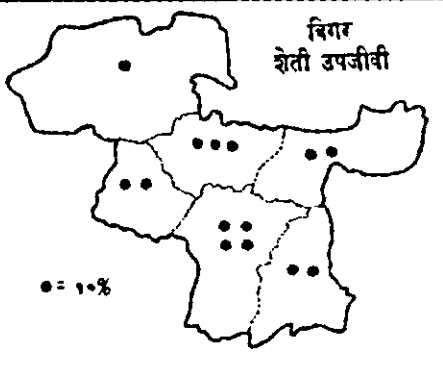
लोकसंख्या दाख्ये

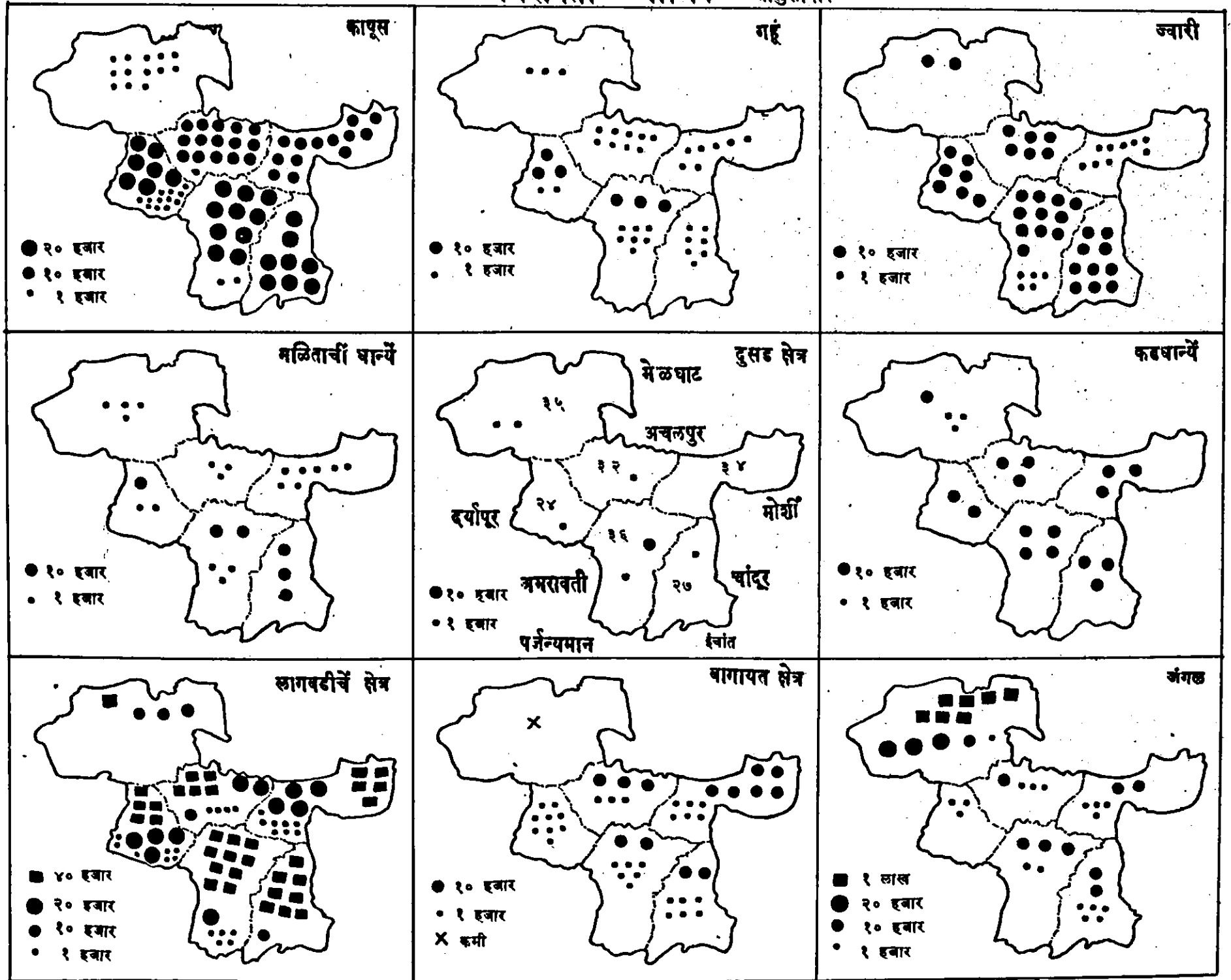
कुम्भोजनी

विहार शेती उपजीवी

अमरावती आर्थिक - तालुकावार

जिल्हा : अमरावती

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढये दर चौ. मैली
१ मेलघाट	१,५४६	२७९	१	५२,३५६	२६,५५०	२५,८०६	९७२	३४
२ अमरावती	८३३	३५३	३	३,१५,४१०	१,६२,३५९	१,५३,०५१	९४३	३७९
३ चांदूर	६९४	२३७	२	१,७८,३२९	९०,४१५	८७,९१४	९७२	२५७
४ मोर्शी	६३३	३३८	३	१,६०,८६३	८१,६६४	७९,१९९	९७०	२५८
५ दर्यापूर	५०५	३४०	२	१,४५,८९०	७४,६९६	७१,१९४	९५३	२८९
६ अचलपूर	४९०	३३०	६	१,७८,३१२	९०,९०९	८७,४०३	९६१	३६४
एकूण अमरावती जिल्हा	४,६९१	१,५६७	१७	१०,३१,१६०	५,२६,५९३	५,०४,५६७	९५८	२२०

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-विगरशेती उपजीविका, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी-शे. प्रमाण	ग्रामवासी-शे. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका-शे. प्रमाण	विगरशेती उपजीविका-शे. प्रमाण	साक्षर पुरुष-शे. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया-शे. प्रमाण	एकूण साक्षर-शे. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ मेलघाट	१०९	९८१	८५६	१४४	२१४	३०१	१२३	५२,३५६
२ अमरावती	३९३	६०७	५७६	४२४	४२०	१७७	३०२	३,१५,४१०
३ चांदूर	१०६	८९४	८३४	१८६	३३८	१०१	२२१	१,७८,३२९
४ मोर्शी	१९८	८०२	८१९	१८१	३३६	९२	२१६	१,६०,८६३
५ दर्यापूर	३१३	७८८	८२८	१७२	३४७	९३	२२३	१,४५,८९०
६ अचलपूर	४२८	५७२	६९०	३१०	४४१	१३८	२९३	१,७८,३१२
एकूण अमरावती जिल्हा	३७४	७२६	७२५	३७५	३७९	१३२	२५८	१०,३१,१६०

जिल्हा अमरावती—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	किंगर क्षेत्री उपयोगातील	शेतीयोग्य पड	चराक रान	झाडे इत्यादि	वाळ पड	इतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ अमरावती	५,४५३	३१७	५२	१४५	११२	२७९	४३	४१	२१६	४,२४८	१३	४,२६१
२ चांदूर	४,४३९	२४९	५७	८१	११४	३५२	३७	५६	१८६	३,३०७	७	३,३१४
३ मोर्शी	३,९८९	२३९	५४	१४६	५९	३००	५३	३४	२२२	२,८८२	४	२,८८६
४ दर्यापूर	३,२४१	३२	४१	८५	२९	७२	१५	१७	७१	२,८७९	७	२,८८६
५ अचलपूर	३,१५३	१२५	५६	१०२	४६	१५०	२८	७	९६	२,५४३	१३	२,५५६
६ मेलघाट	९,८६४	७,७१४	१२४	९१	१५३	२६७	१००	१२८	५८८	६९९	२०	७१९
एकूण	३०,१३९	८,६७६	३८४	६५०	५१३	१,४२०	२७६	२८३	१,३७९	१६,५५८	६४	१६,६२२

जिल्हा अमरावती—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				बागायत विहिरी						एकूण बागायत विहिरी	परगुती वापराच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी		
	सरकारी	खानगी	खानगी	खानगी	सरकारी		खानगी		एकूण					१०० एकरां-हून जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-हून कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी
					बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ अमरावती	—	—	—	—	—	—	१,०९५	६४०	१,०९५	६४०	१,७३५	४,११२	१,८०५	—	१	१
२ चांदूर	—	—	—	—	—	—	८९२	१,२०२	८९२	१,२०२	२,०९४	४,०३२	५७१	—	४	४
३ मोर्शी	२	२	—	—	—	—	४,८१६	१,५३६	४,८१६	१,५३६	६,३५२	१२,६९५	७३	१	—	१
४ दर्यापूर	—	—	—	—	१७	२२	६८९	२६७	७०६	२८९	९९५	१०,२५४	९५२	—	५	५
५ अचलपूर	२	४	—	—	२	—	९६३	९७	९६५	९७	१,०६२	९,०८०	८८३	—	२	२
६ मेलघाट	—	—	—	—	—	—	५	—	५	—	५	२१०	११	—	—	—
एकूण	४	६	—	—	१९	२२	८,४६०	३,७४२	८,४७९	३,७६४	१२,२४३	४०,३८३	४,२९५	१	१२	१३

जिल्हा अमरावती—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खानगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ अमरावती	—	—	२५.७	—	—	२५.७	०.६	—	२५.७	०.६
२ चांदूर	—	—	२५.४	—	०.३	२५.७	०.८	—	२५.७	०.८
३ मोर्शी	१.२	—	६४.६	—	०.१	६५.९	२.३	—	६५.९	२.३
४ दर्यापूर	—	—	८.९	—	—	८.९	०.३	—	८.९	०.३
५ अचलपूर	०.२	—	३१.६	—	१	३२.८	१.३	—	३२.८	१.३
६ मेलघाट	—	—	०.१	—	—	०.१	अ.	—	०.१	अ.
एकूण	१.४	—	१५६.३	—	१.४	१५९.१	१.०	—	१५९.१	१.०

जिल्हा अमरावती—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	खरीप ज्वारी	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	हरभरा	ऊंस	मिरची	हळद	बटाटा	इतर धान्य-पिकें	एकूण धान्य-पिकें	कापूस	उर्दूभूग	इतर किराण धान्य-पिकें	वाण्याची पिकें	एकूण किराण धान्य-पिकें	एकूण बागायत पिकांचें क्षेत्र
१ अमरावती	०.३	०.५	—	—	—	०.२	०.७	७.३	अ.	—	११.४	२०.४	०.४	०.१	४.७	०.१	५.३	२५.७
२ चांदूर	०.२	०.८	—	—	०.१	०.३	१६.९	—	अ.	—	४	२२.४	अ.	—	३.३	—	३.३	२५.७
३ मोर्शी	—	२.७	—	—	—	०.९	१७.१	२.७	—	०.१	३९.७	६३.७	१.२	—	१	०.१	२.४	६५.९
४ दर्यापूर	अ.	अ.	—	—	—	०.३	२.३	—	—	—	३.४	६.१	—	—	२.७	०.१	२.८	८.९
५ अचलपूर	अ.	३	अ.	अ.	—	०.८	१६.१	अ.	—	—	७.६	२८.३	१.२	अ.	३.३	अ.	४.५	३२.८
६ मेलघाट	—	०.१	—	—	—	अ.	अ.	—	—	—	—	०.१	—	—	अ.	—	अ.	०.१
एकूण	०.५	७.१	अ.	अ.	०.१	३	२.४	५९.७	२.८	०.१	६६.९	१४०.९	२.८	०.१	१५	०.३	१८.२	१५९.१

जिल्हा अमरावती—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये									
	तांदूळ	गहू	धानी	खरीप ज्वारी	बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य-पिकें	एकूण धान्य-पिकें
१ अमरावती	८	३७१	—	१,१५४	४६	अ.	—	—	१	१,५७९
२ चांदूर	११	६९	०.१	९९०	४२	अ.	—	—	०.३	१,११२
३ मोर्शी	१	६८	अ.	९०८	३१	०.१	अ.	—	०.३	१,०१०
४ दर्यापूर	०.२	३२२	—	६५९	४	अ.	—	—	०.१	९८५
५ अचलपूर	०.५	९५	—	५८२	८	अ.	०.२	—	०.४	६८६
६ मेलघाट	१०४	३२	३	१९२	२	०.५	२	२१	४५	४०१
एकूण	१२५	९५७	३	४,४८५	१३३	०.६	२	२१	४७	५,७७३

जिल्हा अमरावती—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीय	इतर कढ- धान्ये	एकूण कढधान्ये	एकूण धान्ये व कढधान्ये	रंस
१ अमरावती	३०	७४	२३८	६	—	१४	३६३	१,९४२	०.७
२ चांदूर	२१	६६	१९७	३	३	१९	३०९	१,४२१	०.३
३ मोर्शी	१३	५३	१७८	५	०.३	१५	२६४	१,२७४	०.५
४ दर्यापूर	५३	३१	१०३	१३	अ.	२४	२२३	१,२०८	०.३
५ अचलपूर	१०	२६	१७१	३०	अ.	११	२४८	९३४	०.६
६ मेळघाट	६८	५	२४	६	—	२६	११९	५३०	अ.
एकूण	१९५	२५५	९११	६३	३	१०९	१,५३६	७,३०९	२

जिल्हा अमरावती—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याचीं पिके					फळ-पिके				माजी-पिके				एकूण भाज्या व फळपिके	एकूण अन्नपिके
	मिरची	हळद	घना	लसूण	एकूण मसा- ल्याचीं पिके	केळी	संत्री	इतर फळ-पिके	एकूण फळ पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्याची पिके		
१ अमरावती	३६	अ.	—	०.२	३७	०.६	३	६	९	०.२	०.९	५	६	१५	१,९९४
२ चांदूर	१९	अ.	०.२	अ.	१९	०.४	२	३	५	अ.	०.८	२	३	८	१,४४९
३ मोर्शी	३७	५	०.१	०.२	४३	५	३३	३	४१	०.१	१	६	५	४६	१,३६३
४ दर्यापूर	१६	—	०.२	अ.	१६	०.५	०.३	३	६	—	०.८	२	३	७	१,२३१
५ अचलपूर	५०	अ.	०.१	०.२	५१	०.९	१	९	११	अ.	१	६	५	१६	१,००१
६ मेळघाट	११	—	०.३	—	११	—	—	—	०.१	अ.	अ.	—	०.१	०.२	५४२
एकूण	१६९	५	१	०.६	१७७	७	३९	२४	७०	०.३	५	१७	२२	९२	७,५८०

तालुका	तेलु-पिके				तेल-कियांची पिके							
	कापूस	ताग	इतर तेलु-पिके	एकूण तेलु-पिके	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करळी	जवस	एरंडी	इतर तेल-कियांची पिके	एकूण तेल-कियांची पिके
१ अमरावती	२,०२४	—	१२	२,०३६	१६१	१६	अ.	०.६	५१	०.५	१	२३०
२ चांदूर	१,५७१	०.७	९	१,५८१	२३९	४	अ.	२	३७	०.१	१	२८३
३ मोर्शी	१,३११	—	१३७	१,४४८	५१	१०	अ.	०.५	९	३	—	७३
४ दर्यापूर	१,५२०	—	१०	१,५३०	७	२१	०.४	०.१	९३	०.१	—	१२२
५ अचलपूर	१,५११	—	१४	१,५२५	११	१२	अ.	०.२	४	०.४	१	२८
६ मेलघाट	१३६	—	२	१३८	५	२०	—	—	०.२	०.२	१३	३८
एकूण	८,०७३	०.७	१८४	८,२५८	४७४	८३	०.५	३	१९४	४	१६	७७४

तालुका	अमली व औषधी पिके			धान्याची पिके			इतर किार अन्न-पिके	एकूण किार अन्नपिके
	तेंबाखू	विठ्याची पाने	एकूण अमली व औषधी पिके	ज्वारी	इतर धान्याची पिके	एकूण धान्याची पिके		
१ अमरावती	०.५	०.८	१	—	—	—	—	२,२६७
२ चांदूर	०.१	०.३	०.४	अ.	०.१	०.१	०.१	१,८६५
३ मोर्शी	०.१	०.७	०.८	०.१	०.१	०.२	०.१	१,५२३
४ दर्यापूर	०.२	३	३	—	०.९	०.९	०.१	१,६५५
५ अचलपूर	०.५	२	३	०.७	—	०.७	०.१	१,५५५
६ मेलघाट	—	—	—	अ.	—	अ.	—	१७७
एकूण	१	७	८	१	१	२	०.४	९,०४२

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पीक आलेले क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्न-पिके	किार अन्न-पिके	अन्न-पिके	किार अन्न-पिके	अन्न-पिके	किार अन्न-पिके				
१ अमरावती	१,५६०	२,२११	४३४	५६	१,९९४	२,२६७	४,२६१	१३	४,२४८	४,२४४
२ चांदूर	१,३३७	१,८२८	११२	३७	१,४४९	१,८६५	३,३१४	७	३,३०७	३,३०१
३ मोर्शी	१,२३६	१,५१४	१२७	९	१,३६३	१,५२३	२,८८६	४	२,८८२	२,८३३
४ दर्यापूर	८२४	१,५५९	४०७	९६	१,२३१	१,६५५	२,८८६	७	२,८७९	२,८७२
५ अचलपूर	८४७	१,५५१	१५४	४	१,००१	१,५५५	२,५५६	१३	२,५४३	२,५३८
६ मेलघाट	४०९	१७६	१३३	१	५४२	१७७	७१९	२०	६९९	७०४
एकूण	६,२१३	८,८३९	१,३६७	२०३	७,५८२	९,०४२	१६,६२२	६४	१६,५५८	१६,४९२

यवतमाळ जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ५,२१९ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १९° २६' व २०° ४२' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७७° १८' व ७९° ९' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस अमरावती व वर्धा जिल्हा असून पूर्वेस वर्धा व चांदा जिल्हे येतात. दक्षिणेस आंध्र राज्यातील अदिलाबाद व महाराष्ट्राचे नांदेड व परभणी जिल्हे असून पश्चिमेस अकोला जिल्हा येतो. या जिल्ह्याचे नैर्ऋत्येकडील पुसदचे टोंक जिल्ह्याच्या मुख्य भागापासून थोडे तुटक झाल्यासारखे होऊन आग्नेय दिशेने खाली सुमारे २५ मैल झुकले आहे. तसेच ते थोडे वर उत्तरेकडेही सरकलेले आहे. हा भाग खेरीज केला तर जिल्ह्याचा बाकीचा भाग लांबट तिकोनी असून त्यातील दक्षिणेतर अंतर पश्चिमेकडील भागांत सुमारे ४० ते ४५ मैल येईल. मध्यभागाच्या थोड्या पट्ट्यांत ते आणखी ५ मैल अधिक येईल. पूर्वेकडील वणी तालुक्यांत हे अंतर ३० मैलांपर्यंत कमी होते व पुढे पूर्व टोंकास आणखी कमी होत जाते. नैर्ऋत्य भागातील आग्नेय-ईशान्य दिशेने गेलेला पुसदचा सुमारे ५५ मैल लांबीचा व २० मैल रुंदीचा पट्टा सोडला तर जिल्ह्याचे पूर्व-पश्चिम अंतर उत्तर भागांत सुमारे ६० ते ७० मैल व दक्षिणेकडील भागांत ते ८० ते ९० मैल येईल.

हा जिल्ह्याचा बहुतेक प्रदेश होंगराळ असून वऱ्हाडमध्ये ज्याला बालाघाट म्हणतात ते होंगर यांत पसरलेले आहेत. या जिल्ह्याच्या पूर्वे सरहद्दीवरून वर्धा नदी आग्नेय दिशेने खाली गेली आहे. तिच्या खोऱ्यांतला या जिल्ह्यातील पूर्वेकडचा ५ ते १५ मैल रुंदीचा पट्टा तेवढा सखल मैदानी प्रदेश असून तो वऱ्हाडच्या वरील विस्तृत सखल मैदानी प्रदेशाशी संलग्न आहे. दक्षिणेकडील वणी तालुक्यांत हा पट्टा जास्त रुंद होतो. जिल्ह्याचा बाकीचा भाग होंगराळ असून अनेक लहान-मोठ्या दऱ्याखोऱ्यांनी ठिकठिकाणी तो तुटलेला आहे, त्यामुळे त्यामध्ये विस्तृत पठारे फारशी नाहीत. उंच उंच कडे असलेल्या होंगरांच्या रांगा पूर्व-पश्चिम जिल्ह्यामधून पसरलेल्या आहेत. या जिल्ह्याच्या दक्षिणेकडून पेनगंगा नदी जाते. तिच्या काठावरील प्रदेशांतही ठिकठिकाणी सखल जमिनीचे कांहीं पट्टे आढळून येतात.

वर्धा व पेनगंगा या जिल्ह्यातील मुख्य नद्या असून त्या दोन्हीही सरहद्दीवरून वाहत जातात. वर्धा संपूर्ण पूर्व सरहद्दीवरून जाते व पेनगंगा संपूर्ण दक्षिण सरहद्दीवरून जाऊन जिल्ह्याच्या आग्नेय टोंकाशी सरहद्दीवरच वरून येणाऱ्या वर्षेरी संगम घेते. वर्षेच्या या जिल्ह्यातील उपनद्या म्हणजे बेवळा व निगुंडा या होत. बेवळा अकोला-अमरावतीमधून पूर्वेकडे वाहत येऊन जिल्ह्याच्या उत्तर भागांत

वर्धेस मिळते. दक्षिणेकडे निर्गुंडा वणी तालुक्यांतून आग्नेय दिशेने वर्धेस मिळावयास जाते. पेनगंगेस या जिल्ह्यांत मिळणाऱ्या एकूण सहा उपनद्या आहेत. त्या सर्व तिला जिल्ह्याच्या दक्षिण सरहद्दीवर मिळतात. त्या पश्चिमेकडून पूर्वेकडे क्रमाने पूस, अरुणावती, अडाण, वाघाडी, कुनी व विदर्भा या होत. पूस नदी वाशीममधून आग्नेय दिशेने मिळावयास येते. अरुणावती व अडाण मंगळपतीर व दारुणामधून येतात व शेवटी एकमेकीस मिळून पेनगंगेस मिळतात. वाघाडी व कुनी या यवतमाळमधून दक्षिणेकडे वाहत येतात. विदर्भा वणीच्या दक्षिण भागांतून निगुंडेला जवळजवळ समांतर पूर्वेकडे वाहत जाते.

या जिल्ह्यातील शेतजमीन काळी, तांबूस-काळी, हलकी, तांबडी, बरड अगर मुरमाड अशा निरनिराळ्या वर्गांत मोडणारी आहे. बरीचशी जमीन काळी या सदरांत मोडणारी असली तरी उत्तरेकडील व पूर्वेकडील वर्षेकाठच्या सखल मैदानी प्रदेशातील काळी जमीन व बाकीच्या होंगरभागातील दऱ्याखोऱ्यातील काळी जमीन यामध्ये फरक आहे. पहिली खोल काळी व अत्यंत सुपीक असून इतर भागातील काळी जमीन त्या मानाने उथळ व हलकी आहे. वणी व केळापूर तालुक्यातील जमीन तांबड व हलकी आहे. चुनखडीमिश्र असलेली काळी जमीनही बरीच आहे. होंगरांचे उतारावर तांबड, पांढरट, मुरमाड अगर बरड जमीन आढळते. शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची विहिरीखेरीज दुसरी मोठी साधने नाहीत. दोन लहान तळी आहेत. दक्षिण भागांत नद्यांवरील लहान बंधान्यांनी कांहीं प्रमाणावर शेतीस पाणीपुरवठा केला जातो. नद्यामध्ये खडे घेऊन बाजूच्या शेतीस विहिरीप्रमाणे पाणी उचलून देण्याची पद्धतही कांहीं ठिकाणी आहे.

या जिल्ह्यातील जंगलाचे क्षेत्र ७६८ हजार एकर म्हणजे जिल्ह्याच्या एकूण क्षेत्राच्या सुमारे २३ टक्के क्षेत्र जंगलाचे आहे. या जंगलांतून थोडे सागाचे व इतर हळक्या इमारती लाकडाचे तसेच जळाळ लाकडाचे उत्पादन होते. दक्षिणेकडील पुसद तालुक्यांत व किनवटलातच्या भागांत विशेष जंगल आहे. लाखेचेही थोडे उत्पादन होते. गवत व चराक रान या दृष्टीनेही जंगलाचा बराच उपयोग होतो.

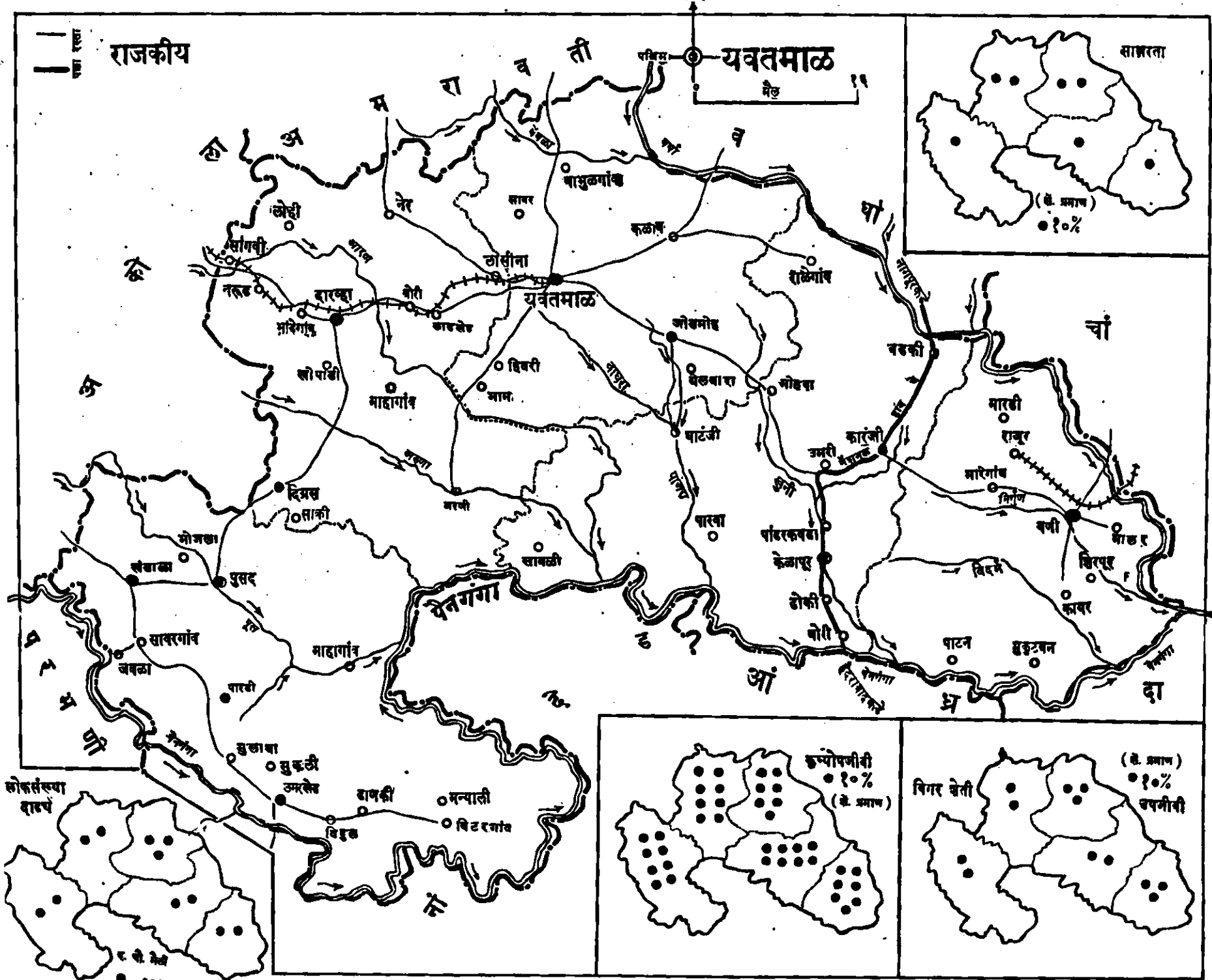
खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने या जिल्ह्यांत वर्धा नदीच्या खोऱ्यांत दगडी कोळसा सांपडतो. विशेषतः वणी भागांत तो सांपडतो. चुनखडी व रंगाची माती तसेच कांहीं ठिकाणी लोखंडाची मातीही आढळते.

या जिल्ह्यातील सर्वसाधारण हवामान समशीतोष्ण असून हा जिल्हा उंचावर असल्यामुळे अमरावती-अकोल्यापेक्षा येथील हवा थंड आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यातील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		माचे ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर		वार्षिक सरासरी				
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ यवतमाळ	०.१२	१.२४	५.५०	१.४७	४२	२१.९३	२६.७८	११	७.८४	९.९०	६३	३५.३९	४१.३९
२ वणी	—	१.०८	५.७९	१.९०	४५	२८.५८	३१.३२	५	३.४२	१०.०१	५९	३७.७९	४४.३१
३ दारुण्डा	०.०३	०.९७	५.३९	१.२९	३५	२१.२२	२३.७५	७	४.७०	८.९८	५६	३१.३४	३४.९९
४ पांढरकवडा	—	१.०८	२.३९	१.५५	४७	३६.०६	२९.७७	६	७.१०	१०.७३	६३	४५.५५	४३.१३
५ विप्रस	—	१.१२	२.३९	१.६३	३८	१६.४७	२४.६१	७	३.१९	९.२०	५३	२२.०५	३६.५६
६ नेर	०.०६	१.२३	३.६८	१.४२	३५	१८.९६	२३.९३	१०	९.०६	८.६५	५४	३१.७६	३५.२३
७ पुसद	१.०२	०.९६	३.३३	१.४१	३६	२३.९३	२४.५१	७	२.९०	९.८१	५१	३१.१८	३६.६९
८ उमरखेड	—	०.९९	२.९७	१.५२	४८	३७.२२	२५.००	६	३.८३	१०.९५	६५	४४.०२	३८.४६
जिल्हा सरासरी	०.१६	१.०९	३.९३	१.५२	४१	२५.५४	२६.४५	७	५.२६	९.७८	५८	३४.८९	३८.८४

राजकीय

यवतमाळ
मैल

साधारता

(क्ष. प्रमाण)
१०%

कुप्योपजीवी
१०%
(क्ष. प्रमाण)

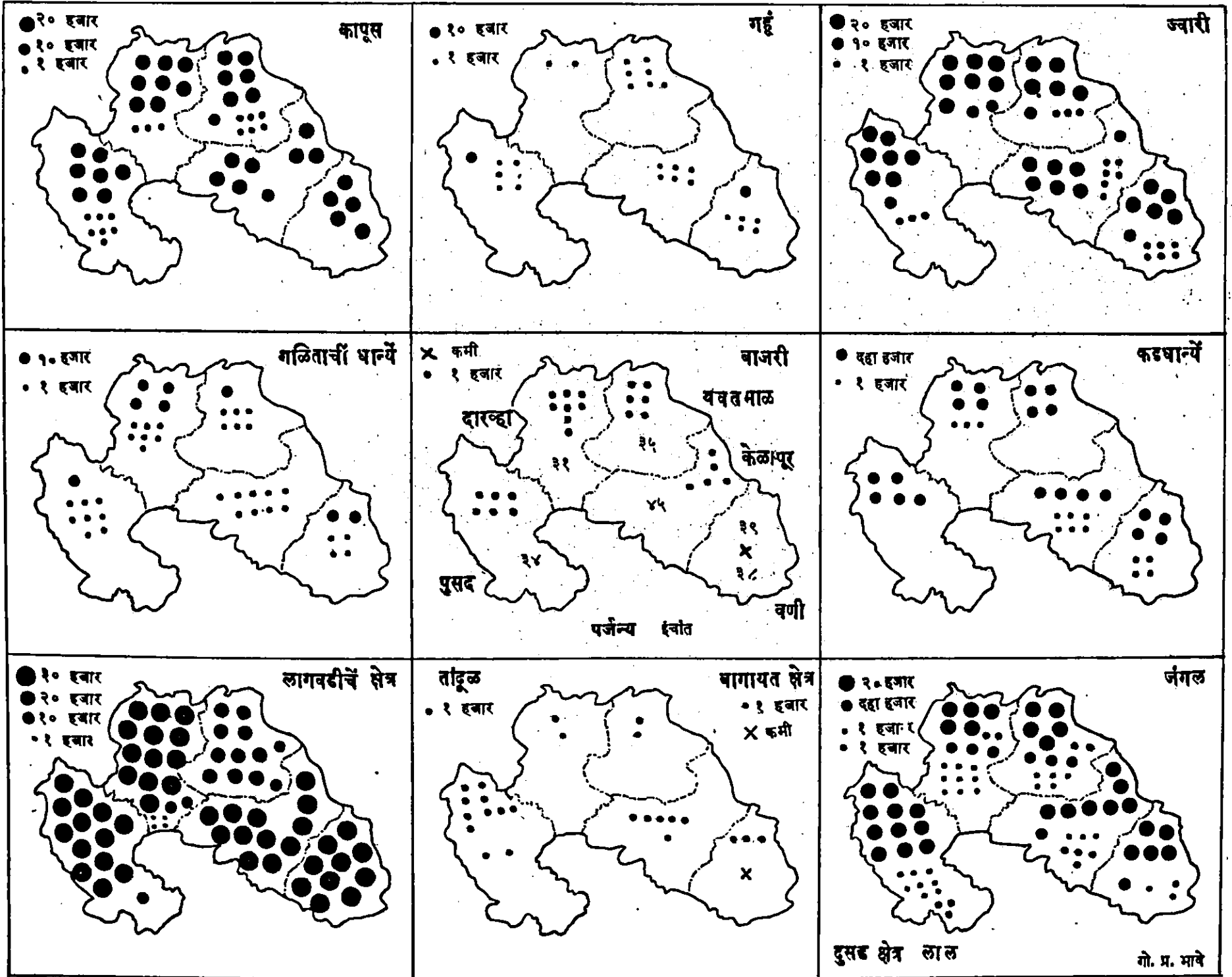
(क्ष. प्रमाण)
१०%
उपजीवी

विगर शेती

लोकसंख्या
वार्षिक

१००

यवतमाळ - आर्थिक

जंगल, लागवड, बागायत, पुसद व पिकांचे क्षेत्र एकरांनी

एकरांचे आंकडेदर्शक चिन्ह नवळचा पूर्णांक धरून केलेले आहे

जिल्हा : यवतमाळ

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढर्प दर चौ. मैली
१ पुसद	१,२८५	३२३	२	२,२१,५७७	१,११,३४३	१,१०,२३४	९९०	१७२
२ यवतमाळ	९०८	३१५	१	१,७७,४५७	९०,०९९	८७,३५८	९७०	१९५
३ वणी	८६२	३१६	१	१,५४,९६९	७७,७७५	७७,१९४	९९३	१८०
४ केळापूर	१,०८६	३४०	२	१,६६,७२०	८२,७४४	८३,९७६	१०१५	१५४
५ दारण्हा	१,०७८	३४०	२	२,११,२५९	१,०६,५६१	१,०४,६९८	९८३	१९६
एकूण अमरावती जिल्हा	५,२१९	१,६३४	८	९,३१,९८२	४,६८,५२२	४,६३,४६०	९८९	१७९

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शे. प्रमाण	ग्रामवासी शे. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शे. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शे. प्रमाण	साक्षर पुरुष शे. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शे. प्रमाण	एकूण साक्षर शे. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ पुसद	११.६	८८.४	८४.३	१५.७	१७.७	३.२	१०.५	२,२१,५७७
२ यवतमाळ	२०.३	७९.७	७०.१	२९.९	२६.९	८.६	१७.९	१,७७,४५७
३ वणी	९.५	९०.५	७४.७	२५.३	१५.३	३.०	९.२	१,५४,९६९
४ केळापूर	७.६	९२.४	७९.७	२०.३	१८.२	४.८	११.५	१,६६,७२०
५ दारण्हा	१०.७	८९.३	८२.१	१७.९	२७.३	५.६	१६.५	२,११,२५९
एकूण यवतमाळ जिल्हा	१२.०	८८.०	७८.७	२१.३	२१.८	४.७	१३.३	९,३१,९८२

जिल्हा यवतमाळ — जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी - १९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	किंगर शेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पड	चराक रान	झाडे इत्यादि	वाळ पड	इतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ यवतमाळ	५,८०९	१,३६५	३४७	१९५	१३१	१३२	७२	१००	२४९	३,२१८	२१	३,२३९
२ दारव्हा	६,९०५	१,३८६	१६४	२०१	१६६	१६३	२०	४०	६१७	४,१४८	१५	४,१६३
३ पुसद	८,२२३	२,२८०	७६३	१८४	१०६	३२०	१३	६५	४४७	४,०४५	२५	४,०७०
४ केळापूर	६,९४९	१,५३५	४१४	१६९	१७१	१६६	४१५	१७६	३१८	३,५८५	३९	३,६२४
५ वणी	५,५२१	१,११८	२६०	२०७	१७४	१८६	९५	११०	३३०	३,०४१	१५	३,०५६
एकूण	३३,४०७	७,६८४	१,९४८	९५६	७४८	९६७	६१५	४९१	१,९६१	१८,०३७	११५	१८,१५२

जिल्हा यवतमाळ — पाणी-पुरवठ्याची साधने - १९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				टयूब विहिरी			इतर बागायत विहिरी				एकूण इतर बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या पड विहिरी	तळी		एकूण	
	सरकारी	लांबी मैल	खाजगी	लांबी मैल	सरकारी	खाजगी	एकूण	सरकारी		खाजगी				१०० एकरा-पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरा-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी		
								बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ यवतमाळ	—	—	—	—	—	—	—	—	—	५८२	२९५	८७७	३,७३७	८०१	—	—	—
२ दारव्हा	—	—	—	—	—	—	—	—	—	१,३०९	६५५	१,९६४	५,१०१	९९५	—	—	—
३ पुसद	—	—	—	—	१२	६१८	—	—	—	४६७	२७३	७४०	३,५७०	३५३	—	—	—
४ केळापूर	—	—	—	—	३	—	—	—	—	६०२	१५	६१७	३,०४५	६११	—	—	—
५ वणी	१	२	—	—	—	—	—	—	—	१०९	—	१२०	३,३६०	८८	—	२	२
एकूण	१	२	—	—	१५	६२१	—	—	—	३,०६९	१,२४९	४,३१८	१८,७५३	२,८४८	—	२	२

जिल्हा यवतमाळ — निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र - १९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकरं बागायत पिकांचे क्षेत्र	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ यवतमाळ	—	—	१२.४	—	—	१२.४	०.४	—	१२.४	०.४
२ दारव्हा	—	—	११.२	—	०.१	११.३	०.३	०.८	१२.१	०.३
३ पुसद	—	—	१४.४	—	२.१	१६.५	०.४	१.१	१७.६	०.४
४ केळापूर	—	—	१२.८	—	—	१२.८	०.४	०.३	१३.१	०.४
५ वणी	१.९	—	४.४	०.१	—	६.४	०.२	—	६.४	०.२
एकूण	१.९	—	५५.२	०.१	२.२	५९.४	०.३	२.२	६१.६	०.३

जिल्हा यवतमाळ—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	मका	हरभरा	ऊंस	भिरची	आले	हळद	बटाटा	इतर अन्नपिकें*	एकूण अन्नपिकें	कापूस	इतर भिरपिकें	चान्याची पिकें	एकूण भिरपिकें	एकूण बागायत पिकांचें क्षेत्र
१ यवतमाळ	अ.	०.२	—	—	०.४	५.४	—	—	—	६.२	१२.२	०.१	०.१	—	०.२	१२.४
२ दारव्हा	—	०.९	—	—	१.१	५.२	अ.	—	अ.	४.९	१२.१	—	—	—	—	१२.१
३ पुसद	०.८	३.७	अ.	—	२.४	१.७	—	०.४	—	७.७	१६.७	—	०.६	०.३	०.९	१७.६
४ केळापूर	०.३	०.६	अ.	अ.	०.६	३.३	—	०.१	—	४.९	९.९	२.१	०.९	०.२	३.२	१३.१
५ वाणी	१.२	०.१	—	—	०.७	०.९	—	—	—	३	५.९	—	०.५	—	०.५	६.४
एकूण	२.३	५.५	०.१	अ.	५.२	१६.५	अ.	०.५	अ.	२६.७	५६.८	२.२	२.१	०.५	४.८	६१.६

जिल्हा यवतमाळ—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये											एकूण धान्ये
	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्ये	
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ यवतमाळ	३३	६५	—	१,१२९	—	१,१२९	६०	०.१	—	—	१	१,२८७
२ दारव्हा	३२	२४	अ.	१,४१९	—	१,४१९	७५	०.१	०.२	०.१	२	१,५५३
३ पुसद	८९	१६४	—	१,५३४	अ.	१,५३४	५८	०.२	अ.	०.१	८	१,८५३
४ केळापूर	५३	६४	—	१,३६४	—	१,३६४	४८	०.१	—	०.१	०.६	१,५२९
५ वाणी	२९	१४५	—	१,१६३	—	१,१६३	७	०.१	—	—	०.५	१,३४६
एकूण	२३६	४६२	अ.	६,६०९	अ.	६,६०९	२४८	०.६	०.२	०.३	१२	७,५६८

जिल्हा यवतमाळ—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कढधान्ये							एकूण धान्ये व कढधान्ये	ऊंस
	हरभरा	भूग	तूर	उडीद	कुळीथ	इतर कढधान्ये	एकूण कढधान्ये		
१ यवतमाळ	३१	११८	१८७	२१	०.१	१८	३७५	१,६६२	०.४
२ दारव्हा	२४	१०५	१८२	१०६	०.१	१६	४३३	१,९८६	१
३ पुसद	६१	११६	२०५	१०१	०.१	१७	५०१	२,३५४	२.४
४ केळापूर	४९	१४२	२२६	१७	१	२२	४५७	१,९८६	०.६
५ वाणी	३९	१४१	२००	२	१०	४६	४३७	१,७८३	०.७
एकूण	२०४	६२२	१,०००	२४७	११	११९	२,२०३	९,७७१	५

* इतर अन्नपिकें - ज्वारी, बाजरीखेरीज.

जिल्हा यवतमाळ—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके						फळ-पिके				माजी-पिके			एकूण माज्या व फळ-पिके	एकूण अन्न-पिके
	मिरची	हळद	घना	लसूण	इतर मसा- त्याची पिके	मसा- त्याची पिके	केळी	संत्री व मोसंबी	इतर फळ- पिके	एकूण फळ- पिके	कांदा	इतर माज्या	एकूण माज्यांची पिके		
१ यवतमाळ	२२	०.१	०.८	०.२	१	२४	०.५	०.६	२	३	१	५	६	९	१,६९६
२ दारव्हा	२१	अ.	०.२	०.२	—	२१	०.५	०.५	२	३	१	८	९	१२	२,०२०
३ पुसद	१६	०.३	०.७	०.३	१	१८	२	०.८	१	४	१	६	७	११	२,३८६
४ केळापूर	१७	०.१	०.७	०.५	१	१९	०.४	०.५	२	३	०.९	५	६	९	२,०१४
५ वणी	१७	—	०.९	०.२	—	१८	अ.	०.२	१	१	२	५	७	८	१,८१०
एकूण	९३	०.५	३	१	३	१००	३	३	८	१४	६	२९	३५	४९	९,९२६

जिल्हा यवतमाळ—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु-पिके			तेल-बियांची पिके							अमली व औषधी पिके			चाण्याची पिके ज्वारी	एकूण अन्न-पिके	
	कापूस	इतर तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करडी	जवस	एरंडी	इतर तेल- बियांची पिके	एकूण तेल- बियांची पिके	तंबाखू	विद्याची पाने			एकूण अमली व औषधी पिके
१ यवतमाळ	१,३६०	२४	१,३८४	१२०	१५	अ.	०.२	२५	०.१	—	१६०	अ.	—	अ.	—	१,५४३
२ दारव्हा	१,६५०	१८	१,६६८	४५०	२०	०.१	०.२	३	०.२	—	४७३	—	०.१	०.१	—	२,१४३
३ पुसद	१,४७२	३५	१,५०७	१२९	२७	२	६	९	२	१	१७६	०.७	०.३	१	०.३	१,६८४
४ केळापूर	१,४९७	३१	१,५२८	४१	२७	०.४	०.१	२३	०.१	१	९२	०.१	—	०.१	०.२	१,६१०
५ वणी	९८८	२०	१,००८	२०	८०	२	—	१३५	०.९	—	२३८	०.८	—	०.८	—	१,२४६
एकूण	६,९६७	११८	७,०८५	७६०	१६९	४	६	१९५	३	३	१,१३९	३	०.४	२	०.५	८,२२६

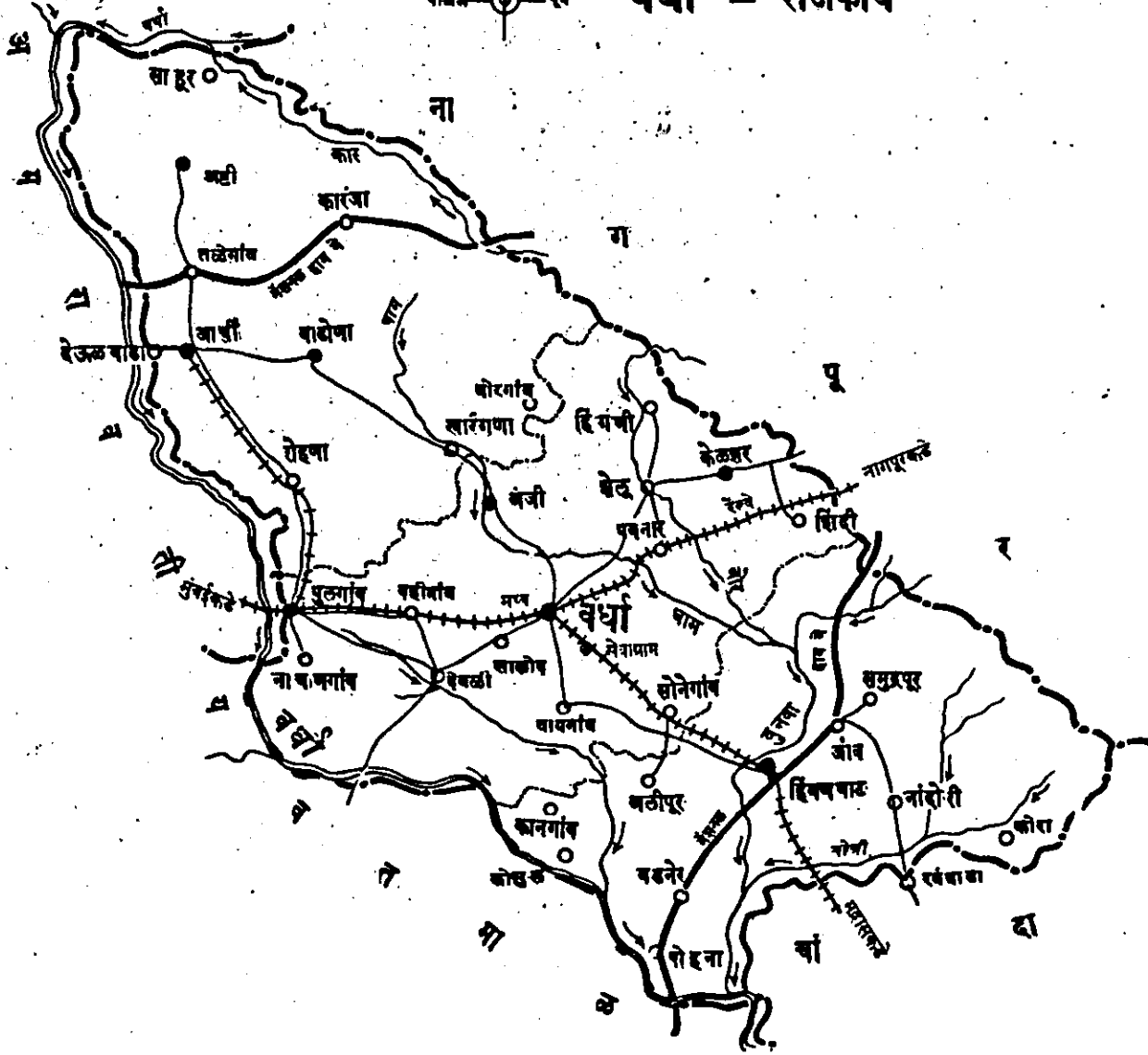
जिल्हा यवतमाळ—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लाग- वडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जाता)	पीक आलेख क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	बिगर अन्नपिके	अन्नपिके	बिगर अन्नपिके	अन्नपिके	बिगर अन्नपिके				
१ यवतमाळ	१,५९९	१,५१९	९७	२४	१,६९६	१,५४३	३,३३९	२१	३,३१८	३,२०४
२ दारव्हा	१,९७२	२,१३९	४८	४	२,०२०	२,१४३	४,१६३	१५	४,१४८	४,१०८
३ पुसद	२,१५८	१,६६७	२२८	१७	२,३८६	१,६८४	४,०७०	२५	४,०४५	३,८५१
४ केळापूर	१,९००	१,५८७	११४	२३	२,०१४	१,६१०	३,६२४	३९	३,५८५	३,५६८
५ वणी	१,६०१	१,१०९	२०९	१३७	१,८१०	१,२४६	३,०५६	१५	३,०४१	३,०१५
एकूण	९,२३०	८,०२१	६९६	२०५	९,९२६	८,२२६	१८,१५२	११५	१८,०३७	१७,७४६

* इतर तंतुपिके—तागाखेरीज

वर्धा - राजकीय

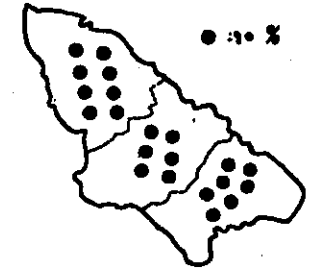
सोहसंन्या वार्ध

● १०० (१.००.३.)

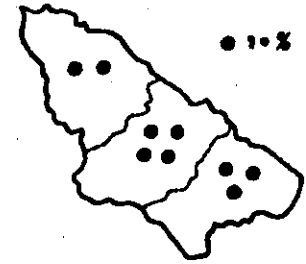
कुपधोपजीवी
क्षेत्र प्रमाण

● १०० %

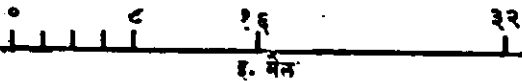
विगर
क्षेत्री उपजीवी
क्षेत्र

● १०० %

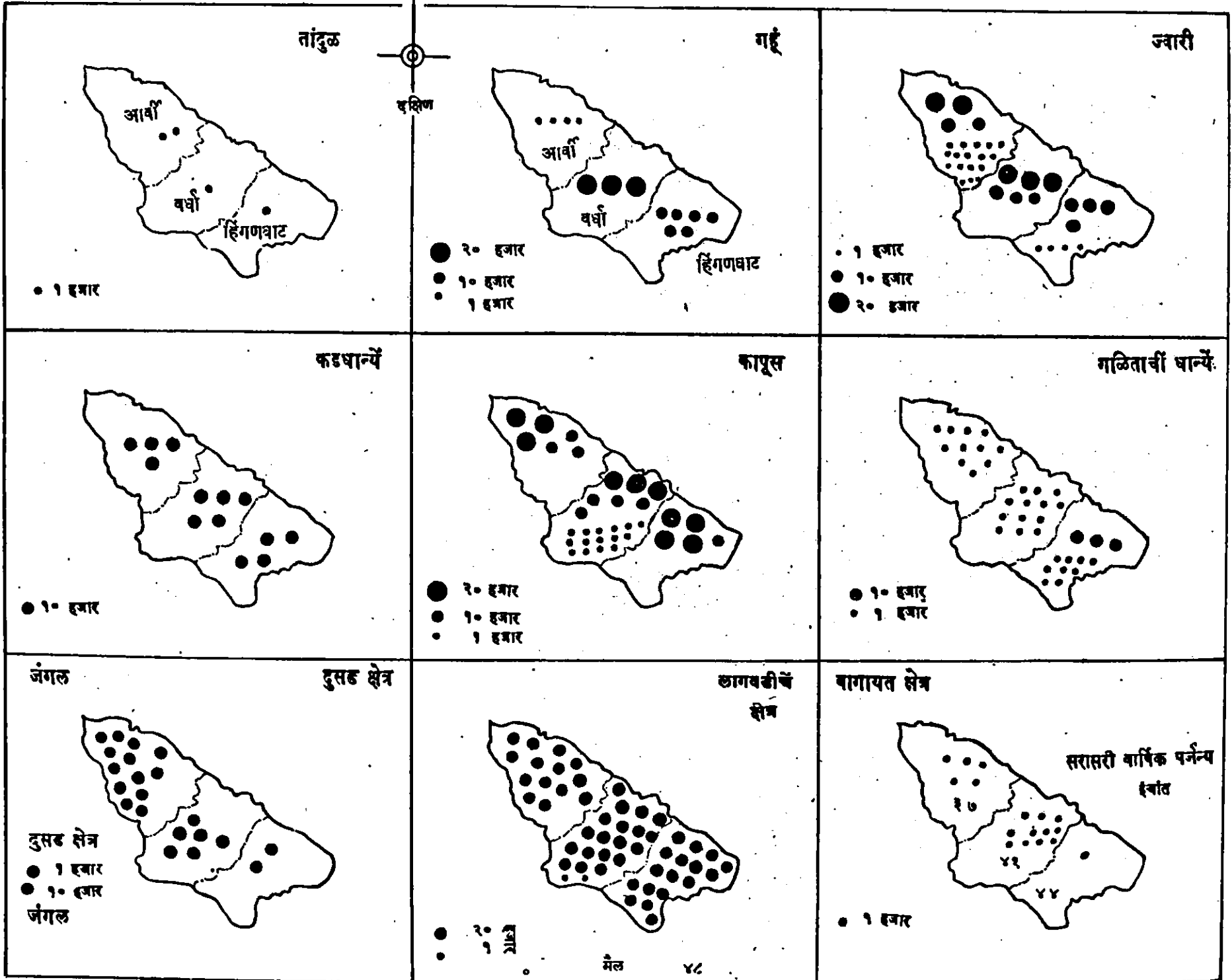
सावर
क्षेत्र प्रमाण

● १०० %

वधो-आर्थिक

उत्तर
दक्षिण

जंगल, लागवड, बागायत, दुसड व पिकांचे क्षेत्र एकरीची एकरीचे आंकडे वसक किंन्

जवळचा पूर्णांक एकर वा शेकडा घसून केलेले आहे.

जो. प्र. भावे

वर्धा जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र २४३४ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश २०° १८' व २१° २१' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७८° ४' व ७९° १५' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस अमरावती जिल्ह्यांतील मोशी तालुका येतो व पूर्वेस नागपूर जिल्हा येतो. दक्षिणेस चांदा व यवतमाळ व पश्चिमेस यवतमाळचा उत्तरभाग व अमरावती जिल्हा येतो. हा जिल्हा लहान असून त्याचा एक तिरकस लांबट पट्टा एखाद्या उलट्या पाचराप्रमाणे वऱ्हाडचे अमरावती-यवतमाळ जिल्हे व नागपूर यामध्ये शिरलेला आहे. त्याचे निमुळते टोंक वर वायव्येकडे असून जाड बाजू खाली आग्नेयीकडे आहे. या आग्नेय-ईशान्य दोन टोंकांतील अंतर सुमारे ८० ते ८५ मैल येईल. या पट्ट्याची जाडी दक्षिणेकडील अर्ध्या भागांत ३० ते ३२ मैल असून तेथून वर वायव्येकडे तो निमुळता होत गेला आहे. तथापि तो एकदम निमुळता होत नाही. शेवटच्या टोंकाच्या जरा अलीकडे देखील ही जाडी १०.१२ मैलांपर्यंत आहे.

या जिल्ह्याचा उत्तरेकडील भाग म्हणजे संपूर्ण आर्वी तालुका व वर्धा तालुक्याचा ईशान्येकडील थोडा भाग पूर्णपणे डोंगराळ असून सातपुड्याच्या रांगांचे हे फाटे आंत शिरलेले आहेत. दक्षिणेकडील बाकीचा भाग उंचसखल मैदानी प्रदेश असून त्यामधून कोठे कोठे लहान टेकड्या अगर उंचवटे डोकावतात. उत्तरेकडील डोंगरांच्या रांगा आग्नेय दिशेने पसरलेल्या असून त्यांची खोरीहि आग्नेय दिशेनेच खाली पसरलेली आहेत. बहुतेक डोंगरमाथे सपाट आहेत. २ हजार फुटांपेक्षा कोणताहि डोंगर उंच नाही आणि त्यांची सर्वसाधारण उंची बारा-तेराशे फुटांपर्यंत आहे. उत्तरेकडील हे डोंगर दक्षिणेकडील मैदानी प्रदेशांत विसर्जित होतात. खालचा वर्धा व हिंगणघाट तालुक्यांचा भाग सुपीक मैदानी प्रदेश आहे. तथापि उत्तरेकडेहि थोडा सुपीक मैदानी प्रदेश आहे व तो वर्धा-हिंगणघाटापेक्षा सरस आहे. हा भाग म्हणजे उत्तरेकडील वर्धा नदीच्या काठचा. ६ ते १६ मैल रुंदीचा हा पट्टा असून तो आंतील डोंगरांच्या पायथ्यापर्यंत गेलेला आहे. जिल्ह्यांतील हा अत्यंत सुपीक जमिनीचा भाग मानला जातो. दक्षिणेकडील सपाट मैदानी प्रदेशांत झाडी फारशी नसून (कोठे कोठे बाभळीची झाडे आहेत) जमिनीतील पिके काढली गेल्यानंतर एकंदर प्रदेश ओसाड व उजाड दिसतो. यांतील जमीन काळी किंवा तांबूस-काळी असली तरी ती फारशी खोल नसून त्याखाली जवळच खडक लागतो.

मुलताईच्या डोंगरपठारावर उगम घेऊन वर्धा नदी खाली वहात येते ती वऱ्हाडचे जिल्ह्यांची पूर्व सरहद्द संपूर्णपणे सीमित करित जाते व त्यामुळे नागपूर, वर्धा व चांदा हे विदर्भातील पूर्वेकडेचे जिल्हे वऱ्हाडपासून विभागले जातात.

वर्धा जिल्ह्याची तर संपूर्ण पश्चिम सरहद्द या नदीनेच सीमित केली आहे. या जिल्ह्यांतील तिची मुख्य उपनदी म्हणजे वण ही नागपूरकडून खाली वहात येते व या जिल्ह्याचे दक्षिणभागांतून वाहत जाऊन अगदी दक्षिण टोंकाला तिला मिळते. वणला या जिल्ह्यामध्ये जिल्ह्याच्या मध्यभागांतील डोंगरांतून खाली दक्षिणेकडे व आग्नेयीकडे वाहत येणाऱ्या बोर व घाम या नद्या मिळतात. त्या प्रथम एकमेकीस मिळतात व पुढे त्यांचा संयुक्त प्रवाह वणला मिळतो. असोदा नांवाची आणखी एक लहान नदी आर्वीच्या डोंगरांतून खाली वाहत येते व वर्षेस मिळते. ही नदी घामच्या पश्चिमेकडून तिला जवळजवळ समांतर खाली वाहत येते. दक्षिण भागांत आणखी पोत्रा या नांवाची लहान नदी पूर्वेकडून येऊन वर्षेस मिळते.

या जिल्ह्यांतील बहुतेक शेतजमीन काळी किंवा तांबूस-काळी असून तिच्या तळाशी सर्वत्र काळा खडक आहे. खडकावर काळ्या मातीचे जाड अगर पातळ थर सर्वत्र पसरलेले आहेत. कांही इंचांपासून ते १० फुटांपर्यंत या मातीच्या थरांची जाडी असून सर्वसाधारण जाडी दोन फूट येईल. शिवाय या काळ्या जमिनीत बहुतेक सर्वत्र चुनखडी मिसळलेली आढळते. आर्वी तालुक्यांत वर्षेच्या पूर्वकाठावर मात्र अत्यंत सुपीक काळी खोल जमीन आहे व ती खोल काळी कापसाची या सदरांत मोडणारी आहे. आर्वी तालुक्याचा बाकीचा भाग डोंगराळ असून त्यांत हलकी, काळी अगर तांबूस, तसेच बरड व मुरमाळ जमीन आहे. वर्धा तालुक्यांतील हलक्या व बरड जमिनीचा कांही भाग सोडला तर हिंगणघाट व वर्धा तालुक्यांत सर्वत्र काळी सुपीक जमीन आहे. या काळ्या जमिनीपैकी जवळ-जवळ तीनचतुर्थांश जमिनीत वर सांगितल्याप्रमाणे चुनखडी मिश्र असली तरी गन्हाचे पिकास ती उत्तम असते. शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची विहिरीशिवाय दुसरी मोठी साधने नाहीत. पंचवार्षिक योजनांचे कार्यक्रमांत बोर नदीवर धरण बांधण्याची योजना आंखली आहे.

या जिल्ह्यामध्ये जंगलाचे क्षेत्र सुमारे १६३ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे १० टक्के जंगल आहे. बहुतेक जंगल उत्तरेकडील आर्वी भागांत आहे. हलक्या प्रतीचा साग तसेच इतर हलके इमारती लाकूड व जळाळ लाकूड यांचे यांतून उत्पादन होतं. गवत व चराक रान या दृष्टीनेहि या जंगलचा उपयोग होतो.

खनिज संपत्तीच्या दृष्टीने काळा इमारती दगड व चुनखडी यांपेक्षा विशेष महत्त्वाची खनिजे या जिल्ह्यांत सांपडत नाहीत.

या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान ५६° व कमाल उष्णतामान १०९° फॅरेनाइट येईल. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्य- मापक केंद्र -	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट			सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी		
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ वर्धा	००३	१०२६	५०९८	१०५८	४०	२९०२५	२८०९२	८	६०६	१००८०	६१	४१३२	४२०५६
२ हिंगणघाट	—	१०२४	४०८५	१०५०	४१	३१०८८	३१०१०	८	७५९	१००४६	६४	४४३२	४४३०
३ आर्वी	X	१०१६	X	१०२७	X	X	२६००३	X	X	८०९०	X	X	३७३६
जिल्हा सरासरी	०००१	१०२६	५०४१	१०५४	४०	३००५७	३००००	८	६०८३	१००६३	६२	४२०८२	४३०४३

जिल्हा : वर्धा

क्षेत्रफल, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	त्रिया	हजार पुरुषांस त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचें दाढर्य दर चौ. मैली
१ हिंणघाट	७२९	२८९	१	१,४३,६५८	७१,६६२	७१,९९६	१,००४	१९७
२ वर्धा	८१५	३२०	४	२,५०,८५५	१,२७,१९७	१,२३,६५८	९७२	३०८
३ आर्वी	८९०	३२१	२	१,४४,३९०	७२,८९२	७१,४९८	९८१	१६२
एकूण वर्धा जिल्हा	२,४३४	९३०	७	५,३८,९०३	२,७१,७५१	२,६७,१५२	९८३	२२१

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीवक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर त्रिया शें. प्रमाण	ए. साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ हिंणघाट	२२.९	७७.१	६६.३	३३.७	२३.७	६.७	१५.२	१,४३,६५८
२ वर्धा	२८.३	७१.७	५८.६	४१.४	३५.४	११.२	२३.५	२,५०,८५५
३ आर्वी	१५.२	८४.८	७५.६	२४.४	३०.३	८.८	१९.७	१,४४,३९०
एकूण वर्धा जिल्हा	२३.४	७६.६	६५.२	३४.८	३०.१	८.५	१९.४	५,३८,९०३

जिल्हा वर्धा — जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	शेतरी क्षेत्रातील उपयोगातील	शेतीयोग्य पढ	चराक रान	झाडे इत्यादि	चाळ पढ	इतर पढ	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ वर्धा	५,४७५	४७८	७६	३८४	१६८	३४८	१३	६९	११४	३,८२५	१३	३,८३८
२ भावी	५,३७७	१,०१०	५९	३४३	३२४	५७८	२३२	४७	१०५	२,७७९	२५	२,८०४
३ हिंगणघाट	४,६८५	१३७	६०	२३२	२१५	४२८	४९	५७	११०	३,३९७	७	३,४०४
एकूण	१५,५३७	१,६२५	१९५	८५९	७०७	१,३५४	२९४	१७३	३२९	१०,००१	४५	१०,०४६

जिल्हा वर्धा — पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	पाट-कालवे		ट्यूब विहिरी			इतर बागायत विहिरी				एकूण इतर बागायत विहिरी	घरगुती वापराच्या विहिरी	पढ विहिरी	तळी		
	सरकारी	खाजगी	सरकारी	खाजगी	एकूण	सरकारी		खाजगी					१०० एकरां-पेक्षा जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र भिजणारी	एकूण तळी
						बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या						
१ वर्धा	—	—	—	१	१	३	१४	१,९७७	४३०	२,४२४	३,००२	३,६७७	—	—	—
२ भावी	—	—	—	—	—	४	४	१,३९६	१,२५६	२,६६०	३,४६०	३,८१८	—	—	—
३ हिंगणघाट	—	—	—	—	—	५	२	५८२	१३५	७१४	१,५०७	३,१७५	—	६	६
एकूण	—	—	—	१	१	१२	२०	३,९५५	१,८११	५,७६६	७,९६९	१०,६७०	—	६	६

जिल्हा वर्धा—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसढ बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ वर्धा	—	—	४७.५	—	०.४	४७.९	१.३	२.७	५०.६	१.३
२ भावी	—	—	४६.३	—	०.४	४६.७	१.७	०.४	४७.१	१.७
३ हिंगणघाट	—	—	१२	०.७	०.९	१३.६	०.४	अ.	१३.६	०.४
एकूण	—	—	१०५.८	०.७	१.७	१०८.२	१.१	३.१	१११.३	१.१

जिल्हा वर्धा—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी खरीप	बाजरी	मका	हतर धान्ये		कडधान्ये	रेंस	मिरची	हळद	सदाटा	हतर अन्न-पिके	एकूण अन्नपिके	कापूस	हतर विंगार अन्नपिके	चाण्याची पिके	एकूण विंगार अन्नपिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
						नाचणी व हलकी धान्ये	हरभरा												
१ वर्धा	०३	३०४	०१	०१	०१	अ.	०२	अ.	०८	१७९	अ.	—	२५०४	४८३	१-१	०९	०३	२३	५०६
२ आर्वी	०१	५२	०१	—	—	अ.	०१	अ.	०६	१२९	अ.	अ.	२५०८	४५०४	१-१	०६	—	१७	४७१
३ हिंगणघाट	०२	०७	अ.	—	—	—	—	अ.	०१	४८	०८	अ.	६	१२९	०५	०२	—	०७	१३६
एकूण	०६	९३	०२	०१	०१	०१	०७	०१	१६	३५६	०९	०१	५७२	१०६६	२७	१७	०३	४७	१११३

जिल्हा वर्धा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये									
	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	हतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके
				खरीप	रब्बी	एकूण				
१ वर्धा	९	३०९	—	१,२९६	०५	१,२९६	०७	०१	०१	१,६१५
२ आर्वी	२३	४१	०१	९६२	०७	९७३	३	अ.	०१	१,०३१
३ हिंगणघाट	७	६८०	—	८३५	६	८४१	अ.	अ.	०१	१,५२८
एकूण	३९	१,०३०	०१	३,०९३	७	३,१००	४	०२	०३	४,१७४

जिल्हा वर्धा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीथ	हतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये	रेंस
१ वर्धा	२५	१५७	२६३	०९	३	४०	४८८	२,१०३	०८
२ आर्वी	२७	७८	२६५	७	०४	१२	३९०	१,४२१	०६
३ हिंगणघाट	३५	९८	१८९	०५	२२	३२	३७५	१,९०३	०२
एकूण	८७	३३३	७१७	८	२४	८४	१,२५३	५,४२७	२

जिल्हा वर्धा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके						फळ-पिके				भाजी-पिके				एकूण माली व फळ-पिके	इतर अन्न पिके	एकूण अन्न-पिके
	मिरची	हळद	धना	लसूण	इतर मसाल्या-ची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	संत्रा व मोसेंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्यांची पिके			
१ वर्धा	२४	अ.	१	०.१	१	२६	४	६	४	१४	—	५	९	१४	२८	०.३	२,१५८
२ आर्वी	१५	अ.	०.५	०.१	—	१६	०.७	१८	३	२२	अ.	३	४	७	२९	०.३	१,४६७
३ हिंगणघाट	२४	१	२	०.१	—	२७	०.१	१	१	२	अ.	२	४	६	८	०.४	१,९३९
एकूण	६३	१	४	०.३	१	६९	५	२५	८	३८	०.१	१०	१७	२७	६५	१	५,५६४

जिल्हा वर्धा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-१९५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतु-पिके				तेल-बियांची पिके						अमली व औषधी पिके			बाऱ्याची पिके गवत	इतर बिगर अन्न-पिके	एकूण बिगर अन्न-पिके
	कापूस	इतर तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	सुईमूग	तीळ	करवी	जवस	एरंडी	इतर तेल-बियांची पिके	एकूण तेल-बियांची पिके	तंबाखू	विड्याची पाने	एकूण अमली व औषधी पिके			
१ वर्धा	१,५४४	२	१,५४६	३१	६	अ.	१५	०.१	—	१३२	अ.	—	अ.	२	०.१	१,६८०
२ आर्वी	१,३१४	६	१,३२०	१०	२	अ.	२	०.१	१	१५	०.१	०.३	०.४	३	०.१	१,३३७
३ हिंगणघाट	१,०७२	३	१,०७५	अ.	१८०	अ.	२०६	२	—	३८८	अ.	—	अ.	१	अ.	१,४६५
एकूण	३,९३०	११	३,९४१	४१	१८८	०.१	३०३	२	१	५३५	०.१	०.३	०.४	६	०.२	४,४८२

जिल्हा वर्धा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचें क्षेत्र	पैकी दुसढ क्षेत्र	एकूण लाग-वडीचें क्षेत्र (दुसढ वजा जातां)	पीक आलेलें क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्न पिके	बिगर अन्न पिके	अन्न पिके	बिगर अन्न पिके	अन्न पिके	बिगर अन्न पिके				
१ वर्धा	१,८१४	१,५८०	३४४	१००	२,१५८	१,६८०	३,८३८	१३	३,८२५	३,८३८
२ आर्वी	१,३९३	१,३३४	७४	३	१,४६७	१,३३७	३,८०४	२५	३,७७९	३,८०४
३ हिंगणघाट	१,१९८	१,०७८	७४१	३८७	१,९३९	१,४६५	३,४०४	७	३,३९७	३,४०४
एकूण	४,४०५	३,९९२	१,१५९	४९०	५,५६४	४,४८२	१०,०४६	४५	१०,००१	१०,०४६

* इतर तंतुपिके—तागाखेरीज

नागपूर जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ३८३४ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश २०° ३५' व २१° ४४' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७८° ४५' व ७९° ४०' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस मध्यप्रदेशातील छिंदवाडा व शिवणी जिल्हे येतात. व पूर्वेस भंडारा जिल्हा येतो. दक्षिणेस चांदा व वर्धा जिल्हे असून पश्चिमेस वर्धा जिल्हा येतो. अमरावती जिल्ह्याचा ईशान्य कोपरा-मोर्शी तालुका-त्याच्या पश्चिम सरहद्दीस मिळला आहे. या जिल्ह्याचा आकार साधारणपणे त्रिकोणी असून त्रिकोणाचा पाया पूर्वेस भंडार्याच्या सरहद्दीस मिळलेला व टोक वायव्येकडे उमरावतीच्या सरहद्दीस मिळलेले आहे. त्रिकोणाच्या उत्तर बाजूकडील पूर्व-पश्चिम अंतर सुमारे ८० मैल येईल व पायाकडील दक्षिणेत्तर अंतर सुमारे ७० ते ७५ मैल येईल. तसेच वर्धाच्या सरहद्दीकडील त्रिकोणाच्या दक्षिण बाजूची लांबी सुमारे ७५ मैल येईल.

नागपूर जिल्ह्याचा एकंदर प्रदेश सातपुड्याच्या दक्षिणेकडील सखल मैदानी प्रदेशांत मोडतो. या जिल्ह्याच्या उत्तर सरहद्दीवरून सातपुड्याची रांग गेली असून तिचा एक विचोळा फाटा या जिल्ह्याच्या उत्तर भागांत शिरतो व पश्चिमेकडून पूर्वेकडे पसरतांना त्याची जाडी वाढत जाते. त्याला लागूनच दक्षिणेकडे अंबागड टेकड्यांची (रामटेकचे डोंगर) पश्चिम बाजू येते. दुसरी एक लहान टेकड्यांची रांग या जिल्ह्याच्या पश्चिम सरहद्दीच्या बाजूने आग्नेय दिशेने खाली पसरत जाते. मध्यंतरी वण नदीच्या खोऱ्याने ती तुटते पण पुनः सुरू होऊन उमरेडच्या पलीकडे जाते. दक्षिणेस या डोंगरांचे पलीकडे वर्धा सरहद्दीलगत नंद नदीचे खोरे तयार होतं. नागपूर जिल्ह्यातील सर्व मैदानी प्रदेश अशा रीतीने पूर्वेकडे भंडार्याची सरहद्द, उत्तरेस सातपुड्याचे डोंगर व पश्चिम सरहद्दीकडून गेलेले वर उल्लेखिलेले डोंगर यांनी सीमित झाला आहे. आणखी एक तिसरी लहान रांग (पिलाखर टेकड्या) काटोलमधून दक्षिणेत्तर जाते व त्यामुळे वरील दोन रांगा एकमेकींस जोडल्या जातात. त्यामुळे नागपूरच्या एकंदर मैदानी प्रदेशाचे तीन भाग पडतात व त्यांतील नद्यांची रचना व त्यांच्या प्रवाहाची दिशा त्यामुळे ठरली जाते. या रांगांखेरीज काही तुटक टेकड्या या मैदानी प्रदेशांत मधून मधून बोकवतात.

वर्धा नदी या जिल्ह्याच्या वायव्य सरहद्दीवरून थोडे अंतर जाऊन पुढे ती वर्धा व अमरावतीमधील सरहद्दीवरून खाली वहात जाते. तसेच पूर्वेकडे वैनगंगाहि नागपूर-भंडार्यामधील सरहद्दीवरून थोडे अंतर वाहून पुनः भंडार्यांत शिरून मग चांदा जिल्ह्यांत शिरते. या जिल्ह्यातील इतर नद्यांचे प्रवाह अखेर या दोन

नद्यांना मिळतात. वायव्य भागांतून जाम नदी वर्धा नदीस वायव्य सरहद्दीवर मिळते. नंद नदी उमरेडच्या दक्षिण भागांतून वायव्य दिशेने वाहत जाऊन वण नदीस मिळते. वण नदी पिलाखर टेकड्यांतून दक्षिणेकडे वाहत येते व पुढे वर्धा जिल्ह्यांत शिरून वर्धा नदीस मिळते. वण नदीच्या खोऱ्यामुळे नागपूरचा मैदानी प्रदेश वर्धाच्या दक्षिणेकडील मैदानी प्रदेशाशी जोडला जातो. पूर्वेकडील व उत्तरेकडील सर्वांत मोठ्या मैदानी प्रदेशाचे टापूंतून वाहणाऱ्या बऱ्याच नद्या असून त्या सर्व अखेर पूर्वेकडे वैनगंगेस मिळतात. कन्हान व पेंच या उत्तरेकडील सातपुड्यांतून खाली दक्षिणेकडे वाहत येतात. पेंच कन्हानला मिळते. त्यानंतर कन्हानला पश्चिमेकडून कोलार नदी येऊन मिळते. नंतर कन्हान पूर्व व आग्नेय दिशेने जिल्ह्याच्या पूर्वेसरहद्दीकडे जाऊन वैनगंगेस मिळते. रामटेककडून येणारी सूर नदी कन्हानचे उत्तरेकडून भंडारा जिल्ह्यांत शिरून वैनगंगेस मिळते. कन्हानला दक्षिणेकडून नाग नदी मिळते. अंब नदी उमरेडमधून ईशान्य दिशेने वाहत जाऊन वैनगंगेस मिळते.

या जिल्ह्यांतील शेतजमीन बरीचशी काळी असली तरी खोल काळी कापसाची जमीन या सधरांत मोडणारी त्यांत थोडी आहे. ही खोल काळी जमीन वर्धा खोऱ्यांत कमळेश्वर व सावनेरच्या भागांत तसेच नागपूर-कामटीकडील मैदानी प्रदेशांत कन्हानच्या खोऱ्यांत आहे. या जिल्ह्यांतील बरीचशी म्हणजे दोनतृतीयांश शेतजमीन हलकी काळी असून ती काळी अगर तांबूस-काळी व उथळ आहे. आणि त्यामध्ये बरेच ठिकाणी चुनखडी मिसळलेली असते. याखेरीज या जिल्ह्यांतील सुमारे एकचतुर्थांश शेतजमीन खरळी या नांवाने संबोधिली जाणारी असून ती पांढरट रेंगाड, वाळसर व उथळ आहे. उरलेली बाकीची जमीन डोंगरांच्या उतारावरील तांबडी, बरड अगर मुरमाड व दगड-गोट्यांनी व्याप्त आहे. शेतीच्या पाणीपुरवठ्याची मोठी साधने नाहीत. विहिरी व बरीचशी लहान लहान तळी आहेत. पंचवार्षिक योजनांचे कार्यक्रमांत बोर व पांढरबोडी तलायोजना अलीकडेच हाती घेतल्या आहेत.

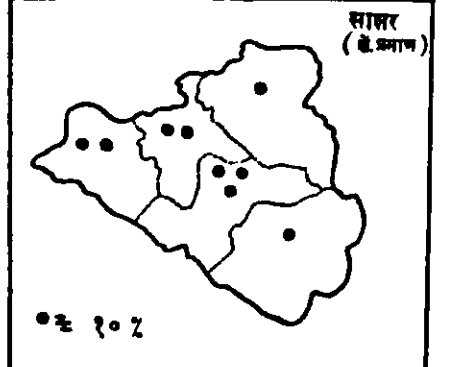
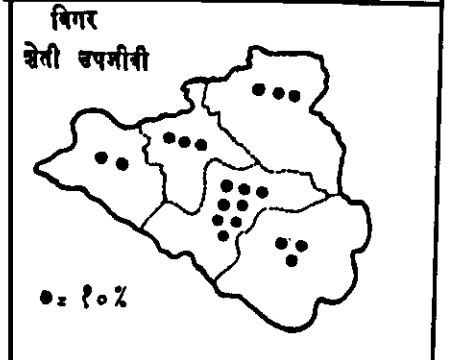
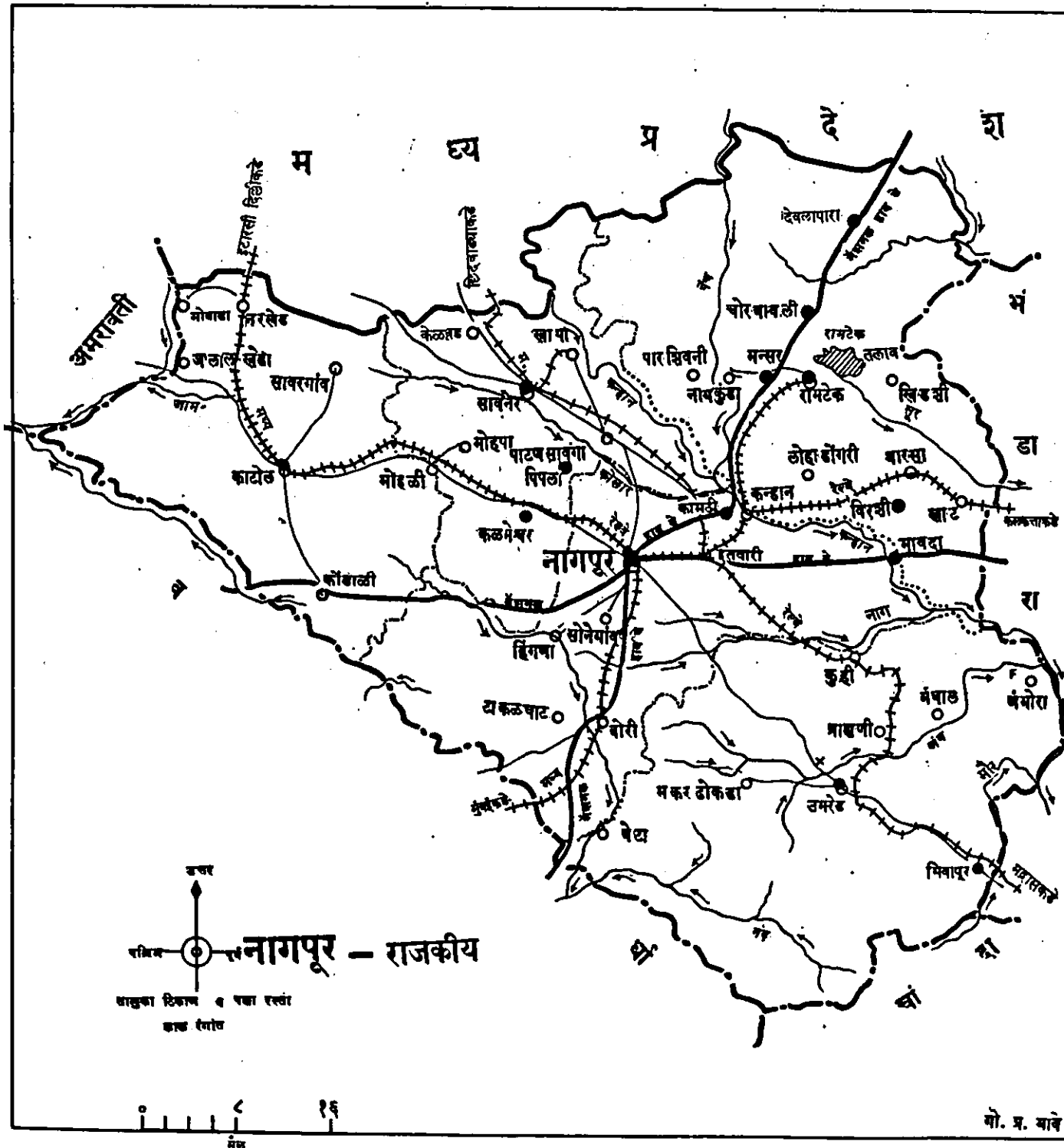
या जिल्ह्यामध्ये जंगलांचे क्षेत्र १२८ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या ६ टक्के जंगल आहे. यांतील जवळ जवळ निम्मं जंगल रामटेक भागांत आहे. जंगलांतून इमारती लांकूड, जळाळ लांकूड व गवत यांचे उत्पादन होतं.

खनिज संपत्तीचे दृष्टीने या जिल्ह्यांत मँगनीज, दगडी कोळसा, चुनखडी, चिनी-माती व इमारती दगड यांचे उत्पादन होतं.

या जिल्ह्यांतील सरासरी किमान उष्णतामान (जिल्ह्याच्या ठिकाणचे) ५७° असून कमाल उष्णतामान १०९° फॅरेनाईट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

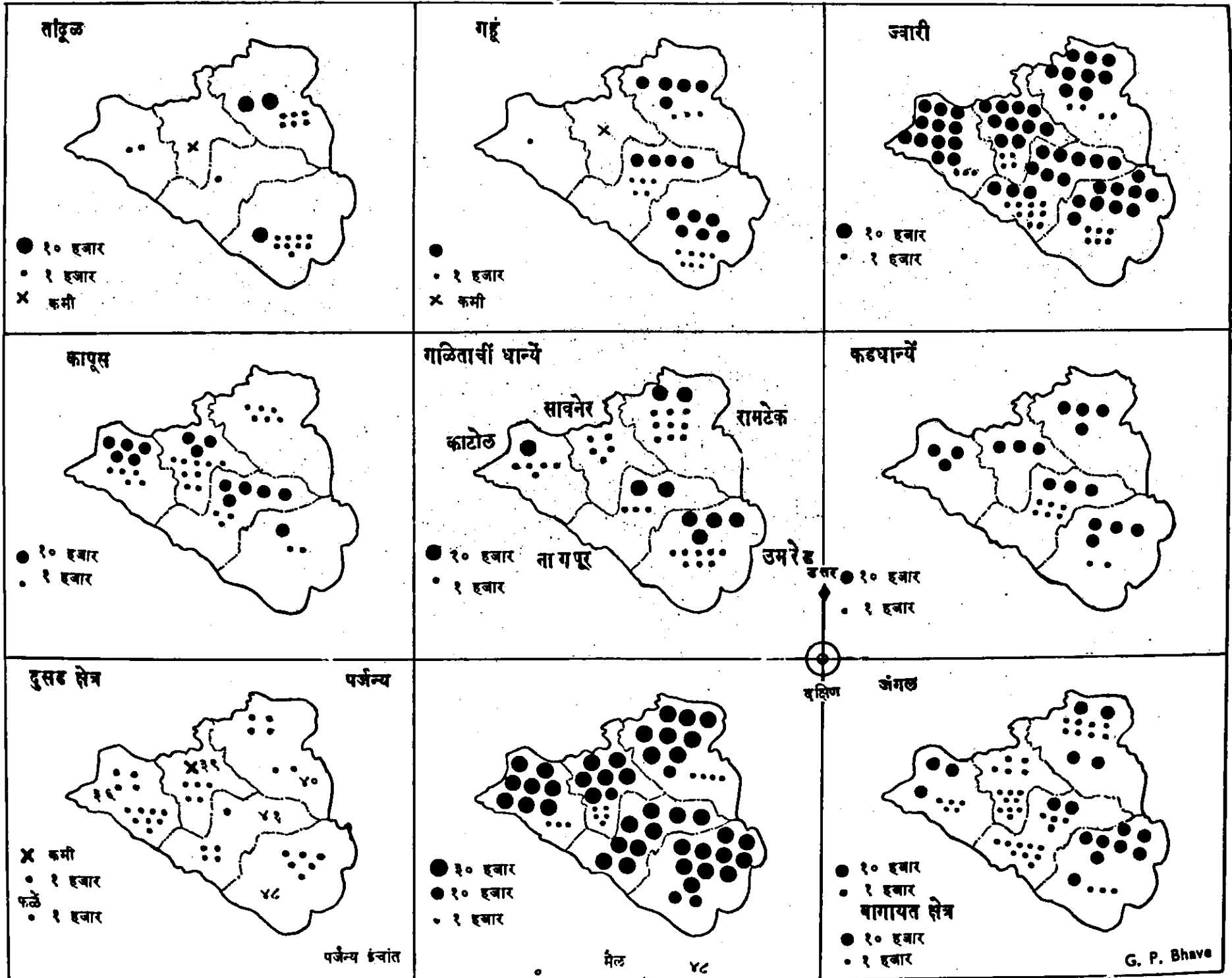
पर्जन्य

जिल्ह्यांतील पर्जन्यमापक केंद्र	डिसेंबर - फेब्रुवारी		मार्च - मे		जून - ऑगस्ट		सप्टेंबर - नोव्हेंबर		वार्षिक सरासरी				
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ नागपूर	०.४९	१.४९	८.३१	१.९६	४५	२७.९९	३४.८४	७	३.७१	१०.९५	७०	४०.५०	४९.२४
२ उमरेड	—	१.२८	६.९१	१.५८	३८	३७.५५	३४.७०	६	३.०९	११.५१	५७	४७.५५	४९.०७
३ रामटेक	२.५६	१.५९	४.८०	१.८०	३३	२७.८०	३४.२३	४	४.६०	१०.६२	५३	३५.७६	४८.२४
४ काटोल	०.१५	१.३९	६.७२	१.५२	३९	२४.०८	२६.९७	५	४.७७	९.९२	६१	३५.७२	३९.८०
५ सावनेर	०.१७	१.६८	५.८७	१.९६	४०	३०.०५	२९.१८	४	३.१३	९.६८	५९	३९.२२	४२.५०
६ देवळापार	२.७०	०.९२	३.४५	१.७९	५३	२८.४५	३१.९३	१०	४.०५	११.०२	७४	३८.६५	४५.६६
७ पारशिवणी	०.७०	१.४४	३.१६	१.६२	३५	२५.३२	३०.५८	५	२.६६	८.९९	५१	३९.८४	४२.६३
८ खिडसी	२.६०	१.४२	२.९६	१.७५	३७	२८.४५	३३.९८	४	१.३०	१०.१५	५०	३५.३१	४७.३०
९ तारसा	२.००	१.५०	४.५१	२.०३	४५	३१.३३	३६.०३	९	६.८९	११.५९	६६	४४.७३	५१.१५
जिल्हा सरासरी	१.२६	१.४१	५.१९	१.७८	४१	२९.००	३२.४९	६	३.८०	१०.४९	६०	३९.२५	४६.१७

मो. प्र. यावे

नागपूर आर्थिक

एकूणचे आंकडे दर्शक चिन्ह बघण्याची पर्वा केली आहे

१७५

जिल्हा : नागपूर

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढये दर चौ. मैली
१ रामटेक	८९७	३७६	१	१,४६,९५८	७४,२८५	७२,६७३	९७८	१६४
२ काटोल	६९४	२९१	३	१,४८,३१५	७७,४३७	७०,८७८	९१५	२४२
३ नागपूर	८११	३६७	३	६,४६,०९०	३,३१,६३४	३,१४,४५६	९४८	७९७
४ ठमरेड	९६९	४२२	१	१,५८,२७१	७९,६०५	७८,६६६	९८८	१६३
५ सावनेर	५४३	३११	५	१,३४,९२२	६८,२३८	६६,६८४	९७७	२४८
एकूण नागपूर जिल्हा	३,८३४	१,६६७	१३	१२,३४,५५६	६,३१,१९९	६,०३,३५७	९५६	३२२

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ रामटेक	६०७	९३३	६६७	३३३	२००८	२०३	११०६	१,४६,९५८
२ काटोल	१८६	८१४	७७२	२२८	२५४	६१	१६२	१,४८,३१५
३ नागपूर	७५१	२४९	१७६	८२१	४७५	१८५	३३४	६,४६,०९०
४ ठमरेड	१२१	८७३	७०९	२९१	२१०	२४	११८	१,५८,२७१
५ सावनेर	२६३	७३७	६७०	३३०	३२३	४७	१८७	१,३४,९२२
एकूण नागपूर जिल्हा	४६८	५३३	४३०	५७०	३४६	१३०	२४०	१२,३४,५५६

१७६

जिल्हा नागपूर—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८. (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाड व नापीक	किंग रोती उपयोगातील	शेतीयोग्य पड	चराक रान	क्षाडें इत्यादि	चाळ पड	इतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसड क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ नागपूर	४,७८७	२४०	६०	३८७	२५०	७४०	१७	८६	१२४	२,८८३	१४	२,८९७
२ रामटेक	४,२७१	२७७	९९	२९५	३७२	४५१	४९	७४	११७	२,५३७	४३	२,५८०
३ उमरेड	५,७३६	६०३	७५	३२५	३६२	९८२	६३	४४	७६	३,२०६	५८	३,२६४
४ काटोल	३,५९८	१०९	१०७	१९५	२११	४३२	१७	३४	६१	२,४३२	३६	२,४६८
५ सावनेर	२,७५८	४९	७५	१९४	५८	३४१	२	४३	४९	१,९४७	९	१,९५६
एकूण	२१,१५०	१,२७८	४१६	१,३९६	१,२५३	२,९४६	१४८	२८१	४२७	१३,००५	१६०	१३,१६५

जिल्हा नागपूर—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	पाट-कालवे			ट्यूब विहिरी			इतर बागायत विहिरी				घरगुती वापराच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी			तलाव	
	सरकारी	लांबी मेल	खाजगी	सरकारी	खाजगी	एकूण	सरकारी		खाजगी				एकूण इतर बागायत विहिरी	१०० एकरां पेक्षा जास्त क्षेत्र	१०० एकरां पेक्षा कमी क्षेत्र		एकूण तळी
							बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या							
१ नागपूर	—	—	—	६	६	३५	१	२,५८०	१,२१४	३,८३०	१,१४८	४,२३९	—	२३	२३	—	
२ रामटेक	२०३	X	—	४	१९	३३	५	१,००५	६२५	१,६३७	९२२	१,६०८	७	५८७	५९४	१	
३ उमरेड	—	—	—	१	४	५	५	५८६	१७९	७७२	१,०६४	१,७०८	१६	७९१	८०७	—	
४ काटोल	—	—	—	—	—	—	१३	१,३११	६,७५१	८,०६०	४,०८०	४,७७२	—	—	—	—	
५ सावनेर	—	—	—	—	—	—	१	१,३८१	३,७४२	५,१२५	१,४३४	३,३७२	४	५	९	—	
एकूण	२०३	X	—	५	२९	३४	५९	६,८६३	१२,५११	१९,४४४	८,६४८	१५,६९९	२७	१,४०६	१,४३३	१	

जिल्हा नागपूर—निरनिराळ्या साधनांनी मिजणारं बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसड बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र (दुसडसह)	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ नागपूर	—	—	७७.४	१	७.८	८६.२	३.०	—	८६.२	३.०
२ रामटेक	१०५.१	—	२९.७	४९.७	१३.६	१९८.१	७.८	—	१९८.१	७.७
३ उमरेड	—	—	१२.१	९६.	१९.४	१२७.५	४.०	—	१२७.५	३.९
४ काटोल	—	—	१५२.६	—	०.४	१५३	६.३	—	१५३	६.२
५ सावनेर	—	—	८४.७	—	०.७	८५.४	४.४	—	८५.४	४.४
एकूण	१०५.१	—	३५६.५	१४६.७	४१.९	६५०.२	५.०	—	६५०.२	४.९

X माहिती उपलब्ध नाही.

जिल्हा नागपूर—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांके १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	ज्वारी			मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	ऊरुधान्ये			उंस
			खरीप	रब्बी	एकूण			हरभरा	तूर	इतर	
१ नागपूर	०.५	९.७	०.१	अ.	०.१	०.३	अ.	१.९	०.१	अ.	०.३
२ रामटेक	१५१.७	१६.४	—	०.२	०.२	—	—	०.५	—	—	०.१
३ उमरेड	११३	१.१	—	—	—	—	—	०.१	—	—	०.१
४ काटोल	०.१	२२.३	०.२	—	०.२	—	०.१	१६.१	०.२	०.१	०.६
५ सावनेर	अ.	७.५	०.२	—	०.२	अ.	अ.	४.९	०.१	अ.	०.४
एकूण	२६५.३	५७	०.५	०.२	०.७	०.३	०.१	२३.५	०.४	०.२	१.५

जिल्हा नागपूर—बागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांके १०० एकरांचे)

तालुका	मिरची	आले	हळद	बटाटा	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके	कापूस	सुरीमूग	तंबाखू	इतर विंगार अन्न-पिके	चान्याची पिके	एकूण विंगार अन्न-पिके	एकूण बागायत पिकांचें क्षेत्र
१ नागपूर	१०.२	—	—	०.२	५७.५	८०.९	१.२	—	—	२.९	१.२	५.३	८६.२
२ रामटेक	२.७	०.१	अ.	०.५	२४.७	१९६.९	अ.	—	—	१.२	—	१.२	१९८.१
३ उमरेड	२.४	—	१	अ.	९.४	१२७.१	—	—	—	०.४	—	०.४	१२७.५
४ काटोल	१६.८	अ.	०.७	०.२	९०.४	१४७.८	४.२	अ.	०.१	०.९	—	५.२	१५३
५ सावनेर	८.३	अ.	०.२	०.२	६०.४	८२.३	२.२	—	—	०.९	अ.	३.१	८५.४
एकूण	४०.४	०.१	१.९	१.२	२४२.४	६३५	७.६	अ.	०.१	६.३	१.२	१५.२	६५०.३

जिल्हा नागपूर—निरानिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(भांके १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	बाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्य-पिके	एकूण धान्य-पिके
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ नागपूर	११	४४५	अ.	१,१८९	३	१,१९२	०.१	०.७	—	—	०.१	१,६४९
२ रामटेक	२६२	५३१	—	६००	३४३	९४३	०.६	४	अ.	अ.	३	१,७४३
३ उमरेड	१९२	६७१	—	३८०	६८२	१,०६२	—	अ.	—	—	अ.	१,९२५
४ काटोल	१६	११०	अ.	१,२२८	—	१,२२८	७	०.१	—	—	०.३	१,३६३
५ सावनेर	३	७९	—	१,०४०	—	१,०४०	०.४	०.१	—	—	०.१	१,१२३
एकूण	४८४	१,८३६	अ.	४,४३७	१,०२८	५,४६५	८	५	अ.	अ.	३	७,८०१

जिल्हा नागपूर—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीथ	इतर कढधान्ये	एकूण कढधान्ये	एकूण धान्ये व कढधान्ये	जंता
१ नागपूर	४१	२	२५३	०.६	३	५८	३५७	३,००६	०.३
२ रामटेक	५४	अ.	२६०	०.९	५	७८	३९९	३,१४२	०.१
३ उमरेठ	६०	०.६	१४१	८	१८	१९०	४१८	२,३४३	०.१
४ काटोल	६०	३	२०४	४	१	१९	२९१	१,६५३	०.६
५ सावनेर	१६	०.१	२६६	२	०.५	१५	२९९	१,४२१	०.४
एकूण	२३१	६	१,१२४	१५	२८	३६०	१,७६४	९,५६५	२

जिल्हा नागपूर—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मिरची	हळद	धना	लसूण	इतर मसाल्याची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	संत्रा व मोसंबी	इतर फळ- पिके	एकूण फळ- पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्यांची पिके	एकूण भाज्या फळपिके व	इतर भाज्या-पिके	एकूण भाज्या-पिके
१ नागपूर	४९	—	७	०.१	१	५७	०.५	३४	४	३८	०.२	३	२७	३०	६८	१	२,२३३
२ रामटेक	४१	अ.	३	अ.	२	४६	२	१७	४	२३	०.५	१	१०	१२	३५	१	२,२२४
३ उमरेठ	२८५	१	३	अ.	१	२९०	अ.	४	३	७	अ.	१	१४	१५	२२	३	२,६५८
४ काटोल	१८	०.८	०.५	०.१	—	१९	०.६	७७	५	८३	०.२	३	७	१०	६३	०.१	१,७६५
५ सावनेर	१०	०.२	८	अ.	—	१६	०.२	४७	३	५०	०.२	३	१९	२१	७१	०.२	१,५१२
एकूण	४०३	२	२२	०.३	४	४३९	३	१७९	१९	२०१	१	१०	७७	८८	२८९	५	१०,२९२

जिल्हा नागपूर—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तंतुपिके			तेल-बियांची पिके						अमली व औषधी पिके			धान्याची पिके				इतर विार-अन्नपिके	एकूण विार-अन्नपिके
	कापूस	इतर तंतुपिके*	एकूण तंतुपिके	भुईमूग	तीळ	करवी	जवस	एरंडी	एकूण तेल-बियांची पिके	तेवाख	पाने विड्याची पाने	अमली व औषधी पिके	ज्वारी	गवत	इतर धान्याची पिके	एकूण धान्याची पिके		
१ नागपूर	५२९	४	५३३	०.७	३४	अ.	१९४	०.६	२२९	०.४	—	०.४	०.२	१	०.६	२	०.१	७६४
२ रामटेक	६४	३	६७	०.६	५८	अ.	२२८	०.८	२८८	०.६	०.१	०.७	अ.	०.१	—	०.१	अ.	३५६
३ उमरेड	१२२	३	१२५	०.१	१०२	—	३७७	२	४८१	—	—	—	—	—	—	—	०.१	६०६
४ काटोल	५७६	५	५८१	१३४	८	—	७	०.१	१४९	०.१	—	०.१	०.१	०.६	२	०.१	०.१	७०३
५ सावनेर	३८९	१	३९०	१४	१०	—	२८	०.२	५२	२	—	२	अ.	अ.	—	अ.	०.१	४४४
एकूण	१,६५०	१६	१,६६६	१४९	२१२	०.१	८३४	४	१,१९९	३	०.१	३	१	२	१	४	१	२,८७३

जिल्हा नागपूर—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसडवजा जातां)	पीक आलेख क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	विार अन्नपिके	अन्नपिके	विार अन्नपिके	अन्नपिके	विार अन्नपिके				
१ नागपूर	१,५८१	५३८	५५२	२२६	२,१३३	७६४	२,८९७	१४	२,८८३	२,८८३
२ रामटेक	१,२१९	६७	१,००५	२८९	१,२३४	३५६	२,५८०	४३	२,५३७	२,५३७
३ उमरेड	१,०४६	१२४	१,१७२	४८२	२,६५८	६०६	३,२६४	५८	३,२०६	३,२०६
४ काटोल	१,५८७	६९५	१७८	८	१,७६५	७०३	२,४६८	३६	२,४३२	२,४३२
५ सावनेर	१,४०९	४०४	१०३	४०	१,५१२	४४४	१,९५६	६	१,९४७	१,९४७
एकूण	६,८४२	१,८२८	३,४५०	१,०४५	१०,२९२	२,८७३	१३,१६५	१६०	१३,००५	१३,००५

* इतर तंतुपिके—तागाखेरीब

भंडारा जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ३६२३ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश २०° ४०' व २१° ४७' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७९° २७' व ८०° ४०' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरे मध्यप्रदेशचा बालाघाट जिल्हा असून पूर्वे मध्य-प्रदेशचा रायपूर जिल्हा येतो. दक्षिणेस चांदा जिल्हा असून पश्चिमेस नागपूर जिल्हा येतो. भंडारा व चांदा हे जिल्हे महाराष्ट्राचे सर्वांत पूर्वेकडील सरहद्दीवरचे जिल्हे आहेत. भंडार्याचा आकार साधारणपणे चौरस असून दक्षिणोत्तर अंतर ६० ते ६५ मैल व पूर्वपश्चिम अंतर साधारणपणे ६५ ते ७५ मैल येईल.

या जिल्ह्यामध्ये मोठ्या आकाराचे व उंच असे फारसे बॉगर नाहीत. परंतु या जिल्ह्याची उत्तर, ईशान्य व पूर्व सरहद्द उंच बॉगरांनी वेढलेली असून त्यामध्ये गोंड या वन्य जमातीची वस्ती आहे. या जिल्ह्याचा पश्चिमेकडील व वायव्येकडील भाग बरेचसे छुले मैदान आहे. सातपुण्याच्या बॉगराचे काही लहान लहान फांटे या जिल्ह्यामध्ये विशेषतः पूर्व भागांत दिसले असून साधारणपणे ते दक्षिण दिशेने गेले आहेत. या बॉगरांत बरीच झाडी आहे. आणखी एक तीनचारशे फूट उंचीच्या लहान टेकड्यांची रांग (अंबागड बॉगर) चांदपूर विभागाच्या दक्षिणेकडून गेली आहे. याखेरीज काही तुटक टेकड्याहि आहेत.

या जिल्ह्यातील प्रमुख नदी कैनाग उत्तरेकडील बालाघाट जिल्ह्यांतून या जिल्ह्यांत धारते व नैर्ऋत्य दिशेने वाहत जाऊन जिल्ह्याच्या मध्यावर पश्चिम सरहद्दीस मिळते व तेथून काही अंतर सरहद्दीवरून गेल्यानंतर नैर्ऋत्य कोपऱ्यांतून पुनः आंत धारते व आग्नेय दिशेने दक्षिण सरहद्दीकडे जाऊन ती ओलांडून चांदा जिल्ह्यांत प्रवेश करते व पुढे सरळ दक्षिणेकडे त्या जिल्ह्यांतून वाहत जाते. या जिल्ह्यांत तिला मिळणाऱ्या प्रमुख नद्या म्हणजे वाघ, बावनथडी, सुलबन्द, कन्हान व सूर या होत. कन्हान व सूर नागपूरमधून येऊन मिळतात. वाघ नदी या जिल्ह्यांतच उगम घेऊन पूर्व सरहद्दीवरून उत्तरेकडे वाहत जाते व उत्तर सरहद्दीवर पश्चिमवाहिनी होऊन कैनागस मिळते. तिला याच जिल्ह्याच्या उत्तर भागांतून वर जाणारी पांगोळी नदी सरहद्दीवर मिळते. सुलबन्द नदी जिल्ह्याच्या मध्य-भागांतून खाली दक्षिणेकडे वाहत जाते व दक्षिण सरहद्दीवरच कैनागस मिळते. बावनथडी उत्तर सरहद्दीवरून पूर्व दिशेने वाहत जाऊन सरहद्दीवरच कैनागस मिळते. जिल्ह्याच्या आग्नेय भागांतून दक्षिणेकडे वाहत जाणारी गाढवी नदी चांदा जिल्ह्यांत शिरल्यानंतर काही अंतरावर कैनागस मिळते. सूर नदी कैनागस मिळण्यापूर्वी काही अंतर या जिल्ह्यामधून वाहत जाते व या तिच्या प्रवाहांत तिला एक लहान नदी जिल्ह्याच्या वायव्य भागांतून येऊन मिळते.

या जिल्ह्यातील शेतजमीन काळी, तांबूस-पिवळी, तांबडी, माळरान अगर बरडी, गाळवट, रेंताळ-वाळसर अशा निरनिराळ्या प्रकारची आहे. या जिल्ह्यांत काळी जमीन बरीच असली तरी ती खुनखडीमिश्र असून दुसऱ्या काळ्या जमिनीत पांढरी वाळू मिश्र असते. नद्यांच्या काठी काळी गाळवट, तांबडी गाळवट व रेंताळ, निवळ रेंताळ (वाळसर) अशा तिन्ही प्रकारची जमीन असते. काळी गाळवट जमीन सुपीक असून, तांबडी गाळवट व रेंताळ जमीन बागायत शेतीसाठी चांगली असते. बरड, माळरान व दगडगोळ्यांची जमीन बॉगराच्या उतारावर आहे. बॉगरांच्या पायथ्याच्या सखल भागांत तांबडपा-पिवळसर मातीची जमीन असते. जिल्ह्यातील ९९ टक्के शेतजमीन वरील हलक्या काळ्या किंवा तांबड्या पिवळसर जातीची आहे.

शेतीच्या पाणीपुरवठ्यासाठी या जिल्ह्यामध्ये विहिरीखेरीज तळ्यांचाहि बऱ्याच मोठ्या प्रमाणावर उपयोग केला जातो. हजारों लहानलहान तळीं या जिल्ह्यामध्ये आहेत. यांतील काही तळीं बरीच मोठी आहेत. या हजारों तळ्यांपैकी बरीचशी तळीं चांगल्या स्थितीत नाहीत. या तळ्यांच्या सभोवार खडकाळ उंचवटे अगर टेकड्या असून त्यावर झाडी असते. त्यांची रचना बांधीव अशी फारशी नसते. वार्षिक योजनांच्या कार्यक्रमांत वाघ नदीवर धरण बांधण्याची योजना आंखलेली आहे.

या जिल्ह्यामध्ये जंगलाचे क्षेत्र ६४९ हजार एकर म्हणजे एकूण क्षेत्राच्या सुमारे २८ टक्के क्षेत्र जंगलाने व्यापलेले आहे. हे जंगल या जिल्ह्यातील बॉगरांतून विशेषतः पूर्व भागांत आहे. हे बहुतेक जंगल दाट झाडीचे आहे. लहान जंगल जिल्ह्याच्या मध्यभागी व चांदपूर भागांत आहे. येथील जंगलांतून चांगल्या सागाचे अगर इमारती लाकडाचे फारसे उत्पादन होत नाही. हलके इमारती लाकूड, जळक लाकूड, बांबू यांचे उत्पादन होते. तसेच या जंगलांतून लाख, टिक, मध, हिरडा, बेहडा इत्यादि वस्तूंचेहि उत्पादन होते.

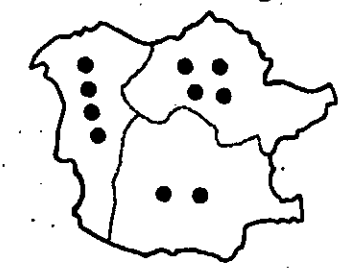
खनिज संपत्ति या जिल्ह्यांत बरीच आहे. मँगनीज, लोखंडाची माती, क्रोमाईट, अन्नक, रंगाची माती, इमारती दगड ही खनिजे या जिल्ह्यांत सांपडतात.

या जिल्ह्यातील हवामान जवळजवळ नागपूरसारखे असल्यामुळे येथील सरासरी किमान उष्णतामान ५७° व कमाल उष्णतामान १०९° फॅरेनाईट येईल. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

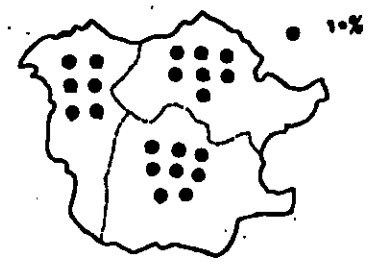
पर्जन्य

जिल्ह्यातील पर्जन्य-मापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट			सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी		
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्यमान
१ गोंदिया	१-७४	X	२-६२	X	३८	३८-७९	X	७	२-७६	X	५८	४५-९१	X
२ भंडारा	२-१०	१-६३	७-३६	२-००	४५	३५-८०	४०-१४	९	३-७७	११-१३	६९	४९-०३	५४-९०
३ साकोली	१-२०	१-५४	४-७८	१-७०	४२	४३-५४	४४-५३	८	४-४५	११-१२	६३	५३-९७	५८-८९
४ तिरोडा	२-२२	१-४१	३-६१	१-३७	३७	४१-५४	४०-७७	७	२-८०	१०-६७	५६	५०-१७	५४-२२
५ पौनी	—	X	५-९१	X	३८	३८-७७	X	७	७-८६	X	५६	५२-५४	X
६ देवडी	२-०८	X	७-७६	X	३८	६१-७१	X	८	९-९५	X	६१	८१-५०	X
७ कैरवंद	१-२३	१-७६	०-७०	१-३६	३९	३५-३६	४३-६०	९	४-३८	१०-१५	५३	४१-६७	५६-८७
८ चांदपूर	१-४७	१-८८	४-१७	१-७४	३९	२५-२०	४१-०७	४	१-८६	१०-१९	५६	३२-७०	५४-८८
९ बोदलकसा	४-०५	१-१५	३-४४	१-२३	३८	३९-८९	३९-९७	५	२-६५	८-९३	५५	५०-०३	५१-२८
१० चोरखमारा	२-७८	१-१०	३-६२	१-६२	३८	३८-३४	४५-७४	८	५-०६	१०-८३	५६	४९-८०	५९-२९
११ पांगरी	२-२०	१-२५	१-३९	१-१२	३७	३८-४८	४७-८२	७	२-६२	११-४७	५०	४४-६९	६१-६६
जिल्हा सरासरी	२-१०	१-६०	३-४७	१-५५	३९	३६-७४	४३-२९	७	३-३८	१०-७७	५७	४५-६९	५७-२१

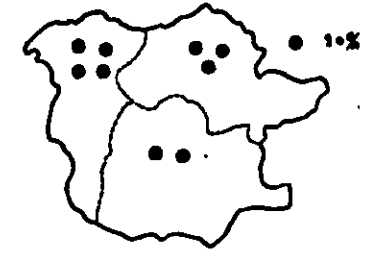
लोकसंख्या
घाटप
द. की. से.

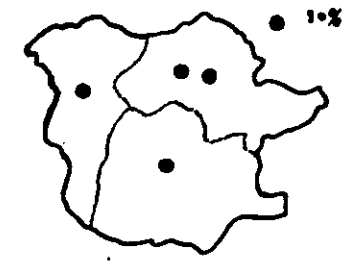
कुम्भोपजीवी

विगर घेती उपजीवी

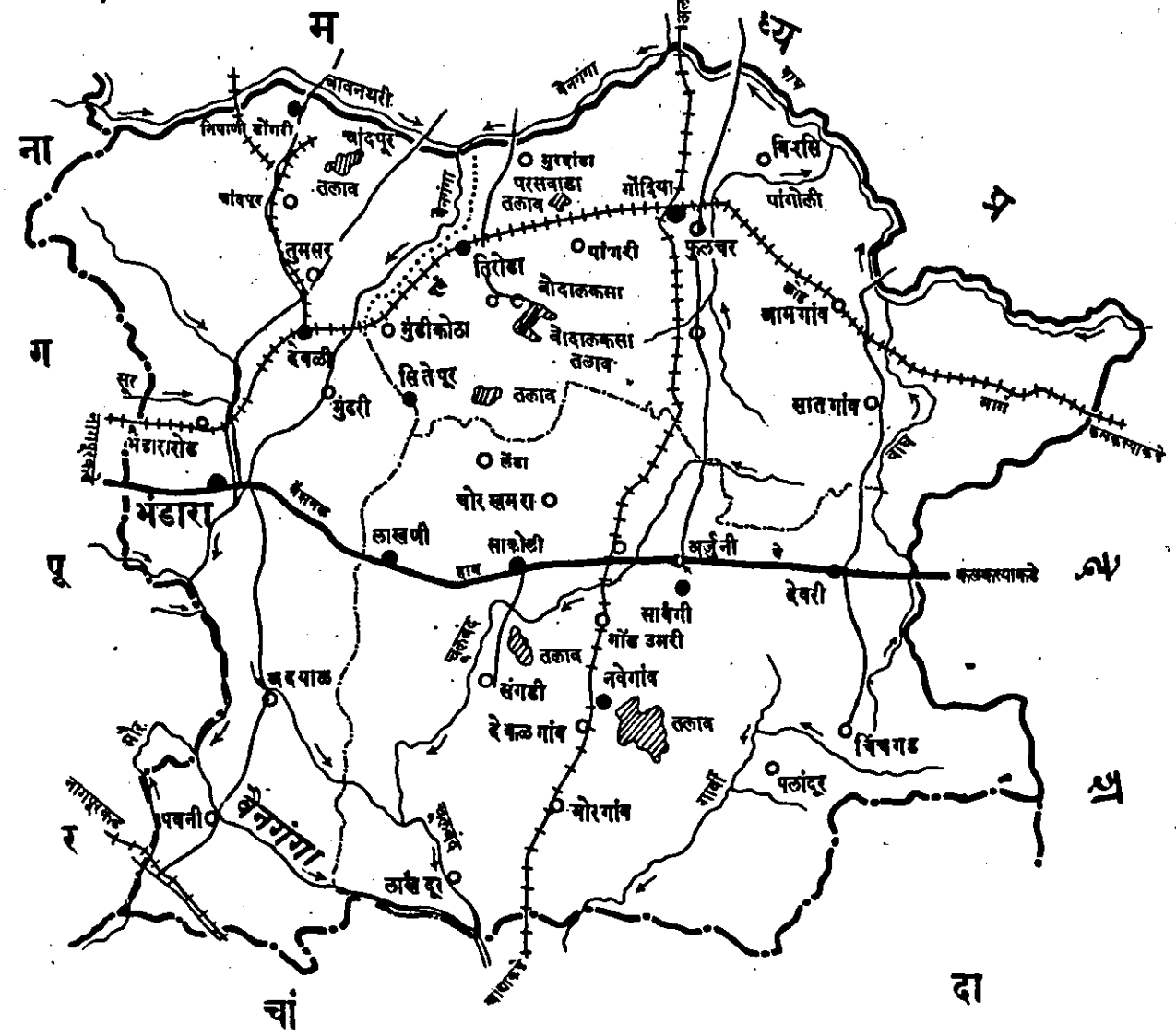
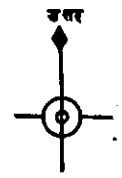

सागर

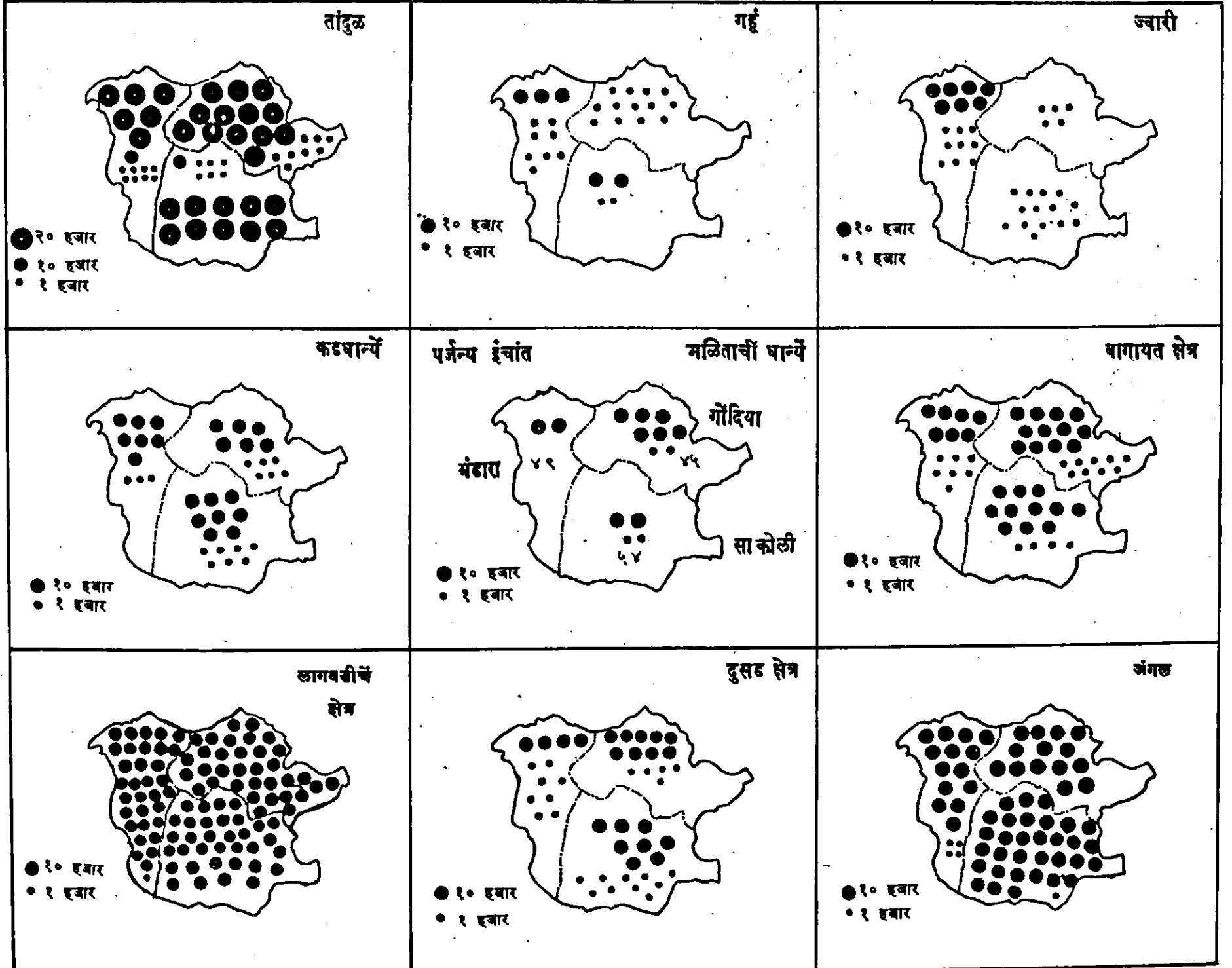

भंडारा - राजकीय

१६ किलोमीटर

भंडारा आथक

अंगळ, छागवड, बागायत, दुसड व पिकांचे क्षेत्र एकठांनी

जांकडे दर्शककिर्ते

वा षण्णा अवळचे पूर्ण एकर वा शेकडा अवळवा पूर्णाक भरून केलेले आहे.

१८१

जिल्हा : भंडारा

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचे प्रमाण	लोकसंख्येचे दाढर्य दर चौ. मैली
१ गोंदिया	१,१०५	४४१	१	४,३१,९७०	२,१६,२१७	२,१५,७५३	९९८	३९१
२ भंडारा	९६७	४८४	३	३,४१,३१८	१,७०,६०६	१,७०,७१२	१,००१	३५३
३ साकोली	१,५५१	५६६	—	२,९८,३६६	१,४७,७६६	१,५०,६०३	१,०१९	१९२
एकूण भंडारा जिल्हा	३,६२३	१,४९१	४	१०,७१,६५७	५,३४,५८९	५,३७,०६८	१,००५	२९६

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचे प्रमाण

तालुका	शहरवासी शे. प्रमाण	ग्रामवासी शे. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शे. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शे. प्रमाण	साक्षर पुरुष शे. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शे. प्रमाण	एकूण साक्षर शे. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ गोंदिया	८४	९१६	७२१	२७९	२७८	३७	१५८	४,३१,९७०
२ भंडारा	१६०२	८३८	५९६	४०४	२४९	३८	१४४	३,४१,३१८
३ साकोली	—	१०००	८२४	१७६	२५६	१६	१३५	२,९८,३६६
एकूण भंडारा जिल्हा	८६	९१४	७१०	२९०	२६२	२९	१४५	१०,७१,६५७

जिल्हा मंडारा—जमिनीच्या क्षेत्रांची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	किंगर शेती उपयोगातील	शेतीयोग्य पड	चराक रान	झाडे इत्यादि	चाळ पड	इतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	डुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ मंडारा	६,३४०	१,४३९	७१	५७७	२२६	७०३	२५	७१	११२	३,११६	४८३	३,५९९
२ गोंदिया	६,६४१	१,३४५	१२३	५२०	२२५	८७३	६८	१०५	१५५	३,२२७	१,०४७	४,२७४
३ साकोली	९,८४९	३,७०८	२०३	७३७	२४७	१,७०४	१३०	१०५	१४४	२,८७१	८९२	३,७६३
एकूण	२२,८३०	६,४९२	३९७	१,८३४	६९८	३,२८०	२२३	२८१	४११	९,२१४	२,४२२	११,६३६

जिल्हा मंडारा—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	कालवे-पाट				विहिरी						घरगुती वापराच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी			तलाव	
	सरकारी	खेळ	खाजगी	खांबी	ट्यूब विहिरी		इतर बागायत विहिरी						एकूण इतर बागायत विहिरी	१०० एकरां-हून जास्त क्षेत्र भिजणारी	१०० एकरां-हून कमी क्षेत्र भिजणारी		एकूण तळी
					सरकारी	खाजगी	सरकारी		खाजगी								
							बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या							
१ मंडारा	२	१९	१	१	१३	१३	२६	४	१,८६१	४५९	२,३२०	३,८२२	१,३४५	३६	४,६१२	४,६४८	—
२ गोंदिया	१२	२१९	३	३	३	३	१०९	३३	२,६४९	१,७५०	४,४४१	५,७४०	९८६	३४६	५,६५४	६,०००	४
३ साकोली	३	७२	१,११६	२	२	२	८	१,११०	६६४	१,८०४	१,७४३	५७१	१५८	३,४९३	३,६९०	३	
एकूण	१७	३१०	१,१२०	१८	१८	१५७	४५	५,६३०	३,८७३	६,६९५	१०,३०४	२,९०२	५८०	१३,७५८	१४,३३८	६	

जिल्हा मंडारा—निरनिराळ्या साधनांनी भिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राशी बागायत क्षेत्रांचे शे. प्रमाण	डुसढ बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्रांचे शे. प्रमाण
१ मंडारा	२०१.४	*	२८.४	५२८.३	१४.९	७७२.९	२४.८	२.७	७७५.६	२१.६
२ गोंदिया	३२७.५	*	१५.२	९३३.७	१२.१	१,२८८.७	३९.९	१.९	१,२९०.६	३०.२
३ साकोली	४.८	*	२०.८	१,०७७.१	३२.४	१,१३५	३९.५	१	१,१३६	३०.२
एकूण	५३३.७	*	६४.४	२,५३९.१	५९.४	३,१९६.६	३४.७	५.६	३,२०२.२	२७.५

* हे क्षेत्र तळ्याखालील भिजणाऱ्या क्षेत्रांत घरळें आहे.

जिल्हा भंडारा—बागायत पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	रब्बी ज्वारी	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	हरभरा	उंस	मिरची	आले	हळद	बाटा	इतर अन्न- पिके	एकूण अन्न- पिके	इतर किर अन्न- पिके	एकूण किर अन्न- पिके	एकूण बागायत पिकांचे क्षेत्र
१ भंडारा	७३३.२	१.५	अ.	—	अ.	२.७	७.४	०.६	०.६	३.२	२५.६	७७४.९	०.७	०.७	७७५.६
२ गोंदिया	१,२६८.९	०.४	—	—	अ.	१.२	४.७	०.१	—	०.३	१४.२	१,२८९.८	०.८	०.८	१,२९०.६
३ साकोली	१,०७८.१	०.८	—	०.१	—	२०	२६	—	अ.	०.१	८.७	१,१३३.८	०.२	२.२	१,१३६.२
एकूण	३,०८०.२	२.७	अ.	०.१	०.१	२३.९	३८.१	०.७	०.६	३.६	४८.५	३,१९८.५	३.७	३.७	३,२०२.२

जिल्हा भंडारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये											
	तांदूळ	गहू	बाळी	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्यपिके	एकूण धान्यपिके
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ भंडारा	१,३८२	३७७	०.१	७६	७०९	७८५	अ.	५	०.२	अ.	५	२,५५४
२ गोंदिया	२,६८४	१३१	०.१	४३	७	५०	०.१	१३	२	२	७५	२,९५९
३ साकोली	२,१७६	२१९	२	२१	१०७	१२८	—	९	३	—	७०	२,६०६
एकूण	६,२४२	७२७	२	१४०	८२३	९६३	०.१	२७	५	२	१५०	८,११९

जिल्हा भंडारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-१९५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कढधान्ये							
	हरभरा	मूग	सूर	उडीद	कुळ्याथ	इतर कढधान्ये	एकूण कढधान्ये	एकूण धान्ये व कढधान्ये
१ भंडारा	७१	१	८५	१७१	७	३९४	७२९	३,२८४
२ गोंदिया	८८	०.६	४३	३७	३०	४५९	६५९	३,६१८
३ साकोली	१३८	४	१६	२३८	६३	४०८	८६६	३,४७१
एकूण	२९७	६	१४४	४४६	१००	१,२६१	२,२५४	१०,३७३

जिल्हा भंडारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	अंश	मसाल्याची पिके						फळ पिके				माजी पिके					एकूण अन्न-पिके
		हिरले	हळद	धना	रसून	इतर मसाल्याची पिके	एकूण मसाल्याची पिके	केळी	सेत्री व मोसंबी	इतर फळ-पिके	एकूण फळ-पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्याची पिके	एकूण भाज्या व फळ-पिके	
१ भंडारा	३	५९	००	२	००	१	६३	००	८	८	१६	३	४	१४	२१	३७	३,३८८
२ गोंदिया	१	६	—	२	००	००	९	००	३	४	६	००	३	९	१३	१९	३,६४८
३ साकोळी	२०	३८	अ.	३	००	—	४१	००	२	३	५	००	२	५	७	१२	३,५४६
एकूण	२४	१०३	००	७	००	१	११३	००	१३	१५	२७	४	९	२८	४९	६८	१०,५८२

जिल्हा भंडारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

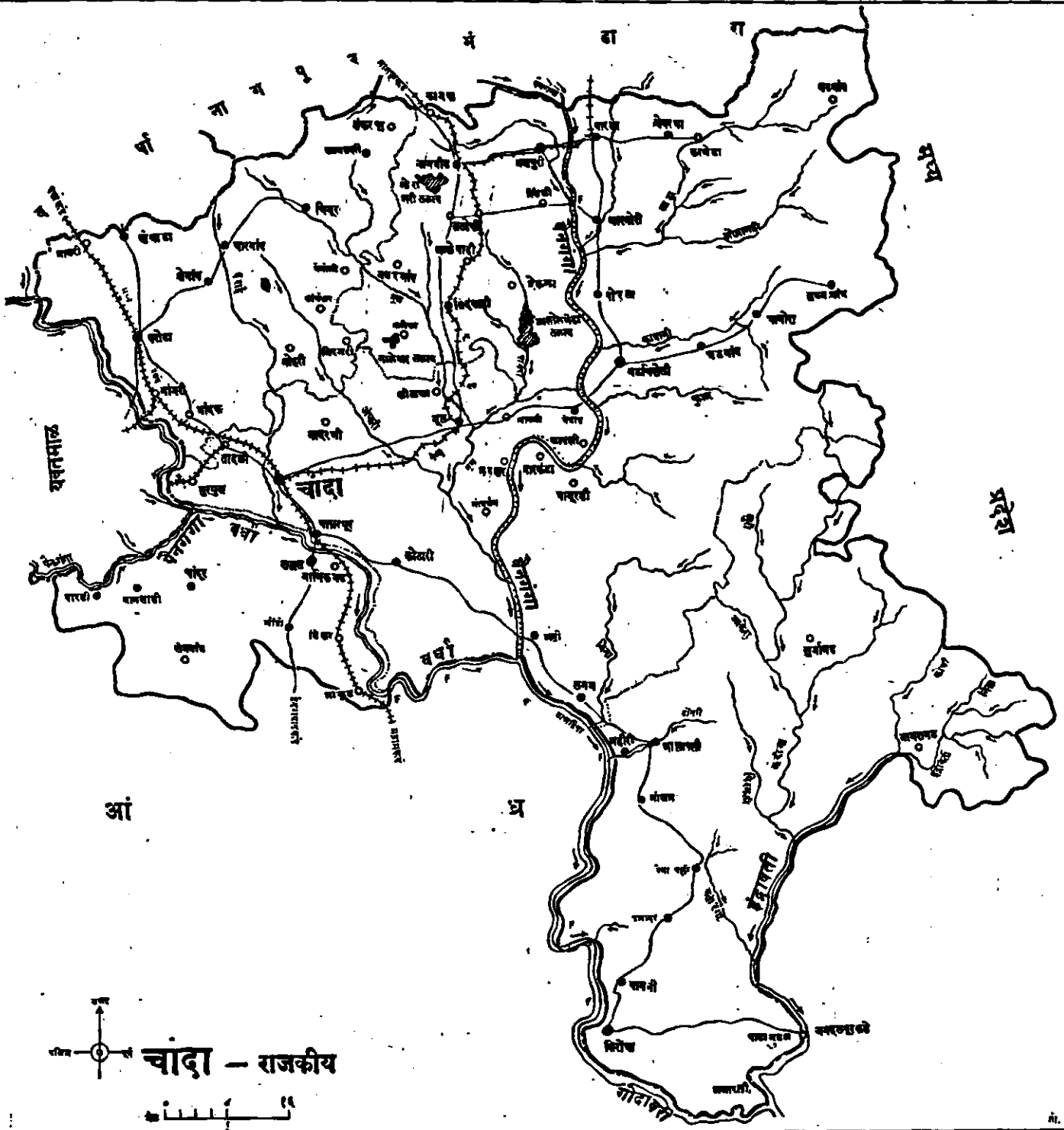
तालुका	तंतुपिके		तेल-बियांची पिके							अमली व औषधी पिके					
	*इतर तंतु-पिके	एकूण तंतु-पिके	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करवी	जवस	एरंडी	एकूण तेल बियांची पिके	तेंबाबू	इतर अमली व औषधी पिके	एकूण अमली व औषधी पिके	चाण्याची पिके-ज्वारी	इतर बिर अन्न-पिके	एकूण बिर अन्न-पिके
१ भंडारा	६	६	१५	५	—	अ.	१८४	००	२०४	—	—	—	—	००	२११
२ गोंदिया	९	९	००	४	००	००	६१३	१	६१८	अ.	—	अ.	—	—	६२६
३ साकोळी	२	२	२	६	००	००	२०५	००	२१५	—	००	००	अ.	अ.	२१७
एकूण	१७	१७	१७	१५	००	००	१,००२	२	१,०३७	अ.	००	००	अ.	००	१,०५४

जिल्हा भंडारा—निरनिराळ्या पिकांचे क्षेत्र—१९५७-५८

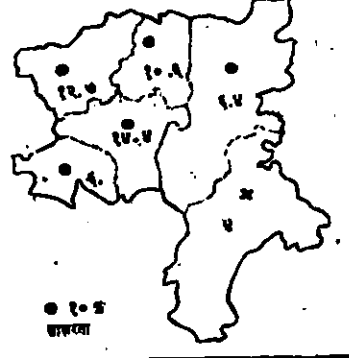
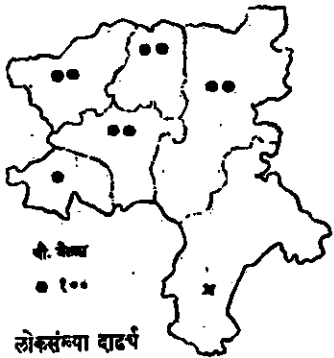
(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचे क्षेत्र (दुसड वजा जाता)	एकूण लागवडीचे क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्न-पिके	बिर अन्न-पिके	अन्न-पिके	बिर अन्न-पिके	अन्न-पिके	बिर अन्न-पिके				
१ भंडारा	१,५८५	३२	१,८०३	१७९	३,३८८	२११	३,५९९	४८३	३,११६	३,५९९
२ गोंदिया	२,९१०	१४	७३८	६१२	३,६४८	६२६	४,२७४	१,०४७	३,२२७	४,२७४
३ साकोळी	२,३५९	१२	१,१८७	२०५	३,५४६	२१७	३,७६३	८९२	२,८७१	३,७६३
एकूण	६,८५४	५८	३,७२८	९९६	१०,५८२	१,०५४	११,६३६	२,४२२	९,२१४	११,६३६

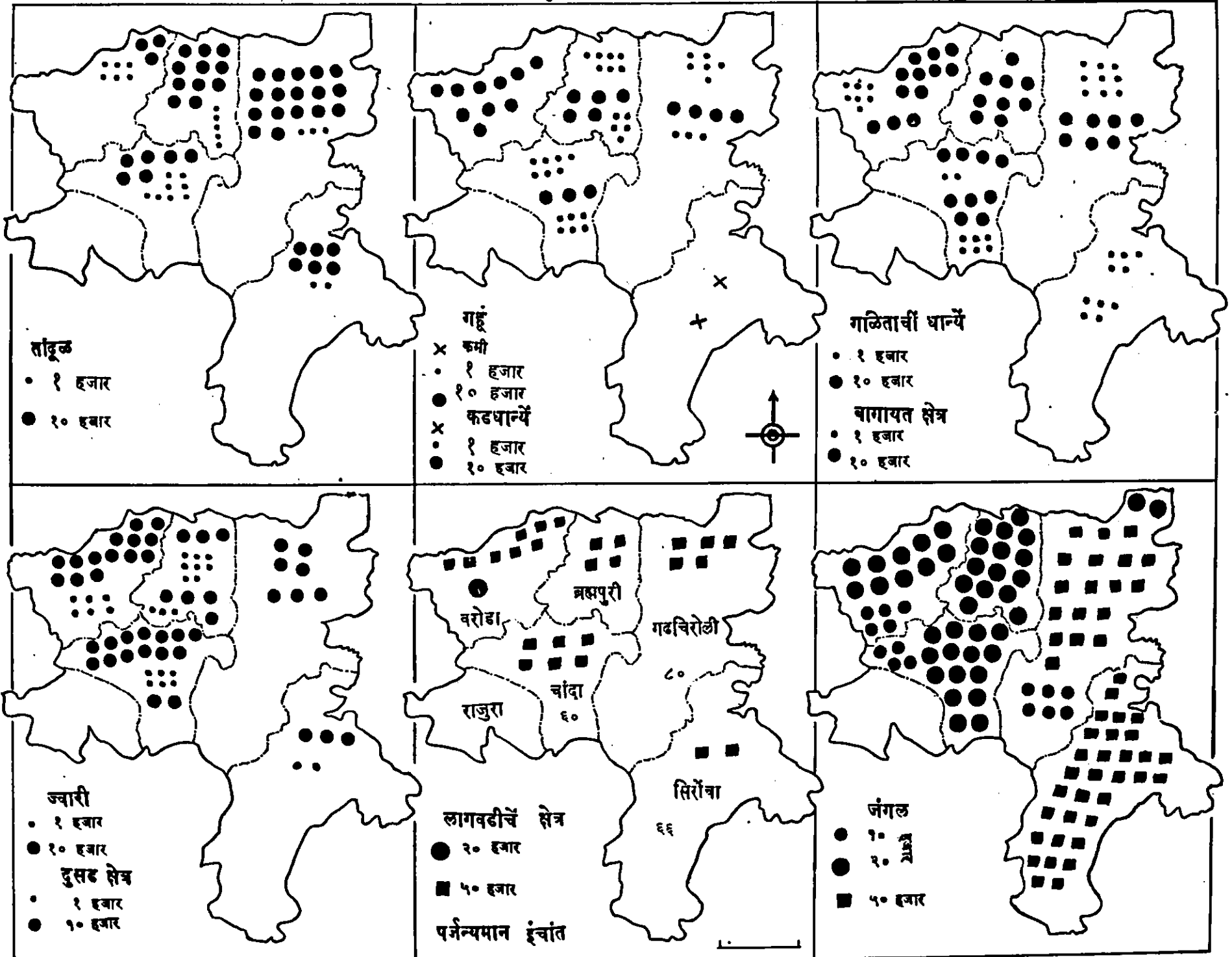
*इतर तंतुपिके—कापूस तागाबेरीज

श्री. प्र. १०६

चांदा आर्थिक

जंगल, लागवड बागायत दुसडे व पिकांचे क्षेत्र एकरांनी

पिकांचे क्षेत्रांकरिता वा घुणा जवळचे पूर्ण एकर वा शेकडा जवळचा पूर्णाक धरून केलेले आहे. गो. प्र. भाषे

चांदा जिल्हा

या जिल्ह्याचे क्षेत्र ९३१२ चौरस मैल असून ते उत्तर अक्षांश १८° ४०' व २०° ५०' यांचे दरम्यान व पूर्व रेखांश ७८° ४८' व ८०° ५९' यांचे दरम्यान पसरलेले आहे. याचे उत्तरेस भंडारा व नागपूर जिल्हे असून पूर्वेस मध्यप्रदेशचा रायपूर जिल्हा व बस्तर, दक्षिणेस आंध्र राज्यातील अदिलाबाद व करीमनगरचा कांही भाग व पश्चिमेस अदिलाबाद, यवतमाळ व वर्धा हे जिल्हे येतात.

महाराष्ट्रातील इतर जिल्ह्यांच्या सर्वसाधारण क्षेत्रापेक्षा याचे क्षेत्र जवळजवळ दुपटीने मोठे आहे. आकाराने हा जिल्हा वांकाटाकडा तिकोनी असून अहिरी-सिरोंच्याचे शेपटासारखे टोक सुमारे ९० मैल खाली दक्षिणेकडे गेलेले आहे. हा शेपटासारखा भाग सोडला तर मधल्या मोठ्या भागातील दक्षिणोत्तर अंतर ७० ते ८० मैल येईल. जिल्ह्याच्या दक्षिण व उत्तर दोन टोंकांमधील अंतर सुमारे १५० मैल येईल. पूर्वपश्चिम अंतर वरच्या मधल्या भागांत व खालच्या अहिरीलगतच्या भागांत ११५ मैलांपर्यंत येईल. वरच्या इतर भागांत ते १५१२० मैलांनी कमी येईल. अहिरीसिरोंच्या खाली झुटलेल्या टोंकाची जाडी साधारणपणे २५१२६ मैल येईल.

अगदी पश्चिमेकडील भाग सोडला तर बाकीचा सर्व भाग दाट डोंगरांनी व्याप्त आहे. कोठे तुटक तुटक रांगा आढळतील तर कोठे सुटे डोंगरच मैदानी प्रदेशांत वर आलेले दिसतील. पण त्या सर्वांचा विस्तार व उतार दक्षिण दिशेने आहे. पूर्वेकडील उंच डोंगरामुळे त्या भागांत सुमारे २००० फूट उंचीचे एक विस्तृत पठार निर्माण होतो.

वैनगंगा-उत्तरेकडून भंडारा जिल्ह्यांतून या जिल्ह्यांत शिरते व सरळ दक्षिणेकडे वाहत जाऊन शिवनीजवळ दक्षिण सरहद्दीस भिडते. तेथे तिला या जिल्ह्याच्या पश्चिम सरहद्दीवरून वाहत येणारी वर्धा नदी मिळते. वैनगंगाशी संगम पावल्यावर त्या संयुक्त प्रवाहास प्राणहिता हे नांव प्राप्त होते. प्राणहिता तशीच पुढे सरहद्दीवरून खाली वाहत जाऊन जिल्ह्याच्या दक्षिण टोंकाला पूर्वेकडून आंध्र प्रदेशांतून येणाऱ्या गोदावरीस मिळते. यवतमाळच्या दक्षिण सरहद्दीवरून येणारी पेनगंगा वर्धा नदीस चांदाच्या पश्चिमेकडे सरहद्दीवरच मिळते. गोदावरी प्राणहितेशी संगम घेऊन सिरोंच्याचे दक्षिण टोंकाला वळसा घेऊन पूर्वेकडे येते व तिला तेथे या जिल्ह्याच्या

पूर्व सरहद्दीवरून दक्षिणेकडे वाहत येणारी दुसरी मोठी नदी-इंद्रावती मिळते. या जिल्ह्यातील इतर सर्व लहानमोठ्या नद्यांचे प्रवाह अखेर या चार प्रमुख नद्यांना मिळतात. पैकीं वैनगंगेला पूर्वेकडून मिळणाऱ्या गाढवी, खोत्रागढी, कातणी व इतर दोनतीन लहान नद्या आहेत. : वैनगंगेला पश्चिमेकडून बोटेवाही व अंधेरी या नद्या मिळतात व अंधेरीस मूल व पाथरी या नद्या मिळतात. वर्धा नदीस विरई नदी उत्तरेकडून वहात येऊन मिळते. प्राणहितेस दिना व डोंगरी या नद्या मिळतात व इंद्रावतीस बोंडला, कोत्री व इतर आणखी लहान नद्या मिळतात.

मध्यभागातील वैनगंगेच्या विस्तीर्ण खोऱ्यातील तसेच पूर्वेकडील वर्धा खोऱ्याचा प्रदेश प्रासुल्याने सुपीक जमिनीचा आहे. बाकीचा बहुतेक भाग डोंगराळ व जंगल-मय आहे. या जिल्ह्यातील बरीचशी शेतजमीन पांडरट-तांबडी, रेंताळ अण्वर वाळसर असून त्यांत मधूनमधून काळ्या किंवा पिवळट जमिनीचे पट्टे विखुरलेले आहेत. परंतु वर्धा व वैनगंगा नद्यांच्या जवळच्या भागांत काळ्या, पिवळ्या मातीचे जाड थर असलेली जमीन आहे. वर्धा नदीच्या कांठी तेवढी काळी खोल जमीन असून इतर काळी जमीन चुनखडीमिश्र आहे. शेतीच्या पाणीपुरवठ्यासाठी विहिरी-खेरीज हजारों तळी आहेत. सभोवार दाट झाडी, डोंगर व मध्यतरी तळी हे या जिल्ह्यातील एक मोठे रम्य दृश्य आहे. दिना धरण व इतियाडोह तलाव या दोन योजना पंचवार्षिक कार्यक्रमांत आखल्या आहेत.

या जिल्ह्यांत जंगलाचे क्षेत्र ३५४६ हजार एकर म्हणजे जिल्ह्यातील जवळजवळ ६० टक्के क्षेत्र जंगलाने व्यापले आहे. डोंगरभागांतून सर्वत्र दाट जंगल व मधूनमधून शेतजमिनीचे पट्टे आहेत. अहिरी-सिरोंच्याचे भागांत विशेष चांगले जंगल आहे. साग व इतर इमारती लाकूड, बांबू, जळाळ लाकूड यांचे बरेच उत्पादन होते. तसेच लाख, रेसीम-कोसले, मेण इत्यादींचेहि यांतून उत्पादन होते. या जिल्ह्यांत खनिज संपत्ति बरीच आहे. दगडी कोळसा, लोखंड, चुनखडी, अन्नक, चिनी माती, रंगाची माती, हीं खनिजे या जिल्ह्यांत सांपडतात.

या जिल्ह्यातील जिल्ह्याच्या ठिकाणचे सरासरी किमान उष्णतामान ५३° असून कमाल उष्णतामान १०९° फॅरेनहाइट आहे. पर्जन्यमान खाली दिले आहे.

पर्जन्य

जिल्ह्यातील पर्जन्यमापक केंद्र	डिसेंबर ते फेब्रुवारी		मार्च ते मे		जून ते ऑगस्ट		सप्टेंबर ते नोव्हेंबर			वार्षिक सरासरी			
	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य	पावसाचे दिवस १९५७	पर्जन्य १९५७	साधारण (नॉर्मल) पर्जन्य
१ चांदा	०.८३	१.३९	७.३०	२.१६	४९	४५.८६	३६.९६	७	६.२५	११.६१	७०	६०.२४	५२.१२
२ वरोडा	०.३५	१.०९	५.४२	१.७६	४९	३९.४४	३२.९१	X	X	१०.५२	X	X	४६.२८
३ मूल	०.१७	१.२१	४.६२	१.९९	४२	४१.५०	३४.५६	६	४.७६	१०.६०	६१	५१.०५	४८.३६
४ ब्रह्मपुरी	१.०१	१.४२	९.९१	१.८४	४५	३९.६८	४२.३०	७	४.०५	११.२१	६९	५४.६५	५६.७७
५ सिरोंचा	—	१.०३	२.३९	१.५१	५१	X	३२.४३	९	१०.६३	११.३०	६५	६५.७७	४७.२७
६ चिमूर	०.०७	१.५१	५.११	१.८७	४३	४०.०६	३५.५९	७	४.८३	१०.७३	६५	५०.०७	४९.७०
७ गंधचिरोली	—	१.६५	१.०८३	१.५६	५१	६१.६७	४५.७१	८	६.२९	११.४८	७५	७८.७९	६०.४०
८ अहिरी	०.२५	१.४४	५.४०	२.६१	४६	४५.१४	४१.९६	९	७.७१	१२.४०	७१	५८.५०	५८.४१
९ धानोरा	—	१.५१	—	१.१०	२६	४९.५१	५०.८८	४	२.७५	१४.२०	३०	५२.२६	६७.६९
१० असोला	—	१.५८	२.२७	१.५५	४८	५४.२१	४१.२१	५	६.६७	१०.५४	५९	६२.८५	५४.८८
११ घोडाशेरी	—	१.४८	०.६२	१.३०	४१	३५.९०	३९.६७	४	३.४०	१०.७८	४७	३९.९२	५३.२३
१२ खेरी	—	१.९९	२.९६	१.५०	५०	५०.५२	३९.९८	५	७.२१	११.६७	६२	६०.६९	५५.१४
१३ कुंधरी	—	१.२५	१.५०	१.२४	५२	४९.९३	४३.०५	१०	८.१५	११.१३	६६	५९.५८	५६.६७
१४ नळेखर	—	१.७७	—	२.१७	५१	४०.३८	४०.७६	७	८.०२	११.६७	५८	४८.४०	५६.३७
१५ गरमोडी	—	१.६१	—	१.४३	५२	४६.७८	४२.६६	५	९.७०	१२.५२	५७	५६.४८	५८.२२
जिल्हा सरासरी	०.१७	१.४८	३.७७	१.७८	४७	४६.७४	४०.५५	७	६.४६	११.५६	६१	५७.१४	५५.३७

X आंकडे उपलब्ध नाहीत.

जिल्हा : चांदा

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

तालुका	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	त्रिया	हजार पुरुषांस त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचें दाढर्य दर चौ. मैली
१ चांदा	१,१७४	३७८	२	२,४७,०४२	१,२४,१४२	१,२२,९००	९९०	२१०
२ वरोढा	१,२८२	४४१	२	२,१०,१२८	१,०५,६६९	१,०४,४५९	९८९	१६४
३ ब्रह्मपुरी	८९७	३३३	२	१,९५,४८६	९७,२८८	९८,१९८	१००९	२१८
४ सिरोंचा	३,०८९	५१२	—	९३,७२६	४६,८५२	४६,८७४	१०००	३०
५ गढकरोली	२,८७०	८३०	१	२,३१,२३६	१,१५,६६९	१,१५,५६७	९९९	८१
एकूण चांदा जिल्हा	९,३१२	२,४९४	७	९,७७,६१८	४,८९,६२०	४,८७,९९८	९९७	१०५

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचें प्रमाण

तालुका	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ चांदा	२१०५	७८०५	६१०४	३८०६	२४०४	४०३	१४०४	२,४७,०४२
२ वरोढा	८०३	९१०७	७५००	२५००	२२०५	२०८	१२०७	२,१०,१२८
३ ब्रह्मपुरी	६०९	९३०१	८१०७	१८०३	१९०८	१०४	१००६	१,९५,४८६
४ सिरोंचा	—	१००००	८००१	१९०९	७०२	००९	४००	९३,७२६
५ गढकरोली	३०६	९६०४	८२०९	१७०१	११०७	१०१	६०४	२,३१,२३६
एकूण चांदा जिल्हा	९०५	९००५	७५०३	२४०७	१९०२	२०५	१००९	९,७७,६१८

जिल्हा चांदा—जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	शेती क्षेत्राचा उपयोगातील	शेतीयोग्य पड	चराक रान	शाहें इत्यादि	चाळ पड	इतर पड	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ चरोडा	८,२०५	२,४३७	१४१	३५५	३३९	५८१	७६	६१	७५	४,१४०	६३	४,२०३
२ चांदा	८,३२१	३,४४३	१०४	४९७	४५८	६२९	१८०	१२२	१०३	२,७८५	१८९	३,९७४
३ ब्रह्मपुरी	६,४४९	२,९५५	५३	५२२	२८०	६५४	४३	३९	४२	१,८६१	४४०	२,३०१
४ गढचिरोली	१७,८६४	१०,५६५	२१६	७४७	९०१	३,४४२	१४८	१३६	१६६	२,५४३	२९२	२,८३५
५ सिरोंचा	१८,९९३	१६,०६२	८९	३५७	२४४	१,०२५	५४	४५	६६	१,०५१	१८	१,०६९
एकूण	५९,८३२	३५,४६२	६०३	३,४७८	२,२२२	५,३३१	५०१	४०३	४५२	१२,३८०	१,००२	१३,३८२

जिल्हा चांदा—पाणीपुरवठ्याची साधने—१९५७-५८

तालुका	पाद-कालवे				द्यूब विहिरी			इतर बागायत विहिरी				पाण्याच्या विहिरी	पड विहिरी	तळी			
	सरकारी	ठांबी मेल	खाजगी	ठांबी मेल	सरकारी	खाजगी	एकूण	सरकारी		खाजगी				एकूण इतर बागायत विहिरी	१०० एकरां-हून जास्त क्षेत्र मिजणारी	१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र मिजणारी	एकूण तळी
								बांबीव	कच्छ्या	बांबीव	कच्छ्या						
१ चरोडा	१	१-३	—	२-५	—	११	११	२४	१	८९२	३००	१,२१७	१,४८१	७९०	४५	२,५८६	२,६३१
२ चांदा	७	८-४	२	—	११२	५	११७	१३	५	४४७	७८५	१,२५०	१,९३५	८६४	५७	३,४०२	३,४५९
३ ब्रह्मपुरी	१५	८०-७	—	—	—	—	—	८	११	५२२	४०९	९८०	२,०३१	५४९	१६२	१,७३५	१,८९७
४ गढचिरोली	३	५-६	—	—	—	—	—	२७	६	५०९	२,१५६	२,६६८	१,४००	५०३	१६७	३,३१३	३,४८०
५ सिरोंचा	—	—	—	—	—	१	१	१०	३	५६	३६०	४२९	४५३	९०	९	२४६	२५५
एकूण	२६	९६	२	२-५	११२	१७	१२९	८२	२६	३,४५६	४,०१०	६,५७४	७,३००	२,७९६	४४०	११,२८२	११,७२२

जिल्हा चांदा—निरनिराळ्या साधनांनी मिजणारे बागायत क्षेत्र—१९५७-५८ (आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीचे क्षेत्राशी बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसढ बागायत क्षेत्र	एकरं बागायत पिकांचे क्षेत्र	एकूण पिकांच्या क्षेत्राशी बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ चरोडा	१-१	—	४-४	२७४-२	१०	२८९-६	७-०	०-४	२९०	६-९
२ चांदा	१७६	—	३-४	३५९-१	१७-३	५५५-८	२०-०	२-१	५५७-९	१८-८
३ ब्रह्मपुरी	१७९	—	२-९	५९१-९	२१-६	७९५-४	४२-८	३-४	७९८-८	३४-७
४ गढचिरोली	१५	—	३२-५	६४६-५	२४-५	७१८-५	२८-३	०-६	७१९-१	२५-३
५ सिरोंचा	—	—	१-५	४१-६	६-३	४९-४	४-७	२	५१-४	४-८
एकूण	३७१-१	—	४४-७	१,९१३-३	७९-७	२,४०८-७	१९-५	९-५	२,४१७-२	१८-१

जिल्हा चांदा—वागायत पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	तांदूळ	गहू	रब्बी ज्वारी	मका	नाचणी व इतर हलकी धान्ये	कडधान्ये	ऊंस	मिरची	हळद	वटाटा	इतर अन्न-पिके	एकूण अन्न-पिके	कापूस	तंबाखू	इतर विंगर अन्न-पिके	एकूण विंगर अन्न-पिके	एकूण वागायत पिकांचें क्षेत्र
१ वरोडा	२७४.७	०.२	अ.	—	—	अ.	०.२	०.६	९.७	अ.	४.६	२९०	अ.	—	—	—	२९०
२ चांदा	५४७.९	०.६	—	—	०.१	—	०.९	२.९	०.४	अ.	५	५५७.८	—	अ.	अ.	०.१	५५७.९
३ ब्रह्मपुरी	७७९.६	०.५	अ.	—	०.१	—	७.८	२.३	०.८	०.१	७.६	७९८.८	—	—	अ.	—	७९८.८
४ गडचिरोली	६९२.५	०.३	—	—	१.४	०.१	१.६	२०.६	—	अ.	२.६	७१९.१	—	अ.	अ.	—	७१९.१
५ सिरोंचा	४३.८	—	—	०.१	अ.	—	०.३	२.५	०.१	—	०.७	४७.५	—	३.९	—	३.९	५१.४
एकूण	२,३३८.५	१.६	अ.	०.१	१.६	०.१	१०.८	२८.९	११	०.१	२०.५	२,४१३.२	अ.	३.९	०.१	४	२,४१७.२

जिल्हा चांदा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	धान्ये											एकूण धान्यपिके
	तांदूळ	गहू	वाली	ज्वारी			बाजरी	मका	नाचणी	वरी व सावा	इतर धान्यपिके	
				खरीप	रब्बी	एकूण						
१ वरोडा	३५९	५८९	—	३६५	१,०२४	१,३८९	अ.	०.१	—	—	—	२,३३७
२ चांदा	६८१	७२	०.१	११६	१,२४२	१,३५८	—	७	—	—	—	२,११९
३ ब्रह्मपुरी	१,१५०	७३	०.२	२५	३५१	३७६	३	२	—	—	०.१	१,६०४
४ गडचिरोली	१,७३१	४६	२	१	४०२	४०३	—	१०	५	०.१	६५	२,२६१
५ सिरोंचा	६२३	२	अ.	०.१	२८०	२८०	—	३६	०.४	०.४	२	९४३
एकूण	४,५४४	७८२	२	५०७	३,२९९	३,८०६	३	५५	५	०.५	६७	९,२६४

जिल्हा चांदा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	हरभरा	मूग	तूर	उडीद	कुळीथ	इतर कडधान्ये	एकूण कडधान्ये	एकूण धान्ये व कडधान्ये	ऊंस
१ वरोडा	६८	०.७	११९	३	३३	१७९	४०३	२,७४०	०.२
२ चांदा	३६	४६	२४	२२	३९	१९०	३५७	२,४७६	०.५
३ ब्रह्मपुरी	५७	१३	५	१८०	१५	२८१	५५०	२,१५४	८
४ गडचिरोली	७३	१२	६	७२	८६	१८१	४३१	२,६९२	२
५ सिरोंचा	८	९	अ.	१०	३१	२	६१	१,००४	०.२
एकूण	२४२	८१	१५४	२८७	२०४	८३३	१,८०२	११,०६६	११

जिल्हा चांदा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	मसाल्याची पिके						फळ-पिके				भाजी-पिके				एकूण भाज्या व फळपिके	एकूण अन्न-पिके
	मिरची	हळद	घना	लसूण	इतर मसा- ल्याची पिके	एकूण मसा- ल्याची पिके	केळी	संत्री व मोसंबी	इतर फळ- पिके	एकूण फळ- पिके	बटाटा	कांदा	इतर भाज्या	एकूण भाज्याची पिके		
१ वरोडा	१०२	१०	२	०.१	—	११४	अ.	०.९	२	३	अ.	०.९	३	४	७	१,८९१
२ चांदा	२९	०.५	१	०.१	—	३०	अ.	०.९	४	५	अ.	१	५	६	११	२,५१८
३ ब्रह्मपुरी	२२	१	२	अ.	—	२५	अ.	२	३	५	०.१	२	७	९	१४	२,३०२
४ गढचिरोली	२७	अ.	१	अ.	१	२९	अ.	०.१	७	७	अ.	०.८	२	३	१०	१,७३९
५ सिरोंचा	५	०.१	०.४	—	—	५	—	अ.	०.३	०.३	—	०.४	०.४	०.८	१	१,०११
एकूण	१८५	११	६	०.२	१	२०३	०.१	४	१६	२०	०.१	५	१८	२३	४३	११,३२४

जिल्हा चांदा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	कापूस	इतर तंतु- पिके	एकूण तंतु- पिके	भुईमूग	तीळ	मोहरी	करडी	जवस	एरंडी	इतर तेलव्याची पिके	एकूण तेल- व्याची पिके	तंबाखू	विव्याची पाणे	एकूण अमली व ओषधी पिके	चाण्याची ज्वारी	गवत	एकूण चाण्याची पिके	इतर विंगर अन्न पिके	एकूण विंगर अन्न पिके
१ वरोडा	३६१	२	३६३	२	५२७	—	अ.	४४२	३	—	९७४	०.१	०.१	०.२	०.१	५	५	अ.	१,३४२
२ चांदा	२५	२	२७	३	१९६	अ.	—	२२७	२	—	४२८	०.१	अ.	०.१	अ.	२	२	अ.	४५६
३ ब्रह्मपुरी	—	१	१	०.५	३	—	—	९३	२	—	९७	—	अ.	अ.	अ.	१	१	अ.	९९
४ गढचिरोली	०.२	२	२	अ.	९	०.२	—	७८	१	१	८९	०.२	—	०.२	—	११	११	—	१०३
५ सिरोंचा	अ.	०.६	०.६	०.१	३८	०.१	—	८	०.३	—	४७	११	—	११	—	—	—	—	५८
एकूण	३८६	७	३९३	६	७७२	०.३	अ.	८४८	८	१	१,६३५	११	०.२	११	०.२	१९	१९	०.१	२,०५८

जिल्हा चांदा—निरनिराळ्या पिकांचें क्षेत्र—१९५७-५८

(आंकडे १०० एकरांचे)

तालुका	एकूण पिके						एकूण पिकांचे क्षेत्र	पैकी दुसड क्षेत्र	एकूण लागवडीचें क्षेत्र (दुसड वजा जातां)	पीक आउटले क्षेत्र
	खरीप		रब्बी		एकूण					
	अन्नपिके	विंगर अन्न-पिके	अन्नपिके	विंगर अन्न-पिके	अन्नपिके	विंगर अन्नपिके				
१ वरोडा	८७८	३७३	१,९८३	९६९	२,८६१	१,३४२	४,२०३	६३	४,१४०	४,०७७
२ चांदा	८५८	३५	१,६६०	४२१	२,५१८	४५६	२,९७४	१८९	३,७८५	३,९६०
३ ब्रह्मपुरी	१,२०१	५	१,००१	९४	२,२०२	९९	२,३०१	४४०	१,८६१	२,२८३
४ गढचिरोली	१,८४२	१५	८९०	८८	२,७३२	१०३	२,८३५	२९२	२,५४३	२,८११
५ सिरोंचा	६६२	४	३४९	५४	१,०११	५८	१,०६९	१८	१,०५१	१,०६७
एकूण	५,४४१	४३२	५,८८३	१,६२६	११,३२४	२,०५८	१३,३८२	१००२	१२,३८०	१३,१९७

* इतर तंतुपिके—तागाखेरीज.

विदर्भाचे जिल्ह्यांतील पशुधन (१९५६ च्या जनावरांच्या खानेसुमारीप्रमाणे)

बैल व गाई

तालुका	तीन वर्षांवरील बैल				तीन वर्षांवरील गाई						तीन वर्षांखालील वासरें	
	वट्ट	कामाचे	किन-कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किं-दुभत्या कामाच्या	किन-दुभत्या कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवढी
१ बुलढाणा	४,१९३	२,०१,२६१	२,१७१	२,०७,६२५	६६,८८५	७७,०९०	९,४३२	१२२	३५६	१,५३,८५५	८०,०६६	७२,५५०
२ अकोला	४,२९२	२,०८,९६४	४,५६४	२,१७,८२०	९२,९४५	७४,८०८	१४,११७	३६४	१,२८२	१,८३,५१६	९२,२६८	८१,७९८
३ अमरावती	२,६६०	१,७१,२९६	४,६६६	१,७८,६२२	७७,७४०	६६,८५१	१५,५०२	२३३	६१२	१,६०,९३८	८३,११०	७५,९८६
४ यवतमाळ	७,०७५	२,४७,५८८	१०,५६८	२,६५,२३१	९८,०६९	१,२८,९०७	३०,५२२	९४७	१,५५०	२,५९,९९५	९८,८६२	९३,१४१
५ वर्धा	९४७	१,११,२७८	८,६९६	१,२०,९२१	३५,४०६	६९,३९४	१३,५३८	१३०	७१३	१,१९,१८१	५१,२५५	५८,५९४
६ नागपूर	२,८७५	१,९२,५६१	१३,८०२	२,०९,२३८	६९,४९९	१,०३,९७७	२२,४९२	३५५	९७६	१,९७,२९९	८१,११८	८४,८६५
७ भंडारा	१,७९५	२,५८,६४३	१०,०८६	२,७०,५२४	५९,६२२	८३,५५५	१७,८७५	७५८	७२२	१,६२,५३२	६९,६९१	६३,५४३
८ चांदा	५,४५४	१,१४,०३७	१२,४००	२,३१,८९१	४२,२४२	१,५७,८८१	३०,०५२	५,४३९	१,२६३	२,३६,८७७	१,०५,४०२	१,१०,८४५
एकूण	२९,२९१	१७,०५,६२८	६६,९५३	१८,०१,८७२	५,४२,३२८	७,६२,४६३	१,५३,५३०	८,३४८	७,४७४	१४,७४,१४३	६,६१,७७२	६,४१,३२२

रेडे व म्हशी

तालुका	तीन वर्षांवरील रेडे				तीन वर्षांवरील म्हशी						तीन वर्षांखालील रेडें	
	वट्ट	कामाचे	किन-कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	किं-दुभत्या कामाच्या	किन-दुभत्या कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ बुलढाणा	४७६	३,०६३	१९८	३,७३७	२४,४१२	१४,३३२	२,९३४	५००	१६९	४२,३४७	९,६२५	२०,९१३
२ अकोला	८७४	१,२९२	२३४	२,४००	३०,५८६	१२,९१२	३,२९०	५६६	३६१	४७,७१५	९,९६८	२१,१८९
३ अमरावती	१,०१३	६१२	१७८	१,८०३	२४,८६७	१०,९९२	३,३९४	२५२	२७०	३९,७७५	७,१९३	१९,२८९
४ यवतमाळ	१,२७६	१,३५०	३०३	२,९२९	२५,०५०	१८,२०२	५,३६४	७०१	३८८	४९,७०५	१०,९५८	२०,६३१
५ वर्धा	३४३	१४९	४९	४४१	४,४२३	३,००२	८१७	७९	५९	८,३८०	१,४५७	४,१३०
६ नागपूर	९७७	५७६	१४८	१,७०१	१९,११६	१२,०९२	३,३९०	१६४	३२०	३५,०८२	५,३६४	१५,५४७
७ भंडारा	१,००६	२६,५८९	६०९	२८,२०४	१७,८४८	६,७४१	३,७५३	२८०	३४९	२८,९७१	८,०८९	१४,३२३
८ चांदा	६७१	३३,४०४	१,२२८	३५,३०३	१६,२५६	१०,७७८	४,५३८	२४४	३०७	३२,१२३	१३,०२२	१७,७४७
एकूण	६,५३६	६७,०३५	२,९४७	७६,५१८	१,६२,५५८	८९,०५१	२७,४८०	२,७८६	२,२२३	२,८४,०९८	६५,६७६	१,३३,७६६

१९१

विदर्भाचे जिल्हातील पशुधन—इतर जनावरें

तालुका	मेंढरें	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेंचरें	गाढवें	उंट	डुकरें	एकूण सर्व जनावरें	फोंवडी व बदरें
१ बुलढाणा	७९,४१२	१,५७,९९२	४,२५९	८	३,३२१	६	४,९८२	८,४०,७२८	१,०२,२७८
२ अकोला	८७,७८८	१,५०,६८२	६,४५७	१	३,८८७	२	५,०३१	९,१०,५२२	१,१७,२३९
३ अमरावती	७५,१८७	१,३८,२४२	७,३४३	१४	३,८८४	११	६,४१४	७,९७,८११	१,४९,१३४
४ यवतमाळ	८,१७७	१,७३,३७९	५,०७७	२०	१,९७३	१	७,५४८	९,९७,६२७	२,८०,७१०
५ वर्धा	५,२२९	३१,९६२	१,३९१	—	७५८	—	१,४१२	४,०५,१११	५०,७१२
६ नागपूर	२२,५३८	१,५२,७२३	३,०४२	१५	१,१२३	२	९,९१६	८,१९,४९३	१,७४,८०२
७ भंडारा	३,०८७	१,५६,६६०	१,३७७	—	१२	—	९,३४७	८,१६,३६०	३,५८,५५९
८ चांदा	४८,६३७	१८,९५०	१,१४३	१	१५३	—	१२,३४७	१२,३४,९९७	६,५५,३३८
एकूण	३,३०,०५५	११,५१,१४६	३०,०८९	५९	१५,१११	२२	५६,९९७	६७,२२,६४९	१८,९८,६७२

शेतीचीं अवजारां

तालुका	नांगर		देलगाढया	उसाचे चरक		बागायतासाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लाकडी	लोखंडी		देल्याचे	ऑ. इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ बुलढाणा	१,०२,८४२	२२,११८	४६,९०९	२२९	११९	४४४	५३	२५	२३८
२ अकोला	१,१७,२९४	२१,३०३	५०,७२४	६९	३७	२३८	१०९	९६	६०
३ अमरावती	१,०६,५३८	१०,५०१	४८,१४८	७४	३४	८६५	३५९	२१०	३१
४ यवतमाळ	७५,२७३	१३,२१३	५६,३३२	७५	४७	१७२	१२	१०९	१०३
५ वर्धा	३९,६८९	१,८९३	११,६७९	५	४	१५०	२३४	१४	१६
६ नागपूर	१,३७,८८३	१,७१३	४८,४६३	८८	२१९	७२४	७०५	२०५	१४४
७ भंडारा	१,२९,७१५	१०४	१,१५,८२२	५५१	१५	४१	२	२१	५३९
८ चांदा	२,३७,१५४	५००	१,३०,४२७	५१७	३३	६७	१२	२०	१७२
एकूण	९,३६,३८८	७०,३४५	४,९८,५०४	१,६०८	५०८	३,७०१	१,४८६	७००	१,३०३

महाराष्ट्र

क्षेत्रफळ, ग्रामसंख्या, लोकसंख्या

विभाग	क्षेत्र चौ. मैल	ग्रामे	नगरे	एकूण लोकसंख्या	पुरुष	स्त्रिया	हजार पुरुषांस स्त्रियांचें प्रमाण	लोकसंख्येचें दायर्य दर चौ. मैली
१ बृहन्-मुंबई	१८६	—	१	२९,९६,२६७	१८,६९,३३३	११,२६,९३४	६०२	१६,१०९
२ प. महाराष्ट्र-कोंकण	११,३४८	४,८८५	४७	३९,०१,७९६	१८,८२,३५५	२०,१९,४४१	१,०७३	३४४
३ प. महाराष्ट्र-देश	४४,३८८	१०,८८९	१८९	१,२३,१२,७४२	६२,५६,२४३	६०,५६,४९९	९६८	२७७
४ मराठवाडा	२५,६७४	७,३०४	६१	५१,८५,२४३	२६,३५,१६६	२५,५०,०७७	९६८	२०२
५ विदर्भ	३६,८६३	१२,४४८	७५	७६,०७,०३८	३८,४६,६६३	३७,६०,३७५	९७८	२०६
एकूण महाराष्ट्र	१,१८,४५९	३५,५२६	३७३	३,२०,०३,०८६	१,६४,८९,७६०	१,५५,१३,३२६	९४१	२७०

ग्रामीण-नागर लोकसंख्या, शेती-बिगरशेती उपजीविक, साक्षर-यांचें प्रमाण

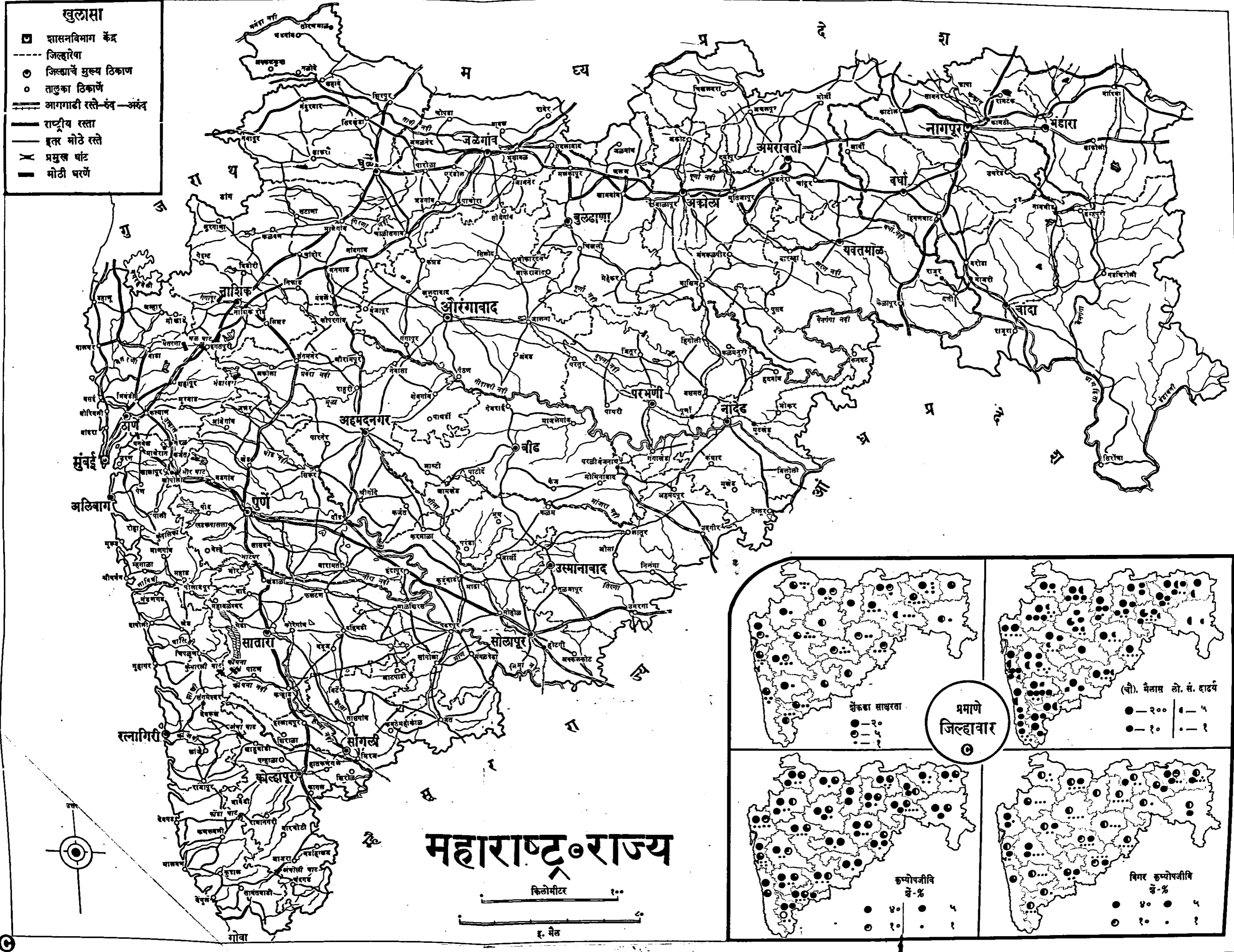
विभाग	शहरवासी शें. प्रमाण	ग्रामवासी शें. प्रमाण	शेतीवर उपजीविका शें. प्रमाण	बिगरशेती उपजीविका शें. प्रमाण	साक्षर पुरुष शें. प्रमाण	साक्षर स्त्रिया शें. प्रमाण	एकूण साक्षर शें. प्रमाण	एकूण लोकसंख्या
१ बृहन्-मुंबई	१००	—	००८	९९२	५५९	३८३	४९३	२९,९६,२६७
२ प. महाराष्ट्र-कोंकण	१६२	८३८	६७३	३२७	३१२	१०८	२०६	३९,०१,७९६
३ प. महाराष्ट्र-देश	२६६	७३४	६९०	३१०	३२४	८८	३०९	१,२३,१२,७४२
४ मराठवाडा	१३७	८६३	७८२	२१८	१५७	२३	९१	५१,८५,२४३
५ विदर्भ	२१५	७८५	६९३	३०७	३००	७७	१९०	७६,०७,०३८
एकूण महाराष्ट्र	२८९	७११	६४०	३६०	३१६	९५	२१०	३,२०,०३,०८६

टीप — येथें देण्यांत आलेले क्षेत्राचे आंकडे सन् १९५१ च्या शिरगणती अहवालांत जिल्हांचें क्षेत्र म्हणून जे आंकडे दिलेले आहेत त्यांची विभागवार बेरीज करून दिलेले आहेत. तसेंच महाराष्ट्राचें वेगळे नवें राज्य बनतांना १९६० मध्ये ठाणें व प. खानदेश जिल्हांतील जी गांवे गुजरातेंत समाविष्ट करण्यांत आलीं त्यांचें क्षेत्र, लोकसंख्या व त्यांतील ग्रामे व नगरे हीं त्या त्या विभागांतून कमी केली आहेत. मागे यासंबंधानें जे जिल्हावार आंकडे दिले आहेत त्यांत ठाणें व पश्चिम खानदेशमध्ये ही वजावट केलेली नाही. तसेंच मागे बृहन्-मुंबईचें क्षेत्र व लोकसंख्या देतानाहि १९५१ च्या शिरगणती अहवालांत बृहन्-मुंबईचें जें क्षेत्र व लोकसंख्या वगैरे शेती तीच दिलेली आहे. पण येथें वर सध्यां जें बृहन्-मुंबईचें क्षेत्र व लोकसंख्या आहे ती दिलेली आहे. त्यामुळे ठाणें जिल्हांतील जें क्षेत्र व लोकसंख्या कमी होते ती कमी करून कोंकण विभागाचे आंकडे दिलेले आहेत.

तालुकानिहाय मागे देण्यांत आलेले क्षेत्राचे आंकडे जिल्हाच्या कलेक्टराकडून अगर रँड रेकॉर्ड्स खात्याकडून मिळालेले शिरगणती अहवालाच्या जिल्हा पुस्तिकांत (District Census Hand-book) दिलेले असल्यामुळे तेच घेतलेले आहेत. त्यांची बेरीज करून येणारा जिल्हाच्या क्षेत्राचा आंकडा व सन् १९५१ च्या शिरगणती अहवालांत जिल्हा क्षेत्राचे (चौरस मैलांचे) हे आंकडे पुढे दिले आहेत. बृहन्-मुंबई-१११, ठाणें-३८९५, कुलाबा-२७१५, रत्नागिरी-५०२१, प. खानदेश-५३९१, पू. खानदेश-४५३५, नाशिक-६०३५, अहमदनगर-६६०२, पुणे-६०२८, सोलापूर-५६८२, उ. सातारा-४०३४, द. सातारा-३४३४, नागपूर-३८४२, वर्धा-२४२९, चांदा-९२२३, भंडारा-३५८०, अमरावती-४७१५, यवतमाळ-५२३८, अकोला-४०९३, बुलढाणा-३७६०. मराठवाड्यांतील जिल्हा क्षेत्रांचे मागे दिलेले आंकडे सन् १९५१ च्या शिरगणती अहवालाचेच आहेत व त्यासंबंधानें तेथें टीप दिलेलीच आहे.

खुलासा

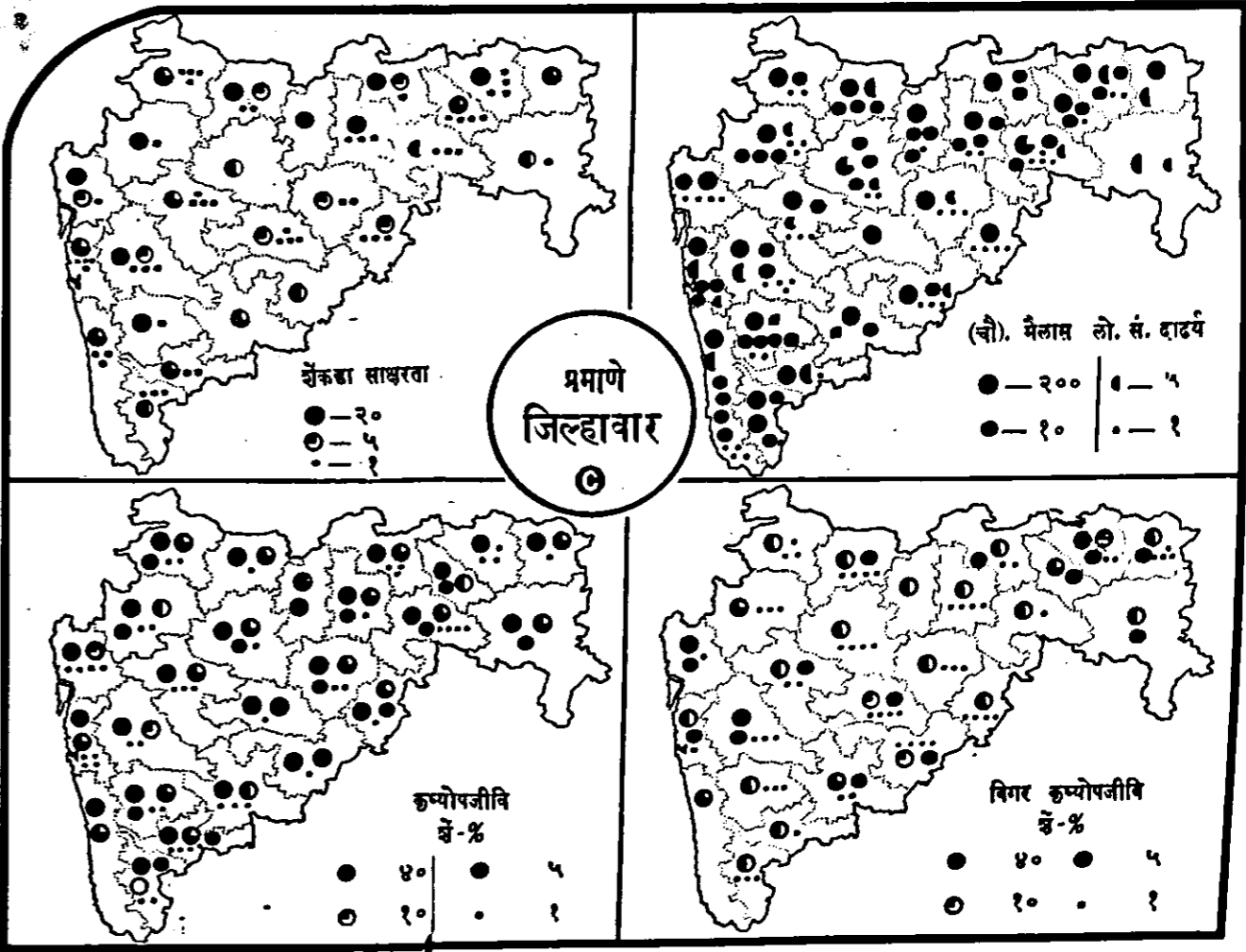
- शासनविभाग केंद्र
- जिल्हारेषा
- जिल्ह्याचे मुख्य ठिकाण
- तालुका ठिकाणे
- === आगगाडी रस्ते-रॅम-रॅम
- राष्ट्रीय रस्ता
- इतर मोठे रस्ते
- ✕ प्रमुख घाट
- मोठी बरणे

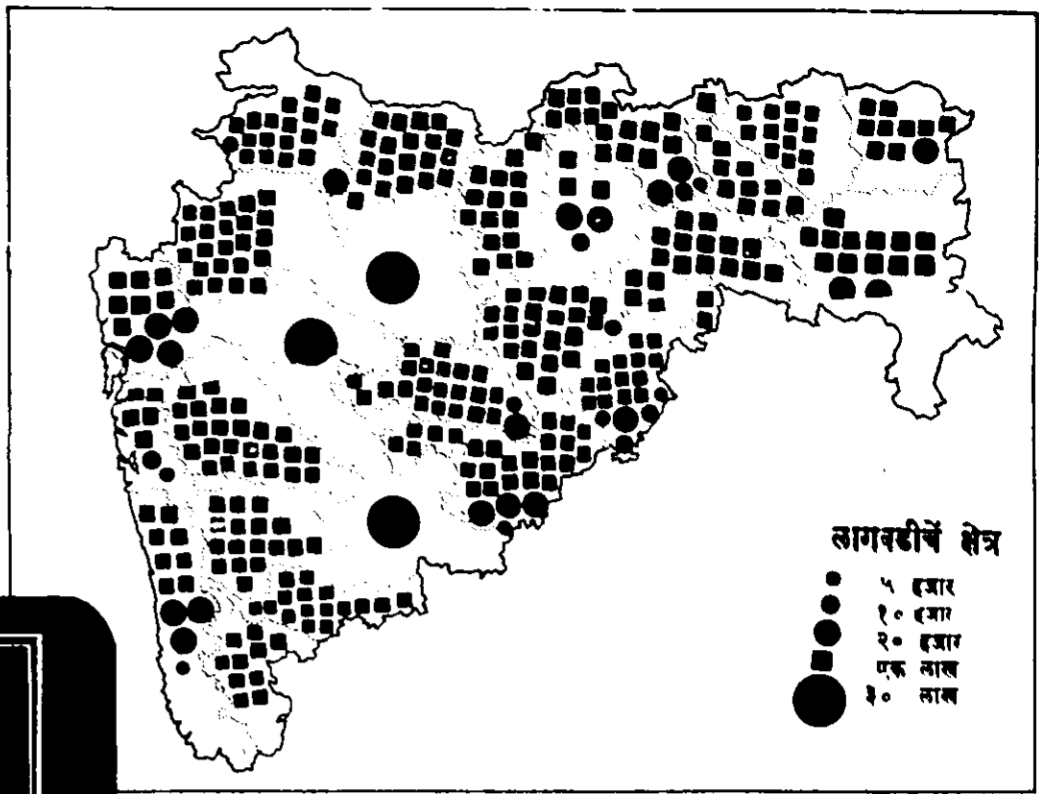
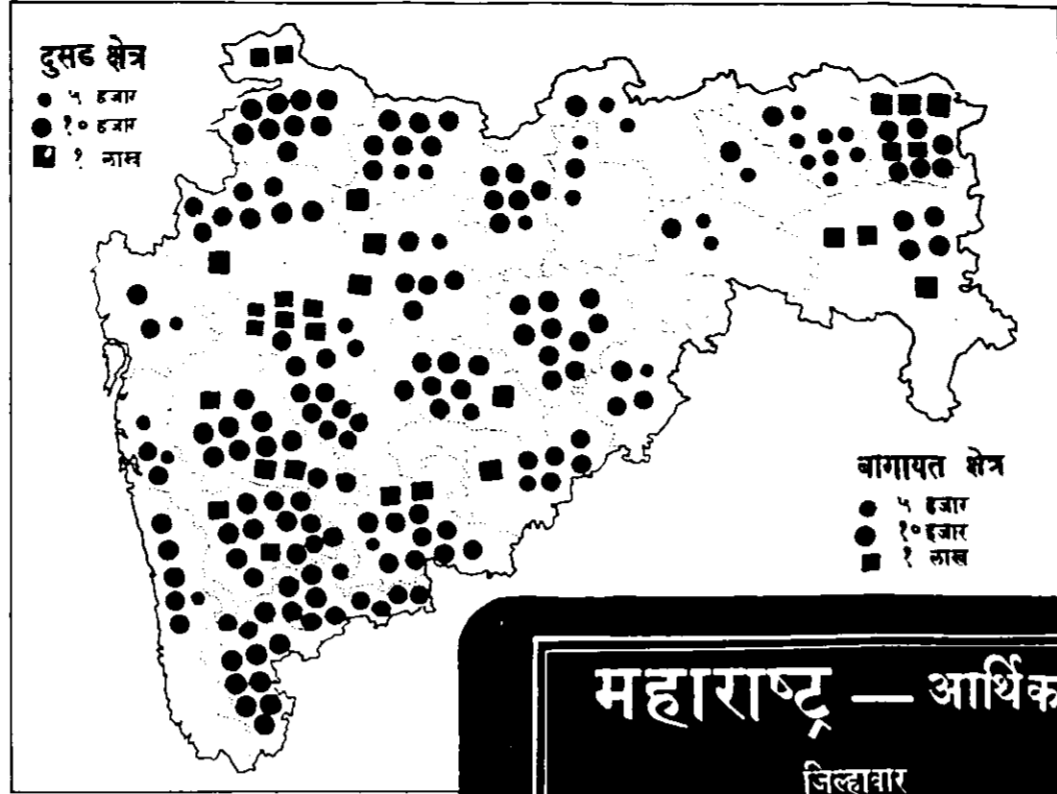
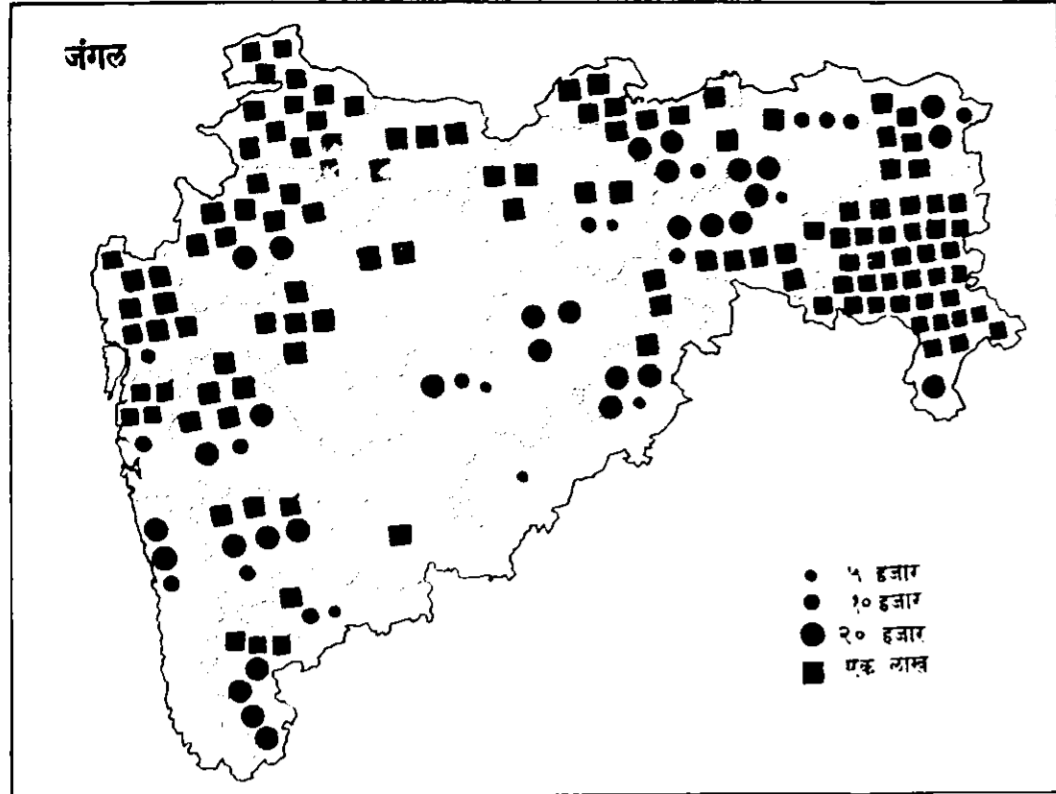

महाराष्ट्र राज्य

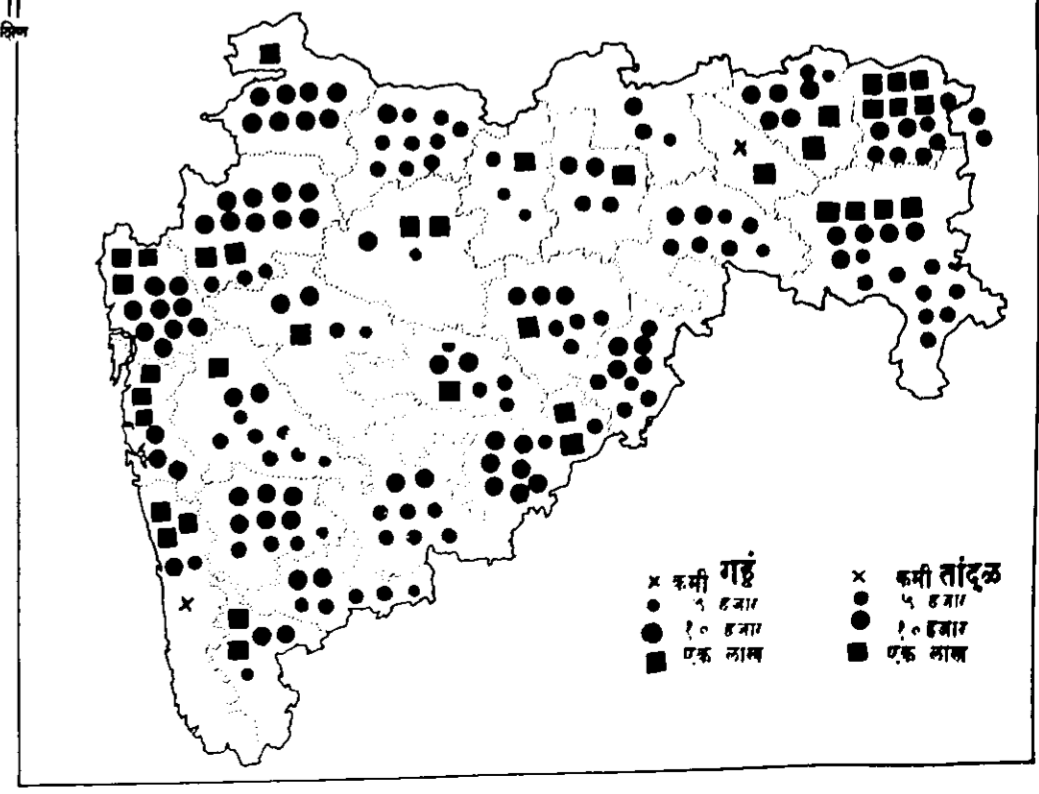
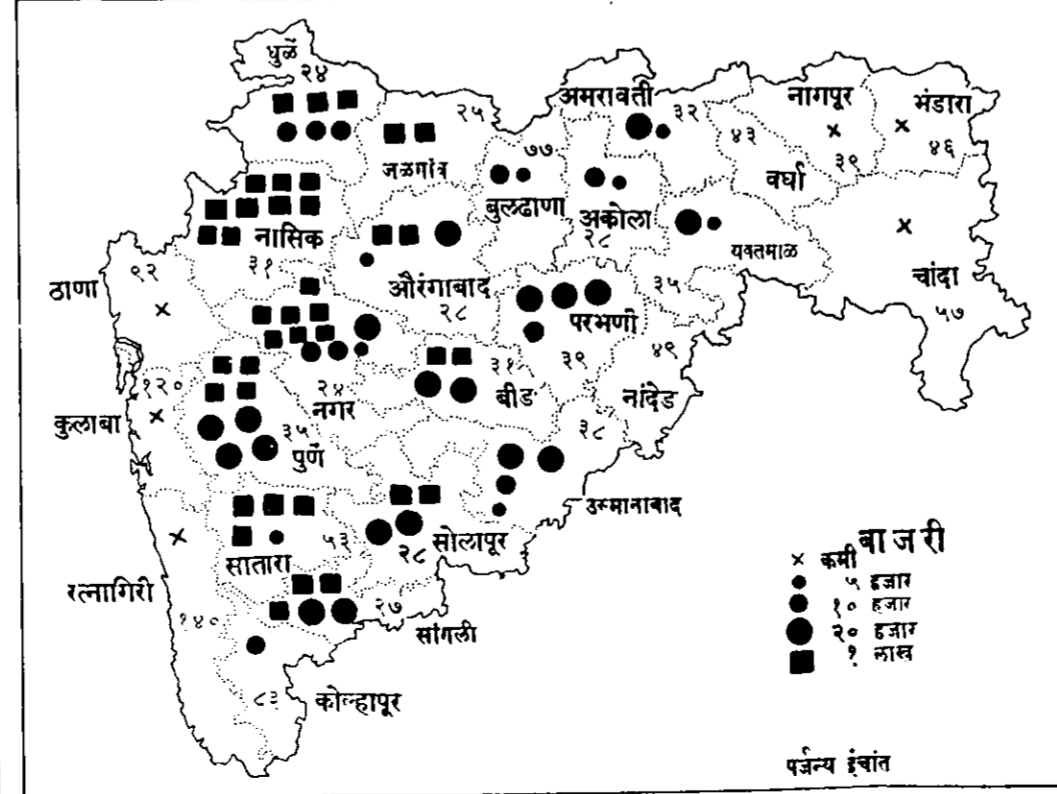
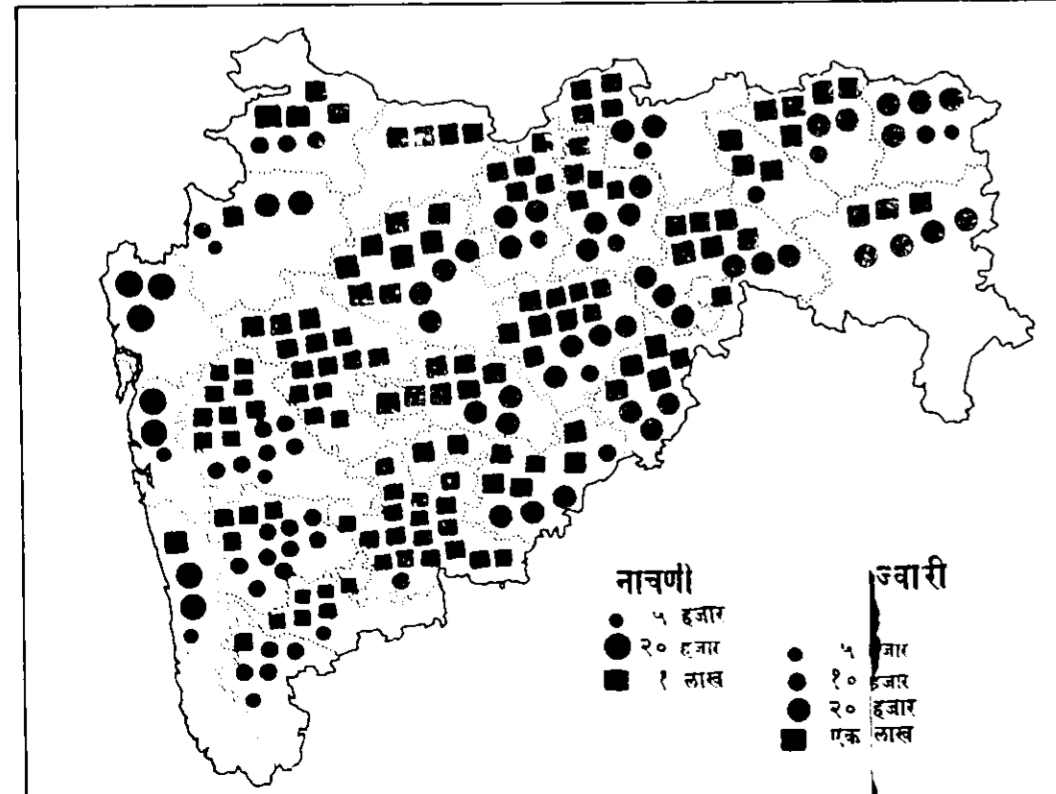
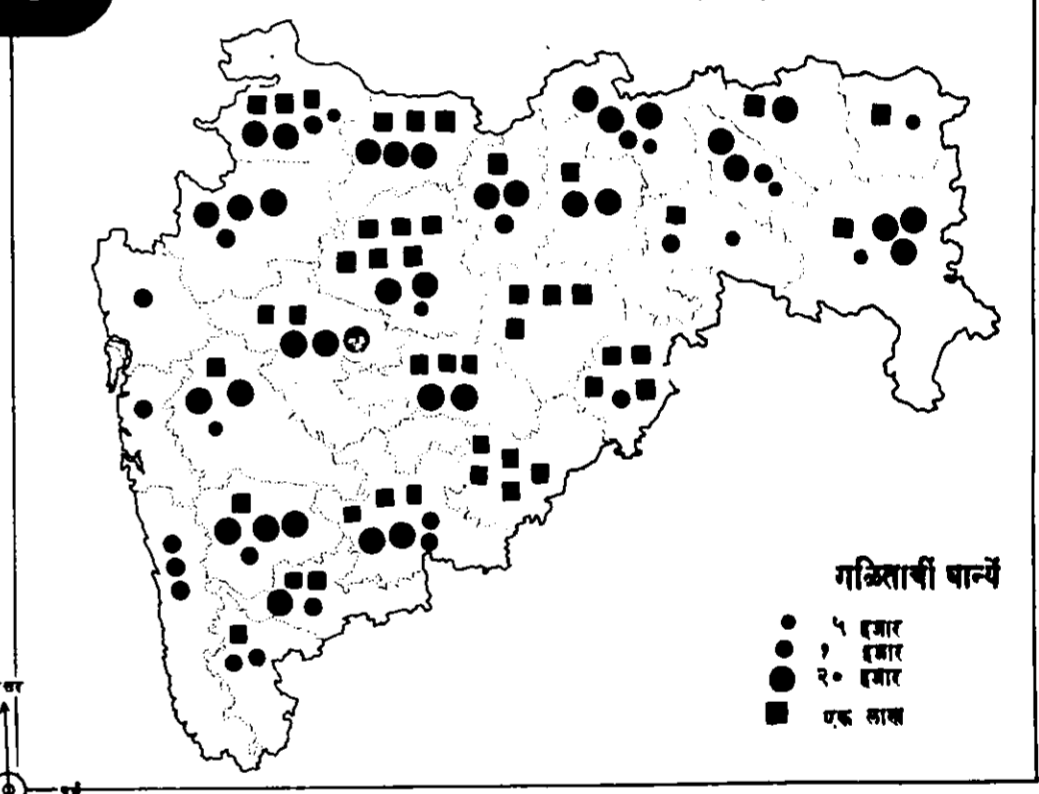
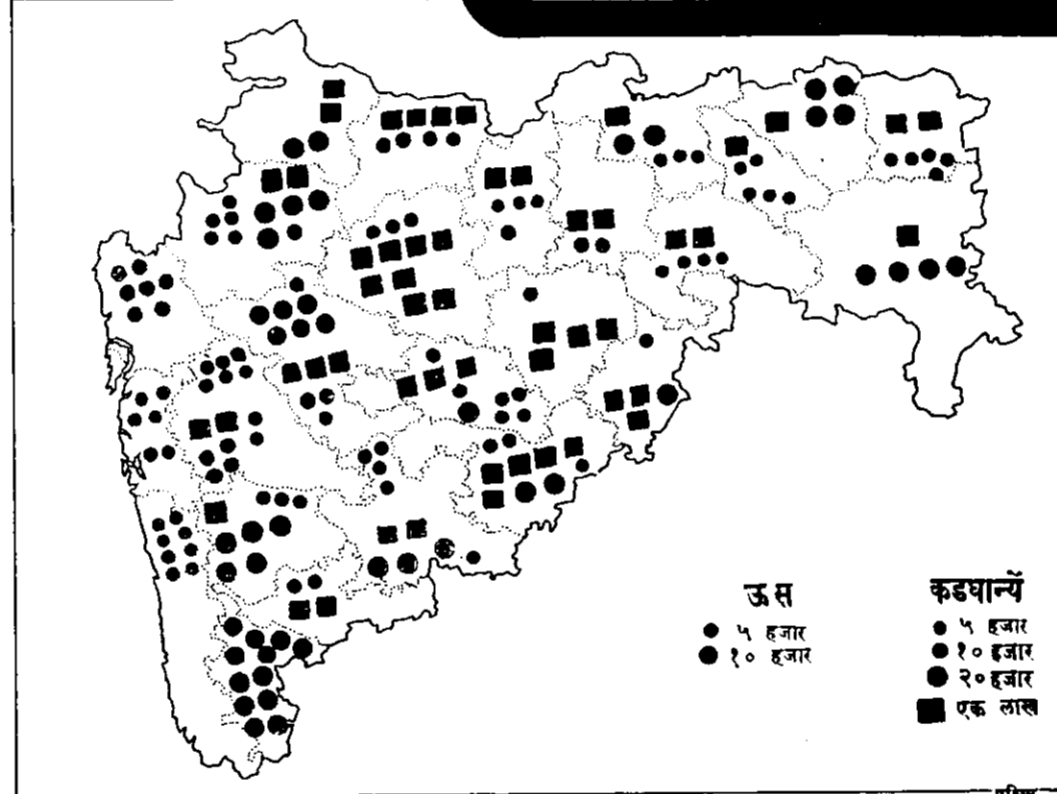
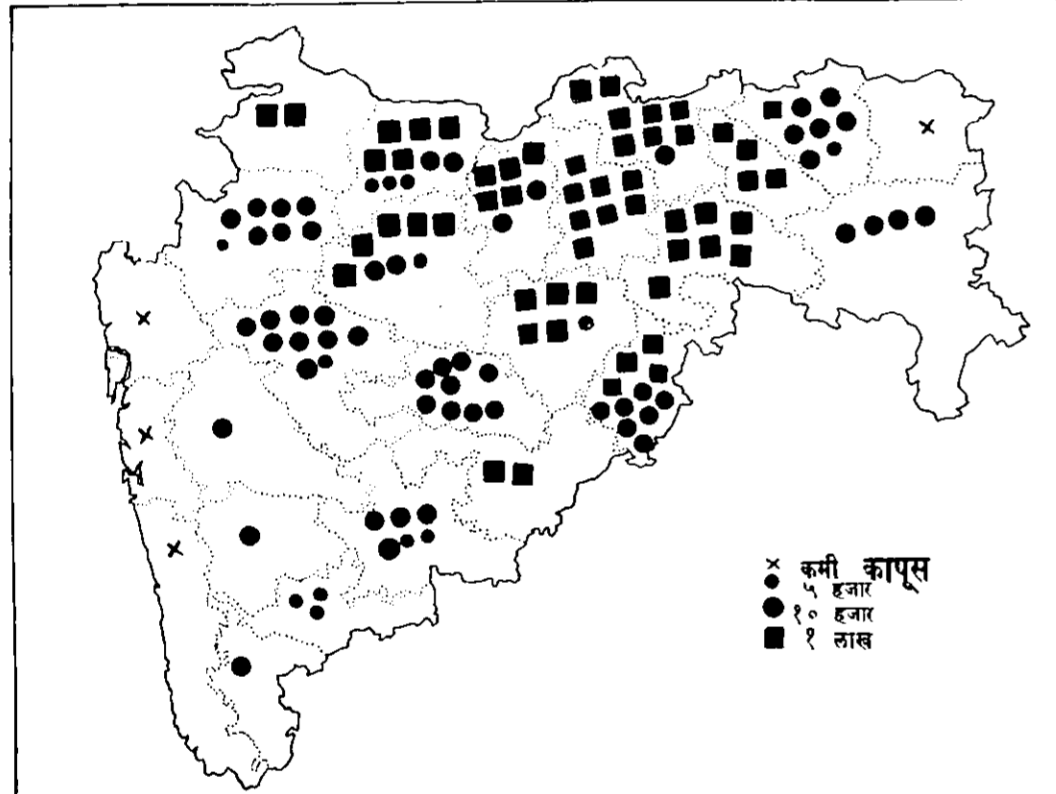
किलोमीटर १००

६ मैल

महाराष्ट्र — आर्थिक
जिल्हावार

सर्व जातीच्या क्षेत्रांचे आंकडे एकरांचे आहेत. एकरांचे आंकडेदरम्यान चिन्ह उजव्या घणाक घरून केलेले आहे. गो. प्र. माने

महाराष्ट्रांतील जमिनीच्या क्षेत्राची उपयोगानुसार वर्गवारी - १९५७-५८

(भांकटे १०० एकरांचे)

विभाग	एकूण क्षेत्र	जंगल	ओसाढ व नापीक	किंगर शेती उपयोगांतील	शेतीयोग्य पट	चराऊ रान	साठे इत्यादि	बाल पट	इतर पट	एकूण लागवडीचे क्षेत्र	दुसढ क्षेत्र	एकूण पिकांचे क्षेत्र
१ प. महाराष्ट्र - कोंकण	७२,९७७	१३,४८९	१४,४१५	७२६	६,८८७	१,५४१	१,७२७	२,८६८	९,४९४	२१,८३०	६५२	२२,४८२
२ प. म. - देश	२,९२,१८७	४५,५८३	२४,५५८	२,६१०	५,४११	१०,२२७	४२७	६,१७५	१०,४००	१,८६,७९६	१०,६३७	१,९७,४३३
३ मराठवाडा	१,५९,१०३	४,७७८	२,२९६	४,४८६	२,०१०	६,५०४	५०५	१३,९२९	९,८२७	१,१४,७६८	३,७६६	१,१८,५३४
४ विदर्भ	२,३३,१३५	६६,४०६	५,५५१	९,६८३	६,७५३	१८,४०५	२,१२६	२,४६२	७,४०२	१,१४,७७७	४,३९७	१,१९,१०४
एकूण महाराष्ट्र	७,५७,४०२	१,३०,२५६	४६,८२०	१७,५०५	२१,०६१	३६,३१७	४,७८५	२५,४३४	३७,१२३	४,३८,१०१	१९,४५२	४,५७,५५३

महाराष्ट्रांतील पाणी-पुरवठ्याची साधने - १९५७-५८

विभाग	कालवे-पाट				टयुब विहिरी			इतर बागायत विहिरी				तळी		एकूण तळी	
	सरकारी	लांबी मेल	खाजगी	लांबी मेल	सरकारी	खाजगी	एकूण	सरकारी		खाजगी		एकूण इतर बागायत विहिरी	१०० एकरां-पेक्षा जास्त क्षेत्र मिजणारी		१०० एकरां-पेक्षा कमी क्षेत्र मिजणारी
								बांधीव	कच्च्या	बांधीव	कच्च्या				
१ प. महाराष्ट्र - कोंकण	४	१४	८६०	५४४	—	—	—	—	—	७,६०३	१४,५६८	२२,१७१	६	५०२	५०८
२ प. म. - देश	५१२	१,८१४	६,७३०	३,७०२	—	—	—	१,७५८	१,८१,३९०	१,१२,८८०	२,९६,०२८	२९	१९३	२२२	
३ मराठवाडा	२	२०	—	—	२०८	२०८	—	—	६८,९९४	१९,०९२	८८,०८६	१३	१०	२३	
४ विदर्भ	२५१	४१४	१,१२३	३,१३५	७५	२१०	२३५	१६९	४२,१४०	३१,०१८	७३,६६२	१,०५२	२६,४८७	२७,५३९	
एकूण महाराष्ट्र	७६९	२,२६२	८,७१२	४,४४९	१३५	२८३	४१८	३३५	१,९२७	३,००,१२७	१,७७,५५८	४,७९,९४७	१,१००	२७,१९२	२८,२९२

महाराष्ट्रांतील निरनिराळ्या साधनांनी मिजणारे बागायत क्षेत्र - १९५७-५८

(भांकटे १०० एकरांचे)

विभाग	सरकारी कालव्या-खालील	खाजगी कालव्या-खालील	विहिरी-खालील	तळ्या-खालील	इतर साधनांनी	एकूण बागायत क्षेत्र	लागवडीच्या क्षेत्राची बागायत क्षेत्राचे शें. प्रमाण	दुसढ बागायत क्षेत्र	एकंदर बागायत पिकांचे क्षेत्र	एकूण पिकांच्या क्षेत्राची बागायत पिकांच्या क्षेत्राचे शें. प्रमाण
१ प. महाराष्ट्र - कोंकण	७	१०८	२५३	२१	५६	४४५	२.०	८	४५३	२.०
२ प. म. - देश	४,१६२	४५९	७,५७४	६३	५२२	१२,७८०	६.८	२,८४९	१५,६२९	७.९
३ मराठवाडा	६१	—	२,९६८	९६	८	३,१३३	२.७	६५०	३,७८३	३.२
४ विदर्भ	१,०१३	—	१,०४६	४,६०२	१८८	६,८४९	६.०	२०	६,८६९	५.८
एकूण महाराष्ट्र	५,२४३	५६७	११,८४१	४,७८२	७७४	२३,२०७	५.३	३,५२७	२६,७३४	७.१

प. महाराष्ट्र-कोंकण

प. महाराष्ट्र-देश

मराठवाडा

विदर्भ

एकूण महाराष्ट्र

घरगुती वापरान्या विहिरी—

५२,९३६

७६,६८७

२२,४०१

१,३२,८३२

२,८४,८५६

पट विहिरी—

२,४९५

४१,१८३

१०,२९४

५१,३३०

१,०५,३०२

महाराष्ट्रातील पशुधन—(१९५६ च्या जनावरांच्या खानेपुमारीप्रमाणें)
बैल व गाई

विभाग	तीन वर्षावरील बैल				तीन वर्षावरील गाई						तीन वर्षाखालील वांसरे	
	वट्ट	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण बैल	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिनदुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या बिन कामाच्या	एकूण गाई	खोंड	कालवडी
१ बुधन मुंबई	३५८	३,७२३	१,३३८	५,३१९	३,१३५	४६०	१७०	७	२५	३,७९७	१,१०१	१,६७६
२ प.महाराष्ट्र—कोकण	५,९४४	६,७३,५१२	१५,७६५	६,९५,२२१	२,००,५५८	२,१४,५१९	५५,०३७	५३३	२,९२३	४,७३,५७०	२,००,१४१	२,००,२३२
३ प.महाराष्ट्र—देश	८,१४४	२०,००,४२४	२०,६६१	२०,२९,२२८	६,३३,३९५	६,४५,८६५	१,१९,५०४	६,०४६	६,०६१	१४,११,०७१	६,४४,६१२	६,१८,१३०
४ मराठवाडा	५,४०७	१२,९०,९८५	२५,६२१	१३,२२,०१३	३,८८,९९९	४,३५,३९०	१,४१,३१३	३,०७४	५,६७०	९,७४,४४६	५,१०,८३१	४,९०,२८१
५ विदर्भ	२९,२९१	१७,०५,६२८	६६,९५३	१८,०१,८७२	५,४२,३२८	७,६२,४६३	१,५३,५३०	८,३४८	७,४७४	१४,७४,१४३	६,६१,७७२	६,४१,३२२
एकूण महाराष्ट्र	४९,०४४	५६,७४,२७२	१,३०,३३८	५८,५३,६५३	१७,६८,४१५	२०,५८,६९७	४,६९,५५४	१८,००८	२२,१५३	४३,३७,०२७	२०,१८,४५७	१९,५१,६४१

रेडे व म्हशी

विभाग	तीन वर्षावरील रेडे				तीन वर्षावरील म्हशी						तीन वर्षाखालील रेडकें	
	वट्ट	कामाचे	बिन-कामाचे	एकूण रेडे	दुभत्या	भाकड	न व्यालेल्या	बिन-दुभत्या कामाच्या	बिनदुभत्या बिन-कामाच्या	एकूण म्हशी	रेडे	रेड्या
१ बुधन मुंबई	३११	१२३	५	४३९	३६,११३	१,८८६	३०३	४१	१७३	३८,५१६	२,१२५	३,५६०
२ प.महाराष्ट्र—कोकण	९,०५५	१,११,४०१	२,३२६	१,१७,४८२	१,०३,७५८	५६,४७९	१५,६३४	१,३४७	५८५	१,७७,७०३	४०,७१९	४९,८५१
३ प.महाराष्ट्र—देश	४,५१६	७,७८,८६८	१,७१०	८४,०९४	३,७७,१०३	१,९३,११७	५६,७६४	५,३६३	२,८५१	६,३५,१९३	१,३८,८२४	२,७८,३९९
४ मराठवाडा	३,४७२	१३,१५४	१,९८९	१८,६१५	१,४२,७७५	९४,३४६	५६,६७६	५,०२२	२७,३९०	३,२६,३०९	७९,००७	१,४६,५३८
५ विदर्भ	६,५३६	६७,०३५	२,९४७	७६,५१८	१,६२,५५८	८९,०५१	२७,४८०	२,७८६	२,२२३	२,८४,०९८	६५,६७६	१,३३,७६९
एकूण महाराष्ट्र	२३,८९०	२,६९,५८१	८,९७७	२,९७,१४८	८,३२,३०७	४,३४,८७९	१,५६,८५४	१४,४५९	३३,२२२	१४,६१,७१९	३,२६,३५१	६,१२,११७

महाराष्ट्रातील पशुधन—इतर जनावरे

विभाग	भेंढरे	शेळ्या व बोकड	घोडी	खेचरे	गाढवे	उंट	डकरे	एकूण सर्व जनावरे	कौबळ्या व बदके
१ बृहन्न सुंबई	६,३२३	२०,११४	२,७१०	१३	१८२	२२	५,६९९	९३,३८७	१,२५,४२५
२ प.महाराष्ट्र —कोंकण	६,१७६	३,३३,८४०	३,६८९	३६	८८९	११	८८,८८१	२२,०८,४९१	२४,६७,७७१
३ प.महाराष्ट्र —देश	१३,०६,८७२	२२,१०,७१३	५४,८९३	२१६	२१,६५५	७३	६१,५०५	९६,३९,५५०	३६,७१,८७९
४ मराठवाडा	३,०८,१५७	८,२३,४९१	४८,४६९	३११	१६,६७४	८४०	३१,२४७	५०,९७,०२९	५,९६,६२६
५ विदर्भ	३,३०,०५५	११,५१,१४६	३०,०८९	५९	१५,१११	२२	५६,९९७	६७,२२,६४९	१८,९८,६७२
एकूण महाराष्ट्र	१९,५७,५८३	४४,३९,३०४	१,३९,८५०	५३५	५४,५११	९६८	२,४४,३२९	२,३७,६१,१०६	८७,६०,३७३

शेतीची अवजारें

विभाग	नांगर		बैलगाढया	उसाचे चरक		बागायत शेतीसाठी पंप		ट्रॅक्टर	तेलघाणे
	लाकडी	लोखंडी		बैलाचे	ऑईल इंजिनचे	ऑईल इंजिन पंप	इलेक्ट्रिक पंप		
१ बृहन्न सुंबई	२१०	१७	२५३	—	—	२२	—	—	१८
२ प.महाराष्ट्र —कोंकण	३,९०,३५०	१,५४८	६३,४२८	९०	३४	९४६	५७	२८	९९६
३ प.महाराष्ट्र —देश	५,३३,१४५	१,६२,६८७	४,४३,६२५	५,१५४	३,९५९	२०,२९५	४१७	५३२	३,२४५
४ मराठवाडा	१,७७,९५१	९५,५५७	२,३६,७०६	२,४६७	३०४	२,७०३	७३	१,०३९	४,४६७
५ विदर्भ	९,३६,३८८	७०,३४५	४,९८,५०४	१,६०८	५०८	२,७०१	१,४८६	७००	१,३०३
एकूण महाराष्ट्र	२०,३८,०४४	३,३०,१५४	१२,४२,५१६	९,३१९	४,८०५	२६,६६७	२,०३३	२,२९९	१०,०२९

५६४

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन—१९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनाचे)

जिल्हा	तांदूळ						गहू					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन
१ ठाणे	३,८४३	२,३२७	३,७००	२,३९६	३,७६४	१,७७५	अ.	—	—	—	—	—
२ कुहलू सुंबई	७४	४५	१०५	६८	७२	३४	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	३,२७२	१,५११	३,२६५	१,७८८	३,२६९	१,७०१	अ.	—	—	—	—	—
४ रत्नागिरी	३,१७४	१,४१७	३,२५४	१,५४०	३,२७८	१,३१०	—	—	—	—	—	—
प. महाराष्ट्र-कोंकण	१०,३६३	५,३००	१०,३२४	५,७९२	१०,३८३	४,८२०	अ.	—	—	—	—	—
५ प. खानदेश	८४९	१३३	७६१	१३८	७५७	१६८	१,०१९	१६६	१,३०४	३२५	१,३०४	२६६
६ पू. खानदेश	१४७	३१	११०	२०	१४०	३१	७७१	११५	८०६	२१२	८०६	१६७
७ नाशिक	९२१	२३३	८३५	३६१	८१६	२६२	२,३२३	३१४	२,४५५	४४५	२,४९७	४३५
८ अहमदनगर	२०८	५२	२२१	९३	२२१	८७	१,१८४	२१०	१,१५९	२१३	१,१६०	१७५
९ सोलापूर	२१९	३४	१२९	४५	२२२	८७	५८२	१२५	६४३	१०९	५९८	१०१
१० पुणे	१,२२४	३७०	१,२००	४९३	१,१९१	४६०	५६२	८७	५२१	९६	५२१	६१
११ उ. सातारा	५८५	१८९	५३०	१६३	५५८	१९९	३३८	७५	३६९	५७	२६९	६७
१२ द. सातारा	२७४	९६	२६५	९४	२७४	९७	३४५	७३	३३३	६४	३३०	६९
१३ कोल्हापूर	२,१९७	१,०५४	२,१९९	९९९	१,१९९	१,०६१	४५	११	५४	९	५४	११
प. महाराष्ट्र-देश	६,६२४	२,१९२	६,२५०	२,३५७	६,३७८	२,४५२	७,१६९	१,१८६	७,५४४	१,५३०	७,५३९	१,३५२
१४ औरंगाबाद	१२४	२२	१००	१४	१२५	३०	२,०६७	३०८	१,९०३	३३३	१,७८३	३१६
१५ परभणी	२९१	५६	२७०	३८	२४८	५९	१,३९१	२३८	१,२२७	२३६	१,२२७	१६५
१६ नांदेड	४४२	८१	४५२	७१	१०५	१२४	४२९	३६	७४५	१२६	६७३	९१
१७ बीड	२०२	३७	१६७	२३	१९९	४८	१,११४	१५१	१,०४२	१८८	९७८	१४६
१८ उस्मानाबाद	७५४	१३१	५४०	७९	७०३	१७५	१,२२१	१७५	१,४५९	२७६	१,४२६	१८७
मराठवाडा	१,८१३	३२७	१,५२९	३२५	१,७८०	४३६	६,२२२	९०८	६,३७६	१,१५९	६,०८७	८०५
१९ बुलढाणा	६१	२०	६२	१५	७०	१४	१,००५	१०६	१,००६	२०६	१,०७१	१४४
२० अकोला	१८०	५९	१८१	४३	१८०	३७	१,२३८	११९	१,२०१	२५४	१,३३५	२४१
२१ अमरावती	१२५	४१	१३१	३१	१३५	२७	९५७	६८	८८८	३०५	९३२	२१३
२२ यवतमाळ	२३६	७६	२३२	५६	२३८	४८	४६२	४७	४४६	४८	५९८	९७
२३ वर्धा	३९	१३	४०	१५	४४	९	१,०३०	१३१	१,०३१	१६२	१,१८७	१७५
२४ नागपूर	४८४	१३९	४७७	१७५	५०४	१८७	१,८३६	१७३	१,८०२	२९६	१,८६६	३४२
२५ भंडारा	६,२४२	२,१३७	६,२६६	२,६७५	६,३२३	२,३३४	७२७	७७	७६१	१०३	७४१	१४५
२६ चांदो	४,५४४	१,४८०	४,५३७	१,३१३	४,६२६	१,७३७	७८२	८४	८२४	१३२	८६७	१३३
विदर्भ	११,९१९	३,९६५	११,९२६	४,३२३	१२,१२०	४,३९३	८,०३७	८२५	७,९६९	१,४४६	८,५९७	१,४९०
एकूण महाराष्ट्र	३०,७१९	११,७८४	३०,०२९	१२,६९५	२९,६६१	१२,१०१	२१,४२८	२,९१९	२१,८८९	४,१३५	२२,२२२	३,६४७

टीप—१९५७-५८ चे पिकांच्या क्षेत्राचे व उत्पादनाचे आंकडे प्रत्यक्ष (Actuals) असून १९५८-५९ व १९५९-६० सालांचे हे आंकडे पक्षपा अंदाजाचे आहेत.

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन—१९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनांचे)

जिल्हा	खरीप - ज्वारी						रब्बी - ज्वारी					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन
१ ठाणे	१३	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
२ बुधनर सुर्वई	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	—	—	—	—	—	—	अ.	—	—	—	—	—
४ रत्नागिरी	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
प. महाराष्ट्र-कोंकण	१३	—	—	—	—	—	अ.	—	—	—	—	—
५ प. खानदेश	१,३४०	२८४	१,३८७	२५३	१,४२३	३२६	२,९६९	६७६	३,०३८	८५१	३,२३६	६७५
६ पू. खानदेश	३,४६८	१,६०१	३,१८०	१,०२७	३,४०६	१,३९४	५४१	१२९	३४६	९७	३४६	७२
७ नाशिक	२,११	४२	२८१	५०	१६८	३५	१,४५८	२०५	१,२५०	१९२	१,२५०	२६१
८ अहमदनगर	३	—	३	अ. १	३	१	१३,९५८	२,६८३	१३,९८४	३,८६६	१४,१०५	२,४४८
९ सोलापूर	४९	१०	३६	६	३२	९	१८,१३३	३,२३८	१८,५१०	३,६४०	१९,०९४	३,२६७
१० पुणे	४२५	८३	४४३	७८	४४३	१३७	९,२३१	१,३९३	९,४३०	१,५९८	९,४२९	१,३९७
११ उ. सातारा	१,५१७	३८६	१,४८१	३३४	१,४८५	४६०	३,३३८	७३१	३,३६२	८१४	३,४५४	८४०
१२ द. सातारा	३,७३३	१,५२६	३,७६३	१,५१२	३,६३३	१,३७२	२,३३७	३३८	३,३२२	४१९	३,४७३	५६०
१३ कोल्हापूर	१,३९२	५८८	१,३१४	५६५	१,३१८	५९८	६५	०	६५	११	६५	१६
प. महाराष्ट्र-देश	१२,१३७	४,५२०	११,८९२	३,८२५	११,९१९	४,३३३	५२,०३०	९,४०२	५२,३०७	१०,४८८	५२,४५२	९,५३६
१४ औरंगाबाद	२,३०२	३५८	२,२९८	३९६	३,०७९	५८०	६,४५०	१,२७७	६,३३९	१,९७६	५,९९५	१,१८९
१५ परभणी	३,६९५	९७१	४,४८६	८००	३,९०७	५०५	५,१९७	१,१३३	४,७६५	१,४७८	४,७६५	८८०
१६ नांदेड	५,५१०	१,१२२	५,४०८	१,२६३	५,१९४	६७१	१,१९१	३२५	१,४२८	४४३	१,१८८	२१९
१७ बीड	२,००६	३८४	२,०४३	४२७	२,०२३	४७३	५,५५८	१,५९५	४,८७२	१,५१९	४,८७२	९७१
१८ उस्मानाबाद	३,७२४	६६७	४,६७३	८७०	४,२३६	१,१८९	४,९५८	९२६	५,०६७	१,५८०	५,१८६	१,०४४
मराठवाडा	१७,२३७	३,५३२	१८,८८८	३,७५६	१८,४३९	३,३५८	२३,३५४	५,२५६	२२,४७१	६,९९६	२२,००६	४,३०३
१९ तुळजाणा	५,६८६	१,३१२	५,६३२	१,२५६	५,५७०	१,५३७	१७	४	२४	३	३५	७
२० अकोला	५,८३६	१,०४४	५,८६३	१,२६२	५,७८१	१,००१	—	—	—	—	—	—
२१ अमरावती	४,४८५	८६६	४,५०८	१,०३३	४,३१०	६५३	—	—	—	—	अ.	अ.
२२ अजिंठा	६,६०९	१,३६२	६,७२२	१,३९५	६,२२९	६४०	अ.	—	१	अ.	६७	१४
२३ अहमदनगर	३,०९३	५६५	३,१७३	७३७	३,९२७	३५०	७	२	६	१	११६	२४
२४ नागपूर	४,४३७	६५४	४,५५३	९०४	४,३१३	७३५	१,०२८	१५२	१,०५७	१५४	१,२३९	२५२
२५ भंडारा	१४०	२७	१३९	२७	१२८	२२	८२३	१५१	८२१	१२०	८८१	१७९
२६ चांदो	५०७	९३	५०९	११७	५९२	८८	३,२९९	७०२	३,२७३	४७८	३,६८१	७४७
विदर्भ	३०,७९३	५,९२३	३१,०९९	६,४३१	२९,६९०	५,०२६	५,१७४	१,०११	५,१८२	७५६	६,०१९	१,२२३
एकूण महाराष्ट्र	६०,१७९	१३,९७५	६१,८७९	१४,०१२	६०,०४८	१२,७१६	८०,५५८	१५,६९९	७९,९६०	१८,२४०	८०,४७७	१५,०६२

टीप:—५० एकरपेक्षा कमी क्षेत्र व ५० टनांपेक्षा कमी उत्पादन असल्यास त्या ठिकाणी 'अ' अक्षर दिले आहे.

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन—१९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १६० टनांचे)

जिल्हा	बाजरी						नाचणी					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन
१ ठाणे	—	—	—	—	—	—	६२२	१५०	५८३	१३५	५८३	१३५
२ कुहलू मुंबई	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	अ.	—	—	—	—	—	४६१	१२९	४६९	११२	४६९	१२६
४ रत्नागिरी	—	—	—	—	—	—	१,४४६	३५२	१,३६१	३१६	१,२७९	३३९
प. महाराष्ट्र-कोंकण	अ.	—	—	—	—	—	२,५२९	६३१	२,४१३	५६३	२,३३१	६००
५ प. खानदेश	३,५०९	७०७	३,३४७	४९४	३,२९६	७०४	१८९	४७	८१	२२	८१	१९
६ पू. खानदेश	२,०२५	२९०	२,०३६	२२५	२,०८३	१९९	४	०१	—	—	—	—
७ नाशिक	९,०१०	१,१३२	९,०२६	१,१००	८,९२१	१,०४३	१,३०८	४९१	१,२५१	५२१	१,१००	४५८
८ अहमदनगर	७,५३३	८६३	७,६३४	७२०	५,६५३	६१६	२१०	४५	२०१	३४	२०१	३४
९ सोलापूर	२,३८८	७६	१,६४३	५८	१,९६७	७६	२	५४	१	अ.	१	अ.
१० पुणे	४,७९३	६३७	४,५७७	५४४	४,५७७	६९४	३८५	८७	५५१	१२९	५५१	१२९
११ उ. सातारा	४,०६७	४१३	३,९४२	५०१	३,८२३	५५७	३५१	८६	३४३	९९	३४४	९२
१२ द. सातारा	३,४२२	२४५	३,४६०	२५६	३,५२७	२४६	६७	४०	११	६६	११	६६
१३ कोल्हापूर	६८	६	१०३	८	१०३	७	९२३	२४८	८०३	२४३	८०३	२४३
प. महाराष्ट्र-देश	३६,८१५	४,३६९	३५,७६८	३,९०६	३३,९५०	४,९४२	३,४३९	१,०७५	३,२७१	१,०५८	३,१४७	९९२
१४ औरंगाबाद	४,२३८	४१९	३,८३८	२८२	३,४८०	३६२	९	१	१०	२	१३	१
१५ परभणी	६९	६	९७	६	९२	१०	—	—	३	अ.	२	अ.
१६ नदिह	२९	३	२७	२	३०	३	६	५	५	अ.	५	अ.
१७ बीड	२,४१४	१७२	२,५९५	१७२	२,५९५	२७१	५२	३	११	१	१	१
१८ उस्मानाबाद	५३६	४७	५९३	३९	५३९	७०	२३	३	२२	६	२४	२
भराठवाडा	७,२८६	६४७	७,१५०	५०१	६,७३६	७१६	९०	१२	५१	९	४५	४
१९ बुलढाणा	१५०	१३	१४१	२६	१२९	१५	—	—	—	—	—	—
२० अकोला	१४६	१३	१३७	२१	१३१	१५	१	—	अ.	अ.	—	—
२१ अमरावती	१३३	१२	१३६	२६	१३६	१६	२	—	—	—	१	अ.
२२ यवतमाळ	२४८	२२	२५०	४२	२४२	२९	अ.	—	—	—	—	—
२३ वर्धा	४	—	६१	१०	४०	५	—	—	—	—	—	—
२४ नागपूर	८	१	९	२	१०	१	अ.	—	अ.	—	—	—
२५ भंडारा	अ.	—	अ.	अ.	अ.	अ.	५	१	५	१	४	१
२६ चांदा	३	—	३	१	अ.	अ.	५	१	३	अ.	८	१
विदर्भ	६९२	६१	७३६	१२८	६८८	८१	१३	२	८	१	१३	२
एकूण महाराष्ट्र	४४,७९३	५,०७७	४३,६५५	४,५३५	४१,३७४	४,९३९	६,०७१	१,७२०	५,७४३	१,६३१	५,५३६	१,५९८

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन—१९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनांचे)

जिल्हा	मका						इतर हलकी धान्ये					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन
१ ठाणे	अ.	—	—	—	—	—	३९१	८२	३२५	७७	३२५	७७
२ बुधन-सुंबई	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	अ.	—	—	—	—	—	२७६	६६	२४०	६३	२८२	७१
४ रत्नागिरी	—	—	—	—	—	—	१,०२८	१७९	५००	९३	५३०	९९
५. महाराष्ट्र—कोंकण	अ.	—	—	—	—	—	१,६९५	३२७	१,०६५	२३३	१,१३७	२४७
५ प० खानदेश	९८	२२	९१	२०	९१	१७	८३९	१०६	४५५	२६	३१८	१०
६ पू० खानदेश	९	३	११	३	११	३	२०	३	३३	७	३४	७
७ नाशिक	३६	१०	३३	९	२५	७	४०६	१२३	३०१	५०	२४५	४१
८ अहमदनगर	१८	७	१७	४	१७	४	१५७	१०	१५२	३१	१५२	३१
९ सोलापूर	९७	२९	९६	१८	८२	१७	४७	८	९६	१७	१०७	१९
१० पुणे	१६	२	१८	२	१८	२	२४८	८३	१६९	५६	१६९	५६
११ उ० सातारा	३८	८	३७	९	३७	८	२२३	१७	२६४	६५	२६६	६६
१२ द० सातारा	५३	१२	५६	१२	५७	१२	५६	९	१९	५	—	—
१३ कोल्हापूर	९६	२३	९३	२५	९३	२५	५३०	७८	३८५	८६	३८५	८६
५० महाराष्ट्र—देश	४६१	११६	४५२	१०२	४३१	९५	२,५२६	४३७	१,८७४	३४३	१,५७६	३१६
१४ औरंगाबाद	३८	८	३६	४	३७	५	१३४	११	१४४	१५	१४४	१५
१५ परभणी	९	१	१६	२	११	२	२९	३	५०	५	४५	४
१६ नांदेड	५	१	१०	१	५	१	३४	४	३२	३	३३	४
१७ बीड	५५	४	३५	४	३५	४	४६०	३२	२३१	२४	३५२	३७
१८ उस्मानाबाद	३९	७	३४	९	३८	६	२५१	२०	२५४	२३	२८१	२९
मराठवाडा	११६	२१	१३१	२०	१२६	१८	९०८	७०	७११	७०	८५५	८९
१९ बुलढाणा	६	१	७	१	७	१	१०	—	५	१	५	१
२० अकोला	१	—	१	अ.	अ.	अ.	१७	२	६	१	९	१
२१ अमरावती	१	—	१	अ.	अ.	अ.	६८	६	६६	११	७०	१०
२२ अजमताळ	१	—	१	अ.	अ.	अ.	१२	१	६	१	८	१
२३ वर्धा	अ.	—	अ.	अ.	अ.	अ.	अ.	—	१	अ.	अ.	अ.
२४ नागपूर	५	१	५	१	५	१	३	१६	२	अ.	२	अ.
२५ भंडारा	२७	३	२८	५	२०	३	१५२	१६	१६५	१७	१३०	१३
२६ चांदा	५५	७	५३	१०	५८	१०	६८	६	७७	६	६३	५
विदर्भ	९६	१३	९६	१७	९३	१५	३३०	४७	३२८	३७	२८७	३१
एकूण महाराष्ट्र	६७३	१५०	६७९	१३९	६४९	१२८	५,४५९	८८१	३,९७८	६८३	३,८५५	६८३

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन—१९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनांचे)

जिल्हा	हरभरा						तूर					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन
१ ठाणे	२७	३	२७	४	२८	४	१०४	११	९९	१२	९९	१२
२ मुद्दू मुंबई	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	१०	१	१४	२	१४	२	२५	३	२९	३	२८	३
४ रत्नागिरी	१	—	अ.	अ.	अ.	अ.	११	१	१०	१	२९	४
प. महाराष्ट्र-कोंकण	३८	४	४१	६	४२	६	१४०	१५	१३८	१६	१५६	१९
५ प. खानदेश	३६६	३२	३६२	५७	३५१	६२	२३५	६७	१९०	५४	२२३	६४
६ पू. खानदेश	१२५	१५	१५८	२९	१५८	२८	२७१	८७	२८२	१०१	२७९	६०
७ नाशिक	७३३	७६	८२६	१२२	७४२	१०६	२५३	६९	२५९	८३	२०१	५७
८ अहमदनगर	६८६	८९	६८६	१०२	६९०	९५	४५३	१०५	४५२	१२९	४३५	१२४
९ सोलापूर	६२४	७८	५८७	६९	६५३	७८	८६७	२४४	६१२	१२५	८३४	१८८
१० पुणे	८१४	८६	६००	९५	७००	९२	१९९	४३	२४०	६४	२३१	६६
११ व. सातारा	४४७	६१	४००	४९	३९८	७०	२०६	५५	१९८	५४	१९५	५६
१२ द. सातारा	४२२	५९	४४१	५४	३७६	६८	४३६	१२२	४२१	११९	४२४	१२१
१३ कोल्हापूर	१०४	१६	९०	९	९०	१४	१८७	५३	१७५	४७	१७०	४९
प. महाराष्ट्र-देश	४,३२१	५१२	४,१५०	५८६	४,१५८	६१३	३,१०७	८४५	२,८२६	७७६	३,९६२	७८५
१४ औरंगाबाद	१,०५९	१२१	१,००१	११०	९४२	८६	१,१५२	११२	१,०१५	१०६	९३८	९८
१५ परभणी	९४०	१२०	९८०	१६८	९२९	८४	८३४	१५०	९३५	१४६	८७२	१५६
१६ नांदेड	७३५	१०६	८१४	१०५	८०३	७३	९८१	१३५	९६७	१५७	९९६	१०५
१७ बीड	८२१	११६	८२०	११७	८३०	८८	५३२	४८	५३२	४५	५५०	५३
१८ उस्मानाबाद	१,३२४	१५८	१,४९०	२१०	१,३१५	१३२	१,६६४	२६४	१,५४६	२३८	१,५३६	२४२
मराठवाडा	४,८७९	६२१	५,१०५	७१०	४,८१९	४६३	५,१६३	७०९	४,९९५	६९२	४,८९२	७३४
१९ बुलढाणा	२०४	१७	२२४	२६	२५०	२६	५५३	१६७	५९१	२०७	५६८	२०८
२० अकोला	२९८	२६	३०१	३४	४०५	४२	७४५	२६७	७६८	२१५	७५३	२२७
२१ अमरावती	१९५	१९	१७९	२५	३२९	३४	९११	३४३	९२०	४५४	९०४	३३१
२२ अजिंठा	२०४	१७	२०४	२३	३००	३१	१,१०६	४७१	१,००२	४०२	९६६	२६८
२३ वर्धा	८७	७	८७	१२	१३२	१९	७१७	२७३	६८८	३३७	६२५	१५५
२४ नागपूर	२३१	२२	२४२	२७	२४७	३५	१,१२४	१८६	१,१२२	३४८	१,१००	२२९
२५ भंडारा	२९७	३८	२९१	२९	२७१	३९	१४४	२२	१४३	३९	१४९	३०
२६ चांदा	२४२	२४	२५६	२५	२४७	३६	१५४	२३	१५१	४१	२१८	४५
विदर्भ	१,७५८	१७०	१,७८४	२०१	२,१८१	२६२	५,४४८	१,७५२	५,३८५	२,०४३	५,२८३	१,५४२
एकूण महाराष्ट्र	१०,९९६	१,३०७	११,०८०	१,५०३	११,२०६	१,३४४	१३,८५८	३,३२१	१३,३४७	३,५२७	१३,३२३	३,०८०

महाराष्ट्रांतील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन-१९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनांचे)

जिल्हा	इतर कव्हांयें						जैत					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन (गूळ)	क्षेत्र	उत्पादन (गूळ)	क्षेत्र	उत्पादन (गूळ)
१ ठाणे	२२०	२०	७४	९	७४	९	२	१	२	२	२	२
२ बुधन मुंबई	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	२३७	२७	२७९	३१	२७९	३०	४	—	१	१	४	५
४ रत्नागिरी	३८२	४०	२०२	२२	२०२	२४	३	४	३	४	४	५
प. महाराष्ट्र-कोंकण	८३९	८७	५५५	६२	५५५	६३	५	५	६	७	६	७
५ प. खानदेश	१,७९९	१४७	१,३०४	७२	८८९	७९	५०	८६	५१	७६	४९	५५
६ पू. खानदेश	३,९१६	६४८	३,०३०	५६७	३,६३०	५६७	१३	५७	२८	४२	३०	३३
७ नाशिक	१,८९३	२५९	१,२४८	२१७	१,१३४	१७६	२३७	६३५	२०६	४९०	२१६	५१४
८ अहमदनगर	२,१४३	१३९	१,६०१	१३०	२,२६६	२८१	७०९	२,९९१	७२१	२,१४५	७२९	२,७१०
९ सोलापूर	१,१६३	९३	२६४	२१	४१४	३४	२१२	७८६	१८६	५४६	१९७	६९८
१० पुणे	१,२५८	१२३	८३०	१०८	७९५	८३	२५५	८५६	२१६	८०५	२५५	९४९
११ ज. सातारा	१,२२३	१४९	१,१२७	१३८	९६१	११४	१५४	३८८	१४८	३२०	१६१	३३५
१२ द. सातारा	१,१२१	१६६	१,२७४	१८१	१,२०२	२२८	११३	३०४	१०९	२५६	१२९	३०३
१३ कोल्हापूर	२७५	४७	२४४	४२	२४४	४२	५८२	१,२८६	५५४	१,८५५	६७८	२,०४४
प. महाराष्ट्र-देश	१४,७९०	१,७७१	१०,९३२	१,४७६	११,५३५	१,६०४	२,३२५	७,३८९	२,२१९	६,५३५	२,४४४	७,६४१
१४ औरंगाबाद	४,२१९	५२१	३,८७७	४०५	३,८७७	४०६	१५९	२४८	१३९	२०९	१८४	३३९
१५ परभणी	२,१५४	२५६	३,०३१	३५७	२,७८३	३३७	३८	६४	३०	४५	३४	५७
१६ नांदेड	१,३९८	१३७	१,५३३	१५७	१,५४९	१८३	४३	८१	४१	७७	४२	७०
१७ बीड	२,०६२	१५५	२,१२३	२१८	२,१२३	२१८	३५	३७	२९	३८	४२	७१
१८ उस्मानाबाद	२,४८०	२२९	२,२४२	१४६	२,४३५	१५७	११३	२०१	९९	१६६	१२९	२१६
मराठवाडा	१२,३१३	१,२९८	१२,८०६	१,२८३	१२,७६७	१,३०१	३८८	६३१	३३८	५३५	४३१	७५३
१९ बुलढाणा	१,४१८	१३६	१,३३२	९५	१,३२४	७७	२३	२३	२४	२६	२८	३०
२० अकोला	१,०८०	११२	८७४	६२	१,१३९	६१	४	५	४	५	४	४
२१ अमरावती	४३०	५१	४१३	३३	३९२	३२	२	२	२	२	२	२
२२ यवतमाळ	२१९	७९	९४०	५४	९४०	५१	५	५	६	७	७	७
२३ वर्धा	४४९	३१	४६६	३६	४६४	३६	२	२	१	१	१	१
२४ नागपूर	४०९	३९	३७१	३७	३८९	३६	२	२	१	२	१	२
२५ भंडारा	१,८१३	१५७	१,८४२	२०५	१,८४२	१९१	२४	२९	२२	२७	१८	२०
२६ चांदो	१,४०५	१३०	१,४०७	१८०	१,६६३	१६३	११	२३	११	१८	९	१७
विदर्भ	७,३०३	७३५	७,६४९	७०२	८,१५३	६४७	७३	९१	७१	८७	७०	८३
एकूण महाराष्ट्र	७,३०३	३,८९१	३,९,९३२	३,५२३	३,३,०१०	३,६१५	२,७९१	८,११६	२,६३४	७,१६४	२,९५१	८,४८४

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन—१९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनांचे)

जिल्हा	मिरची						भुईमूग					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन
१ ठाणे	२२	१	१०	३	१०	३	अ.	—	—	—	—	—
२ बृहन्न मुंबई	अ.	—	अ.	अ.	—	—	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	१५	२	१०	२	१६	३	अ.	—	—	—	—	—
४ रत्नागिरी	२५	४	२४	१२	२४	१२	२	१	४	१	४	२
प. महाराष्ट्र—कोंकण	६२	७	४४	१७	५०	१८	२	१	४	१	४	२
५ प. खानदेश	२६१	४४	२७५	८५	२७५	८५	३,१७१	१,००३	२,९४७	८१८	३,०३५	७९९
६ पू. खानदेश	१४९	३०	७४	१६	७४	१६	३,४२१	९५२	३,५४०	७४१	३,५७१	७९६
७ नाशिक	७४	१४	६०	२३	८२	३१	१,८७२	४०८	२,०१६	३९६	१,६६६	३५३
८ अहमदनगर	७९	३९	७४	३३	७४	३३	१,०२२	२१९	९५४	२०२	८८१	२०२
९ सोलापूर	१५७	२३	१५५	२४	१४०	२२	२,१९०	४१०	१,३२६	३८३	१,७४५	५३६
१० पुणे	८५	१८	४७	१७	८९	३२	५३१	१६६	४९५	१२७	४९५	१४७
११ व. सातारा	५७	१०	४८	१०	४८	१०	१,४७९	५६८	१,४०६	४६०	१,४१५	६०१
१२ द. सातारा	१२१	२४	११३	२४	११३	२४	२,०२३	४९४	१,८८०	३९१	१,९३७	६७७
१३ कोल्हापूर	१५५	२६	१२०	३१	१२०	३९	१,१६९	४२६	१,१०५	३२९	१,१०५	३९९
प. महाराष्ट्र—देश	१,१३८	२२७	९६६	२६३	१,०१५	२९२	१६,८७८	४,६४६	१५,६६९	३,८४७	१५,८५०	४,५१०
१४ औरंगाबाद	२२५	२१	२१४	२२	१३६	१२	१,९३०	१६६	१,८७७	२२३	१,९१०	२८९
१५ परभणी	१२५	१७	११३	१३	११४	१४	१,०४३	१७७	१,३३०	३१५	१,२३२	१७३
१६ नांदेड	४७४	५२	४४४	५२	४१६	४९	५६८	८६	५४३	१२९	५३२	७५
१७ बीड	१६२	१५	१८१	१९	१८१	१९	१,६५८	३७१	१,९९८	४७३	२,००५	४४७
१८ उस्मानाबाद	२५३	२९	२६०	२६	२६४	३१	२,६२७	६५५	३,१५८	७४८	३,०४७	८४०
मराठवाडा	१,२३९	१३४	१,२१२	१३२	१,१११	१२५	७,८२६	१,४५५	८,९०६	१,८८८	८,७२६	१,८२४
१९ बुलढाणा	११४	१८	९३	४	९८	३	९६६	१५१	९२२	१७२	८६८	१५२
२० अकोला	७४	१२	७५	७	७५	७	१,०९०	१७४	१,१३७	२२१	१,०३५	१८५
२१ अमरावती	१६९	८२	१५५	१५	१३६	१०	४७४	७४	५०९	९२	५२८	१०४
२२ यवतमाळ	९३	१७	८८	१५	८८	९	७६०	९४	७३१	१०६	६१२	१२१
२३ वर्धा	६३	१०	६३	८	५६	७	४१	६	३८	७	४२	९
२४ नागपूर	४०३	२९	३८८	२७	३३८	२०	१४९	२३	१५२	२७	१६७	३३
२५ भंडारा	१०३	१७	९६	२३	१०२	२२	१७	३	१७	३	१४	३
२६ चांदा	१८५	३३	१९२	१७	१६६	१५	६	१	६	१	४	१
विदर्भ	१,२०४	२१८	१,१५०	११६	१,०५९	९३	३,५०३	५२६	३,५१२	६२९	३,२७०	६०८
एकूण महाराष्ट्र	३,६४३	५८६	३,३७३	५२८	३,२१५	५२८	२८,२०९	६,६२८	२८,०९१	६,३९५	२७,८५०	६,९४४

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन १९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनांचे)

जिल्हा	तीळ						ज्वस					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन
१ ठाणे	१५	१	१४	१	१४	१	—	—	—	—	—	—
२ बुधन मुंबई	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	४३	४	४३	५	४३	४	—	—	—	—	—	—
४ रत्नागिरी	११७	१०	५९	७	७९	७	—	—	—	—	—	—
प. महाराष्ट्र-कोंकण	१७५	१५	११५	१३	१३६	१२	—	—	—	—	—	—
५ प. खानदेश	२२५	२७	१८९	२३	१८९	२३	१३	१	१०	१	१०	१
६ पू. खानदेश	१३२	१७	१४३	२०	१२०	१८	१२	१	८	१	७	१
७ नाशिक	३०	४	३३	४	२८	३	११	१	९	१	९	१
८ अहमदनगर	७४	७	७९	८	८४	९	७२	७	७४	८	५१	५
९ सोलापूर	९७	९	३८	३	६७	६	६५	९	४६	४	४०	४
१० पुणे	५१	६	२४	३	२४	३	२	—	१	अ.	१	अ.
११ उ. सातारा	१	६	२	अ.	२	अ.	८	१	७	१	७	१
१२ द. सातारा	७३	८	४५	५	५०	६	२	—	३	अ.	३	अ.
१३ कोल्हापूर	६	१	२	अ.	२	अ.	अ.	—	—	—	—	—
प. महाराष्ट्र-देखा	६८९	८५	५५५	६६	६६६	६८	१८५	२०	१५८	१६	१३८	१३
१४ औरंगाबाद	२०३	१६	२०७	१३	१४५	११	४३१	३९	४६३	४५	३२२	२९
१५ परभणी	६०	५	५९	५	५७	९	५०४	३९	४०७	३६	४४०	३९
१६ नांदेड	७८	१२	१२८	८	१०४	११	२४४	४०	४४८	४०	२४०	२२
१७ बीड	१०६	१३	१२१	१३	१२२	१३	३४९	२८	३०९	४१	४२९	३८
१८ उस्मानाबाद	१०७	१३	१६१	२०	१०८	११	६७०	६०	५५०	४९	६८७	६१
मराठवाडा	५५४	५९	६७६	५९	५३६	५५	२,१९८	२०६	२,१७७	२११	२,११८	१८९
१९ बुलडाणा	५०	—	५७	६	५८	४	४१	४	३७	४	३८	४
२० अकोला	७१	७	७३	८	७१	४	२०३	२५	२०७	२३	२२६	२३
२१ अमरावती	८३	११	८६	९	८६	८	१९४	१५	१२९	१६	१४१	१६
२२ यवतमाळ	१६९	१५	१७४	१७	१८७	१५	१९५	१९	१९३	१८	२७४	२६
२३ वर्धा	१८८	१९	१७९	१८	२३२	२३	३०३	३०	२९४	३३	३०१	३०
२४ नागपूर	२१२	२४	२२१	२५	२७४	२७	८३४	७८	७६६	७२	६२०	५८
२५ मंदारा	१५	२	१६	२	१४	२	१,००२	७८	१,१०८	८२	१,३०६	८८
२६ चांदा	७७२	५७	८१३	६०	१,०४३	८२	८४८	७८	८७५	८१	८८९	८७
विदर्भ	१,५६०	१३५	१,६१९	१४५	१,६६५	१६५	३,६२०	३२७	३,६०९	३३९	३,७९५	३३२
एकूण महाराष्ट्र	२,९७८	२९४	२,९६५	२८३	३,३०३	३००	६,००३	५५३	५,९४४	५५६	६,०४१	५३४

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनांचे)

जिल्हा	मोहरी						एरंडी						
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	
१ ठाणे	—	—	—	—	—	—	१	—	—	—	—	—	
२ वृहन्न मुंबई	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
३ कुलाबा	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
४ रत्नागिरी	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
प. महाराष्ट्र-कोंकण	—	—	—	—	—	—	१	—	—	—	—	—	
५ प. खानदेश	१	—	३	१	२	अ.	४२	५	१३०	१४	२८	३	
६ पू. खानदेश	१	—	१	अ.	१	अ.	३	—	१	अ.	१	अ.	
७ नाशिक	१५	३	१८	३	१४	२	१	—	अ.	अ.	अ.	अ.	
८ अहमदनगर	४	—	—	—	—	—	१	—	}	}	२	अ.	
९ सोलापूर	८४	११	१	अ.	८५	१५	६	१			७	४	अ.
१० पुणे	२	—	२७	४	२	अ.	—	—			१	७	अ.
११ उ. सातारा	३	—	—	—	—	—	अ.	—	}	}	—	—	
१२ द. सातारा	—	—	—	—	—	—	२	—			१	१	अ.
१३ कोल्हापूर	अ.	—	—	—	—	—	अ.	—	१	अ.	१	अ.	
प. महाराष्ट्र-देश	११०	१४	५०	८	१०४	१७	५५	६	१४०	१५	४४	३	
१४ औरंगाबाद	८	१	१७	१	१२	१	१२	१	१०	१	१४	१	
१५ परभणी	२३	२	१०	१	२०	२	६	—	१०	१	१०	१	
१६ नांदेड	५	—	७	१	४	अ.	२५	२	३०	२	२४	२	
१७ बीड	५	—	५	१	५	अ.	६	—	७	अ.	७	अ.	
१८ उस्मानाबाद	९	१	१३	१	६	अ.	११	१	२०	१	२०	१	
मराठवाडा	५०	४	५२	५	४७	४	६०	४	८१	५	७५	५	
१९ बुलढाणा	५	—	५	१	६	१	२	—	२	अ.	२	अ.	
२० अकोला	५	१	४	१	४	१	३	—	२	अ.	२	अ.	
२१ अमरावती	१	—	अ.	अ.	अ.	अ.	४	—	२	अ.	३	अ.	
२२ यवतमाळ	४	१	५	१	६	१	३	—	३	अ.	३	अ.	
२३ वर्धा	—	—	—	—	—	—	२	—	३	अ.	३	अ.	
२४ नागपूर	—	—	—	—	—	—	४	१	५	१	४	अ.	
२५ भंडारा	१	—	१	अ.	अ.	अ.	२	१	३	१	२	अ.	
२६ चांदा	अ.	—	अ.	अ.	अ.	अ.	८	—	७	१	८	१	
विदर्भ	१६	२	१५	३	१६	३	२८	२	२७	३	२७	२	
एकूण महाराष्ट्र	१७६	२०	११७	१६	१६७	२४	१४४	१२	२४८	२३	१४६	१०	

महाराष्ट्रातील प्रमुख पिकांचे क्षेत्र व उत्पादन—१९५७-६०

(क्षेत्राचे आंकडे १०० एकरांचे, उत्पादनाचे १०० टनांचे)

जिल्हा	तंबाखू						कापूस					
	१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०		१९५७-५८		१९५८-५९		१९५९-६०	
	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन	क्षेत्र	उत्पादन गांठी	क्षेत्र	उत्पादन गांठी	क्षेत्र	उत्पादन गांठी
१ ठाणे	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
२ बुधन मुंबई	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
३ कुलाबा	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
४ रत्नागिरी	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
प. महाराष्ट्र-कोंकण	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
५ प. खानदेश	१	—	१	अ.	१	अ.	२,०१७	५६९	२,११५	५५३	२,२२०	३८२
६ पू. खानदेश	३	—	३	अ.	३	अ.	५,२३२	१,७०६	५,४६६	१,३८३	५,३०५	९३५
७ नाशिक	३	—	१	अ.	१	अ.	८२	४६	३१६	८९	२५६	४६
८ अहमदनगर	१६	४	१६	४	१६	४	९५०	२४७	६७९	१६७	३२३	१५३
९ सोलापूर	१३	३	१६	३	१६	३	३७३	१०७	३७०	१२२	२७१	६०
१० पुणे	५	१	४	अ.	४	१	१११	४७	१०९	५१	१०८	५३
११ उ. सातारा	२१	७	२४	६	२५	६	४७	४	४६	२२	४४	१९
१२ द. सातारा	१८२	४२	१८२	३१	१६६	४०	१७२	२७	१८४	४०	१७३	७६
१३ कोल्हापूर	३१२	६५	२७०	६८	३०५	७४	१०१	८	१०९	२४	६४	२८
प. महाराष्ट्र-देश	५५६	१२२	५१७	११३	५३७	१२९	९,०८५	२,७६१	९,३९४	२,४५१	८,७६४	१,७५३
१४ औरंगाबाद	७	१	४	१	४	१	५,२६०	८७०	५,४५६	७५९	४,९१९	६२७
१५ परभणी	१	—	२	१	२	१	५,०४०	७७४	५,९२३	७४८	५,५७९	६११
१६ नांदेड	६	१	६	१	६	१	४,७२८	८४७	४,९७२	९०१	५,०२९	५५०
१७ बीड	४	१	३	१	३	१	१,७२९	२४४	१,७५१	१९२	१,६३७	३२४
१८ उस्मानाबाद	७	१	८	२	७	१	१,५०६	१८८	१,५२६	१६७	१,४७४	२९१
मराठवाडा	३५	४	३३	६	३२	५	१८,२६३	२,९२३	१९,६२८	२,७६७	१८,६३८	२,४०३
१९ बुलढाणा	९	—	१	अ.	२	अ.	६,२१९	१,५७२	६,१११	१,१२६	६,४३५	५१४
२० अकोला	अ.	—	१	अ.	अ.	अ.	७,८८२	१,९२२	७,९४५	१,९६४	७,४६३	५९६
२१ अमरावती	१	—	२	अ.	२	अ.	८,०७३	१,४३३	७,९५४	१,८३२	८,७५८	९९६
२२ अ. यवतमाळ	२	—	२	अ.	१	अ.	६,९६७	१,४२४	६,६१९	९८९	६,९७९	५५४
२३ वर्धा	अ.	—	अ.	अ.	अ.	अ.	३,९३०	५११	३,८७२	४७०	३,३८६	२३८
२४ नागपूर	३	१	३	१	३	अ.	१,६५०	२४१	१,६२६	१९७	१,६९०	१९४
२५ भंडारा	अ.	१	अ.	अ.	अ.	अ.	—	—	अ.	अ.	अ.	अ.
२६ चांदी	११	—	१२	३	१५	४	३८६	४८	३६७	४३	५८३	४०
विदर्भ	१८	२	२१	५	२३	६	३५,१०७	७,१५१	३४,४९४	६,६२१	३५,२९४	३,१३२
एकूण महाराष्ट्र	५९९	१२८	५६१	१२४	५८२	१४०	८८,४७७	१२,८३५	९३,५१६	११,८३९	९२,६९६	७,२८७

* १ गांठ (Bale) = ३९२ पौंड

महाराष्ट्रातील शेतीमाल-विक्रीच्या नियंत्रित बाजारपेठा

(रेग्युलेटेड मार्केट)

शेतीमाल विक्रीच्या नियंत्रित बाजारपेठा महाराष्ट्रांत खालील ठिकाणी असून त्या पेठांमध्ये विकला जाणारा प्रमुख शेतीमाल व तेथील एकंदर शेतीमाल-विक्रीची वार्षिक उलाढाल दिली आहे. ही माहिती १९५७-५८ सालाची आहे.

जिल्हा	मुख्य मार्केटचे ठिकाण	उप (सक्ष) मार्केट ठिकाण	वार्षिक उलाढाल खांकडे हजार रु.	विकला जाणारा प्रमुख शेतीमाल	
(प. महाराष्ट्र) प. खानदेश	१ धुळे	—	२६७४० ११५२ (जनावरे)	कापूस, भुईमूग, उडीद, मूग, हरभरा, गहू, ज्वारी, बाजरी, गूळ, मिरची, जनावरे, शेळ्या, मेंढ्या.	
	२ दोबाईचे	६ नरबाणा २ सिंदखेडा ३ बेटावद	२०६०९ ७३९ (जनावरे)	कापूस, भुईमूग, मिरची, मूग, गहू, हरभरा, तीळ, जवस, तूर, एरंडी, गूळ.	
	३ शिरपूर	—	१२१९४ १०३७ (जनावरे)	” ” ” व ज्वारी, बाजरी.	
	४ शहादा	सावरकुंडला	१४४३	” ” ”	
	५ नंदुरवार	तळीदा	६२३ (जनावरे) ७०६६	” ” ”	
	६ नवापूर	१ चिंचपाडा २ खांडबारा ३ विसरवाडी ४ घनराट	९८००	” ” ”	
	नाशिक	१ लासलगांव	१ पिपळगांव- (असवन्त) २ सायखेडा ३ पालखेड ४ चांदवड ५ ओझर	१६८७	भुईमूग, कांदा, गूळ, जवस, तूर, मूग, गहू, ज्वारी, बाजरी, हरभरा, तीळ, फुळीथ, मेथी, इ.
		२ मालेगांव	१ उमठाणा २ मालेगांव	३९८२	धान्ये, ढाळी वरीलप्रमाणे व कापूस व जनावरे, शेळ्या, मेंढ्या.
		३ नांदगांव	—	३४१७	” ” ”
		४ सटाणा	१ देवळा २ कळवण	७७३४	वरीलप्रमाणे व कांदा, बटाटा, खुरासनी.
५ नाशिक		१ देवळाली २ भगूर ३ वणी ४ दिंडोरी	—	कापसाखेरीज वरील व भात, नाचणी, वरी.	
६ घोटी		—	७४६	वरील सर्व. कापूस, कांदा-बटाटा यांचेखेरीज.	
७ येवला		—	३१३४	भात, वरीखेरीज वरील धान्ये व ढाळी व कांदा.	
८ सिन्नर		१ वडांगळी २ वाकी ३ दोडा ४ ठाणगांव ५ नादीर	—	वरील सर्व कांदाखेरीज.	

शेतीमाल—विक्रीच्या नियंत्रित बाजारपेठा

जिल्हा	मुख्य मार्केट ठिकाण	उप (सब) मार्केट ठिकाण	वार्षिक उलाढाल आंकडे हजार रु.	विकला जाणारा प्रमुख शेतीमाल
कुलाबा	१ कर्जत	—	—	भात, तांदूळ
	२ पनवेल	—	—	" "
	३ पेण	—	—	" "
अहमदनगर	१ कोपरगांव	—	९८५९	गहू, ज्वारी, बाजरी, तर, हरभरा, मूग, भुईमूग, करडई, मोसंबी, गूळ, जनावरे, शेळ्या, मेंढ्या.
	२ श्रीरामपूर	१ बेलापूर	११२६४	वरील सर्व व कापूस, सरकी, जवस.
	३ राहुरी	१ वांबोरी	६३१०	" " " "
	४ शेवगांव	—	—	" " " "
	५ अहमदनगर	—	२६९४३	" " " "
	६ पायडी	—	—	हरभरा, गूळ, जनावरे, शेळ्या, मेंढ्या.
	७ संगमनेर	—	—	—
ठाणे	१ मुरबाड	—	—	भात
	२ कल्याण	—	—	"
	३ भिवंडी	—	—	"
	४ शहापूर	—	—	"
	५ पालघर	—	—	"
पुणे	१ बारामती	—	८३२५	कापूस, ज्वारी, बाजरी, गहू, भात, मोसंबी, एरंडी, भुईमूग, हरभरा, कांदा, तर, गूळ, जनावरे, शेळ्या, मेंढ्या.
	२ खेड	१ चाकण	४५३	भुईमूग, बटाटे.
	३ मंचर	—	—	—
	४ शिरूर	१ तळेगांव (ढमढेरे)	—	ज्वारी, बाजरी, गूळ, करडई, गहू.
	५ निरा	—	३९७७०	वरील व भुईमूग व कांदा.
	६ पुणे	—	—	गूळ
	७ दौंड	—	—	—
	८ ईदापूर	—	—	—
उ. सातारा	१ कऱ्हाड	१ लंज	१००६	भुईमूग, गूळ, हळद, मिरची, तर, मूग, कांदा, ज्वारी, बाजरी.
		२ काले		
		३ मल्हारपेठ		
		४ मसूर		
	२ कोरेगांव	१ रहिमतपूर	२१८७	वरील सर्व व हरभरा
		२ वाठार		
		१ लोणंद		
		१ वडथ		
३ फलटण	१ लोणंद	२९०२	गूळ, कांदा, ज्वारी, बाजरी, गहू.	
	१ वडथ			
	२ सुळ			
	३ वाई			
४ सातारा	४ अतीत	१०७५	वरील सर्व.	

शेतीमाल विक्रीच्या नियंत्रित बाजारपेठा

जिल्हा	मुख्य मार्केट ठिकाण	उप (सत्र) मार्केट ठिकाण	वार्षिक उलाढाल	विकला जाणारा प्रमुख शेतीमाल
सोलापूर	१ सोलापूर	—	—	—
	२ पंढरपूर	१ मंगळवेढा	२,३२०	भुईमूग, तूर, हरभरा, ज्वारी, बाजरी, गहू, मेथी, हुलगा, मिरची, गूळ, कापूस.
	३ बाशी	१ वैराग	२९,२०५	" " "
	४ करमाळा	१ जेकर	९,१७२	" " "
	५ अकलूज	१ नातापुर्ते	७,०६५	" " "
	६ कुडवाडी	१ माढा	} ३,००९	" " "
		२ मोडनिंब		" " "
		३ टेंभुर्णी		" " "
		४ दुधनी	—	" " "
		७ अकलकोट	—	८,७७६
	८ मोहोळ	—	२,२६७	" " "
द. सातारा	१ सांगली	१ मिरज	} ३८,९१५	भुईमूग, गूळ, मिरची, कापूस, तूर, हरभरा, मूग, मेथी, उडीद, ज्वारी, बाजरी, गहू.
		२ जत		
	२ तासगांव	—	३,५६४	" " "
	३ ताकारी	१ विटें	} ७,०५२	" " "
		२ शिराळा		" " "
	३ इस्लामपूर	—	—	
कोल्हापूर	१ कोल्हापूर	—	५५,८०८	गूळ, भुईमूग,
	२ गडहिंगलज	—	४,९३३	गूळ, भुईमूग, मिरची, भात, कापूस.
	३ हातकर्णगळे	१ वडगांव	—	—
	४ शिरोळ	—	—	—
पूर्व खानदेश	१ चाळिसगांव	१ मेहुणबारा	२,१०३	कापूस, भुईमूग, गूळ, मूग, उडीद, मटकी, ज्वारी, बाजरी, गहू, हरभरा, तूर, मिरची.
	२ पाचोरा	१ कसगांव	६,७४२	कापूस, भुईमूग, गूळ, मूग, उडीद, मटकी, ज्वारी, बाजरी, गहू, हरभरा, तूर, जनावरें, शेळ्या-मेंढ्या.
	३ जळगांव	१ धरणगांव	२,८०५	" " "
	४ अमळनेर	१ पारोळा	२,६२७	" " "
प. खानदेश	१ चोपडा	—	१,७९९	" " " मिरची
	२ बोदवड	१ वरणगांव	१,४८६	" " "
	३ भुसावळ	—	५०९	" " "
	४ रावेर	—	—	" " "
	५ जामनेर	—	—	कापूस, भुईमूग, उडीद, बाजरी.

* जेथें सब् मार्केट नाही तेथें रेष— दिली आहे. जेथें वार्षिक उलाढालीचे आंकडे दिलेले नाहीत तेथील माहिती उपलब्ध झाली नाही असे समजावे. वार्षिक उलाढाल सब् मार्केट धरून आहे.

मराठवाळ्यामध्ये पुढील गांवी नियंत्रित बाजारपेठा असून त्यांतून शेतीमालाची वार्षिक उलाढाल त्या गांवापुढे जे आंकडे दिलेले आहेत तेवढ्या किमतीची होते. आंकडे हजार रु. चे आहेत. येथे उप (सब) मार्केट बहुतेक नाहीत.

औरंगाबाद :—(१) औरंगाबाद (२६२७६); (२) जालना (२९२७६); (३) लासूर (३६०७); (४) वैजापूर (४५७६)

बीड :—(१) बीड (४७२८); (२) परळी (८३२१); (३) मांजलगांव (१९५४); (४) मोमिनाबाद (१८८२); (५) घाटनांदूर (—); (६) गेवराई (—)

परभणी :—(१) परभणी (८२०४); (२) हिंगोली (११६४३); (३) सेळ (११३३९); (४) पूर्णा (२१०९); (५) मानवत (५६०२); (६) परतूड (३९१८); (७) गंगाखेड (१९२७); (८) बसमतनगर (२६३५)

नांदेड :—(१) नांदेड (१५८७९); (२) धर्माबाद (३६७३); (३) उमरी (३००३); (४) करखेळी (३८७); (५) देगळूर (४३६९); (६) मुतखेड (५००); (७) कुंडलवाडी (२१९६); (८) क्लिनवट (६३७)

उस्मानाबाद :—(१) लातूर (३२६७७); (२) उदगीर (७५८४); (३) कळंब (२४३३); (४) अहमदपूर (—)

प्रत्येक बाजारपेठेतून विकल्या जाणाऱ्या शेतीमालाची वेगवेगळी तपशीलवार माहिती उपलब्ध नसल्यामुळे प. महाराष्ट्राप्रमाणे मराठवाळ्याचे बाबतीत ती देता आली नाही. विदर्भाचे बाबतीत अशीच परिस्थिति आहे. तथापि मराठवाळ्यातील या बाजारपेठांतून प्रामुख्याने ज्या शेतीमालाची खरेदीविक्री होते त्याची सर्वसामान्य माहिती पुढीलप्रमाणे आहे. या बाजारपेठांतून कापूस, गहू, तूर, मूग, जवस, भुईमूग, ज्वारी, बाजरी, हरभरा, हळद, उडीद, लसूण, कांदे, तीळ, करडई, एरंडी, भात, तांदूळ, घने, मोहरी, मिरची, चिंच, अंबाळी, गूळ, तंबाखू, ताग, इ. शेतीमालाची विक्री होते.

विदर्भामध्ये पुढील गांवी शेतमालविक्रीच्या नियंत्रित बाजारपेठा आहेत. गांवांपुढील कंसांतील आंकडे तेथील वार्षिक उलाढाल दाखवितात. आंकडे हजार रु. चे आहेत. जेथे आंकडे दिले नाहीत त्या बाजारपेठांची माहिती उपलब्ध नाही असे समजावे.

नागपूर :—काटोल (२५०६)

वर्धा :—(१) वर्धा (९३१५); (२) हिंगणघाट (५५२५); (३) आर्वी (६१४७); (४) पुलगांव (४१०३)

चांदा :—(१) वरोडा (७९०); (२) चांदा (—)

अकोला :—(१) अकोला (३१४२८); (२) मूर्तिजापूर (२७६७); (३) कारंजा (१४७७); (४) वाशीम (—); (५) रिसोड (—); (६) तेथवी (—); (७) अकोट (३३९८२)

अमरावती :—(१) अमरावती (१३३४५०); (२) धामणगांव (२९३१९); (३) दर्यापूर (७४८५); (४) अचलपूर (—); (५) अंजनगांव (९५८५); (६) वरुड (१६२७८)

बुलढाणा :—(१) मेहकर (११२०८); (२) नांदुरा (७८५६); (३) मलकापूर (१६८५५); (४) चिखली (५६८८); (५) सामगांव (१०५२०१); (६) शेगांव (१९८८०); (७) तळेगांव (—); (८) देऊळगांवराजा (२८२७)

यवतमाळ :—(१) यवतमाळ (२२३६९); (२) दिप्रस (२३४४८); (३) दारुहा (७९२५); (४) उमरखेड (७९३८); (५) वणी (२१०५५); (६) पुसद (९३६०); (७) बोरी (—); (८) पांढरकवडा (१३४४५); (९) घाटंजी (१०१०९)

या बाजारपेठांतून कापूस, भुईमूग, ज्वारी, गहू, हरभरा, मिरची, गूळ, जवस, तीळ, इ. शेतीमालाची प्रामुख्याने विक्री होते.

महाराष्ट्रातील वाहतुकीचे मार्ग

रस्ते—महाराष्ट्रातील म्युनिसिपल हद्दीच्या बाहेरील खडीच्या (पक्क्या) व मुरमाच्या (कच्च्या) रस्त्यांची जिल्हावार लांबी (३१ मार्च १९५८ अखेर) पुढीलप्रमाणे आहे.

जिल्हा	खडीचे रस्ते लांबी मैल	कच्चे रस्ते लांबी मैल	एकूण रस्ते लांबी मैल
पश्चिम महाराष्ट्र			
१ प. खानदेश	५१५.२१	५१८.७९	१,०३४.००
२ नाशिक	८०५.२८	४२३.१६	१,२२८.४४
३ ठाणे	७७८.८५	८५.७६	८६४.६१
४ बु. मुंबई	८.६१	—	८.६१
५ कुलाबा	५१३.४२	७१.१९	५८४.६१
६ रत्नागिरी	१,२६६.५८	१,०८१.३५	२,३४७.९३
७ अहमदनगर	१,०१३.४१	३७८.०५	१,३९१.४६
८ पुणे	८५०.०९	६९२.५१	१,५४२.६०
९ उ. सातारा	७२३.०९	५५९.४४	१,२८२.५३
१० द. सातारा	४००.८९	८१५.१३	१,२१५.०२
११ कोल्हापूर	५३६.६१	४०४.२८	९४०.८९
१२ सोलापूर	७४६.७६	४६६.४१	१,२१३.१७
१३ प. खानदेश	३४६.१५	१,२३०.०२	१,५७६.१७
एकूण	८,५०४.९५	६,७२६.०९	१५,२३१.०४
भराठवाडा			
१ औरंगाबाद,	५३१.८७	६०.४१	५९२.२८
२ परभणी	२३३.०५	०.३८	२३३.४३
३ बीड	३१३.९५	३८.६०	३५२.५५
४ उत्तमानाबाद	३९९.२१	१६.५०	४१५.७१
५ नांदेड	१७२.५०	६५.३४	२३७.८४
एकूण	१,६४९.५८	१८१.२३	१,८३०.८१
विदर्भ			
१ बुलढाणा	३७९.७८	१८.०६	३९७.८४
२ अकोला	४७६.०८	१२.२९	४८८.३७
३ अमरावती	५७९.४३	१६.०४	५९५.४७
४ यवतमाळ	३७७.४०	१७४.०१	५५१.४१
५ वर्धा	२४७.८१	१८.५३	२६६.३४
६ नागपूर	४१६.७५	४१.८०	४५८.५५
७ चांदा	३७४.४९	२९१.४३	६६५.९२
८ मंडारा	२५३.४०	७४.८३	३२८.२३
एकूण	३,१०५.५४	६४६.९९	३,७५२.५३
एकूण महाराष्ट्र	१३,२६०.०७	७,५५४.३१	२०,८१४.३८

कच्चे व पक्के रस्ते मिळून प. महाराष्ट्रातील एकूण रस्त्यांची लांबी १५२३१ मैल होते. यावस्तुन प. महाराष्ट्रांत दर शंभर चौरस मैलांस रस्त्यांचे प्रमाण सुमारे २७ मैल पडते. यांत पक्के रस्ते दर शंभर चौरस मैली सुमारे १५ मैल पडतात.

भराठवाड्यांत एकूण रस्त्यांचे प्रमाण दर शंभर चौरस मैली सुमारे ७ मैल पडते व त्यांत पक्के रस्ते दर शंभर चौरस मैली सुमारे ६ मैल पडतात.

विदर्भात एकूण रस्त्यांचे प्रमाण दर शंभर चौरस मैली सुमारे १० मैल पडते. आणि त्यांत पक्के रस्ते दर शंभर चौरस मैली सुमारे ८ मैल पडतात.

एकूण महाराष्ट्रांत रस्त्यांचें प्रमाण दर शंभर चौरस मैलीं १७.५ मैल पडतें. आणि त्यांत पके रस्ते दर शंभर चौरस मैलीं सुमारे १२ मैल पडतात.

नावरून दिसून येईल की वाहतुकीच्या मार्गांच्या दृष्टीने मराठवाडा फारच मागासलेला आहे.

रस्त्यांचे-बाबत भारतातील कांहीं देशांशी तुलना करून पाहतां रस्त्यांचें

(कच्चे व पके) प्रमाण पुढील राज्यांत पुढीलप्रमाणें आहे. आंध्र १८ मैल, म्हेसूर २३ मैल, केरळ ५६, उत्तर प्रदेश २९, प. बंगाल ४८ व मद्रास ४८ मैल. बंगालमधील बहुतेक रस्ते कच्चे आहेत. भारतातील रस्त्यांची लांबी (कच्चे व पके मिळून) २६५९२९ मैल म्हणजे दर शंभर चौरस मैलीं सुमारे २२ मैल पडतें.

रेल्वे मार्ग

महाराष्ट्रांत पुढीलप्रमाणें रेल्वेमार्ग आहेत. रेल्वेमार्गांची जिल्हावार माहिती खाली दिली आहे.

	रेल्वेचे नांव	ब्रॉड गेज लांबी मैल	मीटर गेज लांबी मैल	नॅरो गेज लांबी मैल	एकूण लांबी मैल
प. महाराष्ट्र					
(१) प. खानदेश	वेस्टर्न रेल्वे	९४.७५	...	...	९४.७५
	सेन्ट्रल रेल्वे	१९.७९	...	...	१९.७९
(२) नाशिक	सेन्ट्रल रेल्वे	१३२.४९	२७.१६	...	१५९.६५
(३) ठाणे	वेस्टर्न रेल्वे	८१.५५	...	...	८१.५५
	सेन्ट्रल रेल्वे	७६.६८	...	...	७६.६८
(४) बृहन् मुंबई	वेस्टर्न रेल्वे	२३.४५	...	...	२३.४५
	सेन्ट्रल रेल्वे	३९.४६	...	...	३९.४६
(५) कुलाबा	सेन्ट्रल रेल्वे	३०.१८	...	१२.६१	४२.७९
(६) रत्नागिरी	—	—	—	—	—
(७) अहमदनगर	सेन्ट्रल रेल्वे	१२१.८०	...	...	१२१.८०
(८) पुणे	सेन्ट्रल रेल्वे	११३.५१	...	२७.३०	१४०.८१
	सदर्न रेल्वे	...	४८.३७	...	४८.३७
(९) उत्तर सातारा	सदर्न रेल्वे	...	७४.१३	...	७४.१३
(१०) दक्षिण सातारा	सेन्ट्रल रेल्वे	...	...	५१.३२	५१.३२
	सदर्न रेल्वे	...	५४.२५	...	५४.२५
(११) कोल्हापूर	सदर्न रेल्वे	...	२३.४२	...	२३.४२
(१२) सोलापूर	सेन्ट्रल रेल्वे	१३८.८६	...	११५.८९	२५४.७५
	सदर्न रेल्वे	...	२५.८५	...	२५.८५
(१३) पूर्व खानदेश	वेस्टर्न रेल्वे	४५.२५	...	...	४५.२५
	सेन्ट्रल रेल्वे	१५१.२२	...	३४.६३	१८५.८४
एकूण प. महाराष्ट्र		१०६८.९९	२५३.१८	२४१.७४	१५६३.९१
मराठवाडा					
(१४) औरंगाबाद	सेन्ट्रल रेल्वे	...	९८.८४	...	९८.८४
(१५) परभणी	" "	...	१८५.२२	...	१८५.२२
(१६) बीड	" "	२५.०९	४.६५	...	२९.७४
(१७) उस्मानाबाद	" "	४३.४१	...	३५.५१	७८.९२
(१८) नांदेड	" "	२२.३६	१३८.७८	...	१६१.१४
एकूण मराठवाडा		९०.८६	४२७.४९	३५.५१	५५३.८६
विदर्भ					
(१) बुलढाणा	सेन्ट्रल रेल्वे	५२.६४	...	...	५२.६४
(२) अकोला	" "	५५.६६	...	३७.०५	९२.७१
(३) अमरावती	" "	५६.९६	...	३९.७६	९६.७२
(४) यवतमाळ	" "	१०.३	...	४१.००	५१.३८
(५) वर्धा	" "	७३.७१	...	२१.८३	९५.५४
(६) नागपूर	" "	८१.७८	...	...	८१.७८
(७) चान्दा	" "	६७.५८	...	...	६७.५८
(८) भंडारा	" "	...	...	...	...
एकूण विदर्भ		३९८.७१	—	१३९.६४	५३८.३५

विदर्भामध्ये दक्षिण-पूर्व रेल्वेवाढी काही भाग येतो. Handbook of Basic statistics of Maharashtra State—1960 या सरकारी प्रकाशनांत विदर्भातील रेल्वेरस्त्यांची लांबी देतांना हा भाग सोडलेला आहे. विदर्भामध्ये दक्षिणपूर्व रेल्वे-ब्रॉडगेज रस्ता १५२ मैल लांबीचा नागपूर व भंडारा जिल्ह्यांत असून नॅरोगेज रस्ते- नागपूर-८२, चांदा-१०७ व भंडारा-७३ मैल

याप्रमाणे रेल्वेरस्ते आहेत. हे रस्ते विदर्भाच्या वर दिलेल्या रस्त्यांमध्ये घळून विदर्भातील एकूण ब्रॉडगेज ३९८ + १५२ = ५५० मैल व नॅरोगेज १३९ + २६२ = ४०१ मैल होत. खाली एकूण महाराष्ट्रातील रेल्वेरस्त्यांचे जे आंकडे दिले आहेत त्यांत विदर्भातील दक्षिणपूर्व रेल्वेरस्त्यांचा अंतर्भाव करून ते दिले आहेत.

रेल्वेचे नांव	ब्रॉड गेज लांबी मैल	मीटर गेज लांबी मैल	नॅरो गेज लांबी मैल	एकूण लांबी
एकूण महाराष्ट्र सेंट्रल रेल्वे	१,३१३.६५	५०३.०२	४१६.८९	२,२३३.५७
„ वेस्टर्न रेल्वे	२४५.००	...	...	२४५.००
„ सदर्न रेल्वे	...	१७७.६५	...	१७७.६५
विदर्भातील दक्षिण-पूर्व रेल्वे	१,५२.००	...	२६२.००	४१४.००
एकूण रेल्वेमार्ग लांबी	१,७१०.५६	६८०.६७	६७८.८९	३,०७०.१२

एकूण महाराष्ट्रांत दर शंभर चौरस मैली रेल्वेरस्ते २.६ मैल अगर हजार चौरस मैली २६ मैल पडतात. प. महाराष्ट्रांत त्यांचे प्रमाण हजार चौरस मैली २८ मैल पडते. विदर्भात हे प्रमाण हजार चौरस मैली २६ मैल पडते, तर मराठवाड्यांत दर हजार मैली २१ मैल पडते. सर्वांत अधिक रेल्वेरस्त्यांची लांबी सोलापूर

जिल्ह्यांत (२५५ मैल) पडते. तर रत्नागिरी जिल्ह्यांत रेल्वेमार्ग अजिबात नाही. भारतांत रेल्वेरस्त्यांची एकूण लांबी ३४७४४ मैल म्हणजे दर हजार चौरस मैली सुमारे ३० मैल पडते. म्हणजे एकंदर भारतीय प्रमाणापेक्षा महाराष्ट्रातील रेल्वेरस्ते कमी आहेत हे दिसून येईल.